

บทที่ ๕

สารระสังเขปและครรรชนีสัมพันธ์

เพื่อให้งานวิจัยนี้สามารถใช้เป็นเอกสารอ้างอิงและประกอบการวิจัยในทันที ได้อย่างแท้จริง ผู้วิจัยจึงได้ประมวลและแยกเนื้อหาของบทนี้ออกเป็น ๒ ตอน คือ สารระสังเขปตอนหนึ่ง และครรรชนีสัมพันธ์ตอนหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อให้สามารถศึกษาเนื้อหาสารสนเทศ ได้โดยสะดวกในที่เดียวกัน คืองานวิจัยนี้ และสามารถค้นหาเรื่องแต่ละเรื่องที่มีอยู่ในหนังสือสารสนเทศ ทั้งหมดได้อย่างละเอียดที่สุดโดยใช้งานวิจัยนี้เป็นคู่มือได้อีกด้วย

สารระสังเขป

เป็นการรวบรวมเนื้อเรื่องในหมวดหมู่เดียวกัน ที่มีอยู่ในสารสนเทศ ซึ่งกระจายอยู่ในเล่มต่างๆ มาไว้ในที่แห่งเดียวกันภายใต้หัวข้อสารระสังเขป โดยเรียบเรียงเรื่องตามลำดับ เลขหมู่ของระบบการจัดหมวดหมู่ทศนิยมของดิวอี้ดังต่อไปนี้ คือ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๐๐๐ สารวิทยา๐๑๒ บรรณานุกรมของนักเขียนแต่ละคน

หมายรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าด้วยเรื่องต่างๆ รวม ๑๖ ฉบับ ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงค้นพบ และเอกสารล่องแล้ว ๒๐ ปีของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งได้มอบให้แก่หอสมุดแห่งชาติ [ปัจจุบันเอกสารของกระทรวงมหาดไทยนี้อยู่ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ] นับว่าเป็นเอกสารอ้างอิงส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวในอดีตของไทย สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

๐๑๕ บรรณานุกรมหนังสืออนุสรณ์งานศพ

หนังสืออนุสรณ์งานศพ แบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ประเภทได้เปล่าเป็นธรรมกถา ซึ่งมักเป็นของพระสงฆ์ช่วยเจ้าภาพ
๒. ประเภทหนังสือสำเร็จได้แก่ตำราต่างๆ ซึ่งเจ้าภาพซื้อหนังสือที่วางขายในตลาดมาแจก
๓. ประเภทสร้าง คือหนังสือที่จัดพิมพ์ขึ้นเฉพาะงาน มักตีพิมพ์จากหอสมุดแห่งชาติ

บรรณานุกรมหนังสืออนุสรณ์งานศพ เป็นรายการหนังสือที่พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ และงานยาปณิกศพซึ่งมีระบุในสาส์นสมเด็จ ผู้วิจัยได้ตรวจนับแล้ว เป็นหนังสือที่ตีพิมพ์ในงานของผู้ตาย ๕๓ ทาน รวมรายชื่อหนังสือทั้งหมด ๑๑๐ เล่ม มีหลายรายการที่นับว่าเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้ามาก

๐๒๗. ๕๔๕๓ หอสมุดแห่งชาติ-ไทย-ประวัติ

หอสมุดแห่งชาติมีกำเนิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อพ.ศ. ๒๔๔๗ ซึ่งเป็นปีครบรอบ ๑๐๐ ปีของปีพระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้สถาปนา "หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร" เพื่อเป็นอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมราชชนก เดิมหอพระสมุดฯ ตั้งอยู่ ณ ศาลาสหทัยสมาคม ต่อมาได้ย้ายไปตั้ง ณ หอวชิราวุธข้างวัดมหาธาตุซึ่งพระบาทสมเด็จพระ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงทำพิธีเปิดป้ายด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้พระราชทานหนังสือและตู้หนังสือของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแก่หอพระสมุดฯ ราชบัณฑิตยสภาซึ่งดูแลงานหอพระสมุดฯ จึงได้แยกหอพระสมุดฯ ออกเป็น ๒ หอ คือ หอพระสมุดวชิรญาณ เป็นที่เก็บหนังสือฉบับเขียนอยู่ ณ พระที่นั่งศิวโมกข์พิมาน และหอพระสมุดวชิราวุธ เก็บหนังสือฉบับพิมพ์ แล้วเรียกหอพระสมุดทั้ง ๒ หอ รวมกันว่า "หอพระสมุดสำหรับพระนคร"

ต่อมาพ.ศ. ๒๔๗๗ รัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยได้เปลี่ยนชื่อหอพระสมุดสำหรับพระนครเป็น "หอสมุดสำหรับชาติ" สำหรับชื่อหอพระสมุดฯ ที่แยกกันเป็น ๒ หอ ยังคงมีชื่ออย่างเดิม

๐๒๔ หนังสือและการอ่านหนังสือ

คนไทยสนใจการอ่านหนังสือน้อย และมักสนใจอ่านกันแต่หนังสือ เรียงร้อย แม้ชาวยุโรปก็เช่นเดียวกัน

วรรณกรรม-แนะนำ ได้แก่รายชื่อนหนังสือที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพประทานพระสหายและคนอื่นๆ และหนังสือที่ได้รับการแนะนำให้อ่านและอ้างถึงว่าดี ผู้วิจัยตรวจนับได้รวม ๔๔ เล่ม

๐๒๔.๗ บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิงและบรรณานุกรมบุคคลที่ใช้อ้างอิง

ในพระนิพนธ์ "สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สามารถ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทั้ง ๒ พระองค์เองแล้ว ข้อพรรณนา บรรยาย วิวินิจฉัยและวิจารณ์ว่าด้วยเรื่องราวความรู้อื่นๆ พระองค์ได้ทรงศึกษาสอบสวนและค้นคว้ามาก่อนจากหนังสือและเอกสารต่างๆ หลายประเภท อาทิ หนังสือ หนังสือพิมพ์ จารึก ศิลปจารึก กฎหมาย ต้นฉบับตัวเขียน เป็นต้น ตลอดจนสอบถามจากบุคคลที่เชื่อถือได้ แล้วทรงระบุอ้างอิงไว้ ซึ่งนับว่าส่วนอ้างอิงหรือบรรณานุกรมประกอบการค้นคว้านี้ จะเป็น

ประโยชน์อย่างอนงอนันต์แก่ผู้ที่จะใช้ เป็นแนวทางทำการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่างๆ
ต่อไปในอนาคต

ผู้วิจัยได้รวบรวมและตรวจนับ "บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิงและบรรณานุกรม
บุคคลที่ใช้อ้างอิง" ทั้งหมดกับจำนวนครั้งที่อ้างอิงอยู่ในสาส์นสมเด็จพระเจ้า ได้ดังนี้ คือ

๑. บรรณานุกรมประกอบการค้นคว้าทั้งหมดรวม ๓๕๙ รายการ ซึ่งแยก
เป็นหนังสือและเอกสารอื่นๆ รวม ๓๑๖ รายการ บุคคลผู้ให้คำอธิบายที่อ้างอิงถึง ๔๓
ท่าน

๒. จำนวนครั้งที่ได้อ้างอิงรวมทั้งหมด ๗๒๔ ครั้ง ซึ่งแยกเป็นการอ้างอิง
หนังสือและเอกสารอื่นๆ รวม ๖๓๔ ครั้ง การอ้างอิงบุคคลผู้ให้คำอธิบาย ๙๐ ครั้ง

๐๖๕ นิทรรศการ

นิทรรศการพิพิธภัณฑ์สากล ณ นครนิวยอร์ก พ.ศ. ๒๕๔๒ มนุษย์ได้นำ
เอาตัวอย่างสิ่งของต่างๆ ที่รู้จักใช้กันในสมัยนี้บรรจุไว้ในกรุฝังดิน สำหรับให้มนุษย์ใน
ยุคต่อไปได้ตระหนักว่ามนุษย์สมัยนี้รอบรู้และมีความสามารถเพียงใด

นิทรรศการเนื่องในการสมโภชพระนคร ๑๐๐ปี พ.ศ. ๒๕๒๔ เมื่อ
พ.ศ. ๒๕๒๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีการ "เอกสทิธิเช่น"
คือนิทรรศการสิ่งต่างๆ ณ ท้องสนามหลวง เนื่องในการสมโภชพระนครครบ ๑๐๐ ปี
นิทรรศการครั้งนี้มีการนำหนังสือหอหลวงซึ่งเป็นหนังสือหายากของไทยออกแสดงด้วย
และได้กลายเป็นสาเหตุให้มีการลักลอบคัดลอกหนังสือหอหลวงประเภทพระราชพงศาวดาร
ฉบับสำคัญ หลายฉบับ แล้วนำมาแก้ไขข้อความบางตอนให้ปริศนาคิดไปจากต้นฉบับออกตี
พิมพ์เผยแพร่ นอกจากนี้หนังสือหายากบางเล่มของไทยยังถูกขโมยฉกไปขาย จนถึงกับ
ตกไปอยู่ในหอสมุดแห่งชาติของต่างประเทศ [รายละเอียดเรื่องนี้อยู่ในเลขหมู่ ๐๙๐
หนังสือหายาก เรื่องหนังสือหอหลวง]

๐๖๔ พิพิธภัณฑ

พิพิธภัณฑเครื่องราชูปโภค-เดนมาร์ก ใช้รังเก่าชื่อโรเลนเบ็ค ในกรุงโคเปนเฮเกนเป็นที่จัดตั้งรัง โดยแบ่งส่วนการจัดตามรัชกาลได้อย่างน่าชมมาก ส่วนเครื่องราชกกุธภัณฑ์ จัดอยู่ในห้องชั้นล่างห้องหนึ่งรักษาไว้ต่างหาก การดูแลรักษากระทำอย่างเข้มงวดกวาดขันที่สุด และใช้เครื่องอิเล็กทรอนิกส์ช่วยควบคุมความมั่นคงปลอดภัยอย่างแข็งแรง ถ้าหากเกิดเหตุฉุกเฉิน ผู้ดูแลรักษาทดสอบหรือมีผู้ใดงัดตู้ไฟฟ้าจะทำงานให้ตู้เครื่องราชกกุธภัณฑ์จมหายลงไปในพื้นหมกตันที่ พร้อมกับประตูทางออกจะปิดและส่งสัญญาณเตือนพนักงานอื่นในบริเวณตลอดจนสถานีตำรวจข้างเคียงให้ทราบทันที

พิพิธภัณฑ-ไทย พ.ศ.๒๔๗๗ รัฐบาลในยุคนั้นเปลี่ยนแปลงการปกครองจากรบอบราชาธิปไตย เป็นประชาธิปไตย ให้เลิกพิพิธภัณฑโดยให้นำของที่จัดแสดงไว้นั้นไปฝากเก็บตามที่ต่างๆ และให้จัดสถานที่นั้นเป็นโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ขึ้นแทน พิพิธภัณฑ-พม่า ในระยะพ.ศ.๒๔๗๘ พิพิธภัณฑสถานในพม่าตามเมืองใหญ่หลายเมือง อาทิ มณฑลพะกวม ไม่มีเป็นสถานถาวร โบราณวัตถุ ต้องเก็บรวมอยู่ในคลังและฝากไว้ตามที่ต่างๆ คลังซึ่งเก็บโบราณวัตถุเหล่านั้นทำหน้าที่คล้ายคลังรักษาของ และมีแยกย้ายกันอยู่ตามหัวเมืองหลายแห่ง

ในกรุงร่างกุ้งก็เช่นกัน เดิมมีพิพิธภัณฑใหญ่ประจำเมือง ชื่อว่า "แฟรมิวเซียม" (Phayre Museum) ซึ่งเซอร์อาเธอร์ แฟร์ อดีตเจ้าเมืองได้สร้างขึ้นไว้ ถึงปีพ.ศ.๒๔๔๔ (ค.ศ.๑๙๑๑) รัฐบาลได้ใช้สถานที่นั้นเป็นโรงพยาบาล จึงเลิกพิพิธภัณฑชั่วคราว นำพวกโบราณวัตถุฝากเก็บไว้ตามสถานที่ต่างๆ และยังมีได้สร้างพิพิธภัณฑใหม่จนบัดนี้ (พ.ศ.๒๔๗๘)

การพิพิธภัณฑและการรักษาโบราณวัตถุของพม่า อยู่ในความดูแลของกรมตรวจโบราณคดี ซึ่งต่อมาได้ยุบกรมลงเป็นสาขาหนึ่งของกรมตรวจโบราณคดีแห่งอินเดีย แต่ยังมีสำนักงานอยู่ ณ มณฑลพะกวม

พิพิธภัณฑ์-สิงคโปร์

พิพิธภัณฑ์เมืองปะเลมบัง มีลักษณะ เป็น เรือหลัง เล็กๆ ขนาด ๓ ห้อง หันหลังเข้าหากัน มีสะพานเล็กเชื่อมติดกัน ด้านนอกมีสวนล้อมรอบ และตั้งหินชั้นต่างๆ ไว้บ้าง การจัดวางของภายในเรือไม่มีสิ่งใดน่าสนใจ และบรรดาของที่จัดก็ดูไม่มีความสำคัญ มีมือไม่งาม พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ตั้งใจจะเอาตัว เรือพิพิธภัณฑ์อัน เป็นของ เก่า ยิ่งกว่าอย่างอื่น

สิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งของพิพิธภัณฑ์นี้คือ มีรูปศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ติดไว้เพื่อเป็นการยกย่องในการที่ท่านได้พาเรา เพียรค้นตำนานได้ เรื่องราว เป็นหลักฐานว่า เกาะ-สุมาตราเคยเป็นดินแดนแห่งอาณาจักรศรีวิชัย เดิมมาก่อน

พิพิธภัณฑ์-อังกฤษ

พิพิธภัณฑ์เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เก็บรักษาไว้ ณ ห้องหนึ่งในบ้อมแห่งลอนดอน (Tower of London) โดยใส่ตู้กระจกมีลูกกรงเหล็กล้อมรอบมิให้คนเข้าไปถึงตู้ และมีคนเฝ้าอยู่ประจำ แต่การดูแลรักษายังไม่แข็งแรง เท่ากับพิพิธภัณฑ์แห่งเดนมาร์ก ชาวอังกฤษบางคนกล่าวว่า เครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่ตั้งแสดงไว้ นั้น เป็นของทำเทียม ส่วนของแท้ได้เก็บไว้ในที่อีกแห่งหนึ่ง

พิพิธภัณฑ์-อินโดเนเซีย

พิพิธภัณฑ์เมืองจาการ์ตา (ปัตตะเวีย) อยู่ในความดูแลของราชบัณฑิตย-สภาซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงได้รับเชิญให้ เป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์อยู่ด้วย

สำหรับห้องมัทครภัณฑ์ อันเป็นห้องที่เก็บรักษาเครื่องเงินทอง เพชรพลอย ซึ่งส่วนมากเป็นของสมัยอิสลาม ได้ทำทางให้เข้าออกได้เฉพาะตัวและต้องเดินคดเคี้ยว กับกวดขันการดูแลรักษาอย่างเคร่งครัด ของสมัยศรีวิชัยมีแต่พระพุทธรูปทองคำ และมีมือไม่งาม

ห้องเครื่องทองสัมฤทธิ์ มีของดีๆ น่าชมมาก เป็นของชาวสมัยศรีวิชัยแทบทั้งสิ้น แต่พระพุทธรูปและรูปพระโพธิสัตว์ของอินโดเนเซีย ไม่มีองค์ใดที่มีพระพักตร์งามเท่าพระโพธิสัตว์เมืองไชยา ซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ ณ พิพิธภัณฑ์สถานในกรุงเทพฯ

ส่วนห้องเครื่องศิลา โบราณวัตถุล้วนเป็นของสมัยศรีวิชัย ซึ่งมีองามเป็น
เลิศและมีมาก

ปัจจุบันรัฐบาลอินโดเนเซียได้เข้าดูแลและจัดการรักษาโบราณสถานทุกแห่ง
ของประเทศ

๐๔๐ หนังสือหายาก

หนังสือหอหลวง เดิมเก็บรักษาไว้ในห้องอาลักษณ์ซึ่งอยู่ตรงข้าม

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ต่อมามีการรื้อตึกแถวนั้น กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ จาง
วางเจ้ากรมอาลักษณ์ได้ให้ขนหนังสือหอหลวงไปเก็บรักษาไว้ที่วัง

ปี พ.ศ. ๒๔๒๔ เนื่องในการสมโภชพระนครครบรอบ ๑๐๐ปี พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้มี "เอกสทิธิเชน" คือนิทรรศการ ณ ห้องสนามหลวง
กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ได้คัดเลือกหนังสือหอหลวงออกแสดงด้วย ห้องแสดงติด
กับนาย ก.ศ.ร. กุหลาบ ตฤณานนท์ ซึ่งจัดแสดงหนังสือฉบับพิมพ์ต่างๆ นาย ก.ศ.ร.
กุหลาบ ได้ทำความสนิทสนมถวายตัวเป็นศิษย์ต่อกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ แล้วขอ
ยืมหนังสือหอหลวงไปอ่านครั้งละ ๑ เล่ม ภายใน ๑วัน โดยแอบคัดสำเนาไว้ทุกครั้ง

ต่อมา นาย ก.ศ.ร. กุหลาบ ได้นำเรื่องราวในหนังสือเหล่านั้นออกตีพิมพ์เผยแพร่
แพร่ในหนังสือพิมพ์ "สยามประเทภ" ของตน โดยแก้ไขข้อความและสำนวนให้ผิดกับต้น
ฉบับเพื่อมิให้ใครได้ชื่อว่าได้จากต้นฉบับหอหลวงซึ่งเป็นหนังสือที่ยังมีให้เผยแพร่ในเวลานั้น
เรื่อยมา

เมื่อสมเด็จพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงเป็นราชเลขาธิการและบัญชาการกรม
อาลักษณ์ด้วย ทรงให้ขนหนังสือหอหลวงจากรังกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ กลับไปรักษา
ไว้ ณ ออฟฟิศหลวง ในเวลานั้นพวกชาววังกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ได้ลักลอบ
บุ๋บโมยหนังสือไว้มากแล้วและนำออกขาย ทั้งคนไทยและคนต่างประเทศได้ซื้อกันไว้มาก

เมื่อมีการตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนครขึ้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ
ได้ทรงเป็นกำลังสำคัญในการรวบรวมหนังสือไทยฉบับเขียนของเก่า โดยทรงขอ
ไปตามแหล่งใหญ่ เช่น วังหน้า และให้หอพระสมุดฯ รับซื้อหนังสือเก่า พระองค์ทรงเป็น

ผู้เลือกซื้อเอง โดยให้ราคาตามคุณค่าหนังสือ กับทั้งไม่สอบถามแหล่งที่ผู้ขายได้หนังสือมา วิธีนี้ทำให้หอพระสมุดฯ ได้หนังสือฉบับสำคัญๆ กลับคืนมาเป็นอันมาก จนเชื่อว่าได้คืนมาทั้งหมด

ในรัชกาลที่๖ เมื่อสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหรธรร ทรงได้หนังสือตีมามอบให้แก่หอพระสมุดฯ อีก ๒ เรื่องคือ รายชื่อข้าราชการที่ได้รับพระราชทานพานทองตั้งแต่รัชกาลที่๑ ถึงพ.ศ.๒๔๑๖ เล่มหนึ่ง อีกเล่มหนึ่งคือ กฎหมายของนายโหมด อมาตยกุล

พ.ศ.๒๔๗๓ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จยุโรป ทรงมีโอกาสดำเนินการไปตรวจหนังสือไทย ณ หอสมุดแห่งชาติในอังกฤษ เยอรมัน และอิตาลี ยกเว้นฝรั่งเศส ไม่ทรงพบหนังสือเรื่องใดที่ไม่มีในประเทศไทย จึงเชื่อได้ว่าพระองค์ได้ทรงกู้หนังสือหอหลวงอันเป็นหนังสือหายากทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชาติซึ่งได้กระจัดกระจายไปครั้งหนึ่งอย่างครบถ้วนแล้ว

ศูนย์วิทยพัชรากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑๐๐ ปรัชญา๑๒๔ วิทยานาม

คติตามศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม เชื่อว่ามนุษย์มีวิญญาณเป็นที่สำหรับ
รับคุณและโทษ ในความประพฤติกองตน

๑๓๒ จิตวิทยา

ขวัญและพิธีทำขวัญ ขวัญเป็น "อรุปสัตว์" มีอยู่เป็นประจำตัว
เป็น เพื่อนชีวิตมนุษย์และสัตว์ทุกชีวิต ขวัญไม่สามารถให้ดูแลแก่เจ้าของอย่างอื่นได้
นอกจากให้อยู่เย็น เป็นสุขตามปรกติ สันนิษฐานว่า เรื่องขวัญเป็นคติของคนไทยมาแต่
เดิมเอง มิได้รับมาจากคติของชาติอื่น และมูลของคติเชื่อว่ามาจาก "ผี" นั้นเอง

เนื่องจาก เชื่อกันว่า ถ้าขวัญอยู่ประจำกับตัว เจ้าของผู้มันจึงจะอยู่เป็นปรกติ
สุข ถ้ามีเหตุขวัญเสียไปจากตัว เจ้าของมักมีอันวิปริต ดังนั้น เมื่อผู้ใดเกิด "ขวัญหนี"
ด้วยเหตุใดก็ตาม จะทำการ "ตักขวัญ" โดยเอาขันและทัพพีไปตักขวัญตรงที่เชื่อว่า
ขวัญหนีไปเอาลงในขันมาตั้งพิธีทำขวัญ คือ เชิญขวัญ เข้าสู่ตัว แล้วเจ้าตัวจะ เป็นปรกติ
ดังเดิม

ขวัญ ในอีกความหมายหนึ่ง หมายถึง ผมของคนที่หรือสัตว์ตรงที่ขึ้น เวียน
เป็นวง

ธรรมเนียม หมายถึง เหตุการณ์หรือการกระทำใด อันจะเป็นภัยแก่
บุคคล ต้องระวังอย่าให้ประสบ หรือถ้าประสบแล้วต้องหาวิธีแก้ไขให้พ้นภัย กรณีที่จะ
ถือว่าเป็นธรรมเนียมแล้วแต่จะบังเกิดขึ้นตามท้องถิ่น ซึ่งมีมากมาย และวิธีแก้ก็มีมากมาย
เช่นกัน

๑๓๓.๕ โหราศาสตร์

กำเนิดโหราศาสตร์ เกิดจากการสังเกตและจดจำปฏิทินที่โหรา เชื่อม
จักรคติและสุริยคติเข้าด้วยกัน และ เอาสิ่งอื่น เช่น กงูและดาวฤกษ์ เข้ามาร่วมคำนวณ
ศึกษากันมาเป็น เวลานานจนสามารถพยากรณ์สุริยคติและจักรคติได้แน่นอน เหลือวิสัย

ที่บุคคลธรรมดาจะทำได้ จึงเกิดความเชื่อว่าโหราพยากรณ์อะไรได้ทุกสิ่ง จนเกิดวิชาพยากรณ์หรือโหราศาสตร์ทำนายเรื่องต่างๆ แก่โลกและบุคคล

โหรนับถือดวงดาวเป็นสำคัญ และนับถือเป็น ๓ ชั้น คือ สัตเคราะห์ เป็นแบบเก่าที่สุด ฮัศจรรย์ซึ่งเติมราหูเข้ามาและนพเคราะห์ ซึ่งสันนิษฐานว่าได้แบบจากอินเดีย คือมีพระอาทิตย์อยู่กลาง และดวงดาวอื่นล้อมรอบอยู่เป็น ๘ ดวง ซึ่งรวมพระเกตุเข้าด้วยแล้ว ดวงดาวต่างๆ นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "เทวดาพระเคราะห์" ซึ่งตำราอินเดียถือว่าเป็นใหญ่มาก่อนพระอิศวร พระนารายณ์อุบัติ

๑๕๔ ความจำ

ความจำเป็นของบังคับไม่ได้ คือคนเราอาจลืมโดยไม่ควรลืม และอาจจำสิ่งที่ไม่น่าจำได้

ลืมและหลง เป็นคำที่อยู่ใกล้เคียงกันในเรื่องของความทรงจำ "ลืม" หมายถึงสำคัญของที่มีว่าไม่มี ความลืมนี้เกิดจากชราภาพ และมักเกิดเมื่ออายุยังไม่แก่แก่มาก ส่วน "หลง" กลับกันกับลืมนี่คือสำคัญว่าของที่ไม่มีเป็นของมี ความหลงนี้แก่แก่มากจึงเกิดขึ้นลืมและหลงสับสนกันคือ ถ้ายังรู้จักลืมอยู่ตราบไต ตรานั้นยังไม่หลง หากไม่รู้ตัวว่ารู้จักลืมเมื่อใด ตรานั้นคือหลง

๑๗๗ ศิลธรรมจรรยา

เด็กวัยรุ่นในสมัยพ.ศ. ๒๔๗๖ กิริยามารยาทเสื่อมเสียไปเพราะมีเสรีภาพมากเกินไป

๒๐๐ ศาสนา

ศาสนาต่างๆ มีกำเนิดอย่างซับซ้อน และต่างรับเอาคตินของศาสนาอื่นเข้ามาผสมทุกศาสนา เนื่องจากมนุษยชาติสามารถไปมาถึงกันได้ตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์แล้ว

ศาสนาในอินเดียมีมากมาย ต่างแข่งขันชิงดีและทำลายซึ่งกันและกัน จนยากต่อการจัดลำดับก่อนหลัง และอันที่จริงแล้วศาสนาใดๆ ที่มีอยู่ก็มาพร้อมๆ กันนั่นเอง แต่ศาสนาใดแข็งก็ตั้งตัวติดเป็นยุคเป็นสมัย

รูปเคารพ พุทธศาสนา ศิวลัทธิศาสนา และศาสนาอิสลามล้วนห้ามการทำรูปเคารพ แต่ศาสนาอิสลามเข้มงวดที่สุด เพราะวินัยของศาสนา เป็นกฎหมายของบ้านเมืองด้วย

การเคารพรูปสัตว์เดรัจฉาน เป็นคตินของพวกมิสสิกซูอัน เกิดจากวิสัยมนุษย์ที่คิดป้องกันสัตว์ร้ายและอาศัยสัตว์ที่ดีด้วยอุบายต่างๆ ต่อมาได้นำลัทธิเคารพรูปสัตว์เข้าประปะปนกับการนับถือเทวดา คตินี้เกิดขึ้นในอียิปต์ก่อนอินเดียมาช้านาน และทำรูปเคารพเป็นรูปครึ่งสัตว์ครึ่งคน

การเคารพรูปสัตว์เดรัจฉานครึ่งคนในอินเดีย เกิดเมื่อพวกอารยันเข้ามาสอนศาสนาซึ่งใช้กุศโลบายให้ชาวพื้นเมืองศรัทธาศาสนา โดยนับสัตว์เดรัจฉานที่ชาวเมืองนับถือว่าเป็นพาหนะเทวดา จนที่สุดเป็นอวตารของเทวดา จึงเกิดมีรูปเคารพเป็นสัตว์ครึ่งคนขึ้นในอินเดีย

การภาวนาและลูกประจำ ลูกประจำเป็นวัตถุสำหรับใช้เป็นคะแนนนับบทภาวนาในทางศาสนา จากการพิจารณาตามตำนานและภูมิศาสตร์ พบว่าศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นลัทธิเก่าของศาสนาฮินดู ได้ประดิษฐ์ลูกประจำขึ้นก่อนพุทธกาลมาช้านาน

ในศาสนาอื่นอาทิ พุทธศาสนา ก็ใช้ลูกประจำเมื่อล่วงพุทธกาลมานานแล้ว นักบวชในศาสนาอิสลามก็ใช้ลูกประจำซึ่งสันนิษฐานว่าได้แบบอย่างไปจากอินเดีย สำหรับคริสตศาสนา นักบุญโดมินิค (Saint Dominic) เป็นผู้ประดิษฐ์ลูกประจำขึ้นใช้เมื่อค.ศ. ๑๒๐๖สันนิษฐานว่าได้แบบอย่างไปจากศาสนาอิสลาม

ลักษณะลูกประคำ ลูกประคำที่ประดิษฐ์ขึ้นใช้ในแต่ละศาสนาลักษณะขนาด จำนวนและวัสดุที่นำมาใช้ทำแตกต่างกันออกไป จำนวนน้อยที่สุดคือ ๑๔ เม็ด มากที่สุดคือ ๑๐๐๘ สำหรับในเมืองไทยจำนวนที่นิยมกันมากคือ ๑๐๘ ซึ่งอาจมาจากคติที่นับถือว่าเป็นมงคลอย่างยิ่งมาแต่ตึกคำบรรพ์

๒๑๑ พระเจ้า

พระเจ้า (God) หมายความว่าอำนาจหนึ่งที่จะทำให้เกิดดีและร้าย แก่มนุษย์

นักศาสนวิทยาสันนิษฐานว่าเดิมทีนับถือพระเจ้าองค์เดียวกันแต่ขนานนามไปต่างๆ กัน และเชื่อกันว่าพระเจ้า (God) เป็นทั้งพ่อและแม่อยู่ในตัวมีชื่อเรียกว่า "อรรณาริศวร" หากจะนับถือแบ่งเพศก็ทำนิมิตเพศชายกับเพศหญิง คือ ลิงค์และโยนี การนับถือเทวรูปเกิดภายหลัง

ศาสนาผู้ตั้งศาสนา คัมภีร์ในแต่ละศาสนาล้วนพรรณนาปาฏิหาริย์ของศาสดามากกว่าความเป็นจริง ทั้งนี้เนื่องจากในเวลาที่ยังดำรงชีวิตอยู่สาวกผู้ใกล้ชิดไม่ต้องหาความรู้ในเรื่องนี้แต่เมื่อศาสดาสิ้นไปแล้ว ผู้ที่เคยเห็นก็เลือกเอาคุณความดีของท่านมาพรรณนาจนแพร่หลาย แล้วต่อเติมเรื่องราวอย่างวิจิตรพิสดารกันออกไปจนเกินธรรมดาตามมนุษย์ ประวัติของศาสดาจึงเต็มไปด้วยเรื่องปาฏิหาริย์ต่างๆ และเชื่อถือกันมาจนถึงปัจจุบัน

๒๒๐ ไบเบิ้ล

คัมภีร์ไบเบิ้ล กล่าวถึงกำเนิดของโลกว่า โลกและสรรพสิ่งทั้งปวง พระเจ้าทรงสร้างขึ้นเมื่อวันที่ ๒๗ เมษายนก่อนคริสต์ศักราช ๕๕๓๓ ปี ต่อมาได้บันดาลให้น้ำท่วมโลก สรรพสิ่งทั้งหลายสูญพันธุ์ไปเมื่อพระเจ้าฟิโรส

คัมภีร์นี้มีอิทธิพลที่ทำให้การศึกษาริชาก่อนประวัติศาสตร์ล่าหลัง เนื่องจากต้องวิเคราะห์เรื่องราวก่อนประวัติศาสตร์ภายในความเห็นชอบของคริสตศาสนา แต่ในที่สุดนักปราชญ์ยอมรับว่าได้มีมนุษย์ขึ้นแล้วในโลกก่อนปีที่คัมภีร์ไบเบิ้ลกล่าวถึงในเรื่องพระเจ้าสร้างโลก

๒๓๐ คริสตศาสนา

บัญญัติ ๑๐ ประการ มีกล่าวในพระคัมภีร์ไบเบิลตอนที่ว่าด้วยโมเสส ได้รับพระบัญญัติจากพระเจ้า เมื่อได้พิจารณาและเปรียบเทียบกับศีล๔ของพุทธศาสนา จะเห็นว่าบัญญัติ๕ประการแรกนั้นคือ ทางบอกการดำเนินแห่งคริสตศาสนา บัญญัติ๕ประการหลังเป็นศีล๔องค์ตรงกับศีล๔ของพุทธศาสนา แต่ข้อห้าม เรื่องดื่มสุราร่างกันไป ซึ่งคงเป็นเพราะพวกฝรั่งอยู่ในเขตอากาศหนาว เสพสุรารักกันเป็นปรกติ

๒๓๔ คริสตศาสนา - พิธีประกาศตัว เป็นคริสตศาสนิกชน

เด็กแรกเกิดในสกุลที่นับถือศาสนาคริสต์ จะรับพิธีพรมน้ำ (Baptism) เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าได้เป็นผู้อยู่ในวงศ์คริสตศาสนา เมื่อเติบโตเป็นหนุ่มสาว จะต้องเรียนและทดสอบศรัทธาในหลักของคริสตศาสนาแล้วให้เข้าพิธีคอนเฟอมาซัน (Confirmation) เพื่อเป็นเครื่องบอกว่าเป็นสมาชิกของคริสตศาสนาโดยแท้จริง

๒๓๓ คริสตศาสนา - วันสำคัญทางศาสนา

วันศุกร์ (Good Friday) เป็นวันที่สมมุติว่าตรงกับวันปลดศพพระเยซู ลงจากไม้กางเขน

๒๖๔ คริสตศาสนา - พิธีกรรม

พิธีตั้งสังฆราชโรมันคาทอลิก ยาลาเซีย ลักษณะพิธีคล้ายกับพิธีบวชพระภิกษุในพุทธศาสนาแต่วางลำดับต่างกัน ในพิธีนี้มีที่แปลกตาสำหรับผู้มิใช่เป็นชาวคริสเตียนคือมีการถอดหมวกและใส่หมวกในพิธี ซึ่งมีความหมายคือ "ใส่หมวก" ทำสำหรับเวลาที่สังฆราชทำการหรือสวดในหน้าที่เป็นผู้แทนพระเจ้า "ถอดหมวก" ทำสำหรับเวลาเป็นผู้แทนของสาธุชน

การสวด Mass หมายถึงทำวัตร

การสวด Te Deum คือสวดอนุโมทนา

๒๔๔.๓ พุทธศาสนา

สังเขปความคำต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับในพุทธศาสนาดังนี้คือ: เก็กเหม็ง, ความว่าสี, ชันฉาย, เซตุน, ฉาน, ฐานานุกรม, ตัณฑา๑๐๘, ไตรปาฏิโมกข์, ธรรมเจดีย์, นามฉายาของสงฆ์, นิจศีล, นิพพาน, บริโภคเจดีย์, บังสกุล, บังสกุล เป็น, บาทรพระ, บิณฑบาต, ผ้าครองของสงฆ์, ผาติกรรม, เผาตัวเอง, พระคณะ ปรกบวชนาคหลวง, พระศีลธรรม, พระสัตตอ, (สมเด็จพระ) พุทธิพงษ์จารย์, พุทธบริษัท, มหาบังสกุล, เมืองพระนิพพาน, วันรัต, วันรัตน, วันวาสี, ศราทศพรต, สดับปกรณ์, สมี่, สังกรสีมา, สังฆกรรม, สังฆราชซ้ายขวา, สายสิญจน์, อรัญวาสี.

พระพุทธเจ้า

พระพุทธลักษณะ คติสังกกลาก้าถึงพระพุทธลักษณะว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสูง ๑๘ ศอก ปลายนิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากันทั้ง ๔ นิ้ว มีพระหนต์ ๔๐ ซี่ คตินี้ น่าจะเป็นการพรรณนาพระพุทธร่องคี่ให้เห็นวิเศษเหนือมนุษย์สามัญ

เชื้อชาติ แต่ก่อนชาวไทยเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นคนไทย อยู่ในเมืองไทย แต่ชาวพม่าเชื่อว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นชาวอินเดียมานานแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศให้ทราบความจริงในเรื่องนี้แก่พุทธศาสนิกชนชาวไทยก่อนผู้อื่น แต่เพิ่งจะมาสนใจเชื่อถือกันแพร่หลายในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔

พระบรมธาตุ การเก็บรักษาพระบรมธาตุในสมัยโบราณทำกันเป็น ๒ อย่าง คือแบบเดิมทำกรูฝังพระบรมธาตุไว้ในแผ่นดิน แล้วสร้างพระสถูปขึ้นเป็นเครื่องหมายที่ฝังพระบรมธาตุวิธีบรรจุแบบเดิมนี้ชาวไทยได้ถือปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และสันนิษฐานว่าวิธีนี้ ไช้ก่อนพุทธศาสนาจะรุ่งเรืองถึงเป็นศาสนาของบ้านเมือง แบบที่ ๒ ประดิษฐานพระบรมธาตุไว้ในองค์พระสถูปให้คนเข้าไปบูชาได้ การเก็บรักษาตามแบบนี้ทำกันในสมัยที่พุทธศาสนาได้เป็นศาสนาของบ้านเมืองแล้วซึ่งมัต้อง เกรงว่าพระบรมธาตุจะถูกรังแกหรือสูญหาย

พระพันตธาดู (พระเขี้ยวแก้ว) พระพันตธาดูหรือพระเขี้ยวแก้วในพม่ามีเรื่องราวกล่าวไว้ในพงศาวดารพม่าดังนี้คือ พระเจ้าบุเรงนองทรงเลื่อมใสพระเขี้ยวแก้วมาก เมื่อพ.ศ. ๒๑๓๐ ได้ทรงแต่งตั้งทูตไปขอไถ่พระเขี้ยวแก้วซึ่งโปรตุเกสได้ไปจากลังกาคด้วยเงินสินไถ่และเสบียงอันจะให้แก่โปรตุเกสอย่างมากมาย แต่สังฆราชโรมันคาทอลิกขัดขวางโดยทำลายพระเขี้ยวแก้วจนสูญสิ้น แต่ทางกรุงโคลัมโบแห่งลังกาได้แจ้งทูตพระเจ้าบุเรงนองว่า พระเขี้ยวแก้วนั้นกระทำปาฏิหาริย์กลับมายังลังกาและยินดีจะถวายต่อพระเจ้าบุเรงนอง หากจะทรงเป็นที่พึ่งช่วยป้องกันลังกาให้พ้นภัยข้าศึก พระเจ้าบุเรงนองจึงทรงช่วยลังกาต่อสู้ข้าศึกจนมีชัยชนะและได้รับถวายพระเขี้ยวแก้วไปตามสัญญา พระองค์ทรงให้สร้างหอขึ้นเป็นที่ประดิษฐานพระเขี้ยวแก้วในพระราชวังแล้วมีการเฉลิมฉลองเป็นการใหญ่โต แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากทางประเทศลังกานั้นต่างแยกกันเป็นหลายอาณาจักร เจ้าเมืองสิงห์ขัตตนคร (Kandy) ประกาศว่าพระเขี้ยวแก้วองค์ที่แท้นั้นปาฏิหาริย์ไปอยู่ ณ เมืองของตนหาใช่กรุงโคลัมโบไม่ ด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจลงมติได้ว่าพระเขี้ยวแก้วองค์ที่แท้นั้นถูกทำลายไปแล้วหรือยังสถิตยอยู่ ณ ที่ใด

พุทธโบราณคดี

รอยพระพุทธรูป คติที่เชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จไปยังประเทศต่างๆ ภายนอกอินเดียด้วยสามารถอิทธิฤทธิ์กานสมบัตินี้ และได้ประดิษฐานเจดีย์ประทับรอยพระบาทหรือตรัสพยากรณ์ต่างๆ ไว้ในประเทศเหล่านั้น เป็นคติเกิดในประเทศลังกา ประเทศอื่นที่เป็นศิษย์ลังกาได้รับเอาไปเชื่อถือด้วย จึงเกิดมีเจดีย์-วัดและพุทธพยากรณ์ที่อ้างว่าพระพุทธรูปได้ทรงประดิษฐานไว้มากบ้างน้อยบ้างทุกประเทศ

สำหรับรอยพระพุทธรูป เท่าที่พบในประเทศไทยมี ๔ ลักษณะคือ

๑. แบบลายลักษณ์ ทำเป็นลายฝ่าพระบาท
๒. รอยเหยียบรอยเดียว
๓. รอยเหยียบ ๒ รอยคู่ เรียกว่าพระยี่น

๔. รอยเหยียบ ๔ รอยซ้อนในรอยเดียวกัน ซึ่งสันนิษฐานว่ามุ่งหมายจะทำรอยพระพุทธรูปพระพุทธรูปเจ้าซึ่งได้ตรัสรู้มาแล้ว ๔ พระองค์ เสด็จมาเหยียบรอยพระบาทรวมในที่เดียวกันโดยความคิดให้บูชา ณ ที่เดียวได้ทั้ง ๔ พระองค์

เค้ามูลของรอยพระพุทธรูป เป็นการทำแทนพระพุทธรูปเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ออกโปรดสัตว์ มิได้หมายความว่า เป็นรอยพระพุทธรูปที่ทรงเหยียบไว้ ณ แห่งใด ข้อสันนิษฐานนี้ กล่าวว่ารอยพระพุทธรูปแรกมีขึ้นเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดียทรงสร้างพุทธเจดีย์เมื่อประมาณปีพ.ศ. ๒๐๐ เศษ แต่มีคดีห้ามทำพระพุทธรูป เพราะฉะนั้นในการจำหลักรูปภาพเรื่องพุทธประวัติตามพระสุภ ตรงที่ใดในเรื่องซึ่งต้องมีพระพุทธรูปจึงคิดรูปภาพสิ่งอื่นแทน

คดีที่ว่า เป็นรอยพระพุทธรูปที่ทรงเหยียบไว้สันนิษฐานว่าเกิดในสมัยหลังต่อมาเป็นเวลานาน คือเมื่อมีพระพุทธรูปแล้วจึงทำพระพุทธรูปเป็นเจดีย์วัตถุ และน่าจะเอาคตินี้มาจากประเพณีที่บูชาผ้าซับพระบาทพระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคต จึงสมมุติแผ่นผ้าซึ่งเขียนเป็นรอยพระพุทธรูปเป็นผ้าซับพระพุทธรูปไว้บูชาเพื่อระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าแต่ผ้าไม่ทน ต่อมาสสกกบนแผ่นไม้และแผ่นศิลาหน้าผา ลายลักษณะของพระพุทธรูปได้เอาตำราหมอดูเข้าผสม แสดงเป็นรอยเท้าของผู้มีบุญ เช่นให้มีลายกนกจักร หรือรูปร่างคลี่ต่างๆ

ในอินเดียมีรอยพระบาท ๒ อย่างคือ รอยพระพุทธรูป และรอยวิษณุบาท ซึ่งนักศาสนวิทยาถือว่าเป็นสิ่งเดียวกัน แต่รอยพระพุทธรูปเกิดก่อน รอยวิษณุบาทเกิดภายหลัง เพราะพราหมณ์รับเอาพระพุทธรูปเจ้าเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งคือพระวิษณุ

ตันโพธิ์ เป็นชื่อพฤษชาติที่มีความสำคัญในพุทธศาสนา คือเป็นชื่อที่หมายความว่าพระพุทธรูปเจ้า ตวิสวั ในขณะที่ประทับ ณ ใต้ร่มไม้ซึ่งเดิมชื่อตันอัสดถะ (Assattha) พันธุ์ไม้นี้ได้นามว่าตันโพธิ์ ต่อมาจนทุกวันนี้

พุทธศาสนา-การบำเพ็ญภาวนามัย พุทธศาสนารับเอาการบำเพ็ญตะบะและโยคะเข้าในภาวนามัย ซึ่งแยกได้คือ การนั่งสมาธิเป็นตะบะ การภาวนากรรมฐานเป็นโยคะ แต่พุทธศาสนาให้บำเพ็ญแต่พอควรแก่ธรรมชาติของร่างกาย

การสวดและเทศนา พระสวดครบบองค์สงฆ์ (๔ องค์) เป็นการแสดงพระพุทธรวิจนะตามพระไตรปิฎก ส่วนพระเทศน์เป็นการแปลงพระพุทธรวิจนะที่สวดให้คนเข้าใจ ฉะนั้นจึงต้องสวดก่อนเทศน์เสมอ และก่อนจะกล่าวพระธรรมข้อใดต้องขึ้นต้นด้วยคาถา "นโม" ซึ่งเป็นคำกล่าวถึงพระพุทธรเจ้าเป็นอันดับแรก

การสวดกรรมวาจาหรือสวดบวชนาค สันนิษฐานว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาใช้สวดปากเปล่ามาแต่เดิม จึงมีคู่สวด ๒ องค์เพื่อป้องกันอักษรวิบัติ ส่วนประเทศไทยลังกานั้นเคยใช้วิธีอ่านกรรมวาจาจากคัมภีร์ซึ่งวิธีนี้พม่า และมอญนำไปใช้ด้วยลังกาได้เปลี่ยนเป็นสวดปากเปล่าอย่างไทยเมื่อพระเจ้าบรมโกศโปรดให้พระอุบาลีกับคณะสงฆ์ออกไปอุปสมบทแก่พุทธศาสนิกชนในลังกา เพื่อตั้งสมณวงศ์ให้กลับมีขึ้นในลังกาทวีป

การสวดท้ายเทศน์ นับว่าเป็นของใหม่ซึ่งตั้งใจจะเลียนแบบศราทศพรต แต่ต่างกันคือ ศราทศพรตสวดเป็นทำนองสังโยคและใช้พระมาก แต่การสวดท้ายเทศน์ใช้พระเพียง ๔ รูป และสวดทำนองสรภัญญะซึ่งใช้สวดในการศรทท้ายเทศน์เท่านั้น ความนิยมดังนี้ เพิ่งมีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การสวดมนต์ ประเพณีไทยแต่โบราณพระสงฆ์จะประชุมกันสวดมนต์ ณ หอสวดมนต์เวลาเย็นทุกวัน เมื่อสวดจบจะตีกลองแผ่ส่วนบุญด้วยเสียงกลองแก่ชาวบ้าน ประเพณีนี้มีขึ้นเมื่อพระอริยสาวกทำปฐมสังคายนาพระธรรมวินัยแล้วตั้งเป็นธรรมเนียมให้พระสงฆ์ท่องจำพระธรรมวินัยและสวดสาธยายพร้อมกัน เป็นนิจ เพื่อทรงจำไว้รักษาพระศาสนา พระสงฆ์จะลงโบสถ์เพียงเพื่อทำสังฆกรรมเท่านั้น

กาลต่อมาเมื่อมีหนังสือพระไตรปิฎกสำหรับเป็นหลักแทนความทรงจำแล้ว ได้มีข้อบังคับตั้งไว้สำหรับการสวดมนต์คือ ภิกษุบวชใหม่ในพรรษาแรกต้องท่องจำ ท้าวไตรไหว้พระ และพระธรรมสังคณี พรรษาที่ ๒ ต้องท่องจำพระปริต ๗ ตำนาน และ ๑๒ ตำนาน พรรษาที่ ๓ ต้องท่องจำพระปัจจุตลอดจตุภาณวาร สรุปได้ว่าในสมัยก่อนถือว่าการสวดมนต์สำคัญมากแต่ปัจจุบันเสื่อมถอยลง

อนึ่ง ประเพณีที่พระสงฆ์ลงไหว้พระสวดมนต์ในโบสถ์ทุกวัน เป็นสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะเมื่อยังผนวชทรงประดิษฐ์ขึ้น

การสวดมนต์ทำนองสังกาศเหมือนกับทำนองสวดของพระมหานิกาย ผิดกันแต่
ออกเสียงอักขระเท่านั้น

การสวดอดีต คือการถวายพระพรเฉพาะพระองค์และเฉพาะหน้า
พระที่นั่งพระเจ้าแผ่นดิน ประเพณีนี้มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และแม้ว่าเจ้านายพระ
องค์ใดได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินแม้ยังไม่ราชาภิเษก พระราก็ถวายอดีตแรก ในสมัยรัชกาลที่
๔ ทรงเปลี่ยนแปลงให้ถวายอดีตแรกต่อเมื่อราชาภิเษกแล้ว ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงแก้บัญญัติอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าเป็นงานหลวงแม้หลังพระ
ที่นั่งก็ให้ถวายอดีตแรก

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งยังมีได้ราชาภิเษก
และมีได้เสด็จประทับในพระนคร มหาเถรสมาคมได้ปรึกษากันให้ใช้คาถา "โสอตุลทุโธ"
แทนอดีตแรกซึ่งหมายถวายพระพรพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียว แต่สมเด็จพระสังฆราช
ให้ใช้คาถา "สัพพพุธา" เป็นการให้พรแก่คณะผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน จึงต้องมีการ
สวดคาถาทั้ง ๒ นั้นคู่กันไป อย่างไรก็ตามคำสวดทั้ง ๒ อย่างนี้แทนอดีตแรกไม่ได้ เพราะ
คำสวด "โสอตุลทุโธ" มีความหมายให้พรแก่ผู้นับถือพุทธศาสนา และมหาเถรสมาคม
นำมามุ่งหมายใช้ถวายพระพรพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียว "สัพพพุธา" เป็นคำสวดให้
พรแก่สาธารณชนซึ่งสมเด็จพระสังฆราชมุ่งหมายให้พรแก่คณะผู้สำเร็จราชการแผ่นดินด้วย
ทั้ง ๒ คาถานี้ไม่มีคำถวายพระพรที่ระบุเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งได้แก่คำว่า "สุขีโต
โหตุ มหาราช"

ในที่สุดได้มีการวางระเบียบเรื่องถวายอดีตแรก และถวายพระพรลาเมื่อ
วันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณสมเด็จ
พระสังฆราช ทรงให้ใช้คาถาที่ตัดมาจากกัมภีร์ สวดสะเดาะเคราะห์ "นรัคคทายสม
ธรรมมา" สำหรับกรณีที่พระเจ้าแผ่นดินมิได้ประทับอยู่ ณ ที่นั้น คือสวดทำนองสังโยคว่า

จิรฉรรตุ ทิชาญู นิรามโย นริสสร

ยถายั สุขี มนสสันโท โรคุปะทวชชชีโต

ตัตตราชกรเถยสุ สหยา ภทราณี ทกขติ

สมิทธิ กุสลาสาบ สบปาเปเตตุ ยถิจฉิต

ธมฺเมน สุกตารกฺโข เทเวทึ จานุกมฺปิโต

สยามินโท มหาราชา ภทรานึ ปสฺสตี สทา

แทนถวายอติเรกแล้ว ภาวตุ สัพพมุงฺคลึ ฯลฯ ภาวนฺตุ เตฯ

อนึ่ง คาคา จิรฺนธฺรตุ ที่ขายู นี้ ความหมายระบุถวายพระพรเฉพาะพระเจ้าแผ่นดินไทย ซึ่งนับว่าสนิทกว่าอติเรก แต่เนื่องจากเราได้ใช้การสวดถวายอติเรกมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ถ้าเป็นกรณีปรกติคือเสด็จประทับอยู่ ณ ที่นั้นให้สวดถวายอติเรกตาม เดิม

การสวดโอ้เอ้วิหารราย เริ่มมีขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากได้ทรงตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยขึ้นเป็นแห่งแรก ณ โรงทานข้างประตูวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในเทศกาลที่มีการสวดมหาชาติคำหลวงในโบสถ์ วัดพระศรีรัตนศาสดารามนี้ โปรดให้จัดเด็กนักเรียนที่โรงเรียนมาสวด "โอ้เอ้วิหารราย" อย่างโบราณที่ศาลาราย เลยกลายเป็นธรรมเนียมจัดเด็กนักเรียนมาสวดโอ้เอ้วิหารรายจนถึงปัจจุบัน

คติถือผี การที่พุทธศาสนามีการถือผีปนอยู่มาก เนื่องมาจากชาวพื้นเมืองเอาคติศาสนาใหม่ปนกับศาสนาเก่า เช่นธิเบตเดิมนับถือผี แล้วรับพุทธศาสนาเข้าไปผสมผสาน พุทธศาสนาจึงมีการถือผีปนอยู่มาก .

คาคาและมนต์ ในสมัยโบราณพระสงฆ์ได้นำเอาหัวข้อธรรมะในพระไตรปิฎก มาร้อยกรองเป็นกลอนเพื่อให้ท่องจำง่าย แต่มิได้จัด เรียบเรียงธรรมะให้เป็นหมวดหมู่ จัดเพียงชื่อผูกต่อกันเป็นคาคา ครั้นนานมาคนชั้นหลังไม่รู้แหล่งเดิมของธรรมในคาคา จึงเลยถือแต่คาคา และบางทีถึงกับแต่งนิทานประกอบ.

อธิบายความหมายและเรื่องราวของคาคาและมนต์บางบท อาทิ: "มนุสฺสโสลี" "เยธฺมา" "อทาสีเม" "อนิจฺจาวต สงฺขารา" มนต์อาถรรพ์ภูมิปรีด

เครื่องหมายธรรมจักร เครื่องหมายของพุทธศาสนาคือธรรมจักร เป็นรูปล้อรถ ซึ่งไปตรงกับเครื่องหมายของจักรพรรดิผู้นิยมการแผ่ขยายอาณาเขตไปในสารทศ เครื่องหมายธรรมจักรจึงไม่ควรจะเป็นเครื่องหมายสำหรับพุทธศาสนา แต่สันนิษฐานว่า เครื่องหมายนี้เกิดก่อนการเขียนยันต์และรูปอื่นๆ มานานแล้ว

พุทธศาสนา-นิกายต่างๆ

ธรรมยุติกนิกาย จากหลักฐานต่างๆ เชื่อได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประดิษฐานพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้นในประเทศไทยเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๘๗ ในเวลาที่ยังผนวชอยู่แต่มิได้มีพระราชประสงค์จะตั้งเป็นนิกายสงฆ์ขึ้นต่างหาก ประสงค์เพียงให้เป็นสโมสรรพระสงฆ์ซึ่งนิยมถือศีลธรรมวินัยอย่างเดียวกัน พระประสงค์นี้ดำเนิมาจนตลอดรัชกาล มิได้ทรงสนับสนุนให้นิกายนี้รุ่งเรืองยิ่งกว่ามหานิกายแต่อย่างใด เพราะไม่ทรงต้องการให้เกิดความแตกแยกทางศาสนาอันอาจเป็นผลร้ายแก่บ้านเมือง พระองค์ทรงประสงค์ให้มีพระสงฆ์ธรรมยุตเพียง ๑๐๐๐ รูป แล้วทรงสร้างวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามให้เป็นวัดสำหรับพระสงฆ์ธรรมยุตโดยเฉพาะ

ในการบวชเป็นพระของพระสงฆ์ธรรมยุต คณะปรกจะต้องมีพระสงฆ์ทั้ง ๒ นิกาย และสวดยัตติขำในคณะปรกธรรมยุตในคำวันนั้นด้วย

นิกายเถรวาทและนิกายอาจารย์วาท พระสงฆ์พวกที่ได้นามนี้ เนื่องจากเมื่อล่วงสมัยพระพุทธกาลได้ประมาณ พ.ศ. ๑๐๐ พระภิกษุชั้นศิษย์ได้เป็นคณาจารย์ เกิดความเห็นต่างกันขึ้นด้วยเรื่องพระวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าได้ประทานไว้ พระสงฆ์พวกที่เห็นว่าพระวินัยไม่ควรแก้ไข เพราะหากให้แก้พระวินัยได้แล้ว ก็คงแก้ไขกันต่อไปอีกในภายหน้า อันจะเป็นเหตุให้พระธรรมวินัยคลาดเคลื่อนเสื่อมเสียหลักพระพุทธศาสนายิ่งขึ้นเป็นลำดับ ควรให้คงอยู่ตามที่พระมหาเถรอรุณยาสวกได้ทำปฐมสังคายนาไว้ พวกนี้ได้นามว่า "เถรวาท" พวกที่ให้แก้พระวินัยได้ ได้นามว่า "อาจารย์วาท"

นิกายป่าแก้ว เป็นชื่อนิกายสงฆ์ที่ได้รับการอุปสมบทมาจาก พระวันรัตมหาเถรในประเทศลังกา และพระสงฆ์ที่บวชในสมณวงศ์นั้นสืบมา

นิกายมรัมมะวงศ์ แปลว่าวงศ์พม่า หมายถึงพระสงฆ์ลังกาที่บวชให้โดยพระสงฆ์คณะปรกฝ่ายหินยานซึ่งพระเจ้าอนुरुทแห่งพม่าได้จัดส่งไปยังลังกา เมื่อ พ.ศ. ๑๖๑๔ และยังหมายถึง พระสงฆ์ในลังกาปัจจุบันนี้ซึ่งตระกูลตำบลบวชเข้าในนิกายอุบาสว่างศ์หรือสยามวงศ์ในลังกาไม่ได้ ได้พากันมาขออุปสมบทในพม่าในสมัยพระเจ้า

ประดิษฐ์ ซึ่งได้ทรงอุปการะบวชให้ตั้งประสงค์ เมื่อกลับไปลังกาได้เอานามนิกายที่มีขึ้นใน
รัชกาลพระเจ้าอโนรุธ มาเรียกนามคณะตนว่า นิกายมะฆิมะวงศ์

นิกายสังกาวงศ์ ตั้งโดยพระมหาเถรอมฺพชื้ออุหมพรมหาสวามี ซึ่ง
ได้ไปอุปสมบทและเล่าเรียนในประเทศลังกาเมื่อพ.ศ. ๑๘๗๔ แล้วกลับมาตั้งนิกายนี้
ในไทย

นิกายอุบาสีวงศ์หรือสยามวงศ์ หมายถึงพระสงฆ์ในลังกาซึ่งได้รับ
การอุปสมบทจากพระอุบาสีวงศ์ ส่งขมนายจากไทย ซึ่งพระเจ้าบรมโกศทรงส่งให้ไป
ช่วยอุปสมบทแก่ชาวลังกา เมื่อพ.ศ. ๒๒๔๔

มหานิกาย คำว่ามหานิกายนี้สันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประดิษฐ์ขึ้นเมื่อพ.ศ. ๒๓๘๔ ตั้งที่ได้ทรงประดิษฐ์ คำว่า ธรรมยุติ-
กนิกาย ไว้ในครั้งนั้น

พุทธศาสนา-รูปเคารพ การสร้างรูปเคารพในพุทธศาสนา เกิดจากพุทธ
บริษัทได้ไปนมัสการยังสังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่งที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาติไว้ ได้แก่ที่
ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่ปฐมเทศนา และที่ปรินิพพานแล้วประสงค์ได้เครื่องหมายมาไว้เป็นที่
ระลึกถึงพระพุทธองค์ ผู้รักษาสถานทั้ง ๔ จึงทำดวงตราเป็นเครื่องหมายสำหรับที่นั้น
เป็นเหตุให้เกิดรูปเครื่องหมายในพุทธศาสนาขึ้นเป็นครั้งแรก เช่นปางประสูติทำเป็น
ดอกบัว เครื่องหมายเหล่านี้มีมาก่อนรัชกาลพระเจ้าอโศกมหาราช

หลังจากสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแล้วประมาณ ๑๐๐ ปี มีการทำรูปเครื่อง
หมายเป็นรูปคน แต่ยังไม่ทำพระพุทธรูปซึ่งสันนิษฐานว่ามีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลพระเจ้า
มีลิ้นทระหว่าง พ.ศ. ๕๐๐ ถึงพ.ศ. ๕๕๐ โดยชาวอินเดียรับแบบอย่างมาจากชาวโยนก
คันธารราชญ์

พุทธศาสนา-ลัทธิมหายานและลัทธิหินยาน คติของ ๒ ลัทธินี้มีปะปนกันอยู่
มาก โดยเฉพาะคติของลัทธิมหายานมีแทรกอยู่ในคติลัทธิหินยานอยู่ทั่วไป ๒ ลัทธินี้มี
หลักการคติที่แตกต่างกันคือ

ลัทธิหินยาน ประพฤติตนเองเป็น เยี่ยงอย่างให้คนทั้งหลายประพฤติตาม
ไปสู่นิพพาน

ส่วนลัทธิมหายาน มีความเห็นว่า การสอนพุทธศาสนาด้วยหลักการอย่าง เดิมคืออย่างหินยาน คนเลื่อมใสน้อยจึงได้คิดหาวิธีให้คนเลื่อมใสพุทธศาสนา ก่อน แล้วจึง สอนทางนิพพานให้ภายหลัง เปรียบคดีของตนว่า เสมือน เรือใหญ่รับขนสัตว์ข้ามสงสารได้ คราวละมากๆ ลัทธินี้จึงดำเนินการสอนโดยชักจูงให้คนเลื่อมใสพุทธศาสนาเป็นสำคัญ อีกทั้งตำหนิว่า คดีหินยานซึ่งชวนชวายเป็นนิพพานแต่ตนเองเป็นทางแคบ ต้องชวนชวายเป็น พระโพธิสัตว์ให้มีโอกาสตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเพื่อช่วยเวไนยสัตว์ให้พ้นทุกข์ก่อนแล้ว จึงนิพพานภายหลัง ผู้ตั้งลัทธิมหายานคือพระมหาเถรนาคราช

คดีของพุทธศาสนาลัทธิมหายานที่แทรกอยู่ในลัทธิหินยานซึ่งนับถือกันอยู่ใน ประเทศไทย อาทิ ความเชื่อในเรื่องแดนสุขาวดี สวรรค์ชั้นต่างๆ การเสกเป่าธนูจะ ช่วยให้สัมฤทธิ์ผลตามความปรารถนา พระศรีอารยเมตไตรย์ เมืองพระนิพพานซึ่งมีชื่อว่า "พระอมตมหานครนฤพาน" ฯลฯ เป็นต้น

พุทธศาสนา-วัตรปฏิบัติ

การครองผ้าของสงฆ์ สันนิษฐานว่าในอินเดียพระสงฆ์ครองผ้าเป็น แบบเดียวกันโดยทั่วไป คือห่มคลุมอย่างมหานิกายมาแต่เดิม ลักษณะที่ห่มแหวกเกิดขึ้น ในประเทศอื่นที่รับพุทธศาสนาไปประดิษฐาน เช่น สังกา พม่า มอญ กล่าวโดยสรุปคือ ลักษณะห่มคลุม เป็นแบบเก่ามีมาก่อนห่มแหวก แต่อย่างไรก็ตามลักษณะการครองผ้าของ พระสงฆ์ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะ เป็นธรรมยุตหรือมหานิกาย เป็นแบบประดิษฐ์ขึ้นภายหลัง พุทธกาลทั้งสิ้น

อนึ่ง การที่พระสงฆ์ครองผ้าใช้สี่เหลี่ยมนี้ผิด เพราะวินัยห้ามสี่เหลี่ยม ที่ ถูกคือสี่แฉงวาว

เกี่ยวกับเรื่องจีวร ในสมัยพุทธกาลพระพุทธรองค์ประธานอนุญาตให้พระสงฆ์ มีผ้าครองเพียงองค์ละ ๒ ผืน คือผ้านุ่ง ซึ่งเรียกว่าอันตรวาสก และผ้าห่มซึ่งเรียกว่า อุตตราสงค์ เรียกรวมกันว่าจีวร ในกาลต่อมา เพื่อให้กันหนาว ได้ทรงบัญญัติให้มีผ้าคลุมอีก ผืนหนึ่งซึ่งเป็นผ้าจีวร ๒ ชั้น เรียกว่าสังฆาฏิสำหรับคลุมห่มอุตราสงค์ และนับแต่บัดนั้น เป็นต้นมา พระพุทธรูปบัญญัติกำหนดให้พระสงฆ์มี ผ้านุ่งผืนหนึ่ง ผ้าห่มผืนหนึ่ง ผ้าคลุมอีก ผืนหนึ่ง เรียกรวมกันว่า "ไตรจีวร" คำว่าจีวรนี้หมายรวมกันทั้งอุตราสงค์และสังฆาฏิ หรือผืนใดผืนหนึ่งก็ได้

พระราชกฤษฎีกา ให้ รับเสด็จพระเจ้าแผ่นดิน สยาม -
 กรมจะนั่งประชุมกันรับเสด็จที่หอสวดมนต์ พระราชกฤษฎีกาจะให้รับเสด็จอยู่ในกฎเพียง
 องค์เดียว เพื่อให้เป็นที่โรฐานสะดวกแก่การที่จะมีพระราชดำริลมีให้ผู้อื่นได้ยิน

หากพระเจ้าแผ่นดินเสด็จประพาส และตั้งพลับพลาใกล้วัดใด พระสงฆ์ควร
 ประชุมกันสวดมนต์ถวายทรงฟังในเวลาค่ำ

ระเบียบการแสดงความเคารพในพุทธศาสนา มี ๔ อย่างคือ
 อภิวัตน์ วันทนาการ นิพจน์การ อัญชลีกรรม ซึ่งรวมเป็นกิริยาคำนับต่อหน้าผู้มีตัว
 ประจักษ์เฉพาะอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งคือ นมการ และนมัสการ เป็นการแสดงความ
 นับถืออย่างยิ่งพร้อมไตรทวารคือด้วยกาย วาจา ใจ

เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๘ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้
 ทรงวางระเบียบการแสดงความเคารพของสงฆ์ไว้เป็นหนทางแห่งธรรมนิยมอันดี ให้
 สงฆ์รู้จักปฏิบัติตนตามควรแก่กาลเทศะ รวม ๒๐ ข้อ ซึ่งมีทั้งข้อควรชมและควรติคือ ข้อ
 ควรชม ระเบียบนี้ได้พิจารณาเอากริยาแสดงความเคารพตั้งแต่สมัยโบราณ มาเทียบ
 ใช้ในสมัยปัจจุบัน ข้อที่ควรติ ได้แก่การที่อนุมติให้พระมหากายสูงพระรชากว่าถวายบังคม
 พระองค์ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส)

พุทธศาสนา-วินัยกรรม. วินัยกรรมเกิดขึ้นเนื่องจากพุทธศาสนาแพร่ -
 หลายไปถึงดินแดนต่างๆ วินัยซึ่งเคยเหมาะแก่กาลเทศะแห่งพุทธกาลกลับเกิดขัดข้องที่จะ
 ปฏิบัติตามสิกขาบทนั้น เป็นเหตุให้เกิดความเห็นขึ้นหลายพวกจึงมีการคิดวินัยกรรมเสีย
 ความในสิกขาบทมาใช้ธรรมเนียมในพื้นที่เมือง สรุปว่าวินัยกรรมคือ "ปรับพระพุทธานุญาต
 ให้เข้ากับภาวะความเป็นอยู่"

พุทธศาสนา-สมาคม

พุทธสมาคมในมาเลเซีย ที่ป็นิ่งมีพุทธสมาคมอยู่ ๒ สมาคมคือ "พุทธ
 ศาสนิกสมาคม (Buddhist Association)" มีขึ้นเนื่องจากความพยายามของจีนพวก
 หนึ่งซึ่งคิดตั้งสมาคมบำรุงพุทธศาสนาเถรวาท อีกลสมาคมหนึ่งคือ "ญาณุทธศาสนิก
 สมาคม (Nunodays Buddhist Association)" ตั้งขึ้นโดยการสนับสนุนของจีนอีกพวก

หนึ่งซึ่งประสงค์จะบำรุงพุทธศาสนาสิทธิกันยาน และได้ขอพระสงฆ์ธรรมยุตต่อมหาเถรสมาคมแห่งประเทศไทยออกไปสอนพุทธศาสนา ณ พม่าด้วย มหาเถรสมาคมได้ส่งพระมหาภูซงค์และพระมหามุกต์วัดราชประดิษฐ์ ออกไปสอนพุทธศาสนาตามความประสงค์ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์เป็นผู้ขนานนามชื่อสมาคมซึ่งหมายความว่า "แผ่ศรัทธาธรรมยุต (วชิรญาณ) ให้รุ่งเรือง" การสั่งสอนพระศาสนาเห็นว่ากระทำได้ดีผล พระมหาภูซงค์เรียนภาษาฮกเกี้ยนจนสามารถเทศน์ได้แต่เนื่องจากเงินทุนของสมาคมมีน้อย ต่อมาต้องตัดรายจ่ายค่าอุปการะสงฆ์ที่ออกไปสอนพระศาสนาลงมาก มหาเถรสมาคมจึงต้องเรียกพระกลับ

พุทธสมาคมในอินเดีย คือ "มหาโพธิสมาคม" ก่อตั้งโดยพุทธศาสนิกชนในอินเดีย บุคคลสำคัญในการก่อตั้งชื่อ "ธรรมपालะ" เป็นชาวสังกาส วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งสมาคมเพื่อฟื้นฟูพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองขึ้นอีกในอินเดีย สมาคมนีตั้งในเขตวัดมฤคทายวัน เมืองพาราณสี และได้สร้างวัดขึ้นใหม่วัดหนึ่งชื่อวัดมูลคันธกุฎี สร้างศาลาอาศัยสำหรับรับรองพุทธศาสนิกชนที่ไปเที่ยวบูชาในอินเดียให้ได้รับความสะดวกขึ้น นายธรรมपालะได้บวชเป็นภิกษุและจำพรรษา ณ วัดมูลคันธกุฎีจนมรณภาพ สมาคมนี้ได้ออกวารสารรายเดือนฉบับหนึ่งชื่อ "มหาโพธิโซซีเอตี"

พุทธศาสนา-สังเวชนียสถานและพระธาตุเจดีย์ เนื่องในการบูชาสังเวชนียสถานและพระธาตุเจดีย์นั้น เดิมพระพุทธรูปองค์ทรงอนุภาคให้บูชาเจดีย์สถาน ๔ แห่ง อันเป็นสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน เมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว บรรดาพุทธสาวกได้ไปทำการบูชาแต่เพียงที่เจดีย์สถานทั้ง ๔ แห่งนี้ ประเพณีบูชาพระธาตุเจดีย์เกิดขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย ซึ่งได้ทรงให้รวบรวมพระบรมสารีริกธาตุจากพระสถูป ๘ แห่งซึ่งทรุดโทรมลง มาประดิษฐานในพระสถูปซึ่งให้ก่อสร้างขึ้นใหม่ ๓ ที่ต่างๆ ด้วยเหตุนี้จึงเกิดประเพณีการบูชาพระธาตุเจดีย์สืบแต่นั้น เป็นต้นมา

พุทธศาสนา-สีมา ตามพระพุทธรูปประสงค์เดิมห้ามทำสังฆกรรมในที่อันมีเจ้าของหวงแหน เช่นในเรือน ในนาของบุคคลเพราะเจ้าของอาจมาไล่ได้ หากทำในป่า แม่น้ำลำคลองอันเป็นที่สาธารณะย่อมทำได้ ถ้าเป็นที่ในหมู่บ้านต้องมีคนยกให้ว่าเป็นส่วนของสงฆ์ และการให้นั้นอาจกระทำโดยวาจาหรือเป็นลายลักษณ์อักษรก็ได้

การผูกสีมา คือประกาศในสมาคมให้ทราบทั่วกันว่าภายในกำหนดเขตนั้นเป็นที่ทำสังฆกรรม มีสิ่งนั้นเป็นเครื่องหมาย ในสมัยพุทธกาล กำหนดเขตสีมาด้วยตำบลบ้านหรือเครื่องหมายเขตอย่างอื่นโดยรอบให้เป็นที่เข้าใจกัน พระสงฆ์ซึ่งอยู่ในเขตสีมาอันหนึ่งต้องประชุมทำสังฆกรรมพร้อมกัน ถ้าอยู่นอกเขตสีมาแม้ในวัดเดียวกัน ก็ไม่จำเป็นต้องไปเข้าในคณะปรกสังฆกรรม

พระพุทธบัญญัติเดิมมีความมุ่งหมาย ในเรื่องสีมาเพียง ๒ ข้อเนื่องกัน คือ ข้อที่ ๑ ถ้าจะลงมตินามสงฆ์ ต้องให้ภิกษุทั้งปวงเห็นชอบพร้อมกัน ข้อที่ ๒ เนื่องจากพระภิกษุที่วิสุงคามสีมาแยกย้ายกันอยู่ในที่ต่างๆ มักอยู่ห่างไกลจะไปประชุมกันหมดลำบาก จึงให้กำหนดเขตสีมาอันภิกษุที่อยู่ในเขตนั้นพอจะไปได้สะดวก แม้พระภิกษุทั้งปวงที่อยู่ในเขตสีมาหนึ่งประชุมกันก็ลงมตินามสงฆ์ได้

ในสมัยแรกเริ่ม กำหนดเขตสีมาด้วยตำบลบ้าน หรือเครื่องหมายเขตอย่างอื่นโดยรอบให้เป็นที่เข้าใจกัน โดยนิยมทำนิมิตหินเป็นเครื่องหมาย ในระยะแรกก้อนหินสีมาเป็นก้อนใหญ่หน้าหนักมาก ต่อมาได้ตกแต่งให้เกลี้ยงเกลารูปร่างงามและเล็กลงๆ จนอาจหาได้ง่าย จึงฝังลูกนิมิตไว้ใต้ก้อนหินในสีมาอีกทีหนึ่ง เพื่อว่าถ้าหินสีมาหายอาจขุดหาเขตใต้ที่ลูกนิมิตซึ่งฝังไว้

เมื่อพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองจนเป็นศาสนาสำหรับประเทศ มีภิกษุมากขึ้น เรียกประชุมสงฆ์ยากยิ่งขึ้น จึงร่นเขตสีมาให้เล็กลงเป็นลำดับมา จนในที่สุดกำหนดเขตเพียงรอบโบสถ์หลังเดียว การผูกสีมาโดยมีหินสีมาเป็นเครื่องหมายเขตนี้ พระสงฆ์ในภายหลังได้แปลความไปในทางปลุกเสกให้ขลัง ถอนเสณียกอาถรรพ์และเพื่อป้องกันอุบิหารตรายทั้งปวงให้เกิดความเจริญและสวัสดิมงคลซึ่งนับว่าเป็นความเข้าใจผิด

การกำหนดเขตโบสถ์และเครื่องหมายในสีมา สันนิษฐานว่าเป็นการบัญญัติขึ้นภายหลังพุทธกาลแล้วหลายร้อยปีมิใช่เป็นพุทธบัญญัติ ข้อที่ระบุห้ามกำหนดเขตสีมากว้างใหญ่เกิน ๓ โยชน์ และห้ามสมมุติสีมาคับแคบจนพระสงฆ์อยู่ในนั้นรวม ๒๑ รูปไม่ได้ เป็นมูลเหตุของมหาสีมาและพัทธสีมา

การที่โบสถ์มีสีมาโบเดียวหรือหลายโบซ้อนกันเป็นเพราะพระสงฆ์ต่างนิกายผูกพัทธสีมาของนิกายตนไว้เป็นสำคัญ

อนึ่งโบสถ์วัดหลวงมีโบสถ์มาซ้อน ๒ โบ เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง และได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ให้ผูกพัทธสีมาทั้ง ๒ นิภาย (พระสงฆ์คามวาสี และพระสงฆ์ธรรมาวาสี) มิให้เป็นที่รังเกียจแก่ญาติ

สำหรับวัดราษฎร์มีโบสถ์มาโบเดียว เป็นเพราะโบสถ์วัดของนิภายใดนิภายนั้นก็ผูกพัทธสีมา เป็นสำคัญเหมือนกันทั้ง ๒ นิภาย

การถอนสีมา คือการบอกกล่าวพระสงฆ์ในขณะเดียวกันและคณะอื่นที่เขตสีมาติดต่อกันให้รู้กัน เมื่อพระสงฆ์จะย้ายถิ่นไปตั้งสอนพุทธศาสนา ณ ดินแดนอื่น

"สังกรสีมา" คือการที่มีต้นไม้จากวัดหนึ่งไปงอก เป็นต้นขึ้นอีกวัดหนึ่ง ให้ฟันต้นไม้ใหม่ออก เพื่อมิให้ ๒ วัดเกี่ยวกัน

"เขี้ยวขาว เขี้ยวแดง" หมายถึงพิธีผูกพัทธสีมา ที่ทำกันอย่างเข้มงวดกวดขันในทางวินัยกรรม

พุทธศาสนา-อพุทธบริษัท ปรากฏว่ามีบุคคล ๒ พวก ซึ่งมีใช้พุทธบริษัทแต่เข้ามาฝืนชื่อและบทบาทในพุทธศาสนาสมัยก่อนในทางเสื่อมเสียได้แก่

๗ สมัยก่อนการมีสภาพเป็นชัเป็นชัที่เหยียดหยามมาก พวกนี้เป็นหญิงถือศีลไม่มีกำหนด การนุ่งห่มไม่มีระเบียบแต่ใช้ผ้าขาว อาศัยวัดเป็นที่อยู่ การที่ถูกเหยียดหยามเพราะถูกกล่าวหาว่าสมคบกับ เณรทำลามก

๘ เณร เต็มเรียกเณร เป็นภิกษุที่เกิดใโลใจในวิปัสสนาธุระ เมื่ออินทรีย์แก่กล้า ได้ออกไปอยู่ในที่วิเวกสันโดษ บางรูปถึงสำเร็จจิตญาณมั่นคงนับถือมาก บางรูปก็ล่องลอยคนให้นับถือ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์อันอาจผลบางรูปก็สร้างอยู่ในที่วิเวกเพื่อหาทางประกอบกิจลามกต่างๆ พวกที่พอใจในทางเสื่อมเสียนี้ เห็นเป็นความสุขสนุกสนานก็เอาอย่างปฏิบัติตาม เมื่อมีคนรู้แล้วก็เลยไม่ซ่อนเร้น ถือว่าพวกเณรนี้เป็นอสังขชชีคือพวกนอกวัด

๙ เณรจัดเป็นพวกวิชาสาธ แต่เป็นผู้กินเณร เนื่องจากการดำรงชีพโดยมากพึ่งพระสงฆ์ขอผ้าและอาหารเหลือไปบริโภค แล้วทำการให้วัด พระสงฆ์ตามใจสมัคร บ้างถือศีลบ้างไม่ถือตามใจตนเอง อาศัยวัดอยู่ตามศาลา นุ่งห่มใช้ผ้าเหลืองตามที่หาได้ มักสมคบกับชัทำลามก

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้บัญญัติเรียกชื่อคนลาวมาก พวกนี้ว่า "เถน" ซึ่งภาษาบาลีแปลว่าขี้มียา เพื่อมิให้เป็นคำเดียวกับ "เถร" อันมีความหมายถึงพระสงฆ์ผู้ใหญ่ และเนื่องจาก เถน เป็นพวกที่อยู่ในฐานะที่ประพฤติดีกกฎหมาย เมื่อการบริหารพระศาสนาเข้มงวดเข้าจึงสูญหายไป

มีศัพท์เกี่ยวกับ "เถน" ที่เคยใช้กันได้แก่ "ไหลเถน" หมายถึงไหลเลื่อน เลอะเทอะจำศีลธรรมไม่ได้ ได้แต่เอออๆๆ เพื่อมิให้ผิดใจใคร "ระยำเถน" หมายถึงทำการประหลาดที่ชาวบ้านไม่ทำกัน "งมเถน" หมายถึงยังมงมายังง่เขลาอยู่ใน ขณะที่คนอื่นรู้กันหมดแล้ว

พุทธศาสนา-อาบัติของสงฆ์ โทษล่วงละเมิดของสงฆ์ตั้งที่กล่าวไว้ได้วาง บทโทษลดหลั่นไว้ดังนี้คือ

พระภิกษุฆ่ามนุษย์ตายต้องอาบัติปาราชิก

พระภิกษุฆ่ายักษ์ ต้องอาบัติอุลลัจจัย

พระภิกษุฆ่าสัตว์เดรัจฉาน ต้องอาบัติปาจิตตีย์

พุทธศาสนาในประเทศต่างๆ

พุทธศาสนา-กัมพูชา ชาวอินเดียเป็นผู้พาศาสนาและอารยธรรมมา ประดิษฐานในกัมพูชา เช่นเดียวกับที่นำมาประดิษฐานในประเทศต่างๆ ทางตะวันออก โดยมาตั้งอาณาจักรในดินแดนมลายูก่อน แล้วจึงขยายอาณาเขตและอารยธรรมถึงกัมพูชา เจตีย์สถานในกัมพูชานั้นสันนิษฐานว่าได้แก้ไขจากแบบศิลปของชาวอินเดีย จนกลายเป็น แบบของกัมพูชาหรือเขมรโดยเฉพาะ

พุทธศาสนา-จีนและเวียดนาม ประเพณีจีนและเวียดนามไม่มีข้อห้าม ว่า มิให้สังฆ์สิก แต่ก่อนจะบวชนั้นคัดเลือกกันมากกว่าใจสมัครจริงๆ และก่อนบวชจะให้ เข้าไปปรับใช้ในวัดก่อน เมื่อออกตนและสมัครใจแน่แล้วก็บวชเป็นเถรให้ก่อนจึงบวชพระ ภายหลัง ด้วยเหตุนี้พระจีนจึงมีใคร่สัก การบวชแล้วสักจึงกลายเป็นสิ่งน่าอับอาย ถ้าจะ สักมักจะไปสักกันในประเทศอื่นซึ่งไม่มีผู้ใดทราบว่าคุณได้บวชมาแล้ว

พุทธศาสนา-ไทย ไทยได้รับอารยธรรมและพุทธศาสนาจากชาว อินเดีย ซึ่งนำมาประดิษฐานในประเทศทางตะวันออกเช่นเดียวกับกัมพูชา พุทธศาสนา

ในสมัยแรกที่รับมาเป็นลัทธิหินยาน และภายหลังรับลัทธิมหายาน เข้าผสมค้ำย แล้วมาปะปนกันจนแยกไม่ออก

สำหรับลัทธิสังกาวงศ์ได้มาประดิษฐาน ณ นครศรีธรรมราช เมื่อราวพ.ศ. ๑๗๔๐ เป็นครั้งแรก ต่อมาพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัยทรงรับนับถือพุทธศาสนาลัทธิสังกาวงศ์ไว้ด้วย จนเป็นเหตุให้ได้อพยพเหตุพระพุทธรูปลี้ภัยจากลังกามาประดิษฐาน ณ กรุงสุโขทัย

สมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจ เพื่อให้พุทธศาสนารุ่งเรืองในประเทศไทยเป็นอย่างมาก คือในพ.ศ. ๒๐๐๔ นอกจากจะทรงนิมนต์คณะสงฆ์จากลังกาเข้ามาฟื้นฟูพระพุทธศาสนาแล้ว ยังทรงพระราชศรัทธาพระราชสมภพได้ออกผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ถึง ๔ เดือน

พุทธศาสนา-พม่า มีผู้สันนิษฐานว่าพุทธศาสนา เริ่มเข้ามาประดิษฐานในพม่าเป็นครั้งแรก โดยชาวอินเดียแห่งรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อพุทธศาสนาในอินเดียถูกศาสนาพราหมณ์และศาสนาอิสลามเบียดเบียน ก็ได้แยกออกเป็น ๒ นิกายคือมหายานและหินยาน นิกายมหายานได้เข้ามาประดิษฐานในพม่าทางเหนือนิกายหินยานก็ได้เข้ามาประดิษฐานในพม่าเช่นกัน ณ เมืองสารเชตรและเมืองสะเทิมซึ่งสมัยนั้นยังเป็นเมืองมอญอยู่

ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าอุนรุททรงเลื่อมใส และบำรุงพุทธศาสนา นิกายหินยานให้เป็นศาสนาสำคัญของบ้านเมือง มีเพียงบางพวกที่ยังนับถือนิกายมหายานอยู่บ้าง

พุทธศาสนาลัทธิสังกาวงศ์ได้เข้าไปเจริญรุ่งเรืองในพม่า เมื่อประมาณพ.ศ. ๑๗๓๓ ในรัชกาลพระเจ้านรปติสัถสูสันนิษฐานว่าเนื่องจากพระสงฆ์สังกาวงศ์สังวรวัตรปฏิบัติเคร่งครัดผิดกับพระสงฆ์พื้นเมืองในสมัยนั้น ประมาณพ.ศ. ๒๐๐๐ ในรัชกาลพระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์ ทรงทำการฟื้นฟูพุทธศาสนาในพม่าซึ่งสมัยนั้น เป็นเมืองของมอญเป็นการใหญ่เพื่อให้เป็นนิกายเดียว และถือวัตรปฏิบัติอย่างเดียวกัน โดยส่งพระเถระไปบวชแปลง ณ ประเทศลังกาเพื่อให้เป็นสังกาวงศ์โดยบริสุทธิ แล้วให้พระเถระเหล่านั้นกลับมาสิกขามอญในประเทศและบวชให้ใหม่ เพื่อให้เป็นสังกาวงศ์บริสุทธิเช่นเดียวกัน

การปกครองสงฆมณฑล ประเพณีเดิมพระสังฆราชเป็นผู้บัญชาการสงฆมณฑลทั่วไป ครั้นถึงรัชกาลพระเจ้ามินดงทรงจัดให้มีมหาเถรสมาคมเป็นที่ปรึกษาของพระสังฆราชด้วย การปกครองในท้องที่มีเจ้าคณะปกครองเป็น ๓ ชั้น บังคับบัญชากันขึ้นไปโดยลำดับ เมื่อพม่าตกอยู่ในปกครองของอังกฤษ การปกครองของสงฆมณฑลก็พลอยเสื่อมโทรมลงด้วย พระสังฆราชบังคับบัญชาไม่เป็นสิทธิ์ขาดดังแต่ก่อน เพราะไม่มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นองค์อุปถัมภ์ การปกครองไปตกอยู่กับพระเถระผู้เป็นอาจารย์ซึ่งต่างปกครองสาธุศิษย์ของตนเป็นแห่งๆ ไป

วัดสังฆवास เป็นที่สำหรับพระสงฆ์อยู่สร้างต่างหากจากวัดเจดีย์-สถานซึ่งผิดกับของไทย

การผูกสีมา ยังคงปฏิบัติตามแบบอย่างจาริกกัลยาณีของพระเจ้าธรรม-เจดีย์เป็นหลัก แต่แก้ไขเสื่อมทรามกว่าที่พรรณนาไว้ในจาริกนั้นมาก การผูกพัทธสีมาของพม่าผิดกับของไทยเป็นสำคัญข้อหนึ่งคือ พม่าไม่ใช้ศิลาลูกนิมิต แต่ให้ขุดคูตรงเส้นสีมารอบทั้ง ๔ ด้าน ปัจจุบันขุดเป็นบ่อ ๔ บ่อ ซึ่งต้องให้วัวขึงข้อมูสมอบ ขณะทำพิธีให้มีพระสงฆ์ยืนประจำที่บ่อ (สีมา) แล้วพระสงฆ์สวดกรรมวาระจากผูกสีมาเดินเวียนไปโดยลำดับ ถึงสีมาใดก็หักถาม เมื่อผูกสีมารอบแล้ว พระสังฆนายกประกาศเป็นพยานการผูกสีมา แล้วจึงถมบ่อน้ำและปักหลักศิลาตรงบ่อนั้นเป็นเครื่องหมายเขตสีมาต่อไป

การสอบปริยัติธรรม ประเพณีการศึกษาในสมัยโบราณของพม่าเหมือนกับของไทย คือผู้ปกครองย่อมส่งเด็กชายไปเป็นลูกศิษย์วัด ให้พระสอนอักษรวิธีเมื่อยังเป็นเด็ก พอรุ่นหนุ่มให้บวชเป็นเถร แล้วก็ลาสิกขาออกไปทำมาหากิน สาม เถรที่บวชเรียนอยู่ต่อไปก็เรียนพระไตรปิฎก แล้วเข้าสอบความรู้เป็นการหลวงเหมือนของไทย กำหนดความรู้เป็น ๔ ประโยค แต่พม่าสอบความรู้พระปรมาตปิฎก เป็นสำคัญ

โดยทั่วไปชาวพม่ามีศรัทธาในพุทธศาสนามากไปนมัสการพระธาตุต่างๆ อยู่เสมอ และตกแต่งพระเจดีย์ให้งามด้วยไฟฟ้าเป็นนิจ อนึ่งชาวพม่ายังนิยมสร้างพระเจดีย์ใหม่ ถือว่าได้บุญยิ่งกว่าบูรณะพระเจดีย์เก่า

พุทธศาสนา-มาเลเชีย ชาวอินเดียนำเอาอารยธรรมและศาสนามาประดิษฐานยังบริเวณแหลมมลายูในสมัยเดียวกันกับที่นำมาประดิษฐานใน

ประเทศอื่นๆ ทางตะวันออกนี้ และได้ตั้งราชอาณาจักรศรีวิชัยขึ้น ณ เกาะสุมาตรา ซึ่งในสมัยนั้นยังนับถือศาสนาพราหมณ์ลัทธิศิว เวทอยู่ ต่อมาชาวอินเดียอีกพวกหนึ่ง ซึ่งนับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายานเป็นใหญ่ขึ้นในแหลมมลายู ได้เที่ยวสั่งสอนและทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างคติมหายานเจริญแพร่หลาย, อีกทั้งได้สร้างเจดีย์สถาน ณ ที่ต่างๆ ในแหลมมลายูไว้มากมาย เพื่อสายชาวอินเดียได้ปกครองดินแดนนี้ประมาณ ๖๐๐ ปี ก็เสื่อมอำนาจลง พวกอาหรับได้เข้ามาเกลี้ยกล่อมพวกมลายูให้เข้ารีตถือศาสนาอิสลามตั้งแต่นั้นมาพุทธศาสนาจึงเสื่อมทรามลง และในที่สุดบ้านเมืองต้องแตกแยกกันไปตามยถากรรม

ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๔๗๔) พุทธศาสนาในมาเลเซียอยู่ในวงแคบ มีวัดอยู่เพียง ๕ วัดในบึง คือวัดบุโลติกุล วัดประตูลันจิงหรือวัดบึงบงอร วัดจันทาราม วัดสว่างอารมณ์ วัดนุบพาราม พระสงฆ์ไม่เคร่งระเบียบวินัย และไม่คอยสามัคคีกันเอง การก่อสร้างวัดก็ไม่เคร่งในศิลปะแบบไทย ผสมปนเป้ทั้งแบบจีน พม่า ไทย ฮราวาสที่มาเกือบอนุพระพุทธานุสาวนาจานมากเป็นผู้หญิง "ยอหย่า"

พุทธศาสนา-มงโกเลีย พุทธศาสนาได้เผยแพร่จากอินเดียไปถึงมงโกเลียก่อนจะถึงจีน วัดในมงโกเลียสร้างตามถ้ำมีลักษณะคือเจาะหน้าผาเข้าไปเป็นห้องซึ่งจีนที่นับถือพุทธศาสนารับเอาแบบอย่างไปทำบ้าง แต่เมื่อมงโกเลียถูกปราบปรามไปพุทธศาสนาทรุดโทรมลง วัดจึงร้างมาจนบัดนี้

พุทธศาสนา-ลังกา พุทธศาสนาลัทธิหินยานประดิษฐานขึ้นในลังกาเมื่อพ.ศ. ๒๓๖ ในรัชกาลพระเจ้าเทวานัมปิยติศ แต่การสอนพุทธศาสนาในลังกาลำบากกว่าในอินเดียเพราะชาวลังกาพูดภาษาสิงหลแต่พระไตรปิฎกที่สอนเป็นภาษามคธอย่างไรก็ตามการสอนก็สำเร็จประโยชน์ ด้วยการสอนให้เห็นคุณพุทธศาสนาด้วยภาษาสิงหลก่อน เมื่อผู้ใดศรัทธาถึงออกบวชจึงสอนให้ท่องจำพระไตรปิฎกภาษามคธ แต่ลังกามักเกิดยุคเข็ญเสียบ้านเมืองแก่พวกทมิฬซึ่งข้ามจากอินเดียมารุกรานหลายครั้งหลายคราว พุทธศาสนาจึงมีอันต้องล้มลุกคลุกคลานอยู่เสมอ แต่ชาวลังกายังคงนับถือพุทธศาสนาลัทธิหินยานเช่นเดิม

ต่อมาพุทธศาสนาลัทธิหินยานได้รับเอาคติการสร้างพระพุทธรูปของลัทธิ
มหายานเข้ามานับถือด้วย พระเจ้ามทาสนาได้ทรงสร้างวัดเซตวัน สำหรับประดิษฐาน
พระพุทธรูปแทนพระองค์พระพุทธรูปเจ้าเป็นแห่งแรก เมื่อประมาณพ.ศ. ๗๙๕

เนื่องจากลังกาไม่ค่อยมีเวลาที่จะเป็นสันติสุข สงครามพลจึงระส่ำระสาย
และวัตรปฏิบัติของสงฆ์เสื่อมโทรมลงเป็นลำดับ ในพ.ศ. ๑๖๑๔ พระเจ้าวิชัยพาหุศิริ
สังขโพธิ จึงทรงขอให้สงฆ์นิคมอยู่แห่งพุกาม พม่า ซึ่งถือว่าเป็นศาสนวงศ์เดียวกับ
ลังกา มาอุปสมบทชาวลังกาตั้งเป็นสงฆ์ใหม่ พระสงฆ์ในลังกาจึงกลับเป็นคณะ
เดียวกันสืบมา และในปีพ.ศ. ๑๖๙๖ รัชกาลพระเจ้าปรักกรมพาหุทรงสามารถจัดการ
บ้านเมืองให้เรียบร้อยปราบศัตรูได้จนหมดสิ้น ทรงฟื้นฟูพุทธศาสนาจนกลับรุ่งเรืองขึ้น
ในลังกาและเลื่องลือถึงนานาประเทศ พระสงฆ์ในเมืองพม่า มอญ ไทย ได้รับลัทธิบวช
เป็นลังกาวงศ์และถือคตินิยมตามพระลังกาคำเดียวกันทุกประเทศ

พุทธศาสนา-สิงคโปร์ ในพ.ศ. ๒๔๗๘ มีวัดอยู่วัดหนึ่งคือ วัดพุทธ-
คยา สร้างโดยพระภิกษุศิลา พระมอซึ่งไปจากประเทศไทย

พุทธศาสนา-อินเดีย เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว
นั้น พุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งซึ่งชาวอินเดียนับถือกันมากถึงพ.ศ. ๒๗๐ พระเจ้าอโศก
มหาราชทรงเลื่อมใสพุทธศาสนา ทรงทำนุบำรุงพระศาสนาเป็นอเนกประการ ที่สำคัญ
ยิ่งคือการเผยแผ่พุทธศาสนาไปในประเทศทางตะวันออก โดยทรงส่งพระเถระที่เป็น
สงฆนายกไปประดิษฐานพุทธศาสนา ณ ประเทศสุวรรณภูมิอันได้แก่มอญ และทวาราวดี
และไปยังลังกาอีกองค์หนึ่ง ทั้ง ๓ ประเทศนี้จึงได้รับพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยพระเจ้า
อโศกมหาราชด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์ลังกา มอญ และไทย จึงสืบวงศ์เถรวาท (พวกที่ไม่
ต้องการให้แก้พระวินัย) อันเดียวกันมาตั้งแต่พ.ศ. ๒๐๐ เศษนั้น

พ.ศ. ๑๕๔๓ สุลต่านมรุมตแห่งอัฟกานิสถานซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม ได้ยก
ทัพมาตีอินเดีย และทำลายล้างพุทธศาสนาในอินเดียจนเสื่อมสูญ

พุทธศาสนา-อินโดเนเซีย ชาวอินเดียนที่มาก้าขายกับจีน ได้พากัน
มาตั้งรกรากที่เกาะสุมาตราและเกาะชวา และได้นำพุทธศาสนามาประดิษฐาน ณ
เกาะสุมาตราเป็นแห่งแรก

ลัทธิ-ไทย รวบรวมเรื่องราวและประวัติเกี่ยวกับ ประเพณีการตั้ง
พระสังฆราช พระราชาคณะ ลักษณะหน้าที่ของพระราชาคณะและพระครู ราชทินนาม
สงฆ์ ตาลบัตรพัดยศต่างๆ อาทิ จิตรวิชนี, ตาลบัตร, พัดนี้, พัดหาसान, พัดแฉก,
พัดแฉกเงา, พัดแฉกอมบัต, พัดพิธิธรรม, พัดพุดตาน, พัดยศเปรียญ, พัดยศ "พระครู
วัดคลอง", พัดยศพระสงฆ์, พัดยศพระสงฆ์ "ตามวาสีและอริยวาสี," พัดรอง, พัด
รองรูปหน้านาง, พัดรองเอราวัณ, พัดวาลวิชนี, ยศเปรียญ

๒๔๔.๔ ลัทธิเขน

ลัทธิเขนหรือศาสนาเขนเกิดภายหลังพุทธศาสนา เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าศาสนา
ชิน ศาสดามีชื่อว่า "มหาวีระ" ซึ่งเดิมชื่อ "ราหุละ" รูปปั้นศาสดาของศาสนาเขน ทำ
เป็นรูปนั่ง เหมือนพระพุทธรูปสมาธิมีรูปคล้ายขนมเปียกปูนโปนตรงอุณาโลม นั่งเปลือย
กาย บางองค์ทำเป็นเศวตฉัตรล้อมบังอวัยวะเพศเสีย นักบวชในศาสนานี้เรียกว่า
"ยติ"

๒๔๔.๕ ศาสนาฮินดู

การแบ่งยุค ตำนานศาสนาฮินดูได้แบ่งศาสนานี้ออกเป็น ๓ ยุคคือ
ยุคที่ ๑ ศาสนาเวท (Vedic) พวกอารยันเข้ามาเผยแพร่ ยุคที่ ๒ ศาสนาพราหมณ์
(Brahmanism) อุบัติขึ้นเมื่อศาสนาเวทปะปนกับศาสนาที่ชาวอินเดียนับถือมาก่อน ยุคนี้
เกิดลัทธิศิวเวทและวิษณุเวทขึ้น อีกทั้งศาสนาอิสลามก็เข้ามามีอิทธิพลมาก ยุคที่ ๓
ศาสนาฮินดู เป็นลัทธิที่แก้ไขให้สามารถสอนคนชั้นต่ำ เลื่อมใสและเข้าใจง่าย

การเผยแผ่ศาสนา ศาสนาฮินดูลัทธิศิวเวทเผยแผ่เข้าไปในเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ก่อนลัทธิวิษณุเวท และชาวพื้นเมืองนิยมนับถือลัทธิศิวเวทมากกว่า
แม้พวกพราหมณ์เองก็นับถือลัทธิวิษณุเวท เฉพาะในกระบวนคชกรรม เท่านั้น

คติความเชื่อ ศาสนาฮินดูมีความเชื่อว่ามนุษย์และสัตว์ทั้งหลายมี
อัฐตาซึ่งออกจากพระมหาพรหม มาท่องเที่ยว เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ ด้วย
บาปบุญที่ตนกระทำถ้าชำระบาปหมดโดยสิ้นเชิงแล้ว เมื่อตายไปก็เข้านิพพาน คตินี้

ต่างกับพุทธศาสนา คือ พุทธศาสนาไม่มีฮัตตา

"ปาปมุตติ" เป็นคติอันหนึ่งของพราหมณ์ซึ่งถือว่าจะประพฤติกุศลอย่างไร ไม่มีบาปหรือโทษเพราะอยู่เหนือบาปกรรม

เทพเจ้า ศาสนาฮินดูแบ่งเทพเจ้าออกเป็น ๒ พวก คือ พวกที่ ๑ เรียกว่า "เวดิก ไคตี" มีกล่าวในคัมภีร์เวท ได้แก่ เทวดาต่างๆ คล้ายกับเทวดาโรมัน เช่น เทพแห่งฟ้าคือพระอินทร์ เทพแห่งน้ำคือพระวรุณ พวกที่ ๒ เรียกว่า "ปุราณิกไคตี" มีพรรณนาในคัมภีร์ปุราณะ ซึ่งได้เพิ่มเทวดาต่างๆ ขึ้นอีกมาก แล้วจัดเป็นครอบครัวมีพ่อแม่พี่น้อง เทพเจ้าผู้เป็นใหญ่มี ๓ องค์คือพระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุ สันนิษฐานว่าพระพรหมอุบัติก่อน ส่วนพระวิษณุเกิดหลังสุด

ต่อมาคติศาสนาฮินดูสมัยใหม่นับถือว่า เทพเจ้าทุกองค์ย่อมนับถือว่าเป็นองค์เดียวกัน

เทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่ชาวพม่าในพม่า มาเลเซีย นับถือมากที่สุดคือ พระชัมธกุมาร ผู้ทรงศักดิ์เสิศในการรบ เป็นเทพเจ้าที่มีกำเนิดจากพระศิวะหรือพระอิศวร มีนกยูงเป็นพาหนะ เป็นผู้ฆ่าชัตตาหัททษตรีชัยร้อยเอ็ดเจ็ดพระนครมิให้ขึ้นไปยัง เขาไกรลาส และเนื่องจากชาวฮินดูในพม่าส่วนใหญ่มารจากอินเดียตอนใต้ซึ่งนับถือศาสนาฮินดู สัททิสว เวท จึงนับถือพระอิศวรแทบทั้งสิ้น

เทวสถาน ในอินเดีย นับถือเทพเจ้า ๓ องค์ว่ามีศักดิ์เสมอกัน แต่ปรากฏว่าเทวสถานสำหรับพระอิศวรและพระนารายณ์มีมากที่สุด ศาลพระพรหมมีน้อยที่สุด

การสร้างเทวสถานในอินเดีย ถ้าเป็นบริเวณเล็กจะทำหลังเดียว แล้วตั้งเทวรูปที่นับถือ ถ้าเป็นบริเวณใหญ่จะสร้างเป็นเทวสถาน ๓ หลัง และตามแบบเก่ามักตั้งพระอิศวร พระพรหมและพระนารายณ์ สมัยใหม่ตั้งตามครัว เช่น ครัวพระอิศวรตั้งพระอิศวร พระอุมา พระคเณศ ครัวพระนารายณ์ตั้งพระนารายณ์ พระศรี พระภูกันยา เป็นต้น

เทวสถานในพม่า มาเลเซีย มีลักษณะเป็นภู จะ เป็นหลังคาคอกหรือยอดปราสาทก็ได้ ภูมีขนาดเล็กพอตั้งเทวรูปเท่านั้น คนไหว้ต้องไหว้อยู่นอกเทวสถาน

หากมีที่จะทำเป็นโรงตั้งเทวรูปไว้ในที่กว้าง ซึ่งเชื่อว่าได้เลียนแบบไปจากโบสถ์ใน
พุทธศาสนาของไทย

นักบวช เท่าที่ได้กล่าวไว้มี ๒ พวกคือดาบสพวกหนึ่ง ซึ่งทำการ
บำเพ็ญหรือสำรวมมันในศาสนา ด้วยวิธีสำรวมกายทนต่อความลำบาก อีกพวกหนึ่งคือ
โยคี เป็นพวกที่บำเพ็ญศาสนกิจโดยการสำรวมใจ คือบริกรรมนมัสการพระเป็นเจ้าเพื่อ
บำราบกิเลส โดยปรกติมักเรียกทั้ง ๒ พวกรวมกันว่าฤาษี

บุคคลบางจำพวก เช่นเทวทาสี ได้แก่พวกหญิงสาวสกุลชั้นต่ำที่มี
อยู่ตามเทวสถานสำคัญๆ ในอินเดีย เป็นพวกรับพ้อนรำบวงสรวงเป็นอาชีพและปฏิบัติ
พวกพราหมณ์ที่รักษาสถานหรือแม่บุคคลภายนอกด้วย

พราหมณ์และพิธีกรรม บรรดาพราหมณ์ที่เคยมีอยู่ในประเทศไทย
ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากลังกามี ๓ ชั้น คือ ชั้นสูง "ไวทิก" หมายถึงผู้ทรงเวท เกล้าผม
บนกระหม่อม ชั้นกลาง "เทลังกริ" หมายความว่าเกิดในประเทศ เกล้าผมไว้ที่ท้าย
ทอย ชั้นต่ำ "นาลิวัน" เปลี่ยนผม ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ทรงตีแบบเกล้ามวยบนกระหม่อม
ว่าเหมือนเด็กขอให้เลิก พราหมณ์ไวทิกจึงเกล้ามวยไว้ท้ายทอยเช่นเดียวกับพราหมณ์
เทลังกริ

พราหมณ์ที่มีตำแหน่งในราชการของไทย มี ๒ พวกคือพวกที่ ๑ พราหมณ์
ปุโรหิต เป็นผู้เชี่ยวชาญพระธรรมศาสตร์สำหรับพิพากษาคดี พราหมณ์พวกนี้ได้สูญไปเมื่อ
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พวกที่ ๒ พราหมณ์พิธี เป็นผู้เชี่ยวชาญศิลปศาสตร์ สำหรับฝึกสอน
วิชาต่างๆ เช่นคชกรรม พราหมณ์พวกนี้เรียกแยกตามแหล่งที่มาเป็น ๓ พวกคือ พวกที่
มาจากนครศรีธรรมราช เป็นพราหมณ์ที่มาจากแคว้นกาสีอินเดีย เรียกว่าพราหมณ์พิธี
พวกที่มาจากทูลงเป็นพวกมาจากพาราณสีอีกทีหนึ่ง เรียกว่าพราหมณ์ไทรดาจารย์ พวก
ที่มาจากเขมรเรียกพราหมณ์พฤติบาท พราหมณ์พิธีและพราหมณ์ไทรดาจารย์นับถือลัทธิ
ศิวเวท พราหมณ์พฤติบาทนับถือลัทธิวิษณุเวทและข่านาญ เรื่องคชกรรม พราหมณ์พวกหลัง
นี้ปัจจุบันไม่มีแล้ว พราหมณ์พิธีได้มารับหน้าที่ของพราหมณ์พฤติบาทแทน

ในการทำพิธีกรรมต่างๆ เครื่องบูชาเทพเจ้าของพราหมณ์มีทั้งหมด ๑๖
อย่าง ซึ่งในพิธีใหญ่ใช้เครื่องบูชาทั้งหมด ๑๖ อย่าง พิธีอย่างกลางใช้ ๙ อย่าง

พิธีอย่างน้อยใช้ ๖ อย่าง เมื่อเปรียบเทียบกับเครื่องบูชาพระพุทธรูปของไทย ปรากฏว่าเครื่องบูชาเหมือนกัน ๑๓ อย่าง ไม่เหมือนกัน ๓ อย่างคือ เครื่องบูชาพระของไทย ไม่มีน้ำล้างเท้า น้ำล้างปาก และน้ำส้ารบ

เครื่องบูชาที่ชาวฮินดูนำมาใช้ในพิธีกรรมอยู่เป็นนิจคือ "สิ่งที่ดีทั้ง ๕ อย่างของแม่โค" ได้แก่ นมสด นมข้น เนย มูตร ขูด ซึ่งไทยได้นำหลักเครื่องบูชาจากแม่โคดังกล่าวนี้มาใช้ด้วย แต่ใช้น้ำมันคแทน และถือจำนวนภาชนะ ๕ เป็นหลัก

พิธีกรรมของศาสนาฮินดูอย่างที่ไทยรับเอามาใช้ อาทิ พิธีรักษาดวงไฟไว้ตลอดชีวิตนับตั้งแต่เกิดซึ่งจะจุดไฟไว้ ๑ ดวง และดับเมื่อใช้เผาศพเป็นที่สุด ไทยรับเอาธรรมเนียมนี้มาใช้ แต่ยื่นยอลงเหลือเพียงจุดเทียนกัลเม็ด เมื่อเกิดตายและเผาศพ

พิธีกรรมของศาสนาฮินดูที่มีพรรณนาไว้พร้อมด้วยตำนาน และการพิธีมีดังนี้คือ

๑. พิธีดีปาลี (Deepavali) ตรงกับวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ถือว่าเป็นวันที่พระเป็นเจ้ามีชัยชนะพากยักษ์ ในวันนี้มีการแต่งประทีปตามบ้านเรือนให้เป็นสว่างไสวมงคล ผู้คนให้ของกำนัลแสดงไมตรีจิต และไปมาหาสู่กัน และนับว่าเป็นวันนักขัตฤกษ์ของศาสนาฮินดูทุกนิกาย

๒. พิธีไทปุลซัม (Thai Phusam) พิธีนี้กระทำในวันเพ็ญกลางเดือนนี้เป็นพิธีบูชาเทพเจ้าเพื่อขอความเป็นสวัสดิมงคล และใช้เงิน (แก๊บน) ในงานพิธีนี้ ชาวฮินดูทุกวาระจะ งดความรังเกียจการต่างวาระกัน ลักษณะการพิธีคล้ายกับพิธีโล้ชิงช้าของไทยมาก

๓. พิธีอุทิศเปตพลี พิธีการอุทิศต่างกันเป็น ๒ อย่างคือ อย่างหนึ่งเรียกว่า สะปิตทกะ อุทิศด้วยก้อนข้าวสุกได้อานิสงส์มาก แต่อุทิศได้เฉพาะกับผู้ที่สับสนโลเลคิดกันโดยตรงอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่าสะโนทกะอุทิศด้วยน้ำ อานิสงฆ์น้อยกว่า แต่อุทิศได้ทั่วไปไม่เลือกหน้า พุทธศาสนาเถรวาทได้นำคตินี้มาจากศาสนาฮินดู ซึ่งได้แก่ธรรมเนียมตรวจน้ำ

วัตถุเคารพ ในที่นี้คือ "วิษณุบาท" ซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลไปจากพุทธศาสนาเถรวาท เนื่องจากศัพท์วิษณุบาท ถือว่าพระวิษณุแบ่งภาคลงมา

เป็นพระพุทธรูปเจ้าอีกปางหนึ่ง ชาวฮินดูตั้งถิ่นฐานจึงกราบไหว้พระพุทธรูป และรอยพระพุทธรูปบาท แต่ถือว่าเป็นการไหว้พระวิษณุจึงเรียกวิษณุบาท

ศิวลึงค์ จากการขุดค้นพบเมืองโบราณอันมีกำเนิดก่อนสมัยอารยัน ใกล้แม่น้ำสินธุ พบรูปลึงค์จึงสันนิษฐานว่า ชาวฮินดูบูชาลึงค์มานานก่อนสมัยประวัติศาสตร์แล้ว ชาวฮินดูรับคตินี้มาผสมเข้ากับศาสนาของตน จึงเกิดมีศิวลึงค์

ชาวอาฟริกันก็นับถือลึงค์ โดยถือว่าปวงลึงค์ให้กำเนิดเชื้อชีวิตมนุษย์และสรรพสัตว์ในโลก และถือเอาแผ่นดินเป็นเครื่องหมายอภิลึงค์ ที่รับบำรุงเชื่อนั้นให้เป็นตัวตนขึ้นในโลก

คติพราหมณ์เดิมนับถือพระเจ้าองค์เดียว แต่ขนานนามต่างกันไป ทั้งเชื่อว่าพระเจ้าผู้สร้างสามารถให้ได้ทั้งคุณและโทษ เป็นทั้งพ่อและแม่ในองค์เดียวกัน จึงทำนิมิตเพศชายและเพศหญิง คือลึงค์กับโยนี (ฐานที่รองลึงค์) ขึ้นบูชา การสร้างเทวรูปเกิดภายหลัง

๒๔๗ ศาสนาอิสลาม

กล่าวถึงนิกายต่างๆ และวันนักขัตฤกษ์ดังนี้คือ

นิกายชีหมุน (Whirling Derwish) ถือคติว่า มนุษย์ควรมุ่งหมายเข้าอยู่ในพระองค์ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระเจ้า พรรณนาพิธีการเข้าถึงพระเจ้า

นิกายเซี่ยะหรือเซิน เทพเจ้าของนิกายนี้มี ๕ องค์คือ พระมะหะหมัด นางฟะติมาธิดาพระมะหะหมัด อาลี สามีนางคดียาธิดาพระมะหะหมัด ซูเซน (ระบุไว้เพียง ๔ องค์) ทำเครื่องหมายรูปมือแทนโล่ห์ตัวหนังสือเป็นเครื่องสักการะบูชา

นิกายสาต่าน นิกายนี้บูชาสาต่านหรือพระยามารเป็นสรณะ มีเครื่องหมายรูปนกยูงเป็นเจดีย์ นิกายนี้เป็นนิกายปกปิด และเป็นทีเกลียดชังของชาวอิสลาม มีพระอ้าหล่าเป็นที่นับถือเช่นกัน แต่เชื่อว่าอยู่ไกลไม่มีใครมีโอกาสมาดูแลมนุษย์ จึงทรงมอบภาระให้กับสาต่านเป็นผู้คุ้มครองโลกมีกำหนด ๑๐,๐๐๐ ปี การบูชาสาต่าน

กระทำเพื่อให้ท่านช่วยยับยั้งอันตรายอันอาจจะบังเกิดมีแก่พวก เขา

นิกายสุหนี่ เทพเจ้าของนิกายนี้มี ๕ องค์คือ พระมะหะหมัด อิบบักด
ไอสะหม่าน โอมา และอาลี

วันนักขัตฤกษ์ วันขึ้นปีใหม่ของชาวอิสลาม ตรงกับวันขึ้น ๓ ค่ำ
เดือน ๑๒ เรียกว่า "พระยารวัน"

๒๔๔ ศาสนาฮินดูสมัยโบราณ

เดิมชาวฮินดูเชื่อถือว่า เทพเจ้าอวตารลงมาเป็นสัตว์เดรัจฉาน ชาวฮินดู
ในสมัยโบราณจึงบูชาสัตว์เดรัจฉาน และทำรูปเคารพด้วยศิลาขึ้นบูชา ต่อมาคติเชื่อก็คือ
ตั้งกล่าว เปลี่ยนแปลงไปเมื่อกรีก และฮินดูสมาคมกันมากขึ้นคือ เกิดความ เชื่อขึ้นใหม่ว่า
รูปเทพเจ้าที่จุดมาเกิดในโลก ผิดกับมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน จึงทำเทวรูปลักษณะตัว
เป็นคนหน้าเป็นสัตว์ต่างๆ หรือหน้าเป็นคนตัวเป็นสัตว์เดรัจฉาน

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๓๐๐ สังคมศาสตร์๓๒๐ รัฐศาสตร์

คติเรื่องความสำคัญของฝ่ายต่างๆ อาทิ ฝ่ายซ้าย ขวา หน้า หลัง เป็นต้นนั้น เกิดขึ้นเนื่องจากมนุษย์ชอบทำการด้วยมือขวายิ่งกว่ามือซ้ายจึงเกิดคติว่า ฝ่ายขวาสำคัญ และคติที่ถือฝ่ายหน้ากับฝ่ายหลัง ฝ่ายหน้าย่อมสำคัญกว่าฝ่ายหลังทุกกรณี

๓๒๐.๕ ขาดินิยม

เป็นที่สังเกตกันโดยทั่วไปว่าคนไทยหย่อนคุณสมบัติในเรื่องขาดินิยมมาก คือมักไม่พอใจในสิ่งที่ดีซึ่งชาติของตนมีอยู่ แม้เป็นของแปลกของดีมักเรียกเป็นชื่อของชาติอื่น

๓๒๖ ทาส

ตามกฎหมายโบราณแบ่งทาสออกเป็น ๗ ลักษณะหรือประเภทแต่อาจคิดจัดได้เป็น ๔อย่าง คือ

๑. ทาสสินไถ่ ถ้ามีเงินมาไถ่ก็หลุดจากเป็นทาสได้
๒. ทาสช่วยพ้นจากอาญา คือทาสที่รอดจากทัณฑ์ขมขัย ทาสเชลยไม่อาจถอนตัวได้ ต้องเป็นทาสตลอดไป
๓. ลูกทาส อาจหลุดจากความเป็นทาสได้
๔. ทาสรับมรดก ทาสมีผู้ให้ จะหลุดได้หรือไม่แล้วแต่ฐานะของทาส

๓๒๗.๔๒ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: อังกฤษ-ประเทศอาณานิคม

ในดินแดนอาณานิคมที่อังกฤษปกครอง อังกฤษจะสร้างป้อมหรือค่ายแบ่งเป็นหลายชั้น มีความแข็งแรงและเคร่งครัดเป็นพิเศษ ในส่วนที่เก็บเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ และเงินตรา ทั้งนี้เพื่อป้องกันเหตุถูกเงินและความสะดวกในการรักษา

๓๒๗.๕๑๐ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: จีน-ประเทศอื่น

ตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้วจีนถือว่าตนเป็นชาติใหญ่ มีพระเจ้ากรุงจีนเป็นราชา-

อิราซเหนือเจ้าของประเทศอื่นๆ ทั้งสิ้น พระเจ้ากรุงจีนจึงมีพระนามขนานว่า "อ๋องเต้" เรียกเจ้าของประเทศอื่นๆ ว่า "อ๋อง" ประเทศอื่นๆ ที่ไปค้าขายกับจีนๆ จะถือว่าเป็นประเทศราชขึ้นต่อจีน และต้องมีพระราชสาส์นพร้อมด้วยเครื่องบรรณาการไปถวาย ซึ่งจีนเรียกว่า "จิ้มก้อง" ประเทศนั้นจึงจะได้รับการยินยอมให้เข้าไปค้าขายในจีน

๓๒๗.๕๔ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: อินเดียน-ประเทศอื่น

ในสมัยโบราณ ชาวอินเดียได้รับการอุดหนุนและแนะนำให้ออกไปเที่ยวค้าขายยังต่างประเทศ ในรัชสมัยพระเจ้าจันทรคุปต์ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๖ ทั้งนี้เพื่อจะบำรุงเศรษฐกิจให้เจริญรุ่งเรือง ชาวอินเดียได้เดินทางมาค้าขายยังประเทศทางตะวันออกและได้มาตั้งสถานีการค้าหลายแห่งตลอดจนถึงฐานภูมิลำเนาเผยแพร่วัฒนธรรม วิทยาการและสิ่งสอนศาสนาแก่ชาวพื้นเมือง จนประเทศเหล่านี้มีอารยธรรมเจริญรุ่งเรืองมาหลายร้อยปี

๓๒๗.๕๕๑๐๔๒ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: พม่า-อังกฤษ

มูลเหตุแห่งความหายนะของพม่าซึ่งต้องตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าพะดยอซึ่งทำสงครามและแพ้อังกฤษเป็นครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ และได้ทำสงครามกับอังกฤษอีกเป็นครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ ต้องเสียดินแดนให้แก่อังกฤษเพิ่มขึ้น ใน พ.ศ. ๒๓๙๖ พระเจ้ามินดง ได้ขึ้นเสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินพม่าแล้วเจรจาสันติภาพกับอังกฤษ เป็นที่ตกลงกันว่าพม่าฝ่ายใต้ เป็นของอังกฤษ พม่าฝ่ายเหนือเป็นของพระเจ้าแผ่นดินพม่า และเรียกนามประเทศว่า กรุงอังวะ

ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าสีป่อ พม่าดำเนินนโยบายการต่างประเทศผิดพลาด คือได้หันไปใกล้ชิดกับฝรั่งเศส จนเป็นเหตุให้อังกฤษต้องรีบตีเอาพม่าไว้ในอำนาจได้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔

เมื่ออังกฤษได้พม่าไว้ในครอบครองแล้ว ได้ให้เอาแบบการปกครองในอินเดีย มาอนุโลมใช้ปกครองประเทศพม่า

๓๒๗.๕๕๑๐๔๔ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: พม่า-ฝรั่งเศส

พระเจ้าสีป่อ พระเจ้าแผ่นดินองค์สุดท้ายแห่งพม่าได้ทำความสนธิสัญญากับฝรั่งเศสมากขึ้น โดยมีความคิดเพื่อถ่วงดุลย์อำนาจของอังกฤษซึ่งเกิดความหมองหมางกัน แต่ทุกนโยบายนี้ก็กลับทำให้อังกฤษต้องตัดสินใจเร่งเอาพม่ามาไว้ในอำนาจ เพราะเกรงว่าตนจะต้องรบกับฝรั่งเศสด้วย เรื่องพม่า อังกฤษจึงอนุญาตให้รัฐบาลของตนในอินเดียทำสงครามกับพม่า เป็นครั้งที่ ๓ และตีพม่าได้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

๓๒๗.๕๕๑๐๕๔ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: พม่า-อินเดีย

ชาวอินเดียเริ่มไปเที่ยวค้าขายตามต่างประเทศในสมัยพระเจ้าจันทรอุปต์ และได้เริ่มมาค้าขายในพม่าตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๓๐ เป็นต้นมา ได้ตั้งสถานีการค้า ตั้งถิ่นฐานภูมิลำเนาและนำวัฒนธรรมตลอดจนศาสนามาเผยแพร่ในพม่าตั้งแต่เมื่อยังเป็นอาณาเขตของประเทศคือ ม่าน ยักไข่ พุญ และมอญ

๓๒๗.๕๕๓๐๔๒ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: ไทย-อังกฤษ

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ปลายรัชกาลที่ ๒ ยอน ครอเฟิด (John Crowford) ซึ่งคนไทยเรียกว่า "การผิด" เป็นทูตอังกฤษเข้ามาพร้อมด้วยเรือรบและทหารลিপอย (Sepoy) ซึ่งเป็นทหารแขกอินเดียที่อังกฤษจัดขึ้น ก้าวเข้ามาของอังกฤษครั้งนี้เป็นมูลเหตุให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้จัดการทหารไทยอย่างทหารลิปอยขึ้นเรียกว่า "ทหารลিপาย" แต่ยังไม่มีการฝึกหัดอย่างยุโรป

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ พระราชินีวิกทอเรียแห่งอังกฤษได้ส่งเซอร์จอห์น เบาริง เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งคณะทูตอันมีพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้น บุนนาค) เป็นราชทูตเจริญสัมพันธไมตรีตอบแทน การไปอังกฤษครั้งนี้ทำให้เกิดวรมณัติไทยสำคัญเล่มหนึ่งคือ นิราศลอนดอน แต่งโดย หม่อมราโชทัย

๓๒๗.๕๕๓๐๔๔ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: ไทย-ฝรั่งเศส

สมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ฝรั่งเศสได้เข้ามา

เจริญพระราชไมตรีกับไทยเป็นครั้งแรก และพระองค์ทรงส่งทูตไปฝรั่งเศส ๒ ครั้ง ครั้งแรกไม่สำเร็จเพราะเรือแตกขณะทูตตายหมด ครั้งที่ ๒ ออกพระวิสุตรสุนทร (โกษาปาน) นำคณะทูตไปสนองพระราชไมตรียังพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ซึ่งทรงให้การต้อนรับเป็นอย่างดี ประเพณีการรับรองพระราชสาสน์ของไทย ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชถือว่าพระราชสาสน์เป็นใหญ่เพราะเป็นเครื่องสมมุติแทนพระองค์พระเจ้าแผ่นดินมายังประเทศที่เสมอกัน จึงปฏิบัติต่อพระราชสาสน์เสมือนกระทำต่อองค์พระมหากษัตริย์ แต่ประเพณีฝรั่งถือว่าตัวทูต เป็นใหญ่

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ได้ส่งทหารฝรั่งเศสมายังไทยในปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอีกครั้งหนึ่ง แต่ไทยได้จัดทหารเหล่านั้นเข้าอยู่ในป้อมใหญ่ที่ธนบุรี เพื่อกันมิให้เข้าไปถึงพระนคร เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสวรรคตแล้ว พระยาพระคลัง (โกษาปาน) ได้เป็นตัวแทนพระองค์สมเด็จพระเพทราชา เจริญให้ทหารฝรั่งเศสออกไปจากประเทศไทยได้

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งคณะทูตไปฝรั่งเศส ๒ ครั้ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ (ค.ศ. ๑๘๖๐) และ พ.ศ. ๒๔๐๕ (ค.ศ. ๑๘๖๒) ซึ่งครั้งหลังนี้นำนันทรรคการไปแสดง ณ กรุงปารีสด้วย

ถึง พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) รัชกาลที่ ๕ ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสเป็นครั้งแรก และได้เสียนครจำปาศักดิ์ไปอีกในการทำหนังสือปักปันเขตแดนกันเมื่อ ร.ศ. ๑๒๒ หรือ พ.ศ. ๒๔๔๖

๓๒๗.๕๕๓๐๔๕๖๒๔ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: ไทย-กรุงวาติกัน

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เคยส่งทูตไทยไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ แห่งฝรั่งเศส ซึ่งทรงให้สร้างเหรียญที่ระลึกในการที่ทูตไทยเข้าเฝ้าในครั้งนั้นด้วย

๓๒๗.๕๕๓๐๔๕๖๒๒ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: ไทย-ฮอลแลนด์

ทูตไทยไปถึงทวีปยุโรปเป็นครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ซึ่งทรงส่งราชทูตไทยไปถึงฮอลแลนด์เพื่อตอบแทนการที่พระเจ้าออร์เรนจ์แห่งฮอลแลนด์ตั้ง

ราชทูตมาเจริญสัมพันธ์ไมตรี พระองค์ทรงได้รับพระราชทานปืนใหญ่มา เป็นการตอบแทน

๓๒๗.๕๙๓๐๕๑ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: ไทย-จีน

ไทยได้เริ่มมีสัมพันธ์ไมตรีกับจีน ในสมัยกรุงสุโขทัย รัชกาลพ่อขุนรามคำแหง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๕ และได้เริ่มจิมก้องจินเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๖ เป็นต้นมา

ในการติดต่อกับจีน จีนเรียกประเทศไทยว่า "เสียมก๊ก" และขนานพระนามพ่อขุนรามคำแหงว่า "เสียมก๊กอ่องกึ่งมินตึง" พระองค์เคยเสด็จไปเมืองจีน ๒ ครั้ง คือเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๗ และ พ.ศ. ๑๘๓๘ และสันนิษฐานว่าได้ทรงขอชาวจีนฝีมือดีในการทำถ้วยชาม มาตั้งเตาทำถ้วยชามที่กรุงสุโขทัย ซึ่งต่อมาได้ย้ายไปตั้งทำที่เตาหูเรียง เมืองสัชชาลัย จนสามารถผลิตออกจำหน่ายไปขายถึงต่างประเทศ เช่น ฟิลิปปินส์ อินโดเนเซีย อินเดีย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไทยได้ติดต่อกับจีนและจิมก้องมาหลายคราวส่วนประเพณี "ขอทอง" ต่อพระเจ้ากรุงจีน เริ่มในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราช (ขุนหลวงพะงั่ว) เมื่อ พ.ศ. ๑๔๑๘ คือพระเจ้ากรุงจีนให้เชิญพระราชลัญจกรมาพระราชทานสมเด็จพระบรมราชาธิราช (ขุนหลวงพะงั่ว) ดวงหนึ่ง ลายเป็นอักษรจีน "เสียมหลอก๊ก อ่องซ้ออิน" ซึ่งหมายถึงตราของพระเจ้าแผ่นดินไทยอันรวมทั้งอาณาจักรกรุงสุโขทัย และ ละโว้ (สทบุรี) เข้าด้วยแล้ว และในปี พ.ศ. ๑๔๔๖ รัชกาลพระเจ้าอณาอินทราชาธิราช พระเจ้ากรุงจีนได้พระราชทานพระราชลัญจกรทำด้วยเงินกาไหล่ทอง ยอดทำเป็นรูปอุฐมายังพระเจ้าแผ่นดินไทยอีกดวงหนึ่งอันเป็นมูลเหตุให้เกิดประเพณีขอทอง (Recognition) ต่อพระเจ้ากรุงจีนในการเปลี่ยนรัชกาลพระเจ้าแผ่นดินไทยในโอกาสต่อมา คือพระเจ้ากรุงจีนจะพระราชทานหงษา กับตราประจำรัชกาลของไทย เป็นภาษาจีนมาให้ทุกคราวที่เปลี่ยนรัชกาลใหม่ เพื่อให้เป็นเครื่องแสดงในพระราชสาส์นแถลงการณ์ที่เปลี่ยนรัชกาลใหม่

สัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยและจีนนี้มีความลำบากอยู่ประการหนึ่งคือการไม่รู้ภาษาซึ่งกันและกัน ในการจิมก้องและขอทอง ผู้แต่งพระราชสาส์นฝ่ายไทย ได้ใช้สำนวนอ่อนน้อมต่อจีนมากเกินควร เพื่อให้ไทยไปค้าขายในจีนได้โดยสะดวก จีนจึงถือว่าไทยเป็นเมืองขึ้นของจีนด้วย

๓๒๗.๕๔๓๐๕๙๗ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: ไทย-เวียดนาม

ในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ฮ่องเชียงสือได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร แล้วกลับไปยัง เวียดนามรวม เมืองตั้ง เกี้ยวและราชอาณาจักร เวียดนาม ในระยะแรกอง เชียงสือก็วางตัวเป็นเพียง เจ้าประเทศราชถวายต้นไม้เงินทองมายัง กรุงเทพฯ ต่อมาเมื่อสามารถรวมประเทศเวียดนามตั้งตัวเป็นอิสระได้และขนานนามตนเองว่า พระเจ้ายาลองแล้วได้ เปลี่ยนการติดต่อกับไทย เป็นส่งพระราชสาส์นมาแทนเมืองๆ ไทยก็มีพระราชสาส์นตอบแทน ประเพณีการมีพระราชสาส์นระหว่าง ๒ ประเทศนี้ ได้ดำเนินมาจนถึงรัชกาลที่ ๓

๓๓๐.๕๕๕๓ ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ-ไทย

สินค้าออกของจังหวัดนครศรีธรรมราชและเหนือขึ้นไป มีข้าว ปลา เค็มมากกว่าอย่างอื่น แต่ตอนใต้ นครศรีธรรมราชลงมา มียางมากที่สุด หมู เป็ด ไก่ รองลงมา สินค้าออกที่สำคัญของปัตตานี คือมะพร้าว สินค้าจากกรุงเทพฯมายังภาคใต้ ได้แก่ซีเมนต์มากที่สุด

๓๓๒.๑ ธนาคารและการธนาคาร-ไทย

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ธนาคารชาเตอร์แอนด์เมอร์คันไต้ล ของอังกฤษที่ภูเก็เกิด เป็นธนาคารที่ ได้รับเป็นธุระ เรื่องการส่งเงินหลวงที่ได้จาก "ภาษีผลประโยชน์ของหัวเมืองฝ่ายตะวันตก" จากภูเก็ตมายังกรุงเทพฯ

๓๓๒.๕ เงินตรา-สมัยโบราณ

ได้มีการชูดพบเงินตราสมัยโบราณ ที่นครปฐม อุทอง (สุพรรณบุรี) และพบเงินตราลักษณะเดียวกันนี้ที่พุกาม พม่า นอกจากนี้มีผู้พบเงินตราสมัยโบราณอีกแบบหนึ่งที่ดงศรีมหาโพธิ์ ปราจีนบุรี และในดินแดนระหว่างโขงอ่อนกับประเทศกัมพูชา เงินตราทั้ง ๒ แบบนี้นักปราชญ์ชาวต่างประเทศ เชื่อว่าเป็น เงินอินเดียสมัยโบราณได้นำมาค้าขายตามประเทศตะวันออกนี้

ประเพณีซื้อขายทางประเทศตะวันออกนับตั้งแต่อินเดียจนถึงจีน กำหนดราคาเงินด้วยน้ำหนัก เวลาใช้ต้องซึ่งเสมอไป ตราต่างๆ ที่ตีไว้เป็นเพียงเครื่องหมายชื่อของพ่อค้า ผู้ทำ หรือแหล่งที่ทำเงิน และรับประกันความบริสุทธิ์ของเงินตราที่ใช้ค้าขายนั้น

อนึ่งเกี่ยวกับตราในเงินนั้น กรีก หรือฝรั่งชาวโยนกรซึ่งมาครอบครองอินเดียตอนเหนือ ได้นำวิธีทำเงินเหรียญดีตราพระเจ้าแผ่นดินมาใช้เป็นครั้งแรก แต่ทำเพียงเป็นการชั่วคราว

สังเขปประวัติอธิบายเรื่องราว และให้คำสันนิษฐาน หรือวินิจฉัยเรื่องเงินตราดังต่อไปนี้คือ: เงินโมซึ่งขุดได้จากนครศรีธรรมราช, เงินพดด้วงบาทใหญ่สมัยโบราณขุดได้ ณ เมืองพิจิตรเก่า ซึ่งเชื่อว่าเป็นเงินตราสมัยสุโขทัย, เงินอีแปะทองเหลืองและดีบุก เป็นของที่จีนเอาติดตัวมาจากประเทศจีน, เงินตราของจีนซึ่งรับรองเงินเหรียญเม็กซิโกมาใช้เป็นเงินของแผ่นดิน, เงินตราของไทยอันมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่ใช้เงินด้วยน้ำหนักจนถึงการผลิตเงินเหรียญด้วยเครื่องจักรในรัชกาลที่ ๔ และสร้างพระบรมรูปในเงินตราเป็นครั้งแรกเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๕, เงินตราของพม่าซึ่งรับเอาเงินรูปของอังกฤษที่ใช้ในอินเดียมาเป็นเงินตราของบ้านเมือง, เงินตราของลาวมี ๔ ชนิด แต่เงินฮ้างแพงที่สุด, เงินตราอินเดียคือรูปีเกิดในสมัยที่อังกฤษได้ครอบครองอินเดีย และผูกขาดการทำเงินตราเป็นของรัฐบาล, การปลอมแปลงเงินตราทำได้ง่าย เพราะสามารถใช้เครื่องมือและวิธีการได้อย่างง่าย ๆ

๓๓๒.๖ สลากกินแบ่ง

● ห่วย จีนเป็นชาติที่คิดออกห่วย โดยเอาชื่อขุนนางโบราณที่มีชื่อเสียงสมัยราชวงศ์ซ้องมาตั้งเป็นตัวห่วย : เมื่อไทยรับเอามาเล่นได้ใช้พยัญชนะอักษรไทยตั้งเป็นตัวห่วยแทน ห่วยในกัมพูชาก็มี แต่ใช้เรียกเป็นนามรูปสัตว์

๓๓๕.๔๓ คอมมิวนิสต์

ลัทธิคอมมิวนิสต์มีหลักการใหญ่ ๓ อย่างคือ ทำลายศาสนา ทำลายความผูกพันกันในครัวเรือน ทำลายวิธีการปกครองอย่างอื่น

๓๓๖.๒ ภาษี

สมัยรัชกาลที่ ๕ เดิมยังใช้วิธีเรียกประมุขให้มีผู้รับผูกขาดเก็บภาษีอากรทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองทุกปีรัฐบาลได้เริ่มจัดเก็บเอง เนื่องจากนายอากรร่วมมือกันกดราคาประมุข และได้เริ่มให้จัดเก็บอากรค่าน้ำเองในปราจีนบุรี เป็นแห่งแรก ปรากฏว่าได้ผลดีเกินคาด เงินผลประโยชน์ของแผ่นดินเพิ่มพูนขึ้นมาก จึงได้เลิกวิธีจัดเก็บภาษีอากรอย่างผูกขาด เปลี่ยนเป็นรัฐบาลเก็บเองเป็นอย่างๆ มา แล้วขยายท้องที่จัดเก็บเองจนทั่วประเทศ

๓๓๖.๕๕๓ การคลัง-ไทย

การรักษาเงินในท้องพระคลังของไทยในสมัยโบราณจัดทำโดยแบ่งพระคลังต่างๆ ออกเป็น ๑๒ พระคลัง และถือว่าเงินในพระคลังเป็นพระราชทรัพย์ของพระเจ้าแผ่นดิน แล้วแต่จะทรงใช้จ่ายในการพระองค์หรือการบ้านเมือง

สังเขปความเกี่ยวกับเรื่องการคลังของไทยสมัยก่อนดังนี้คือ "เงินข้างที่"
"เงินถุงแดง" "เงินท้ายที่นั่ง"

๓๓๘.๕๕๕๑ ภาวะเศรษฐกิจ-พม่า

ในสมัยที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษ เศรษฐกิจพม่าตกต่ำผิดเคื่องมาก พม่าต้องกู้เงินจากอินเดียมาใช้หลายครั้ง กิจการต่างๆ ในประเทศตกอยู่ในมือชาวอินเดียเป็นส่วนใหญ่เพราะชาวพม่าไม่ชอบงานหนัก ในระยะนี้อังกฤษผนวกพม่าให้เป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอินเดีย และหากจะแยกพม่าออกจากอินเดียแล้วมีผู้ประมาณการว่ากิจการต่างๆ ในพม่าจะยิ่งทรุดโทรมลง เพราะชาวอินเดียที่มาลงทุนในพม่าย่อมถอนทุนออกไป

๓๔๗.๕๕๕๓ ศาล-ไทย

การวินิจฉัยคดี ไทยได้แบบอย่างจากอินเดีย คือพระเจ้าแผ่นดินทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยในการพิจารณาพิพากษาคดีจะทรงทำการวินิจฉัยในท้องพระโรง ต่อมาเมื่อมีความที่จะต้องพิจารณามากมาย จึงได้ทรงมอบอำนาจให้เสนาบดีกรมวังพิจารณาคดีมโนสาเร่ เว้นแต่เรื่องสูงสุดซึ่งเรียกว่า "ฎีกา" พระเจ้าแผ่นดินจะทรงวินิจฉัยเอง

เนื่องจากคติความเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เสนาบดีกรมวังก็ไม่อาจพิจารณาได้เองทั้งหมด จึงให้ตั้งศาลและเจ้าพนักงานทำการแทนพระเจ้าแผ่นดิน โดยขึ้นต่อกรมวังซึ่งมีตำแหน่ง เป็น "เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี" กรมวัง เป็นผู้ควบคุมศาลมาจนถึงรัชกาลที่ ๓ ถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ โปรดให้แยกหน้าที่กระทรวงยุติธรรม และการศาลออกจากกัน กระทรวงยุติธรรมบัญชาการฝ่ายตุลาการ อธิบดีศาลฎีกาบัญชาการฝ่ายตุลาการ

๓๔๙.๕๕๑ กฎหมาย-พม่า

เดิมใช้กฎหมายธรรมศาสตร์ของอินเดียโบราณเป็นคัมภีร์ใหญ่ เมื่อรัฐบาลอังกฤษปกครองพม่า ให้มีการชำระธรรมศาสตร์ที่ยังมีใช้อยู่ให้คงไว้ ที่ล้าสมัยแล้วให้ยกเลิก และในคติความบางอย่างกำหนดการพิจารณาคดีดังนี้คือ

๑. คดีที่เป็นความแห่งและอาญาสามัญ ใช้ประมวลกฎหมายที่รัฐบาลอังกฤษตั้งให้พม่าใช้เหมือนกันหมด
๒. คดีลักษณะผิดเมียหรือมรดก ใช้กฎหมายตามลัทธิศาสนาและประเพณีของคู่ความ คือกฎหมายธรรมศาสตร์ซึ่งอังกฤษได้ให้ชำระแล้ว
๓. กฎหมายซึ่งเนื่องในพุทธศาสนา พิจารณาคดีโดยอาศัยคติความที่เคยตัดสินมาแล้ว เป็นตัวอย่างสำหรับพิพากษาคดีใหม่

๓๔๙.๕๕๓ กฎหมาย-ไทย

กฎหมายพระธรรมศาสตร์ซึ่งเป็นกฎหมายอินเดียโบราณเป็นต้นตำรับกฎหมายไทย และเนื่องจากถือว่าพระธรรมศาสตร์เป็นของสูงมคัมภีร์ภาพ ควรรู้เฉพาะผู้ทรงคุณธรรมหากตกไปถึงมือคนพาล อาจนำไปใช้ให้เกิดโทษแก่มหาชน ด้วยเหตุนี้กระบวนการยุติธรรมจึง เพิ่งรู้จักกันได้ทั่วไปในสมัยรัชกาลที่ ๕

กฎมนเฑียรบาลได้กำหนดโทษลดหลั่นไปตามลำดับพระราชศักดิ์ คือ ชดพระบรมราชโองการของพระเจ้าแผ่นดิน โทษประหารชีวิต ชดพระบิณฑูรของพระมหาอุปราช โทษปรับไหมจตุรคูณ เป็นต้น

กฎหมายลักษณะกบฏศึก สมเด็จพระเอกาทศรถทรงตราขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๖

กฎหมายอาญาของไทยในสมัยโบราณ กำหนดให้เจ้าพระยาจักรีใช้ตราจักร
สั่งประหารชีวิตคนหัวเมือง การประหารชีวิตคนในราชธานีนครบาลรับสั่งต่อพระองค์
พระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีลำดับเป็น ๔ ชั้นคือ

๑. ลูกขุนเป็นผู้พิจารณาพิพากษาตามตัวบทกฎหมายให้ประหารชีวิต
๒. พระเจ้าแผ่นดิน รับสั่งให้เป็นไปตามคำลูกขุน
๓. นครบาลซึ่งให้นำไปประหารชีวิตตามพระบรมราชโองการ
๔. หลวงงำเมืองเป็นผู้จัดการประหารชีวิต
๕. เพชฌฆาต เป็นผู้ทำการประหารชีวิต

ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ขำระโดย ดร. แลงกาด์ (Lingat) ชาว
ฝรั่ง เศล

ในสมัยก่อนหากผู้กระทำผิดต้องถูกปรับ การคำนวณเงินค่าปรับให้พิจารณา
เอาศักดินาและลักษณะที่กระทำผิดตั้งเป็นหลักประกอบกัน ซึ่งน่าจะมาจากพระประสงค์ว่า
ผู้กระทำผิดอย่างเดียวกัน คนมั่งมีต้องเสียเงินมากกว่าคนจน และเอาคติในศาสนามาใช้
ด้วย โดยกำหนดความผิดเป็น ๓ อย่างคือผิดด้วยใจเรียกว่า "มโนกรรม" ผิดด้วยพูด
เรียกว่า "วจีกรรม" ผิดด้วยกระทำเรียกว่า "กายกรรม" ได้อธิบายวิธีคำนวณไว้
ด้วยแล้ว

๓๔๙.๕๕๕ กฎหมาย-มาเลเชีย

กฎหมายเทศบาลในจีนึงบังคับให้เจ้าของสุนัขนำสุนัขของตนไปลงทะเบียน
โดยต้องเสียค่าธรรมเนียมตามที่กำหนด สุนัขตัวใดไม่ได้ลงทะเบียนจะถูกจับฆ่าหมด

๓๕๐ รัฐประศาสนศาสตร์

"ซิมลาง" สันนิษฐานว่าเป็นวิธีของจีนซึ่งมอญและพม่ารับเอาไปใช้ จาก
วิธีการนี้ให้ราชบุรุษออกไปฟังคำชาว เมืองซบร้องหรือพูดจากันเอง แล้วจูงมาให้นัก-
ปราญ์ราชบัณฑิตพิจารณาว่าเป็นนิมิตสถานใดนั้น ความมุ่งหมายอันแท้จริงเป็นการลอบ
ฟังความเห็นของราษฎรที่มีต่อรัฐบาลนั่นเอง

๓๔๑.๙ หนังสือราชการ

สังเขปความหมดยของคำต่างๆ ดังนี้: ท้องตรา, สารตรา, หนังสือเวียน,
หมายรับสั่ง

หนังสือราชการในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ใช้กระดาษขาวอย่างบางซึ่ง
ทำเป็นแผ่น ผูกติดต่อกันไปจนเขียนหมดเรื่อง เสร็จแล้วม้วนใส่ในกลักไม้ไผ่ส่งไป
ถ้าจะเก็บไว้กับที่ก็เก็บไว้เป็นม้วนๆ

หนังสือราชการมีแบบฟอร์มคือ

๑. ขึ้นต้นต้องบอกชื่อผู้มีท้องตรา
๒. ชื่อผู้รับท้องตรา
๓. หมดความแล้วบอกชื่อทวงตราที่ประทับ
๔. ประทับตราตรงข้อ ๓

๓๕๒.๕๑๓ การปกครองท้องถิ่น-ไทย

สังเขปความเกี่ยวกับประวัติ เรื่องราว ความหมาย เป็นต้น ของเมืองต่างๆ
อันเป็นราชการบริหารส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นของไทยสมัยก่อนมีดังนี้คือ: กระบุรี,
กาญจนาภิษุ, กุฉินารายณ์, กุมภวาปี, จำปาศักดิ์, ชุมพร, เชียงคำ, ตะกั่วป่า, ถลาง,
ไทรบุรี, พังงา, ภูเก็ต, ระนอง, วานรนิวาส, อากาศอำนวยการ, แลขุทุมพรพิสัย

อธิบาย เรื่องราวการดำเนินการปฏิรูปท้องถิ่นและการปกครอง
ท้องถิ่นในมณฑลอีสานสมัยรัชกาลที่ ๑ ชื่อเมืองต่างๆในมณฑลอุดรและอีสาน การปกครอง
หัวเมืองปักษ์ใต้และมลายูในสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ ประเภทและความหมายค
ว่า "เมือง"

๓๕๔.๕๕. การเมืองและการปกครอง-อินเดีย

สมัยที่อินเดียเป็นอาณานิคมของอังกฤษ อังกฤษประสงค์ให้ชาวอินเดียมาทำ
งานในตำแหน่งหน้าที่ทางการปกครองบ้านเมืองบ้าง จึงจัดให้ชาวอินเดีย ได้รับการศึกษา
และวิชาการต่างๆ ของอังกฤษจนถึงระดับมหาวิทยาลัย ชาวอินเดียที่ศึกษาถึงระดับ

ปริญญางานบางคนเกิดความคิดปรารถนาจะปกครองชาติภูมิของตนเองเหมือนอย่างชาวยุโรป จึงทำการโฆษณาความเห็นเช่นนั้น และทำหนังสือเขียนวิธีการปกครองของอังกฤษที่ทำให้ชาวอินเดียเสียเปรียบฝรั่งด้วยประการต่างๆ

พ.ศ. ๒๔๕๒ รัฐบาลอังกฤษประนีประนอมชาวอินเดียด้วยการตั้งชาวเมืองเป็นกรรมการพิเศษประชุมกับเจ้าเมืองกรมการอังกฤษในเวลาปรึกษาตั้งกฎหมาย สามารถออกความเห็นและลงคะแนนได้เหมือนกับกรมการอังกฤษ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๒ อังกฤษยอมให้ชาวเมืองมีอำนาจปกครองด้วยกันกับอังกฤษ เรียกว่า "ดีอาซี (Dyarchy)" ซึ่งแบ่งการบังคับบัญชากระทรวงต่างๆ ออกเป็น ๒ ฝ่ายคือกระทรวงที่ยังสงวนไว้ ชาวอังกฤษยังคงเป็นเจ้ากระทรวง และกระทรวงที่โอนแล้วชาวเมืองเป็นเจ้ากระทรวง เจ้ากระทรวงมีคุณสมบัติเสมอกันทั้งหมด กับยอมให้มีเนติสภาซึ่งมีสมาชิกเป็นชาวเมืองส่วนมาก ควบคุมการออกกฎหมาย อย่างไรก็ตามชาวอินเดียยังคงต้องการให้มีการแก้ไขแบบการปกครองของอินเดียต่อไปอีก ในขั้นแรก เนื่องจากเห็นว่าอินเดียและพม่ามีความแตกต่างกัน ทั้งเชื้อชาติ ศาสนา และอาณาเขต จึงตกลงให้แยกพม่าออกจากอินเดียเป็นอาณาเขตหนึ่งต่างหากขึ้นตรงต่อรัฐบาลอังกฤษ เช่นเดียวกับอินเดีย

๓๕๔.๕๔๑ การเมืองและการปกครอง-พม่า

การปกครองบ้านเมืองของพม่าในสมัยโบราณ ได้กำหนดข้าราชการเป็น ๒ แผนกคือบริหารราชการแผ่นดินแผนกหนึ่ง และราชการในราชสำนักแผนกหนึ่งซึ่งตรงกับ "เสนาบดี" และ "มนตรี" ของไทย เสนาบดีของพม่ามี ๔คน รองเสนาบดีอีก ๒คน มีปลัดกระทรวงเป็นผู้ช่วยเสนาบดีอีก ๔คน รวม ๑๐คนเป็นสมาชิกบริหารราชการในศาลาลูกขุน ส่วนมนตรีมี ๔คน เป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดิน

ราชการทั้งปวงต้องผ่านทางศาลาลูกขุนหมดทุกอย่าง โดยมีพระเจ้าแผ่นดินเสด็จประทับเป็นประธานในที่ประชุม หรือ เสนาบดีคนใดคนหนึ่งซึ่งเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยที่สุดเป็นประธานแทนพระองค์

ประเพณีการปกครองบ้านเมืองของพม่าอย่างหนึ่งซึ่งใช้กันอย่างกว้างขวางคือประเพณี "กินเมือง" หมายความว่า ได้ส่วยสาอากรที่เกิดในเมืองนั้น เป็นประโยชน์ แต่ส่วนพระองค์คงอยู่ในราชธานี พระมหาลี พระมหาอุปราชา เจ้านายและขุนนางใหญ่ๆ

กินเมืองกันทั้งนั้นจนถึงขึ้นรองได้แก่นักสนม ขุนนางขึ้นรอง ต่อมาในสมัยพระเจ้ามินดง ได้ตั้งภาษีขึ้นใหม่เรียกว่า "สัสเมธะ" คือเก็บเงินรายตัวราษฎรอัตรา ๑๐ ชัก ๑ ตามรายได้ และนำมาแจกแทนส่วย แต่พระอัครมเหสีและพระมหากษัตริย์ยังกินเมืองอย่างเดิม

การสืบรัชทายาทในพม่า ตำแหน่งรัชทายาทคล้ายกับของไทย คือพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ทรงตั้ง โดยปกติมักเป็นลูกเธอ ตำแหน่งรัชทายาทคือตำแหน่งพระมหากษัตริย์ เรียกว่า "อินแซะมิน"

เมื่อพม่าตกเป็นของอังกฤษโดยเด็ดขาดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ แล้ว รัฐบาลอังกฤษในอินเดียได้ผนวกประเทศพม่าทั้งหมดเป็นภาค (Province) หนึ่งของอินเดีย และนำแบบการปกครองที่ใช้ในอินเดียมาอนุโลมใช้ปกครองพม่าดังนี้คือ มีผู้สำเร็จราชการ (Governor) และเจ้ากระทรวงต่างๆ ตั้งอยู่ในร่างกึ่งนครหลวง แบ่งประเทศออกเป็น ๒ อาณาเขต คืออาณาจักรพม่ามี สมณฑลซึ่งจัดการปกครองท้องที่โดยแบ่งเป็น อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน คล้ายกับของไทย และมีพนักงานทำการปกครองเป็นชาวอังกฤษตั้งขึ้น อาณาเขตไทยใหญ่แบ่งออกเป็น เมืองไทยใหญ่เหนือ และเมืองไทยใหญ่ใต้ พวกไทยใหญ่จัดการปกครองกันเองตามอนุมติของอังกฤษ แต่มีข้าหลวงอังกฤษไปอยู่กำกับ และให้กองทหารตั้งอยู่ตามที่สำคัญเป็นแห่งๆ

เนติสภาพของพม่าใช้ระบบคิอาซี เช่นเดียวกับอินเดีย มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด ๑๐๓คน แบ่งเป็นสมาชิกที่ราษฎรเลือก และสมาชิกที่เจ้าเมืองแต่งตั้ง ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ พม่าเปลี่ยนวิธีการปกครองแบบใหม่ อันมีลักษณะสำคัญเป็น ๒ ประการคือ ประการที่ ๑ แยกพม่าออกจากอินเดีย ประการที่ ๒ ชาวพม่าปกครองกันเองตามแบบ "ประชาธิปไตย" (Democracy)" ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นแบบ "ให้พม่าปกครอง ฝรั่งควบคุม"

๓๕๔.๕๕๓ การเมืองและการปกครอง-ไทย

สังเขปความเกี่ยวกับ ความหมายคำ ประวัติและเรื่องราวเกี่ยวกับการเมือง และการปกครองของไทยดังต่อไปนี้คือ: กรม, กรมเกณฑินุญ, กรมช่างมุกรชกาลที่ ๑, กรมทหารเรือรักษาเรือหลวง, กรมท่า, กรมพระคลังสวน, กรมพระราชวังบวรสถานมงคล, กรมพลัมภัง, กรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ, กรมวัง ทะลวงหิน, กรมราชการและ

กรมเจ้านาย, กรมราชโหลกิจ (กรมแร่), กรมสรรพากรนอก, กรมสรรพากรใน, กรมคลังดี, กรมอาทมาฏ, กระทรวงธรรมการ, กระทรวงมหาดไทย-ตำแหน่งและราช- นินนามเจ้ากระทรวง-หัวพันและนายเวร, กระทรวงกลาโหม-ตำแหน่งและราชทินนาม เจ้ากระทรวง-หัวพันและนายเวร, กระทรวงศึกษาธิการ, กลาโหม, กินเมือง, ครอง- เมือง, คลองกระ ระนอง, จตุสดมภ์, เจ้าจำนวน, เจ้าพระยาจักรี, ข่ง, ข่ง, ตัดหมาย, บ้าน, ผู้รับสั่ง, พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการและทหาร, มหาอุปราช, เมืองเอก, รัชทายาท, ราชธานีสำรอง, ลูกขุน, ลูกขุน ณ ศาลา, หลวงขุน ณ ศาล หลวง, วังหน้า, วังหลวง, วังหลัง, ศาลหลวง, ศาลาลูกขุนนอก, ศาลาลูกขุนใน, สมุหกลาโหม, สมุหนายก, "สารตราเจ้าพระยาจักรี," หอรักษาการพิพัฒน์

นโยบายการรักษาพระราชอาณาเขต ในสมัยโบราณ วิธีการรักษา

พระราชอาณาเขตในสมัยโบราณของไทย กระทำโดยส่งลูกหลวง หลานหลวงออกไป ครองหัวเมืองเพื่อป้องกันอาณาเขตโดยรอบ โดยตั้งให้มีตำแหน่งเป็นราชา ต่อมาเมือง หลวงอ่อนกำลังลง พวกราชาหัวเมืองเกิดเป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครอง จึงตัดเจ้าผู้ครอง นครลง คงเหลือแต่เมืองใหญ่เป็นวังหน้า ในระยะแรกลพบุรีเป็นวังหน้า ต่อมาเปลี่ยน เป็นพิษณุโลก แต่ในที่สุดได้เปลี่ยนเป็นเอาพระนครเป็นพระราชอาณาเขต คือรวมพวกวังหน้า มาอยู่ในกรุงเทพ วังหลวงคือพระนคร ล้อมป้องกันด้วยวังเจ้า กำเนิดของคำว่า วังหน้า วังหลวงและวังหลัง มาจากจอมทัพหน้า จอมทัพหลวง และจอมทัพหลัง ดังนี้

ลำดับชั้นการปกครองในสมัยก่อนของไทย ตั้งแต่สมัยทิดำบรรพมาแล้ว

ไทยมีวิธีการปกครองตามลำดับชั้นดังนี้คือ หน่วยย่อยที่สุดคือสกุลเรียกว่า "ครัว" มีหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้ปกครองขั้นต้น ชั้นที่ ๒ รวมสกุลต่างๆ อันตั้งบ้านเรือนอยู่ในท้องที่ เดียวกันซึ่งอยู่ประจำเป็นปึกแผ่นแล้วเป็น "บ้าน" (เมื่อแรกไปตั้งรวบรวมกันอยู่ยังไม่ เป็นปึกแผ่น เรียก "ข่ง") ชั้นที่ ๓ หลายหมู่บ้านรวมกันเป็น "เมือง" แต่ละเมืองมี กำหนดที่แผ่นดินเป็นอาณาเขตปกครอง ที่เป็นเมืองน้อยเรียกว่า "เมืองชั้น" หรือ "เมืองออก" ต้องขึ้นต่อเมืองใหญ่เป็นชั้นที่ ๔ ซึ่งเรียกว่า "หัวเมือง" อันมีผู้ปกครอง เป็นขุน บังคับบัญชาเหล่าเมืองน้อยที่เป็นเมืองชั้นอย่างประเทศราชขึ้นต่อเมืองหลวง ชั้นที่ ๕ "เมืองหลวง" เป็นเมืองที่พระเจ้าแผ่นดินซึ่งเดิมเรียกว่า "พ่อขุน" ปกครอง

เมื่อพ่อขุนขยายราชอาณาเขตออกไปปกครองถึงบ้านเมืองของชนชาติอื่น ได้เป็นใหญ่
เหนือกว่าชนอื่นทุกชาติภาษานับเป็นชั้นที่ ๖ พระเจ้าแผ่นดินได้รับขนานพระนามว่า
"ขุนหลวง" เป็นที่สุด

การจัดการปกครองประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น กรุงสุโขทัย

เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๑ อันเป็นรัชกาลของพระมหาธรรมราชาลิไทนั้น เป็นพระเจ้าอาณาเขต
อิสระอยู่ทางเหนือ กรุงศรีอยุธยาซึ่งปกครองโดยพระเจ้าอู่ทองก็เป็นอาณาจักรอิสระอยู่
ทางใต้และเป็นไมตรีกับกรุงสุโขทัย แต่ต่อมาในปี พ.ศ. ๑๘๒๑ สมเด็จพระบรมราชา-
ธิราชที่ ๑ (พะงั่ว) ทรงมีชัยเหนือกรุงสุโขทัย ทรงจัดแบ่งอาณาเขตกรุงสุโขทัยออก
เป็น ๒ภาค คือภาคตะวันออกมีพิษณุโลกเป็นราชธานี และภาคตะวันตกกำแพงเพชรเป็น
ราชธานี ต่างเป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา ครั้นถึง พ.ศ. ๑๘๘๑ เริ่มรัชสมัย
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงรวมพระราชอาณาจักรฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้เป็นประ-
เทศเดียวกัน

การจัดการปกครองแบบจตุสดมภ์ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงแก้ไข

ระดมแบบแผนการปกครองใหม่ คือให้แยกกรมต่างๆ ออกเป็น ๒ฝ่าย คือฝ่ายทหาร
มีเจ้าพระยามหาเสนาเป็นหัวหน้า เรียกว่าสมุหกลาโหม ฝ่ายพลเรือนมีเจ้าพระยาจักรี
เป็นหัวหน้า เรียกว่าสมุหนายก ทั้ง ๒ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งเจ้าพระยาชั้นอัศรมหา
เสนาบดี และมีจตุสดมภ์ทั้ง ๔ คือ เวียง (เมือง) วัง คลัง นา

จตุสดมภ์นี้เป็นราชการพลเรือนมีอำนาจและหน้าที่ดังนี้คือ เวียงหรือเมือง
เป็นพนักงานปกครองท้องที่และปราบโจรผู้ร้าย วังเป็นพนักงานศาลยุติธรรม คลังเป็น
พนักงานเก็บทรัพย์สินสมบัติของแผ่นดิน นาเป็นพนักงานบำรุงกลาโหม พนักงานทั้ง ๔ หน่วย
นี้มีศักดิ์เสมอกัน

การที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเปลี่ยนแปลงแบบแผนการปกครองอย่างใหม่
ดังนี้เพื่อประโยชน์ ๒ประการคือ

๑. เพื่อควบคุมการปกครองตามหัวเมือง โดยมีอัศรมหาเสนาบดีกลาโหม
เป็นผู้ตรวจตรากิจการฝ่ายทหารและอัศรมหาเสนาบดีมหาดไทยเป็นผู้ตรวจตรากิจการ
ฝ่ายพลเรือนทั่วพระราชอาณาเขต

๒. เพื่อประสานงานในรัฐบาลกลาง โดยมีจุดสมมติเป็นหัวหน้าราชการ
แต่ละหน่วยราชการ

แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินต้องทรงพระราชดำริประสานงาน
กรมต่างๆ ให้เข้านโยบายอันเดียวกัน ซึ่งเป็นการลำบากและเป็นพระราชภาระกิจอัน
หนักจึงโปรดให้ตั้งคณะราชการผู้ใหญ่ "ลูกขุน ๗ ศาลา" ขึ้นด้วยพร้อมกันทั้งฝ่ายทหาร
และพลเรือน อัครมหาเสนาบดีกลาโหมเป็นนายกคณะลูกขุนฝ่ายทหาร อัครมหาเสนาบดี
มหาดไทย เป็นนายกคณะลูกขุนฝ่ายพลเรือน คณะลูกขุนจะทำหน้าที่พิจารณาประสานวินิจฉัย
เรื่องต่างๆ ประกันกันก่อน แล้วอัครมหาเสนาบดีนำความเห็นตามที่ได้ปรึกษากันขึ้น
กราบทูลเพื่อจะได้ทรงพระราชวินิจฉัยสะดวกขึ้น

ระเบียบการปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยา มีหลักการอยู่ ๒ ประการคือ

๑. เวลาบ้านเมืองสงบปรกติ ชาวเมืองต้องช่วยกันทำนุบำรุงบ้านเมือง
ให้เจริญสุข

๒. เวลาเกิดศึกสงคราม บรรดาชายฉกรรจ์ทุกคนซึ่งอายุตั้งแต่ ๑๕ ปีถึง
๖๐ ปี ยกเว้นพระภิกษุ ต้องเป็นทหารมีหน้าที่ช่วยรบทุกคน

กล่าวโดยสรุปคือ ราษฎรไทยทุกคนต้องทำราชการ เป็นทั้งทหารและพลเรือน

การจัดการปกครองหัวเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระ
เพทราชา เนื่องจากทรงพระราชดำริเห็นว่า อัครมหาเสนาบดีมีอำนาจมากเกินไป จึงทรง
เปลี่ยนแปลงประเพณีเดิม คือแบ่งหัวเมืองออกเป็น ๒ ภาค บรรดาหัวเมืองฝ่ายเหนือ
ให้มหาดไทยบังคับบัญชาทั้งกิจการฝ่ายทหารและพลเรือน หัวเมืองฝ่ายใต้ให้กลาโหม
บังคับบัญชาทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนเช่นเดียวกัน

ต่อมาปี พ.ศ. ๒๒๗๖ พระเจ้าบรมโกศ ทรงให้ย้ายการบังคับบัญชาหัวเมือง
ฝ่ายใต้จากกรมกลาโหม ไปขึ้นกับกรมพระคลัง

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
โปรดให้ย้ายการบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้กลับไปขึ้นกรมกลาโหมตามเดิม แต่ให้หัว
เมืองท่าคงขึ้นอยู่กับกรมพระคลัง (ซึ่งมักเรียก ในขั้นนี้ว่า กรมท่า)

สรุปได้ว่าลักษณะการปกครองหัวเมืองทั้งหมดของประเทศซึ่งดำเนินมาจนถึง
ต้นรัชกาลที่ ๕ ได้แบ่งแยกกันขึ้นอยู่ใน ๓ กรมดังนี้คือ

๑. หัวเมืองฝ่ายเหนือ กรมมณฑลไทยบังคับบัญชา
๒. หัวเมืองฝ่ายใต้ซึ่งมิใช่หัวเมืองท่า กรมกลาโหมบังคับบัญชา
๓. หัวเมืองฝ่ายใต้ซึ่งเป็นหัวเมืองท่า กรมพระคลังบังคับบัญชา

แต่เมื่อถึงรัชกาลที่ ๕ ตอนต้น ได้โปรดให้กลับไปใช้ลักษณะการปกครอง
หัวเมืองเช่นเดียวกับที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงจัดไว้คือ ให้กรมกลาโหมบังคับ
บัญชาฝ่ายทหาร และให้กรมมณฑลไทยบังคับบัญชาฝ่ายพลเรือนหัวพระราชอาณาเขต

การจัดการปกครองประเทศแบบ "สหชาติ" ในรัชกาลที่ ๕ ลักษณะการปกครอง
ประเทศไทย ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ แม้จะได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัย
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา มาจนถึงต้นรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตน-
โกสินทร์ ดังพรรณนามาแล้วนั้น นับว่าเป็นลักษณะการปกครองแบบ "ราชาธิราช" คือ
บรรดาหัวเมืองต่างๆ เป็นประเทศราชขึ้นต่อเมืองหลวงคือพระเจ้าแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองบายจะเปลี่ยน
วิธีการปกครองพระราชอาณาเขตจาก "ราชาธิราช" มาเป็น "สหชาติ" คือให้บรรดา
หัวเมืองต่างๆ ต่างเป็นหน่วยการปกครองของประเทศ และมีความสำคัญเท่าเทียมกับ
เมืองหลวง มิใช่มีฐานะเป็นประเทศราช พระราชดำรินี้พระองค์ได้ทรงวางแนวทาง
ดำเนินการจัดการปกครองขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ดังนี้คือ

๑. จะรวมการบังคับบัญชาหัวเมือง ซึ่งเคยแยกกันอยู่เป็น ๓ กรมคือ กรม-
มณฑลไทย กรมกลาโหม และกรมท่า ให้มารวมอยู่ในกระทรวงมหาดไทยเพียงแห่งเดียว
๒. จะรวมหัวเมืองจัดเป็นมณฑลตามสมควรแก่ภูมิสำเนา เพื่อความสะดวก
ในการปกครอง และมีสมุหเทศาภิบาลบังคับบัญชาแต่ละมณฑล
๓. การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้จะจัดอย่างค่อยเป็นค่อยไปมิให้เกิดยุ่งเหยิง
ในการที่จะเปลี่ยนแปลง

กระทรวงมหาดไทยภายใต้การบังคับบัญชาของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงดำเนินการจัดระเบียบการปกครองท้องที่ส่วนภูมิภาค โดยทรงกำหนดอาณา-
เขตการปกครองลดหลั่นกันเป็น ๕ ระดับคือ

๑. มณฑล เป็นเขตการปกครองใหญ่ที่สุด ใช้ชื่อเมืองที่สำคัญที่สุดเป็นมณฑล
๒. เมือง เป็นเขตการปกครองขนาดรองลงมา ใช้ชื่อเดิมทั้งหมด
๓. อำเภอ เป็นการปกครองรองจากเมือง จัดตั้งโดยค่านึงถึงจำนวนคน

ซึ่งสะดวกแก่การปกครองเป็นสำคัญ หลักในการตั้งชื่ออำเภอ ถือเอาชื่อเดิมเป็นสำคัญ
ที่ต้องตั้งชื่อใหม่ตั้งตามชื่อภูมิลำเนาที่ราษฎรถือว่าสำคัญในถิ่นนั้น เป็นชื่ออำเภอ

๔. ตำบล ใช้ชื่อบ้านสำคัญในท้องที่ เป็นชื่อตำบล
๕. หมู่บ้าน ใช้จำนวนเลขเป็นลำดับกันในตำบลแทนชื่อ แต่ราษฎรนิยมเรียก

ชื่อผู้ใหญ่บ้าน เป็นชื่อหมู่บ้าน

การจัดระเบียบการปกครองท้องที่ส่วนภูมิภาคดังกล่าว กระทำสำเร็จอย่าง
เรียบร้อยในสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้นเอง

ที่ทำการของรัฐบาลในส่วนภูมิภาค การปกครองสมัยก่อน ในท้องที่
ส่วนภูมิภาคไม่มีสถานที่ทำการของรัฐบาล บ้าน หรือที่เรียกว่า "จวน" ของเจ้าเมือง
อยู่ที่ไหนก็ว่าราชการที่นั่น เจ้าเมืองต้องหาที่สร้างจวนด้วยทุนของตนเอง และต้อง
ทำมาหาเลี้ยงชีพเองด้วย คือทำงานโดยไม่มีเงินเดือนตอบแทน

ที่ทำการของรัฐบาลในกรุงเทพมหานครสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ใน
สมัยรัชกาลที่ ๑ เมื่อสร้างกรุงเทพฯ เป็นราชธานี ได้โปรดให้สร้างศาลาที่ประชุมลูกขุน
๓หลังคือ

๑. ศาลาลูกขุนมหาดไทย สร้างในพระราชวัง จึงได้ชื่อเรียกว่า "ศาลา-
ลูกขุนใน" และเรียกคณะข้าราชการที่มีตำแหน่งนั่งประชุมว่า "ลูกขุน ณ ศาลา"
๒. ศาลาลูกขุนกลาโหม สร้างในพระราชวังเช่นกัน และเรียกสถานที่ และ
คณะข้าราชการเช่นเดียวกับที่เรียกศาลาลูกขุนมหาดไทย
๓. ศาลาลูกขุนที่พิพากษาคดี สร้างนอกพระราชวังเรียกกันว่า "ศาลาลูกขุน
นอก" หรือ "ศาลหลวง" เรียกคณะผู้ที่มีตำแหน่งนั่งประชุมว่า "ลูกขุน ณ ศาลหลวง"
และภายหลังเรียกกันแต่ว่า "ลูกขุน" ศาลาลูกขุนนอก สร้างใกล้กับศาลหลักเมือง และ
ศาลาสารบัญชีกกรมพระสุรัสวดี

ศาลาทั้ง ๓ หลังนี้สร้างเป็นเครื่องไม้ทั้งหมด สันนิษฐานว่าศาลาลูกขุนใน ๒ หลังได้รื้อและสร้างใหม่เป็นตึกในรัชกาลที่ ๓ ส่วนศาลาลูกขุนนอก ได้รื้อเพื่อจะสร้างเป็นตึกก่ออิฐถือปูนอย่างศาลาลูกขุนใน เมื่อสมัยรัชกาลที่ ๔ ในปี พ.ศ. ๒๓๙๖ แต่ไม่ปรากฏว่าได้สร้างขึ้นใหม่หากโปรดให้ลูกขุน ณ ศาลหลวงย้ายเข้าไปนั่งประชุม ณ ศาลาลูกขุนใน ซึ่งได้กลายเป็นศาลหลวงในที่สุด การประชุมลูกขุน ณ ศาลา หรือ เสนาบดี ได้เปลี่ยนจากที่ศาลาลูกขุนใน มาใช้ห้องเวรประจำการของกรมมหาดไทยและกรมกลาโหมทางเฉลียงข้างใต้

การเมืองและการปกครอง-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์-สมัยประชาธิปไตย

หลังการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นประชาธิปไตยไม่นาน ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้มีการจัดส่วนราชการใหม่ สำหรับงานของราชบัณฑิตยสภา จัดเป็นกรมศิลปากร ซึ่งประกอบด้วยหน่วยราชการรวม สองคือ กองกลาง กองสถาปัตยกรรม กองศิลปากร กองหอสมุด กองพิพิธภัณฑสถานและโบราณคดี กรมศิลปากรเป็นส่วนราชการในสังกัด กระทรวงธรรมการ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ นี้ราชบัณฑิตยสภายังคงมีอยู่ แต่ไม่มีหน้าที่รับผิดชอบแต่อย่างใด

การเมืองและการปกครอง-ไทย: ประเพณีบางอย่าง

ประเพณีการตั้งเจ้าประเทศราช มีข้าหลวงและกระบวนแห่เชิญพระราชโองการซึ่งเป็นแท่งครึ่งประทับพระราชลัญจกรกับสุพรรณบัฏไปยังเมืองที่โปรดตั้งเจ้าประเทศราชนั้น บรรดาหัวเมืองต้องปลูกตำหนัก "รับเสด็จพระราชโองการ" ที่ผ่านไปทุกเมือง เหมือนรับกระบวนเสด็จ เมื่อข้าหลวงเชิญพระราชโองการมอบแก่เจ้าประเทศราชแล้ว ก็เชิญพระราชโองการแห่กลับเหมือนอย่างเมื่อเข้าไปจนถึงธนบุรี

ประเพณีถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทอง ประเพณีนี้กระทำเมื่อ เจ้านายรับพระสุพรรณบัฏอย่างหนึ่ง และเจ้าประเทศราชถวายต้นไม้เงินทอง เป็นราชบรรณาการอย่างหนึ่ง และพระเจ้าแผ่นดินถวายต้นไม้ทองเงินแก่เจ็ดยศสถานที่สำคัญอย่างหนึ่ง อันเป็นความหมายว่าถวายเครื่องบูชาอย่างเลิศ

ประเพณีถวายบรรณาการ ชาวละว้ามีกำหนดถวายบรรณาการแก่เจ้าเมืองเชียงใหม่ปีละ ๑ ครั้ง คือฤดูดอก เอื้องแซะบาน ของบรรณาการและของใช้ใน

การพิธีเป็นผลิตผลพื้นเมืองของชาวละว้า ในการพิธีนี้พระเจ้าเชียงใหม่ จะให้คำสัตย์ ปฏิญาณให้ความคุ้มครองแก่ชาวละว้าด้วย

ประเพณีตั้งเสนาบดี ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการแก้สุพรรณบัฏกับตรา ตำแหน่งไปพระราชทาน ณ ที่อยู่ของท่านผู้ได้รับแต่งตั้ง

๓๕๔.๕๕๘ การเมืองและการปกครอง-อินโดเนเซีย

วังหน้าและวังหลวงเมืองไชโรและเมืองยกยา เดิมในอินโดเนเซีย ไม่มีวังหลวงคู่กับวังหน้ามาก่อน การเกิดมีวังหลวงและวังหน้าขึ้นเนื่องจาก ในสมัยที่ อินโดเนเซียตกอยู่ในอำนาจของอังกฤษ ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่เมืองยกยาเจ้านายแตกกันเป็น ๒ พวกถึงกับรบพุ่งกัน อังกฤษได้เข้ามาตัดสินโดยให้ เจ้านายทั้ง ๒ พวกครองเมืองด้วยการแบ่งส่วนกัน และต่างพวกต่างสืบสันตติวงศ์ไม่ข้อง-
เกี่ยวกัน

ต่อมาเมื่อฮอลแลนด์มีอำนาจเหนืออินโดเนเซียจึงเอาแบบอย่างเมืองยกยา ไปจัดวังหลวงและวังหน้าขึ้นที่เมืองไชโรอีกด้วย และเป็นประเพณีสืบมา

๓๕๕ สงคราม

วิวัฒนาการของการทำสงคราม ในสมัยโบราณการทำสงครามเป็นการ แสดงความแกล้วกล้าสามารถของนักรบ การรบพุ่งถือว่าเป็นกีฬาหรือ เครื่องสำราญ พระราชหฤทัยของพระมหากษัตริย์ได้ทอดพระเนตร ฝีมือทหารของแต่ละฝ่าย ต่อมาสงครามได้กลั้กลายเป็นเครื่องประหารชีวิตมนุษย์ทั้งที่เกี่ยวข้อง และไม่เกี่ยวข้อง ในสงครามให้พิณาศ มีการใช้เครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ที่ร้ายแรงยิ่งขึ้นตามลำดับจนถึงมีพิษ ภัยแรงสูงทำลายมวลมนุษย์ด้วยกันเอง สงครามได้แสดงออกซึ่งน้ำใจของมนุษยชาติว่า ความเลวร้ายที่มีอยู่นั้นนับวันแต่จะ เลวลง

ทหาร-ไทย ในสมัยโบราณเรียกทหารว่า "ไพร่หลวง" และมีได้เข้า ประจำการแบบบริบราชการในปัจจุบัน ในสมัยกรุงศรีอยุธยารัชกาลสมเด็จพระนารายณ์-มหาราช ไพร่หลวงเข้าประจำการปีละ ๖ เดือน และออกมาทำมาหากินเป็นราษฎรสามัญ ๖ เดือน ต่อมาได้ลดเวลาประจำการลงเป็นปีละ ๔ เดือน และในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่ง

กรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา เข้าประจำการเพียงปีละ ๓ เดือน ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ได้กำหนดประเพณีเข้าประจำการใหม่เป็นเข้าเวร ๑ เดือนออก ๒ เดือน ทหารทุกกรมต้องถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ยกเว้นทหารมหาดเล็ก คือต้องถือน้ำในเวลาเข้าประจำการทุกครั้ง อันเป็นมูลเหตุของทหารถือน้ำประจำเดือน

ประวัติกิจการทหารไทยตามบัญชีของพระยาพิชัยสงคราม (อำ) กรมทหาร
| ต่างๆ ของไทยมีดังนี้คือ

๑. กรมรามัญ เป็นกรมทหารที่ติดมาจากรัชกาลที่ ๓ ในรัชกาลที่ ๔ จัดเป็นทหารมรีน สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์บังคับบัญชา กรมรามัญนี้ารวมเข้ากับทหารกรมแสงจัดเป็นทหารเรือ

๒. กรมทหารเกณฑ์ด้อย่างยุโรป เริ่มมีตั้งแต่รัชกาลที่ ๓

๓. กรมทหารหน้าอย่างยุโรป สันนิษฐานว่าตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๔ โดยแบ่งจากกรมทหารเกณฑ์ด้อย่างยุโรปมาตั้งเป็นกรมใหม่ สำหรับแห่เสด็จเป็นกระบวนหน้า

๔. กรมทหารล้อมพระบรมมหาราชวัง สันนิษฐานว่าจัดตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔

๕. กรมทหารมหาดไทย เป็นเลิกเกณฑ์มหาดไทยตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒

๖. กรมทหารข้าง

นอกจากรายชื่อตามบัญชีเหล่านี้ ยังมีกรมทหารและหน่วยทหารอื่นซึ่งได้เคยจัดขึ้นมีรายการเพิ่มเติมดังนี้คือ

๗. กรมรักษาพระองค์ เคยมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จัดแบ่งออกเป็นพวก ๖ กรมคือ

กรมรักษาพระองค์ปืนทองปราชัย และขวา (๒)

กรมรักษาพระองค์ปืนปลายหอกซ้ายและขวา (๒)

กรมรักษาพระองค์ข้าหลวงเดิมใหม่ซ้ายและขวา (๒)

กรมรักษาพระองค์ปืนทองปราชัย เดิมมีชื่อว่ารักษาพระองค์เก่า กรมรักษาพระองค์ปืนปลายหอก เป็นเลิกข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๔ ได้เข้ามาสมทบในกรมรักษา

พระองค์เมื่อเสวยราชสมบัติแล้ว และสันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานชื่อ เพื่อให้คู่กับปืนทองปรายเท่านั้น ไม่เคยได้ถือปืนปลายหอก ส่วนกรมรักษาพระองค์ซึกหลวงเดิมใหม่เป็นเลขข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยกเข้ามาสมทบเมื่อเสวยราชย์แล้วเช่นกัน

หน้าที่ของกรมรักษาพระองค์ คือทำการรักษาพระราชมณเฑียรที่ประทับ ได้แก่ ทำความสะอาด เลี้ยงสัตว์เลี้ยง บำรุงรักษาต้นไม้ ไม่มีหน้าที่ทางทหาร

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เจ้ากรมปลัดกรมนายเวร แต่งตัวเข้าสมทบตำรวจเทศจัด้วย ตัวไพร่ไม่ได้แต่เป็นแต่ยืนยามประตู รายชื่อเจ้ากรม ปลัดกรม เช่น ขุนราชคฤหรัักษ์ เป็นขุนพิเศษในกรมรักษาพระองค์ปืนทองปราย ขุนผดุงศรีตลาอาสน์เป็นเจ้ากรมรักษาพระองค์ปืนปลายหอก ขุนอาจักษ์นิกรปลัดกรมรักษาพระองค์เดิมใหม่

๘. ทหารปืนใหญ่ภูวน เจ้าพระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ศักดิ์ เมื่อยังเป็นพระอมรรวิสัยสรเดชบังคับบัญชา อยู่บริเวณคลองผดุงกรุงเกษม

๙. ทหารมหาดเล็ก ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาปิลละ ๒ครั้งอย่างมหาดเล็ก

๑๐. ทหารมหาดเล็กไล่กา คือ เด็กผู้ชายที่เข้าไปอยู่ในวังกับญาติเมื่อยังเล็ก เป็นพนักงานคอยช่วยกันไล่กา ณ ที่ทรงบาตร เริ่มให้มีขึ้นในรัชกาลที่ ๓ งดไปในรัชกาลที่ ๔ และจัดให้มีอีกในรัชกาลที่ ๕

๑๑. กรมทหารรักษาพระองค์ เป็นคนในกรมรักษาพระองค์ทั้ง ๖กรมซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์จำนวนจำกัดส่งเข้าฝึกในกรมทหาร เกณฑ์ตัวอย่างยุโรปขาดจากกรมเดิมแต่ยังคงใช้ชื่อกรมทหารรักษาพระองค์ปืนทองปราย กรมทหารรักษาพระองค์ปืนปลายหอก และกรมทหารข้าหลวงเดิมใหม่อยู่อย่างเดิม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้งขึ้น และทำหน้าที่ทหารรักษาพระองค์โดยตรงเดิมจัดให้อยู่ที่โรงแถวริมกำแพงถนนหน้าพระลาน ต่อมาโปรดให้ใช้วังหน้าเป็นที่ตั้งกรม

๑๒. ทหารลี้ปาย เป็นทหารไทยซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้จัดตั้งขึ้นตามแบบอย่างทหารลี้ปอย ซึ่งเป็นทหารแขกอินเดียของอังกฤษ สันนิษฐานว่าทหารลี้ปายคัดเลือกมาจากพวกกรมรักษาพระองค์ แต่ยังไม่มีการฝึกตัวอย่างยุโรป

๑๓. ทหารอาสา มีมานานแล้ว ได้แก่พวกต่างชาติที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในพระนครศรีอยุธยา ได้รับยกเว้นไม่ต้องเข้าประจำการเหมือนอย่างชาวไทยโดยทั่วไป แต่เวลาเกิดสงครามจะอาสาช่วยรบพุ่งเป็นการสนองพระเดชพระคุณตามความถนัด

ทหารเกณฑ์ต่ออย่างยุโรป การเกณฑ์ราษฎรให้ฝึกหัดเป็นทหารตามแบบฝรั่ง แรกมีขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโดยเกณฑ์พวกทหารอาสาที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารให้นายทหารฝรั่งเศส ชื่อ เซอเลีย เดอ ฟอแบงค์ เป็นผู้ฝึกหัดแล้วให้ประจำรักษาป้อมวิชัยประสิทธิ์ที่ธนบุรี แต่ยังไม่เรียกว่าทหารเกณฑ์ต่ออย่างยุโรป ทหารหน่วยนี้ได้เลิกไปเมื่อสิ้นรัชสมัย

สมัยรัชกาลที่ ๒ โปรดให้ทหารอาสาแต่งตัวอย่างทหารลือยศ ซึ่งเป็นทหารแขกอินเดียของอังกฤษ เข้ามาพร้อมกับ จอห์น ครอเฟิต จากอังกฤษซึ่งเดินทางเข้ามาพร้อมด้วย เรือรบ แต่ยังไม่มีการช่วยฝึกหัด

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดให้สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวฝึกหัดญวนและเขมรเข้ารีตเป็นทหารปืนใหญ่ และสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อยังเป็นที่พระยาศรีสุริยวงศ์ฝึกหัดมอญเป็นทหารปืนเล็กอย่างฝรั่ง สำหรับรักษาป้อมปราการ พวกมิชชันนารีอเมริกันได้ช่วยสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์แปลตำราภาษาอังกฤษ ยังมีตำราปืนใหญ่ของสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งแต่งในสมัยนี้ปรากฏอยู่

"ทหารเกณฑ์ต่ออย่างยุโรป" สันนิษฐานว่ามีขึ้นอย่างจริงจังในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือในปีแรกที่เสวยราชย์ โปรดให้จ้างนายร้อยเอกทหารอังกฤษชื่อ อิมเป (Impey) ไว้ฝึกหัดทหารไทย และโปรดให้ทหารเก่าซึ่งฝึกมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ ได้แก่ทหารญวนให้ไปเป็นทหารวังหน้า ทหารมอญเป็นทหารมรินชั้นกับสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เมื่อเป็นสมุหพระกลาโหม

การฝึกหัดทหารอย่างยุโรป นอกจากฝึกหัดตามแบบฝรั่งแล้วยังใช้คำบอกทหารเป็นภาษาอังกฤษด้วย

นอกจากร้อย เอเคอิมเปแล้ว ชาวต่างประเทศที่โปรดให้เข้ามาช่วยฝึกหัดทหาร
อย่างยุโรป คือ นายน็อกซ์ (Knox) ทหารอังกฤษซึ่งมาจากอินเดียเป็นครุฑหารวังหน้า
นายลามาช ทหารฝรั่งเศส มาแทนอิมเปที่ตายและโปรดให้เป็นหลวงอุปเทศพวยหาญ
เมื่อถึงรัชกาลที่ ๖ โปรดให้เลิกจ้างหลวงอุปเทศพวยหาญ แล้วคัดเลือกเอาคนไทยซึ่ง
เป็นศิษย์ของอิมเปขึ้นเป็นครุฑหาร ในชั้นแรกมี ๔ คน ซึ่งมักเป็นเชื้อชาติอื่นได้แก่
ครุเล็ก ได้เป็นขุนรัตนมยุหะ ครุฑหารมหาดเล็ก ครวง ได้เป็นขุนรัตนชัย ครุฑหารหน้า
ครุเชิงเลิง ได้เป็นขุนเจนกระบวนหัด ครุฑหารมริน ครุกรอบ ได้เป็นขุนจัดกระบวนพล

๓๕๕.๑๔ เครื่องแบบข้าราชการ-ไทย

ขุนนางไทยในสมัยโบราณ มีเครื่องแบบคือนุ่งผ้าใส่เสื้อครุยสวมลอมพอกยอด
ชุดแหลม

ในรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระราชดำริตั้งแบบเสื้อ ผ้าต่วนิก
แพรสีต่างกันตามกระทรวง คือ ขุนนางกระทรวงมหาดไทยนุ่งผ้าสีเขียวแก่ กระทรวง
กลาโหมสีลูกหว้า (ครามเจือแดง) กระทรวงพระคลัง (กรมท่า) สีน้ำเงินแก่ (สีขาบ)
และเรียกว่าสีกรมท่าซึ่งเดิมเป็นของพระราชทานสำหรับขุนนางบางคนที่เป็นชั้นผู้ใหญ่
และโปรดเท่านั้น มหาดเล็กใส่สีนกกพิราบ [สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ว่าสีเหล็ก คือดำเจือขาว] ราชสกุลวงศ์หรือเจ้านายทรงพระภูษาสีอะไรก็ได้ สวมเสื้อ
ปักสีไหลซึ่งเป็นของพระราชทานโดยเฉพาะตัวคาดเข็มขัดทองทับนอก เจ้านายที่มีได้รับ
พระราชทานเสื้อจะทรงพระภูษาสีอะไรก็ได้ แล้วคาดเข็มขัดสายหนึ่งหัวทองเหลือง มี
ตราพระเกี้ยวทับนอกเสื้อ ขุนนางผู้ใหญ่ที่มีได้พระราชทานเสื้อก็ใช้เสื้อผ้าขาวตามปกติ
คือใส่เสื้อปักแบบฉลองพระองค์เจ้านาย แต่เป็นแพรขาว

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ แห่งสมัยประชาธิปไตย ได้มีการออกพระราชบัญญัติบังคับ
ให้ข้าราชการนุ่งกางเกง เป็นเครื่องแบบข้าราชการ

เครื่องแบบทหาร ทหารพม่าของอังกฤษมีเครื่องแบบคือนุ่งกางเกงจีน
สีดำ ใส่เสื้อขาวอย่างหลวมและโพกศีรษะด้วยผ้าขาวคล้ายแขกซิก แต่มีผ้าแดงแนบเป็น
เครื่องหมาย เป็นทหารที่อังกฤษจัดให้อยู่เมืองได้ ผงซึ่งอยู่ได้ปีหนึ่งลงไป

๓๕๕.๔ พุทธศาสตร์และพุทธวิธี

พุทธหัตถ์ คือสงครามชนช้าง จากภาพเขียนเก่าๆ พบว่ามีแต่ชนช้างตัวเปล่า แต่รูปชนช้างในหอราชกรมานุสรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ช้างที่ถูกสับค้ำและนักจัดพระคชาธารสำหรับเป็นช้างชนนั้น เชื่อว่าเป็นของทำขึ้นสำหรับให้ดูงามเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามพระคชาธารสำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงเวลาบัญชาการรบย่อมมีแน่ และเชื่อว่ามีฉัตรเป็นเครื่องหมายสำหรับตัวนายทัพ พร้อมด้วยคนโบกแพนซึ่งมีแพนเป็นเครื่องสำหรับส่งคำสั่งนายทัพให้แก่กองทัพไปสุดสายตา เพื่อให้พวกนายทัพนายกองดูเป็นสัญญาณแต่ไม่รุ่มร่ามขัดขวางในเวลาเข้ารบ ที่มาทำเป็นรูปร่างอย่างเช่นในภาพนั้น สันนิษฐานว่าทำเพื่อประดับพระเกียรติยศ

เมื่อเกิดมีปืนไฟขึ้นแล้ว การรบพุ่งอย่างชนช้าง และช้างชนไม่เป็นประโยชน์เหมือนแต่ก่อนจึงต้องเลิกไป ในชั้นหลังใช้ช้างขี่ผูก เครื่องม้นตลุยข้าศึกที่เดินเท้าหรือใช้รื้อค่าย

การตั้งทัพ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตลอดมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ลักษณะการตั้งทัพของไทยทำโดยชุด "อู" รอบๆ เอาดินที่ขุดขึ้นพูนทำเชิงเทิน ด้านในตลอดแนวอูมี "ประตู" ทางเข้าออกเป็นระยะ ทำเชิงเทินยื่นออกไปเป็น "หอรบ" เป็นระยะๆ สำหรับยิงศัตรูทางด้านสกัด บนเชิงเทินเอาไม้ปัก "ค้าย" ชิงตัวคนในที่ต่อสู้มีให้ถูกอาวุธและบังตาศัตรูที่ตั้งทัพนี้เรียกรวมกันว่า "ค้าย" คือประกอบด้วยองค์ ๔ "ค้าย อู ประตู หอรบ"

๓๖๑.๐๕ สังคมสงเคราะห์

บ้านพักข้าราชการ-พม่า ข้าราชการพม่ามีบ้านหลวงให้อยู่อาศัย โดยต้องเสียเงินค่าเช่าส่วนหนึ่งแก่รัฐอัตราประมาณ ๑๐% ของเงินเดือน ซึ่งค่าเช่าส่วนนี้รัฐเก็บไว้สำหรับเป็นเงินบำรุงรักษา และผู้อยู่อาศัยต้องเสียค่าน้ำ ไฟ และค่ารักษาพื้นที่อีกต่างหาก

บ้านพักสำหรับข้าราชการตรวจการ-พม่า มี ๒ ประเภทคือ ประเภทหนึ่งเรียกว่า "เรือนมณฑล" (Circuit House) มีตามเมืองสำคัญ เป็นที่พักของ

ข้าราชการชั้นสูง เวลาออกเดินทางตรวจราชการ และเป็นที่รับแขกเมืองด้วย อาจอนุญาตให้นักท่องเที่ยวเข้าใช้โดยได้รับอนุญาตพิเศษจากรัฐบาลและต้องเสียค่าธรรมเนียมบ้าง ลักษณะเป็นเรือนไม้ ๒ ชั้นประกอบด้วยห้องนอน ห้องนั่งเล่นหลายห้องพร้อมด้วยเครื่องเฟอร์นิเจอร์ และเครื่องใช้ ยกเว้นเครื่องนอน มีผู้ดูแลรักษาทำอาหาร ทำความสะอาดและอำนวยความสะดวกให้ อีกประเภทหนึ่งเรียกว่า "ตักบิงกะโล" รัฐบาลให้มีไว้ทุกตำบลที่สำคัญสำหรับเป็นที่พักของข้าราชการในท้องถิ่นเมื่อออกตรวจราชการ ลักษณะทำเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวขนาดย่อม มีเครื่องใช้คล้ายกับเรือนมณฑล เรือนพักทั้ง ๒ อย่างนี้มีผู้รักษาเหมาะทำการอำนวยความสะดวกคล้ายโฮเต็ล แต่ตัวเรือนและเครื่องใช้เป็นของรัฐบาล

๓๖๒.๑ สังคมสงเคราะห์

โรงพยาบาล โรงพยาบาลอนันตมหิตลที่ลพบุรี ประกอบพิธีเปิดโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอนันตมหิตล เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นโรงพยาบาลที่สร้างขึ้นโดยพระบรมราชานุเคราะห์

๓๖๕ ทัณฑวิทยา

นักโทษ ความเป็นอยู่ของนักโทษในคุกสมัยก่อนมีความเป็นอยู่ยากแค้น น่าสมเพชเวทนามาก สันนิษฐานว่าอาหารการกินญาติต้องส่ง หรือรับจ้างทำงานของคนคุมแลกอาหาร หากนักโทษในคุกตายต้องให้เจ้าพนักงานกรมมหาดไทย กรมกลาโหม กรมนครบาล และกรมมหาดเล็กพร้อมกันไปตรวจก่อน แล้วจึงเอาศพไปหึงป่าช้าได้

๓๖๘.๒ ประวัติศาสตร์ไทย: สมาคม

โบราณคดีสโมสร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ โดยทรงรับเป็นสภานายกเอง กับโปรดให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังเป็นสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนครเป็นอุปนายก พระยาโบราณราชธานินทร์เป็นเลขานุการ และพระราชทานพระราชสัญญาบัตรในการเล่นแก้วซึ่งสร้างในรัชกาลที่ ๑ เป็นตราของสมาคม

โบราณคดีสโมสร เป็นแหล่งค้นคว้าและศึกษา เรื่องราวของพงศาวดารชาติไทย
สยามสมาคมแห่งประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้เปลี่ยนชื่อเป็น
 "สมาคมค้นวิชาประเทศไทย"

๓๖๙.๔๓ ลูกเสือ

ประวัติของกิจการลูก เสือตั้งขึ้น เป็นครั้งแรกโดย ลอร์ดบาเดน เพาเวล
 (Lord Baden Powell) ชาวอังกฤษ

๓๗๔.๗ การศึกษาอาชีพ

โรงเรียนช่างรัก-พม่า โรงเรียนช่างรักของรัฐบาลซึ่งตั้งขึ้นที่พุกาม
 มีหลักการ เพื่อฝึกหัดนักเรียนให้ไปทำของลงรักขาย เป็นอาชีพได้โดยลำพังตนในอนาคต
 แต่ให้มีฝีมือและความคิดดีกว่าที่ทำกันมาแต่ก่อน ด้วยเหตุนี้โรงเรียนจึงจัดหาอุปกรณ์
 ฟื้นฟู ทำให้นักเรียนจะมีกำลังจัดหามาใช้เองได้มาใช้ เกี่ยวกับวิธีการสอนครูเป็นผู้
 คิดแบบและฝึกสอนตรวจตราให้นัก เรียนรู้วิธีทำการต่างๆ ในกระบวนการทำเครื่องรัก
 ทุกอย่าง

๓๗๔.๘ โรงเรียนสอนคนใบ้

โรงเรียนสอนคนใบ้แห่งหนึ่งในปารีสได้อธิบายวิธีสอนคนใบ้ให้พูดว่า ความ
 จริงแล้วการที่เด็ก เป็นใบ้มิใช่เป็นมาแต่กำเนิด ที่พูดไม่ได้เนื่องจากเพราะหูหนวกมาแต่
 กำเนิด ไม่เคยได้ยินเสียงอะไรที่จะเลียน จึงเลยไม่รู้จักพูด นานมาตลอดเสียงจึงดับ
 การเริ่มหัดให้พูดนั้นครั้งแรกจะสอนให้รู้จักระบายลมขยายช่องคอให้กว้างก่อน ต่อมาให้
 เด็กรู้จักสัง เกตลมที่ออกจากปากและลำคอครูซึ่งระบายให้มีเสียงออกมาด้วย แล้วให้
 เด็กเลียนแบบ เรียนรู้ขึ้นไปโดยลำดับจนสามารถพูดและอ่านหนังสือได้เหมือนคนดี แต่
 จะยังคงหูหนวก เช่นเดิม

๓๗๗.๘ โรงเรียนในคริสตศาสนา

โรงเรียนคอนเวนต์แห่งหนึ่งที่ป็นัง จัดการโรงเรียนเป็น ๔แผนก คือ

๑. แผนกเลี้ยงทารก รับแต่เด็กอ่อนที่พ่อแม่ทิ้งหรือซัดสนมาเลี้ยงดู
๒. แผนกเลี้ยงเด็กกำพร้า รับเด็กที่มีผู้ยกให้ จะฝึกหัดให้เป็นคริสตัง เพื่อเพิ่มจำนวนชาวคริสต์ให้มากขึ้น จะฝึกสอนอาชีพให้เป็นสำคัญจนถึงออกไปแต่งงาน
๓. แผนกเลี้ยงเด็กครึ่งชาติ รับเป็นนักเรียนชั้นต่ำ เรียกค่าเล่าเรียนในราคาถูก
๕. แผนกเด็กนักเรียนชั้นสูง โดยมากเป็นลูกผู้ที่มีเงินมีทั้งเด็กอยู่ประจำและไปกลับ วิชาที่สอนใช้หลักสูตรเคมบริช
โรงเรียนใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษากลาง ภายในห้องเรียนมีประดับรูปภาพแสดงคุณของคริสตศาสนา
การจัดการอนุเคราะห์และให้การศึกษารองโรงเรียนนับว่าเป็นประโยชน์แก่มนุษยชาติมาก

๓๗๘ มหาวิทยาลัยและวิทยาลัย-ไทย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย- เลือครูปริญา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้ประดิษฐ์เลือครูปริญาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขึ้น และยังคงใช้กันอยู่จนปัจจุบันนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร ในสมัยที่ นายศิลป์ พีระศรี จัดการโรงเรียนช่าง ซึ่งได้แก่มหาวิทยาลัยศิลปากรในปัจจุบัน ท่านได้ตั้งใจจัดให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศไทยจริงๆ เช่นรับนักเรียนจำนวนจำกัดแต่กวัดชั้นเรื่องความรู้ ฝึกฝีมือ และความคิดให้ดีจริงๆ เป็นสำคัญ เพราะถ้านักเรียนมากเกินไปฝีมือย่อมเลวลง และเมื่อจบออกไปจะหางานทำยาก

๓๗๘ มหาวิทยาลัยและวิทยาลัย-พม่า

มหาวิทยาลัยย่างกุ้ง สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๙ โดยมีกำเนิดจากการรวมโรงเรียนสอนวิชาชั้นสูงของรัฐบาลโรงเรียนหนึ่ง และโรงเรียนมิชชันนารีโรงเรียนหนึ่ง แล้วย้ายออกไปตั้งเป็นมหาวิทยาลัยนอกเมือง มีพื้นที่ใหญ่โตรโหล่น โดยรัฐบาล

ให้ที่ดินและเงินอุดหนุน ภายในมหาวิทยาลัยแบ่งออกเป็นหลายบริเวณตามกิจการต่างๆ ของมหาวิทยาลัย การก่อสร้างทำมั่นคงแข็งแรงอย่างทันสมัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ มี นักเรียนประมาณ ๑๐๐๐คนเศษ

๓๗๙. ๙๕๙๓ การศึกษา-ไทย-สมัยโบราณ

ในสมัยโบราณไม่มีการจัดตั้งโรงเรียนเหมือนเช่นในสมัยปัจจุบัน การศึกษาเริ่มแรกมีขึ้นในวัด คือ เมื่อ เด็กผู้ชายมีอายุถึงขนาดเข้าใจความได้แล้ว ผู้ปกครองจะพาไปถวายเป็นลูกศิษย์พระ เพื่อให้พระสอนให้รู้จักพระพุทธศาสนาและอักษรศาสตร์อาจเปรียบเสมือนเรียนชั้นประถมศึกษา เมื่อเกิดความเลื่อมใสแล้วจึงปฎิญาณตนเป็นพุทธศาสนิกชน โดยบวชเป็นสามเณรเป็นการชั่วคราว เพื่อเรียนรู้ให้สูงยิ่งขึ้นต่อไปเทียบได้กับการเรียนชั้นมัธยมศึกษาแล้วลาสิกขาบท กลับมาครองบ้านเรือน การศึกษาตามประเพณีเดิมมีเพียงขั้นนี้

ต่อมาในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้เกิดประเพณีบวชเป็นพระอีกครั้งหนึ่ง เพื่อแสวงหาความรู้ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เปรียบได้กับการเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย การบวชพระนี้ได้ถูกนับเข้าเป็นประเพณีส่วนหนึ่งในการศึกษาของกุลบุตร

แบบการศึกษาในสมัยโบราณดังกล่าวนี้ รับเป็นประเพณีทั้งในพม่า และมอญด้วย แต่ต่างกับไทยคือ พม่า มอญ และไทยลานนา ลานช้าง กุลบุตรบวชเพียงเป็นสามเณรกัน เป็นส่วนใหญ่ สำหรับไทยบวชทั้งเป็นสามเณรและภิกษุ

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ ๒ ลักษณะการศึกษาของไทยได้เปลี่ยนแปลงไปบ้างคือ พระราชกุมารทรงเรียนความรู้ขึ้นต้นต่อราชบัณฑิตในพระราชวัง ไม่ลงไปเรียนที่วัดเหมือนแต่ก่อน แต่ยังรักษาประเพณีให้ผนวชเป็นสามเณรและภิกษุอยู่ตามเดิม

เมื่อถึงรัชกาลที่ ๔ มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้น พระราชกุมารชั้นที่เรียนต่อราชบัณฑิตได้ไปเข้าโรงเรียนแทน การเรียนให้รู้จักพระศาสนาได้ห่างเหินไปแต่ยังผนวชเป็นสามเณรและภิกษุตามประเพณีเดิม

การศึกษาในสมัยก่อน ท่านให้ท่องจำเป็นสิ่งสำคัญ ด้วยเหตุนี้ตำราความรู้ต่างๆ ของไทยจึงมีน้อย เพราะรักษาไว้ด้วยความจำ วิชาใดที่ต้องเรียนรู้มากจึงเขียนเป็น

ตำราลงไว้ แต่มักอธิบายให้คนรู้เข้าใจไม่ได้, เพราะห่วงแทนและปิดบังกัน ซึ่งเป็น
สาเหตุหนึ่งที่ทำให้โบราณความรู้ของไทยสูญหายไปมาก

แบบเรียนหนังสือไทย หมอบรัดเลย์เป็นผู้คิดทำแบบเรียนหนังสือไทย เป็น
สมุดพิมพ์ขึ้น เป็นครั้งแรก

๓๘๑ พาณิชยกรรม

เรือ เหนือ การค้าขายภายในประเทศไทยในสมัยก่อน ก่อนมีรถไฟ
ส่วนใหญ่ใช้เรือ เช่นการค้าระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเหนือ ซึ่งเรียกว่า "เรือเหนือ"
พวกมอญใช้เรือมอญบรรทุกสินค้าสำหรับค้าขาย วิธีค้า คนค้าอยู่ประจำเรือด้วยกันทั้ง
ครอบครัว ในฤดูแล้งปลายปีซื้อสินค้ากรุงเทพฯ เอาขึ้นไปขายทางเหนือ พออย่างฤดูฝน
มาปลูกพืชผักยาสูบบริเวณริมตลิ่งลำน้ำแควใหญ่ เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก เก็บของในไร่เหล่า
นั้นบรรทุกมาขายในกรุงเทพฯ ขายแล้วซื้อสินค้ากรุงเทพฯ กลับไปขายทางเหนืออีก วน
เวียนดังนี้ การค้าเรือ เหนือนี้สูญไปหมดแล้ว

ห้างโกทงวนของสกุล ณ ระนองที่ปิ้ง ห้างนี้ตั้งโดยพระยาดำรงสุจริต
มิศรภักดี (คอซู้เจียง) เป็นบริษัทค้าเกี่ยวกับเหมืองแร่ และเดินเรือระหว่างระนอง กับ
ปิ้ง กิจการของบริษัทเจริญก้าวหน้ามาก ต่อมาได้ขยายกิจการไปที่อำเภอหลังสวน
สุราษฎร์ธานี อีกแห่งหนึ่ง

เมื่อพระยาดำรงสุจริตมิศรภักดีถึงอนิจกรรมได้ทำพินัยกรรมแบ่งทรัพย์มรดก
ทั้งหมดออกเป็น ๔ ส่วนใหญ่ให้แก่บุตรชาย ๔ คน แต่ระบุว่านอกจากต้องจ่ายเลี้ยงชีพแล้ว
ให้คงเป็นทุนของห้างโกทงวนต่อไปอีก ๓๐ ปี แล้วจึงให้แบ่งกันไปเป็นทรัพย์ของตน

๓๘๒ พาณิชยกรรม-ไทย

กรมพระคลังสินค้า-ประวัติ กรมพระคลังสินค้าตั้งขึ้นในสมัยกรุงศรี-
อยุธยารัชกาลพระเจ้าปราสาททอง เป็นที่รวมสินค้าต่างๆ มาขายชาวยุโรป และรับ
เหมาซื้อสินค้าต่างประเทศมาไว้ในพระคลังสินค้าสำหรับขายย่อยแก่ชาวเมือง

รัฐบาลได้กำหนด "สินค้าต้องห้าม" ทั้งขาเข้าและขาออกไว้ให้ซื้อขายได้ เฉพาะแต่กับรัฐบาล สินค้าต้องห้ามขาเข้าได้แก่ เครื่องศาสตราวุธทุกชนิด ผ้าแดง สินค้าต้องห้ามขาออก เช่น ดีบุก งาช้าง หนังกวาง อันเป็นของหายาก เป็นต้น

๓๘๒.๐๙๕๙๓๐๔๐ พาณิชยกรรม: ไทย-ยุโรป

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวยุโรปสามารถแล่นเรืออ้อมทวีปอาฟริกามาถึง อินเดีย และประเทศอื่นทางตะวันออก และได้มาตั้งสถานีการค้าเป็นที่พักตามเมืองที่เป็นท่าเลค้าขาย พร้อมกับใช้เป็นที่ตั้งคลังสินค้าที่บรรทุกจากยุโรปมาขายแก่ชาวเมือง และเป็นที่พักสินค้าซึ่งซื้อได้ในพื้นเมืองก่อนบรรทุกเรือไปยุโรป กิจการค้าของชาวยุโรปได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับรัฐบาลไทยหลายอย่าง เช่น รัฐบาลต้องกำหนดสินค้าต้องห้ามบางประเภทให้ซื้อและขายกับรัฐบาลแต่เพียงผู้เดียว รัชกาลพระเจ้าปราสาททองได้โปรดให้ตั้งกรมพระคลังสินค้าไว้รับซื้อ และขายสินค้าแก่ชาวยุโรป เป็นการหาผลประโยชน์ให้แก่ประเทศด้วย

ชาวยุโรปที่มาค้าขายพากันเดือดร้อน พอไทยยกกองทัพไปตีพม่าในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พวกฮอลันดาให้ทัพเรือมาปิดปากน้ำ และขอแก้ไขวิธีการค้าขาย จึงโปรดอนุญาตให้พวกฮอลันดาซื้อสินค้าต้องห้ามบางอย่างได้ จากสาเหตุนี้ประการหนึ่งที่ทำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสร้างลพบุรีเป็นราชธานีสำรองสำหรับเวลารบกับฝรั่ง

๓๘๒.๐๙๕๙๓๐๔๒ พาณิชยกรรม: ไทย-อังกฤษ

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ. ๒๓๙๘ สมเด็จพระราชินีวิกตอเรียแห่งอังกฤษ โปรดให้ เซอร์จอห์น เบาริง เป็นราชทูตมาเจริญสัมพันธไมตรี และทำหนังสือสัญญาระหว่างประเทศอย่างมีศักดิ์และอิสระเสมอกัน ชาวยุโรปชาติอื่นได้เอาแบบอย่างเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย เช่นนี้อีกหลายประเทศ

๓๘๒.๐๙๕๙๓๐๔๑ พาณิชยกรรม: ไทย-จีน

ประเพณีการค้าระหว่างไทยและจีนตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้ว จีนถือว่าไทย

เป็นประเทศราชซึ่งต้อง "ขอทอง" พระเจ้ากรุงจีน เมื่อเปลี่ยนรัชกาลใหม่ในไทย และกำหนด "จิ้มก้อง" พระเจ้ากรุงจีน ๓ปี ครั้งหนึ่งจึงเข้าไปค้าขายในจีนได้

การสมาคมระหว่างไทยและจีน มีอุปสรรคสำคัญคือ ทั้งสองฝ่ายต่างไม่รู้ภาษากันและกัน พระราชสาส์นและหนังสือราชการที่มีไปมาถึงกันระหว่างรัฐบาลไทยและจีน ผู้แปล แปลหนังสือจีนเป็นภาษาไทยอย่างไรไทยไม่มีความรู้พอสอบ และในจีนก็เช่นกัน ผู้แปลอาจแปลจำนวนตามชอบใจ เพื่อให้รัฐบาลจีนพอใจ

ประเพณีพระราชสาส์นที่มีไปประเทศจีนต้องมีดังนี้คือ

๑. พระราชสาส์นถวายเฉพะพระเจ้ากรุงจีน
๒. เจ้าพระยาพระคลังมีศุภอักษรถึง เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ "ลิกูปาทั้ง" ณ กรุงปักกิ่ง
๓. เจ้าพระยาพระคลังมีศุภอักษรถึงผู้สำเร็จราชการหัวเมืองภาคกลางตุง "ตังตัก" ซึ่งเป็นที่รับทูตต่างประเทศ.

จีนถือคำแปลของพระราชสาส์นไทยเป็นหลัก ไทยจึงให้ผู้แปลคิดแบบพระราชสัญญาอักษรจีนสำหรับประทับสำเนาพระราชสาส์น ๑ดวง และสำหรับประทับศุภอักษรของเจ้าพระยาพระคลังด้วย ซึ่งผู้คิดแบบตราเจ้าพระยาพระคลังใช้พระปรมาภิไธยทั้งที่ประทับถึงลิกูปาทั้งที่ปักกิ่ง และตังตักที่กวางตุ้ง

เมื่อมีการแก้ไขอักษรในตราให้ถูกต้อง ตังตักไม่พอใจไม่ยอมรับทูตไทย และไม่ส่งพระราชสาส์นไปปักกิ่ง ไทยขาดประโยชน์จึงต้องยอมอนุโลมตามการใช้อย่างเดิม

วิธีที่จีนค้าขายกับชาวต่างประเทศ มีข้อบังคับให้ชาวต่างประเทศปฏิบัติตามหลายประการ ซึ่งมีสาระสำคัญคือ จีนมีพ่อค้าตัวแทนรัฐบาลเรียกว่า "ก๊าวห้าง" รับซื้อของจากต่างประเทศ และเป็นผู้นำสินค้าที่ต่างประเทศต้องการมาขายให้คือ เป็นวิธีการรัฐบาลผูกขาดทั้งหมดนั่นเอง

ลักษณะการติดต่อผ่านตัวแทนนี้ จีนได้ใช้ตลอดถึงกิจการเมืองด้วย คือจีนมีประเพณีรับทูตต่างประเทศ และหนังสือราชการระหว่างประเทศ ณ เมืองกิงตัง นายจ้างเจ้าจำนำของประเทศนั้น จะทำเรื่องราวขึ้นถึงตังตักๆ เสนอต่อถึงรัฐบาลจีน ณ กรุงปักกิ่ง ซึ่งจะส่งลงมาว่าให้รับทูตได้ ทูตจึงติดต่อกับรัฐบาลจีนได้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ ก็ได้โปรดให้ทูตไทยไปเมืองจีนในปีนั้น เพื่อบอกข่าวเปลี่ยนรัชกาลและ "ขอทอง" ตามประเพณี ในปี พ.ศ. ๒๓๙๕ ได้โปรดให้ทูตไปเมืองจีนอีก และเมื่อรับเครื่องราชบรรณาการมาแล้ว ได้ถูกโจรไต่แฝงชิงไปหมด ไทยจึงยังมิได้ส่งทูตไปอีก

พ.ศ. ๒๔๐๕ จีนมีการเปลี่ยนรัชกาล และทวงก้องที่ไทยขาดส่งไปรวม ตงหวด พร้อมกับให้แต่งตั้งทูตไปเฝ้าพระเจ้ากรุงจีนตามประเพณี แต่ตลอดรัชกาลที่ ๔ นี้ ยังมิโปรดส่งทูตไปจีนอีก

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ ในปี พ.ศ. ๒๔๑๘ จีนได้ส่งทูตมาทวงก้องอีก ขณะนั้นไทยมีเคาซิลออฟสสแตกแล้ว ได้ปรึกษากันซึ่งมีความเห็นแยกเป็น ๒ พวก แต่ในที่สุดได้ยุติเป็นว่า จัดการทำหนังสือถึงนายห้างปูนกั้ง ให้บอกตังกัว ถ้าทูตไทยไปเมืองจีนต้องให้ไปขึ้นบกที่เมืองเทียนจิน เหมือนทูตฝรั่งจึงจะไป นับแต่นั้นมาจีนก็ไม่ทวงก้องอีก

การเดินทางไปมาค้าขายกับจีน ได้ใช้เรือสำเภาก็เป็นพาหนะสืบมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวเรือสำเภาก็มีตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ ดังที่ระบุไว้ในกรมท่าซ้าย มีจำนวนคนคัดคนต่างกันเป็น ๖ ชั้น ถึงคัดคนสูงสุด ๔๐๐ไว้ ต่ำสุด ๒๕ไว้

เรือสำเภาก็มีไปมาค้าขายระหว่างจีนกับไทย มีขนาดระวางบรรทุกหนักได้ ๒๖๐ตันถึง ๓๐๐ตัน ส่วนมากต่อในกรุงเทพฯ เรือที่จะเดินทางไปเมืองจีน กำหนดออกจากกรุงเทพฯ ตั้งแต่ปลายเดือนพฤษภาคมจนถึงสิ้นเดือนกรกฎาคม คือในฤดูลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ บรรทุกสินค้าจากเมืองไทยไปขายตามหัวเมืองชายทะเลของจีน ขากลับซื้อสินค้าในจีนกลับมาขาย กลับในฤดูลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้

ชาวเรือสำเภามีต่างกันเป็น ๒ พวก คือพวกหนึ่งเป็นผู้มีความชำนาญในการในหน้าที่ อีกพวกหนึ่งเป็นพวกกะลาสีแล้วแต่เขาใช้ ผลประโยชน์ตอบแทนพนักงานนั้น เจ้าของเรือจะต้องให้แต่เสบียงอาหาร และระวางเรือบรรทุกสินค้าแทนเงินเดือน

ในการแล่นเรือสำเภา เรือทุกลำมีศาลไว้รูปเทพธิดา "เทียนเฮา" สำหรับบนบานบวงสรวง ของอันที่ถือว่าเป็นของสำคัญอันได้แก่ เข็มทิศ ทางเสือ และสายสมอ

๓๘๒.๖ พาณิชยกรรมญี่ปุ่น

สินค้าออกของญี่ปุ่นราคาถูกแต่ไม่ทนทานเหมือนสินค้าของยุโรป เพราะเมื่อราคาถูกคุณภาพย่อมด้อยกว่า เป็นธรรมดา

๓๘๓.๒ ไปรษณีย์โทร

แสตมป์ หลักการทำแสตมป์ ก็เพื่อโฆษณาประเทศ เช่นคนสำคัญของประเทศ ตรา สินค้า หรือสถานที่ของประเทศนั้นๆ

๓๘๔.๕ วิทยุกระจายเสียง

รัสเซียเป็นประเทศแรกที่กระจายเสียง ด้วยภาษาของประเทศต่างๆ โดยเริ่มใช้วิทยุกระจายเสียงเพื่อโฆษณาผลิตภัณฑ์คอมมิวนิสต์ ต่อมาอิตาลีเริ่มใช้วิทยุกระจายเสียงเป็นภาษาอาหรับเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง คือยุยงให้ชาวอาหรับเกลียดอังกฤษ และเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้มีการแข่งขันกันหาผลประโยชน์ด้วยการส่งข่าวเป็นภาษาของประเทศต่างๆ มากยิ่งขึ้น นับว่าวิทยุกระจายเสียงมีบทบาทในทางการเมืองเป็นอย่างยิ่ง

๓๘๖ ขนส่ง-พม่า

บริษัทแม่น้ำอิรวดี (Irrawaddy Flotilla Company) ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ โดยชาวสก๊อต ขึ้นแรกบริษัทซื้อ เรือกำปั่นไฟและเรือลำเลียงของอังกฤษ ซึ่งปกครองพม่ามาใช้ในกิจการในระยะแรก เส้นทางเดินเรือตั้งต้นที่ร่างกุ้ง เดินทางไปถึงเมืองสเหย็ดมะโย ต่อมาชาวเมืองพม่าเห็นประโยชน์จึงสามารถขยายและปรับปรุงกิจการอย่างกว้างขวางจนคล้ายกับผูกขาด การเดินเรือในแม่น้ำของพม่า บริษัทตั้งสำนักงานใหญ่ ณกรุงร่างกุ้ง

๓๘๗.๕ ขนส่ง (ทางทะเล)

บริษัทบริติชอินเดียน เป็นบริษัทเดินเรือทะเลของอังกฤษตั้งสำนักงาน ณ กัลกัตตา มีกิจการใหญ่โต มีสายการเดินเรือในระหว่างอินเดียและประเทศอื่นๆ

หลายสาย พนักงานในเรือนอกจากชาวอังกฤษแล้ว เป็นพวกแขกอินเดียทั้งสิ้น แต่ต่าง
กันเป็น ๒พวกคือ บรรดาทะเลาะสำหรับการเดินเรือใช้พวกแขกลัสคาร์ เหล่าคนใช้ใ
การปฏิบัติงานใช้แขกอินเดียที่นับถือคริสต์ศาสนา การใช้แขกพวกนี้เนื่องจากมีคุณสมบัติ
และความสามารถในการทำงานดี

๓๘๘.๑ ขนส่ง (ทางรถไฟ)

การรถไฟพม่า การเดินทางโดยรถไฟในพม่าสายร่างกุ้งไปมณฑล
มีข้อบกพร่องที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ทางไม่เรียบ เวลารถแล่นสะเทือนมาก ทั้งนี้เพราะ
เดิมรถไฟสายนี้เป็นของรัฐบาล แล้วให้บริษัทรับไปผูกขาดจัดการ แต่บริษัทอาจไม่ลงทุน
บำรุงทาง รัฐบาลจะกลับเอากิจการไปทำเองในไม่ช้า

การรถไฟไทย ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปักป้าย
สถานีรถไฟ ซึ่งเดิมปักไว้ตามยาวของรั้วไม้ มาเป็นปักขวางเขตหัว และท้ายสถานี
นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น สามารถอ่านเห็นป้ายได้แต่ไกล

๓๘๐.๔๔ ความเป็นอยู่และประเพณี-ยุโรป

ประเพณีตาย: แพศพ ในยุโรปใช้วิธีเผาศพด้วยไฟฟ้า มีช่องกระจก
ให้คนภายนอกมองดูเวลาเผาได้ตั้งแต่ต้น ว่า เปลวไฟขึ้นท่วมทั้งหีบ ไม้หีบและเยื่อต่างๆ
สูญหมด เหลือแต่โครงกระดูก เป็นร่างกายนอนอยู่บนแผ่น เหล็ก เมื่อเสร็จแล้วดับไฟฟ้า
หีบร่างนั้นให้หายร้อน แล้วเลื่อนแผ่นเหล็กกลิ้งออกมาจากประตูเตา พอถูกไอเย็นกระ
ดุกจะยุบเป็นผงญาติผู้ตายกวาดลงกล่องเก็บไว้

ประเพณีแต่งงาน: เครื่องหมายในบัตรเชิญ บัตรเชิญแต่งงานของ
ชาวยุโรปมักทำเป็นรูปรั้งนก มีนกพ่อแม่และลูกอยู่ในนั้น

ประเพณีนิยม ชาวยุโรปมีความนิยมต่างกันคือ ชาวอังกฤษชอบกีฬามาก
ส่วนชาวยุโรปแผ่นดินใหญ่ (Continent) นิยมการสนทนาและร้องรำ ความนิยมนี้ทำ
ให้การออกแบบเรือโดยสารเดินทะเลมีความแตกต่างกันไป คือเรืออังกฤษมักทำให้เล่น
กีฬาเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจอย่างดีเป็นพิเศษ เรือคอนติ เนนต์มักทำห้องน้ำชา และห้อง
เต้นรำอย่างวิจิตรและสะดวกสบาย

๓๙๐.๙๕๑ ความเป็นอยู่และประเพณี-จีน

ประเพณีตาย: ผิงศพและการแต่งกายไว้ทุกข์ พิธีผิงศพของจีนถือว่า
ฤกษ์เป็น เรื่องสำคัญมาก กับต้องแห่ไปตามทิศที่เป็นมงคล

ในขบวนแห่ที่จะนำศพไปผิง กำหนด เครื่องแต่งกายไว้ทุกข์ เป็นชั้นๆ คือ ลูก
เมียของผู้ตายแต่งกายด้วย เครื่องผ้าปานย้อมน้ำฝาด และมีถุงคลุมศีรษะ ญาติชั้นพี่น้อง
ที่อ่อนวัยกว่าผู้ตาย แต่งคำมีแถบผ้าปานย้อมน้ำฝาดพาดบ่าหรือพันแขนอย่างฝรั่ง ส่วน
ผู้ใหญ่ชั้นบิดามารดา แต่งตัวปรกติไม่มีเครื่องหมายไว้ทุกข์เลย สำหรับเพื่อนฝูงที่ร่วม
ขบวนแห่ แต่งกายเหมือนไปงานมงคล ที่เป็นหญิงสาวมักแต่งอย่างประณีตสวยงาม

ประเพณีแต่งกาย: เสื้อยศ เสื้อยศของจีนมีกำหนดเป็น ๔ ชั้น คือ
ชั้นที่ ๑ และ ๒ ติดกระดุมแก้วสีแดง ชั้นที่ ๓ และ ๔ กระดุมแก้วสีน้ำเงิน ชั้นที่ ๕ และ
๖ สีขาว ชั้นที่ ๗ ถึง ๙ สีทอง ส่วนลายเสื้อยศกำหนดเป็นฝ่ายคือ ฝ่ายพลเรือนลายนก
ฝ่ายทหารลายสัตว์ร้าย

ประเพณีนิยม คตินิยมของจีนตำราหนึ่งกล่าวถึงของสำคัญสำหรับเรือน
ว่า "ไก่ขาว ไม้เท้าผีสิง ผู้หญิงรูปงาม" โดยมีคำอธิบายดังนี้คือ ไก่เป็นของให้รู้เวลา
ไม้เท้าผีสิงเป็นของกันภัย ผู้หญิงรูปงามเป็นของให้ความสุข

เกี่ยวกับความเป็นใหญ่ คติจีนถือว่าฝ่ายชายเป็นใหญ่กว่าฝ่ายขวา ในขณะที่
ชาวยุโรปถือว่าฝ่ายขวาสำคัญกว่า

คติในเรื่องสี จีนนับถือสีเหลืองว่าเป็นสีสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ถึงแม้ว่าใน
สมัยราชวงศ์ชั้น พระเจ้าฮั่นโกโจทรงเปลี่ยนมาใช้สีม่วง แต่ต่อมา ก็กลับใช้สีเหลืองเป็น
สีของพระเจ้าแผ่นดินตามเดิม

สีแดง ถือว่าเป็นสีแห่งอำนาจ ผักบัว บรรดาเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่จึงใส่
เสื้อสีแดง ขุนนางผู้น้อยใช้สีน้ำเงิน ราษฎรทั่วไปใช้เสื้อสีต่างๆ แต่หลบสีเหลืองและ
แดง และนับถือว่าสีแดงเป็นสีมงคล ส่วนสีเทาเป็นสีอวมงคล การปิดกระดุมแดงใน
ตอนปีใหม่ เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่บ้านเรือน

ส่วนเงินอก เกียนนิยมสีเขียว เมื่อทำเครื่องงเด็กและเรือสำเภาจึงใช้
สีเขียว

ประเพณีสมาคม: สรรพนามสำหรับเรียกภรรยา ชาวจีนไม่นิยมเรียก ภรรยาโดยการออกชื่อ แต่เรียกว่า "แม่ของลูก" ซึ่งไทยรับแบบอย่างมาใช้เรียกว่า "แม่อีหนู"

๓๙๐.๙๕๑ ความเป็นอยู่และประเพณี-จีนในมาเลเซีย

ประเพณีเกิด: ทำขวัญเดือนเด็กแรกเกิด จีนมีประเพณีทำขวัญเดือนเด็กเกิดใหม่

ประเพณีเดือน ๑: พิธีตัวเป็กัง (Iwa Pek Kong) เป็นพิธีเฉลิมเกียรติเทพเจ้าตัวเป็กัง ในวันกลางเดือน ๑ ที่ป็นังพิธิมี ๓ วันคือวันขึ้น ๑๔ค่ำ ถึงแรม ๑ค่ำ ในระหว่างพิธีนี้ ตามบ้านเรือนชาวจีนจะตกแต่งด้วยประทีป การแห่เทพเจ้าจะกระทำใน ๒ วันต้น โดยชาวจีนจัดกระบวนแห่ตามฐานะแล้วนำไปสันทบกัน ประกอบด้วยกระบวนธงบอกเจ้าของ สุดท้ายกระบวนเป็นรถบุษบกแต่งอย่างวิจิตรตั้งกระดางรูปและป้ายนามเทพเจ้า เมื่อรถผ่านบ้านใด เจ้าของบ้านจะจุดธูปบูชา พิธีนี้สันนิษฐานว่าเป็นวันปีใหม่ของจีนในป็นัง

ประเพณีเดือน ๓ กระทำในวันกลางเดือน ๓ เรียกว่า จับโกเม่ (Chap goh meh) วันนี้แต่งประทีปกันตามบ้าน ตกเวลาค่ำเดือนหงาย พวกผู้ใหญ่จะพาหญิงสาวที่เป็นลูกหลานออกชมประทีป บรรดาชายหนุ่มจะคอยเฝ้าดูหญิงสาวที่ตนสนใจ ประเพณีนี้กันว่า มีขึ้นสำหรับเลือกคู่ยิ่งกว่าอย่างอื่น วันนี้เป็นวันส่งตรุษจีนด้วย

ประเพณีตรุษจีน ในป็นังกระทำพิธีตรุษจีนอย่างเจียบๆ มีการเล่นสรวงบรรพบุรุษในบ้านเรือน แล้วไปเยี่ยมเยียนคารวะกันในวันปีใหม่ เจ้าของบ้านเตรียมหาเครื่องไว้เลี้ยงดูสำหรับการตกแต่งบ้านเรือน บ้านผู้มีฐานะดีจะแขวนผ้าปักทอง ผู้ที่มีฐานะปานกลางซึงผ้าแดง ส่วนผู้ยากจนมักปิดกระดาษแดง เขียนตัวหนังสือ กำหนดการตรุษจีนรวม ๕ วัน

หลังจากตรุษจีนแล้ว ๑สัปดาห์ ถือเป็นวันส่งตรุษจีน เทียงคินของวันนี้จะจุดประทัดเสียงดัง เพื่อส่งเทวดาที่ลงมาให้พรมนุษย์ในเวลาตรุษจีนกลับไปสวรรค์

ประเพณีแต่งงาน ลักษณะพิธีการกระทำกัน เป็นหลายแบบ ทั้งแบบฝรั่ง
จีนปนฝรั่ง และจีนแท้

พิธีการแต่งงานแบบฝรั่ง เจ้าบ่าวและเจ้าสาวแต่งกายสากลอย่างชาวยุโรป
เจ้าสาวมีผ้าโปร่งคลุมศีรษะและประดับดอกไม้อาจกระทำพิธีในห้องใหญ่ของโฮเต็ล
หรือในวิหาร เป็นพิธีที่ท่าง่าย ไม่สิ้นเปลือง คนจึงนิยมกว่าแบบอื่น

พิธีแต่งงานแบบจีนปนฝรั่ง พิธีทำที่บ้านเจ้าสาว มีการ เชิญแขกไปรับประทาน
เลี้ยงตอนค่ำ เจ้าสาวแต่งตัวแบบจีน เจ้าบ่าวแต่งกายสากลมาถึงบ้านเจ้าสาวตามเวลา
ฤกษ์ ในงานเลี้ยงนั้นให้เจ้าบ่าวกับเจ้าสาวมานั่งเคียงกัน แล้วเจ้าสาว เชิญแขกรับประ-
ทานรังนกคนละถ้วยโดยยกถ้วยขึ้นคำนับแล้วส่งให้ เรียงตัว แขกรับประทานแล้วอำวย-
พรแก่คู่บ่าวสาว ทำดังนี้จนครบ

พิธีแต่งงานแบบจีนแท้กระทำที่บ้านเจ้าสาวเช่นกัน เจ้าสาวและเจ้าบ่าวแต่ง-
กายอย่างวิจิตรงดงามแบบจีนสมัยโบราณ ก่อนเจ้าบ่าวมาถึงบ้านเจ้าสาวตามกำหนดฤกษ์
เจ้าสาวทำการบูชา เทวดา แล้วบูชาพุกारी เมื่อเสร็จแล้ว บิดาและมารดาของเจ้าสาว
เอาแพรโปร่งสีดำคลุมศีรษะเจ้าสาวซึ่งการคลุมผ้านี้เป็นธรรมเนียมเก่าแก่มากเริ่มมี
ตั้งแต่ เมื่อจีนเสียบ้านเมืองแก่พวกแมนจู บิดามารดาคลุมผ้าให้แล้วพาเจ้าสาวกลับไป
ซ่อนตัวอยู่ห้องใน

เมื่อเจ้าบ่าวมาถึง บรรดาเพื่อนเจ้าบ่าวจะช่วยกันลงใจเจ้าบ่าวด้วยการ
ล้อเลียน ชักชวนให้ดื่มสุราและเที่ยวตีกะนอน เจ้าบ่าวนั่งอยู่เป็นสำคัญว่าละพยศ จึง
พาเจ้าบ่าวไปรับเจ้าสาวจากห้องใน บ่าวสาวเข้าไปคำนับบิดามารดา ต่อจากนั้นก็พา
เจ้าบ่าวเจ้าสาวไปยังห้องหอที่จะให้อยู่ด้วยกัน พอถึงหน้าเตียงนอน เจ้าบ่าวใช้พัดตีตาม
จิว เชื้อแพรโปร่งดำที่คลุมเจ้าสาวออก แล้วเจ้าสาวปลดลูกดุมคอเสื้อของเจ้าบ่าว
เม็ดหนึ่งเป็นสัญญาณว่าจะสมักร เป็นสามีภรรยา กัน แล้วไปนั่งโต๊ะรับประทานอาหารซึ่งจัด
ไว้ให้เฉพาะ ๒คน รับประทานอาหารพอเป็นพิธีแล้วลุกจากห้องนอน ไปดูเข้าตรงหน้าบิดา
มารดาส่งน้ำชาให้บริโภค เป็นเสร็จพิธีที่บ้านเจ้าสาว ต่อจากนี้พากันขึ้นรถไปไหว้บิดา
มารดาของเจ้าบ่าว แล้วพากันกลับมาอยู่บ้านเจ้าสาว

๓๕๐.๙๔๔ ความเป็นอยู่และประเพณี-อินเดีย

ประเพณีเกิด: การตั้งชื่อ ชาวอินเดียภาคใต้ทุกคนมีชื่อแบ่งเป็น ๓ ส่วน ส่วนแรกชื่อบิดา ส่วนที่ ๒ ชื่อตัวซึ่งมักตั้งเป็นนามเทวดา ส่วนที่ ๓ เป็นเครื่องแสดง สัญชาติ

ประเพณีตาย: เผาศพ โดยทั่วไปจะห่อศพด้วยผ้าขาววางบนแคร่ แล้วญาติช่วยกันหามไปยังที่เผา แต่ถ้าศพนั้นต้องรอข้ามวัน หรือศพสดที่เมื่อตายรูปร่าง ไม่น่าดูจะทำโลงใส่ศพ

หญิงชาวอินเดียที่เข้ากองไฟยอมตายด้วยในการ เผาศพสามี นับถือว่าเป็นภรรยา ที่ชื่อสัตย์ ได้ชื่อว่าเป็น " สติ "

ประเพณีแต่งงาน: การแต่งกายของเจ้าสาว เจ้าสาวอินเดียเมื่อจะ แต่งงาน ต้องย้อมฝ่ามือให้แดง เพื่อให้ เห็นว่ามีอนามยตี เรียกว่าย้อมเทียน เพราะเอา กิ่งเทียนมาตำพอก ตามตำราลักษณะผู้มีอนามยตีจะย้อมแดง ๗ แห่งคือ เท้าคู่หนึ่ง มือคู่ หนึ่ง หัวตาคู่หนึ่งและปาก

ประเพณีนิยม: สัตว์รักษาประตูล้างเจ้าในสมัยโบราณ รั้งเจ้าในอินเดีย นิยมมีเสื่อใส่กรงตั้งไว้ข้างประตูล้างล้างละตัว ประเพณีนี้มีมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ที่กล่าว ถึงให้ยักษ์ และสัตว์ร้ายรักษาประตู

พิธีอิศวร เมธ เป็นพิธีของชาวอินเดียในสมัยโบราณ เรียกอีกอย่างหนึ่ง ว่า " พิธีปล่อยม้าอุปการ " คือเมื่อพระราชาราชธิราชจะประกาศพระองค์เป็นพระเจ้าราชาธิราช จะทรงทำพิธีปล่อยม้าทรง ให้เที่ยวไปตามขอบใจ มาเข้าไปในอาณาเขตใด เจ้า ของอาณาเขตต้องปล่อยให้ไปโดยเคารพ เป็นการแสดงว่ายอมอ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้นแก่ พระราชาราชธิราชองค์นั้น ถ้าประเทศใดขัดขวางจับกุมม้า พระราชาราชธิราชก็ให้ยกกองทัพ ไปปราบ พิธีนี้เป็นวิธีการแผ่ขยายเขตอาณาภาพให้กว้างขวางยิ่งขึ้นนั่นเอง

๓๕๐.๙๔๕ ความเป็นอยู่และประเพณี-อินเดียในมาเลเซีย พวกเจตี เป็น ชาวอินเดียภาคใต้ที่มาตั้งหลักฐานในปีหนึ่ง พวกนี้ส่วนใหญ่มีฐานะเป็น เศรษฐี และนับถือ พระชินธุกุมาร ถึงแม้จะร่ำรวย แต่พวก เจตีดำรงชีพอยู่อย่างมัธยัสถ์ เมื่อมีกำลังทรัพย์

ขอบสร้างเทวสถาน พวกเจติจึง เป็น เสมือนผู้อุปถัมภ์ชาวอินทูปวงในชั้นนี้

๓๘๐.๕๕๕๑ ความเป็นอยู่และประเพณี-พม่า

ประเพณีเกิด: ดวงไฟประจำชีวิต เมื่อคนเกิดมาต้องจุดดวงไฟสำหรับ
ตัวคนนั้นดวงหนึ่ง และผู้นั้นต้องบูชารักษาดวงไฟนั้นไว้ตลอดชีวิต เมื่อตายจะใช้ไฟดวง
นั้น เผาศพแล้วจึงดับได้

ประเพณีตาย: ทำศพ การทำศพในพม่าได้เปลี่ยนแปลงวิธีมาโดยลำดับ
ดังนี้คือ

ชั้นที่ ๑	ทิ้งศพ
ชั้นที่ ๒	ฝังศพ
ชั้นที่ ๓	เผาศพทั้งอังคาร
ชั้นที่ ๔	เผาศพฝังอังคาร
ชั้นที่ ๕	เผาศพลอยอังคาร

ในปัจจุบัน การปลงศพของพม่า คนสามัญใช้ฝัง ศพสงฆ์และราชสกุลวงศ์เผาศพ
สำหรับศพเจ้านายราชสกุลวงศ์เมื่อถวายพระเพลิงแล้วจะลอยพระอังคารลงน้ำไปหมด
แล้วก่อพระเจดีย์เป็นอนุสรณ์ ณ ที่ถวายพระเพลิง ต่อมาได้แก่ประเพณีเดิมบรรจุพระอัฐิ
ในพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นนั้น

พม่ารับคติการลอยอังคารตามคติพราหมณ์จากอินเดีย โดยเชื่อมั่นว่าอังคาร
จะไหลถึงป่าหิมพานต์ซึ่งเป็นที่อยู่ของพระอิศวร

วิธีเผาศพของพม่าในสมัย พ.ศ. ๒๔๓๔ ทำโดยขุดหลุมลงไปใต้ดิน แล้วเอา
หินเรียงขึ้นมาจากก้นหลุม กลบทับหรือห่อศพไว้ในกองหิน จุดไฟแล้วแรงไฟด้วยสุม
ให้ศพและหินไหม้หมดทั้งหลุม รุ่งขึ้นจึงเก็บอัฐิบรรจุสุภ

ประเพณีแต่งงาน พม่าถือว่านุ่งผ้าลอยชาย เป็นการสุภาพ นุ่งโจงกระ-
เบนไม่สุภาพ ถือว่าแสดงตนเป็นนักเลง หากนุ่งโจงกระเบนอยู่พบผู้ใหญ่ต้องปลดชายกระ-
เบนลงจึงนับว่าเป็นการแสดงความเคารพ

ชาวพม่าชั้นผู้ศรัทธาผู้นุ่งผ้าไหมไทยทั้งชายและหญิง เพราะผ้าไหมไทยเนื้อดีกว่า

ผ้าไหมทอในเมืองพม่า โดยเฉพาะผ้าไหมหางกระรอก การแต่งกายของพม่าในสมัยนี้ ประเพณีที่ผู้ชายไว้ผมยาว เกลาจุก เช่นแต่ก่อนเลิกหมดแล้ว เดียวนี้ตัดผมสั้นอย่างไทย แต่ยังคงชอบโพกศีรษะแต่งตัวอย่างพม่าอยู่ตามเดิม ชั้นผู้ดีทำหมวกสานตาชะลอม เป็นโครงครอบหัวก่อน แล้วจึงโพกผ้าให้เหมือนมีผมจุกอยู่อย่างแต่ก่อน สำหรับพวกไทยใหญ่ที่เป็นชั้นผู้ดีก็ตัดผมกันโดยมาก แต่โพกผ้าไม่มีหมวกเป็นโครงดูไม่ภาคภูมิเหมือนพม่า ผ้าโพกนิยมใช้สีชมพูเหมือนกันทั้งพม่าและไทยใหญ่ ส่วนเสื้อผ้าใช้เสื้อชายสั้น กระดุมชักตามแบบจีน พม่าใส่เสื้ออย่างที่ว่า "กวยตั้ง" คือที่ตอนล่างใส่กระดุมโพลมาข้างๆ พวกไทยใหญ่ใส่เสื้ออย่าง "กวยเฮง" คือใส่กระดุมตรงลงมาถึงชายเสื้อ เครื่องนุ่งของพม่า นั้นคือนุ่งผ้าไหมอย่างปล่อยชายปักปูอยู่ข้างหน้า เมื่อเวลาออกสมาคม อยู่บ้าน เรือนมักนุ่งกางเกงจีนตามสบายอย่างไทยใหญ่

หญิงพม่าไม่ยอมแต่งตัวอย่างฝรั่งเลย แม้จะได้ออกใจเอาเครื่องแต่งตัวแบบฝรั่งมาใช้หลายอย่าง คือ เสื้อชั้นนอกมีเป็นแบบปิดคอแต่ขลิบผ้าไม่รุ่งอย่างฝรั่งและนุ่งขึ้นกันเป็นพื้น

เครื่องแต่งกายเต็มยศของขุนนางพม่าสมัยโบราณ, มีส่วนคล้ายคลึงเครื่องแต่งตัวขุนนางไทยสมัยโบราณคือนุ่งผ้าใส่เสื้อครุยสวมลอมพอก ต่างกันแต่พมานุ่งสอย-ชาย เสื้อครุยเป็นผ้าหนามีสายรัดเอว และลอมพอกตอนยอดทำรูปป้องกันไม่รัดแหลมเหมือนของไทย เมื่อแต่งเต็มยศแล้วถือพัดใบตาลปิดทองคำมยาว

ประเพณีราชสำนัก ราชประเพณีของพม่ามีบัญญัติอย่างละเอียดทั้งพระราชานุกิจ หน้าที่ของขุนนางข้าราชการ และการพิธีต่างๆ ขนบธรรมเนียมในราชสำนักพม่า คล้ายกับขนบธรรมเนียมในราชสำนักไทยสมัยโบราณมาก ทั้งนี้เนื่องจากพม่าและไทยได้รับแบบวัฒนธรรมจากอินเดียมาแต่ดึกดำบรรพ์เช่นเดียวกัน ทำให้ขนบธรรมเนียมของพม่าและไทยเหมือนกันในเค้าโครง ส่วนรายการที่เพิ่มขึ้นและที่แก้ไขสันนิษฐานว่า เป็นการรับแบบอย่างซึ่งกันและกันในยามปรกติก็เป็นได้

ประเพณีสมาคม: คำนำหน้าชื่อ เนื่องจากพม่าเป็นชาติหนึ่งที่ทำให้ความเคารพแก่กันในด้านอาวโส และมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา มาก จึงมีคำที่ใช้

เรียกเพื่อ เป็นการแสดงความนับถือแก่บุคคลได้แก่ "พญาตะก่า" เป็นค่านำหน้าชื่อที่เรียก เป็นเกียรติยศสำหรับผู้สร้างพระเจดีย์องค์หนึ่ง "กรองตะก่า" ใช้นำหน้าชื่อ เป็นเกียรติยศแก่ผู้สร้างสังฆาราม ส่วนคำว่า "อู" เดิมใช้นำหน้าชื่อ เฉพาะผู้ใหญ่ที่สูงอายุกว่า ๔๐ปีขึ้นไป ทั้งสงฆ์และคฤหัสถ์ ต่อมาจึงใช้นำหน้าชื่อผู้มีตำแหน่งในราชการด้วย ประเพณี เรื่องค่านำหน้าชื่อของพม่านี้ เชื่อว่าได้เผยแพร่ถึงไทย ในมณฑลพายัพซึ่งมีการขนานค่านำหน้าชื่อ เป็นเกียรติยศแก่ผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนา เช่นกัน

การเข้าเยี่ยมชมนัดในพม่าห้ามสวมรองเท้า แต่ไม่ห้ามสวมหมวก เพราะพม่าถือว่าหมวกเหมือนผ้าโพกศีรษะ ซึ่งพวกเขาเองก็โพก เข้าวัด เสมอ

ประเพณี ๑๒ เดือน การพิธีในพม่านับตั้งต้นตั้งแต่เดือน ๕ เช่นเดียวกับขนบธรรมเนียมของไทยในสมัยก่อนดังนี้คือ

เดือน ๕ พิธีตรุษสงกรานต์

เดือน ๖ พิธีสมโภชน้ำเสก

เดือน ๗ พิธีขอฝน สอบพระปริยัติธรรม และพิธีขอมภัย

เดือน ๘ พิธีบวงสรวงหลวง และพิธีเข้าวัสสา

เดือน ๙ พิธีสะเยดขเป (Sayedon Pwe)

เดือน ๑๐ พิธีแข่งเรือในแม่น้ำอิรวดี

เดือน ๑๑ พิธีออกวัสสา

เดือน ๑๒ พิธีทอดกฐิน และพระเจ้าแผ่นดินกระทำพิธีสะเดาะเคราะห์

เดือนอ้าย พิธีถวายข้าวใหม่บูชาพระพุทธรูปมหาเมฆ

เดือนยี่ เสด็จออกสนามขมกีฬา ณ ห้องสนามชัย

เดือน ๓ พิธีทำข้าวยาสุ

เดือน ๔ พิธีบวงสรวงเทพารักษ์และก่อพระทราย

การพิธีหลายอย่างของพม่ามีความคล้ายคลึงกับพิธีกรรมของไทยมาก

๓๘๐.๔๕๔๓ ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย

ประเพณีเกิด: เทียนกัลเม็ด บรรดาบุคคลชั้นสูงศักดิ์ เมื่อคลอดบุตร ออกมาจุดเทียนซึ่งเรียกว่า "เทียนกัลเม็ด" ตั้งรักษาไว้ในห้องทารกมิให้ดับเป็นเวลา

๑เดือน ต่อมาลดลงเหลือ ๗วัน ๓วัน เมื่อคนตายก็ให้จุดเทียนกลเม็ดอย่างเดียวกันนี้ไว้ข้างศพ จนกว่าจะย้ายศพไปฝังหรือเผาแล้วจึงดับเทียนกลเม็ด

ฝังรกและอยู่ไฟ มีประเพณีเก่าแก่อย่างหนึ่งคือเมื่อฝังรกรเด็กแล้วจะปลุกต้นมะพร้าวคู่หนึ่ง ณ ที่ฝังรกรนั้น สันนิษฐานว่าพิธีกรรมนี้กระทำเพื่อประโยชน์ในการอุทิศบุญเด็กนั้นในกาลข้างหน้า

สตรีไทยสมัยโบราณเมื่อคลอดบุตรแล้ว จะอยู่ไฟ ประเพณีอยู่ไฟของไทย อาจได้ตำรามาจากอินเดียหรือจาก เวียดนามซึ่งชาวญวนอยู่ไฟแบบนอนบนแคร่มีไฟอยู่ใต้แคร่หรือได้แบบอย่างจากไทยภาคเหนือนี้เองก็เป็นได้

พิธีเสียกะบาล คือพิธีเสียหัวนับเป็นประเพณีที่เก่าแก่มาก สันนิษฐานว่าพิธีนี้กระทำเพื่อลวงผี ซึ่งเชื่อว่าอาจมีอำนาจทำให้มนุษย์ถึงแก่ความตายเพื่อนำไปเป็นประโยชน์ของผี พิธีเสียกะบาลที่เคยทำมาเมื่อมารดาคลอดบุตร มีตุ๊กตาทำเป็นมารดาอุ้มทารกแล้วต่อให้หักแคค้อเพื่อเป็นการลวงผีว่าได้ไปสมปรารถนาแล้ว จึงเรียกว่าพิธีเสียกะบาล การคลอดบุตรในสมัยก่อนทั้งมารดาและทารกคงต้องเสี่ยงอันตรายมาก จึงทำให้เกิดพิธีนี้ขึ้น

ในสมัยต่อมาพิธีเสียกะบาลได้นำมาใช้เป็นการลวงผีในเรื่องอื่นด้วย เช่น ในเวลามีคนไข้เจ็บอาการส่อว่าถูกผีกระทำ หรือทำเมื่อขึ้นปีใหม่ เพื่อให้ผีสำคัญว่าได้คนในครัวเรือนนั้นไปแล้ว พิธีที่กระทำคือ ขึ้นตุ๊กตาทูนด้วยดินเหนียวแทนตัวคน แล้วแต่งหุ่นด้วยของใช้ของผู้ที่ตุ๊กตาจะแทนตัว นำกากกล้วยมากลึงเป็นรูปกะบะตั้งรูปหุ่นลงในนั้น พร้อมด้วยข้าวปลาอาหารใส่ในกระถางน้อยๆ วางลงไว้ด้วย แล้วตั้งกะบะไว้กลางแจ้งในลานบ้านประมาณ ๓วัน เสร็จแล้วนำไปทิ้งที่อื่น เป็นเสร็จพิธี ผู้ทำพิธีบางคนอาจนำกะบะหยวก เครื่องเขินนั้นหุนศรีษะไปทอดที่ป่าช้าหรือทางสามแพร่ง เพื่อให้เข้ากับควมหมายคำว่า กะบาน ซึ่งแปลว่า "กะลาหัว" (Scalp)" พิธีนี้สันนิษฐานว่าเขมรได้จากอินเดีย แล้วไทยรับจากเขมรอีกทอดหนึ่ง

แม่ซื้อ การนำเอารูปแม่ซื้อ^๒มาเขียนที่หลังยันต์ท้าวเวสวัณแล้วแขวนเปลเด็ก เนื่องจากมีคติว่าท้าวเวสวัณมีพาหนะเป็นมนุษย์ เด็กเกิดใหม่คือพาหนะของท่านที่มาใหม่ จึงเขียนรูปท่านให้รับรู้ให้ปกป้องคุ้มครองพาหนะใหม่ให้ปราศจากอันตราย

รูปแม่ชื้อที่เขียนกัน เปลี่ยนหัวไปตามลัทธิพาหนะของเทวดาสัตเคราะห์ เช่น วันอาทิตย์แม่ชื้อหัวเป็นราชสีห์ วันจันทร์หัวเป็นม้า เป็นต้น ขอบรอบตัวแม่ชื้อเขียนคาถา เทวธรรม การเขียนรูปเหล่านี้ นำเอาความรู้ทางโหราศาสตร์มาผูกขึ้นทั้งสิ้น

ประเพณีให้มีแม่ชื้อ สันนิษฐานว่าเกิดจากความเชื่อของคนไทยในสมัยก่อนว่า การที่มนุษย์จะเกิดมานี้ ผีเป็นผู้ปั้นรูปอย่างปั้นหุ่นขึ้นก่อน แล้วหาวิญญาณมาใส่ ที่ทารกตายแต่แรกคลอดเพราะผีที่ปั้นหุ่นเห็นเด็กงามอยากนำไปเลี้ยงเองจึงทำให้เด็กกลับเป็นผี คนจึงคิดหาวิธีต่างๆมาให้ผีเอาทารกกลับไป เช่นวางสายลัญจน์ให้ผีกลัว แขนงยันต์ รอบห้องของทารก เอาทารกคลอดใหม่ใส่กระดังงอร้อนแล้วร้องถามว่า "สามวันลูกผีสี่วัน ลูกคน ลูกของใครมารับไปเน้อ" เป็นการลวงผีให้เข้าใจว่าเด็กไม่น่ารัก แล้วให้ผู้อื่นมาชื้อโดยการให้เบี้ย ๓๒ เบี้ย แต่เรียกชื้อว่า "ผู้รับ" เรียกนางผีว่า "แม่ชื้อ" ซึ่งตามพิธีที่กระทำจริงแล้วผู้รับควรเป็นแม่ชื้อมากกว่า แต่ที่มาเชื่อว่าแม่ชื้อเป็นผีน่าจะเป็นเพราะคนกลัวผี

เพื่อให้แม่ชื้อพอใจ จะต้องทำพิธีเช่นแม่ชื้อ คือทำข้าวเป็น ๔ ชั้น ชั้นที่ไม่ยอมอะไรให้เป็นสีขาว ชั้นที่ ๒ คลุกขม้นเป็นสีเหลือง ชั้นที่ ๓ คลุกขม้นกับปูนเป็นสีแดง ชั้นที่ ๔ คลุกเขม่ากันหม้อเป็นสีดำแล้วเอาข้าวชั้นทั้ง ๔ ก่อนใส่ฝาละมีไปที่ตัวเด็ก หยิบออกทีละชั้นวนรอบตัวเด็ก แล้วกล่าวคำหาคเคราะห์ เหมือนกับเข่นร้อนกระดังง์ แล้วขว้างข้ามหลังคา เรือนซึ่งเด็กอยู่ ๓ ชั้น โยนลงที่พื้นดินชั้นหนึ่ง แล้วเอาน้ำล้างฝาละมี ๓ ภาชนะตามไปด้วย เมื่อโยนข้าวแต่ละชั้นจะร้องทูลว่า "วิ" เป็นการเรียกด้วยเป็นเสรีวิ พิธีนี้ไทยได้มาจากอินเดีย

ราชสกุลวงศ์ เมื่อพระองค์เจ้าประสูติมีปีพาศกั ประโคม ถ้าเป็นองค์ชายตีฆ้องชัยด้วย องค์หญิงไม่มี ถ้าเป็นเจ้าฟ้าชายมีแตรวงเป่าประโคมร่วมด้วย และใช้เฉพาะแตรวงทหารมหาดเล็กกรมเดียว

กรมทหารใน มีหน้าที่ทำพระแทนประสูติกับกระดานอยู่ไฟ ซึ่งเข้าใจว่านำเข้าไปต่อเมื่อประสูติแล้ว

ในการประสูติและสมโภชราชสกุลวงศ์ ท่านผู้ใหญ่ฝ่ายในทำหน้าที่ "เบิกพระโอรส" เมื่อแรกประสูติ และเป็นพนักงานอุ้มพระราชกุมารเวลาสมโภช

สมโภชพระราชกุมาร สมัยกรุงศรีอยุธยา มีการพิธีสมโภชลูกหลวง คือพระราชโอรส ธิดาของพระเจ้าแผ่นดิน แต่ละพระองค์มีประเพณีสมโภชตลอดพระชันษารวม ๑๐ ครั้งซึ่งพิธีกรรมต่างๆ นี้กระทำเนื่องจากมีเหตุเกี่ยวข้องกับประเพณีบ้านเมืองดังนี้คือ

๑. สมโภชเมื่อประสูติได้ ๓ วัน เหตุที่กระทำพิธีนี้ เพราะในสมัยโบราณ ทารกที่คลอดมักตายภายใน ๓ วัน เวลาทารกคลอดจึงคิดทำอุบายกีดกันผีด้วยประการต่างๆ เมื่อทารกรอดพ้นมาได้ ๓ วัน ถือว่าพ้นเขตเป็นลูกผี จึงทำขวัญ แต่ทำภายในครัวเรือน

๒. สมโภชเมื่อพระชันษาได้ ๑ เดือน คือ "พิธีขึ้นพระอุ" เกิดจากมีความมั่นใจว่าทารกนั้นจะรอดอยู่ได้จนโต จึงทำขวัญบอกกล่าวแก่วงศ์ญาติเสมือนมีสมาชิกใหม่ในสกุล พิธีนี้สันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับปรุงแก้ไขระเบียบการพิธีใหม่ เนื่องจากพิธีนี้ได้ว่างเว้นมากกว่า ๒๒ ปี คือตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ จนถึงรัชกาลที่ ๔ จึงกลับมีเจ้าฟ้าประสูติในเวลาเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสวยราชย์แล้ว ดังมีรายการพิธีสมโภชขึ้นพระอุดังนี้คือ

๒.๑ ให้มีพิธีสงฆ์สวดมนต์ เลี้ยงพระเพิ่มขึ้น ใหม่ให้สมกับที่เป็นพุทธศาสนิกชน

๒.๒ ให้มีการโกนผมไฟไว้จุกมาต่อเข้ากับพิธีสงฆ์การปลงพระเกศาไฟเจ้านายไม่ใช้กรรไกร หากใช้มีดตามแกว่ ตามทอง ตามเงินโกนเป็นพิธีก่อนซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้านายผู้ใหญ่ฝ่ายใน แล้วภูษามาลาจึงลงมือโกนด้วยมีดคมในภายหลัง

๒.๓ พิธีโกนจุกมีการรดน้ำทำขวัญ โดยอนุโลมเอาระเบียบพิธีลงสรงมาใช้ แต่ให้พระราชกุมารสรงในชั้นสาคร

๒.๔ ให้เวียนเทียนสมโภชตั้งแต่ยังบรรทมตื่น แล้วจึงเชิญขึ้นพระอุซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นแบบต้นตำหรับเด็กอ่อนนอน มีใช้อย่าง "พระกรงทอง" ซึ่งเป็นแบบโปร่งสำหรับเด็กโตนอน อันเป็นของประดิษฐ์ขึ้นใหม่เมื่อรัชกาลที่ ๔

๒.๕ ให้พระครูพรหมณีไกวพระอุซุ่มกล่อมด้วยมนต์ภาษาสันสกฤตตามเค้าพิธีไกวเปลให้เข้าเจ้าหงส์

๓. สมโภชเมื่อแรกพระชนม์ขึ้น พระชันษาราว ๗ ถึง ๘ เดือน
 ๔. สมโภชเมื่อแรกทรงคำเนินได้ พระชันษาราว ๑ปี เรียกว่า "พิธีจรด บัดผี"
 ๕. สมโภชเมื่อลงสร้างทำน้ำ เรียกว่า "พิธีลงทำ" ทำเมื่อพระชันษาล่วง ๓ปีแล้ว เหตุที่ทำพิธีนี้สันนิษฐานว่า เกี่ยวเนื่องกับการหัดว่ายน้ำ
 ๖. สมโภชเมื่อโสกันต์ โดยปรกติพระองค์ชายโสกันต์เมื่อพระชันษา ๑๓ปี พระองค์หญิงโสกันต์เมื่อพระชันษา ๑๑ปี เหตุที่ทำพิธีเนื่องจากเจริญวัย เปลี่ยนสภาพพ้น จากความเป็นเด็ก เข้าเขตหนุ่มสาว
 ๗. สมโภชเมื่อทรงผนวช มีแต่พระองค์ชายผนวชเป็นสามเณร เหตุที่สมโภช เกิดจากประเพณีการศึกษาคือ เมื่อเด็กชายมีอายุพอรักษาตัวเองได้ ให้ไปศึกษาวิชาการ ต่อพระสงฆ์ที่วัดทั้งทางศิลปศาสตร์และพระธรรมวินัย
 ๘. สมโภชเมื่อภิเษกสมรสในระหว่างพระชันษา ๑๖ปีถึง ๑๙ปี คือการทำ พิธีแต่งงานนั่นเอง
 ๙. สมโภชเมื่อผนวชเป็นพระภิกษุ เหตุที่สมโภชเกิดจากการละเพศคฤหัสถ์ ออกบวชเป็นสมณเพศ เพื่อศึกษาพระธรรมวินัยและอุปัฏฐัมภ์พระศาสนา
 ๑๐. สมโภชพิธี "มงคอบญจจาภิเษก" เรียกกันเป็นสามัญว่า เบญจเพศ คือ พระชันษาได้ ๒๕ปี พิธีนี้เกิดจากความเชื่อตามโหราศาสตร์ว่าอายุ ๒๕ปีเป็นเขตเคราะห์ ร้ายจึงทำพิธีเพื่อเสดาะเคราะห์
- ประเพณีสมโภชพระราชกุมารและราชสกุลวงศ์ บางพิธีได้เลิกไปนานแล้ว เช่นพิธีสมโภชเมื่อพระชนม์ขึ้น และพิธีจรดบัดผี เพราะเห็นว่าไม่มีแก่นสาร
- บทเห่กล่อม เนื่องกับพิธีสมโภชขึ้นพระอู่ของลูกเธอราชสกุลวงศ์ ประเพณีของไทยจึงมีบทเห่กล่อมสำหรับพระเจ้าลูกยาเธอที่ยังทรงพระเยาว์สำหรับเห่กล่อม ในพิธีนี้ด้วย ได้มีการประดิษฐ์บทเห่กล่อมสำหรับการพิธีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว คำแต่งเป็นกาพย์และฉันทโดยมาก เป็นกลอนน้อยที่สุด ลักษณะการแต่งมี ๒แบบคือ ชมพระเกียรติสำหรับกล่อม เฉพาะราชสกุลวงศ์อย่างหนึ่ง และเอาความอื่นเช่นนิทานมา แต่งเป็นบทเห่อย่างหนึ่ง

ประเพณีเดือน ๑๑ และเดือน ๑๒: ลอยกระทง ตามกฎมนเฑียรบาลของไทย เดือน ๑๑ ในการทำพิธีอาสยขซึ่งมีการแข่งเรือพระที่นั่ง และพระเจ้าแผ่นดินกับพระมเหสีทรงเสด็จทายนั้นมีลอยกระทงด้วย สันนิษฐานว่าพิธีลอยกระทงของไทยในเดือนนี้เอาอย่างมาจาก "พิธีสารทนมเปียบ" ของจีนซึ่งตรงกับเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๓ ค่ำ พิธีนี้จีนมีการทำโคมรูปปลาเป็นนิมิต

ส่วนพิธีลอยโคมของไทยโดยตรงกระทำในเดือน ๑๒ ซึ่งประเพณีแต่เดิมเป็นพิธีขอบคุณหรือฉลองน้ำปี ที่มาทำให้พืชพันธุ์ธัญญาหารบริบูรณ์ คติที่กระทำเพื่อบูชารอยพระพุทธรูป ๗ ยมทานที เป็นคติที่เกิดขึ้นใหม่เมื่อพระสงฆ์ลังกาวงศ์เข้ามาเป็นครูของไทย

ประเพณีตาย: การเชิญแขก เจ้าภาพไม่ควรเชิญแขก ควรแต่บอกให้รู้ว่า จะเผาศพเมื่อไร เพื่อให้โอกาสแก่ผู้ที่เคยรู้จักกับคนตายได้ไปขมาศพอันเป็นวาระสุดท้ายให้เป็นอโหสิกรรม มักมีความเข้าใจผิดอยู่อย่างหนึ่งคือ ถ้ามีคนสำคัญไปช่วยเผาศพเป็นเกียรติยศ

การแต่งศพหนึ่งในโกศ เป็นคติมาจากศาสนาพราหมณ์ซึ่งถือว่าพระเจ้าแผ่นดินคือ เทพเจ้าแบ่งภาคลงมา เป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองโลกมนุษย์ เมื่อสิ้นพระชนม์พระวิญญาณกลับเข้าไปสู่องค์พระเจ้า แต่พระสรีรธาตุยังคงค้างอยู่ในมนุษย์โลก จึงทำอย่างไรให้พระเจ้าซึ่งยอมอยู่ริมานบนยอดเขา โดยทำโกศแทนริมานประดิษฐานพระศพไว้สำหรับเครื่องแต่งพระศพก็แต่งเป็นเทวดาให้ผิดกับมนุษย์คือมีทองปิดพระพักตร์สวมขมาและนั่งในท่าขัดสมาธิหรือนั่งห้อยพระบาทอย่างพระเป็นเจ้า

ไทยรับประเพณีแต่งศพหนึ่งในโกศมาปฏิบัติต่อพระศพพระเจ้าแผ่นดิน และได้แต่งศพหนึ่งในโกศกับราชสกุลวงศ์และขุนนางที่มียศชั้นสูงพิเศษด้วย เกณฑ์ที่จะได้ใส่โกศชั้นใดมีหลักอยู่ที่บรรดาศักดิ์

การประโคมในงานศพ มักทำกันมาตามสมัยนิยม เดิมใช้กลองมลายูหลายใบประโคม เรียกว่า "นางหงส์" ต่อมาใช้เพียงกลองมลายู ๒ ใบ เรียกว่า "กลองคู่" ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ ได้เริ่มใช้ปี่พาทย์มอญประโคมในงานพระศพสมเด็จพระลิลินทรราชบรมราชาธิ เนื่องจากทรงมีเชื้อมอญ และได้กลายเป็นประเพณีนิยมไปเพราะคนนอกเอาอย่างโดยไม่รู้สาเหตุ

โกศศรีษะไว้ทุกข์ ไทยได้แบบจากอินเดีย คือในสมัยพระเจ้าอัครบารมหาราชซึ่งถึงแม้ทรงถือศาสนาอิสลามแต่ทรงโกศพระเกศาไว้ทุกข์ให้กับพระชนนีพันปี หลวงที่สิ้นพระชนม์ตามธรรมเนียมอินเดียด้วยความเคารพ

โกศและหีบศพ สังเขปความหมายและการใช้คำว่าโกศ และพระล่องประวัติ เรื่องราวและลักษณะลักษณะของโกศต่างๆ ดังต่อไปนี้คือ: โกศกระดุก, โกศกุดัน, โกศโถ (ที่อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ), โกศทรงพระบรมศพ (พระเจ้าแผ่นดิน), โกศทรงพระศพกรมพระราชวังบวรสถานมงคลรัชกาลที่ ๑, โกศทรงพระศพราชสกุลวงศ์, โกศทรงพระศพสมเด็จพระที่นั่งของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลรัชกาลที่ ๑, (พระ) โกศทองใหญ่, โกศ (ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ), โกศฝาเป็นทรงปริกทรงมงกุฎและทรงยอดปราสาท, โกศรองทรง, โกศราชวงศ์, โกศลังกา, โกศจิ้ง, โกศศพ, โกศศพขุนนาง, โกศศพสงฆ์, โกศสมัยกรุงธนบุรี, โกศสี่เหลี่ยม, โกศหุ้มผ้าขาว, โกศอัฐียอดฝาลองประกอบโกศ, ลองกุดันน้อย, ลองกุดันใหญ่, ลองประกอบโกศ, ลองมณฑปสำหรับศพซึ่งมิได้ทรงศักดิ์เป็นพระราชกุมาร, ลักษณะฝาโกศ, จิ้ง, ศพนั่งตาย, หีบนั่ง, หีบศพกุดันลายยา, หีบศพลายมังกรในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ต่อหม้อน้ำ เมื่อเอาศพลงจาก เรือ ไทยรับประเพณีนี้มาจากชาวอินเดีย ซึ่งถือว่าภาชนะที่เป็นหม้อดิน เมื่อใช้แล้วไม่อาจล้างให้หมดมลทินได้ในคราวหนึ่งจึงต้องทิ้งเสีย ปกติชาวอินเดียใช้หม้อโลหะใบเดียวในการทุกอย่าง เพราะถือว่าล้างมลทินออกได้

ตั้งรูปฉายผู้ตายที่หน้าศพ สำหรับงานหลวงที่มีการตั้งพระรูปหน้าพระศพเป็นครั้งแรก คืองานพระศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ซึ่งให้มีโคมไฟห้ารายซ้อนไว้ในกรอบให้เห็นพระรูปได้ถนัดทั้งกลางวันกลางคืน กับให้คิดแบบ紗紗รายดอกไม้สดเป็นลวดลายต่างๆ เปลี่ยนทุกสัปดาห์ การตั้งพระรูปในงานพระศพครั้งนี้ได้เป็นตัวช่วยอย่างของงานศพอื่นๆ ต่อมา

แต่งงานศพแรกที่มีรูปผู้ตายตั้งหน้าศพคืองานศพของหม่อมเจื้อยในสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งร้านเลนซ์นำภาพถ่ายท่านผู้ตายขยายครั้งเดียวใส่กรอบตั้งบนขาหยังมาช่วยงานศพ

ทำบุญหน้าศพ ประเพณีทำบุญหน้าศพเมื่อครบ ๗วัน ๕๐วัน ๑๐๐วัน เป็นพิธีตามลัทธิมหายานของจีน ญวนรับแบบอย่างมาทำตาม พิธีนี้เดิมในเมืองไทยมีแต่ พระภูวนท้าวพิธีเรียกว่า "กงเต็ก"

ประเพณีนี้เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อกองพระศพสมเด็จพระเทพสิรินทรา บรมราชินี ณ หอธรรมสังเวช ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ โปรดให้นำพิธีกงเต็กของลัทธิมหายาน มาประสานกับพิธีสงฆ์ไทยในงานหน้าศพเป็นครั้งแรก ในงานพระศพสมเด็จพระนางเจ้า อุบลนันทกุมารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงกรมพระนครสวรรค์วรพินิต ณ หอ ธรรมสังเวช ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๒๓

การพิธีกระทำ เป็น ๓ตอน ตอนต้นทำในวันประจำสัปดาห์ที่ตรงกับวันสิ้นพระ ชนม์ทุกสัปดาห์จนครบ ๗สัปดาห์ พิธีสงฆ์ไทยมีสวดมนต์เลี้ยงพระ เทศนาและสดับปกรณ์ พิธีสงฆ์ญวนมีสวดทั้งกลางวันกลางคืน กับเข่นพระศพ เวลาเช้าครึ่งหนึ่ง บ่ายครึ่งหนึ่ง ครบ ๗สัปดาห์ ถึง ๕๐วันทำพิธีตอนกลาง พิธีสงฆ์ไทยสวดเหมือนเดิมติดต่อกัน ๓วัน พระภูวนท้าวพิธีสวดและเข่นและพิธีส่งพระวิญญาณไปสู่สวรรค์ชั้นสุขาวิแล้วหยุดไป ๗สัปดาห์ เมื่อเข้าเขตครบ ๑๐๐วันทำพิธีตอนปลาย พิธีสงฆ์ทำอย่างเดิม ๓วัน พิธีพระภูวนมีสวด และเข่น ๓วันเหมือนเดิม แล้วทำพิธีพระโพธิสัตว์ต้อนรับพระวิญญาณ ณ สวรรค์ชั้นสุขา- วิ เสร็จแล้วมีการโปรยทานหิ้งกระเจาด และเผาเครื่องกระดาษที่ทำเป็นรูปวัตถุต่างๆ อุทิศเป็นเครื่องใช้สอยของพระวิญญาณเมื่ออยู่บนสวรรค์

งานศพที่มีพิธีกงเต็กนี้บุคคลภายนอกนิยมเอาอย่างตาม บ้างได้ลดรายการตาม ฐานะ พวกที่ไม่นิยมการมีพระภูวนท้าวพิธีกงเต็ก ก็ทำแต่พิธีสงฆ์ในงานหน้าศพเมื่อครบ ๗วัน ๕๐วันและ ๑๐๐วัน จนกลายเป็นประเพณีไทยสืบมาถึงปัจจุบันนี้

เผาศพ ในสมัยโบราณการเผาศพของไทยเผาด้วยฟืน โดยกองฟืนให้ ใหญ่และสูงจนถึงระดับตา วางศพบนกองฟืน ถ้าศพคนจนไม่โลง ศพคนรวยวางหิ้ง โลงแล้วจุดไฟเผากันกองฟืนมิให้ละลายด้วยหลัก ถ้าเป็นศพที่มีฐานะดีก็ใช้ไม้หลักยาว เป็นเสาขึ้นไป แล้วอาจตาดเพดานหรือทำหลังคาถั้นให้ศพ

เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น ได้เลิกฟืนกองใหญ่ ทำร้านม้าสำหรับตั้งศพและเผา ศพบนร้านนั้น

ทางภาคพายัพ ถ้าเป็นศพของผู้มีฐานะ จะต่อที่ตั่งศพเป็นตะเข้ใหญ่ แล้วกอง
พินบนนั้น ตกแต่งปกปิดกองพินเป็นรูปต่างๆ เช่นภูเขาล้อมค้ำแล้วตั่งหีบศพอยู่ข้างบน เสร็จแล้ว
ชักไปเข้าเมรุซึ่งอยู่กลางทุ่ง ทำบุญศพแล้วจุดไฟเผา ไฟจะไหม้หมดทั้ง เมรุเก็บเอาไป
บรรจุเจดีย์

การจัดงานศพเหล่านี้เป็นที่มาของคำต่างๆ เช่น "ชกศพ" หมายถึงช่วยกัน
ลากตะเข้ไปกลางทุ่ง "ดอกไม้ไฟลูกหนู" คือดอกไม้ไฟซึ่งเมื่อจุดแล้ว จะแล่นไปตาม
สะพานสายเชือกที่ขึงไว้สู่กองพินเผาศพ "เครื่องขมาศพ" ได้แก่รูปเทียนขี้ว่าดอกดอกไม้
อันใช้เป็นเครื่องขมาศพ

พระบรมอัฐิ ประเพณีไทยโบราณตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย เก็บอัฐิไปบรรจุ
ที่วัดรวมทั้งพระบรมอัฐิของพระเจ้าแผ่นดิน ประเพณีเก็บอัฐิไว้ที่บ้านเริ่มมีขึ้นในสมัยกรุง
รัตนโกสินทร์ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชดำริว่า
กรุงรัตนโกสินทร์ยังไม่มั่นคงหากต้องเสียบ้านเมืองแก่ข้าศึกก็จะนำไปกับพระองค์ด้วยได้
จึงให้รักษาพระบรมอัฐิไว้ในพระบรมมหาราชวัง และโปรดให้ถวายบังคมพระบรมอัฐิ
สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกแทนพระรูปพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเรียกกันว่า "พระเทพบิดร"
ที่ถูกไฟไหม้ละลายเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาในงานพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาด้วย และเลย
ประดิษฐานในพระบรมมหาราชวังต่อมา

พระองค์ได้ทรงแบ่งส่วนพระอัฐิของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกให้แก่สมเด็จพระ
พระบรมราชาเจ้าซึ่งมีใต้อนุวัตตามพระราชดำรินั้น หากทรงบรรจุไว้ ณ ตอนล่างของ
พระเจดีย์น้อยวัดมหาธาตุซึ่งได้ถ่ายแบบพระวิหารหรือพระมณฑปวัดพระศรีสรรเพชญ์
พระนครศรีอยุธยามาทรงสร้าง ส่วนตอนบนของพระเจดีย์ทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
ของพระพุทธเจ้าไว้

อนึ่งยังมีพระบรมอัฐิที่อนุญาตให้ราชสกุลวงศ์ที่เป็นพระราชโอรสธิดาเก็บไว้
สักการบูชา สันนิษฐานว่าประเพณีนี้เกิดในรัชกาลที่ ๒ นานเข้าได้ตกถึงบุคคลชั้นต่ำศักดิ์
ไม่มีกำลังรักษา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงสอบสวนแล้วรับไว้ในพระ
ราชวัง โปรดให้รวบรวมพระบรมอัฐิของพระเจ้าแผ่นดินแต่ละพระองค์ลงในกล่องศิลาแล้ว
บรรจุ ณ ฐานพระประธานวัดสำคัญ ที่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นๆ ทรงสร้าง นับว่าได้

ทรงฟื้นฟูประเพณีโบราณในการให้มีเจดีย์สถานเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ละ ๑ แห่งขึ้นอีก การรวมพระบรมอัฐิประเภทผากเข้าคลังศิลา ไปบรรจุเพิ่มไว้ด้วยกัน ณ วัดประจำรัชกาลเป็นการกระทำภายหลัง

ในรัชกาลที่ ๕ ไม่ทรงรับพระบรมอัฐินอกวัง เนื่องจากไม่ทรงแน่พระราชหฤทัยว่าจะเป็นพระบรมอัฐิแท้จริง ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๖ และที่ ๗ จึงโปรดให้รับ โดยให้รวมไว้ ณ ปราสาทพระเทพบิดร แต่ให้ระวังพระบรมอัฐิปลอมหรือที่อาจไขว้เขว เพราะถ้าหากไม่ยอมรับไว้ เหมือนกับทอดทิ้งให้ เป็นไปตามยถากรรม

พระราชทานเพลิงศพ คือการเผาพระศพราชสกุลวงศ์และศพข้าราชการตายไฟที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทาน ดวงไฟที่พระราชทานไปนี้มีใช้ไฟสามัญหากทรงฉายแสงอาทิตย์ด้วยแว่นให้เกิดดวงไฟ แต่ก่อนเรียก "ไฟฟ้า" แล้วทรงจุดเทียนด้วยไฟนั้นพระราชทานไปให้หน้าหน้าศพไปยัง เมรุสำหรับใช้เผาศพ

หากไม่มีแสงแดดพอจะทรงฉายแว่น หรือพระราชทานเพลิงศพตามหัว เมืองก็พระราชทานศิลาหน้าเพลิงให้ผู้แทนพระองค์ทำให้เกิดดวงไฟที่พระราชทานเพลิงศพนั้น

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้จุด "ไฟฟ้า" ประจำไว้ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นนิมิตสำหรับพระราชทานเพลิงศพ

ประเพณีการพระราชทานเพลิงศพในปัจจุบัน พระราชทานเป็นของ ลอยอย่าง คือ ผ้าบังสุกุลสำหรับทำบุญอุทิศพระราชทานแก่ผู้ตาย ข้าวตอกดอกไม้รูปเทียน สำหรับทรงขมาศพเพื่อระงับเวร แก่ผู้ตาย และดวงไฟสำหรับเผาศพซึ่งได้เปลี่ยนมาใช้ไม้ขีดไฟแทน เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเสด็จไปทรงขมาถึงที่ตั้งศพแล้วทรงจุด "ไฟฟ้า" ด้วยเทียนขมานั้น ถ้าเป็นศพศักดิ์ต่ำลงมา ก็โปรดให้มีผู้แทนพระองค์ไปวางเครื่องขมา แล้วจึงทรงจุดฝักแคด้วย "ไฟฟ้า" พระราชทานเพลิง หากมิได้เสด็จไปเองก็โปรดให้ผู้แทนพระองค์พระราชทานเพลิง

การพระราชทานเพลิงศพ เพียงพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียวที่พระราชทานเพลิง ผู้อื่นมีกิจเพียงนำรูปเทียนของตนไปวางขมาที่ศพเท่านั้น

จากประเพณีนี้ แสดงให้เห็นว่าไทยรับคติ เรื่องดวงไฟมาจากพราหมณ์

มะพร้าวแก้วล้างหน้าศพ ทำโดยต๋อยมะพร้าวบนศรีษะศพ เพื่อล้างหน้าศพก่อนจะเผา มาจากพิธีทำศพนักบวชขณยานาซีซึ่งศพหนึ่งขัดสมาธิฝังดิน ก่อนจะกลบเอา มะพร้าวต๋อยบนศรีษะศพ

ยิงสลุดและจุดพลูในงานศพ ไทยเริ่มมีขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ สันนิษฐานว่ารับแบบอย่างการยิงสลุดปืนใหญ่ของชาวยุโรปซึ่งทำสำหรับบุคคลสำคัญมาปฏิบัติ ศพคนสำคัญของไทยมีการยิงสลุดส่วนศพสามัญใช้จุดพลูแทน

ศพเจ้าประเทศราชเมืองเหนือ ในสมัยก่อนเมื่อเจ้าประเทศราชถึงแก่พิราลัย จะจัดการไว้ศพเป็นเกียรติยศตามประเพณีเมืองเหนือ เมื่อจะปลงศพมีข้าหลวงเชิญศิลาหน้าเพลิง โทศ และฉัตรจากพระเจ้าแผ่นดินไปพระราชทานเพลิง โดยเปลี่ยนเป็นใส่โศศประกอบล่องไม้สิบสองของพระราชทานก่อนเผา

ประเพณีแต่งกาย นุ่งผ้าแบบต่างๆ ลักษณะและชื่อแบบการนุ่งผ้าของไทยสมัยโบราณ ได้แก่ นุ่งเกี้ยวเกไล, นุ่งจีบโจง (นุ่งหางหงส์), นุ่งโจงกระเบน, นุ่งรัดโกปินา, นุ่งลอยชาย, นุ่งเลาะเตี้ยะ เป็นต้น

ในสมัยที่นิยมนุ่งโจงกระเบน ถือว่าการนุ่งลอยชายเป็นลักษณะนีก เลงหัวไม้ไม่สู้ภาพ ซึ่งถ้าหากพบผู้อาวุโสต้องรวบชายมาโจงกระเบน จึงจะเป็นการแสดงความเคารพ

งานศพ สันนิษฐานว่าการนุ่งขาวในงานศพมีมาก่อนนุ่งดำช้านานแล้ว เพราะประเพณีนุ่งขาวในงานศพมีในทุกประเทศทางภาคตะวันออกนี้ ทั้งนี้เนื่องจากผ้าขาวเป็นขั้นต้นของเครื่องนุ่งห่มซึ่งต่อมายมสีลงลวดลายเป็น เสมือนเครื่องประดับสวยงาม การนุ่งขาวในงานศพเชื่อว่ากระทำเพื่อให้คงเครื่องประดับ และสันนิษฐานว่าเดิมนุ่งขาวในงานศพกันทั้งครัวเรือน ต่อมาให้นุ่งขาว เฉพาะญาติที่อายุอ่อนกว่าผู้ตาย ผู้ใหญ่อาจนุ่งขาวหรือไม่แล้วแต่ใจสมัคร

สีเครื่องแต่งกายสำหรับงานศพ ได้เปลี่ยนแปลงไปบ้างเล็กน้อยในเวลาต่อมา แต่การแต่งดำในงานศพเป็นการเอาแบบมาจากฝรั่ง และสันนิษฐานว่าเริ่มใช้ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ ในงานพระศพพระองค์เจ้าอิศรวงศวรราชกุมาร ถูกยาเธอพระองค์ใหญ่ของรัชกาลที่ ๕ ณ วัดบวรนิเวศวรมหาวิหาร

ประเพณีแต่งงาน ประเพณีแต่งงานของชาติต่างๆ ในสมัยโบราณมีแบบที่เป็นมาเป็น ต่อมาคือ จูดคร่า ซือ หรือพ่อแม่มียอมยกเจ้าสาวให้เป็นภรรยา ทั้งนี้วินิจฉัยโดยพิจารณาจากลักษณะพิธีแต่งงานของชาติต่างๆ

กระบวนพิธีแต่งงานของไทยในสมัยโบราณมีดังนี้คือ

๑. ผู้ปกครองเจ้าบ่าว พาผู้ใหญ่ซึ่งเป็นที่นับถือของทั้ง ๒ ฝ่าย เรียกว่า "เถ้าแก่" ไปเป็นผู้รับประกันในการขอหญิงต่อผู้ปกครองเจ้าสาว
 ๒. เมื่อยอมยกลูกสาวให้แล้ว ผู้ปกครองทั้ง ๒ ฝ่ายปรึกษากัน กำหนดทุนสินทรัพย์และหาฤกษ์วันงาน
 ๓. เจ้าบ่าวปลูก เรือนหอชั่วคราวให้เสร็จภายในวันเดียวในที่ดินของฝ่ายเจ้าสาวซึ่งเป็นผู้จัดหาเครื่องเรือน หากอยู่กินกันแล้วผู้ปกครองฝ่ายหญิงวางใจจึงยอมให้ไปตั้งบ้านเรือนใหม่อย่างอิสระ
 ๔. ในวันงานฝ่ายเจ้าบ่าวแห่ขันหมากไปบ้านเจ้าสาวพร้อมด้วยเถ้าแก่ฝ่ายเจ้าสาวก็จะมีเถ้าแก่ไว้คอยต้อนรับและยังมีเถ้าแก่คนกลางมา เป็นผู้ตรวจทรัพย์สินของที่เจ้าบ่าวจะต้องให้ตามสัญญา
 ๕. เวลาเย็นทำพิธีสงฆ์ ทั้งฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาวนั่งฟังธรรม วันรุ่งขึ้นเมื่อทำบุญเลี้ยงพระ บ่าวสาวตักบาตรร่วมกัน
 ๖. เจ้าบ่าวจะนอนคอยเฝ้าเรือนหอประมาณ ๓ วัน แล้วผู้ปกครองจึงพาเจ้าสาวไปส่งให้โดยมิให้เจ้าบ่าวรู้ตัว
- ประเพณีแต่งงานได้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะพิธีไปบ้างตามสมัยนิยม เช่น การรดน้ำให้บ่าวสาว แต่ก่อนเมื่อพระสงฆ์สวดมนต์จบ บรรดาญาติเอาบาตรน้ำมนต์มาช่วยกันรดให้บ่าวสาว วิธีหยาดน้ำสังข์ลงในมือ เป็นวิธีใหม่ เพิ่งเกิดในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงรดน้ำให้กับกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ และองค์หญิงอรพัทธ์เป็นครั้งแรก ณ พระที่นั่งจักรี

ประเพณีถวายข้าวพระพุทธรูป สันนิษฐานว่ามาจากประเพณีเช่นนี้ไทยได้ประเพณีนี้จากลังกาซึ่งมีการถวายเครื่องสักการะแด่พระพุทธเจ้าด้วย

ประเพณีรดน้ำ มาจากสาเหตุ ๒อย่างคือ

๑. แสดงเจตนาให้ความสุขแก่กัน เช่นรดน้ำสงกรานต์ รดน้ำเมื่อขึ้นเรือนใหม่ รดน้ำมนต์

๒. เพื่อประกาศสิทธิ หรือ เปลี่ยนฐานะของบุคคลหรือวัตถุที่มีการรดน้ำนั้น เป็นอย่างอื่น เช่น กรวดน้ำเป็นการแสดงว่าพ้นจากสิทธิโดยเด็ดขาด

ประเพณีไทยรับมาจากอินเดีย แต่ได้ทำปนกันไปจนแยกไม่ออก

ประเพณีราชสำนัก ประเพณีราชสำนักสมัยกรุงธนบุรีตลอดมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เอาแบบอย่างมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยารัชกาลพระเจ้าบรมโกศ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๗๕ ถึง พ.ศ. ๒๓๐๑) แต่ได้แก้ไขรายการมาโดยลำดับ

กระบวนเสด็จประพาส มีกระบวนเสด็จต่างกันเป็น ๔อย่างคือ กระบวนชลมารค คือไปทางน้ำ กระบวนราบ คือเดินเท้า กระบวนช้าง และกระบวนม้า กระบวนเสด็จเหล่านี้สันนิษฐานว่าเป็นไปตามความสะดวกและตามพระราชอัธยาศัย สำหรับกระบวนแห่งที่จัดยิ่งใหญ่ยิ่งกว่า สำหรับเสด็จประพาสโดยปกติ คือกระบวนแห่เสด็จ เลียบพระนครในงานราชาภิเษก เรียกว่า "กระบวนพยุหยาตรา" ซึ่งมีกระบวนมากถึง ๑๐,๐๐๐ และริ้วกระบวนย่อมาจากการเสด็จสงคราม

ระเบียบราชสกุลวงศักราชถวายเป็นมงคลา พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปอยู่ในเกณฑ์ที่ต้องปฏิบัติตามระเบียบการของพระราชสำนัก เพื่อรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อน เกี่ยวกับระเบียบการกราบถวายบังคมลาประทับถึงแรมคืนนอกกรุงเทพฯ ในระหว่างที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎพระยานครานุวัตติวงศ์ทรงเป็นผู้กำกับการพระราชวงศ์ ให้ปฏิบัติตามพระบรมราชโองการซึ่งดำรัสสั่ง ณ วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

ประเพณีศาสนา: พระเจ้าแผ่นดินทรงจุดเทียนวัสสา และถวายพุ่ม วัดต่างๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมาพระเจ้าแผ่นดินทรงจุดเทียนวัสสาเฉพาะในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และในหอพระสุราลัยพิมานเพียง ๒แห่งเท่านั้น วัดอื่นจะพระราชทานเทียนชนวนให้ราชสกุลวงศักราชไปทรงจุดทั้งสิ้น การที่เสด็จไปจุดเทียนวัสสา ณ วัดอื่น เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งทรงมีพระราชประสงค์ จะเสด็จไปถวาย

ผู้กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชินโรสเหมือนอย่างเคยถวายทุกปีเมื่อตอนยังทรงผนวช จึงเสด็จไปจุดเทียนวัสสาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม อันเป็นที่ประทับของกรมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์อีกแห่งหนึ่ง

ต่อมาโปรดให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพนักงานจุดเทียนวัสสาวัดพระเชตุพนฯ เมื่อถึงรัชกาลที่ ๕ โปรดให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกระทำหน้าที่แทน

ประเพณีพระเจ้าแผ่นดินถวายพุ่มวัดบวรนิเวศฯ เริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ อันเป็นธรรมเนียมสืบมาจนถึงรัชกาลที่ ๕ นอกจากนี้ประเพณีพระเจ้าแผ่นดินถวายพุ่มพระสงฆ์วัดราชประดิษฐาก็เริ่มต้นในรัชกาลที่ ๔ เช่นเดียวกัน ส่วนการเสด็จถวายพุ่มพระสงฆ์ ณ วัดบวรนิเวศฯ วัดเบญจมบพิตร วัดราชบพิธ เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๕

ประเพณีสมาคม: ถวายดอกไม้ธูปเทียน กระทำในกรณีต่างๆ ดังนี้คือ: โขนจุก, บวช, แต่งงาน, ถวายตัว, รับกรม, และทูลลาไปรับราชการหัวเมือง เนื่องจากดอกไม้ธูปเทียนเป็นเครื่องบูชา การถวายดอกไม้ธูปเทียนจึงเป็นกวีรุษชาติซึ่งผู้น้อยใช้บูชาผู้ใหญ่ในโอกาสพิเศษ แต่ผู้สูงศักดิ์ไม่ถวายแก่ผู้ที่ต่ำศักดิ์กว่า

ต้อนรับคนเดินทาง บรรดาชาวบ้านชนบทส่วนใหญ่มีน้ำใจต้อนรับแขกหากมีไปถึงบ้านจะเลี้ยงอาหารด้วยความอารีโดยไม่ปรารถนาค่าทดแทน ในการเสด็จประพาสต้น (เสด็จอย่างมิให้ใครรู้จัก) ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสวยอาหารที่ชาวบ้านนำมาถวายโดยไม่ทราบว่าเป็นใครแล้ว จะทรงวางเงินปลีกลงสำหรับที่เสวยนั้นทุกครั้งเพื่อตอบแทนน้ำใจ

ทำไหว้แสดงความเคารพ มี ๘ ท่าคือ ไหว้มือเดียวซึ่งเรียกว่า "เอางาน" ไหว้ ๒มือ ยืนไหว้ นั่งหย่องไหว้ นั่งคุกเข่าไหว้ นั่งพับเพียบไหว้ คุกเข่ากราบ และพับเพียบกราบ

พระสงฆ์รับเสด็จพระเจ้าแผ่นดิน พระสงฆ์เจ้าอาวาสรับเสด็จอยู่ในกุฏิแต่เพียงองค์เดียว เพื่อให้ทรงสามารถตรัสสนทนาด้วยเรื่องต่างๆ โดยลำพัง ส่วนพระราชาคณะและฐานานุกรมนั่งเรียงแถว ณ หอสวดมนต์

ไหว้ครู ธรรมเนียมไทยแต่ก่อนจะไหว้ครูต่อเมื่อเรียนพอ เป็นออก

งานได้ เช่นปีพาทย์ไหว้ครูเมื่อทำเพลงโหมโรงได้จบ ละครไหว้ครูเมื่อรำเพลงช้าเพลงเร็วได้แล้ว เป็นต้น ประเพณีนี้เกิดขึ้นเนื่องจากศิษย์เมื่อจะประกอบการไต่ย้อมจะระลึกถึงคำครูหรือวิธีการของครูและอธิษฐานขอพรครู จึงเกิดมีพิธีไหว้ครู การที่ทำรูปสำหรับไหว้เป็นรูปฤาษี หมายความว่าวิชาครูเดิมซึ่งไม่รู้จักตัวเท่านั้น จะเป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็ได้

๓๙๐.๕๕๕๕ ความเป็นอยู่และประเพณี-มาเลเซีย

ประเพณีเดือน ๓ พวกหมิ่นในปีนี้มีการแห่เทวรูปพระสุพรรณิยาม (พระขันธกุมาร) ไปสมโภช ณ เทวสถานถนนหน้าตึก การใช้บนหรือแก่นของหมิ่นกระทำกันในพิธีนี้

ประเพณีแต่งงาน: แยกอิสลาม พิธีทำที่บ้านเจ้าบ่าว มีการตกแต่งบ้านและบริเวณด้วยไฟห้อยอย่างหรูหรา จัดเลี้ยงเพื่อนในเวลาค่ำแล้วแห่เจ้าบ่าวไปยังบ้านเจ้าสาว

หมิ่น ผู้หญิงหมิ่นเข้าพิธีแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อยคือประมาณ ๑๒ปี เมื่อทำพิธีแล้วสกุลฝ่ายหญิง จะรับเอาลูกสาวกลับไปเลี้ยงไว้จนเติบโตใหญ่ แล้วจึงส่งตัวไปให้อยู่กับสามี

คริสตศาสนิกชน มีนักพรตทำพิธีให้ที่วัด หรือ มิฉะนั้นเพียงไปลงทะเบียนที่เจ้าพนักงาน แล้วกลับมาเลี้ยงอาหารกันที่โฮเต็ล

พิธีละเมิดของหมิ่น คือพิธีเข้าเขตสาวของชาวหมิ่นในปีนี้ ถือว่าหญิงเริ่มมีประจำเดือนเข้าเขตความเป็นสาว จึงให้มีการทำขวัญ ลักษณะพิธีนี้คือ เมื่อมีประจำเดือนครั้งแรก บิดามารดาของหญิงจะเชิญผู้หญิงอาวุโสคนหนึ่งมาอาบน้ำ สระผม และทาขมิ้นให้เด็กหญิงนั้น แล้วให้บารุงเด็กหญิงด้วยน้ำมันงา ไข่ไก่ และขนมทุกวัน จนครบ ๑๖วันซึ่งในเวลาที่กำหนดนี้ ห้ามเด็กหญิงเข้าใกล้ผู้อื่นโดยเฉพาะผู้ชาย และใช้ผ้าปิดคลุมหน้าอยู่เสมอ หากจะออกนอกเรือนต้องถือมิดและใบไม้อย่างหนึ่งสำหรับกันผีทำร้าย เมื่อครบ ๑๖วันแล้วจึงทำขวัญ โดยมีปุโรหิตมาอ่านเวทมนตร์ทำพิธีแล้วบรรดาญาติและผู้มาช่วยงานจะให้พรและให้ของทำขวัญเรียงตัวจนครบ แล้วเด็กหญิงมากกราบเท้าขอพรพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ เสร็จพิธีแล้วเลี้ยงแขกที่มาช่วยงาน แยกผู้ชายและแยกผู้หญิง

กินกันคนละแห่งไม่ปะปนกัน ส่วนเครื่องทำพิธีต่างๆ ที่บูโรคิดทำมานั้นบูโรคิดจะเก็บไป
ทิ้งน้ำหมด

๓๕๐.๕๔๕๖ ความเป็นอยู่และประเพณี-กัมพูชา

ชาวกัมพูชาหรือ เขมรถือศาสนาและนิยมประเพณีไทย

ประเพณีเดือน ๑๒ พิธี ๑๒ เดือนของเขมรสันนิษฐานว่าเป็นตำราเก่า
แก่อีสมาตั้งแต่สมัยขอม สำหรับประเพณีเดือน ๑๒ เป็นประเพณีสงน้ำ คือเมื่อน้ำขึ้นถึงที่
สุดแล้ว เริ่มลดลงจะทำพิธีสงน้ำ

ลักษณะการพิธี พระเจ้าแผ่นดินเสด็จลงประทับที่ตำหนักแพตรงหน้าพระราชวัง
ซึ่งมีหลักปักในแม่น้ำและซึ่ง เชือกจากตำหนักแพลอยไปจนถึงหลัก พระเจ้าแผ่นดินทรงตัด
สายเชือกนั้นเป็นที่ว่าปล่อยน้ำให้ลัดต่อไป เสร็จพิธีมีการเล่นกีฬาในแม่น้ำ พิธีนี้เป็นการ
ขอบคุณหรือฉลองน้ำปีที่มาช่วยให้พืชพันธุ์ธัญญาหารบริบูรณ์ในปีนั้น

ประเพณีแต่งกาย: นุ่งผ้าอกเขมร คือแบบนุ่งผ้าของเขมรซึ่งหยักครึ่ง
ต่างกับไทยที่นุ่งกรอมลงมา แบบนุ่งผ้าของเขมรนี้สันนิษฐานว่ามีใช้แบบดั้งเดิม

๓๕๐.๕๔๕๗ ความเป็นอยู่และประเพณี-อินโดเนเซีย

ประเพณีของชาวเกาะบาหลี ชาวเกาะบาหลีเดิมเป็นชาวกรุงมณฑลพิท
(ชาวทางตะวันออก) เดิมนับถือศาสนาพราหมณ์ ต่อมาถูกพวกนับถือศาสนาอิสลาม เบียด-
เบียน จึงอพยพหนีเข้ามายังเกาะบาหลีและรักษาลัทธิศาสนาตลอดจนขนบธรรมเนียม เดิมเดิม
มาจนทุกวันนี้

ชาวบาหลีส่วนมากนับถือผีปนกับศาสนาพราหมณ์ จึงมีศาลเจ้ามาก และมีพิธี
เช่น เทพารักษ์คล้ายกับประเพณีทำข้าวขวัญ และขึ้นเรือนใหม่ของไทย

การท่อนรำสันนิษฐานว่าได้แบบอย่างจากอินเดีย ส่วนละครเป็นแบบ เต็นรำ
ครึ่งจืดครึ่งละครพม่า การกีฬาที่นิยมมากคือ การชกไก่ สำหรับการละเล่นพื้นเมือง ได้
แก่ กะจิก-กะจิก ซึ่งคล้ายกับการเล่นเพลงปรบไก่ของไทย และยังมีการเล่นหุ่นหนัง

ลักษณะสิ่งก่อสร้างของชาวบาหลี แตกต่างกันอย่างมากกับสิ่งก่อสร้างในเกาะ
ชวา มีลักษณะปนแบบจีนและไทยบ้าง เล็กน้อยชาวบาหลีมีวิถีชีวิตที่สงบสุขอย่างปรากฏ

ขอม วัสดุสำหรับก่อสร้างที่ใช้มากคือดินดานและอิฐ แต่ชาวบาหลีมักไม่ค่อยสนใจการทำบ้านเรือนให้สวยงามหากชอบบำรุงตกแต่งเทวาลัย

ชาวบาหลีเป็นช่างชำนาญหัตถกรรมหลายอย่างและมีมือดี สิ่งประดิษฐ์ที่มีชื่อ ได้แก่ กะลามะพร้าวแกะเป็นรูปภาพและสวดลาย หุ่นไม้รูปคน เป็นต้น

๓๕๐.๙๖๒ ความเป็นอยู่และประเพณี-อียิปต์

ประเพณีตาย: มัมมี่ มัมมี่คือศพที่พันด้วยแถบผ้าขาวซึ่งทอด้วยด้ายพันรัดทั่วร่างกาย แล้ววางไว้ในหีบซึ่งทำเป็นรูปคน และเขียนหน้าตาตกแต่งด้วยเครื่องประดับที่หีบนี้ แล้วใส่หีบใบอื่นอีกชั้นหนึ่งหรือ ๒ ชั้น แล้วจึงใส่หีบใหญ่ซึ่งมีลักษณะสี่เหลี่ยมรีอีก ๒ ชั้นหีบใบชั้นนอกสุดทำด้วยหินทั้งแท่งชุดเป็นหีบใหญ่มีฝาปิด

เกี่ยวกับหีบโลงหินนี้สันนิษฐานว่า จะใส่ศพตั้งแต่แรกตายไม่ได้เพราะการทำหีบหินต้องใช้เวลาหลายวันและหีบนั้นสามารถปล่อยบุพโพไว้ภายในได้โดยไม่ต้องทำให้ออกมาข้างนอก

๓๕๔ พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย

เรื่องราวเกี่ยวกับพิธีต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่รวบรวมมาจากหมายกำหนดการของสำนักพระราชวังดังต่อไปนี้: กฐิน, กฐินพระราชทาน, กฐินหลวง, ก่อฤกษ์, ขอม, ขึ้นระวางเรือหลวง, เข้าพรรษา, ฉลองพระสุพรรณบัฏสมเด็จพระสังฆราช, ฉลองรัฐธรรมนูญ, ฉัตรมงคล, เฉลิมพระชนมพรรษา, เชิญพระบรมรูป, ตรียัมปวาย (โล้ชิงช้า), ตรุษสงกรานต์, ถวายตัวเป็นพุทธศาสนิกชน, ถวายบังคมพระบรมรูปรัชกาลที่ ๑ ณ สพานปฐมบรมราชานุสรณ์, ทักขิณานุष्ठาน, บวชเณร, บวชภาค, บวชภาคหลวง, บวชนาคราชสกุลวงศ์, บวงสรวงพระสยามเทวาธิราช, เปิดถนนสายกรุงเทพฯ สมุทร-ปราการ-ฉะเชิงเทรา, เปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญ, เปิดพระบรมรูปรัชกาลที่ ๖, เปิดสังฆสภา, ฝ่าจนำพรรษา, พระเจ้าแผ่นดินขึ้นพระราชมนเทียร, พระราชทานธงประจำกอง, พิธีเดือนอ้าย "โล้เรือ", พิธีเดือน ๑๒ "ลอยโคมลงน้ำ", พิธีปิดพระศพ (มฤตกวัตร), พิธีศราทศพรด, พิษมงคล, พุทธามะกะ, มนต์มหาชัย, มนต์อุท-ทิมมหาชัย, มายบูชา, มุรธาภิเษก, รัชมงคล, ราชภิเษก, วันจักรี, วันปิยมหาราช,

วันปีใหม่, วาณิชลาภ, วิสาขบูชา, การศพบ (พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวรา
 สิริวัฒนมเด็จพระสังฆราช, หม่อมเจ้าตระหนักนิธิผลไชยันต์, นายหัว สพานุกรม, ทหาร
 ที่เสียชีวิตในการปราบกบฏบวรเดช พ.ศ. ๒๔๗๖, พระราชวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า
 เทวีวิไลยวรรณ, พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าบุษบันบัวผัน, เจ้าคุณพระประยูรวงศ์,
 พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าผ่อง, เจ้าพระยาพิชเยนทรโยธิน, พระเจ้าบรมวงศ์
 เธอพระองค์เจ้าพิศมัยพิมลสถย์, สมเด็จพระราชปิตุจฉาเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์กรมหลวง
 เพชรบุรีราชสิรินธร, พระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภควดี, เจ้าพระยาอภัยมราช
 (ปั้น สุขุม), ท่านลูกจันทร์ พนมยงค์, สมเด็จพระกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์, สมเด็จพระ
 ปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรีพระอัครราชเทวี, สมเด็จพระนางเจ้าอินทิราภิรมยา (เจ้าหญิง
 สมโภชพระเจ้าแผ่นดิน, สวคมนตรี, อ่านประกาศพิธี

ในบรรดาพิธีทางศาสนาและพิธีกรรมเหล่านี้ เลือกกล่าวถึงพิธีที่น่าสนใจบาง
 พิธีดังนี้คือ

ขอฝน พิธีกรรมนี้สันนิษฐานว่าเกิดจากคติที่เชื่อว่าเทวดาอาจบันดาล
 ให้ฝนตกได้ จึงทำพิธีอย่างใดอย่างหนึ่งให้เทวดาให้ฝน ลักษณะพิธีมีหลายอย่าง เช่น
 สวคมนตรีร้องขอให้เทวดาบันดาลให้ฝนตก ถือศีลภาวนาเพื่อบันดาลให้ฝนตก ผูกข้าง
 ผีอกไว้กลางแดดเพื่อให้เทวดาบันดาลให้ฝนตกด้วยความกรุณา เป็นรูปนิมิตหรือหญิงไว้
 กลางแจ้งให้เทวดาบันดาลให้ฝนตกเพราะรำคาญตา เป็นต้น

พิธีแห่นางแมวขอฝน เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่เชื่อว่าเทวดาจะบันดาลให้ฝนตก
 คตินี้ น่าจะเป็นเพราะต้องการแห่นางแมวไล่เทวดาให้บันดาลฝนตกลงมาจนสมน้ำหน้า
 นางแมวที่กลัวน้ำ พิธีแห่นางแมวมีเนื้อเรื่องเป็นกลอนประกอบด้วย

ตรีขัมปวาย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพิธีไล่ชิงช้า ประวัตินี้ของพิธีนี้กล่าวว่า
 พระเป็นเจ้าเสด็จลงมาเยี่ยมมนุษย์โลกปีละครั้ง ผู้ใดบนบานไว้อย่างไรก็ไปขึ้นต่อหน้า
 พระเป็นเจ้า โดยขึ้นไล่ชิงช้ากับบนต่อหน้าพระที่นั่ง

สันนิษฐานว่าพิธีตรีขัมปวายของไทย เป็นพิธีอย่างเดียวกับพิธีใหญ่สัสมของพวก
 ทมิฬในบิณัง แต่มีที่ต่างกันคือพิธีตรีขัมปวายสมมุติพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระเป็นเจ้าคือพระ
 สีวะ พิธีใหญ่สัสมสมมุติเทวรูปเป็นพระเป็นเจ้าคือพระขันธุมาร

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ยังมีพิธีโล้ชิงช้าที่หน้าวัดสุทัศน์เทพวราราม : เช่น พิธีโล้ชิงช้าซึ่งกระทำเมื่อเดือน ๒ ขึ้น ๙ ค่ำปีฉลู จ.ศ. ๑๒๑๕

สงกรานต์ แยกออกได้เป็น ๒ พิธีคือ "พิธีตรุษ" เป็นพิธีในเดือน ๔ เดิมเป็นพิธีไสยศาสตร์ซึ่งสันนิษฐานว่าไทยได้รับถ่ายทอดจากลังกา พิธีนี้กระทำเพื่อไล่ผีและชำระเสนียดให้หมดสิ้น

ลักษณะพิธีตรุษของไทย ได้นำพิธีกรรมไล่ผีเดิมมาประกอบกับการสวดอาถรรพณ์สูตรแล้วนับเข้าในพิธีทางพุทธศาสนา ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้สวดภาณยักษ์และภาณพระเพิ่มขึ้นด้วย แต่พิธีตรุษนี้ได้เลิกไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ เพราะเป็นพิธีเก่าล้าสมัย

ส่วน "สงกรานต์" เป็นประเพณีที่มีการรดน้ำแก่กัน สันนิษฐานว่าเป็นประเพณีเก่าแก่ที่มีมาแต่ดึกดำบรรพ์จากอินเดีย เค้ามูลของประเพณีนี้ น่าจะเกิดจากการที่อากาศร้อน จึงชวนกันอาบน้ำ แล้วคนหนุ่มสาวได้ช่วยปฏิบัติคนแก่ ได้แก่รดน้ำ แล้วเล่นหัวกันเองตามประสาคนองมีการสาดน้ำเป็นต้น ต่อมาจึงสงเคราะห์ให้เป็นการสนุกในปีใหม่ การรดน้ำและสาดน้ำให้กัน เป็นการให้ความชุ่มเย็นแก่กัน

ประเพณีสงกรานต์ที่เชียงใหม่ในสมัยก่อน มีการแห่เจ้าเมืองไปลงท่าแล้วชื้อคานหามกลับเข้าวัง ระหว่างทางกลับชาวเมืองจะคอยดักรดน้ำให้ตลอดทางจนถึงวัง การที่น้ำน้อยไปหยดให้ในมือ เชื่อว่าเป็นการข่มขู่พิธีในภายหลัง

ประเพณีเมืองเหนือ การสงฆ์น้ำสงกรานต์แก่ผู้ใหญ่ซึ่งเรียกว่า "รดน้ำคำหัว" กระทำกันแต่ในวงศ์ญาติ การให้ผ้าแก่ผู้ใหญ่เกิดขึ้นในภายหลัง แล้วกลายเป็นธรรมเนียมไป

การสงฆ์น้ำพระในประเพณีสงกรานต์สันนิษฐานว่ามีมานานแล้ว คือ เริ่มด้วยการสงฆ์น้ำพระสงฆ์ก่อน โดยนิมนต์ลงขันน้ำที่ทาน้ำ ต่อมาแก้ไขให้พระสงฆ์สงฆ์น้ำทางปลายราง ให้ผู้ปรารถนาสงฆ์น้ำพระสงฆ์ช่วยกันตักน้ำใส่ราง การสงฆ์น้ำพระพุทธรูปเชื่อว่ามิขึ้นในภายหลัง และใช้แต่น้ำอบประพรมพอเป็นพิธี

บวชนาคราชสุลวงค์ ถือเป็นคติกันมาว่าถ้าราชสุลวงค์ไม่ได้ผนวชในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ถือว่าไม่ได้เป็นนาคหลวง และจะเป็นนิมิตของความตกต่ำ เสื่อมเสียแห่งพระองค์นั้น

อนึ่งราชสกุลวงศ์สามารถบวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดารามได้เฉพาะเป็นสามเณรครึ่งหนึ่งและพระภิกษุครึ่งหนึ่งเท่านั้น หากจะผนวชอีกจะผนวช ณ วัดนี้อีกไม่ได้ และในการผนวชพระสงฆ์คณะปรก เป็นมหานิกายและธรรมยุตปนกันเสมอ

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อผนวชพระเจ้านั่งยาเธอ โปรดให้คณะปรกเป็นธรรมยุตล้วน แต่ผู้อื่นเช่นหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ แม้จะบวชเป็นธรรมยุตคณะปรกก็เป็นพระสงฆ์ทั้ง ๒ นิกายปนกันเหมือนเดิม ดังนั้นพิธีบวชนาครหลวงประจำปีจึงทำเป็น ๒ วัน คือวันแรกผนวชพระเจ้านั่งยาเธอ วันที่ ๒ ผนวชหม่อมเจ้า และหม่อมราชวงศ์ และถ้าผนวชมหาดเล็กเป็นนาครหลวง จะจัดเป็นงานหนึ่งต่างหาก มีการทำขวัญด้วยบายศรีทอง และมีผู้เชิญขวัญ

ผ้าจ่านำพรรษา ตำนานการถวายผ้าจ่านำพรรษาของไทยเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อโปรดให้ทำบุญอุทิศถวายพระคุณพระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลก่อนๆ ที่หน้าพระบรมอัฐิซึ่งบรรจุไว้ ณ วัดประจำรัชกาล จึงโปรดให้จัดการถวายผ้าจ่านำพรรษารุ่งขึ้นในเดือนยี่ปี่ละครั้ง

อนึ่งในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงกำหนดอุทิศถวายผ้าสำหรับทำจีวร เรียกว่า "จีวรกาล" ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ จนถึงกลางเดือน ๔ นับเป็นประเพณีการถวายผ้าจ่านำพรรษาซึ่งมีขึ้นตั้งแต่พุทธกาลเนื่องจาก เมื่อออกพรรษาพระภิกษุต้องชวนชาวบ้านมาทำจีวรหรือซ่อมแซมจีวรที่มีอยู่สำหรับใช้หนึ่งหม้อใน เวลาเดินทาง บรรดาพุทธศาสนิกชนจึงพอใจทำบุญโดยถวายผ้าแก่สงฆ์เพื่อจะได้ทำจีวร

ราชาภิเษก พระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลที่ ๑ เป็นต้นตำราประกอบพระราชพิธีในรัชกาลต่อๆ มา พระราชพิธีราชาภิเษกของไทยมีทั้งอย่างใหญ่และอย่างย่อ การพิธีมีรคนำเป็นเบื้องต้น ขึ้นราชอาสน์เป็นเบื้องปลาย แบบหนึ่งสงฆ์ด้วยมณฑปพระกระยาसन แล้วประทับพระแท่นเศวตฉัตรเป็นราชาภิเษกอย่างใหญ่ อีกแบบหนึ่งประทับรับถกภิเษกบนพระแท่นอัฐทิศแล้วประทับพระที่นั่งภัทรบิฐเป็นราชาภิเษกอย่างย่อ แต่ผู้อำนวยาการพิธีไม่เข้าใจได้ทำหมดทุกอย่าง การที่ราชาภิเษกของไทยจัดพิธีกรรมทั้งอย่างใหญ่และอย่างย่อรวมกันในครั้งนี้ เดียวกัน อาจสันนิษฐานได้ว่า การที่ทรงมณฑปพระกระยาसन เพื่อเป็นการสงฆ์ระองค์ให้สะอาดก่อนเข้าพิธี การ

เสด็จขึ้นพระที่นั่งอัฐทิศ เป็นการขึ้นตั้งรับอภิเษก การเสด็จขึ้นพระแท่นเศวตฉัตรหรือพระที่นั่งภัทรบิฐเป็นการนั่งเมืองออกขุนนาง ส่วนการเสด็จเสียบพระนครและเสด็จทางสถลมารค เพื่อให้พลเมืองทั้งชาวเมืองและผู้อยู่ทางน้ำรู้จักพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่

๓๙๔ พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ประเทศอื่นๆ

ราชาภิเษก+พม่า ลักษณะพิธีที่สำคัญคล้ายกับราชาภิเษกของไทย คือ การสร่งน้ำ เถลิงราชบัลลังก์ เสด็จออกมหาสมาคมให้มุขอำมาตย์และเจ้าประเทศราชเข้าเฝ้า เสร็จงานราชาภิเษกแล้วมีการเสียบพระนครและรับปฏิการร้องทุกข์ในระหว่างนี้ด้วย

ราชาภิเษก-อังกฤษ มีการแห่เสด็จออกไปสวมมงกุฎแล้วแห่กลับ เทียบได้กับการเสด็จเสียบพระนครของไทย ซึ่งกระทำเพื่อให้อาณาประชาราษฎร์เห็นพระองค์ขึ้นชมพระเกียรติยศและพลาเตชันภาพ

ระเบียบการราชาภิเษกของอังกฤษ แม้ว่าจะแตกต่างตำรากับของไทย แต่ก็ มีเรื่องรายนางเดียวกันหลายอย่างคือ มีเครื่องต้น เครื่องราชกกุธภัณฑ์ อภิเษก (ด้วยน้ำมัน) และการเสียบพระนคร

ราชาภิเษก-อินเดีย ประเทศอาร์ยันเดิมเมื่อพระเจ้าแผ่นดินว่างลง หัวหน้าชาวเมืองทั้ง ๘๖๖ จะประชุมกันเลือกพระเจ้าแผ่นดินองค์ต่อไป การสืบรัชทายาททางสันติวงศ์ เป็นประเพณีตั้งขึ้นในสมัยที่มีศาสนาฮินดูแล้ว เมื่อชาวอาร์ยันกับอินเดียเต็มรวมกันแล้วเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินสวรรคต จะมีการประชุมเลือกพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ซึ่งจะทรงกระทำพิธีราชสุยาอันประกอบด้วย การ ต่ออย่าง คือ "อภิเษก" หรือ "อินทร" อย่างหนึ่ง กระทำลัตถ์อย่างหนึ่ง และถวายราชสมบัติอีกอย่างหนึ่ง ลักษณะการพิธีราชสุยาของอินเดียมีส่วนคล้ายคลึงกับพิธีราชาภิเษกของไทยมาก แสดงว่าพิธีราชาภิเษกของไทยรับต้นตำรามาจากอินเดีย และยังคงรักษาหลักพิธีเดิมไว้ทุกประการ

ศราทพรตถวายพระสังฆราช (โป๊ป)-มาเลเซีย คือพิธีปิดศพพระสังฆราชโรมันคาโธลิก การพิธีเริ่มด้วยบาทหลวงผู้เป็นประธานทำพิธีมาส (Mass) แล้วมายืนตรงหัวหุ่นหีบศพซึ่งตั้งไว้บนชั้นกลางวิหาร แกว่งกระถางเครื่องเผาเนื้อไม้

ให้คว้นไปถึงทิว และโปรยน้ำมนต์ไปที่ทิวด้วย ถือเป็นการล้างบาปให้พระสังฆราชบนหลังทิวคพวางเครื่องศิวาภรณ์คือมงกุฏแสดงยศ กับติดรูปพระสังฆราชไว้ที่ปลายทิว สำหรับที่หน้าวิหารก็ประดับด้วยรูปมงกุฏของท่าน และตกแต่งด้วยแถบผ้าดำกับปักธงพระสังฆราชสีขาวและสีเหลืองต่อกันไว้บนหลังคามุขทางข้างวิหาร

๓๘๘.๒ นิทานพื้นเมือง

นิทานพื้นเมือง-ไทย เกิร์ตเกี่ยวกับคติความเชื่อของชาวพื้นเมืองที่เล่าสืบต่อกันมาจนกลายเป็นตำนาน และนิทานพื้นเมืองของไทยเรื่องต่างๆ เหล่านี้คือ: กิณรี, ขวานฟ้า, คชสีห์, ครุฑ, จันทรอังกาศ (จันทรปราศ), เจตคุปต์, เจตภูต, ดวงจันทร์, ดอกไม้ทิพย์, ดาวฤกษ์, ทวามาล, ทางน้ำไหลออกสระอโนดาต, ท้าวแสนแป, เทพธิดามหาสงกรานต์, เทพารักษ์, เทวดา, เทวทูต, เทียนเฮา, นกการวิก, นรกก, นรสิงห์, นิทานเกี่ยวกับชื่อต่างๆ, นิทานในพุทธศาสนา, "บ้านตัดหัว", พระร่วง, พระสุธนกับนางมโนห์รา, มณีเมขลา, มนุษย์, มนุษย์หน้าเป็นสัตว์เดรัจฉาน, ยักษ์, ยักษ์อักษมุขี, ยาอายุวัฒนะ, ราชสีห์, รามสูร, ราหู, ลายแทง, "โลกทั้งสาม", สวรรค์, สัตวชาติ, สัตว์ทั้ง ๔ ที่ชอบทำเป็นปากท่อน้ำสง, สัตว์นาม, สัตว์ประจำปี, สัตว์หิมพานต์, สารทิพระอาทิตย์, สุชาติ, เหรา, อมนุษย์, อรหัน, อังคาร, พระอิศวรสังหารช้าง

นิทานพื้นเมือง-อินโดเนเซีย ส่วนใหญ่เป็นเรื่องจักรวาลๆ ได้แก่ เรื่อง จันทรหัสซัน ปันหยัสะมิหัง อีเหนา

นิทานพื้นเมือง-อิหร่าน ที่คนไทยรู้จักมานานคือนิทานอิหร่านราชธรรม หรือนิทานสิบสองเหลี่ยม

๓๘๘.๓ ไสยศาสตร์

ความรู้เรื่องไสยศาสตร์ส่วนใหญ่อินเดียเป็นต้นตำราซึ่งลังการับมาถ่ายทอดให้กับไทยอีกต่อหนึ่ง

ยันต์ ชาวอินเดียซึ่งนับถือศาสนาสาขามหายานนิกายตันตระเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้น เผยแพร่เข้าไปในพม่า แล้วเข้ามาในไทย พวกนิกายตันตระใช้ยันต์แต่ในทาง

กฤตยาคม

พุทธศาสนาลัทธิหินยานได้เปลี่ยนตัวหัวใจพระธรรมตามคติของตน ด้วยเหตุนี้
ยันต์ของไทยจึงมีลักษณะทั้ง ๒ อย่างรวมกัน เพราะได้รับอิทธิพลทั้ง ๒ ทาง

๓๔๘.๔ กฤตพิศาง

คติเกี่ยวกับเรื่องผี มนุษย์ทุกชาติภาษามีความเชื่อว่ามีผี เนื่องจาก
ตั้งแต่สมัยโบราณมนุษย์ได้เห็นโลกธาตุ ได้แก่ ลม ฝน ไฟ ว่าอาจเป็นคุณและโทษแก่
มนุษย์ได้ จึงเชื่อว่าสิ่งนี้มีชีวิตจิตใจ และสวดอ้อนวอนร้องขอต่อรัตนันๆ แล้วเลยสมมุติ
ขึ้นเป็นบุคคลอันเป็นต้นเหตุของการถือผี

อนึ่งเมื่อมนุษย์เกิดมาย่อมได้รับความคุ้มครองจากผู้ใหญ่ ซึ่งแม้ว่าตายไปแล้ว
ก็ยังหักใจไม่ได้ เชื่อว่าท่านเพียงแต่ย้ายสถานที่อยู่ ดังนั้น เมื่อเวลาเกิดทุกข์ภัยจึงสวด
ภาวนาขอความคุ้มครอง เสมือนว่ายังมีชีวิตอยู่ ความเชื่อเรื่องผีจึงเกิดจากใจของมนุษย์
เป็นธรรมดา แล้วเอาผีแทรกเข้าในนิทานต่างๆ ตามความเชื่อของมหาชนสมัยนั้น

โดยทั่วไปเชื่อว่าผีมีลักษณะดังนี้คือ

๑. มีลักษณะเหมือนมนุษย์
๒. มีใจครอง รู้จักยินดียินร้ายเหมือนมนุษย์
๓. อาจให้ร้ายหรือตีแก่มนุษย์

๔. ไม่มีร่างให้เห็น และไม่มีเสียงซึ่งจะพูดให้ได้ยิน ติดต่อกับมนุษย์โดย
บันดาลให้ใจมนุษย์รู้ความประสงค์

ลักษณะทั้ง ๔ ดังกล่าวนี้นี้ สรุปลงได้ว่าเป็นที่เรียกว่า พระเจ้า เทวดา หรือแม่จัน
กระทั่งพวกเปรต ก็เข้าในลักษณะเป็นผีทั้งสิ้น หรือถ้ากล่าวตามหลักวิทยาศาสตร์ ผีคือ
อมมนุษย์จำพวกหนึ่งซึ่งสิงอยู่ในใจมนุษย์

ผีมีหลายประเภท เชื่อกันว่าผีมิตรที่คอยช่วยเหลือได้แก่ผีพ่อแม่และญาติ ผี
ต่างถิ่นมักมีฤทธิ์มากกว่าผีในท้องถิ่น ต้องป้องกันด้วยการพิธีกรรมด้วยสิ่งที่ผีนั้นชอบ ความ
เชื่อว่ามีฤทธิ์แตกต่างกันเป็นมูลเหตุการเกิดศาสนา คือนับถือว่ามีฤทธิ์มากเป็นเทวดา
ซึ่งสามารถว่ากล่าวแก่ผีพวกที่มีฤทธิ์น้อย จนในที่สุดเชื่อว่าเป็นเทพเจ้ามีฤทธิ์สูงสุดแต่
เพียงองค์เดียว

พวกผีจระจัดในท้องถื่น เช่น ผีโฆมค ผีกองกอย ผีกะลือ นับว่าเป็นผีไม่มีศาล เรียกกันว่า "ผีท้องเลว" ผีที่มีคนนับถือสร้างศาลให้อยู่ยกย่องเป็นชั้นสูง เรียกกันว่า เจ้าพ่อเจ้าแม่ เช่น "เจ้าพ่อหอกกลอง" "เจ้าแม่ทับทิม" เป็นมนุษย์ที่สิ้นชีพไปแล้ว แต่ผลกรรมทำให้ต้องท่องเที่ยว เป็นผีอยู่ ^{๒)}ที่ไม่พอใจใครอาจทำร้ายให้เดือดร้อนได้

ความเชื่อ เรื่องผีของไทยคล้ายกับพม่า คือเชื่อว่าผีมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ชาวเหนือเรียกเทวดาว่า "ผีฟ้า" เทวดาและผีถือได้ว่าเป็นสิ่งเดียวกันนั่นเอง ต่างกันแต่สถานที่อยู่ เช่น ในคำที่กล่าวถึงแม่จ้อซึ่งมีเป็น ๔ อย่างดังนี้

แม่จ้อ เมืองล่าง	ได้แก่ เทวดาในแผ่นดิน
แม่จ้อ เมืองบน	ได้แก่ เทวดาบนสวรรค์
แม่จ้อ เติ้นหน	ได้แก่ อากาศเทวดา
แม่จ้อ ไต่ที่นอน	ได้แก่ ผีเรือน

พิธีทรงเจ้าเข้าผี-ไทยและพม่า เนื่องจากความเชื่อ เรื่องผีของไทย คล้ายกับพม่า การทรงเจ้าเข้าผีของคนไทยและพม่าจึงคล้ายกัน แต่ของพม่ากระทำเป็นการใหญ่ในเทศกาลลงผี และเรียกพิธีนี้ว่า "พิธีลงผี" สำหรับในเมืองไทยการเชิญผีเข้าคนทรงมีมาแต่โบราณซึ่งอาจเป็นพิธีอย่างใหญ่ด้วย เค้าเจื่อนมีพบในกฎมนเฑียรบาลเก่า ตอนว่าด้วย "พิธีเบาะพก" ซึ่งวัตถุที่ฉลองในการทำพิธีเรียกว่า "แม่ยั่วพระผี" นั้นสันนิษฐานว่าเป็น เจริศผีที่อัญเชิญขึ้นพระราชนทรยานแล้วแห่แหน เป็นการใหญ่

พิธีเชิญผีเข้าคนทรงของไทยมีลักษณะพิธีโดยทั่วไปคือ ก่อนอื่นคนทรงต้องอาบน้ำชำระกายให้สะอาดแล้วแต่งตัวแบบคนไทยสมัยก่อน ห่มแพรนั่งประนมมือถือธูปจุดไฟหลายดอก หลับตาสำรวมใจเชิญผีสักพักหนึ่ง เมื่อแรกผีจะเข้ามือคนทรงที่ถือธูปเริ่มสั่นน้อยๆ แล้วสั่นหนักขึ้นทุกที จนผู้ปร้วงจากมือหมด แล้วคนทรงเปลี่ยนทำเป็นอย่างผิดคนนั้นก็ เป็นอันเชื่อกันว่าผีเข้าแล้ว ผู้ที่นั่งดูจะถามว่า "ท่านเป็นเจ้าองค์ไหน" เมื่อผีตอบแล้ว ต่อจากนั้นเป็นการซักถามกิจการตามประสงค์ เมื่อสิ้นข้อซักถาม เจ้าผีจะบอกว่าตนจะไปละ แล้วคนทรงก็สั่นเพิ่มไปทั้งตัวจนล้มพุนลง เมื่อฟื้นขึ้นสักครู่จึงลุกขึ้นได้อย่างปกติ

เปรต ความหมายเดิมของเปรต หมายถึงผู้ที่ตายแล้วเท่านั้น จะไปสวรรค์หรือตกนรก เรียกว่าเปรต เสมอกันหมด แต่ความเชื่อทั้งของไทยและพม่า ถือว่าเปรตเป็นผีตัวสูงมาก

ปีศาจ ในวรรณคดีไทยเรื่อง เพชรมงกุฎ กล่าวถึงลักษณะปีศาจว่า มีแสงเรืองเหมือนกะลือ และกินผีด้วย

ผีแนต-พม่า ในพม่า เชื่อกันโดยทั่วไปว่ามีผีแนต ซึ่งหมายถึงคนที่ตายแล้วแต่ยังท่องเที่ยวอยู่ในโลกมนุษย์ เพราะวิญญาณยังไม่ไปปฏิสนธิถือกำเนิดเป็นอย่างอื่น เมืองของผีแนต เชื่อกันว่าอยู่ที่ภูเขามหาคีรีซึ่งพม่า เรียกกันเป็นสามัญว่าภูเขา "โปปา" อยู่ห่างตะวันออกห่างจากพุกามประมาณ ๕๐๐ เส้น ผีแนตโดยมากเป็นผีที่จับถือกัน ที่อาศัยอยู่ในเมืองนั้นนับถือกันเป็นผีหลวง เรียกว่า "เนตมิน" มี ๓๕๓ ตน ในบรรดาผีแนต ๓๕๓ ตนมีเจ้าแห่งผีเรียกว่า "สักร" ซึ่งจะเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาประทานพรแก่มนุษย์ในเวลาสงกรานต์ปีละครั้งหนึ่งเป็นนิจ สำหรับรายชื่อและประวัติของผีหลวงทั้ง ๓๕๓ ตน มีบรรยายในหนังสือมหาคีตะเมคะนี้อย่างละเอียด ผีแนตแต่ละตนมักเป็นผีคู่ทั้งสิ้น ซึ่งทำให้คนทั้งหลายเคารพยำเกรง

๓๕๘.๔๑ โขคกลาง

ทศกัณฑ์ ๔ คติการถือคติมาจากอินเดียซึ่งถือว่าทิศตะวันออกสำคัญที่สุด เนื่องจากถือว่ามนุษย์อยู่ใต้ด้วยพระอาทิตย์ เป็นสำคัญ ทิศตะวันออกจึง เป็นนิมิตของความเจริญรุ่งเรือง ทิศตะวันตกถือ เป็นฝ่ายหายนะ คือความตาย ส่วนทิศเหนือและทิศใต้เติมเข้ามาภายหลัง

ต่อมามีคนนับถือว่ามีผีประจำทิศซึ่งอาจให้ร้ายหรือดีแก่มนุษย์และเมื่อจะทำการใด ให้ขอบใจแก่ เทวดาและผีปีศาจต้องหันหน้าไปในทิศทางที่ท่านประจำอยู่ คติเหล่านี้ได้กลายเป็นตำราแก่ผู้เชื่อถือโขคกลางไป

ชาวอิสลามซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก เวลาไหว้พระเจ้าต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันตก เพราะเชื่อว่าพระเจ้าอยู่ที่นั่น

โบสถ์ในพุทธศาสนา มักสร้างให้หันหน้าไปทางทิศตะวันออก เพราะประสงค์จะให้พระประธานหันหน้าไปทางทิศเดียวกับพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าเมื่อตรัสรู้ หรืออาจสร้างตั้งนี้ เพื่ออนุวัตตามคัมภีร์ "อมิตายะ" ซึ่งเชื่อว่า เมืองสุชาวดีที่ประทับของพระพุทธเจ้าอยู่ทางทิศตะวันตก การสร้างโบสถ์หันหน้าไปทางทิศตะวันออก เพื่อให้คน

ไหว้พระหันหน้าไปเมืองสุชาวดีนั้น

ส่วนการถือทิศเหนือ เป็นใหญ่เป็นคติเกิดขึ้นภายหลัง

"ฤกษ์ดอกประดู่" คือวันที่ดอกประดู่บานถือว่าเป็นวันดี เนื่องจากธรรมชาติของต้นประดู่ นานๆ จึงจะออกดอกครั้งหนึ่ง ไม่มีกำหนดฤดูแน่นอนว่าจะออกเมื่อใด เมื่อดอกประดู่บานวันไหนมักถือว่าเป็นวันดี

เลขอัปมงคล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถือ เลข เศษ ๘ มาก เช่นพระชันษา ๒๘ ปี และ ๔๘ ปีให้ทำบุญสะเดาะเคราะห์ เนื่องจากราชสกุลวงศ์มักสิ้นพระชนม์ เมื่อพระชันษาเท่า่นั้น คนอื่นก็พลอยถือตามด้วย

เลข ๑๓ คริสตศาสนิกชนถือว่าเป็น เลขอัปมงคล เนื่องจากสาเหตุพระเบญจกีนเลี้ยงกัน ๑๓ คน แล้วถูกจับตรึงไม้กางเขนจนมรณภาพ

๓๔๘.๕ สุภาษิตและคำพังเพย

สุภาษิตห้สศำพังเพย วินิจฉัยเกี่ยวกับหนังสือที่ชื่อว่า สุภาษิตพระร่วง อันมีหลายสำนวนนั้น ส่วนใหญ่แต่งเป็นร้อยหรือเป็นกลอน เห็นว่าที่จริงเป็นคำสุภาษิตของไทยที่ขบพูดกันในเมืองไทยแพร่หลายมาแต่โบราณ มิใช่เป็นราชาโวหาของสมเด็จพระร่วง ตัวอย่างสุภาษิตพระร่วง เช่น

"ป่าพึ่งเสือ เรือพึ่งพาย นายพึ่งบ่าว เจ้าพึ่งข้า"

"มือด้วนได้แหวน หัวล้านได้หรี ตาบอดได้แว่น"

"หุงข้าวประชกหมา ปิ้งปลาประชดแมว" เป็นต้น

สุภาษิต-การรวบรวม สุภาษิตเป็นสิ่งที่แสดงออกซึ่งอัธยาศัยและวัฒนธรรมของมนุษยชาติ หากมีการรวบรวมสุภาษิตไทยอันเป็นคำเดิมได้อย่างครบถ้วนแล้ว จะเป็นประโยชน์ในทางคุณค่าความรู้ของชาวไทยเอง และเป็นเกียรติของชาติไทยในนานาประเทศด้วย เพราะจะแสดงคตินิยมและวัฒนธรรมของชาติไทยอันมีมาเก่าแก่นั้นได้เป็นอย่างดี

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เคยมีพระราชดำริรวบรวมสุภาษิตไทยขึ้นไว้โดยโปรดให้เขียนรูปภาพตามคำสุภาษิตไว้ที่คอสองฝาผนังฉนวนในพระ-

อภิเนาวนิเวศน์แห่งหนึ่ง กับโปรดให้อาจารย์อินโข่ง เขียนรูปภาพตามคำสุภาสิตไว้เป็น
 ชื่องๆ เรียงกันลงมาที่แผ่นหน้าต่างพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีคำสุภา-
 สิตแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพจารึกศึลากำกับรูปภาพไว้ด้วย

ครั้นถึงต้นรัชกาลที่ ๕ โปรดให้พระองค์เจ้าประดิษฐวรการหล่อรูปภาพตะกั่ว
 ตามเรื่องสุภาสิตนั้นแต่งกระดานต้นไม้ที่ตั้งรายกำแพงแก้วพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

เพื่อสนองพระราชดำริเรื่องรวบรวมสุภาสิตไทยนั้นสมเด็จพระยาดำรง-
 ราชานุภาพ ทรงให้คัดสำเนาโคลงประจำรูปภาพจากพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดา-
 ราม เพื่อมาตรวจกับหนังสือซึ่งเป็นเค้าสุภาสิตไทยทุกเรื่อง แล้วตรวจค้นคัดคำสุภาสิต
 ออกมาเรียบเรียง ต่อไปพิจารณาหาคำเดิม แก้อากที่เอามาเปลี่ยนแปลงเป็นคำกลอน
 ขำระให้ถูกต้อง แต่การทำดั่งนี้ต้องใช้มากทั้งปัญญา เวลา และความเพียรไม่ทรงมีเวลา
 จะทำได้ และไม่มีผู้ใดกล้ารับทำ การจึงค้างมา พระองค์ก็ทรงมีพระประสงค์ให้นัก-
 ศึกษาได้คิดทำต่อไปในภายหน้าให้สำเร็จ

กล่าวถึงที่มาและความหมายของสุภาสิตและคำพังเพยบางบทได้แก่

"กระเบื้องจะเฟื่องฟูลอย น้ำเต้าอันลอยจะถอยจม"

"ข้างอยู่แก่จีน สีนอยู่แก่ไทย"

"เสื่อสิ้นจวก จู้นขจนตรอก"

"เสื่อสิ้นป่า หมากจนตรอก"

"เสื่อยังเพราะป่าปรก ป่ารกเพราะเสื่อยัง

ดินดีเพราะหญ้าบัง หญ้ายังเพราะดินดี"

"หน่อคำล้าแก้ว หลุดแล้วจากลำต้น"

๔๐๐ ภาษา

การถ่ายทอดภาษา ภาษาของชาติที่อยู่ใกล้เคียงกัน จะมีการถ่ายทอดกัน คือมีคำเหมือนกัน และเรื่องนิทานเก่า ๆ ก็มีซ้ำกันมาก เช่นเดียวกับเพลง เพลงพื้นเมืองของชาติที่อยู่ใกล้เคียงกันก็มักเข้าไปปะปนกันอยู่มาก

๔๐๘.๗ ภาษาท้องถิ่น

เหตุที่คนชาติเดียวกันแต่ต่างท้องถิ่น พูดสำเนียงผิดกันและเรียกของบางอย่างต่างกัน เนื่องจากในสมัยโบราณ คนอยู่ต่างถิ่นกันไปมาถึงกันยาก โดยมากจึงอยู่แต่ในถิ่นของตนสืบต่อมาหลายชั่วอายุคน เคยพูดกันด้วยสำเนียงอย่างไรหรือเรียกชื่อสิ่งใดว่าอย่างไร ก็เรียกอย่างนั้นเป็นปรกติ เมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้น ผู้คนไปมาถึงกันมากขึ้น สำเนียงและถ้อยคำจึงค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามคนส่วนใหญ่

๔๑๑ ภาษาเปรียบเทียบ

ตัวอักษร ข้อสังเกตเกี่ยวกับตัวอักษร ร และ ล ของภาษาบางชาติ เช่น ภาษาจีน ไม่มีเสียง ร ใช้แต่ ล ภาษาญี่ปุ่น ไม่มีเสียง ล มีแต่ ร ภาษาพม่า ไม่มีเสียง ร ใช้อักษร ร แต่ออกเสียงเป็น ย ภาษาไทย มีทั้งเสียง ร และ ล หากใช้ตัวอักษรซ้ำเสียงจะทำให้เข้าใจความผิดไป จึงต้องมีทั้ง ๒ เสียง

๔๑๗.๗ หนังสือหายาก

ศิลาจารึก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังทรงผนวชอยู่เสด็จขึ้นไปทางเมืองเหนือ ทรงพบหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และจารึกหลักภาษาเขมรของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์ไท อยู่ที่เนินปราสาทในวังสุโขทัย โปรดให้นำลงมาตั้งกรุง เทพมาแล้วทรงพยายามอ่านและให้แปลภาษา เขมรออก เป็นภาษาไทย

๔๒๒. ภาษาอังกฤษ

อธิบายประวัติและความหมายคำต่าง ๆ ในภาษาอังกฤษเหล่านี้ คือ คอมเมเนชัน (Compensation) (ออกเสียงดังนี้โดยพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง), บริเตน (Britain), บริติช (British), บอยคอต (Boycott), แฟชั่น (Fashion), สหราชอาณาจักรหรือสหราชอาณาจักร (United Kingdom), อังกฤษ (England), ฮันนีมูน (Honeymoon), คาสเซิล (Castle), กอด (God), กอด (god), อิน (Inn), เช็คกันด์ไชยสูด (Second childhood).

๔๔๑.๒ ภาษาสันสกฤต

การเข้ามาปะปนในภาษาไทยของภาษาสันสกฤตและการแปลภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย มีความเป็นมาเช่นเดียวกับภาษาบาลี

อธิบายความหมายของคำว่า ไพที หมายถึง เนินปราสาทซึ่งตั้ง เชื้อนถมดินให้สูงขึ้นก่อนแล้วปลูกราชมณเฑียรบนนี้ ภาษาไทยใช้คำในความหมายนี้ว่า เกยลาหรือเกย

๔๔๑.๓๗ ภาษาบาลี

คำว่า "บาลี" มีความหมายเป็น ๒ อย่าง คือ เมื่อพูดถึงพระไตรปิฎก เรียกความในคัมภีร์พระธรรมวินัยที่สังคายนาว่า "บาลี" อีกนัยหนึ่ง นักปราชญ์ชาวตะวันตกเรียกภาษาที่แต่งพระไตรปิฎกว่า "ภาษาบาลี"

คำว่า "ภาษาบาลี" ที่นักภาษาของไทย เรียก สันนิษฐานว่า เรียกตามฝรั่ง และเป็นการเรียกอย่างใหม่ หมายถึงภาษาซึ่งแต่งไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก

"ภาษามคธ" เป็นคำเรียกภาษาบาลีเก่าอย่างหนึ่ง ปราชญ์ฝรั่งบางท่านเรียกภาษามคธว่า มาคาธี (Magathi) หมายความว่า ภาษาที่ใช้กันในแคว้นมคธของอินเดียเมื่อสมัยโบราณ

การแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย สันนิษฐานว่ามีความคลาดเคลื่อนกับความหมายในคำของภาษาเดิมอยู่มาก เพราะไม่มีคำในภาษาไทยให้ใช้ถึงร้อยละ ๒๕ ต้องใช้แปลทับศัพท์ แต่การแปลภาษาบาลีเป็นภาษาอังกฤษ สามารถแปลให้ได้ตรง

ความหมายหรือใกล้เคียงกับความหมายในภาษาบาลีมากกว่าแปลเป็นภาษาไทย เพราะภาษาอังกฤษมีคำสำหรับให้แปลตรงหรือใกล้เคียงความหมายเดิม และภาษาอังกฤษมีรากศัพท์ปัจจัย เช่นเดียวกับภาษาบาลี

การแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย มี ๒ แบบ

๑. แปลอย่างเทศน์ เพื่อให้คนทั้งปวงเข้าใจ
๒. แปลตามศัพท์ เพื่อการเรียน

ภาษาบาลีเข้ามาปะปนในภาษาไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาแล้วสันนิษฐานว่าเป็นเพราะชาวอินเดียที่มาเป็นครูคนไทย คงได้อาตมาราศาสนาและวิชาต่าง ๆ มาสอนด้วย ในการแปลออกเป็นภาษาในพื้นเมืองเพื่อให้คนเข้าใจ คำสำคัญในตำราบางคำหาภาษาพื้นเมืองแปลให้ความตรงกับในตำราไม่ได้ จึงเอาคำในตำราออกใช้ "ทับศัพท์" นอกจากนี้ชาวเมืองที่เรียนรู้ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ชอบเอาคำใน ๒ ภาษานี้มาใช้พูดจาระหว่างพวกที่เรียนด้วยกัน ทำให้ผู้มีได้เล่าเรียนเอาอย่างตาม และชอบใช้กันอย่างแพร่หลาย จนเข้าใจกันว่าคำที่มาจากภาษาอื่นนี้เป็นภาษาผู้ดีมีศักดิ์สูงกว่าคำสามัญ ผู้แปลในสมัยต่อมาส่วนมากคือพระแปล เจริญรอยอาจารย์พระลังกาที่แต่งหนังสือมหายานและเอาคำภาษาสิงหลไปแปลเป็นภาษาบาลี พวกมหาเปรียญของไทยก็แปลนามศัพท์ภาษาไทยเป็นภาษาบาลีด้วย เช่น แปลนามพระร่วงเป็นโรจนราชา เป็นต้น เมื่อมีการแปลกลับเป็นภาษาไทยจึงทำให้เข้าใจผิดไปได้ต่าง ๆ การที่ภาษาบาลีมีเข้ามาปะปนในภาษาไทยจึงมีทั้งข้อดีซึ่งแสดงว่าไทยเราเรียนรู้ภาษาต่างประเทศมากขึ้น และมีทั้งข้อเสียซึ่งเกิดจากความเข้าใจผิดว่าภาษาอื่นมีศักดิ์ศรีสูงกว่าคำภาษาไทยสามัญทำให้เรื่องราวในตำนานและพงศาวดารเก่าของไทยคลาดเคลื่อนและเกิดความเข้าใจผิดไปได้ต่าง ๆ แก่คนรุ่นหลัง

อธิบายความหมายภาษาบาลี คำว่า ภูฏาคาร และ ปุริโสสี

๔๕๑.๔๓ ภาษาฮินดี

คำว่า "โคปุร" หมายถึง โรงประตู่ เช่นโรงประตู่วิหาร

๔๔๔.๔๑๑ ภาษาทมิฬ

ฉัตติ คำที่มีในกฎมนเทียรบาลพม่าเป็นภาษาทมิฬ แปลว่า หม้อดิน

๔๔๕.๑ ภาษาจีน - คำต่าง ๆ

อธิบายความหมายคำต่าง ๆ ในภาษาจีน ดังนี้ คือ: ก๊อง, ก้าวห้าง, เก๊กเหม็ง, ขอทอง, จิ้มก๊อง, ปูนกั้ง, พะบู๊, มิ่งซัน, โรงโปเก, โล้, หอง, ห้อยเทียนเหลา, อ่อง, อ่องเต้

๔๔๕.๓๘๒ ภาษาเขมร

ภาษาเขมรและภาษาไทยมีคำเหมือนกันมากจนรู้ไม่ได้ว่าภาษาใดจำเอาภาษาของใครไปใช้

ศัพท์ภาษาเขมรที่ไทยเราเอามาใช้เป็นราชาศัพท์ในภาษาไทยน่าจะมีประวัติความเป็นมาเช่นเดียวกับภาษาบาลีสันสกฤตซึ่งมีแทรกปะปนอยู่ในภาษาไทย และความเข้าใจผิดว่าคำเหล่านี้เป็นภาษาผู้ดีมีศักดิ์สูงกว่าคำสามัญในภาษาไทยนำเอามาใช้เป็นราชาศัพท์สันนิษฐานว่า เกิดในทำนองเดียวกัน เพราะเขมรเคยเป็นใหญ่ปกครองไทยเมื่อสมัยกรุงละโว้ ครั้นเมื่อไทยมาได้ปกครองเขมรในสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ได้ดำรับตำราภาษาเขมรเข้ามาใช้มาก จึงใช้คำภาษาเขมรปะปนกับภาษาไทยด้วยอีกภาษาหนึ่ง

ตัวอักษร ตัวอักษรของภาษาขอมสันนิษฐานว่ามีลักษณะเหมือนตัวอักษรเขมร ตัวอักษรเขมรแบบเก่าเป็นตัวเหลี่ยม แบบใหม่เป็นตัวกลมคือลักษณะแบบไซตั้ง แต่ไม่เหมือนกับตัวอักษรเขมรในปัจจุบันนี้ ต่างกับภาษาไทย ซึ่งตัวอักษรไทยใช้รูปอักษรสันสกฤต

ภาษาเขมรไม่มีไม้ขีด ใช้ลากข้างกับไม้เอกเป็นไม้ขีด สระ อี ก็ไม่มีเช่นกัน แต่มีเสียงสระ อี ใช้ทั้งในภาษาของตนเองและในภาษาอื่น เช่น มหิมา เป็น มหิมา ผลิก เป็น ผลิก เป็นต้น

มีอธิบายความหมายคำต่าง ๆ ของภาษาเขมรดังต่อไปนี้ คือ: กบาล, กมรเตนฮัญ, กำปงหรือกำพง, กำพงสวาย, ขอมจาร, ขอมย่อ, เขมร, ความเนียง, นครธม, นครวัด, นัก, บรรทาย, แผลด, สบง, สไบเจวียง, เสียม, อนัก หรือ ณะ

ภาษามอญ - เขมร (Mon - Khmer) นักปราชญ์ทางภาษาศาสตร์ พบหลักฐานว่าพวกมอญและเขมรพูดภาษาเดียวกัน จึงตั้งนามภาษานั้นว่า "ภาษามอญ - เขมร" (Mon - Khmer) อนึ่ง การที่อาณาจักรเขมรเป็นเมืองมอญปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เขมรอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีดินแดนไทยอยู่ศูนย์กลาง มอญและเขมรอยู่ในดินแดนห่างไกลกัน ที่เป็นดังนี้สันนิษฐานว่าเป็นเพราะเมื่อแรกที่พวกมอญ เขมรอพยพลงมาจากประเทศจีนนั้น คงมาตั้งอยู่ตลอดแหลมอินโดจีน แต่ภูมิลำเนา มีภูเขาคั่นแบ่งเป็น ๓ ภาค พวกที่อยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือได้นามว่ามอญ พวกที่อยู่ภาคกลางได้นามว่าลาว พวกที่อยู่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้นามว่าเขมร แต่พูดภาษาเดียวกันและไปมาถึงกันทั้ง ๓ พวก ดังนี้

๔๔๕.๔ ภาษาพม่า

ภาษาพม่ารับเอาภาษาบาลีและสันสกฤตไปใช้มาก เช่นเดียวกับภาษาไทยแต่มาเขียนเปลี่ยนแปลงไปทั้งหมด ถ้าหากไม่รู้อาษาบาลีแล้วจะรู้ไม่ได้เลยว่าเป็นภาษาบาลีสันสกฤต

พม่ามีคำเป็นคู่สำหรับเรียกนำหน้าชื่อชายหญิงทุกชั้นดังนี้ คือ

คนชั้นปู่ย่าตายาย	เป็นชายเรียก	อู	เป็นหญิงเรียก	ต่อ
คนชั้นลุงป้าอาหน้า	เป็นชายเรียก	โก	เป็นหญิงเรียก	มะ
คนชั้นพี่	เป็นชายเรียก	มอง	เป็นหญิงเรียก	ไม
คนชั้นน้อง	เป็นชายเรียก	งะ	เป็นหญิงเรียก	มิ

แต่ต่อมาการเรียกตามแบบเดิมเปลี่ยนแปลงไปบ้าง คือ โดยทั่วไปมักใช้คำ "อู" นำหน้าชื่อผู้ชายชั้นผู้ใหญ่อายุกว่า ๔๐ ปี ขึ้นไป หนุ่มกว่านั้นใช้คำ "มอง" นำหน้าชื่อ สำหรับผู้หญิงนิยมใช้คำ "มะ" คำเดียวนำหน้าชื่อโดยทั่วไป

อนึ่งคำว่า "อุ" ยังใช้หน้าชื่อข้าราชการที่เป็นชั้นหัวหน้ากรม หรือหัวหน้าแผนก แม้ขนาดอายุไม่ถึง ๔๐ ปี ด้วย "อุ" น่าจะตรงกับคำที่ภาษาไทยใช้ว่า "ท่าน" ในปัจจุบัน

วินิจฉัยและอธิบายความหมายคำต่าง ๆ คือ: กรองตะก่า, แง ๆ, เจ้า-หอคำ, ถึก ๆ, บุเรงนอง, พญาตะก่า, พระเจ้าปราสาททอง, พระเจ้ามณฑิรทอง, ยักไข่ (ชื่อเมือง)

๔๔๕.๕๑ ภาษาไทย

การใช้ภาษา เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ.๒๔๔๔ รัฐบาลออกประกาศทางสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องให้ใช้คำว่า "วันเกิด" สำหรับทุก ๆ คน สำหรับพระเจ้าแผ่นดินและพระราชินีทั้งในประเทศและต่างประเทศให้ใช้ "วันเกิดในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" "วันเกิดในสมเด็จพระราชินี"

คำควบ คำซ้อน การพูดควบคู่คำเป็นนิสัยของคนไทย ชอบเอาคำพยางค์เดียวควบกัน เช่น ผีกหัด จัดแจง เพิ่มเติม เป็นต้น การใช้คำควบมีหลายลักษณะ คือ

๑. เอาคำต่างภาษาควบกันทั้งฮัตถและแปล เช่น ทรวงอก

๒. เอาคำที่ความคล้ายกันควบกันให้เกินความกว้างออกไป เช่น เล่าลือ

สรุปว่า คำควบคำซ้อนนี้มักเอาคำที่ความคล้ายกันควบกันให้ความหมายกว้างออกไปเป็นส่วนใหญ่

คำเดียวมีความหมาย ๒ ทาง (Context) คือคำพูดเสียงเดียวกัน หมายความว่าต่างกัน แต่อาจจะเข้าใจได้ด้วยอาศัยคำอื่นที่อยู่ใกล้เคียง เช่น คำว่า สอบ หมายความว่าตรวจก็ได้ หรือรวมเข้าก็ได้ คำว่า โส้ อาจหมายความว่าโยกโยนอย่างหนึ่ง และอาจหมายความว่าถึงของสิ่งหนึ่งพวกแจวพาย เป็นต้น

คำเสียงเหมือนกันแต่ความหมายต่างกันได้แก่แล้วเช่น หน้า และ นำ
เต้า และ ท้าว เข้า และ ข้าว เป็นต้น

คำนำหน้าชื่อคน เนื่องจากมนุษย์ทุกชาติภาษา ตั้งชื่อบุคคลโดยมีหลักเหมือนกันคือ ตั้งชื่อสำหรับเรียกเพื่อให้รู้ว่าต่างคนกันในครัวเรือน เมื่อมีคนเพิ่มขึ้นจึงต้องมีคำเพิ่มขึ้น

การเรียกชื่อย่อหรืออย่างยาว มักมีเหตุเป็นหลายอย่างคือ

๑. เรียกตามสะดวกปาก ซึ่งมักตัดเรียกเป็นชื่อย่อโดยไม่คำนึงว่าจะแปลได้ความหมายหรือไม่อย่างไร

๒. เรียกตามผู้รู้ เป็นการเรียกย่อแต่คงความหมายเดิมไว้

๓. เรียกโดยตั้งใจจะ "หักขปฏิสันถาร" คือต้อนรับหักทวยปราศรัย

๔. เรียกตามหนังสือ

การเรียกชื่อย่อ เป็นวิสัยธรรมดาของมนุษย์ซึ่งมีปฏิบัติกันในทุกชาติ

อนึ่ง เนื่องจากการตั้งชื่อ จะมีให้ห้องกับผู้อื่นเลย เป็นการยาก ฉะนั้นตั้งแต่สมัยก่อน จึงมักนำเอาคำมาเพิ่มเข้าข้างหน้าชื่อหรือต่อเข้าข้างหลัง เพื่อให้รู้ได้เฉพาะตัว ได้แก่

อ้าย นำหน้าชื่อให้รู้ว่าเป็นผู้ชาย

อี นำหน้าชื่อผู้หญิง

นาย นำหน้าชื่อคฤหบดีชาย

นาง นำหน้าชื่อคฤหบดีหญิง

เจ้า นำหน้าชื่อผู้สืบสกุลมาจากผู้ปกครองบ้านเมืองที่มา เรียกเจ้า

ในคำอื่น เช่น เจ้ามือ เป็นเพียงคำเปรียบเทียบ

หม่อม นำหน้าชื่อผู้มีตระกูลสูง สันนิษฐานว่ามาจากคำว่ากระหม่อม

หมายความ ว่า หัว เป็นคำเก่ามาก

คำต่าง ๆ ที่นำมาใช้นำหน้าชื่อ ล้วนเลือกคำที่หมายความว่า เลิศ คือข้างฝ่ายสูงกว่าผู้อื่นมาใช้ทั้งสิ้น เช่นคำ อ้าย อี แสดงว่า เลิศกว่าชั้นน้อง เป็นต้น ต่อมาภายหลังใช้กันแพร่หลายจนทันเพื่อ จนถึงถือกันว่า คำนำหน้าชื่อบางคำ เช่น อ้าย อี สำหรับเพิ่มข้างหน้าชื่อคนชั้นแล้ว

คำนำหน้าชื่อในปัจจุบัน ใช้คำว่า "คุณ" กันอยู่แทบทั่วไป สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า "เจ้าบุญนายคุณ" และยังมีคำว่า "ท่าน" ซึ่งเป็นคำสรรพนาม เช่นเดียวกับ "เธอ" มากลายเป็นคำนำหน้าชื่อไป

คำอุทาน หมายถึงคำที่เปล่งออกมาโดยมิได้ตั้งใจ เป็นคำพูดที่ไม่เป็นภาษา แล้วแต่เสียงอะไรจะหลุดออกมาในเวลาดีใจหรือเสียใจ หรือขู่สาส์บให้กลัว หรือเพื่อทำให้พร้อมเพรียงกัน หรือกล่อมให้สงบ มีเสียง อ และ ห ย มากที่สุด เนื่องจากรากคำตามอย่างกันจนกลายเป็นธรรมเนียม คำอุทานนี้จึงมีความหมายอธิบายได้ ได้แก่

ออ	อ้อ	หมายความว่า	รู้	เข้าใจ
เออ		หมายความว่า	ถูก	
อ้าว		หมายความว่า	ผิด	
เอ๊ะ		หมายความว่า	สงสัย	
อ๊ะ		หมายความว่า	ไม่จริง	เป็นต้น

คำอุทานที่เป็นเสียงสระอื่นและมีหลายพยางค์ เช่น โอละเห่ โห้วฮิ้ว ซาละภาเฮโล ฯลฯ เป็นคำที่แสดงน้ำใจ เพื่อปลอบ ขู่ แสดงความยินดี หรือนัดให้ทำอะไรพร้อมเพรียงกัน สันนิษฐานว่ามีคำเติมเป็นภาษาอื่น ซึ่งไทยรับเอามาใช้ และพูดเขียนไปจนไม่เข้าใจความ นานเข้าคำก็ตกหายไป กลายเป็นคำไม่ได้ใจความ แต่เสียง อ ออกจากลำคอง่ายกว่าเสียงสระอื่น แล้วอาจกลายเป็น ห ย ได้ง่าย ส่วนที่มีพยัญชนะมาแถมเข้าเพราะตัวสกคนำไป เช่น "อ้วย่า"

ในภาษาอังกฤษ ก็มีคำอุทาน เช่นเดียวกันและมีความหมายเช่นกัน เช่น โอ (Oh!) หมายความว่า แปลก เอ (Eh!) หมายความว่า อะไร อห (Ah!) - หมายความว่า รู้ละ เป็นต้น

ตัวอักษร พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรง เป็นผู้ประดิษฐ์ตัวหนังสือไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ สำหรับเขียนภาษาไทย สันนิษฐานว่าเราได้แบบหนังสือขอมมาแก่เป็นตัวอักษรไทย พวกขอมเองได้แบบหนังสือคฤนต์ ซึ่งใช้เขียนภาษาสันสกฤตมาจากอินเดียฝ่ายใต้

แต่ภาษาไทยไม่มีเสียงมากเท่าตัวพยัญชนะของชาวอินเดีย จึงมีพยัญชนะเหลือใช้เขียนในภาษาไทยมาก แต่จะยกเลิกเสียก็ไม่ได้ จึงต้องคงตัวพยัญชนะที่เหลือใช้ เช่น วรรณ ฎ และ สอ สาม ไว้สำหรับเขียนให้ตรงกับคำเดิมที่ไทยรับเอามาใช้ แต่ภาษาไทยมีเสียงสูงต่ำซึ่งเขียนด้วยตัวพยัญชนะของคุณ์ไม่ได้ จึงต้องคิดตัวพยัญชนะเพิ่มขึ้นและคิดวรรณยุกต์ขึ้นสำหรับเขียนคำสูงต่ำ กับต้องบัญญัติพยัญชนะเป็นอักษรสูง กลาง ต่ำ สำหรับเขียนให้ถูกกับเสียง การใช้หนังสือไทยจึงยากกว่าหนังสือคุณ์ นักปราชญ์จึงคิดแก้ไขหนังสือให้ใช้ได้ง่ายมาเป็นยุค ๆ ตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว เช่นแบบหนังสือไทยสมัยแรก เริ่มของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เอาสระไว้ร่วมบรรทัดเดียวกับพยัญชนะ ต่อมาพระมหาธรรมราชาลิไท มาแก้ไขเขียนสระหนังสือไทยทั้ง ๔ ด้าน และรูปตัวอักษรได้ตัดแปลงให้เขียนง่ายขึ้น เชื่อว่าแบบตัวอักษรไทยนี้มีการแก้ไขกันมาหลายคราวตามลำดับ

เนื่องจากอักษรไทยรับแบบอักษรคุณ์หรืออักษรภาษาสันสกฤตของอินเดียมาใช้ และไทยเราไม่สามารถออกเสียงพยัญชนะได้หมดทุกตัวเหมือนชาวอินเดีย เพื่อแก้ไขความลำบาก นักปราชญ์ไทยจึงคิดแก้ไขตัวอักษรวรรณ ฎ ออกทั้งหมดรวมทั้งอักษร ษ ศ สำเร็จรูปเป็น "กอ ข้อย เล็ก" สอนกันทั่วไป แต่บรรดาราชสกุลวงศ์ให้เรียนทั้งหมดทุกตัวอักษรซึ่งเรียกว่า "กอ ข้อย ใหญ่" การให้เรียน กอ ข้อย ใหญ่กันเป็นสามัญทั่วไปกระทำเมื่อมีโรงเรียนหลวงและใช้หนังสือมูลบทบรรพกิจ เป็นแบบเรียน เป็นต้นมา

ข้อสังเกตสำหรับอักษรบางตัว เช่น ฟ มีชาติที่ออกเสียงได้และมีตัวอักษรใช้น้อยมาก สำหรับภาษาบาลีและสันสกฤตซึ่งเป็นรากภาษาของชาวตะวันออก ไม่มีเสียง ฟ ชาติที่มีอักษร ฟ มักมีมาภายหลัง แต่ภาษาอาหรับมีตัว ฟา จึงสันนิษฐานว่าเสียง ฟ มาจากภาษาอาหรับ

ในภาษาไทยมีทั้งเสียง ร และ ล ถ้าใช้อักษรซ้ำเสียง จะทำให้เข้าใจความผิดไป จึงต้องมีอักษรนี้คงอยู่ทั้ง ๒ ตัว

ไม้หันอากาศหรือไม้ผักคูดขึ้นใช้แทนรอกซึ่งเรียกรอกหันและนอคูเรียกนอคูหันเดิมที่ใช้อักษรกูดังกล่าวเพราะหนังสือขอมไม่มีหันอากาศ เมื่อหนังสือภาษาไทยคิดไม้หันอากาศขึ้นใช้แล้ว อักษรกู่ ๒ ตัว จึงสูญไป

เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๘ รัฐบาลให้เปลี่ยนวิธีเขียนหนังสือ เพราะต้องการให้เรียนภาษาไทยได้ง่าย โดยเลิกพยัญชนะ ๑๓ ตัว และสระ ๑๔ ตัว สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระดำริว่า การเปลี่ยนแปลงดังนี้ เป็นสมัยเกิดจลาจลในวิชาวรรณคดีทั้งถ้อยคำและสำนวน ตลอดจนความคิดในการแต่งหนังสือ เรียกได้ว่าเป็นระยะภาษาไทยวิบัติ เพราะการแก้ไขทำให้เสียหลักภาษาไทย

นิรุกติศาสตร์ ศัพท์ในภาษาไทยส่วนใหญ่เป็นคำพยางค์เดียว ถ้าเกินกว่า ๑ พยางค์มักเอา ๒ ศัพท์เข้าควบกัน ศัพท์ที่เป็น ๒ พยางค์หรือมากกว่านั้นโดยมากมาจากภาษาอื่น ได้แก่ภาษาเขมร และภาษาบาลีสันสกฤต

ภาษาย่อมเคลื่อนไปเสมอโดยเฉพาะความหมายของคำ ความหมายของคำมักเปลี่ยนไปเป็นยุคเป็นคราวเพราะหนังสือเป็นบาทแห่งคำพูด

การเกิดคำขึ้นใหม่ เนื่องมาจากสาเหตุ ๒ ประการ คือ เกิดขึ้นเพื่อให้ไพเราะ เช่น เปลี่ยนคำว่า "กิน" ไปต่าง ๆ ประการหนึ่ง ประการที่สอง เนื่องจากไม่มีคำในภาษาไทยจะใช้ให้ตรงกับศัพท์ภาษาต่างประเทศ คำที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็นภาษาบาลี คือ เรียกได้ว่าเป็นการแปลศัพท์ภาษาของคนชาติหนึ่งไปเป็นภาษาของคนอีกชาติหนึ่ง มิใช่แปลเป็นภาษาไทย

รวมข้อวินิจฉัย คำอธิบายและประวัติความเป็นมาของศัพท์ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้:
 กฐินพระราชทาน, กนก, กรมศกศึส่ว เร็จ, กรวดน้ำ, กระโถน, กระบองหรือดรรชนี, บอง, กรุง, กรุยกราย, กรุยเตอะ, กล้วยน้ำว่า, กล้วยมลิอ่อง, กลาหรือกะลา, กล่าป่า หรือกะหล่าป่า, กลาโหม, กลิ้งกลด, กลิ้งพรหม, กัณฑ์, กัมปนาท, กัมพูฉัตร, กำน้ำ, กำแพง, กำไลเท้า, กำไลมือ, กินเมือง, กุหลาบ, กู, เก้, เกยขาลา, เกยลา, เกริน, เกี้ยว, แก่งไค, โกรฐหรือโกศ, ขจรหรือเขจรหรือคะเขจรหรือพเนจร, ขจี, ขนมเค็ก, ขนมทอง, ขนมปัง, ขวัญ, ขอพิจารณาคนออก, ชัดสมาธิเพชร, ชัน, ชันธสีมา, ข้าพเจ้า, ข้าพระ, ข้าวจ้าวข้าวเหนียว, ข้าวบุหรี่, ข้าวปัด,

ข้าหลวง, ขุขันธ์(เมือง), ขุน, ขุนนาง, ขุนหลวง, เข้มขาบ, เขมรัฐ, เขาหลวง,
 เชื้อนชั้นธ, เข้าตั้ง, แยกกลิง, โขน, ไข่, คชสิทธิ์, คชาธาร, คณศ, ครั้งพระ-
 เจ้าเหาะ, ครองเมือง, คริว, ครานั้น, ครุ่ม, ครุข้าง, ความ, คั่นจ้อง, คั่นกรจนา-
 จารย์, คาริ, คุก, เครื่องอาน, เคราะห์, โลกปราสาทหรือเนินปราสาท, โศตร,
 โคน, ้ง, จงกลณี, จบ, จรดกันปิดกันไตร, จอก, จอม, จักราวุธ, จามร,
 จำนอง, จำนำ, จำปาศักดิ์, จำวัด, จึงใจ, เจริญโลกธรรม, เจียง, เจ็ดชั่วโคตร,
 เจ้า, เจ้าภู, เจ้าข้า, เจ้าครอก, เจ้าขาหรือเจ้าคะ, เจ้าคุณ, เจ้าไทย, เจ้าฟ้า,
 เจ้าหอคำ, ฉลาย, ฉัน, ฉันทา, ฉาน, ชมพู, ช่าง, ชะ, ชะเลยหรือเชลย,
 ชันฉาย, ชั่วช้า, ช้า, ช้างหลวง, ช้าดำ, ชิน, ชีตัน, ชื่อสิ่งต่าง ๆ, เซลียง,
 ไชโย, ชับ, ฎีกา, ฆ่าแก่, ดอกขจร, ดอกสลิด, ตั้ง, ต่า, ต่าน, ดาล, ดินสอ,
 เตือนหงายเตือนมีด, โดรม, ตราสั่ง, ตลาดอีสาน, ตะเกี่ย, ตะบะ, ตะละปอน,
 ดัดหมาย, ตาย, ตายโหง, ตาลปวน, ตำหนัก, เตรีด, แดก, โดก, โຕ้ะ, โຕ้ะ
 เท้าข้าง, ถวาง(เมือง), ถ่อ, ถึงกง, ถ้ำ, ถ้ำแก่, ทรรพสัมภาระ, ท้องฟ้า,
 ทอดเชือก, ทะเลสาบ, ทักษิณาทาน, ท้าว, ท่าหลวง, ท่าบุญ, ทูพภิกขภัย, ทูต,
 ไทย, ไทร, ธรรมเนียม, ธรรมศาลา, นกสาริกา, นครเขลาง, นครธม, นนทรี,
 นพศูล, นมการหรือนมัสการ, นักเลง, นั่งบนกองแก้วกองทอง, นางไม้, นานาสัง-
 วาส, นามสกุล, นาฬิกา, บงกช, บข้าหรือบอบข้า, บท, บรมและบวร, บรรจุหรือ
 ประจุ, บรรจุศพ, บรรพ, บรรเลง, บริเวณ, บอกอนุสาสน์, บอด, บัญชร, บัญชร,
 บัดนั้น, บันทาย, บาง, บางหลวง, บาดหลวง, บาท, นายศรี, นายศรีแก้ว, นาย-
 ศรีทอง, นายศรีทองเงิน, บ่าวขุน, บุหงารำไป, ประเคน, ประจัญบาน, ประจำ-
 ของ, ประภูัก, ประทักษิณ, ประพาสตัน, ประมง, ประณูหรือประณู, ประโยค,
 ปรัชญา, ปราการ, ปรางค์, ปราณ, ปราณ๑, ปราบดาภิเษก, ปราสาท, ปริณญา,
 ปฤษณา, ปลาใบไม้, ปลาสลิด, ปลาหาง, ปากน้ำ, ป่า, ป่าดง, ป่าดิบ, ป่าแดง,
 ป่าไม้, ปีใส, ปีชา, ปูม, เปล, ผลัดและผัด, ผัว, ผ้ากราบ, ผ้าเสมียนละว้า, ผี,
 ผีดิบ, ผีฟ้า, ผีลูก, ผู่, เผด็จ, ผ่นแล้งข้าวแพง, ฝรั่งเศส, ผัง, ผักหัด, พ.ศ., พญา,

พนม, พันธุ์เชิง, พระ, พระเจ้าข้า, พระญา, พระตะบอง, พระที่นั่งเกลองสอ,
 พระที่นั่งละค้อ, พระที่นั่งสุวรรณปฤษฎางค์, พระที่นั่งหลังคาทอง, พระป่าเลไลยก,
 พระภูมิ, พระพุทธเจ้าข้า, พระมหาไถ่, พระราชนิพนธ์, พระราชประวัติ, พระยา,
 พระเสื่อเมือง, พฤมึบาศ, พลัมภ์หรือพลาัมภ์, พลายฉวาง, พ่อขุน, พ่อครัว, พ่อ-
 บ้าน, พ่อเมือง, พ่อแม่, พาดควาย, พิฆเนศวร, พิธีประณมกรรม, พิวาลัย, พุกาม,
 พุทธศักราชหรือพ.ศ., พุทธศาสนากาล, เพชรบูรณ์, เพราะ, เพลง, เพี้ย, แพร
 [เมือง], โพงพาง, โสฬส, โไพเราะ, ไพรฟ้า, โสฬสหรือโสฬส, ฟก, ฟ้า, ภมร,
 ภิกษุ, เกลา, เกล็ด, มกฏ, มง, มงกฏ, มณฑป, มณฑิย, มนุษย์, มหาดไทย,
 มหาบุรุษ, มหาบุริสลักษณะ, มหายาน, มหาราช, มหาราชชา, มิ, มู่ลี่, เมณฑกัญญา,
 เมีย, เมืองขึ้น, เมืองหลวง, เมืองออก, เมื่อนั้น, แม่ชื้อ, แม่น้ำ, แม่น้ำแควป่าสัก,
 แม่ย่านาง, แม่หยั่วเมืองหรือแม่หยั่วเมือง, แม่, แมวคราว, โมหะ, ไม้, ไม้กาง-
 เขน, ยกทองล่องจวนเจตคลี, ยิง, ยายกะตาท่านานเขาหรือโคก, เยียรบับ, โย-
 คะ, โยเคีย, โยมสงฆ์, รองหรือสำรอง, รัชกาล, ราชสีห์, ราชินีกุล, เรือนยอด,
 เรือล่องบด, โรงทิม, ฤาษี, ลงยาราชาวดี, ลพบุรี[เมือง], ลอยโคมลงน้ำ, ละ-
 คร, ละเมิด, ลาวกาว, ลูกขุน, ลูกเจ้า, แล, โล่ห์, วง, ว่าง, ว่าง, เรียง, วน,
 วรรณ, วรรณคดี, วรรณคดี, วรรณ, ว่าง, ว่างหลวง, วัฒนธรรม, วันหรือวัน, วันทนะ,
 วน, วิกาล, วิเชียร, วิทยาศาสตร์, เรียง, เรียงคูก[เมือง], ศรีราชา(ชลบุรี),
 ศรีวิสัย, ศรีสุนวรรณะ, ศรีสำราญ, สักราช, ศาน, ศิลป, สก, สดับปกรณ์, สหิง-
 พระ, สนม, สนมทหาร, สนมพลเรือน, สพลิงวาส, สมโภช, สยาม, สระหลวง,
 สวนนอก, สวนใน, สวรรค์, สหชาติ, สังเกตหรือสังกะทิต, สังขยา, สังคม, สัง-
 คิติกาจารย์, สัญญาบัตร, สัปหรือ, สัสเมณะ, สามเสน, สายสัญญาณ, สารเข้า,
 ส้าระตะ, สาวสรรค์กำไลใน, สำแดง, สำมะโนครัว, สำเหร่, สิงค, สีหราช,
 สุโขทัย, สุริยง, สุริยัน, สุโขงบัดนี้[เมือง], สุวรรณภูมิ, เสมียน, เสือ, เสือครูย,
 แสนปม, หน้าเผาและหน้าพาะ, หม่ง, หมวก, หมอเถ้า, หม่อม, หล่อน, หลักเมือง,
 หลักอินทขิล, หลั่งน้ำ, หัก, หัตถบาฬ, หัตถาจารย์, หิมพานต์, แหวนจ้งหรือแหวนฮ้ง,

โทร, ออกสามศอก, อพยพ, อพยพครอบครัว, อภิวัต, อภิเชก, อรหันต์, อรหันต์,
 อรัญ, อรัญญิก, อรรถกถา, อวตาร, อริชชา, อสงไขย, ออกญา, อัญชลี, อัดคัต-
 ชัดสน, อับปรีย์สีกบาล, อัญญาจารย์, อาญาธิราช, อาทมาฏ, อาณชัต, อาราม,
 อาริยธรรม, อาวาส, อาสนะ, อิจฉา, อินโข่ง, อินทราภิเชก, อิราวดี, อุณทิส,
 อุโบสถ, แอ้ว, โองการ, โอม

ภาษาต่างประเทศในภาษาไทย ภาษาไทยมีภาษาต่างประเทศอื่น ๆ
 ปะปนอยู่มาก การเข้ามาของภาษาอื่น ๆ ในภาษาไทยเป็นมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์
 แล้ว ตามหลักฐานที่ปรากฏมีดังนี้คือ

๑. ภาษาจีน มีปนกับภาษาไทยตั้งแต่ก่อนชนชาติไทยจะมาตั้งภูมิลำเนาใน
 ดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน เข้ามาเป็น ๒ ทาง คือ ภาษาจีนหลวงมาจากทางเหนือ
 ภาษาจีนแต้จิ๋วมาจากทางใต้ โดยการค้าขาย

๒. ภาษาเขมร นับว่ามีปะปนในภาษาไทยมากที่สุด มักชอบใช้ในคำพูดของ
 ผู้ดี เช่น ราชาคัพท์ สันนิษฐานว่าเนื่องจากไทยเคยถูกเขมรปกครอง เมื่อสมัยกรุงละโว้
 ครั้นมีอำนาจเหนือเขมรในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้คืนเคยและได้ตำราเขมรมาใช้มาก
 จึงมีคำภาษาเขมรปะปนในภาษาไทยมากภาษาหนึ่ง หนังสือที่แต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา
 จึงใช้คำภาษาเขมรปะปนกับภาษาไทยมากกว่าหนังสือไทยที่แต่งสมัยสุโขทัย เช่น ภาษา
 ไทยได้อักษรควบจากภาษาเขมรมาก ได้แก่ ตรวจ เป็น ตำรวจ ตรัส เป็น ตำรัส
 เป็นต้น แม้ว่าในสมัยต่อมาไทยและเขมรต่างมีดินแดนแยกกันอยู่โดยเด็ดขาด แต่เนื่อง
 จากทั้ง ๒ ประเทศมีอาณาเขตใกล้เคียงกัน ทั้ง ๒ ภาษามีคำที่เหมือนกันอยู่มาก แสดงว่า
 แต่ละประเทศย่อมต้องยืมคำกันใช้เป็นธรรมดา

๓. ภาษาอินเดีย ได้แก่ ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เข้ามาก่อนที่ประเทศ
 ไทยจะตั้งอาณาจักรเป็นปึกแผ่น เช่น ปัจจุบันนี้

ภาษาบาลี เข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนา ลัทธิหินยานและคงเสื่อมโทรมไประยะ
 หนึ่ง เมื่อพระสงฆ์ลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยจึงได้ฟื้นฟูขึ้นอีก
 เพราะพระสงฆ์ลังกาวงศ์นับถือลัทธิหินยาน และใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ภาษาบาลี

เสื่อมลงในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ จึงโปรดฟื้นฟูให้ดีขึ้นได้

ภาษาสันสกฤต เข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งทำให้ภาษาบาลีเสื่อมไปคราวหนึ่ง จนกระทั่งพระสงฆ์ลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ภาษาบาลีจึงรุ่งเรืองขึ้นอีก แต่ไม่อาจล้างภาษาสันสกฤตได้ จึงปนกันอยู่ทั้ง ๒ ภาษา ทางที่ภาษาสันสกฤตเข้ามายังประเทศไทยมาจากประเทศศรีวิชัยทางหนึ่งอย่างแน่นอน

ทั้งภาษาบาลีและสันสกฤตจึงมีปะปนในภาษาไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย นอกจากเข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนาแล้วชาวอินเดียที่มาเป็นครูคงถ่ายทอดตำราวิชาการต่าง ๆ ซึ่งเป็นภาษาบาลีและสันสกฤตให้แก่ชาวพื้นเมืองด้วยโดยแปลเป็นภาษาพื้นเมือง คำสำคัญที่ไม่มีคำภาษาพื้นเมือง จึงเอาคำในภาษาเดิมออกใช้ทับศัพท์

อนึ่ง คนที่บวชได้เรียนรู้ภาษาบาลีสันสกฤต โดยอ่านพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ ถือว่าเป็นภาษาสูง เรียนรู้ได้ยาก การใช้ภาษาบาลีสันสกฤตจึงเป็นเกียรติยศแก่ตัวบุคคล คนจึงชอบเอาศัพท์ภาษานี้ไปใช้แม้โดยจำเป็นและไม่จำเป็น เมื่อนับถ้อยคำใน ๒ ภาษาแล้วก็นิยมใช้กันทั้งโดยคำพูดและในหนังสือตลอดจนการขนานนามต่าง ๆ คำภาษาไทยโบราณจึงสูญหรือใช้ปนไปด้วยกันกับภาษาบาลีสันสกฤตจนแยกไม่ออก

๔. ภาษาอังกฤษ และภาษายุโรปอื่น ๆ เข้ามาในภาษาไทยเนื่องด้วยการติดต่อค้าขายกับชนชาตินั้นที่เข้ามาค้าขายในประเทศไทย แล้วเผยแพร่ภาษาของตนลงไว้

๕. ภาษามลายู มีปะปนในภาษาไทยด้วยการค้าขายเป็นส่วนใหญ่เช่นเดียวกับภาษาอังกฤษ และภาษายุโรปอื่น ๆ

การที่มีคำภาษาต่างประเทศปะปนในภาษาไทยใด ๆ นั้นมีกันในทุกชาติทุกภาษา แต่ภาษาไทยมักแก้ภาษาไทยไปเป็นภาษาต่างประเทศไม่ค่อยคิดหาคำภาษาไทยขึ้น

การใช้หนังสือไทยเขียนภาษาอื่นเผยแพร่เป็นสาธารณะ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เริ่มขึ้นเป็นคนแรก คือพิมพ์หนังสือสวดมนต์ขึ้นเป็นสาธารณะ โดยพิมพ์ขึ้นเขียนอย่างประหลาดทุกตัวไป

ภาษาไทยเชียงตุง ภาษาไทยเหนือลุ่มแม่น้ำโขงไปจนถึงลานนาออกเสียงพยัญชนะเหมือนเสียงเขมร คือออกเสียงตัว ท เป็นตัว ต ตัว พ เป็น ป ภาษาไทยเชียงตุงจึงเพี้ยนกับภาษาไทยบ้างและมีภาษาพม่าปนด้วย ชื่อพวกเจ้าเชียงตุงซึ่งเป็นภาษาไทยจึงออกเสียงแปร่งไป เช่น เจ้ากองไทย ออกเสียงเป็น เจ้ากองไต้ย ราชาศัพท์ มีลักษณะเป็นคำที่ผู้เป็นบริวารชนใช้ต่อผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ และเป็นภาษาของคนพวกอื่นที่คนไทยนำมาใช้ต่อเจ้านายผู้ปกครองของตน

ราชาศัพท์มีความหมายว่า เป็นคำพูดของเจ้านายหรือคำพูดแก่เจ้านาย คำที่ใช้ในราชาศัพท์มีเป็น ๒ ภาษาต่างกัน คือ

๑. ภาษาไทย

๒. ภาษาที่เอามาจากภาษาเขมรและภาษาบาลีสันสกฤต

ประวัติการใช้ราชาศัพท์ เนื่องจากมีภาษาต่างประเทศเข้ามาปะปนและนำมาใช้แทนภาษาพื้นเมืองในหลายทาง แต่ที่สำคัญยิ่งทางหนึ่งคือ ทางยศซึ่งต้องการคำให้เป็นหลั่นลดหลายชั้น จึงเอาคำภาษาต่างประเทศมาใช้ได้แก่ภาษาบาลีสันสกฤต สำหรับภาษาเขมรซึ่งไทยเอามาใช้เป็นราชาศัพท์สันนิษฐานว่า เนื่องจากไทยและเขมรเคยคุ้นเคยกันมาก่อนทั้งในเวลาที่เขมรปกครองไทยและในเวลาที่ไทยได้เป็นนายของเขมรในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไทยย่อมได้ตำราเขมรมาใช้มาก จึงมีคำเขมรปนในภาษาไทยมากและนำมาใช้เป็นราชาศัพท์อีกภาษาหนึ่ง

ระเทียบราชาศัพท์เกิดขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ใช้ราชาศัพท์แต่กับพระเจ้าแผ่นดินหรือพระราชวงศ์ที่ทรงศักดิ์สูงกว่าหรือเสมอกัน การที่เอาคำภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้ สันนิษฐานว่า เพื่อแสดงว่าเป็นของผู้สูงศักดิ์กว่าที่มีใช้เจ้าเท่านั้น แต่ที่เอาคำสามัญในภาษาเขมรมาใช้สันนิษฐานว่า เพื่อให้บริวารที่เป็นเขมรเข้าใจ มีใช้เพราะถือว่าภาษาเขมรสูงศักดิ์กว่าภาษาไทย ในระยะแรกจึงเลือกเอาศัพท์ที่เข้าใจกันมากมาใช้เป็นราชาศัพท์ แล้วมาเพิ่มเติมขึ้นภายหลัง ซึ่งมีราชาศัพท์ต่างความยศในเจ้าต่างชั้น และราชาศัพท์สำหรับผู้มียศแต่มีใช้เจ้าขึ้นด้วย แล้วรวบรวมเป็นตำราราชาศัพท์ขึ้นภายหลัง

วัตถุประสงค์สำคัญของราชาศัพท์คือ เพื่อจะพูดกับเจ้าให้ไพเราะ เป็นสำคัญ ประเพณีที่ใช้คำ "พระ" นำหน้าเรียกเครื่องราชูปโภคและอื่น ๆ อันเนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ พม่ามีเหมือนกับของไทย ส่วนอื่นแต่ใช้คำว่า "ศรี"

ราชาศัพท์มีในภาษาของมนุษย์ทุกประเทศ แต่ราชาศัพท์ของไทย "เลอะมาก" เนื่องจากต้องการยกยอให้วิเศษไพเราะยิ่งขึ้นไป แต่ต่อไปถ้าคนไม่นิยมก็จะสูญไปเอง

คำสามัญและคำราชาศัพท์ที่ได้อธิบายความหมาย ประวัติความเป็นมา คำแปลและวิธีใช้มีดังนี้ คือ

คำสามัญ: กระดานอยู่ไฟ, ตาย, เปล, รก, สายสะดือ, อุจจาระ

คำราชาศัพท์: ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม, ควรมีควแล้วแต่จะโปรด, (ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม) ขอเดชะ, ทูลกระหม่อมหรือ ทูลหม่อม, ทูลกระหม่อมแก้ว, พระบรมราชโองการมานพระบันทูล, สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ

วรรณยุกต์ หนังสือภาษาไทยมีวรรณยุกต์ใช้ตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัยแล้ว แต่มีเฉพาะวรรณยุกต์ เอก (รูปเหมือนปัจจุบัน) และวรรณยุกต์โท (รูปกากบาท) โดยพบในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช การใช้วรรณยุกต์ในสมัยนี้เป็นเพียงเครื่องหมายให้รู้ว่าคำมีวรรณยุกต์ติดกับคำที่ไม่มี ใครจะอ่านออกเสียงอย่างไรก็ได้ ที่มาถือเอาเป็นเครื่องหมายของเสียงเกิดในชั้นหลัง หนังสือจินตตามณีของพระโหราธิบดี ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา มีวรรณยุกต์ครบทั้ง ๔ อย่างแล้ว การเขียนหนังสือไทยเขียนตามเสียงแบบของอินเดีย ดังนั้นในสมัยนี้จึงใช้วรรณยุกต์เป็นเครื่องหมายแห่งเสียงอย่างแน่นอน แม้สำเนียงพูดจะต่างกันในแต่ละภาค แต่การเขียนได้ดำเนินรอยตามแบบการเขียนเหมือนในเมืองหลวง เป็นปรกติ

ภาษาอื่น ๆ ก็มีการผันเสียงเช่นกัน แต่เป็นไปตามสำเนียงพูดหนักเบา ไม่ใช้วรรณยุกต์เป็นเครื่องหมาย

สรรพนาม ตั้งแต่สมัยโบราณมามีคำสรรพนามที่ใช้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. สรรพนามเรียกญาติต่างชั้น ซึ่งแยกออกเป็น ๒ พวก คือ สำหรับเรียกญาติสืบสายโลหิตซึ่งมีชื่อบัญญัติ ๗ ชั่วโคตร คือนับจากตัวเองถอยขึ้นไป ๓ ชั่ว คือ พ่อ ปู่ ทวด นับลงมา ๓ ชั่ว คือ ลูก หลาน เหลน พวกหนึ่ง สรรพนามสำหรับเรียกสาขาศาสนา เช่น ลุง ป้า อา น้า พวกหนึ่ง สรรพนามเรียกญาตินี้บางคำแสดงอิทธิสังค์หรือปungสังค์ บางคำไม่มี

๒. สรรพนามเรียกคนอื่น ๆ ทั่วไป ได้แก่ แก่ ตายาย เธอ เพื่อน ลูกอ่อน หล่อน อ่อน คำเหล่านี้มีประวัติความเป็นมาและการใช้แตกต่างกันไป

สำนวนและถ้อยคำ เนื่องจากสาส์นสมเด็จ เป็นลายพระหัตถ์มีถึงกันเป็นส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พระราชกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระองค์ทรงมีพระชนม์ชีพยืนยาว ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๔ แห่งสมัยราชาธิปไตยจนถึงรัชกาลที่ ๘ ในยุคประชาธิปไตย พระดำรัสและพระสำนวนของพระองค์ย่อมเป็นตัวแทนแห่งถ้อยคำและสำนวนของภาษาพูดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลรัชกาลที่ ๘ แห่งยุคประชาธิปไตย และย่อมเป็นสิ่งที่มีความควรแก่การศึกษาอีกประการหนึ่งนอกเหนือจากเนื้อหาสาระในพระนิพนธ์

อนึ่ง ถ้อยคำสำนวนที่มีปรากฏในสาส์นสมเด็จ นอกจากอาศัยพื้นความรู้ทางภาษาศาสตร์ เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน บ้าง ประกอบกับคำอธิบายความหมายบางคำจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ. ศ. ๒๔๘๓ ย่อมเข้าใจได้เองด้วยความที่อ่านและพิจารณาพิเคราะห์แล้วโดยตลอด

ผู้วิจัยได้คัด เลือกลงและรวบรวมถ้อยคำสำนวนของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

พระองค์หนึ่งใน สาส์นสมเด็จ โดยพิจารณาตามที่เห็นว่าเป็นสำนวนและถ้อยคำที่แปลก เก่า หันสมัย และน่าสนใจควรแก่การศึกษาพร้อมทั้งให้ความหมายไว้ด้วยดังต่อไปนี้

ก่องนม	หมายถึง	เลื่อนชั้นในยกทรงของสตรี
"ก้า"	หมายถึง	เปลือยกาย
กาลา (Gala)	หมายถึง	การฉลอง ปฐมทัศน์
กำพืด	หมายถึง	เบื้องหลัง ชีวิตประวัติ
กินกาว	หมายถึง	ไม่สำเร็จ ยาก
ก	หมายถึง	แต่งขึ้นเองอย่างผิด ๆ
กฤษ	หมายถึง	รูปทรง แบบ
เก็ก	หมายถึง	ยะโส อวดดี
เก็กเหม็ง	หมายถึง	นิยมประชาธิปไตย
โกปีโอบ โกปีโอบ โกปีโอบ	หมายถึง	คำพูดกันเล่น
โกร์	หมายถึง	ถือตัว
โคโลนี่ (Colony)	หมายถึง	ชั้นเดียวกัน ระดับเดียวกัน
"โกป็นไม่ได้"	หมายถึง	ชิดกันมาก คับแคบ
คนคืบ	หมายถึง	คนที่ยังมีได้อุปสมบท
"ครึ่งพระเจ้าเหา"	หมายถึง	เก่าแก่ โบราณ
ควารันตี (Quarantine)	หมายถึง	กักบริเวณเพราะมีโรคติดต่อ
ควรับขึ้น	หมายถึง	กลายมา เปลี่ยนมา
เคลม (Claim)	หมายถึง	เรียกร้อง ขอร้อง
งมหมู	หมายถึง	ไม่รู้ ใจเขลา
จ๊กแหล่น	หมายถึง	จวน เกือบ ฉียด
จับฉ่าย จับฉ่าย	หมายถึง	ผสมกันหลายอย่าง
"จับแพะชนแกะ"	หมายถึง	เอาของคนละอย่างมาผสมกันอย่างผิด ๆ
จาว ๆ	หมายถึง	ลวก ๆ ไม่ละเอียด
จุดใต้ตำตอ	หมายถึง	บ่นเรื่องของบุคคลนั้น แก่ผู้นั้นโดยไม่
		รู้จักตัว

จู้	หมายถึง อุจู้ เปื้อ
เจ็บปวด เจ็บแสบ	หมายถึง ถูกใจ พอใจ
ซัดตึฐ ซัดตึษฐ	หมายถึง ซ้ำ
ชะเลยคักตี้ เซลยคักตี้	หมายถึง ไม่เป็นทางการ
เดินทาง"ซด ๆ"จอด"ซด"	หมายถึง ตามสบาย ไม่รีบร้อน
ซีเรียด (Serious)	หมายถึง เคร่งเครียด
โซด โซ็ด	หมายถึง ไม่ดี ไม่สำคัญ ไร้สาระ ตำต้อย
ดีกรี (Degree)	หมายถึง ปริญา
เดือนมิด	หมายถึง เสียสติ
ตกขอบ	หมายถึง มากมาย รุนแรง
ต้ม	หมายถึง หลอกลวง
ตามเคย ตามเคยอย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง	หมายถึง ตามที่เคยปฏิบัติกันมา
เต่ง	หมายถึง ภูเขาโมย
โด้หลง	หมายถึง ตกลง ยินยอม
ถอยหลัง เข้าคลอง	หมายถึง หันกลับไปประพฤติอย่างเดิม
"ถึงผ้า"	หมายถึง การที่เด็กหญิงแรกมีประจำเดือน
เท้ายา	หมายถึง มากที่สุด
นิกเนม (Nickname)	หมายถึง ชื่อเรียกเล่น ๆ
นิวแซน (Nuisance)	หมายถึง สิ่งก่อความรำคาญ
เสียที...จนถึง"ในมึง"	หมายถึง เสียรู้, แพ้ แม่ในถิ่นของตน
บอกศาลา	หมายถึง บอกเล็ก ไม่เกี่ยวข้อง
บอยคอต (Boycott)	หมายถึง รวมหัวกันไม่ซื้อขายหรือติดต่อกัน
เบียขาว เบี้ยแดง	หมายถึง ความมีชัยเหนือ
แบกกราวน (Background)	หมายถึง เบื้องหลัง
ป.ล. (ปัจฉิมลิขิต)	หมายถึง สุดท้ายนี้

ปล่อยพระบาท, ปล่อยพระพุทธรบาท	หมายถึง ไม่เอาใจใส่ ทอดทิ้ง
ป่วย	หมายถึง ป่วย
ปอดเสีย	หมายถึง เสียกำลังใจ ขยาด
ร้าน"โปเก"โรง"โปเก"	หมายถึง ร้านขายของเก่า (ร้านที่รับประกันว่า ของที่ขายออกจากร้านเป็นของดี)
ไปรเวต(Private)	หมายถึง ส่วนตัว
ฝอย	หมายถึง สิ่งเล็กน้อย รายละเอียดที่ไม่จำเป็น
พายเรือตามน้ำ	หมายถึง อนุโลมตาม
พายเรือทวนน้ำ	หมายถึง ทำการที่ยาก
เพ็ญฉลุ	หมายถึง เรื่องราว ผลงาน
ฟังไม่สรรพจับมากระเดียด	หมายถึง ฟังไม่เข้าใจตลอดแล้วเข้าใจไป อย่างผิด ๆ
พื้นฝอยหาคะเข็บ	หมายถึง ชุกฉวย เรื่องเก่า
ผู้	หมายถึง ไม่มีสติสัมปชัญญะครบถ้วน
เฟลเสีย (Failure)	หมายถึง ล้มเหลว
เพี้ยว	หมายถึง แพง
แฟชั่น แฟชั่น แฟชั่น	
แฟชั่น (Fashion)	หมายถึง สมัยนิยม
ไม่ได้อะไรใส่กระเป๋	หมายถึง ไม่ได้ความรู้
ไม่เป็นหัว เป็นเท้า	หมายถึง ไม่รู้เหตุผล
"ยกศัพท์อวดตึกแก"	หมายถึง ยกศัพท์ภาษาบาลีขึ้นมาอย่างไม่มีมูล
ย่อน เกล็ด	หมายถึง ตรงกันข้าม
ย่อนลัจ ย่อนลัตย	หมายถึง ย่อนกล่าวถึงเรื่องเดิม
ยัวะ	หมายถึง โกรธ
ยี่หระ	หมายถึง สนใจ เอาใจใส่

ชน"รัง"	หมายถึง	ถูกตัวเจ้าของเรื่อง	
รับพร่าทานอย่างกัน	รับพร่าอาทาน	หมายถึง	เอาอย่างกัน
รำเท้า	หมายถึง	เดินรำ	
รีฟิวส์ (Repute)	หมายถึง	มีชื่อเสียง	
(รถ) รูด่าง	หมายถึง	รถที่มีหน้าต่างขนาดเล็กลง	
เรียว เรียวลจ	หมายถึง	เลื่อม เลวลง	
แรงทั้ง	หมายถึง	ชี้เหว่ ไม้งาม	
ลักเพศ	หมายถึง	ผิดเพศ	
ลูกดิน	หมายถึง	เนื้อหาสาระ	
ลูกตุ้ม	หมายถึง	เครื่องวัดความเจริญ	
ลูกแตก	หมายถึง	ลูกระเบิด	
แลต (Translate)	หมายถึง	แปล	
ไล่เต้	หมายถึง	พลัดไป	
ศรวิสัย ศิริไลซ์ (Civilize)	หมายถึง	เจริญ	
เศรษฐกิจ	หมายถึง	การเงิน ฐานะ	
สกันแฮนด์ (Second-hand)	หมายถึง	ใช้มาแล้ว	
สแตนดาร์ด (Standard)	หมายถึง	มาตรฐาน	
สไตรค์ (Strike)	หมายถึง	นัดหยุดงานพร้อมกันเพื่อประท้วง	
สไตล์ (Style)	หมายถึง	แบบอย่าง ลักษณะ	
สระตะ ล้าระตะ	หมายถึง	คิดหลายอย่าง	
สะเต (Stay)	หมายถึง	เลือกรัดทรง	
สับเยก สับเยกต์ สัพเยก (Subject)	หมายถึง	รูปร่าง เรื่องราว	
		คนในปกครองของอังกฤษ	
สัมเป๊ะ	หมายถึง	สัมพัทธ์	
สิ้นตะปัด	หมายถึง	จบ	

เห็นเป็น "เซพ"	หมายถึง ถูกต้อง เหมาะสม
เสียเส้น	หมายถึง ผิดคาดหวัง
โลหุ่ย	หมายถึง ค่าใช้จ่าย
หงายห้อง	หมายถึง คิดไม่ออก จนปัญญา ล้มเหลว
หนาว	หมายถึง กลัว
หมอเน้	หมายถึง หมอทำเสน่ห์
หมาหัวเน่า	หมายถึง ผู้ที่ไม่มีใครต้องการ
หัวหรั่ง หัวหลัง	หมายถึง นักเรียนจบจากต่างประเทศ
หูผึ่ง	หมายถึง สนใจ
เหยียด	หมายถึง แปลงให้เป็น จัดให้เป็น ปรับตัว
แหกตา	หมายถึง หลอกหลวง
อกาโล	หมายถึง ไม่ถูกต้องตามเวลา
อศรวิสัย ไม่ศรวิสัย	หมายถึง ล้าหลัง
ออริจินัล(Original)	หมายถึง ของดั้งเดิม
อะไหล่ อาหลัย	หมายถึง ของสำรอง
อาจันตัย อาจันไตย	หมายถึง ไม่สิ้นสุด ไม่นั่นอน
อิน (In)	หมายถึง เชื้อถ้อยาก ไม่อยู่ในความนิยม
อินเตอเรสต์(Interest)	หมายถึง สนใจ
อินสิดเอนต์(Incident)	หมายถึง เหตุการณ์
อิมมอรัล(Immoral)	หมายถึง เลวทราม ขัดต่อศีลธรรม
อิลลิเก้อ(Illegal)	หมายถึง ผิดกฎหมาย
อี่	หมายถึง ชอบ พอใจ
อี่เรกูลา(Irregular)	หมายถึง ไม่เป็นพื้นฐาน ไม่เป็นปกติ
อึด	หมายถึง ไม่ยั้งดี
อื่อ	หมายถึง พอใจ

เอกซเปิร์ต (Expert)	หมายถึง ผู้เชี่ยวชาญ
เอ็กสฮิบิชัน (Exhibition)	หมายถึง นิทรรศการ
แอกแซชยิเรต (Exaggerate)	หมายถึง เกินความเป็นจริง
เอคเวทิส เมนต์ (Advertisement)	หมายถึง โฆษณา
เอคเวอไตส์ (Advertise)	หมายถึง โฆษณา
เอ็ดดิทท์คคะ	หมายถึง เชี่ยวชาญ สามารถ
เอเยนต์ (Agent)	หมายถึง ตัวแทน
เอว้ง	หมายถึง จบ
แอ็กทีฟ (Active)	หมายถึง คล่องแคล่ว กระฉับกระเฉง
เอกเซล (Excel)	หมายถึง ดีกว่า
แอคยิเตต (Agitate)	หมายถึง ก่อความยุ่งยาก
แอตแทรกชัน (Attraction)	หมายถึง มีเสน่ห์ ใต้อันตา
โอโต เมติก (Automatic)	หมายถึง อัตโนมัติ
โอโม	หมายถึง สร้างขึ้น เนรมิตรขึ้น
ฮอลิเดย์ (Holiday)	หมายถึง วันหยุด
Bull Proof	หมายถึง กระสุนปืนยิงไม่ทะลุ
Quota	หมายถึง อัตราปันส่วน
Round Trip	หมายถึง เดินทางไปกลับ
Shopping	หมายถึง จ่ายของ
Silly	หมายถึง เหลวไหล

๔๔๕.๔๓ ภาษามอญ

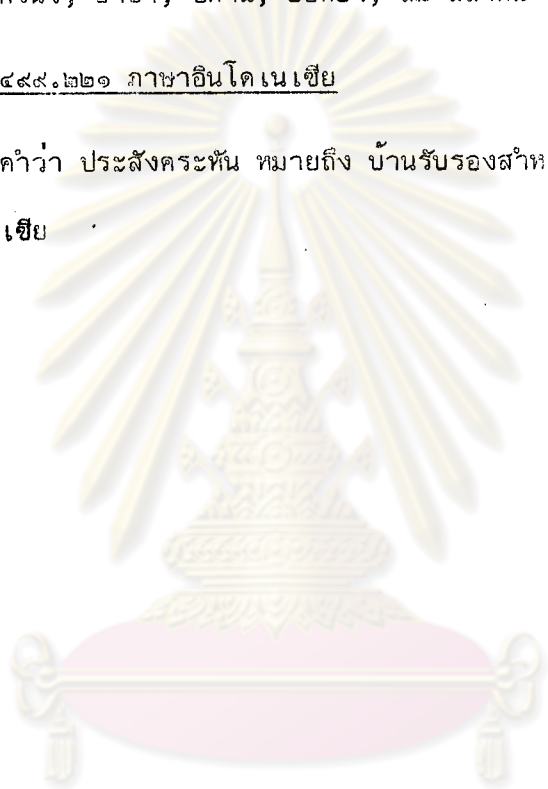
คำว่า "ตละปอยน์" ภาษามอญ เป็นคำเรียกพระภิกษุและสามเณรไทย ตรงกับคำว่า "เจ้ากู" ในภาษาไทยซึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้ยังมีที่ใช้อยู่ คำที่มีความหมายอย่างเดียวกันนี้มีที่ใช้ในภาษาอื่นอีก คือ ฝรั่งเศสในสมัยโบราณเรียกพระไทยว่า Talapoin เขมรเรียกว่า กมรเตนฮัญ

๔๔๙.๒ ภาษามลายู

อธิบายความหมายและวินิจฉัยคำในภาษามลายูดังนี้คือ: ตวนกู, ตานี,
โตหลง, นกโนรี, บ้าบา, ปตานี, ยอหย่า, ลม"สลัดัน", อบัง,

๔๔๙.๒๒๑ ภาษาอินโดเนเซีย

คำว่า ประสังคราะห์ หมายถึง บ้านรับรองสำหรับข้าราชการตรวจการ
ในอินโดเนเซีย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๕๐๐ วิทยาศาสตร์

๕๑๐ คณิตศาสตร์

มาตรา มาตราต่าง ๆ ของสมัยโบราณที่มีกล่าวถึงมีดังนี้คือ

โกฏิ เป็นมาตรานับเท่ากับ ๑๐ ล้าน

ครอ เป็นมาตราวัดปริมาณของอันเดีย เท่ากับ ล้าน

คาจุต เป็นมาตราวัดระยะ เท่ากับ เสียงโคร้อง. ๔ คาจุต เท่ากับ ๑

โยชน์ เพราะฉะนั้น ๑ โยชน์ เป็นระยะยาวเท่ากับ ๔ ชั่วโมงโคร้อง หรือเสียง
 วัจร้องต่อกัน ๔ ตัว เนื่องจากวัจร้องเสียงไม่ดังมาก ดังนั้นระยะที่กำหนดว่า ๑ โยชน์
 เท่ากับ ๔๐๐ เส้น ซึ่งน่าจะมากเกินไป

อสงไขย เป็นมาตรานับซึ่งให้กำหนดตั้งต้นตั้งแต่ ๑ โกฏิ แล้วเพิ่มขึ้นทีละ
 ร้อยแสน ๑๙ ครั้ง นั่นคือจำนวน ๑ อสงไขย แต่สรุปว่าหมายถึงนับไม่ถ้วนนั่นเอง

อักโขหิณี เป็นมาตราวัดปริมาณ เท่ากับ จำนวน ๑๐ ล้าน

อักเซาหิณี เป็นมาตราวัดปริมาณ เช่นกัน เท่ากับพลสีเหล่าซึ่งมีจำนวน

๒๑๘,๗๐๐

๕๑๑ คณิตศาสตร์

เลขอารบิก รัฐบาลไทยได้เปลี่ยนมากำหนดให้ประเทศใช้ เลขอารบิก

แทนเลขไทยแล้วตั้งแต่วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๕

๕๒๓ ดาราศาสตร์

ปรากฏการณ์ธรรมชาติดบนท้องฟ้าที่ได้มีระบุไว้คือ

ดาวหาง ปรากฏขึ้นเห็นได้ที่เกาะลังกา และจีนัง เมื่อเดือนกุมภาพันธ์

พ.ศ. ๒๔๘๔

สุริยุปราคา ปรากฏเห็นได้ในประเทศไทยประมาณปลาย เดือนกรกฎาคม

ถึงต้นสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๖

๔๒๙ ปฎิทิน

มนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์เริ่มมีปฏิทินโดยรู้จักกำหนด "วัน" ก่อน ด้วยการสังเกตดวงอาทิตย์ขึ้นและตก ต่อมารู้จักกำหนด "เดือน" โดยสังเกตดวงจันทร์ขึ้นแรม ขึ้นที่ ๓ รู้กำหนด "ปี" ว่ามี ๑๒ เดือน โดยสังเกตฤดูกาล ปฏิทินในขั้นแรกนี้มนุษย์จึงรู้จักเพียงวัน เดือน และ ปี

ต่อมามนุษย์รู้จักดาวพระเคราะห์ทั้งนับ ๗ วัน เป็น ๑ สัปดาห์

ในขั้นหลังมีผู้สังเกตรู้ทางโคจรของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาว จึงเริ่มเกิดวิชาโหราศาสตร์

เกี่ยวกับ "วัน" ชาวอินเดียนก็ถือว่าสัปดาห์หนึ่งมี ๗ วัน เช่นกัน แต่นับเป็นวันที่ ๑ ที่ ๒ ไม่ได้เรียกรวันตามชื่อดาวพระเคราะห์หรือเทวดา แสดงว่าชื่อวันไทยไม่ได้จากอินเดียแต่สันนิษฐานว่าได้มาจากโหราศาสตร์ซึ่งทำให้เห็นได้ว่าโหราศาสตร์เก่าแก่กว่าศาสนาพราหมณ์ วันของไทยมีชื่อดาวพระเคราะห์ซึ่งพ้องกับชื่อวันของฝรั่งบ้างผิดกันบ้างก็มี แต่น่าสังเกตว่าทุกชาติคำนวณว่า ๑ สัปดาห์มี ๗ วัน จึงสันนิษฐานว่าเรื่องวันมาจากตำราเดียวกัน

สำหรับเรื่อง "เดือน" อินเดียนำเอาชื่อดาวฤกษ์มาเป็นชื่อเดือน ส่วนไทยเรียกว่าเดือนหนึ่ง เดือนสอง คล้ายกับจีน เขมรเรียกเดือนว่า แข และเรียกชื่อเดือนตามดาวฤกษ์อย่างอินเดีย ฝรั่งเรียกชื่อเดือนตามที่พระเจ้าแผ่นดินแห่งโรมทรงบัญญัติขึ้น

การนับเดือนของไทยเป็นการนับตามจันทร์คือหมายถึงเอาดวงจันทร์เดินอ้อมโลกได้รอบหนึ่งเป็นเวลา ๒๙ วัน ครึ่ง จึงเป็นเดือนถ้วนเดือนขาดสลับกัน โดยยกเอาครึ่งวันเป็นวันเสียเดือนหนึ่ง วันในรอบ ๑๒ เดือน จึงเป็น ๓๕๔ วัน แต่วันใน ๑ ปี เป็น ๓๖๕ วัน เกินเดือนไป ๑๑ วัน จึงรวมไว้ ๓ ปี มีเดือน ๘ สองหนเติมเข้าคราวหนึ่ง เพื่อให้ปีตรงตามทางอาทิตย์ได้แก่ฤดู ที่เหลืออีก ๑ วัน รวมเข้าเป็นอธิกวาร การคิดเดือนสุริยคติและจันทร์คติเป็นเรื่องยากมากเพราะละเอียดจึงเป็นหน้าที่ของโหรซึ่งมีเครื่องมือช่วยคิดได้แก่

ส่วน "ปี" สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เรียกปีว่า "เข้า" หรือ "เข้า" หมายถึงทำนาปลูกข้าวได้คราวหนึ่ง เป็นการนับทางอาทิตย์เอาฤดูเข้าปน

ข้อสันนิษฐานว่า เดิมประเทศหนึ่งเอาชื่อสิ่งสำคัญมาเรียก เป็นชื่อปีตามภาษาของประเทศนั้น ๆ แล้วแพร่หลายไปถึงประเทศอื่นซึ่งได้แก้ไขให้เข้าใจและจำง่ายขึ้น เช่น จีนนำเอารูปสัตว์ต่าง ๆ มาเป็นเครื่องหมาย เรียกชื่อปี

เรื่อง ๑๒ นักษัตริ์ สันนิษฐานว่ามีต้นกำเนิดที่บาบิโลน ตูรกี เดิมจำมาจากบาบิโลน และจีนจำมาจากตูรกี แล้วถ่ายทอดให้กับไทยตามลำดับ

สรุปว่ามนุษย์ได้คิดทำปฏิทินขึ้น เพื่อจะหากำหนดอันใดให้ร่วมกันได้ทั้งโคจรของดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ และฤดูกาล แล้วแก้ไขกันมาโดยลำดับ ในที่สุดปฏิทินสุริยคติอย่างฝรั่ง เป็นที่ยอมรับใช้กันทั่วโลก

ปฏิทินของจีน ในสมัยโบราณตั้งแต่ราชวงศ์ชั้น พ.ศ.๓๓๗ ได้กำหนดรอบใหญ่รอบหนึ่งของจีนว่ามี ๖๐ ปี แล้วเอาชื่อสัตว์ต่าง ๆ มาเรียกชื่อปีประจำวัน และวันประจำเดือน แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงเป็นรอบหนึ่ง แบ่งเป็น ๑๒ นักษัตริ์ ซึ่งแบบนี้ไทยและญี่ปุ่นรับเอาไปใช้ด้วย

ปฏิทินชวา มีใช้อยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. เกี่ยวกับราชการและค้าขายใช้ปฏิทินสากล

๒. เกี่ยวกับศาสนา ใช้ปฏิทินมะหะหมัด

๓. เกี่ยวกับประเพณีบ้านเมืองใช้ปฏิทินชวา

ศาสนาฮินดูนับ ๖๐ ปี เป็น ๑ รอบ และปีทั้ง ๖๐ ปีนี้มีชื่อต่างกันทุกปี การนับอายุของไทยมี ๕ อย่าง คือ

๑. นับปี ก็อนับตามชื่อปีเป็นอายุ

๒. นับชวบ คือนับรวมทั้งวันเดือนปี เช่น เกิด เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีชวด

ถึง เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีฉลู อายุเท่ากับ ๑ ชวบ

๓. นับรอบ คือนับรวมทั้งวันเดือนปี ชื่อเดียวกันถึง ๑๒ ปี ในวันเดือนปี

เดียวกัน เท่ากับ ๑ รอบ

๔. นับข้าศก คือนับวัน เดือนปีศกที่เกิดถึง ๖๐ ปี จะถึงวัน เดือนปีศกนั้น เป็นรอบใหญ่ซึ่งมีครั้งเดียวในชั่วอายุคน เช่น เกิดเดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีชวด อัฐศก ต่อไปอีก ๖๐ ปี ถึงเดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีชวด อัฐศก เช่นกัน

"ขวบ" และ "ปี" มีที่ใช้ต่างกัน ขวบหมายความว่ารอบวันเกิด ปีหมายความว่ามาถึง เมื่อเปลี่ยนชื่อปี แต่ก็สรุปได้ว่าขวบคือปีนั้นเอง แต่คำว่าขวบใช้กับอายุเด็กเล็ก

"พุทธศตจักร" คือการนับปีโดยคำนวณการโคจรของดาวพฤหัสบดีเป็นหลัก ซึ่งกำหนดว่าเมื่อโคจรผ่านราศีหนึ่งกินเวลา ๑ ปี หากโคจรตลอด ๑๒ ราศี ได้ ๕ รอบ นับเป็น ๑ รอบ เท่ากับ ๖๐ ปี ชื่อปีต่างกันทั้ง ๖๐ ปี การคำนวณแบบพุทธศตจักรนี้ เกิดขึ้นในอินเดียก่อนพุทธกาล ๒๕๕๕ ปี

ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีคำนวณแบบเดิมโดยเลื่อนเกณฑ์ลงมาับการโคจรของดาวพฤหัสบดีครบ ๑๒ ราศี เป็น ๑ รอบ ซึ่งเท่ากับ ๑๒ ปี วิธีนับอย่างใหม่นี้ จีน อินเดียและไทยรับเอาไปใช้

ศักราช ความหมายที่แท้จริงหมายถึงวันสำคัญของพระเจ้าแผ่นดินแห่งตนราชวงศ์ศักราช ซึ่งนับเป็นศักราชอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่มีผู้ใช้หมายถึงคะแนนปี จนกลายเป็นสามัญนาม

หลักของการตั้งศักราช มาจากการเอาปีสำคัญปีใดปีหนึ่งในประวัติของผู้เป็นที่นับถือร่วมกัน เช่น วันประสูติ วันราชาภิเษก หรือวันสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นต้นราชวงศ์ ตั้งต้นนับเพื่อใช้เป็นคะแนนปีเรื่อยมา ที่เกิดมีหลายศักราชเนื่องมาจากเมื่อเปลี่ยนราชวงศ์ พวกที่ไม่นับถือก็ไม่ทำตามอย่างเก่า เปลี่ยนมาใช้วันสำคัญของราชวงศ์ใหม่ตั้งคะแนนศกใหม่ เช่นศักราชของจีนและญี่ปุ่นใช้ปีรัชกาลของพระเจ้าแผ่นดินเป็นเกณฑ์ เมื่อเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินก็ต้องเปลี่ยนศักราชเสมอไป จึงต้องมีนามรัชกาลบอกไว้ข้างหน้าจำนวนปี ศักราชของอินเดียเอาปีที่สำคัญในราชประวัติ หรือพงศาวดารของบ้านเมืองตั้งต้นศักราชแล้วนับติดต่อกันไป ศักราชของยุโรปก็นับเช่นเดียวกับอินเดีย แต่ถ้าพวกอื่นเป็นใหญ่หรือตั้งประเทศใหม่ก็อาจตั้งศักราชใหม่ ศักราชจึงมีหลายอย่างและในที่สุดเพื่อแก้ความลำบากในเรื่องความยุ่งเหยิงของศักราชจึงมีการกำหนดปีสำคัญของศาสนามาตั้งศักราช ได้แก่

พุทธศักราช ตั้งต้นศักราชด้วยปีปฏิทินพยานของพระพุทธเจ้า

คริสต์ศักราช ตั้งต้นศักราชด้วยปีภูมิติของพระเยซู

ศักราชหิราของอิสลาม ตั้งต้นศักราชเมื่อปีพระมะหะหมัดทิ้งเมืองเมกกะ

ศักราชของไทยสมัยก่อนมีที่ใช้ ๔ อย่างคือ พุทธศักราช มหาศักราช จุล

ศักราช และ ศักราชกฎหมาย

จุลศักราชตั้งโดยพระเจ้าสิงกรามาแห่งพม่า เมื่อ พ.ศ. ๑๑๘๑ พระองค์ทรงเป็นผู้รอบรู้โหราศาสตร์และวิชาอาคมมาก ไทยรับเอาศักราชนี้มาใช้ด้วย ตั้งจะเห็นได้จากพระราชพงศาวดารต่าง ๆ คำที่เรียก เอกศก โทศก รวมสิบศกนี้เป็นเลขปลายจุลศักราชซึ่งไทยเรานำมาเรียก

บรรดาศักราชที่ระบุในพระราชพงศาวดารของไทย ศักราชที่ลงในกฎหมายซึ่งตั้งในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่ทองและศักราชในตอนปลายกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นจุลศักราชมีความแม่นยำ แต่กฎหมายที่ตั้งตอนกลางระหว่างนั้นใช้ศักราชหลายอย่างและเมื่อตรวจสอบดูมักผิด

สำหรับ "รัตนโกสินทรศก" หมายถึงคะแนนปีที่ตั้งต้นนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ เสด็จเสวยราชย์เป็นต้นมา

เกี่ยวกับการลบหรือเปลี่ยนศักราช มีความแตกต่างกัน คือ การตั้งต้นนับศักราชเป็น ๑ ใหม่ อย่างจีนหรือญี่ปุ่น ตรงกับที่เรียก "ลบศักราช" แต่การที่ไทยเปลี่ยนใช้ศักราชต่าง ๆ เป็นบางสมัย เช่นสมัยหนึ่งใช้มหาศักราช อีกสมัยหนึ่งใช้จุลศักราช ฯลฯ เป็นการ "เปลี่ยนศักราช"

ในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง เมื่อทรงตีได้ประเทศกัมพูชา ได้ทรงกระทำพิธีอินทราภิเษกเฉลิมพระเกียรติเป็นพระเจ้าราชาธิราช แล้วทรงเปลี่ยนปีกุนสัมฤทธิศก มีใช้เป็นการลบหรือเปลี่ยนศักราช แต่เป็นการแก้ให้โลอะเท่านั้น และปีที่กำหนดขึ้นก็ใช้เพียงรัชกาลของพระองค์ เมื่อสิ้นรัชกาลได้กลับมาใช้อย่างเดิม

๕๒๘.๑๗ เวลา

เครื่องมือบอกเวลาของไทยในสมัยโบราณ ได้แก่ การตีฆ้องในเวลากลางวัน และตีกลองในเวลากลางคืนเช่นเดียวกับหมา ราชกรจึงเรียกกำหนดเวลากลางวันว่า "มง" และกำหนดเวลากลางคืนว่า "ท่อม" ตามเสียงโหม่งของฆ้อง และเสียงตมของกลองนั้น แต่ในทางราชการเรียกว่า "นาฬิกา" ทั้งกลางวันและกลางคืน

ประเพณีการตีฆ้องและกลองประโคมยาม มาจากการผลัดคนอยู่เวรยาม ซึ่งสันนิษฐานว่าไทยรับวิธีนี้มาจากอินเดียดังนี้คือ

กลางวันอยู่ยามพักละ ๖ ชั่วโมง จึงย่าฆ้องเฉพาะเวลาเที่ยง กลางคืนอยู่ยามพักละ ๓ ชั่วโมง จึงย่ากลอง ๓ ชั่วโมงครึ่งหนึ่ง ไทยเราจึงเรียกเวลาย่ำรุ่ง ย่ำเที่ยง และ ย่ำค่ำ

คำว่า "ยาม" มาจากคำว่ายามะซึ่งเป็นคำเดียวกับยมหรือยะมะ หมายถึง พญายม เจ้าแห่งความตาย "ยาม" หมายถึง ผู้รับใช้ตามคำสั่งของพญายมไปทำให้ตายคือทหาร เวลาที่เรียกว่ายาม คือเวลาที่เปลี่ยนทหารรักษาการณ์

นอกจากการตีฆ้องและกลองสำหรับบอกเวลาการผลัดเปลี่ยนทหารอยู่ยามอันเป็นกิจของบ้านเมืองแล้ว ราชกรโดยทั่วไปส่วนใหญ่รู้เวลาจากกิจที่วัดตีกลองและระฆัง คือ โดยปรกติวัดจะตีกลองในเวลากลางวัน วันละ ๓ ครั้ง เพื่อบอกเวลาเพล เวลาสิ้นเพลและเวลาเย็นซึ่งตีบอกให้ส่วนบุญแก่สรรพสัตว์เมื่อไหว้พระสวดมนต์เสร็จแล้ว ในเวลากลางคืนวัดก็ระฆัง ๒ ครั้ง คือตีเวลาพลบค่ำอันเป็นสัญญาณเรียกพระสงฆ์ให้ไหว้พระสวดมนต์ครึ่งหนึ่ง และตีเมื่อแสงอรุณขึ้นเพื่อบอกพระสงฆ์ให้ครองผ้า และเตรียมตัวออกบิณฑบาตอีกครึ่งหนึ่ง

เครื่องวัดเวลาของไทยในสมัยก่อนคือกะลามะพร้าวซึ่งใช้ลอย เราจึงเรียกเครื่องกำหนดเวลาตามวัตถุที่ใช้ว่า "กะลาลอย" การใช้คำว่า "นาฬิกา" เป็นเรื่องภายหลัง และเมื่อมีเครื่องกลบอกเวลาอย่างฝรั่งเข้ามา ก็เรียกว่านาฬิกาต่อมาเช่นกัน

คำว่า "ชั่วโมง" เดิมเรียก "ลุ่ม" หรือ "กะลาลุ่ม" แล้วเปลี่ยนมาเรียกว่านาฬิกาในภายหลังด้วย

โรงนาฬิกาหลวงได้ใช้กะลาลอยมาจนตลอดรัชกาลที่ ๓ ได้เปลี่ยนมาตั้ง
นาฬิกาของฝรั่งในสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้เอง

๕๕๑ อรรถวิทยา

แผ่นดินไหว ตามความทรงจำของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุ-
วัดติวงศ์ และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงรายงานการเกิดแผ่นดินไหวใน
ระยะเวลาและสถานที่ต่าง ๆ ดังนี้คือ

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงรายงานว่าทรงรู้สึกแผ่นดิน
ไหว ๕ ครั้ง

๑. เมื่อประทับ ณ ตำหนักท่าช้าง สมัยรัชกาลที่ ๕

๒. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ เสด็จประทับ ณ ตำหนักคลองเตย เป็นครั้งที่ตรงกับ

คราวพระมเหสีแห่งกรุงหงสาวดีฟัง

๓. เสด็จประทับ ณ ตำหนักคลองเตย ระยะเวลาไม่ห่างจากเมื่อครั้งที่ ๒

มากนัก

๔. คราวที่ประทับพักอยู่ ณ นครศรีธรรมราชประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๔

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงรายงานการเกิดแผ่นดินไหวรวม ๖

ครั้ง

๑. ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ขณะทรงดำเนินไปยังห้องพระโรงกลางในพระบรม-
มหาราชวัง

๒. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ซึ่งตรงกับคราวพระมเหสีแห่งกรุงหงสาวดีพม่า ฟัง
เป็นเวลาที่กำลังเสด็จอยู่ในเรือกำปั่น เพื่อไปยังยุโรป

๓. - ๔. เสด็จประทับ ณ ปีนัง หลัง พ.ศ. ๒๔๗๔

๕. เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๔ ประมาณ ๘.๓๐ นาฬิกา ขณะ
ประทับ ณ ปีนัง

๖. เวลา ๑๓.๐๐ นาฬิกา ในวันเดียวกับครั้งที่ ๕

แผ่นดินไหวแต่ละครั้งมากน้อยไม่เท่ากัน และยังขึ้นกับอิริยาบถของคนซึ่ง ทำให้ความรู้สึกรสของแต่ละคนแตกต่างกันไป เช่นถ้านอนอยู่รู้สึกไหวมาก หากนั่งอยู่รู้สึกไหวน้อย แต่ถ้าเดินอยู่อาจไม่รู้สึกไหวเลย

ภูเขาไฟ สันนิษฐานว่าภูเขาไฟเกิดขึ้นในโลก เมื่อสมัยนานดึกดำบรรพ์มาแล้ว ในพม่าก็มีภูเขาไฟชื่อภูเขามหาศรีซึ่งชาวพม่า เรียกกัน เป็นสามัญว่าภูเขาโปปา อยู่ทางฝั่งตะวันตกห่างจากพุกามประมาณ ๕๐๐ เส้นสูงกว่า ๗๖๒ วา (๕๐๐๐ฟุต) แต่เป็นภูเขาไฟที่ดับมาหลายพันปีแล้ว

สำหรับประเทศไทยสันนิษฐานว่าภูเขาหลวงแห่งสุโขทัย เป็นภูเขาไฟที่ดับมาหลายพันปีแล้วเช่นกัน วิจัยฉนี้ดูจากยอดภูเขาซึ่งลักษณะ เป็นปากปล่องต่างกับภูเขาอื่น

แม่น้ำลำคลอง "แม่น้ำเจ้าพระยา" มาจากลำน้ำต่าง ๆ รวม ๑๐ สาย เรียงตามลำดับตั้งแต่ทิศตะวันออกไปทางตะวันตกดังนี้คือ

๑. ลำน้ำสัก ต้นน้ำมาจากภูเขาปันน้ำและแม่น้ำโขงเหนือ เมืองหล่มไหลผ่านเพชรบูรณ์ วิเชียรบุรี ชัยบาดาล สระบุรี พระนครศรีอยุธยา
๒. ลำน้ำนครไทย ต้นน้ำมาจากเมืองนครไทย มาออกลำน้ำน่านเหนือพิษณุโลก
๓. ลำน้ำน่าน ต้นน้ำมาจากภูเขาปันน้ำและแม่น้ำโขงในแขวงเมืองน่านไหลผ่านเมืองฝาง ท่งยั้ง พิชัย พิษณุโลกทางด้านตะวันตก
๔. ลำน้ำยม ต้นน้ำมาจากภูเขาในมณฑลพายัพ ไหลผ่านแพร่ สวรรคโลก บางยม มารวมกับลำน้ำท่าแพ ได้สุโขทัย ต่อมามีการขุดคลองลัดลำน้ำยมที่เมืองเซลียง เชื่อมกับลำน้ำท่าแพ ลำน้ำยม เดิมตั้งแต่สวรรคโลกจนถึงลำน้ำท่าแพได้เมืองสุโขทัย เลยต้น เซิน เรียกว่าลำน้ำยมเก่า แล้วเอาชื่อลำน้ำยมมาเรียกลำน้ำท่าแพ ตั้งแต่เมืองเซลียงจนถึงสุโขทัย
๕. ลำน้ำท่าแพ ต้นน้ำมาจากมณฑลพายัพผ่าน เมืองเซลียงทางตะวันตกผ่านสุโขทัยมารวมกับลำน้ำน่าน

๖. ลำน้ำเชียงไกร ต้นน้ำลงมาจากสุโขทัย ผ่านกำแพงเพชร ลงมาถึงปากน้ำเชียงไกรหรือเชิงไกร แต่ลำน้ำนี้ตื้น เขินหมดแล้ว

ลำน้ำตั้งแต่ ๒ ถึง ๖ ออกมาบรรจบแควใหญ่ที่เหนือปากน้ำโพธิ์

๗. ลำน้ำพิงค์หรือแควน้อย ต้นน้ำมาจากภูเขาปันน้ำและแม่น้ำโขงในเขตเชียงใหม่และลำปางมารวมกับลำน้ำวังที่เมืองตากแล้วผ่านกำแพงเพชรมาประสมลำน้ำแควใหญ่ที่ปากน้ำโพธิ์

๘. ลำน้ำบางประมุง อยู่ทางทิศตะวันตกคู่กับลำน้ำพิงค์ที่กำแพงเพชรยอดน้ำมาจากภูเขาปันน้ำระหว่างไทยต่อกับพม่า ปัจจุบันตื้น เขิน เหลือ เป็นหัวง เป็นตอน

๙. ลำน้ำเมืองสรรค์หรือเรียกว่าแม่น้ำน้อย ต้นน้ำมาจากภูเขาปันน้ำเมืองอุทัยธานี เดิมผ่านสิงห์บุรี วิเศษชัยชาญ บ้านผักไห่ มาออกที่บางไทร แต่ภายหลังมีการขุดคลองลัดหลายแห่ง จึงไม่อาจทราบแนวทางการน้ำที่แน่นอน

๑๐. ลำน้ำลพบุรี ต้นน้ำมาจากทิศตะวันออก แต่หาดต้นแหล่งน้ำไม่ได้ เดิมเป็นแม่น้ำใหญ่ ต่อมาถูกขุดคลองลัดจึงตื้น เขิน เหลืออยู่เพียง เป็นบางตอน

ความผันแปรของแม่น้ำและลำน้ำต่าง ๆ ที่ทำให้สายน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลงทิศทางหรือตื้น เขินมีสาเหตุ ๒ ประการคือ

๑. สาเหตุตามธรรมชาติ เกิดจากน้ำฝน เมื่อตกลงมาพัดพาเอาดินทรายจากแผ่นดินตกเพิ่มในท้องน้ำจนทำให้แม่น้ำตื้น เขิน และสายน้ำไหลแปรไปเขาะตลิ่งอีกฝากหนึ่งให้พังลงแล้วสายน้ำเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ ตัวอย่าง เช่นคลองพายทองและคลองสายทอง จังหวัดอ่างทอง สันนิษฐานว่า เดิมคือแม่น้ำอ่างทองเก่าซึ่งกลายเป็นแม่น้ำตาย เพราะสายน้ำพัดพาเอาดินทรายมาปิดปากแม่น้ำตอนล่าง เหลือเป็นคลองบ้านสายซึ่งตอนต้นชื่อ "คลองพายทอง" ตอนปลายชื่อ "คลองสายทอง"

อนึ่ง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนนอีก คือ อ่าวไทย ซึ่งมีดินดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาขุดออกไปทุกที่จนมีผู้ทำนายว่าในกาลข้างหน้าอีกหลายล้านปี อ่าวไทยจะกลายเป็นแผ่นดินไปหมด

ในประเทศจีนก็ประสบกับปัญหาที่เกิดจากธรรมชาติ เช่น เดียวกันนี้ คือ แม่น้ำฮวงโหและแม่น้ำแยงเจ้ ซึ่งเป็นแม่น้ำสายใหญ่พัดพาเอาดินทรายมาทับถมลงในท้องน้ำเป็นประจำ จนท้องแม่น้ำตื้นชันขึ้นมาพอ ๆ กับพื้นดิน จนต้องทำคันดินกันฝั่งน้ำไว้ แต่น้ำมักท่วมตื้นชันมาเป็นอันตรายแก่ผู้คนและทรัพย์สินเนื่อง ๆ

๒. สาเหตุจากมนุษย์ คือ เมื่อสายน้ำคดมากเข้าคนก็ขุดส่วนที่คอดกั่วให้เกิดเป็นคลองลัดนานเข้าสายน้ำเดินไปทางคลองลัดกลายเป็นแม่น้ำสายใหม่ สายน้ำเก่าตื้นเขินไป ตัวอย่างคลองลัดที่กลายเป็นแม่น้ำ ได้แก่ คลองเรียง กลายเป็นแม่น้ำเมืองหิจิตร แม่น้ำเก่านี้วันจะตื้นเขินสูญไป "ลัดโพธิ์" ที่พระประแดง สมุทรปราการ น้ำกัดเขาจะกว้างจนน้ำเค็มขึ้นถึงพระนคร เป็นที่เดือดร้อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ และกรมพระราชวังบวรสถานมงคลต้องเสด็จไปอำนวยการปิดเสีย

อุทกภัย รายงานน้ำท่วมใหญ่ในกรุงเทพมหานคร เท่าที่สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระยาดำรงราชานุภาพทรงรวบรวมได้ดังนี้คือ

ในรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๗๔

ในรัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๖๐

ในรัชกาลที่ ๘ พ.ศ. ๒๔๘๕

๕๕๑.๕ อุตุนิยมวิทยา

น้ำแข็ง น้ำแข็งที่ตกในโลกนี้มี ๔ อย่างคือ

๑. หิมะ (Snow) มีลักษณะเปรียบเสมือนเม็ดทรายที่ปลิวมาเมื่อตกถึงพื้นจะเกาะกันเป็นแผ่น บินได้ไม่เปียกมือ

๒. เปลวหิมะ (Flake) มีลักษณะเป็นแผ่นบางเหมือนกระดาษขนาดเท่าเล็บมือ ปลิวร่อนลงมาเมื่อถึงพื้นจึงเกาะกันเป็นพื้นหิมะสามารถขึ้นเป็นก้อนได้

๓. ลูกเห็บ (Hail) เป็นก้อนขนาดประมาณก้อนช็อคโกแล็ตที่ใส่กล่องขาย ลักษณะเป็นน้ำแข็งใส

๔. น้ำค้างแข็ง (Frost) มักปรากฏอยู่ตามยอดหญ้ารูปร่างกลม ๆ เหมือนกับลูกปัดแต่ใสเหมือนแก้วขนาดสักเท่าเมล็ดผักกาด เมื่อแรกตกลงมาเป็นน้ำเหลวแล้วมาค้างแข็งบนยอดหญ้าเมื่อเวลาหนาวจัดตอนใกล้รุ่ง

สำหรับในประเทศไทยก็เคยมีลูกเห็บตก เมื่อก่อนจะตกอากาศจะมีดี เมฆลอยต่ำเป็นสีเหลือง อากาศร้อนอบอ้าว ต่อมาฟ้าผ่าบนอากาศจาก เมฆก้อนหนึ่งไปอีกก้อนหนึ่ง อีกสักครู่ฝนจะเริ่มตกซึ่งจะมีลูกเห็บตกลงมาด้วย บางก้อนขนาดใหญ่ถึงขนาดทำให้หลังคาบ้านทะลุได้ ชาวหนองคายเรียกว่า หมากเห็บ

พายุ

ลมบ้าหมู เป็นลมที่พัดเป็นวงแล่นไปทางใดทางหนึ่ง เมื่อพัดถูกสิ่งใดก็จะดูให้ลอยขึ้นไปกระจายในอากาศ ลมประเภทนี้อาจเกิดขึ้นที่ใดก็ได้ มีตั้งแต่ขนาดเล็กน้อยจนถึงขนาดใหญ่ที่มีฤทธิ์เดชมาก จนทำลายบ้านเรือนทรัพย์สินและชีวิตได้แก่ ลมใต้-ฝน ไชโคเลน และเฮอริเคน

คำว่าลมสลาดัน เป็นภาษามลายูแปลว่าทิศใต้หมายถึงลมใต้แต่ไทยเข้าใจว่าเป็นชื่อลมพายุ

๕๕๑.๕๙ อากาศภูมิ

ปี พ.ศ.๒๔๘๒ อากาศรุนแรงมากทั่วโลก ฤดูหนาวหนาวจัดและหนาวนาน ฤดูร้อนร้อนจัดและแล้งนาน ประเทศไทยก็ประสบอากาศภูมินี้เช่นกัน

๕๗๒ มนุษยวิทยา

สร้างแบ่งมนุษย์ออกตามสีผิวพันธุ์เป็น ๔ พันธุ์ คือ ชาว เหลือง แดง ดำ

เกี่ยวกับเชื้อชาติมนุษย์มีผู้วินิจฉัยว่า ซอม ข่า เขมร ขมุ เป็นมนุษย์เชื้อชาติเดียวกัน แต่ชาวมงโกเลียและจีน เป็นมนุษย์ต่างเชื้อชาติกัน ลักษณะหน้าตาก็แตกต่างกัน ด้วยคือชาวมงโกเลียหน้าแบนคล้ายพระพุทธรูปจีน ราชภูรชาวสตูลซึ่งเป็นชาติสำคัญเดิมเป็นชนชาติไทยซึ่งไปเข้ารีตนับถือศาสนาอิสลาม พวกมลายูจึงเรียกไทยพวกนี้ว่า "สยามอิสลาม" นานมากคำนี้กลายเป็น "สำสำ"

๕๗๓.๓ มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์

มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ - ไทย พ.ศ.๒๔๗๔ นักปราชญ์ชาวสวิสซึ่งเข้ามาตรวจค้นหาเครื่องมือของมนุษย์ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ พบเครื่องมือหินก่อนประวัติศาสตร์ เป็นอายุหินกลางและหินใหม่ ในเชียงราย ลพบุรี และราชบุรี แต่การตรวจ-

ค้นต่อมาชัดเจน เพราะบรรดาสถานที่ที่ต้องทำการขุดค้น เป็นสถานของศาสนาแทบทุกแห่ง

ในชั้นนาทีก่อนก็มีผู้ขุดพบขวานหินยุคใหม่ หม้อไห และห้วกะโหลกมนุษย์ของต่าง ๆ ได้ส่งให้พิพิธภัณฑ์สถาน ส่วนห้วกะโหลกได้ถูกนำไปฝากเก็บด้วยความไม่รู้ในคุณค่า

มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ - มาเลเซีย รัฐบาลอังกฤษได้ส่งศาสตราจารย์คัลเลนเฟล ผู้อำนวยการตรวจวัดถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์มาขุดค้น ณ ปีนัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ เพื่อตรวจหาโบราณวัตถุ และศึกษาสถานที่ตรงที่ขุดค้นนั้นว่า เดิมเป็นสถานที่ยังไร สถานที่ขุดค้นอยู่ริมแม่น้ำกาลามูตาระหว่างไทรบุรีและปีนัง ตำบลควักกกา ในท้องที่อำเภอพรอวินสเว เลสลี แขวงเมืองปีนัง

การขุดค้นกระทำอย่างประณีตจากผลการขุดค้นสันนิษฐานว่าบริเวณนั้นเดิมเป็นหาดทรายชายทะเลซึ่งมนุษย์ก่อนสมัยประวัติศาสตร์เที่ยวหาหอยกินเป็นอาหาร โดยวินิจฉัยจากลักษณะ เปลือกหอย และดินที่ต่อเนื่องกันต่างสีลาดเป็นสะพาน

สิ่งที่ขุดค้นได้คือ

๑. ดินแดงที่มนุษย์ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ใช้เผาทำตัว
๒. กรามมนุษย์ ๑ ซี่ ซึ่งมีลักษณะโตกว่าฟันคนในปัจจุบัน
๓. ศิลาก่อนหนึ่งซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นครกของมนุษย์ก่อนสมัยประวัติศาสตร์
๔. ฟันสัตว์ซี่หนึ่งซึ่งกำลังจะพิสูจน์ว่าเป็นฟันของฮิปโปโปเตมัส (ม้าน้ำ)

หรือไม่ หากเป็นฟันสัตว์นี้จริงอายุของสมัยประวัติศาสตร์จะเลื่อนขึ้นไปถึง ๑๕,๐๐๐ ปี

การขุดค้นสิ้นสุดลงเมื่อหมดจำนวนเงินที่รัฐบาลอังกฤษอุดหนุนคือปลายเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ สิ่งที่ขุดได้เก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานในสิงคโปร์

มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ - อินโดเนเซีย ศาสตราจารย์คัลเลนเฟล ยังได้เป็นผู้ตรวจของบูรพประวัติศาสตร์ที่ขุดพบในชวา นอกจากของอื่น ๆ แล้ว มีหินประหลาดชิ้นหนึ่งเนื้อใสสีน้ำตาล ด้านในมีรอยรูปปะการังเต็มไปหมด ศาสตราจารย์คัลเลนเฟลวินิจฉัยว่าหินก้อนนี้เดิมเป็นปะการังอยู่ในท้องทะเลเมื่อ ๑๒ ล้านปี ต่อมา

ไฟในกลางโลก **บันดาล** ให้ท้องทะเลโป่งขึ้นมากกลายเป็นภูเขาหินปูน หินปะการังก่อนนั้นกลายเป็นหินปูนแห่งภูเขานั้นด้วย แล้วถูกฝนชะหินปูนที่หุ้มห่อออกไป เหลือปะการังนี้อยู่ ชาติฟอสซิล (Fossil) เข้าจับคลุมด้านบน และกลายเป็นอยู่ในก้อนหินตามลักษณะที่ปรากฏ

สมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ มิได้ใช้ศักราชเป็นเกณฑ์ เพราะมนุษย์แตกต่างกันไปตามพวก มนุษย์พวกใดมีเรื่องราวอันจะพึงรู้ได้โดยหลังขึ้นไปเพียงใด เขตสมัยก่อนและหลังประวัติศาสตร์ก็เลื่อนขึ้นไปเพียงนั้น

ที่เรียกว่าสมัยประวัติศาสตร์ นักปราชญ์ฝรั่งนับ เวลาโดยหลังขึ้นไปเพียง ๖,๐๐๐ ปี เท่านั้น เพราะมีจารึกของอียิปต์เป็นประวัติปรากฏก่อนที่อื่น ก่อนนี้ขึ้นไปเป็นสมัยก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งรู้เรื่องราวได้โดยการสันนิษฐานเท่านั้น

สมัยประวัติศาสตร์ของไทย เริ่มเมื่อพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศ

การกำหนดยุคต่าง ๆ ของมนุษย์ก็เช่นกัน กำหนดตามความเจริญที่แตกต่างกันของมนุษย์แต่ละพวก เช่นพวกปะบัว ในเกาะนิวกินียังอยู่ในยุคหิน เพราะยังใช้ขวานหิน จะกระทั่งได้สมาคมกับพวกฮอลันดา

มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ - ภูมิลาเนา นักปราชญ์ลงความเห็นว่า มนุษย์แรกมีขึ้นในกลางเอเชียก่อน เพราะดินแดนในภูมิภาคนี้อุดมด้วยต้นไม้และเครื่องอุปการแก่ชีวิตสัตว์ทั้งหลาย ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงทางโคจรของโลก**บันดาล**ให้ดินแดนนี้กลายเป็นทะเลทราย มนุษย์และสัตว์จึงแยกย้ายไปหาที่อยู่ใหม่ ได้แก่

๑. ทางตะวันตก เลยไปอยู่อินเดีย ยุโรป
๒. ทางใต้ ไปอยู่จีน ไทย พม่า มลายู
๓. ทางตะวันออก ไปถึงอเมริกา

การอพยพของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ นอกจากสาเหตุของความอึดคัด ผิดเคื่องเรื่องการทำมาหากินแล้วยังมีสาเหตุอื่นคือหนีภัยต่าง ๆ เช่น โรคภัย พุทธิภัย ศัตรู เป็นต้น

๕๗๕.๐๑๖๒ ชีววิทยา

ทฤษฎีของชาลส์ ดาร์วิน ได้ประกาศขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๐๑ ว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมสืบพันธุ์ตามกระบวนการวิวัฒนาการ (evolution) อาจจะคงรูปเดิมหรือแปรรูปเป็นอย่างอื่นเพราะสาเหตุเรื่องถิ่นที่อยู่และการหาเลี้ยงชีพ การสืบพันธุ์นี้ไม่มีหวนกลับถอยหลัง มีแต่จะแยกเลยไปในทางอย่างอื่น เช่น ลิงเล็ก ลิงใหญ่ และมนุษย์เกิดจากพันธุ์เดิมอันเดียวกัน แต่ได้แยกเป็นสายต่างกันมาช้านาน สัตว์บางพวกต้องสูญพันธุ์ไปเนื่องจากสัตว์ที่เหมาะสมแก่โลกวิสัยเท่านั้นจึงจะอยู่รอดได้

๕๘๑ สัตววิทยา

ตำราสัตวศาสตร์เล่มหนึ่งได้แบ่งประเภทสัตว์ตามอาหารที่กินได้เป็น ๓ ประเภทดังนี้

๑. กินพืชมอาหาร ได้แก่ ช้าง วัว ควาย ฯลฯ
๒. กินมังสาหาร ได้แก่ ราชสีห์ เสือ ฯลฯ
๓. กินทั้ง ๒ อย่าง ได้แก่ มนุษย์ หมา แมว หมู เป็นต้น

นักปราชญ์ทางสัตวศาสตร์เชื่อว่าฮิปโปโปเตมัส เป็นสัตว์ที่สูญพันธุ์ไปตั้งแต่ ๑๕,๐๐๐ ปี มาแล้ว

๕๘๕.๗ กวีวิทยา

สัตว์จำพวกแมลงที่มีกล่าวถึงมีดังนี้คือ

"จ๊กจั่น" เป็นสัตว์พวกตักแตน แต่ตัวโตกว่าตัวสีเหลืองอ่อน ปีกใส เสียงร้องมีขี้เป็นคำ ๆ

"ปลวก" เนื่องจากปลวก เป็นนักทำลายที่ยิ่งใหญ่จึงมีผู้พยายามคิดประดิษฐ์ยากำจัดปลวกขึ้นได้ในออสเตรเลียเป็นแห่งแรก วิธีการที่สำคัญคือให้อาหารที่เป็นเชื้อโรคแก่ปลวก ซึ่งจะเป็นพาหะนำไปติดต่อให้แก่พวกพ้องของตนเอง จนสามารถทำให้ปลวกตายได้หมดทั้งรัง

"ผึ้ง" น้ำผึ้งเป็นของดีมีค่า ในเมืองไทยจึงมีนักตีผึ้งอาชีพทำคารอญู วิธีตีผึ้งกระทำดังนี้คือ ขึ้นแรกคนตีผึ้งจะขอขมาแก่ต้นไม้ที่จะขึ้นไปตี แล้วตอกลูกทอยใช้สำหรับปีนขึ้นไปตามลำต้น เมื่อถึงรังผึ้งคนที่อยู่ข้างล่างจะดับคบแล้วส่งขึ้นไปให้ เอาควันรมผึ้งซึ่งจะบินหนีออกไปหมด

"มด" สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พงษ์เกล้าฯ ทรงเห็นมดยกกองทัพรบกันอย่างมียุทธวิธี ณ ตำหนักชินนามอล ปันง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ซึ่งนับว่าเป็นปรากฏการณ์ประหลาดที่หาดูได้ยาก

"เราไร" มีลักษณะคล้ายแมลงสาบแต่ตัวเล็กกว่าเสียงที่ร้องออกเสียงเนื้อเยื่อเรื่อยไปยาว ๆ แล้วจึงหยุดหายใจและตั้งต้นใหม่

๕๕๗ สัตววิทยา

คางคก เป็นสัตว์ที่ได้รับการสังเกตุว่าโง่มาก ไม่รู้จักรักษาตัวกลัวภัยตาม

วิสัยสัตว์

๕๕๘.๑ สัตว์เลี้ยงคลาน

ตุ๊กตุ้ เป็นชื่อที่ชาวพม่าเรียกตุ๊กแก คือตั้งชื่อตามที่ได้ยินเสียงร้อง และเข้าใจว่ามันชอบกินปูน

มังกร สัตว์ประเภทมังกรได้แก่สัตว์เลี้ยงคลานซึ่งมีแยกเป็นหลายพันธุ์ เช่น จิ้งจก ตุ๊กแก จิ้งเหลน เหี้ย จระเข้

๕๕๘.๒ นก

นกแก้ว ชอบกินกุ้ง เล็กปลาน้อย เป็นอาหาร

นกกะลิง เป็นนกปากงุ้มพวกหนึ่งขนสีแดงและเขียว

นกขุนทอง คือนกสาริกา

นกชัน เป็นนกกิ้งก่าสี ปีกแข็งแรง แต่ตาสู้แสงสว่างไม่ได้ต้องมุด

เข้าหาที่มืด

นกสาริกาดง ตัวใหญ่กว่านกขุนทอง สีเทาสลับดำกับขาว

นกเอี้ยงดำ เป็นนกเอี้ยงแท้ นกเอี้ยงม่วงเป็นนกสาริกาดง นกเอี้ยงและ

นกขุนทอง เป็นนกประเภทเดียวกัน

๕๙๕ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม

กวางจอมเบิก (Schomburg deer) เป็นชื่อกวางพันธุ์ที่เซอร์โรเบิร์ต จอมเบิก (Sir Robert Schomburg) กงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ พบในป่าของไทย เมื่อสมัยรัชกาลที่ ๔ และได้ส่งออกไปยังยุโรป กวางพันธุ์นี้เป็นพันธุ์ที่ยังไม่เคยพบเห็นมาก่อน นักปราชญ์จึงขนานนามชื่อผู้พบให้เป็นเกียรติตั้งกล่าว

ปลาวาฬ เดิมเป็นสัตว์บก แต่ลงไปหากินในน้ำนานมากกลายเป็นสัตว์น้ำไป

ละมั่ง เป็นกวางชนิดหนึ่ง มีปลายเขาแพ่แบนตุจฝ่ามือแล้วแตกเป็นยอด สะพรั่งขึ้นไปจุดนิ้วมือ

ลิง เป็นสัตว์มีนิสัยโง่ง

วัวแดง เป็นวัวป่าชนิดเล็กชอบนอนปลักเหมือนควาย

เสือชิตะ เป็นเสือพันธุ์หนึ่งมีในอินเดีย ตามตัวเป็นลายจุดคล้ายเสือตลบ และขนาดก็เท่า ๆ กันแต่ลักษณะผอมแกร่งกว่าสามารถเลี้ยงให้เชื่องได้ง่ายกว่า

เสือพันธุ์อื่นใช้สำหรับไล่เนื้อ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๖๐๐ วิทยาศาสตร์ประยุกต์

๖๐๖ บริหารธุรกิจ - การแสดงและการประกวดสินค้า

งานวิชาการอานุสรณ์ เป็นงานออกกร้านแสดงสินค้า จัดขึ้น ณ สวนอัมพรสถาน เมื่อวันที่ ๑ ถึง วันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๕๒ เพื่อเก็บเงินค่าผ่านประตูสมทบสร้างพระบรมรูปรัชกาลที่ ๖

๖๑๐ แพทยศาสตร์

ครูแพทย์ ภาษาสันสกฤต เรียกครูแพทย์ว่า "ไวทยนาถ" คือองค์พระอิศวร

แพทย์สมัยโบราณชอบทำรูปฤๅษีขึ้นบูชา โดยสมมุติว่าฤๅษีเป็นครูเดิมในวิชาของตน การบูชาฤๅษีเป็นความหมายว่าบูชาครู เดิมที่ไม่รู้จักตัวเท่านั้นจะเป็นมนุษย์หรือเทวดาก็ได้

๖๑๓ สุขวิทยา

ส้วมของพระเจ้าแผ่นดิน ราชศัพท์เรียกส้วมว่า "ที่ลงบังคน" ตามประเพณีโบราณที่ลงบังคนเป็นของมีได้แต่พระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายเท่านั้น ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างที่ลงบังคนเป็นหอหลังหนึ่งต่างหาก หอสร่งต่างหาก เมื่อเสด็จไปลงบังคนแล้ว มีผู้นำบังคนไปเททิ้งที่อื่น

ส้วมของคนสามัญ สันนิษฐานว่าคนไทยถือคติโบราณอย่างชาวอินเดียว่าอุจจาระเป็นสิ่งมีกลิ่นปฏิกูลและอาจประกอบด้วยเชื้อโรค จึงไปถ่ายอุจจาระในทุ่งว่างห่างบ้านเรือนและผู้คน ขุดหลุมถ่ายแล้วกลบ จึงพูดกันว่า "ไปทุ่ง" ในที่มีบ้านเรือนอยู่มากทำ "เวจ" เป็นที่ถ่ายอุจจาระ เป็นการเอาอย่างมาจากพระ (เวจมาจากคำว่าวัจจกฐิหมายถึงที่ถ่ายอุจจาระสำหรับบรรพชิต) เวจทำโดยขุดหลุมแล้วตั้งเวจ เมื่ออุจจาระเต็มหลุมแล้วกลบย้ายเวจไปตั้งที่อื่นใหม่

ชาวเรือทำเวจน้ำ คือทำเป็นสังเขวนไว้ข้างท้ายเรือ ถ่ายลงน้ำชาวบ้านริมน้ำจำแบบไปทำบ้าง

การมีส้วมซึม นับว่าถูกอนามัยที่สุด

ส้วมของพระสงฆ์ เรียกว่าเวจมาจากคำว่า วัจจกฏี ประดิการให้พระสงฆ์มีส้วมสำหรับถ่ายอุจจาระมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เนื่องจากพระสงฆ์มีวินัยอยู่ ๒ สิกขาบทเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ

๑. ห้ามภิกษุถ่ายอุจจาระลงในน้ำ
๒. ห้ามภิกษุขุดดิน

บัญญัติ ๒ ข้อนี้ทำให้พระสงฆ์ต้องปลูกเวจนบก และให้มีระเบียบวินัยรักษาเวจให้สะอาดเรียบร้อยมิให้ลำบากในการโกยขน

ในสมัยพุทธกาลภิกษุย่อมต้องเที่ยวจาริกไปในที่ต่าง ๆ และเนื่องจากไม่มีเวจสำหรับถ่ายอุจจาระประกอบกับบทบัญญัติข้อห้ามดังกล่าว ภิกษุจึงต้องถ่ายอุจจาระตามที่ต่าง ๆ เป็นที่เตือรื้อนและรัง เกียจแก่ชาวบ้าน พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติให้ไปรวมถ่ายในที่เดียวกันโดยอาศัยพื้นดินที่เป็นแอ่ง ต่อมาทรงเห็นว่าการรวมถ่ายในที่เดียวมากองค้ด้วยกัน เป็นการไม่สะดวกแก่ผู้ถ่ายและบังเกิดปฏิกุลโสโครก จึงทรงอนุญาตให้ทำเวจขึ้น ส่วนที่เป็นที่ถ่ายให้ต่อฐานยกขึ้นสูง เจาะร่องมีเฉียงรองเท้าบนฐาน ร่องมีฝาปิด แล้วให้มีหลักปักไว้สำหรับภิกษุขุดขุดขึ้นไปบนฐาน วัจจกฏีมีรั้วล้อมรอบนอก และมีประตูประกอบอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งกันได้ทั้งคนและสัตว์มิให้เข้าใกล้วัจจกฏี เป็นการรักษาการที่อยู่มาก

๖๑๔.๕ ระบาดวิทยา

ไข้ไทฟอยด์ (Typhoid Fever) หรือเรียกว่าไข้รากสาด เป็นโรคระบาดร้ายแรงอย่างหนึ่ง เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ.๒๔๘๒ ไข้ไทฟอยด์ระบาดขึ้นในปิ้ง มีคนป่วยด้วยโรคนี้ ๔๔๕ คน ตายไป ๖๖ คน เจ้าพนักงานสาธารณสุขได้ตรวจพบเชื้อโรคมีอยู่ในไอศกริมและในโลหิตของคนที่เกี่ยวข้องที่เกี่ยวกับน้ำแข็ง รัฐบาลได้ควบคุมโรคนี้โดยให้นักเรียนได้รับการฉีดยาป้องกัน สำหรับประชาชนทั่วไปไปฉีดยาตามแต่ใจสมัคร กับบังคับให้คนเร่ขายของต้องตรวจอนามัยและรับใบอนุญาตจาก เจ้าพนักงานจึงขายของได้

ที่ปักกิ่ง ประเทศจีนมีวิธีทำซีรัม (Serum) สำหรับฉีดป้องกันไข้ไทฟอยด์ ดังนี้คือ ครั้งแรกฉีดเลือดของคนที่เป็นไข้ไทฟอยด์เข้าไปในสมองหนูตะเภา หนูตะเภาได้รับเชื้อโรคเข้าไปจะตายแล้วฉีดเอ็นของหนูตะเภาเข้าในตัวเหา เมื่อโรคติดในตัวเหาแล้ว บดตัวเหารวมกันทำซีรัม เหาที่จะทำซีรัมนี้จะเลือกเฉพาะที่มีอายุคราวเดียวกันสำหรับทำ

การเลี้ยงเหาเพื่อทำซีรัม จะเลี้ยงในกล่องขนาดประมาณของบุหรี เปิดด้านใหญ่ของกล่องด้านหนึ่งกรุด้วยผ้าโปร่ง แล้วจ้างคนจีนมาให้เหากินเลือดโดยผูกกล่องเหาด้านผ้าโปร่ง เข้ากับหน้าแข้งของผู้นั้น

๖๑๔.๘๔ อัคริภัย

บ้านเรือนของราษฎรไทยสมัยโบราณ ที่เป็นชั้นราษฎร เป็น เรือนไม้ เครื่องผูกหรือเครื่องสับหลังคามุงจาก ที่เป็นชั้นสูงขึ้นไปได้แก่ขุนนางและราชสกุลวงศ์อยู่ เรือนฝากระดานซึ่งทำด้วยไม้แก่นหลังคามุงกระเบื้องเคลือบ พวกจีนอยู่เรือนตึก

ลักษณะบ้าน เรือนที่เป็น เครื่องผูกและ เครื่องสับไฟไหม้ง่ายกว่า เรือนฝากระดานและตึก เมื่อเวลาเกิดไฟไหม้ลมมักพัดพาถูกไฟจาก เรือนที่กำลังไหม้ปลิวไปตกบนหลังคาเพื่อนบ้านแล้วลุกลามต่อไป

การป้องกันอัคคีภัยในสมัยโบราณ เจ้าของบ้านทุกระดับต้องจัดหาเครื่องมือสำหรับดับไฟไว้ ซึ่งเรียกว่า "พริ้วขอตะกร้อน้ำ" "พริ้ว" รูปร่างคล้ายเคียวเกี่ยวข้าว มีคมสำหรับตัดเครื่องผูกหลังคา "ขอ" เป็นเหล็กแหลมปลายงอเรียงกันคล้ายมือเสือ สำหรับเกี่ยวหรือสรรพสัมภาระตรงที่ไฟติดเอาลงเสีย "ตะกร้อน้ำ" สานด้วยไม้ไผ่ชั้นยาอย่างครุ ต่อมาทำด้วยสังกะสี สำหรับตักน้ำดับไฟ เครื่องมือทั้งหมดนี้มีตำไม่วางต่อให้ยาวถึงหลังคา ปักเรียงอย่างละหลาย ๆ อันไว้ทุกบ้าน

ลักษณะการดับไฟอย่างโบราณมี ๒ อย่าง

๑. ดับไฟ คือทำให้ไฟที่ลุกแล้วดับด้วยเครื่องมือ
๒. ตัดไฟ คือ เรือนที่ไฟยังไหม้ทางใต้ลมลงเสียให้เป็นที่ว่างตอนหนึ่ง มิให้เป็นเชื้อไฟลุกลามต่อไปได้

เมื่อเกิดไฟไหม้เป็นประเพณีที่ผู้ปกครองบ้านเมืองต้องไปยังที่ไฟไหม้เพื่อบัญชาการดับไฟและป้องกันโจรผู้ร้ายที่อาจฉวยโอกาสแย่งชิงทรัพย์สมบัติ เจ้าของขณะขุมนไฟไหม้ใหญ่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จทรงบัญชาการเอง ถ้ามีไฟไหม้ใหญ่เจ้านายผู้ใหญ่ไปทรงบัญชาการ เมื่อเกิดไฟไหม้ในพระราชวัง จะปิดประตูพระราชวังแล้วเรียกทหารประจำการพร้อมกันหมด เพราะข้าศึกอาจลอบเผาพระนคร

ต่อมาการก่อสร้างบ้านเรือนวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไป ห้ามสร้างบ้านหลังคาจากในพระนคร เปลี่ยนเป็นมุงสังกะสีและฝากระดานแทน กลับเป็นโทษอย่างหนึ่งคือ จะรื้อตัดทางไฟอย่างเรือนเครื่องสับไม่ได้ เพราะใช้ตะปูตรึงแน่น และเรือนหลังคาสังกะสีทนขึ้นดับไม่ได้เพราะร้อนมาก เมื่อไฟไหม้จึงมักไหม้หมดทั้งหลัง

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ โปรดให้มีกรมทหารตั้งขึ้นเพื่อดับไฟโดยเฉพาะ และใช้เครื่องสูบลบเพลิงอย่างฝรั่ง กับให้มีตำรวจล้อมบริเวณห้ามมิให้ใครเข้าไปดูไฟใกล้ ๆ เหมือนแต่ก่อน แล้วให้เลิกประเพณีราชสกุลวงศ์ต้องไปอำนวยความสะดวกดับไฟเสียด้วย

ในอดีตกรุงเทพฯ เคยมีไฟไหม้อย่างใหญ่บริเวณวงเวียน ๒๒ กรกฎาคม ครั้งที่ ๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ไฟไหม้ใหญ่บริเวณนี้จนเป็นเหตุให้โปรดสร้างวงเวียนและถนนแยกไปหลายสาย มีถนน ๒๒ กรกฎาคม เป็นต้น ครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๒ ประมาณ ๒๒ นาฬิกา ไฟไหม้ใหญ่บริเวณนี้อีก

เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๔๘๒ เวลา ๑๔.๓๐ นาฬิกา เกิดไฟไหม้เรือลำเลียงน้ำมันของกรมเชื้อเพลิงถึง ๔ ลำ เป็นน้ำมัน ๑,๓๕๐ ถัง ณ บริเวณช่องนนทรี ต้องปล่อยให้เรือเหล่านั้นลอยไปตามแม่น้ำซึ่งมีไฟลุกเป็นแพน้ำฟุ้งกลัวมาก

๖๑๖.๕๖ อายุรศาสตร์

โรคลักปิดลักเปิด (Scurvy) โรคนี้มีอาการโลหิตออกตามไรฟัน บางครั้งอาจทำให้ร่างกายทรุดโทรมถึงแก่ชีวิต การเกิดโรคเนื่องจากขาดวิตามินซี ซึ่งมีอยู่ในผลไม้เช่น ส้ม เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ผู้ที่มิได้บริโภคผลไม้เป็นเวลานานวันจึงมักป่วยด้วยโรคนี้

โรคเหน็บชา (Beri Beri) เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๖ (ค.ศ.๑๙๑๓)

นายคะสิเมอร์ ฟังก์ (Casimir Funk) ได้ตรวจพบวิตามินบีซึ่งป้องกันโรคเหน็บชา ในเยื่อเมล็ดข้าว นอกจากนี้วิตามินบียังมีในอาหารอย่างอื่นอีกได้แก่ เนื้อวัว เนื้อแกะ เยื่อธัญญาหาร ถั่วมันและผัก ผู้ที่เป็นโรคนี้ซึ่งมักมีฐานะยากจน เช่น กรรมกร เป็นเพราะ ไม่ได้กินอาหารที่ป้องกันโรคนี้เพียงพอ

๖๑๖.๘๖ ยาเสพติด

ฝิ่น เป็นของที่มนุษย์รู้จักกันมาช้านานนับพันปี จีนก็รู้จักปลูกฝิ่นมานานแล้ว และกินเป็นยาแก้โรคร้ายแรงบางอย่าง เช่น ไข้มาเลเรีย ได้ผลดีมาก แต่เป็นยาที่มีพิษถ้ากินเกินขนาดอาจทำให้ตายได้ ต่อมาจีนรู้จักสูบฝิ่นตามอย่างชาวสเปนที่มายึดเกาะฟอร์โมซาในดินแดนจีนคราวหนึ่ง ชาวสเปนเองไปทำการสูบบุยาสูบ (Tobacco) มาจากพวกอินเดียนแดงในทวีปอเมริกาแล้วประสมฝิ่นกับยาสูบสูบเพื่อป้องกันไข้มาเลเรีย เมื่อคราวอยู่บนเกาะฟอร์โมซาชาวจีนบนเกาะนี้สูบตามอย่างแล้วนำขึ้นไปเผยแพร่บนแผ่นดินใหญ่ จีนจึงสูบฝิ่นกันอย่างแพร่หลาย และเป็นประเทศเดียวที่นิยมการสูบฝิ่นต่อมา แต่ชาติอื่นที่ไม่เอาอย่างจีนใช้กินทั้งสิ้น

๖๑๗.๖ หันตแพทยศาสตร์

เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๖ มีหันตแพทย์ชาวจีนผู้หนึ่งชื่อได้ เลียบแห่งร้าน "เองหลี่" ในกรุงเทพฯ ทำหันเป็นที่พอใจแก่ลูกค้ามาก โดยเอาอย่างให้ขบก่อนเพื่อจะดูว่าฟันล่าง ฟันบนของผู้นั้นกินกันอย่างไร

๖๑๗.๘ ศอโสตนาลีกการศึกษาศาสตร์

หูของมนุษย์มี ๓ ชั้น หูชั้นนอกรับเสียง ชั้นกลางส่งเสียงไปถึงหูชั้นในเข้าแก้วหูซึ่งเส้นประสาทมารวมรับเสียง คนหูตึงมักเป็นเพราะหูชั้นกลางชำรุดไม่สามารถรับเสียงได้เต็มที่

เครื่องแก้วหูตึงเป็นเครื่องประดิษฐ์ช่วยรับฟังเสียงให้ได้ยินชัด เจนขึ้นมีชื่อเรียกต่าง ๆ เช่น โซโนโทน (Sonotone) และไวบราโฟน (Vibraphone) เป็นต้น แต่เครื่องแก้วหูตึงนี้แต่ละแบบมีความเหมาะสมต่อคนหูตึงแต่ละคน และแต่ละเครื่องต้อง

ปรับปรุงให้พอดีเฉพาะคนใช้นั้น ๆ ไม่สามารถหยิบยืมใช้กันได้ เช่นเดียวกับแว่นตา

เครื่องประดิษฐ์ช่วยรับฟังเสียงในปี พ.ศ.๒๔๘๐ มี ๔ ประเภท คือ

๑. ทำเป็นก้อนจุกในรูหู
๒. ทำเป็นแตรรับเสียงส่งเข้าหู
๓. โทรศัพท์สำหรับหู
๔. เครื่องโคโนโตนลักษณะทำเป็นแท่งกลสำหรับส่งเสียงทางกระโหลก

วิธีใช้หูฟังที่บ้องหูจะส่งเสียงข้ามกระดูกชั้นนอกที่ขรุขระเข้าไปต่อกับกระดูกชั้นในเลย ใช้ไฟฟ้าเป็นกำลังส่ง

๖๒๑.๘ วิศวกรรมเครื่องกล

ตะเฒ่า คือล้อเลื่อนซึ่งใช้บรรทุกของหนัก

๖๒๒ วิศวกรรมเหมืองแร่

ตีบุก จังหวัดทางภาคใต้ที่มีแร่ตีบุกมากได้แก่ ระนอง ภูเก็ต ตะกั่วป่า พังงา สำหรับระนองชาวจีนยกเกี้ยนผู้หนึ่งชื่อคอซุเจียง ผู้เป็นต้นสกุล "ณ ระนอง" และภายหลังสุดรับพระราชทานยศเป็นพระยาตำราญสุจริตมหิศรภักดี ได้ทำเหมืองแร่ตีบุกมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓

เนื่องจากตีบุกเป็นที่ต้องการแก่ประเทศทางยุโรปมากและประจวบกับเวลาตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมาอังกฤษและฝรั่งเศสต่างมีความปรารถนาจะได้ดินแดนทางตะวันตกออกรวมทั้งประเทศไทยไว้ในอำนาจ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ จึงพยายามดำเนินทุกวิถีทางป้องกันประเทศยุโรปดังกล่าวมิให้เข้ามามีอำนาจแม้ในด้านการค้าในดินแดนไทย เช่นในคราวที่พระยาอัษฎกตทิศรักษา (ตันกิมจิ่ง) ผู้ว่าราชการเมืองกระบุรีคนในบังคับอังกฤษ ทูลเกล้าฯถวายฎีกาขอผูกภาษีอากรเมืองระนอง ตะกั่วป่า ภูเก็ต และพังงา โดยรับประมุขเงินหลวงเพิ่มขึ้นมากกว่าเท่าหนึ่งกว่าที่เคยได้มาแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงว่าอังกฤษจะเข้ามามีอำนาจในแดนไทยได้ทรงคิดหาทางให้ผู้ว่าราชการเมืองทั้ง ๔ รับผูกภาษีอากรในเมืองของตน ประมุขเงินให้มากขึ้นกว่าพระยาอัษฎกตทิศรักษา แล้วพระราชทาน

พระบรมราชานุญาตโดยทันทีให้ตั้งประมูลแข่งกับพระยาอำมฤงคตศิศรักษา กับ โปรด ให้รวมภาษีอากร ๑๐ อย่าง ซึ่งเก็บอยู่ในหัว เมืองฝ่ายตะวันตกเรียกว่า "ภาษีผลประ- โยชน์" ให้ผู้ว่าราชการเมืองเก็บโดยมีต้องประมูลเป็นรายปีด้วย

ในระยะแรกการส่งเงินหลวงให้มีข้าหลวงลงไปประจำที่ภูเกิด เป็นผู้คอย เก็บเงินแล้วเรือบงไปรับเงินมายังกรุงเทพฯต่อมาธนาคารชาเตอร์ แอนด์ เมอคัน- ไทล์ของอังกฤษ รับชำระเรื่องส่งเงิน ข้าหลวงจึงส่งเงินทางธนาคารนั้น

ลักษณะการทำเหมืองในระยะแรกนี้มี ๓ แบบ คือ

๑. เหมืองแล่น เป็นเหมืองสำหรับคนจนทำ คือเมื่อรู้ว่าที่ใดมีแร่ถึงเวลา ฝนตกก็ไปขุด แล้วอาศัยน้ำฝนที่ไหลหรือซึ่งอยู่ข้างเอาแร่มาขาย

๒. เหมืองคล้ำ อาศัยเหมืองน้ำอันมีอยู่โดยธรรมชาติเช่น ลำธาร เป็นต้น ล้างแร่ บางครั้งต้องทำทวนบักน้ำและจ้างกรรมกรทำการ การทำเหมืองคล้ำได้ผล มากกว่าแต่ต้องลงทุน

๓. เหมืองใหญ่ ลงทุนมาก คือเมื่อทราบว่ามีแร่อยู่ที่ใดหากเป็นที่ห่างน้ำ ก็ต้องลงทุนขุดคลองหรือทำท่อทางชักสายน้ำมาใช้ล้างแร่ จ้างกรรมกรทำงาน เป็นจำนวน ร้อยหรือจำนวนพัน การทำเหมืองใหญ่จึงลงทุนมากและผลกำไรก็มากด้วย

ในสมัยต่อมาเมื่อมี เครื่องจักร เข้ามาใช้ในการขุดแร่ วิธีการทำเหมืองก็ เพิ่มขึ้นอีก คือ

๔. เหมืองฉีด วิธีนี้จะกักน้ำไว้บนยอดเขา แล้วทำทางให้น้ำไหลเข้าต่อ เหล็กฉีดดินที่เป็น โขดหินให้ไหลลงด้วยกำลังน้ำซึ่งไหลแรงมาก แล้วเกรอะล้างดิน ทรายออก คัดเอาแต่เนื้อแร่

๕. เรือขุด เป็นลักษณะการทำเหมืองใหญ่นั้นเองทำโดยขุด เป็นบ่อลงไป ในที่ราบโดยใช้ เครื่องจักรทำการทุกอย่างตามลำดับไม่ต้องใช้แรงคน มีกรรมกรเพียงคอย ขนแร่ไปเท่านั้น

การทำเหมืองด้วย เรือขุดนี้ ครั้งแรกขุดในทะเลก่อน ต่อมาจึงมีผู้นำเรือขึ้นไป ขุดแร่บนบกดังกล่าว

การให้ผู้ว่าราชการ เมืองผูกขาดภาษีอากรและขูดแรมในสมัยนั้นมีทั้งผลดีและผลเสีย คือ

ด้านผลดี

๑. ได้เงินหลวงเพิ่มมากขึ้นทั้ง เงินภาษีศุภกและภาษีอากรอื่น ๆ
๒. ไม่มีชาติใดมาแทรกแซงกิจการบ้าน เมืองของประเทศ
๓. ผู้ว่าราชการ เมืองได้ผลประโยชน์
๔. บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง

ด้านผลเสีย

๑. เนื่องจากการทำเหมืองใหญ่ต้องใช้กรรมกรเป็นจำนวนมาก ราษฎรที่มีอยู่มีจำนวนน้อยและไม่ค่อยนิยมมาเป็นกรรมกรเหมืองแร่ซึ่งต้องทำงานหนัก ผู้ลงทุนจึงต้องจ้างชาวจีนที่ยากจนในจีนและประเทศจีนมาเป็นกรรมกร แต่พวกกรรมกรมักถูกนายเหมืองขูดรีดด้วยการขาย เครื่องอุปโภคและบริโภคในตลาดที่ตั้งเหมืองนั้นด้วยราคาแพง ตกเป็นลูกหนี้นายเหมืองจนเดือดร้อนกันทั่วไปพวกนี้จึงร่วมกันเป็นสมัครพรรคพวกตั้งฮ้างฮ้างขึ้น แล้วก่อการกำเริบถึงรบพุ่งเป็นจลาจล เช่นที่ระนองและภูเก็ต ซึ่งในภูเก็ตนั้นถึงกับต้องใช้ทหารจากกรุงเทพฯไปช่วยปราบปราม
๒. เมื่อมีการเปลี่ยนตัวผู้ว่าราชการเมืองใหม่ตามอายุขัยนั้น ผู้มาเป็นแทนได้แก่ทายาทของผู้ว่าราชการเมืองเอง ผู้ว่าราชการเมืองใหม่บางคนไม่ฉลาดและประพฤติตนเป็นคนสุรุ่ยสุร่าย เมื่อมารับผิดชอบการภาษีอากรทั้งหมด รัฐจึงเปลี่ยนเป็นแยกภาษีอากรให้ว่าประมาณเป็นอย่าง ๆ ดังแต่ก่อน ที่ฟังก์าก็ได้เปลี่ยนการเก็บภาษีอากรมาเป็นแบบเดิมด้วยเช่นกัน แต่ที่ระนอง หลังสวนยังคงรวมเก็บภาษีผลประโยชน์ ๑๐ อย่างดังเดิม

ในสมัยต่อมา รัฐบาลได้ตั้งกรมราชโลหกิจ เพื่อจัดการเรื่องการทำเหมืองแร่โดยเฉพาะ การอนุญาตให้ทำเหมืองแร่และเก็บภาษีผลประโยชน์จากเหมืองแร่เริ่มทำตามแบบฝรั่ง ส่วนการเร่งรัดภาษีอากร ให้มีคนสำคัญออกไปบัญชาการมีอำนาจบังคับบัญชาการผู้ว่าราชการเมือง เรื่องการภาษีอากรโดยตรง

เมื่อตั้งกรมราชโลหกิจขึ้นแล้ว การทำเหมืองแร่เป็นไปตามพระราชบัญญัติที่ตั้งขึ้น และดำเนินระเบียบการอนุญาตให้ทำเหมืองตามแบบฝรั่ง โดยเฉพาะที่ภูเกิดในสมัยที่พระยารัษฎานุประดิษฐมหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้เรียกเงินทดแทนความเสียหายอันทำให้เกิดแก่วัดภูที่เป็นสาธารณประโยชน์จากผู้ทำเหมืองแร่มาบำรุงความเจริญในจังหวัดภูเก็ตและจังหวัดใกล้เคียงได้ผลเป็นที่น่าพอใจอย่างยิ่งกับสามารถสร้างสถานทำการของรัฐบาลขึ้นใหม่อย่างมั่นคงที่ภูเกิดตามสมัยนิยมในขณะนั้น โดยที่รัฐบาลมิได้จ่ายเงินงบประมาณอุดหนุนเลย

ในระยะนี้ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมเหมืองแร่ส่วนใหญ่เป็นฝรั่ง และใช้เครื่องจักรทำงานเป็นสิ่งสำคัญแต่การพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ด้วยเครื่องจักรมิได้มีผลดีเพียงอย่างเดียว ผลเสียย่อมมีขึ้นด้วยเช่นกัน เนื่องจากความจำเป็นในการใช้แรงงานลดน้อยลง จำนวนคนย่อมลดลงไปด้วยประโยชน์ที่บ้านเมืองได้จากจำนวนคนมากก็หมดไปได้แก่จำนวนเงินภาษีอากรอย่างอื่น เช่นภาษีฝิ่นและสุราลดลง

อนึ่ง เนื่องจากนายเหมืองในท้องถิ่น ไม่มีทุนพอจะทำแข่งขันกับฝรั่ง ได้ใช้อุบายหากินกับฝรั่งโดยขอ "อาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่" ตามพระราชบัญญัติ เฉพาะตำบลนั้น เสมือนว่าจะทำเอง แต่ไปขายสิทธิแก่ฝรั่ง บริษัทฝรั่งจะนำเงินมาซื้อสิทธิให้เป็นตัวเงินครึ่งหนึ่งและใบหุ้นส่วนของบริษัทครึ่งหนึ่ง เมื่อผู้ขาย เป็นผู้ถือหุ้นในบริษัทก็อาจโอนสิทธิให้ได้โดยง่าย

นอกจากนี้ ยังมีนักหากินอีกประเภทหนึ่งซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ในท้องถิ่น เมื่อเห็นนายเหมืองไปตรวจแร่ในท้องถิ่นใดก็ตาม ไปตั้งถิ่นฐานทำไร่ ฝ้าย ที่นั่นพอให้เกิดสิทธิในทำเล เมื่อบริษัทได้สัมปทานก็ขัดขวาง เรียกร้องค่าตอบแทนเป็นเงินมาก ๆ ถ้าบริษัทไม่ยอมก็ร้องฟ้องกันในศาล นับเป็นการทุจริตและถ่วงเวลาให้บังเกิดความยุ่งยากอยู่-มาก เหตุการณ์ดังนี้เกิดขึ้นเมื่อพระยารัษฎานุประดิษฐมหิศรภักดีถึงอนิจกรรมแล้ว

๖๒๓ อาวุธ

เครื่องอาวุธสำหรับการรบในสมัยโบราณ สันนิษฐานว่าไทยได้แบบอย่างมาจากตำราพิชัยสงครามของอินเดีย ซึ่งแบ่งประเภทอาวุธดังนี้ คือ

๑. อาวุธยาว สำหรับพลข้างพลม้า
๒. อาวุธสั้น สำหรับพลเดินเท้า
๓. อาวุธชุด ได้แก่ ธนู ศร สำหรับพลรถ

พระแสงอัษฎาวุธและพระแสงทศายุธ ตำราพระแสงอัษฎาวุธของไทย

ก็เช่นกัน เป็นเครื่องรบซึ่งไทยได้ตำราตั้งเดิมจากอินเดียเรียกว่าพระแสงทศายุธหรือพระแสงทศาวุธ ได้แก่ อาวุธ ๑๐ อย่างคือ วชิราวุธ หอกชุด ไม้ตะพด ดาบ บ่วง ขอช้าง ตะบอง ดัรริศูล ดอกบัว และจักร ส่วนพระแสงอัษฎาวุธ ได้แก่พระแสงทั้ง ๘ ของไทยดังนี้คือ

๑. พระแสงดาบเขลย
๒. พระแสงจักร
๓. พระแสงดัรริศูล
๔. พระแสงธนู
๕. พระแสงดาบเขน
๖. พระแสงหอกชัย
๗. พระแสงปืนคาบชุดข้ามแม่น้ำสะโตง
๘. พระแสงของง้าวเจ้าพระยาแสนพลพ่าย

พระแสงทศายุธ มีที่เหมือนกับพระแสงอัษฎาวุธ ๕ อย่าง คือ หอก ดาบ ขอช้าง ดัรริศูล จักร ที่ไม่เหมือนกันมี ๓ อย่าง คือ ดาบเขน ธนูศร ปืนไฟ ความแตกต่างที่มีอยู่นี้ย่อม เป็นเพราะเมื่อเครื่องรบเจริญก้าวหน้าเปลี่ยนไปตามสมัย พระแสงอัษฎาวุธได้กำหนดเป็น ๘ อย่าง และมาจากเอาตำราของใหม่และของเก่าผสมกัน เช่น ปืนไฟเป็นของใหม่ เป็นต้น และเนื่องจากตำราของเก่าอาจสูญหายไป เมื่อไทยสร้างตัวเองเป็นปึกแผ่น หาดำราก็มีอยู่ไม่ได้ ต้องอาศัยสืบถามจากผู้ที่ได้จึงเกิดความบกพร่องขึ้นดังกล่าว

นอกจากนี้ยังมีพระแสงอย่างอื่น เช่น พระแสงหว่างเครื่อง หากเป็นพระแสงหว่างเครื่องหน้าเป็นชนิดพระแสงสั้น พระแสงหว่างเครื่องหลังเป็นชนิดยาว

อาวุธที่เรียกว่า คทา ฝรั่งเศสเรียกว่า แกลบ (Glub) มีลักษณะคือส่วนที่มีมือถือเล็ก ปลายใหญ่และเป็นตะปุ่มตะป่ำ

๖๒๓.๘ วิศวกรรมนาрі - ไทย

เรือกระบวนพยุหยาตราเพชรพวง ในสมัยกรุงศรีอยุธยาสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงวางริ้วกระบวนเป็น ๕ สาย คือ สายกลางเป็นริ้วเรือพระที่นั่งเรียกว่าสายพระราชยาน สายในซ้ายขวาเป็นริ้วเรือแห่ เรียกว่าสายคู่แห่ สายนอกซ้ายขวาเป็นริ้วเรือกัน เรียกว่าสายกัน

ระเบียบกระบวนเรือจัดแบ่งเป็น ๕ ตอน ตอนหน้าเรียกว่ากระบวนนอกหน้า (ได้แก่ทหารกองนอก) ถัดเข้าไปเรียกว่ากระบวนในหน้า (ได้แก่กองทหารรักษาพระองค์) ตอนกลางเป็นกระบวนเรือพระราชยาน ตอนหลังชั้นในเรียกว่ากระบวนในหลัง (ได้แก่กองทหารรักษาพระองค์) ตอนหลังชั้นนอกเรียกว่ากระบวนนอกหลัง (ได้แก่ทหารกองนอก) ทั้ง ๕ ตอนนี้มีเรือประตูกั้นทุกตอน

กระบวนนอกหน้า มีเรือพิฆาต ๓ กู้ พวกขุนศาลลงประจำทั้ง ๖ ลำ ถัดมาเป็นเรือแซ ๕ กู้ เรือแซนี้รูปร่างเป็นแบบเรือชัยโกลน หัวท้ายเขียนลายน้ำยา ต่อมาเป็นเรือชัย ๑๐ กู้ ถัดมาเป็นเรือรูปสัตว์ ๒ กู้ ตอนท้ายเป็นเรือรูปสัตว์อีก ๑ กู้ เป็นเรือประตุน้ำขึ้นนอกคั่นกระบวนนอกหน้าและกระบวนในหน้า

กระบวนในหน้า มีเรือรูปสัตว์ ๑๒ กู้ ถัดมาถึงเรือชัย ๑ กู้ เป็นเรือประตุน้ำขึ้นในคั่นกระบวนในหน้ากับกระบวนพระราชยาน ตั้งแต่เรือรูปสัตว์กู้ ๑๐ มา มีเรือโขมตยาซ้อนสายนอกเป็นเรือกันอีก ๕ กู้

กระบวนเรือพระราชยาน เรียงกันแถวเดี่ยวสายกลางเป็นเรือตั้ง ๕ ลำ ลำทรง ๑ ลำ สำรอง ๑ ลำ ต่อมา มีเรือพระที่นั่งกิ่ง เรียงคู่อ้อยู่สายในเป็นเรือสำรอง ๑ กู้ ถัดไปถึงเรือเอกชัย ๑ กู้ เป็นเรือประตูลังชั้นในคั่นกระบวนพระราชยานและกระบวนในหลัง ในระยะเรือพระที่นั่งคู่ท้ายกับเรือประตูลังชั้นในมีเรือโขมตยาซ้อนสายนอกเป็นเรือกัน ๒ กู้ (เรือโขมตยา คือเรือรูปร่างอย่างเรือตั้ง หัวเรือเขียนลายน้ำยา)

กระบวนในหลัง สายกลางมีเรือพระที่นั่งเอกชัยเรียงกัน ๒ ลำ สายในซ้ายขวามีเรือรูปสัตว์ ๓ คู่ ถัดมาถึงเรือรูปสัตว์อีก ๑ คู่ เป็นเรือประตูลงชั้นนอกคั่นกระบวนในหลังและกระบวนนอกหลัง

กระบวนนอกหลัง มีเรือแข่ง ๓ คู่ เรือพิฆาต ๓ คู่

เรือทั้งกระบวนมีจำนวนรวมทั้งสิ้น ๑๑๓ ลำ เรือส่วนใหญ่มีชื่อเรือและชื่อกรมที่ลงประจำ

เรือกระบวนแท่นพระเจ้าแผ่นดิน เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรทรงพระมนา

กระบวนเรือแท่นเสด็จในบทเหเรือเป็น ๓ พวก คือ

๑. เรือต้น เป็นเรือกิ่งระบือไว้ ๔ ลำ คือ เรือครุฑ เรือหงส์ เรือศรีสมรรถชัย เรือไกรสรमुख
๒. เรือชัย ได้แก่เรือตั้งที่หน้าเสด็จนั่นเอง
๓. เรือเหล่าแสนยากร เป็นเรือรูปสัตว์ ได้แก่เรือประจำตำแหน่งข้าราชการผู้ใหญ่

เรือต่าง ๆ อธิบายเรื่องเรือต่าง ๆ ของไทยในสมัยโบราณจนถึงสมัยปัจจุบัน ดังนี้คือ: เรือกิ่ง, เรือโขมดยา, เรือครุฑ, เรือชัย, เรือตั้ง, เรือตั้งคู่ซึก, เรือทองแขวนฟ้า, เรือนริศ, เรือนารายณ์ทรงสุบรรณ, เรือประตูลง, เรือปากพั้ง, เรือพระที่นั่ง, เรือพระที่นั่งขนานชนิดพายเองไม่ได้, เรือพระที่นั่ง "ศรี", เรือพระที่นั่งศรีสักหลาด, เรือมงคัลสุบรรณ, เรือมอ, เรือแม่ปะ, เรือรีว, เรือรูปสัตว์, เรือสักดิ์สิทธิ์อาวุธ, เรือสงครามครรชิต, เรือสำเภาไทย, เรือเอกชัย

๑๒๓.๘ วิศวกรรมนาวิ - พม่า

นับแต่ พ.ศ. ๒๔๐๘ เป็นต้นมา การเดินเรือในแม่น้ำอิรวดีและแม่น้ำชินคฺวิน ในพม่ามีบริษัทเดินเรือที่สำคัญคือ "บริษัทแม่น้ำอิรวดี" ซึ่งใช้เรือกำปั่นไฟเป็นเรือโดยสารแบบและขนาดของเรือมีหลายอย่าง โดยสร้างให้เหมาะสมแก่ทางที่เดินเรือในแม่น้ำซึ่งแนวตลิ่งและร่องน้ำเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

เรือบรรทุกสินค้าใช้เรือลำเลียง เป็นเรือที่ต่อด้วยเหล็กด้านบนทำเป็นโรง
ไม้มุงสังกะสี มีฝารอบเปิดเป็นทางเดินผ่านตามขวางที่กลางเรือ มีประตูที่กลางลำ
จนถึงท้ายลำ รูปร่างเพรียวกว่าเรือบรรทุกข้าวในไทย ที่ถือท้ายทำสูงสำหรับคนถือ
ทางเสื่อนั่งเพื่อให้เห็นร่องน้ำถนัด

นอกจากนี้มีเรืออื่น ๆ เช่น เรือจ้างแบบแจว ๒ ข้างคนเดียวซึ่งเป็นเรือ
พื้นเมืองของพม่า เป็นต้น

๖๒๓.๘ วิศวกรรมนาวิ - ยุโรป

เรือโดยสาร มีลักษณะที่เหมือนกันคือ ออกแบบด้วยความตั้งใจให้
ความสุขสำราญแก่คนโดยสารทุกอย่างเท่าที่จะกระทำได้ แต่มีที่แตกต่างกันอยู่บ้างคือ
เนื่องจากชาวอังกฤษชอบเล่นกีฬาจึงมักทำที่เล่นกีฬาอย่างดีเป็นพิเศษ ชาวภาคพื้นทวีป
(Continent) ชอบนั่งสนทนาและร้องรำยิ่งกว่ากีฬา เรือยุโรปชาติอื่นจึงนิยมทำห้อง
กาแฟ (Cafe) และห้องเต้นรำวิจิตรกว่า

ประมาณ พ.ศ.๒๔๗๖ เป็นต้นมา เรือโดยสารยุโรปนิยมพาผู้โดยสารท่องเที่ยว
เที่ยวรอบโลกมักสร้างเป็นเรือเดินสมุทรขนาดใหญ่ และพยายามแก้ไขความนิยมของ
ชาวยุโรปที่ต่างกันนั้นให้มีความสุขสนุกสนานเท่ากันและยังพยายามลดค่าโดยสารให้
ถูกลงด้วยซึ่งได้รับความนิยมมาก เช่น เรือปอตสดัม (Potsdam) และเรือเรโซลูด-
(Resolute) ของเยอรมัน เรือเอ็มเพรส ออฟ บริเตน (Empress of Britain)
ของอังกฤษ เป็นต้น

เรือรบ เรือดำน้ำของอังกฤษในปี พ.ศ.๒๔๗๘ สร้างสี่ฐานเหมือน
ปลา ปรกติตัวเรืออยู่แต่ในน้ำ มีแต่ที่ดิ่งเป็นและที่สำหรับพนักงานเดินเรือโผล่ขึ้นมาพื้น
น้ำ ภายในลำเรือเต็มไปด้วยเครื่องเทคนิคต่าง ๆ เรือดำน้ำต้องมีเรือแม่สำหรับ
เก็บรักษาเครื่องอะไหล่ เสียงอาหาร และเป็นที่อาศัยของทหารประจำเรือ เป็น
เรือที่ใช้ยากและรักษายากทั้ง ๒ สถาน

๖๒๕.๗ วิศวกรรมการทาง

ถนนเชื่อมระหว่างตรังและสงขลา พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) อดีตสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต เป็นผู้ริเริ่มทำถนนจากทางด้านจังหวัดตรังขึ้นไปที่ทำนาราก่อน แล้วทางสงขลาทำขึ้นไปบรรจบภายหลัง

ถนนอังรีดูนังต์ในกรุงเทพมหานคร เดิมเป็นเพียงมูลดินตามแนวคลองที่ขุดจากถนนหัวลำโพงไปยังปทุมวันคือคลองอรชร ต่อมากงสูดอังกฤษชื่อนายนิวแมน (Newman) ขอแรงพวกจีนในบังคับอังกฤษให้ช่วยกัน เกลี่ยดินเป็นถนนสำหรับขี่ม้าและเดินช้อมกำลังกาย พวกฝรั่งจึงเรียกชื่อถนนนั้นตามประวัติว่า "นิวแมนส์ไมล์" (Newman's Mile) เพราะยาวประมาณ ๑ ไมล์ ไทยเรียกว่าถนนนิวแมน (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นถนนสนามม้าและถนนอังรีดูนังต์ตามลำดับ)

๖๒๗ วิศวกรรมชลศาสตร์

คลอง การขุดคลองของไทยในสมัยโบราณก่อนใช้เครื่องมือและแผนที่อย่างฝรั่ง กระทำโดยขุดจากปลายบางข้างหนึ่งไปต่อกับปลายบางอีกทางหนึ่ง บางคือคลองตัน ทำขึ้นเพื่อชักน้ำในแม่น้ำเข้าไปใช้ในที่ทำกิน ต่อมาอาจถูกทอดทิ้ง ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปทำมาหากินอย่างอื่นคง เหลือแต่ชื่อตำบล

คลองคูพระนครเดิมของกรุงเทพมหานคร เรียกกันเป็น ๓ ชื่อ คือ ตอนเหนือเรียกคลองโรงไหม มีเขตประมาณวัดบูรณศิริลงมา ตอนกลางเรียกคลอง-หลอด ตอนใต้เรียกคลองตลาดมีเขตประมาณไม่เกินสะพานมอญขึ้นมา ตอนที่เรียกคลองโรงไหม เพราะมีโรงไหมตั้งอยู่ คลองตอนข้างวังหน้าจึงได้ชื่อว่าคลองโรงไหม

คลองถนนตรง ขุดในสมัยรัชกาลที่ ๔ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เป็นแม่กองทำการขุด เริ่มตั้งแต่คลองผดุงกรุงเกษม กำหนดจะให้อ้อมคลองพระโขนงเพื่ออนุโลมตามคำขอของฝรั่งที่ค้าขายในกรุงเทพฯ ซึ่งคิดจะไปตั้งห้างและโรงจักรต่าง ๆ ตั้งแต่ปากคลองพระโขนงจนถึงบางนา และร้องขอรัฐบาลให้ขุดคลองตั้งแต่พระโขนงถึงพระนคร เพราะแม่น้ำตอนนั้นอ้อมและไหลเชี่ยวไปมาลำบาก คลองนี้เริ่มขุดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ ต่อมาฝรั่งเปลี่ยนความคิดมาตั้งโรงจักรเหนือบางคอแหลม คลองถนนตรงจึงขุดถึงเพียงคลองเตยเท่านั้น

คลองบางหลวงอายเอียง เป็นคลองขุดแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยา ปาก
คลองด้านเหนืออยู่ทางฝั่งตะวันตกใต้อ่างทองต่อกรุงศรีอยุธยา ลงมาบรรจบกับแม่น้ำ
น้อยสายที่มาทางบ้านผักไผ่ ณ บ้านหัวเวียงและเลยลงมาพร้อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่
บางไทร

คลองปากลัด สมุทรปราการ ขุดในสมัยรัชกาลที่ ๒ เมื่อเตรียมรบ
ญวณ ซึ่งครั้งนั้นให้สร้างป้อมที่สมุทรปราการและนครเขื่อนขันธ์ จึงโปรดให้ขุดคลอง
ลัดขึ้นใหม่สำหรับเป็นทางคมนาคมในเวลาทำสงครามคลองปากลัดนี้เดิม เรียกว่า
"ลัดหลวง" อยู่เหนือ "ลัดโพธิ์" เล็กน้อยเป็นคลองยาวกว่าลัดโพธิ์มากแต่แคบกว่า
ในฤดูร้อนต้องถมดินปิดคลองกันน้ำเค็มทุกปี เมื่อถึงฤดูฝนจึงเปิดทำนบให้แล่นเรือ ถึง
สมัยรัชกาลที่ ๕ เจ้าพระยารัตนาธิเบศร (พุ่ม) เมื่อยังเป็นที่พระสมุหกลาโหมได้
บริจาคทรัพย์สร้างประตูน้ำในคลองนี้เพื่อมิให้ต้องถมและรื้อทำนบทุกปี แต่ช่างผู้สร้าง
ประตูน้ำหย่อนความรู้สายน้ำกัดดินโคลนลตได้ประตูน้ำไปได้ จนในไม่ช้าประตูน้ำนั้น
พังต้องใช้วิธีถมทำนบอย่างเดิม

คลองพิงค์ เป็นคลองขุดเชื่อมระหว่างลำน้ำน่านและลำน้ำยม
คลองมหานาค พระนครศรีอยุธยา ตามพระราชพงศาวดารกล่าวว่า
การขุดคลองนี้อำนวยการโดยพระมหานาคซึ่งบวชอยู่ ณ รัศมีเขาทองสีกออกมารับอาสา
ชักชวนราษฎร ช่วยกันขุดคูพระนครทางด้านเหนืออีกชั้นหนึ่งในทุ่งภูเขาทอง เมื่อคราว
ที่ได้ข่าวว่าพระเจ้าตะเบ็งชเวเตี้ยกกองทัพเข้ามาจะตีพระนครศรีอยุธยาคลองนี้จึง
ได้ชื่อว่า "คลองมหานาค"

คลองลัดเสนาบดี ชัยนาท สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อ
ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยปีแรก ทรงเป็นผู้รับสั่งให้ขุดเมื่อประมาณ
พ.ศ. ๒๔๓๕ เนื่องจากแม่น้ำในต่อนั้นเดินอ้อมมาก ทรงเห็นว่าหากขุดตามทางลัดซึ่ง
เป็นร่องน้ำเล็กอยู่ก่อนแล้ว จะเป็นประโยชน์แก่ค้าขายมาก ได้ทรงมอบเงิน ๑๐ ชั่ง
ในการขุดขยายคลองลัดนั้น และได้โปรดประทานนามคลองลัดนี้ว่า "ลัดเสนาบดี" ต่อ
มาอีกประมาณ ๒๐ ปี คลองลัดเสนาบดีกลายเป็นแม่น้ำกว้างใหญ่ แม่น้ำตอนอ้อมเดิม
ต้นเขินกลายเป็นร่องน้ำ บ้านเรือนและวัดในตอนนี้ซึ่ง เคยอยู่ริมน้ำกลายเป็นบ้านดอน

และวัดคอนไป จึงทรงมีพระดำริว่าการขุดคลองลัด เป็นเหตุให้แม่น้ำเดิมเสียและเกิด
โทษแก่ท้องถิ่นเดิมนั้น

คลองอรชร กรุงเทพมหานคร เป็นคลองที่เริ่มต้นขุดตั้งแต่ถนนหัวลำ-
โพงไปปทุมวัน ได้แก่คลองที่อยู่ข้างถนนอังรีนุวงศ์ (ปัจจุบันถูกถมทำเป็นถนนไปหมด-
แล้ว)

อนึ่ง แม่น้ำเจ้าพระยาเคยมีการขุดคลองลัดตอนที่ย้อมตั้งแต่จากปาก เกร็ด
บางบัวทองลงมา รวม ๕ แห่ง คือ

๑. คลองลัดปากเกร็ดตำบลบางบัวทอง เดิมเรียก "เกร็ดน้อย" แต่ฝรั่ง
เรียก "เตร็ดใหญ่" พระเจ้าทรงธรรมโปรดให้ขุดเมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๑๔๑ (จ.ศ.
๙๗๐) ขุดตั้งแต่ริมวัดไก่อ่เตี้ยท้ายบ้านสามโคกจนถึงบางหลวง เชียงราก
๒. คลองลัดหน้าเมืองนนทบุรี ขุดตั้งแต่ถนนนบุรีถึงวัด เขมาภิตาราม ใน-
รัชกาลพระเจ้าปราสาททอง
๓. คลองลัดตำบลบางกรวย ขุดจากบางกรวยถึงวัดซีเหล็กในคลองบาง-
กอกน้อย ขุดในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
๔. คลองลัดตำบลบางกอก ขุดในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าชัยราชาธิราช
๕. คลองลัดนครเขื่อนขันธ์ ตรงที่เป็นคอคอดมีคลองลัดเรียกว่า "ลัดโพธิ์"

ซึ่งปิดไปแล้ว คลองลัดนครเขื่อนขันธ์ขุดใหม่ก่อนไปทางตะวันตกในที่ดินซึ่งกว้างขึ้น
เรียกว่า "ลัดหลวง" ปัจจุบันได้แก่ "คลองปากลัด" สมุทรปราการ ดังกล่าวมาแล้ว
นั่นเอง เนื้อที่ตรงคอคอดนี้มีเพียง ๔๐๐ เมตร เท่านั้นในกาลข้างหน้าอาจกัดถลิ่ง
พัง จนกลายเป็นแม่น้ำไปเองได้

นอกจากนี้ยังมีทางเรือลัดในแม่น้ำเจ้าพระยาอีกแห่งหนึ่ง เรียก "เตร็ดน้อย"
ขุดในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระตั้งแต่บางบึงมาจนถึงบางบัวทอง

๖๒๗.๔ วิศวกรรมชลศาสตร์-ท่าเรือ

ท่าเรือ ท่าเรือในแม่น้ำอิรวดีนั้น มี พ.ศ. ๒๔๗๙ ยังมีสภาพเลวอยู่ทุก
แห่ง แต่ที่รัฐบาลไม่ทำสะพานทำน้ำให้คนเดินขึ้นลงได้โดยสะดวก เนื่องจากดินข้างแม่น้ำ
อ่อนมาก เพียงแต่ถูกคลื่นจากเรือที่แล่นลัดก็อาจพังได้ง่าย ๆ หากทำสะพานบนตลิ่ง

กระแสน้ำอาจพัดสะพานพังลงไปได้ง่ายเช่นกัน

๖๒๙.๔ ยานพาหนะ

เกวียน ส่วนประกอบของเกวียนทำด้วยไม้อย่างเดียวไม่ได้ เนื่องจากส่วนต่าง ๆ ของเกวียน ต้องบิด ผน และรับน้ำหนักต่างกัน ต้องใช้ไม้ให้เหมาะแก่ส่วนนั้น ๆ เช่น เพลาเกวียนซึ่งต้องทำให้เล็กลวดรูดมล้อได้ แต่ต้องรับน้ำหนักตัวเกวียน ต้องใช้ไม้ที่แข็งและเหนียวอย่างที่สุด ประทุนของเกวียนที่ทำด้านหน้าและด้านหลัง หายเดี่ยว หลังก่งสูงเพื่อให้ลอคกึ่งไม้ได้สะดวก และยกกึ่งไม้ได้ในตัวเอง

เกวียนของไทยไม่มีห้ามล้อ เพราะภูมิประเทศเป็นที่ราบ ไม่ทำให้จำเป็นต้องมี นอกจากนี้เกวียนไม่ใช่เหล็กประกอบเลย เพราะถ้าเหล็กตกหายหรือหักกลางป่าจะหาแทนไม่ได้ วิศวกรชาวต่างประเทศผู้หนึ่งสรรเสริญว่า เกวียนของไทยเป็นยานพาหนะที่ประดิษฐ์ขึ้นอย่างเหมาะสมกับภูมิประเทศที่สุด

อนึ่ง เกวียนในชวา มีเครื่องห้ามล้อ เป็นไม้อันหนึ่งแขวนอยู่ข้างหลัง จะขึ้นที่สูงหรือลงที่ต่ำห้ามล้อได้เองโดยอัตโนมัติ

รถยนต์ ยานพาหนะประเภทรถสันนิษฐานว่า เริ่มมีใช้ในรัชกาลที่ ๔ ที่มีกล่าวถึงได้แก่ "รถลาก" ซึ่งใช้คนลากคันละ ๔ คน "รถโยงโปรย" เป็นรถที่เลี้ยวยาก หากจะเลี้ยวต้องใช้ไม้พลองช่วยตัดกินเวลานาน "รถที่ทรงไตรกรฐิน" เป็นรถนำกระบวนเสด็จพระราชดำเนินของรัชกาลที่ ๔ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นรถอะไรอย่างหนึ่งที่รูปร่างไม่ใหญ่โตนัก และเลี้ยวคล่องอย่างรถฝรั่ง

รถยนต์คันแรกในประเทศไทย คือรถยนต์ของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ส่งเข้ามาจากต่างประเทศโดยดูจากหนังสือโฆษณา (แคตตาล็อก) รถคันนี้ใช้น้ำมันปิโตรเลียมต้องจุดไฟลักษณะคล้ายเตาฟู่ รูปร่างรถคล้ายรถดถนน มีที่นั่ง ๒ แถว หลังคามีประรำ ล้ออย่างตัน ข้ามสะพานไม่ได้ พระยาอนุต เป็นผู้นำหน้าที่ขับรถคันนี้ กรมหลวงราชบุรีดิศฤทธิได้ขออนำไปไว้ที่กองลหุโทษ แต่เมื่อทรงตรวจดูเห็นชำรุดมาก แก่ไขให้คืนคืนมิได้จึงทอดทิ้งไว้ในโรงงาน ต่อมาหัวรถได้ถูกถอดเอาเครื่องเหล็กไปใช้ จนรถเหลือแต่ทรางแล้วสูญไป พระคำริของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพที่จะนำมาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์จึงไม่สำเร็จ

รถยนต์ได้เริ่มเข้ามาแพร่หลายในประเทศไทยนับตั้งแต่กรมหลวงราชบุรี-
ดิเรกฤทธิ์ทรงนำเข้ามาจากต่างประเทศเป็นต้นมา

ยานพาหนะ - กัมพูชา พระราชยานทองคำของกัมพูชาซึ่งยังคงประ-
ดิษฐาน ณ พิพิธภัณฑ์สถานกรุงพนมเปญเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ สันนิษฐานว่าสมเด็จพระเจ้า-
นโรดมฯ ทรงให้ลอกถ่ายแบบจากพระราชยานทองคำของไทยซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๕

ยานพาหนะ - ไทย อธิบายเรื่องยานพาหนะ และพระราช-
ยานพาหนะของไทยในสมัยโบราณดังนี้: กง, เกี้ยว, คานหาม, แคร่, พระราชยาน,
พระราชยานขนาดเล็ก, พระราชยานงา, พระราชยานฉม, พระราชยานทองคำลงยา,
พระราชยานพุดตานองค์ต่าง ๆ, วอ, เสลี่ยง, เสลี่ยงกง, เสลี่ยงโถง, เสลี่ยงทิว,
เสลี่ยงหาม

ยานพาหนะ - พม่า พระราชยานพาหนะของพม่าเท่าที่ยังมีตัวจริง
อยู่ ได้แก่ "ยานมาศ" ทาสีแดง จำหลักลายปิดทองขนาดใหญ่โตประมาณเท่ายานมาศ
ตลาดค้าของไทย ต้องใช้คนหามถึง ๔๐ คน ทำที่นั่งทั้งข้างหน้าและข้างใน นั่งหันหน้า
หากัน แต่ไม่มีหลังคา พระเจ้าแผ่นดินทรงยานมาศเมื่อเสด็จไปในงานใหญ่ เช่นงาน
ราชาภิเษก และมีครุฑหนึ่งไปด้วย ๔ คน

"สิริกา" ของพม่า เป็นราชยานสำหรับมเหสีเทวี ที่นั่งเป็นอย่างเดียวกับ
สิริกาไทย แต่ตรงต่อพื้นมีกระจังข้างหน้าแล้วลดลงตรงทางขึ้น ด้านหลังทำกระจังสูง
ขึ้นเป็นกระหนก มีเกรินอยู่ข้างท้าย หลังคาทำเป็นยอดปราสาท ๗ ชั้น สำหรับอัคร-
มเหสีและลดชั้นน้อยกว่านั้นลงมาตามลำดับยศ ต้องใช้คนหามประมาณ ๒๐ คน

๖๓๓ พืชไร่

ข้าวโพด มีแต่ข้าวโพดที่ปลูกในประเทศไทย เท่านั้นที่คั่วแตก ข้าวโพด
ชวาคั่วไม่แตก

๖๓๔ ผลไม้

ข้อคิดเห็นและความรู้บางประการเกี่ยวกับผลไม้บางชนิด: กัลล้วย, กัลล้วยน้ำ,
กัลล้วยน้ำว้า, ญู, ลางสาต, ส้มจัฬา, ส้มโอ, ส้มโอทองดี, อินทผลัม

๖๓๕ พฤษภษาชาติ

รากแก้วของต้นไม้มี เห็นได้เมื่อต้นยังอ่อน คือลักษณะ เป็นรากใหญ่ตรงลง
ไปแล้วมีราก เล็ก ๆ แยกออกตามรากใหญ่อีกทีหนึ่ง เมื่อต้นไม้โตใหญ่แล้วไม่มีรากแก้ว
แต่มีรากรอบต้นซึ่งใช้ดูดอาหารที่ผิวดิน

กล่าวถึง เกร็ดความรู้เกี่ยวกับต้นไม้บางชนิด ดังนี้

ต้นตาล ศัตรูสำคัญของต้นตาลคือด้วง ต้นตาลอายุประมาณ ๒๕ ปี จึงมีผล
การที่ตาลจะมีผลต้องออกจั่นก่อน จั่นคือวงซึ่ง เป็นส่วนที่จะมีดอก ถ้าดอกติดอยู่จะกลายเป็น
เป็นผลต่อไป ต้นตาลจะให้ลูกหรือน้ำตาลอยู่ที่คนทำ ถ้าทำน้ำตาลก็ป่าดงวงจะไม่ได้ลูก
หากไม่ทำน้ำตาลทิ้งจั่นไว้จะออกดอกจนติดลูก

ประดู่ เป็นต้นไม้ที่ออกดอกไม่เป็นไปตามกำหนด เวลาจนมีคติเชื่อว่า เมื่อ
ใดดอกประดู่บานเป็นฤกษ์ดี เรียกว่า "ฤกษ์ดอกประดู่" การที่ปีนังต้นประดู่ออกดอก
เกือบตลอดปี สันนิษฐานว่าเป็น เพราะที่ปีนังอากาศขึ้นมาก เหมาะแก่ต้นประดู่

พริกสวนนอก สวนนอกหมายถึงสวนตามลำแม่น้ำราชบุรี เช่น บางช้าง
สวนในหมายถึงสวนตามลำแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่ต้นนทบุรี ธนบุรี ลงไปจนถึงอำเภอ
พระประแดง พริกสวนนอกพริกสวนในจึงหมายถึงพริกที่ปลูกตามท่า เลดั่งกล่าว พริกสวน
นอกต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น พริกบางช้าง พริกดำเนินสะดวกตามลำดับ

มะละกอ เดิมเป็นพันธุ์ไม้พื้นเมืองของ เกาะมะละกา ซึ่งอยู่ใกล้กับ เกาะ
ชวา ต่อมาพวกมลายูได้พันธุ์ต้นไม้นั้นไปปลูกที่แหลมมลายูแพร่หลายในตำบลหนึ่ง คนจึง
เรียกชื่อตำบลนี้ว่า "มะละกา" เมื่อตั้งตำบลนี้ เป็น เมืองได้ตั้งชื่อ เมืองตามชื่อตำบลดัง
กล่าว ชื่อเมืองมะละกาจึงมีเป็น ๒ แห่ง แต่การที่ไทย เรียกพันธุ์ไม้นี้ว่ามะละกอ สันนิษ-
ฐานว่าเป็น เพราะชาวมลายูฝ่ายตะวันตกพูดสำเนียงต่างกับชาวมลายูตะวันออกของ
แหลมมลายู และไทยเราได้ศัพท์ว่า "มะละกอ" มาจากพวกมลายูตะวันออก

"ต้นไม้คัด" เดิมที่สันนิษฐานว่าการ เล่นต้นไม้คัดทำเพียง ให้ได้ต้นไม้ท่วง
ทีงามคล้ายต้นไม้โดยธรรมชาติ เท่านั้น และการ เล่นต้นไม้คัดของไทย เราน่าจะ เอา
อย่างจากชาวญี่ปุ่นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะชาวญี่ปุ่นนิยม เล่นต้นไม้คัดมาหลาย
ร้อยปีแล้ว สำหรับในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คนไทยนิยม เล่นกันมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑

แต่มาเฟื่องฟูในรัชกาลที่ ๒ จนเป็นเหตุให้เกิดตำราต้นไม้ดัดในเวลาต่อมา

แบบของต้นไม้ดัดมีชื่อเรียกต่าง ๆ ตามลักษณะการดัดเป็นรูปเหล่านั้น อาทิ ไม้กำมะลอ, ไม้ชะบาน, ไม้เขน, ไม้ค่อมหรือไม้ป่าค่อม, ไม้ฉาก, ไม้ตลก, ไม้ทก-เหียน, ไม้เอนชาย เป็นต้น

๖๓๕.๔ ดอกไม้

ดอกปาหนัน คือดอกลำเจียก สันนิษฐานว่ามาจากภาษามลายูว่า "ปาตัน" บัววิกตอเรีย ต้องปลูกในสระน้ำที่มีดินโคลนจึงจะขึ้น

๖๓๖ สัตว์เลี้ยง

พรรณนาเกร็ดความรู้และข้อสังเกตุเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงบางชนิดได้แก่ ช้าง, นกที่อาจหัดพูดภาษาคนได้, แมว, วัว, และประวัติบางตอนของสัตว์เลี้ยงมีชื่อของไทย คือ ช้างต้น, พระเสวตวชิรหาคะ, พระเสวตสุนทรสวัสดิ์, พระเสวตคชเดชติลก, และพระอินทรไอยรา, ม้าหงส์ทิมาน (อ้ายแดงคน), ม้า "อ้ายอั้งหมอ"

๖๓๗.๑ อุตสาหกรรมนม เนย

นม นมขันทหวานบรรจุกระป๋องมีเข้ามาในประเทศไทย เป็นครั้งแรก เมื่อสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ สมัยนั้นเรียกกันว่า "นมกลัก"

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ มีผู้คิดทำนมผง และนมขันทหวานขึ้นในประเทศไทยได้สำเร็จแล้ว แต่ประสบอุปสรรคเนื่องจากไม่มีกระป๋องจะบรรจุ เพราะโลกกำลังขาดแคลนเหล็กอย่างมากในขณะนั้น

"นมกลิม" หรือนมกลิม เป็นนมผงทำจากประเทศแคนาดา นำมาเผยแพร่ในประเทศไทยทางเอเชีย เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๕ กรรมวิธีผลิตนมนี้ทำโดยเอานมสดบริสุทธิ์ซึ่งให้หน้าี่ปนอยู่ในนมระเหยไปหมด เหลือแต่ธาตุของนม มิได้เอาธาตุอย่างใดอย่างหนึ่งออกหรือเพิ่มธาตุใดเข้าไปในนม แต่ใช้กรรมวิธีเร่งให้น้ำระเหยเร็ว ผู้ผลิตได้พิมพ์สมุดโฆษณาคูณภาพของนม เป็นภาษาต่าง ๆ รวม ๒๔ ภาษาซึ่งมีภาษาไทยด้วยแนบไว้ทุกกระป๋องนม

๖๔๑.๑ โภชนาการ

ชาวจีนและญี่ปุ่น มีความเชื่อว่าการกินอาหารที่ควรกินและกินแต่พอควรแล้ว อายุจะเป็น สุขภาพดี ไม่เจ็บไข้ให้ต้องหาแพทย์รักษา หากกินได้อย่างนี้เรียกว่ากินอย่าง ซีเหินยวแต่จะเป็นทางรักษาชีวิตได้ดีกว่ากินฟุ่มเฟือยอย่างแน่นอน

กล่าวถึงข้อสันนิษฐานและอธิบาย เกี่ยวกับอาหารบางอย่างดังต่อไปนี้

"ขนมจีนน้ำยา" สันนิษฐานว่าเป็นของจีนจริง คือตัวเส้นขนมจีนเหมือนกับ ที่คนไทยทำ แต่หม้อคหรือ เครื่องปรุงที่ใส่ลงไปภายหลังและน้ำยาหรือน้ำพริกไทยมา คัดเปลี่ยนแปลงเองตามชอบ

แต่ขนมจีนน้ำยาอาจเป็นอาหารของพวกแขกอินเดียนก็ได้ เพราะน้ำยาหรือน้ำพริกที่ใช้ราดบนขนมจีนมีขมิ้นปน

"ซาเต๊ะ" คือเนื้อวัวเสียบไม้ปิ้งจิ้มน้ำปลา มาจากคำภาษาอังกฤษ ว่า บีฟสเต็ค (Beef Steak)

"นํ้านมวัว" ชาวไทยแต่ก่อนไม่ชอบดื่มนํ้านมวัวเพราะเห็นว่าเป็นของแสลง มักทำให้ท้องเสีย แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเสวยนํ้านมวัว และให้มีวัวหลวงเลี้ยงไว้สำหรับบริคนมส่งหลวงคือสำหรับพระเจ้าแผ่นดินเสวย ถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ คนไทยเริ่มนิยมกินนํ้านมวัวมากขึ้นโดยผสมกับกาแฟซึ่งมักเรียกกันว่า "ข้าวแม่" ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ เมื่อมีนมข้นหวานบรรจุกระป๋องเข้ามาขายในท้องตลาด คนไทยจึงเริ่มนิยมบริโภคนํ้านมวัวกันมาแต่นั้น แต่หากเทียบกับจำนวนคนทั้งหมดแล้วนับว่ายังสนใจกัน เป็นจำนวนน้อยมาก

ประเทศในยุโรปที่ส่งนม เนย เป็นสินค้าออกสำคัญของบ้าน เมือง ไค้แก่ ฮอลแลนด์ เดนมาร์ก และสวิสเซอร์แลนด์ เลี้ยงวัว เฉพาะพันธุ์สำหรับบริคนมโดยตรง คือแต่ละประเทศเลือก เลี้ยง เพียงพันธุ์เดียวที่ให้ผลดี เหมาะกับประเทศ และในการ เลี้ยง จะเอาใจใส่ดูแล เป็นอย่างดีทั้งใน เรื่องอาหาร การดูแลรักษา เพื่อให้วัวมีนํ้านมมาก รสอร่อยและคุณภาพดี

"วิตามิน" เป็นแร่ธาตุพวกหนึ่งซึ่งจำเป็นสำหรับร่างกายของมนุษย์และสัตว์มาก วิตามินมีอยู่เป็นส่วนมากในพืชผัก ผลไม้ และ เยื่อเมล็ดธัญญาหาร ผู้ค้นพบแร่ธาตุในเยื่อเมล็ดข้าวว่าป้องกันโรคเหน็บชา (Beri Beri) ได้ คือ คาสสิเมอร์ ฟังก์ (Casimir Funk) ซึ่งเป็นผู้ตั้งชื่อแร่ธาตุที่ค้นพบนี้ว่า "วิตามิน" นับแต่นั้นมานักปราชญ์อีกหลายท่านก็ค้นพบวิตามินอื่น ๆ ที่มีสรรพคุณแตกต่างกันออกไป จึงเรียกให้ต่างกันออกไปโดยเติมชื่ออักษรเข้าข้างท้าย เช่น วิตามิน เอ วิตามิน บี เป็นต้น

คุณภาพและแหล่งกำเนิดของวิตามินมีกล่าวถึงเป็นบางอย่างดังนี้คือ

วิตามิน เอ ถ้าขาดมักเกิดโรคที่ผิวหนัง และตาฟาง มีอยู่ในอาหาร เช่น น้ำมันตับปลา ไข่แดง เนย และผักต่าง ๆ

วิตามิน บี ถ้าขาดมักเป็นโรคเส้นประสาท โรคเหน็บชา มีอยู่ใน เนื้อสัตว์ เนื้อแกะ เยื่อธัญญาหาร ถั่ว มัน และผัก

วิตามิน ซี หากขาดมักเป็นโรคเลือดออกตามไรฟัน มีอยู่ในผลไม้ เช่น ส้ม

วิตามิน ดี ช่วยบำรุงกระดูกโครงร่างกายให้เจริญ มีอยู่ใน ไข่ เนย น้ำมันตับปลา

น้ำนมสด เป็นอาหารที่อุดมสมบูรณ์ด้วยวิตามินชนิดต่าง ๆ ยิ่งกว่าอาหารอย่างใด

ตั้งแต่มีการตรวจพบวิตามินต่าง ๆ แล้ว ได้มีผู้แยกธาตุทำวิตามินออกจำหน่ายในรูปต่าง ๆ เช่น ทำเป็นยาเม็ด ขนม ลูกกวาด เป็นต้น

๖๔๒ ศหกรรมศาสตร์

"การเลี้ยงคอก เตล" เป็นการเลี้ยงเบ็ดเตล็ดของฝรั่งซึ่งคาบเกี่ยวเข้าไปถึงเวลากินอาหารคือระหว่างเวลา ๑๔ ถึง ๒๑ นาฬิกา ของที่เลี้ยงคือสุราและของว่างของเคี้ยวเล็กน้อย คือเฮาสูรา เมรียหลายอย่างผสมกันให้รสแปลก กันเพื่อนำการเลี้ยงอาหารแล้วจึงรับประทานอาหารเย็นหรือไม่ต่อด้วยอาหารก็ได้

"ซ็อนลัอม" สันนิษฐานว่าชาวอังกฤษใช้ซ็อนลัอมรับประทานอาหารหลัง พ.ศ. ๑๘๐๐ ส่วนในประเทศไทย เพิ่งใช้มีดและซ็อนลัอมอย่างฝรั่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ คือเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เสด็จกลับจากประเทศสิงคโปร์ ทรงนำแบบรับประทาน

ด้วยมีดซ้อนส้อมและนั่งโต๊ะมาและให้ใช้ในบรรดาภิกษุด้วย

วัตถุประสงค้ในการใช้มีดและซ้อนส้อมในสมัยรัชกาลที่ ๕ ใช้ส้อม เพื่อแยกกับข้าวออกเป็นหลายชั้นโดยใช้มือซ้ายถือส้อมแทงอาหารไว้กับที่ ใช้มือขวาฉีกอาหารออกไปเป็นอีกชั้นหนึ่ง คือใช้ส้อมเพื่อมิให้มือซ้ายเปื้อน ชั้นใช้สำหรับตักแกงหรือของเหลวอย่างอื่น ส่วนมีดถือในมือขวาสำหรับหั่นชิ้นอาหารซึ่งใช้ส้อมปักแทงตรงไว้กับจานด้วยมือซ้ายออกเป็นชิ้นน้อย ๆ

"ศาลาอัน เต" มีชื่อเต็มว่า "ศาลาอัน เตปุริกฐริน" สร้างขึ้นในพระราชวังในสมัยรัชกาลที่ ๕ ประวัติของศาลานี้มีว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๕ บรรดาข้าราชการผู้ใหญ่ต้องขึ้นเฝ้าพระพุทธเจ้าหลวงในพระราชสำนักและอยู่ถึงตึก ๆ เสมอ ๆ เพื่อปรึกษาข้อราชการ ต่อมาพระยาบำเรอภักดิ์ (เจิม) ข้าราชการหมี้ยัดไส้ซึ่งคนจีนทำขายมาเลี้ยงพวกในพระราชสำนักซึ่งอยู่ตึกเนื่อง ๆ ต่อมามีการผลัดเวรกันเลี้ยงจนกลายเป็นกิจการใหญ่ ทำให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ต้องทรงปลูกศาลาขึ้น เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เป็นผู้คิดซื้อศาลา ในตอนแรกมีอาหารมาเลี้ยงกันเฉย ๆ ต่อมามีเลี้ยงและแจกของด้วย และเอาการละเล่นตลอดจนจุดประทัดเข้ามาเสริม เป็นการสนุกสนาน

๖๔๖ การแต่งกาย

การแต่งกายของสตรีไทยเปลี่ยนไปตลอดเวลา เพื่อให้แปลกตาตามสมัยนิยม ความนิยมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ทำให้รู้กาลสมัยและแหล่งที่มาว่าถ่ายทอดแบบมาจากที่ใด เช่น การนุ่งขึ้น เป็นการเอาอย่างลาว นุ่งถุงเอาอย่างมอญ นุ่งกระโปรงเอาอย่างฝรั่ง แบบผมที่สตรีไทยเคยแต่งมาก่อน เช่น

"ผมประบ่าอำเอี่ยมไร" เป็นแบบที่ถอนไรด้านหน้าครึ่งศรีษะ ด้านหลังปล่อยผมยาวลงไปประบ่า

"ผมปีก" เป็นแบบที่แปลงจากแบบผมอย่างแรก การตัดผมปีกมีประมาณปลายรัชกาลที่ ๒

"ผมมวย" การเกล้าผม เป็นยศชั้นสูงจึงเกล้ามวย

"หมวด" บุรุษผู้นำการไว้หนวดคนแรกของไทย คือ สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้า-
อยู่หัว ทรงเริ่มไว้พระมัสสุในสมัยรัชกาลที่ ๔ เพราะแต่งพระองค์อย่างฝรั่ง ส่วนผู้ชาย
ไทยชั้นผู้ดีโดยทั่วไปเริ่มไว้หนวดกันในสมัยรัชกาลที่ ๕

๖๔๖ เครื่องแต่งกาย

สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีวินิจฉัยเกี่ยวกับเครื่องแต่งกายของ
มนุษย์ว่า ไม่เป็นของจำเป็นที่มนุษย์ต้องใช้ และเมื่อเกิดมาก็มิได้ใช้เครื่องแต่งกายแต่
อย่างใด เครื่องแต่งตัวของมนุษย์เป็นเพียงของที่เกิดขึ้นตามความนิยมชั่วคราวไม่ยั่งยืน

เครื่องแต่งกายที่มนุษย์คิดขึ้นใช้เป็นสิ่งแรก ทำเพื่อปกปิดอวัยวะเพศ เครื่อง
แต่งกายอย่างอื่นนอกจากนี้ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ ดังนี้คือ

๑. ประดิษฐ์เพื่อฤดูตามความเป็นไปของภูมิอากาศ
๒. ประดิษฐ์เพื่อกันภัย
๓. ประดิษฐ์เพื่ออวดฐานะของผู้แต่ง
๔. ประดิษฐ์เพื่อแต่งให้เหมือนคนอื่น ๆ

คนที่แต่งตัวตามกันฝรั่ง เรียกว่า "แฟชั่น" (Fashion) ในความสะดวก

๒ ประเภท คือ ไม่ต้องคิดใหม่ และไม่ต้องกลัวถูกคนตำหนิ

มงกุฏและเครื่องแต่งกายอย่างอื่นที่คล้ายกัน มงกุฏ กรอบหน้า กระ-
บังหน้า มาลา หมวก ทัมปี ฯลฯ เป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งเดิมมาจากการสวมพวงดอกไม้
แต่เนื่องจากดอกไม้สดเหี่ยวเร็ว จึงใช้วัสดุอื่นทำแทน เช่นทองเป็นต้น ตอนแรกโพก
ผ้าด้วย สวมพวงมาลาด้วย แล้วเย็บผ้าโพกให้สวมได้ไม่ต้องโพก กลายเป็นหมวก
มงกุฏของไทยสันนิษฐานว่า เดิมมีรูปเหมือนเทริด แล้วเปลี่ยนไปทำรูปอย่าง
มงกุฏของลังกา เมื่อพระสวามีชาวลังกาเข้ามานำพระไทย

หมวกกลีบลำดวน เป็นหมวกทหารทำด้วยเหล็ก ปัจจุบันเรียกหมวกเหล็ก

(เฮลเม็ต)

หมวกทรงประพาส ทำเป็นร่างแหเหล็กเพื่อป้องกันอาวุธ

พระมาลาเส้าสะเทิน เป็นหมวกแบบฝรั่ง เกลส สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

เสื้อผ้า อธิบายว่าด้วยเรื่องเครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ ดังนี้ คือ

"เสื้อชั้นในยกทรง" สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระบรม-พระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเรียกว่า "ก่องนม" แต่ชาวกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ เรียก "ยกทรง" เสื้อชั้นในยกทรงนับว่าเป็นของจำเป็นสำหรับสตรีทุกชาติภาษามาแต่ดึกดำบรรพ์ ในสมัยโบราณเวลาสตรีเป็นสาว นมเต่งตึงตั้งเต้าเห็นกันว่าเป็นของงามจึงไม่ปกปิด เมื่ออายุมากขึ้นนมย้อยยานลงมากวัดไกวก็คขวางในเวลาทำงาน จึงคิดทำเครื่องหุ้มห่อรัดนมไว้มิให้ไกวไทร จึงเกิดมีก่องนมขึ้นทำแบบต่าง ๆ ตามความสะดวกของสตรีแต่ละชาติ เช่นอินเดียทำเป็นเสื้อสั้นฝริ่งทำเป็นสะเก สตรีไทยเมื่อยังใช้ผ้าห่ม จะทำงานก็ปลดผ้าห่มจากสไบเฉียงลงเป็นคาดนม หากทำงานหนักก็ผูกตะเบ็งมาน ก่องนมที่คิดประดิษฐ์ในภายหลังนี้ทำเพื่อความสวยงาม

สำหรับเสื้อชั้นในยกทรงของสตรีชาวอินเดีย ลักษณะเป็นเสื้อช่องคอกว้าง มีแขนปกลงมาเพียงรักแร้ ชายเสื้อถึงชายโครงเหนือสะดือ เสื้ออย่างนี้มีประโยชน์เพื่อยกนมขึ้นห้อยยานให้ตั้งเป็นทรวงทรง ประดับก่องโดยปักทอง

"ฉลองพระองค์ครุยปัตทาล่า" หมายถึง แพรชนิดที่ทำฉลองพระองค์นั้นมาจากเมืองปัตทาล่า (Patiala) อินเดีย

"ผ้าเกี้ยว" คือผ้าคาดพุง

"ผ้าพระราชทาน" หมายถึงผ้าที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทาน เช่น ผ้าลาย รวมทั้งผ้าลายพิมพ์ ผ้ายก ผ้าบุ่ม คือมีใช้เป็นของสำหรับใคร ๆ จะซื้อหรือหามาใช้ได้เป็นสามัญ เลิกไปเมื่อนุ่งผ้าม่วงสิกรมท่า

"ผ้าลายย่ามะหวาด" เป็นผ้าลายพื้นขาวดอกม่วง ชื่อผ้าย่ามะหวาดเป็นคำภาษาไทย

"ผ้าสมปัก" คือผ้ามีลายเป็นแถบต่างสีที่เชิง กลางผืนผ้าไม่มีลายและต่างสีกับเชิง

"ผ้าสมปักบุ่ม" เป็นผ้าพระราชทานสำหรับชั้นเสนาบดีใช้ สันนิษฐานว่าเดิมเป็นผ้าลายอย่าง ต่อมานิยมนุ่งใหม่ และทอยกบุมอย่างผ้าลายอย่าง

คำว่า "ปุม" สันนิษฐานว่ามาจากภาษาเขมรว่า "พุม" คือ ฐานะแห่งบรรดาศักดิ์ไทยมีโรงไหมของหลวงสำหรับทอผ้าสมปักปุมมาแต่สมัยโบราณจนถึงต้นรัชกาลที่ ๕ ได้เลิกไปเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๖ เนื่องจากไม่สามารถทำแพร่ได้งามจึงเลิกทอผ้าสมปักปุม เปลี่ยนเป็นผ้าม่วงสีกรมท่า และในภายหลังใช้ผ้าที่สั่งมาจากประเทศจีนแทน

ผ้าสมปักปุมที่มีลาย เป็นเพราะวิธีทำคือย้อมไหมก่อนแล้วจึงทำ

"ผ้าสมปักล่องจวน" เป็นไหมล้วนไม่มียกทอง สำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นหลวงนุ่งเข้าเฝ้า

สีเครื่องแต่งกาย สีบางสีของเครื่องแต่งกายมีจำกัดที่ใช้ต่างๆ กัน เช่น

สีดำ ใช้ในการศพ

สีขาว ใช้ได้ทั้งการมงคลและอวมงคล ใช้ในการมงคลในความหมายว่าเป็นสิบริสุทธ์ สะอาด ใช้ในการอวมงคลมุ่งไปในทางแสดงความเคารพ

สีเหลือง เป็นสีพระ มาจากน้ำย้อมผ้าด บรพชิตนุ่งให้แปลกจากคฤหัสถ์

สีแดง หมายถึงสง่า กล้าหาญอย่างหนึ่ง และใช้แทนของคือสิ่งปิดทอง ในแห่งที่ลับตาหาสีแดงแทน สีแดงยังมุ่งหมายเพื่อให้จับตาคนด้วย

สีเขียว (คราม) เป็นสีราบเรียบใส่เมื่อจะให้ดูสุภาพ

สีน้ำเงินและสีดำ เพื่อให้บังตาคน

สีกุหลาบ คือสีเทาเจือแดง ใช้เป็นสีเครื่องแต่งกายในงานศพญาติที่ไม่อยู่ในเกณฑ์เจ็ดชั่วโคตร^๑ ได้ สันนิษฐานว่าเติมสีกุหลาบ หมายถึง สีเหมือนหมอก ซึ่งเคยใช้แพร่หลายในระยะหนึ่ง

๖๔๖.๗ การเสริมสวย

วิชาเสริมสวย หรือศิลปะการแต่งหน้าภาษาอังกฤษเรียกว่านิวอาร์ทออฟโซไซเอตีเมคอัพ (New Art of Society Make-up) หมายถึงวิธีแต่งหน้าผู้หญิงให้สวยขึ้นกว่าธรรมดา

วิชาเสริมสวยเริ่มเป็นที่รู้จักและนิยมกันแพร่หลายเกือบทั่วโลกโดย นายแม็กซ์แฟ็คเตอร์ (Max Factors) ชาวอเมริกันแห่งเมืองฮอลลิวูด พนักงานรับจ้างแต่งหน้าดารานักแสดง ผู้ซึ่งพยายามประดิษฐ์เครื่องแต่งหน้าให้สี และแป้งเหมาะสมกับผิวตัวคน คิดริส

^๑ ความหมาย "เจ็ดชั่วโคตร" ดู วรรณคดีสโมสร ที่ ภาษาไทย-คำต่าง ๆ :

แต่งหน้าตาม คำแนะนำของคนให้สวยได้ เป็นผลสำเร็จจนมีชื่อเสียง เป็นครูผู้เชี่ยวชาญในการแต่งหน้าดารารายทางแห่ง เมืองฮอลลีวู้ด และได้ตั้งสำนักงานรับสอนวิชาแต่งหน้า แก่สตรีและผลิต เครื่องสำอางค์ เพื่อการ เสริมสวยออกขายด้วย ต่อมานายแฟ็คเตอร์มีความ เห็นว่าสตรีโดยทั่วไปก็มีความปรารถนาในความสวยงามไม่ เฉพาะแต่ดารารายทาง- ยนต์ จึงขยายกิจการด้าน เสริมสวยออกไปอย่างกว้างขวาง โดยรับฝึกสอนวิชา เสริม-สวย และขาย เครื่องสำอางค์ของตนให้แพร่หลายไปทั่วโลก และหาร้านขายของในต่าง ประเทศให้เป็นตัวแทนขาย เครื่องสำอางค์ กับให้เป็นสำนักงานสำหรับสตรีตัวแทนผู้ ข้าราชการแต่งหน้าไปสอนวิชา เสริมสวยแก่สตรีชาว เมืองให้รู้จักการแต่งหน้าและรู้จัก ใช้ เครื่องสำอางค์ของแฟ็คเตอร์ ครูผู้สอน เมื่อได้ถ่ายทอดวิชานั้นลงไว้แล้วก็ย้ายไป สอนที่เมืองอื่นต่อไป

วิธีการเสริมสวยของนายแม็กส์ แฟ็คเตอร์ มีลำดับขั้นดังนี้

๑. ล้างหน้าด้วยเบ้งหรือน้ำมันให้ครบสกปรกบนใบหน้าออกจนหมด
๒. ทาหน้าบาง ๆ ด้วยน้ำยาอย่างหนึ่ง เพื่อแต่งผิวให้เรียบ
๓. ผัดหน้าด้วยเบ้งที่มีสีสมกับผิวตัว
๔. ทาหลังตาด้วยสีคล้ำให้เห็นลึก เพื่อเพิ่มความคมชัดแล้วทาเบ้งให้กลมกลืนกับสีผิวตัวมิให้เห็นรอยต่อ
๕. ทาลิ้นจี่ (สีแดง) ที่แก้ม แล้วใช้แปรงปัดระบายให้ เข้ากับผิวหน้ามิให้ เห็นว่าทา
๖. ผัดเบ้งนวลขึ้นนอก แล้วปัดด้วยแปรงให้กลมกลืนกัน
๗. เชียนคิ้ว
๘. ย้อมขนตา
๙. ทาริมฝีปากด้วยลิ้นจี่
๑๐. ผัดเบ้งสีที่ เข้ากับผิวที่คอ ลงมาถึงอกและแขน
๑๑. แต่งผมแล้วปรงด้วยน้ำอบ
๑๒. อาจแต้มไฝด้วยยาสีคล้ำตามชอบใจ

ศิลปการแต่งหน้ามิใช่เป็นของใหม่ แม้พวกละครไทยก็มีการแต่งหน้ากันมาก่อน พวกที่มีใช้ละครเอาอย่างไปแต่งหน้า ในสมัยรัชกาลที่๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เองทรงใฝ่พระทัยในศิลปการแต่งหน้าตัวละคร เช่นเดียวกับศิลปการช่วงอย่างอื่น หลักที่ทรงยึดถือคือแต่ง เข้าหาหลักที่งามและต้องพิจารณาดูก่อนว่า ใบหน้าของผู้นั้นมีข้อบกพร่องที่ใดก็เขียนแก้ที่ตรงนั้น ทรงสามารถแต่งหน้าตัวละครที่ตาแหกให้แลเห็นเป็นตาดีได้สำเร็จ พระองค์โปรดเรียกศิลปการแต่งหน้าให้สวยงามว่า "สรีสำรวย"

การเสริมสวยนี้เชื่อว่าพวกละครทำมาก่อนผู้อื่น จิวแต่งหน้ามากกว่าชาติใดทั้งหมด ละครไทยใช้ผัดหน้า เขียนคิ้ว ไม่ทาปาก แต่บางคนทาทริมฝีปากให้แดงโดยคาบของรูปซึ่งย้อมสีแดงให้น้ำลายละลายสีของรูปย้อมริมฝีปาก คนสามัญที่เอาอย่างการแต่งหน้าของละครมาทำ เช่น เด็ก โคนจุก หญิงไทยชาววังในสมัยก่อนก็กันหน้ากันคิ้วจับ เขม่า เป็นการแต่งหน้า การที่ฝรั่งคิดทำ เครื่องสำอางค์และสี เขียนให้ต่าง ๆ ออกไปเป็นพัฒนาการแห่งความคิด แต่สรุปว่าศิลปการแต่งหน้า เป็นวิธีที่มีมาแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว

๖๔๗.๘๔๘๔๘๕ โรงแรม - มาเลเซีย

ในปีหนึ่งเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๘ มีโรงแรมอยู่ ๒ ระดับ คือ โรงแรมของฝรั่งเป็นโรงแรมใหญ่ทันสมัย เรียกค่าที่พักและค่ากินอยู่แพงประมาณวันละ ๑๐ ถึง ๑๒ เหรียญ อีกพวกหนึ่งเป็นโรงแรมเล็ก ๆ ของจีนและญี่ปุ่น เรียกค่าพักอาศัยวันละ ๑.๕ เหรียญ ผู้มาพักจะไปกินที่ใดก็ได้ หรือจะให้โรงแรมนั้นประกอบอาหารให้ก็ได้ นักท่องเที่ยวจึงมักพอใจมาพัก

ต่อมาเมื่อผู้เข้าบ้าน เศรษฐีจีนที่ว่างอยู่แถวริมทะเล ตั้งเป็นโรงแรม เชียงไฮ้ ซึ่งคนไทยนิยมไปพักกันมาก

๖๕๒ การเขียนหนังสือ

ลายมือเขียนหนังสือ ตัวหนังสือไทยในสมัยก่อนมีเขียนกันเป็น ๓ แบบ คือ

๑. ตัวบรรจง เขียนสำหรับรักษาต้นฉบับไว้
๒. ตัวหวัด สำหรับเขียนให้เร็ว

๓. ตัวย่อ สำหรับเขียนอวดฝีมือ เอาแบบมาจากอักษรขอมย่อเขียน เมื่อต้องการอวดฝีมือเขียนบรรจง

การเขียนตัวอักษรทั้ง ๓ แบบนี้มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วและทุก ๆ แบบลายมือเปลี่ยนไปตามกาลสมัย แต่ก็อาจบอกได้ว่าเป็นลายมือในสมัยรัชกาลใด ของสำนักใด คือลักษณะตัวอักษรจะเหมือนตามลายมือท่านผู้เป็นหัวหน้าสำนักนั้น เช่นคนชั้นสูงเอาอย่างเจ้ากระทรวง และคนชั้นต่ำเอาอย่างคนชั้นสูงอีกต่อหนึ่ง เมื่อนิยมใช้เครื่องพิมพ์ดีดกันในราชการ แบบลายมือของสำนักต่าง ๆ ก็สูญไป

สำหรับวิธีการเขียนก่อนสมัยใช้เครื่องพิมพ์ดีด มีต่างกันเป็น ๓ อย่างคือ

๑. หนังสืออาลักษณ์ สำหรับเขียนหนังสือตำราหลวง คนเขียนล้วนเป็นลูกหมู่ฝึกหัดขึ้นมาในกรมอาลักษณ์ หรือผู้รู้หลักจากที่อื่นโปรดให้มาเป็นอาลักษณ์ เนื่องจากพวกอาลักษณ์เป็นผู้รู้อักษรศาสตร์ หนังสืออาลักษณ์จึงเขียนถูกต้องที่สุด

๒. หนังสือเสมียน เป็นหนังสือหวัด เช่นที่มีเขียนในท้องตราใบลานของกระทรวงต่าง ๆ การเขียนแบบนี้ถือเอาการเขียนเร็วไม่ตกหล่นเป็นหลัก ส่วนอักษรวิธีไม่ถือเป็นสำคัญ

การเขียนหนังสือหวัด บางครั้งก็เป็นปัญหาในวงราชการ เช่นผู้เขียนเซ็นชื่อหวัดจนอ่านไม่ออก เป็นต้น สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานาภาพ เคยทรงขนานนามผู้เซ็นชื่อหวัดจนอ่านไม่ออกว่า "หลวงวานรนิสสัย" ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดนำมาตราสเรียกการเซ็นชื่อผู้ว่า "เซ็นอย่างวานรนิสสัย" อยู่นาน

๓. หนังสือวัด คือพวกกาพย์กลอนชาดกที่เขียนลง เล่มสมุดไทย และตำราต่าง ๆ ที่เขียนจารึกลงในใบลานด้วยอักษรไทยมักเขียนคล้ายรูปตัวบรรจง แต่ไม่กวัดขึ้นทางอักษรศาสตร์

การรวบรวมการเขียนหนังสือไทย เข้า เป็นประเภทเดียวกัน เริ่มเมื่อหมอบรัดเลย์ คิดทำแบบเรียนหนังสือไทย เป็นสมุดพิมพ์ขึ้น เมื่อมีตัวพิมพ์อักษรไทย เกิดขึ้น มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเขียนหนังสือ ดังนี้

๑. การขีด เขียนตัวบรรจงแบบอาลักษณ์เขียนกันแพร่หลายขึ้น แต่เขียนเส้นหมึกบนกระดาษขาวแทน เส้นทรดาล เพราะ เลิกสมุดไทยและกระดาษข่อยมา เขียนด้วย

กระดาษฝรั่งโดยมาก

๒. ลายมือหัวตัวอย่างเสมียนแปลงเป็นหัวคโใบมะขาม ใช้เขียนจดหมายราชการตามส่วนราชการที่ตั้งขึ้นใหม่ สมุดไทยและกระดาษสุญไป

๓. เมื่อใช้เครื่องพิมพ์ดีดมากขึ้น การคัดเขียนตัวบรรจงหรือหัวคโใบมะขามตามสำนักงานต่าง ๆ ได้สูญไปในที่สุด

เกร็ดความรู้ เรื่องวิธีเขียนหนังสือที่กล่าวถึงมีดังนี้

๑. วิธีเขียนหนังสืออย่าง "แปลร้อย" คือใช้ตัวอักษรขอมมาเขียนภาษาไทยล้วน เหมือนอย่างหนังสือเทศน์ที่จารในคัมภีร์โใบลาน เปรียบเสมือนเอาคำแปลร้อยเป็นสาย

๒. วิธีเขียนหนังสืออย่าง "ร้อยแก้ว" คือเขียน "อรรณ" ภาษาบาลีด้วยอักษรขอม สลับกับคำแปลเป็นภาษาไทยด้วยตัวอักษรไทย เปรียบเสมือนเอาแก้วหลายอย่างร้อยเชือก เป็นสายเดียวกัน

๖๖๓.๑ เครื่องตีม - เปียร์

พระยาภิรมย์ภักดีแห่งบริษัทบุญรอดบริวเวอรี่ ส่งบุตรชายไปเรียนการทำเปียร์ในเยอรมัน เมื่อผลิตได้แล้วให้ชื่อว่า "เปียร์ไทยตราสิงห์" พระยาภิรมย์ภักดีออกเดินทางหาตลาดเพื่อจะส่งเปียร์ไปขายในแหลมมลายูด้วย เปียร์ไทยตราสิงห์นี้

๖๖๓.๔ เครื่องตีม - กาแฟ

กาแฟดำ คือกาแฟขงน้ำ เบ้าอย่างน้ำชาจีน

๖๖๔ ถุดสาหกรรมอาหาร

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ มีผู้คิดทำขนมปังขึ้นในประเทศไทยเองแล้วแต่ยังทำรสชาติเป็นขนมปังสดไม่ได้

๖๖๔.๕ ปีโตรเสียม

ตะเกียงน้ำมันก๊าดมีเข้ามาในประเทศไทยเป็นครั้งแรกในต้นรัชกาลที่ ๕ เช่นเดียวกับตะเกียงรั้ว (Hurricane Lamp) ซึ่งเป็นของประดิษฐ์จากสหรัฐอเมริกา แรก

เริ่มทำด้วยทอง เหลืองต่อมาทำด้วยสังกะสี เพื่อให้ราคาถูก

อุตสาหกรรมน้ำมันของพม่าตั้งแต่สมัยโบราณ ทำอยู่ที่ เมือง เยนนคยองซึ่ง เป็นเมืองปลายแดนพม่าต่อกับมอญ เมืองนี้เป็นต้นเหตุให้พระเจ้าราชาธิราชและพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทำสงครามกัน เพื่อชิงบ่อน้ำมันดิน

การทำอุตสาหกรรมน้ำมัน เมื่อพม่าตกเป็นของอังกฤษแล้ว รัฐบาลให้ตรวจหาเขตที่มีน้ำมันดิน แล้วกำหนดเป็นแปลงละ ๑ ไมล์ (๔๐ เส้น) จตุรัสได้รวม ๒๖ แปลง บางแปลงอนุญาตให้บริษัทหาน้ำมันดินอย่างฝรั่ง บางแปลงก็อนุญาตให้ราษฎรหาน้ำมันดินตามวิธีเดิม ซึ่งจะทำโดยขุดบ่อให้ลึกลงไปจนถึงสายน้ำ แล้วเอา เชือกผูกครุหย่อนลงไปตักน้ำขึ้นมาแยก เอาน้ำมันดินขาย ส่วนวิธีฝรั่งทำโดยตั้งรังกาและเครื่องจักร ฟังท่อเจาะแผ่นดินลงไปตักน้ำขึ้นมาแยก เอาน้ำมันดินส่งยังโรงงานน้ำมันประเภทต่าง ๆ ๗ ปากน้ำเมืองร่างกุ้ง โดยฟังท่อจากบ่อน้ำมันไหลมาลง เรือบรรทุกน้ำมันก็มี หรือฟังท่อให้น้ำมันไหลไปจนถึงโรงงาน เมืองร่างกุ้งก็มี

๖๖๖ เครื่องปั้นดินเผา

การทำเครื่องถ้วยชามของคนในสมัยก่อน สันนิษฐานว่าได้วิวัฒนาการที่สำเร็จ โดยธรรมชาติมาใช้ทำได้เลย การปรุงผสมแล้วนำไปทำเกิดในสมัยหลังทั้งสิ้น

เครื่องถ้วยชาม - จีน สันนิษฐานว่า เครื่องถ้วยชามจีน เดิมทำอย่างไร ไม่เคลือบก่อน เมื่อวิธีเคลือบแล้วจึงทำเป็นเครื่องเคลือบ ฝรั่งเอาอย่างจีนไปทำทั้งอย่างเคลือบและอย่างไม่เคลือบ

ฝรั่งเรียกเครื่องถ้วยชามว่า "ปอสะเลน" เป็นภาษาโปรตุเกส แปลว่าเปลือกหอย เนื่องจากชาวโปรตุเกสเป็นฝรั่งชาติแรกที่มาเห็น เครื่องถ้วยชามจีน ส่วนคำที่เรียกเครื่องถ้วยชามจีนว่า "โซนา" ชาวอังกฤษเรียก

เครื่องถ้วยชามที่เวียงป่าเป้าและเวียงกาหลง เนื่องจากพระยา-นครพระราม (สวัสดิ์ มหากายี) ไปพบเตาถ้วยชามที่เวียงป่าเป้าและเวียงกาหลงซึ่งอยู่ใกล้กันระหว่างเชียงใหม่และเชียงรายและได้ถ้วยชามไปเป็นอันมาก ท่านผู้นี้มีความเห็นว่าเตาเวียงป่าเป้าน่าจะเก่ากว่าเตาสวรรคโลกซึ่งถ้วยชามเป็นฝีมือจีน เพราะที่เตานี้ไม่มีรอยต่อจึงน่าจะ เป็นฝีมือของชาวพื้นเมือง

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงมีพระดำริเกี่ยวกับความเห็นของพระยานครพระรามาว่า หากมีเครื่องถ้วยชามในที่ตั้งกล่าวจริง อาจเป็นเพราะที่ตำบลนั้นมีหินพื้นมีดีและหาง่ายกว่า เชียงแสนหรือ เชียงรายซึ่งเป็นราชธานีในสมัยที่ไทยตั้งอาณาจักรลานนาสมัยแรก เพื่อให้ทราบว่าย้วยชามเตาเวียงป่าเป้าและเวียงกาหลง เก่าแก่กว่าเครื่องถ้วยชามเตาสวรรคโลกจะต้องพิสูจน์ว่าเครื่องถ้วยชามนั้นได้แบบอย่างจากทางใต้หรือทางเหนือ โดยเอาเศษเครื่องถ้วยสืบเทียบกับของทางเมืองญวนหน้าประเทศจีน

เครื่องถ้วยชาม - ไทย สืบเนื่องจากความเห็นเรื่องเครื่องถ้วยชามของพระยานครพระรามาตั้งกล่าวข้างต้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงวินิจฉัยประวัติเครื่องถ้วยชามที่ค้นพบในประเทศไทยดังนี้

๑. เมื่อพระเจ้ากบิลช่านชาวมงโกลได้เมืองจีนไว้ในอำนาจแล้วตั้งราชวงศ์หงวนขึ้น ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐ พวกเม่งจูมาได้ครอบครองจีนแทน สันนิษฐานว่าเหตุการณ์เหล่านี้ทำให้ชาวจีนอพยพมาถึงประเทศไทยเป็น ๒ คราว คือ เมื่ออพยพหนีราชวงศ์หงวน ได้เริ่มมาตั้งเตาถ้วยชามในดินแดนไทย เป็นครั้งแรกที่บ้านเตาไหพิษณุโลกโดยทำเป็นเครื่องดินเผาแล้วรวมเป็นสี่เหล็กไม้เคลือบ ครั้งที่ ๒ ลงมาตั้งที่สุโขทัย ใช้หินพื้นมีดีเคลือบอย่างหยาบ ๆ

๒. ปี พ.ศ. ๑๘๒๕ จีนแห่งราชวงศ์หงวนเป็นไมตรีกับกรุงสุโขทัยซึ่งจีนเรียกว่า "เสียมก๊ก" ตรงกับรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ได้เสด็จไปยังประเทศจีน ๒ ครั้ง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๗ และ พ.ศ. ๑๘๓๘

น่าจะเป็นเพราะทรงเห็นว่าฝีมือทำถ้วยชามที่ชาวจีนเข้ามาตั้งทำก่อนนั้นยังเลว จึงทรงชักชวนช่างจีนที่ทำเครื่องถ้วยชามฝีมือดีเข้ามาประเทศไทย แล้วทรงให้ตั้งเตาที่สุโขทัย ต่อมาย้ายไปตั้งเตาที่เตาทุเรียง เมืองสัชชาลัย เพราะมีหินพื้นมีดีเนื้อดีกว่าจนสามารถจำหน่ายเครื่องถ้วยชามไปถึง ชาว มลายู ฟิลิปปินส์ อินเดี เป็นต้น

๓. เครื่องถ้วยชามที่ทำ ณ เตาทุเรียง สัชชาลัย หรือสวรรคโลก มีฝีมือดีเทียบเท่าที่ทำในประเทศจีน และมีลงมาจนถึงฝีมือเลว สันนิษฐานว่าเป็นช่างจีนที่พ่อขุนรามคำแหงได้มาจากประเทศจีนจึงมีฝีมือดีมาก ช่างที่ทำในขั้นต่อมา เป็นลูกจีนแต่ความ

รู้และความชำนาญไม่ถึงพวกแรก ผิดือทำจึงเลวลง แต่ยังทำเป็นอุตสาหกรรมใหญ่โตไป
ขายยังนานาประเทศ ที่เมืองนี้มีคนพินม้มา เนื้อดีและมีมาก

๔. การทำเครื่องถ้วยชามในมณฑลพิษณุโลก เสื่อมสูญไปเนื่องจากในสมัย
สมเด็จพระเจ้าบรมไตรโลกนาถ พระยาอุชิษฐิระเจ้าเมือง เซลียงไปเข้าด้วยกับ เมือง
เชียงใหม่ พระองค์จึงยกกองทัพไปตี เมือง เซลียง พระยาอุชิษฐิระเห็นว่าสู้ไม่ได้จึง
อพยพกวาดต้อนผู้คนไปยังมณฑลพายัพ พระเจ้าติโลกราชเจ้าเมือง เชียงใหม่อนุญาตให้
ไปครองเมือง ๆ หนึ่งซึ่งสันนิษฐานว่าเป็น เวียงกาหลง เมืองนี้จึงเป็นที่ตั้ง เต่าทำเครื่อง
ถ้วยชามดังนี้

ต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระเจ้าติโลกราชแห่ง เชียงใหม่ได้
เป็นไมตรีกันจึงเลิกรบพุ่งตั้งแต่ พ.ศ.๒๐๑๔ เป็นต้นมา แต่ไม่ทราบว่าเป็นเครื่องถ้วยชาม
ทำกันต่อมานานอีกเท่าไร

โอ่ง เป็นเครื่องปั้นดินเผาอีกประเภทหนึ่ง มีกล่าวถึงคือโอ่งสุโขทัยหรือ
เรียกว่าโอ่งนางเลิ้ง ทำที่สุโขทัยด้วยหินพินม้ เคลือบอย่างหยาบ ๆ

๖๖๕ โลหวิทยา

ตะกั่วและดีบุก สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมีความ
เห็นว่า ตะกั่วและดีบุก เป็นธาตุอันเดียวกันถ้าธาตุนั้นปนกับแร่เงิน เรียกตะกั่ว (Lead)
ปนกับแร่เหล็ก เรียกดีบุก (Tin) และทรงกล่าวถึงตำราประสมทองของช่างหล่อ ว่า
เรียกชื่อตะกั่วเป็น ๒ อย่างคือ

๑. ตะกั่วนมหรือตะกั่วขาว ฝรั่งเศสเรียกว่า ลีด (Lead)

๒. ตะกั่วเกรียบหรือตะกั่วดำ ฝรั่งเศสเรียกว่า ดิน (Tin) ซึ่งไทยใช้คำว่าดีบุก
ทรงสันนิษฐานว่า คำว่า "ดีบุก" น่าจะเป็นภาษาอื่นที่เข้ามาในภาษาไทยภายหลัง

ทอง ทองต่าง ๆ มี ๕ อย่างคือ

๑. ทองสัมฤทธิ์ หรือเรียกว่าทองคำ สัมฤทธิ์มาจากภาษาสันสกฤตว่า
"สัมฤต" แปลว่าของผสม ทองสัมฤทธิ์ที่สีดำเป็นหมึกนั้นคือย้อมด้วยต้นใบข้าวบก เชื่อว่า
ขอม เป็นผู้รู้จักทำทองสัมฤทธิ์มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ สมเด็จพระนครินทราธิราช
ราชานุภาพทรงมีพระดำริเพิ่มเติมว่า ทองประสมที่ไม่มีชื่อบัญญัติ เป็นอย่างอื่น ควรนับว่า

เป็นทองสัมฤทธิ์ ไม่ว่าจะสีจะเป็นอย่างไร

๒. ทองแดง คือทองที่มีสีแดงโบราณเรียก นาก เป็นทองเนื้อเหนียวแต่มักเป็นสนิม

๓. ทองเหลือง เป็นสีเหลือง ทำจากทองแดงผสมตะกั่ว

๔. ทองขาว เป็นสีนวล ไม่เป็นสนิม

๕. ทองคำ หรือ เรียกว่าทองนพคุณ ถือว่าเป็นทอง ๕ น้ำ ไม่มีธาตุอื่นปน เป็นทองบริสุทธิ์ หากเป็นทองเนื้อ ๘ เนื้อ ๗ เป็นของมีธาตุอื่นปน "ทองบางตะพาน" ประจวบคีรีขันธ์เป็นทองนพคุณ เนื้อสุกกว่าทองบ่ออื่นๆ ในประเทศไทย เป็นทองที่ขึ้นชื่อมาก

ลักษณะที่เกิดของทองมี ๒ อย่างคือ ทองที่เกิดอยู่กับหิน ต้องเอาหินมาบ่น แยกเนื้อทอง และทองที่เกิดอยู่บนกับดิน ต้องขุดเอาดินที่มีทองขึ้นมา ร่อนในน้ำให้ดินละลายไปเหลือแต่ทอง

๖๗๔ ป่าไม้และการทำป่าไม้ - ไทย

ห้างอีสต์เอเซียติก ไปตั้งโรงเลื่อยอยู่ที่บ้านดอน สุราษฎร์ธานีโดยเข้าที่ หลวงซึ่งเคยเป็นที่ปลูกพลับพลาดังอยู่ทางฝากเมือง ที่เข้านี้จัดแบ่งออกเป็น ๒ แปลง แปลงหนึ่งเป็นที่อยู่ อีกแปลงหนึ่งเป็นโรงงานนับว่าเป็นทำเลดีคืออยู่ใกล้ปากน้ำที่แม่น้ำ ๒ สายมาบรรจบกัน ไม้ที่ล่องมาทั้ง ๒ ทางนั้นมารวมกันที่โรงเลื่อยในที่เดียว

๖๗๔.๘ ผลิตผลจากไม้

ไม้เท้า เกี่ยวกับอุตสาหกรรมไม้เท้า ญี่ปุ่นทำตามไม้เท้าในราคาถูก แล้วพวกมลายูซื้อไปต่อกับหวายเทศซึ่งเรียกว่า "หวายมละกา" ทำเป็นไม้เท้า จึงขายได้ในราคาถูก

๖๗๖ กระดาษ

กระดาษไทยทำด้วยเปลือกข่อย มี ๒ สี คือ สีขาว สำหรับเขียนด้วยดินสอ คำ สีดำสำหรับเขียนด้วยดินสอขาว หรือหรูดานสีเหลือง

๖๗๗ อุตสาหกรรมสิ่งทอ - ผ้า

"ผ้าในหอสมุดแห่งชาติ" สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงสันนิษฐานสมัยผ้าชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ โดยทรงคำนึงถึงหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ประกอบอายุของผ้าต่าง ๆ นั้น

"ผ้ายก" หมายถึง ผ้าไหมอันทอประกวดยกให้สูงกว่าพื้นผ้าถ้าลายทอด้วยไหมทองเรียกว่ายกทอง ถ้าลายทอด้วยไหมสามัญเรียกว่า ยกไหม

"ผ้าลายสุหรัด" หรือ "ผ้าสุหรัด" บางทีเรียกว่า "ผ้าลายสุรราชูร์" เป็นผ้าที่เรียกตามชื่อ เมืองสุหรัดที่ทำผ้าลายนี้ในอินเดีย ส่งมาขายในเมืองไทยปีละหลายล้านรูป การทำผ้าลายสุหรัดทำตามบ้านเรือนราษฎรและโดยมากใช้ผู้หญิงและเด็ก ๆ ทำ คือใช้ผ้าขาวจากประเทศอังกฤษเอามาตัดให้ได้ขนาด ชักน้ำให้หมดแห้งหรือให้เนื้อแน่นก่อน แล้ววางชิงบนพื้น เรือนเอาหมึกทาแผ่นไม้แม่ลายขนาดผ้ามือพิมพ์ลงกับผืนผ้าต่อ ๆ ไปจนเต็มผืนแล้วจึงเอาไปย้อมสี ถ้าจะให้มียอดอกสีอื่นก็แต้มเมื่อย้อมแล้ว เมื่อเสร็จกระบวนพิมพ์เอาเบียดซักเงา การเหล่านี้ทำด้วยมือตามบ้านราษฎรทั้งนั้น พ่อค้า เป็นเพียงผู้ซื้อผ้าขาวมาจ่ายแล้วรับผ้าลายไปพับตีตรามัด เข้ากุลิส่งไปขาย

เรื่องผ้าลายนี้ ถือเป็นหลักได้ว่า ชนิดที่ทำส่งมาจากอินเดียตั้งแต่ดึกดำบรรพ์เรียกชื่อตามเมืองที่ทำ ชนิดที่เรียกว่า "ผ้าลายอย่าง" หมายถึงผ้าที่ไทยให้ลายไปทำ ชนิดที่เรียกว่า "ผ้าลายนอกอย่าง" หมายถึงผ้าลายที่แขกคิดทำตามชอบใจ

ผ้าลายที่ทำจากอินเดียที่มีชื่อเสียง คือผ้าที่ทำจากแคว้นกูสราต (Guzarat) ซึ่งอยู่ตอนใกล้ทะเลที่นครวันทค ตั้งแต่บอมเบย์ขึ้นไป เมืองสุหรัดและเมืองอะเมตะบัดรวมอยู่ด้วย ชาวเมืองในภาคนี้ทอผ้าเป็นอาชีพมาตั้งแต่โบราณ ผ้าที่ทอในภาคนี้จึงดีกว่าแห่งอื่นในอินเดีย ผ้าลายอย่างของโบราณมักทำลายงาม สีสด และเนื้อผ้าดีกว่าที่ขายตามท้องตลาด

"ผ้าสันถัด" เป็นผ้าสำหรับรองนั่ง มี ๔ ขายทำด้วยสักหลายชนิดสันนิษฐานว่าผ้าสันถัดถ่ายแบบมาจากหนังสือทั้งตัวไม้เจียนหัว เจียนเท้า

"ผ้าสำน" คือผ้าขนสัตว์โบราณ หรือผ้าเปลือกไม้โบราณ

"ผ้าไหมไทย" ชาวพม่าชอบใช้ผ้าไหมไทย ถ้าเป็นชั้นผู้ดีทั้งชายและหญิง นิยมนุ่งผ้าหางกระรอก เพราะผ้าไหมไทยเนื้อดีกว่าผ้าไหมพม่า สินค้าไทยที่ส่งไปขายยังพม่าที่สำคัญอย่างหนึ่งคือผ้าไหม

๖๗๙ ยาสูบ

ชาวสเปนจำการสูบบุหรี่จากชาวยุโรป เดียนแดงในทวีปอเมริกาใต้มาสูบบุหรี่เองบ้าง แล้วจึงแพร่หลายไปในชาติอื่น ๆ

๖๗๙.๗ บุหรี่ - พม่า

บุหรี่ปม่าอย่างกันตัด เรียกว่า เชรูต (Cheroot) เป็นสินค้าออกที่สำคัญของพม่าซึ่งชาติอื่นในอินโดจีนชอบสูบกันมาก เพราะราคาถูกกว่ารสดีแต่จุดไปสักชนิดหนึ่ง และชาวพม่าเองก็ไม่มีผู้ใดสูบบุหรี่ฝรั่งเลย ใช้บุหรี่ปม่ากันทั้งหมด

๖๘๑ นาฬิกา

การประดิษฐ์นาฬิกาต้องอาศัยความสะอาดเป็นอย่างมาก เวลาประกอบชิ้นส่วนต่าง ๆ ชิ้นเป็นตัวเรือนต้องใช้ปากคีบหนีบ เพื่อป้องกันการเกิดสนิมด้วยเหตุนี้ นาฬิกาที่ทำอย่างดีจะต้องมีการทดลองใส่ในที่ที่มีอุณหภูมิต่างกันอย่างกว้าง เพื่อดูความเปลี่ยนแปลงยึดหดตัวของโลหะตามอุณหภูมิเปลี่ยนแปลงไป ถ้าหากเดินช้าเร็วผิดกันเพียงเล็กน้อย นับว่าเป็นนาฬิกาดี

การที่นาฬิกาหยุดเดิน เพราะฝนตก แต่เมื่อนำออกตากแดดกลับเดินดีอีก น่าจะเป็นเพราะโลหะที่ทำนาฬิกายึดหรือหดตัวไปตามอากาศที่ร้อนหรือเย็น

๖๘๓ ปืน

ปืนไฟสมัยโบราณที่ไทยเคยมีใช้ มีหลายประเภทได้แก่

๑. ปืนจากรัง คือปืนใหญ่ (Cannon) ทุกประเภทและทุกขนาดที่มีชื่ออยู่ได้แก่ ฝรั่งเปิดหมวก รักษาศาสนา สัมมาทิส และหามแล่น เป็นต้น
๒. ปืนมณฑก สันนิษฐานว่าได้แก่ปืนมือ
๓. ปืนนกสับ คือปืนประหัตบ่าคามศิลา เวลายิงต้องสับนกจาดลงไปทีเดียว
๔. ปืนชานกย่าง คือปืนหามแล่น

๕. ปิ่นนกกุ่ม คือปิ่นที่มีนกงอกุ่ม หรืออาจเป็นปิ่นคาบชุตที่เหนียวไกแล้วค่อย ๆ จุ่มลงไป

๖. ปิ่นโก๊ คือปิ่นขนวนทองแดงอย่างเก่า

๗. ปิ่นทองปราช คือปิ่นหล่อด้วยทองเหลือง ยิงลูกปราช (ปิ่นยิง เป็ด)

๘. ปิ่นปลายหอก

๙. ปิ่นบา เหริยม

เกี่ยวกับ "ปิ่นทุกซ์ของไทย" ตามความเป็นจริงควรมีเพียง ๓ กระบอก แต่ที่ทำเป็น ๔ กระบอก สันนิษฐานว่าเป็น เพราะคนเดินคู่ขาดคู่ไปจึงโปรดให้ทำ เป็นปิ่น ๔ กระบอก ที่มีชื่ออยู่คือปิ่นมหาปราบยุคซึ่ง เอาชื่อมาจากปิ่นนารายณ์ปราบยุคนั้นเอง

๖๘๔ เครื่องไม้

เครื่องรัก - พม่า เครื่องรักของพม่าที่ทำในพุกามขึ้นชื่อว่าเป็นของ
ลงรักที่ทำดีกว่าที่ใด ๆ ในพม่า ส่วนมากทำกันตามบ้านแห่งละ เล็กน้อยแล้วมีพ่อค้ามารับ
ซื้อเอาไปขาย ส่งไปตามเมืองอื่น ๆ

ในเมืองนี้รัฐบาลได้ตั้งโรงเรียนช่างรักฝึกหัดนักเรียนให้สามารถทำเครื่อง
รักขาย เป็นอาชีพได้โดยลำพังตนในวันหน้า โดยฝึกให้มีฝีมือและความคิดดีกว่าที่ทำงาน
มาแต่ก่อน และปรากฏว่าได้ผลดีนักเรียนที่เรียนสำเร็จแล้วสามารถไปประกอบอาชีพ
อย่างมั่นคงได้ตั้งประสงค์

ตามประวัติศาสตร์พม่า กล่าวถึงวิชาทำ เครื่องรักในพม่าว่าได้วิชานี้ไปจาก
กรุงศรีอยุธยา เมื่อครั้งพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองมาตีไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ สันนิษฐานว่า
ในครั้งนั้นพม่าได้วิธีทำ เครื่องรัก "น้ำเกลี้ยง" และ "ทำรคน้ำ" จึงมีของลงรักประเภท
เหล่านี้มาแต่โบราณวิธีที่ขุดหินรักลงไปเป็นรูปภาพและลวดลายต่าง ๆ พม่าได้ไปจากเมือง
เชียงใหม่ในภายหลัง

พม่าเรียกรักว่า "ลัก" ไปพ้องกับคำภาษาอังกฤษ เรียกของลงรักว่า "ลักเคอ"
ซึ่งเป็นคำที่มีมูลศัพท์มาจากฝรั่งเศสและฝรั่งเศสได้มาจากคำ "ลัก" ภาษาเปอร์เซียอีก
ทอดหนึ่ง

จีนและญี่ปุ่น ก็เป็นชาติที่ชำนาญในการทำเครื่องรักมาแต่สมัยโบราณ จีนเรียกของลงรักว่า "ซี" หรือ "ซีหัว" ญี่ปุ่นเรียกว่า "กูรูชิ" เขมรเขียนคำของลงรักว่า "ลาก" แต่อ่านเป็นเสียงสั้นว่า "ลัก" และภาษาบาลีเรียก "ลาช" จึงสันนิษฐานว่าคำ "รัก" ที่ไทยใช้เรียกน่าจะผิด

๖๘๕ เครื่องหนึ่งสัตัว

เครื่องมือ ที่มีใช้กันในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มี ๒ อย่าง คือ เครื่องม้าทหาร ทำตามแบบพม่า อานทำด้วยไม้มีแผงข้างและโกลนมักเรียกว่า "เครื่องแผง" เครื่องม้าพลเรือน เป็นแบบไทยใช้กันในพื้นเมือง อานทำเป็นเบาะไม่มีแผงข้างและโกลน มักเรียกว่า "เครื่องเบาะ" เครื่องแผงหนักกว่าและทำยากกว่า เครื่องเบาะ ใช้เป็นเครื่องสำหรับทหารม้าขี่ เพราะนั่งกระชับตัวในเวลารบพุ่งดีกว่า เครื่องเบาะ

เครื่องแผงที่มีอยู่ในกรมม้า เขียนแผงข้าง เป็นลวดลายอย่างของพม่า ซึ่งสันนิษฐานว่าโดยมาก เป็น เครื่องบรรณาการ เมืองประเทศราชในมณฑลพายัพถวาย ศิลปินเมืองเหล่านั้นแต่ก่อนนิยมตามอย่างพม่า เพราะอยู่ใกล้ชิดกันยิ่งกว่ากรุงศรีอยุธยา สำหรับ "เครื่องมืออะแซหุ่นกี้" ที่อะแซหุ่นกี้แม่ทัพพม่าถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อยังทรงเป็น เจ้าพระยาจักรีนั้น ที่เรียกว่า "เครื่องมือทอง" ต้องเป็นแต่ เพียงปิดทองคำเปลว จะหุ้มทองคำไม่ได้ เพราะ เครื่องม้าหุ้มทองคำมีแต่ เครื่องม้าพระที่นั่งและข้อสำคัญอีกประการหนึ่ง เมื่อ เจ้าพระยาจักรีได้รับของกำนัลจากอะแซหุ่นกี้อย่อมต้องรีบส่งของนั้นมาถวายพระ เจ้ากรุงธนบุรี เพราะการทำทางไมตรีกับข้าศึกอาจมีโทษถึงชั้นกบฏ ฉะนั้น เครื่องม้าอะแซหุ่นกี้จึงมาตก ในกรมม้านานมาหลายสิบปีจน เครื่องส่วนอื่นพรั่งพร้อม เหลืออยู่แต่แผงข้าง ซึ่งในที่สุดค้นพบได้ ณ สำนักพระราชวังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ แล้วส่งไปรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

๖๘๖ วัสดุและอุปกรณ์ก่อสร้าง

เดิมวัสดุที่ไทยใช้ก่อสร้างคือไม้ทั้งสิ้น การก่อด้วยอิฐไทยเอาอย่างจากเขมร ซึ่งรับแบบอย่างมาจากอินเดียอีกต่อหนึ่ง

กระเบื้องมุงหลังคาที่ทำจากโรงงานที่เกาะยอ สงขลา มีคุณภาพดีทนทาน
มาก เพราะดินดีทำได้โดยไม่ต้องผสม ชุคมากก็ใช้ได้เลย

๖๔๒ ก่อสร้าง

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ ดึกที่ถนนราชดำเนินกลางด้านบ้านตะนาวซึ่งเป็นอาคาร
ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์พังลงมีคนเสียชีวิตในอุบัติเหตุถึง ๑๐ คน
การก่อสร้างอาคารนี้ ทำรากก่อสร้างถูกต้องหมด แต่วิศวกรผู้คิดแบบคำนวณ เลขผิด
ไปเพียงตัวเดียว ทำให้เสียส่วนกำลังไปทั้งหมดและเนื่องจาก เป็นอาคารของส่วนราช-
การ เทศบาลมิได้ตรวจสอบ การก่อสร้างจึงพลาด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๗๐๐ ศิลปกรรม วิจิตรศิลป์ และมัณฑนศิลป์

๗๐๑ ศิลปกรรม-การปฏิสังขรณ์

การซ่อมงานศิลปทำได้หลายทาง แต่การซ่อมให้คงเห็นเป็นของเก่า ทำได้ยาก เพราะวัสดุที่ใช้ต่างสมัยกัน และคนทั่วไปมักชอบที่จะซ่อมให้เห็นเป็นของใหม่ ความล้มเหลวในการซ่อมและรักษางานศิลปสรุปว่ามีสาเหตุดังนี้

๑. ขาดศิลปินฝีมือดี
๒. คนสมัยใหม่มองไม่เห็นประโยชน์และคุณค่าของศิลป
๓. งานซ่อมทำยากกว่าการทำใหม่มาก เพราะต้องใช้ช่างที่ดีและใช้เงินมาก

ศิลปินฝีมือ เอก-คุณสมบัติ ลักษณะของศิลปินฝีมือเอก คือการไม่ลอกเลียนแบบงานของใคร แต่ยอมเป็นผู้รู้เห็นมามากและการมีประสบการณ์มากนั้นจะเป็นเสมือนว่าได้กินสิ่งเหล่านั้นเข้าไป แล้วไฟธาตุก็ย่อยสิ่งเหล่านั้นให้ละลายกลายเป็นวัตถุอื่นกลับออกมา แม้ว่าสิ่งเหล่านี้จะเกิดจากอาหารที่กินเข้าไป แต่ได้แปรรูปเป็นอย่างอื่นไปทั้งหมดแล้ว ผลงานของเขาที่มีลักษณะของตน คว้าสิ่งใดก็เป็นเช่นเดียวกันมิใช่เกิดจากการลอกเลียนแบบ

พระเจ้าแผ่นดินทรงอุปถัมภ์ศิลปกรรม บ้านเมืองใดจะมีศิลปินฝีมือดี อยู่ที่พระเจ้าแผ่นดินซึ่งเมื่อต้องพระราชประสงค์สิ่งใดต้องให้ได้ของดีงาม จึงต้องเลือกหาช่างฝีมือดีเป็นแม่งาน ผู้ซึ่งจะเป็นเสมือนครูศิษย์เชิญให้ช่างอื่นซึ่งเป็นเสมือนศิษย์ให้ได้ของดีลูกศิษย์ย่อมฝีมือดีขึ้น หากไม่มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นเสมือนขาดผู้ต้องการของดี คนทั่วไปต้องการแต่ของราคาถูกเพราะเงินน้อยซึ่งช่างตีรับทำไม่ไหว ช่างตียอมหมดไปตามกาลเวลา

๗๐๔.๕๕๔ ศิลปกรรมพุทธศาสนา

กล่าวถึงผลงานศิลปกรรมทางพุทธศาสนาในด้านหนึ่งค่านใด หรือทั้งหมด อาทิ สังเขปความ ประวัติและวิจารณ์ การปฏิสังขรณ์ หลักการ เป็นต้น

ศิลปกรรมพุทธศาสนาทั่วไป พรรณนาศิลปกรรมพุทธศาสนาอันเป็นงานชิ้นต่างๆ ดังต่อไปนี้: เครื่องล่ายอง, เจดีย์กาไหล่ทองในพุทธมณฑลเดียว, เจดีย์กาไหล่ทองคู่

วัดนิเวศธรรมประวัติ พระนครศรีอยุธยา, หัวนาคหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ณ บันไดปราสาท
พระเทพบิดร, หัวนาคที่บันไดหน้ามณฑปพระพุทธบาท สระบุรี, ตำนานรูปสลักพระอิศวร
จมอยู่ในข้าง ณ ปราสาทหินพิมาย นครราชสีมา, ราวเทียนรูปเร่, รูปปั้นสัมฤทธิ์พระ
โพธิสัตว์ ๕๕๐ชาติ ณ วัดพระมหาไถ่ มอ, พระสถูปกาไหลทอง ณ วัดพระศรีรัตน-
ศาสดาราม, ฐานแท่นพระประธานวัดราชโอรส, หน้าบันนารายณ์ทรงครุฑ, หน้าบันวิ-
หารพระโลกลานวัดพระเชตุพนฯ, หน้าบันวิหารพระธาตุวัดมหาธาตุ

พระพุทธรูป-ประวัติ ในสมัยพุทธกาลและก่อนพุทธกาลขึ้นไป ไม่มีรูป
เคารพไม่มีเทวรูป ชาวอริยกะในอินเดียทำเรือนบรรจุผอบอัฐิของบุคคลที่นับถือ กับให้มี
เครื่องมือเครื่องใช้เหมือนอย่างคนเป็นและเชิงตะกอนไฟบูชา สันนิษฐานว่าสถูปอัฐิมา
จากเรือนบรรจุอัฐิธาตุตามประเพณีนี้เอง แล้วมาก่ออิฐหรือศิลาให้เป็นของถาวรภายหลัง
รูปเคารพอันเป็นเครื่องหมายในพุทธศาสนาสมัยแรก เกิดจากการทำดวงตรา
รูปสังเขปสถานทั้ง ๔ ของพระพุทธเจ้า และได้ใช้เครื่องหมายนี้เป็นเครื่องประดับ
สิ่งก่อสร้างในพุทธศาสนาด้วย

หลังจากสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชมาประมาณ ๑๐๐ปี จึงเกิดลวดลายเครื่อง
ประดับเป็นรูปคน แต่ยังไม่ทำพระพุทธรูปในลายจำหลัก ประมาณพ.ศ.๕๐๐ ถึง พ.ศ.๕๕๐
ชาวโยนก ซึ่งเข้ามาครอบครองแคว้นคันธารราชภูริในอินเดียตอนเหนือ เป็นผู้คิดทำพระ-
พุทธรูปขึ้นในรัชกาลพระเจ้ามิลินท์ ชาวอินเดียฝ่ายใต้ได้ทำบ้าง จึงแพร่หลายมาจนบัดนี้

พระพุทธรูป-การแกะเป็นเทวรูป ในเขมรและไทยมีการแกะพระ-
พุทธรูปเป็นเทวรูป และแกะเทวรูปเป็นพระพุทธรูป ทั้งนี้ย่อมเนื่องมาจากศาสนาซึ่งเป็น
ที่นับถือของแต่ละสมัย

พระพุทธรูป-การหล่อตามฤกษ์ การหล่อพระพุทธรูปตามฤกษ์เป็นเรื่อง
ค่อนข้างยากซึ่งต้องการความชำนาญเป็นพิเศษ เพราะต้องหล่อให้พอดีกับเวลาฤกษ์

พระพุทธรูป-นิ้วพระหัตถ์ เกี่ยวกับนิ้วพระหัตถ์พระพุทธรูป ไทยเรา
พยายามสร้างพระพุทธรูปให้ถูกต้องตามตำรามหาปุริสลักขมมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ด้วย
เหตุนี้พระพุทธรูปในสมัยนี้จึงมี ๔ นิ้วยาวเท่ากัน สมัยก่อนหน้านี้ และหลังจากนี้ไปทำนิ้ว
พระหัตถ์อย่างคนสามัญ

พระพุทธรูป-พระกรรม การที่สร้างพระพุทธรูปพระกรรมยาวมาก เนื่องจากชาวอินเดียนิยมเพราะใส่ตุ้มหู

พระพุทธรูป-พระเกตุมาลา การสร้างพระพุทธรูปมีพระเกตุมาลา เนื่องจากชาวโยนกคิดว่าพระพุทธรูปให้ผิดจากพระภิกษุสามัญ เพื่อว่าผู้ใดได้เห็นรูปภาพก็จะทราบได้เองว่าเป็นองค์พระพุทธเจ้า จึงคิดว่าพระพุทธรูปตอนพระเศียรให้เป็นพระเศียร กษัตริย์คือมุนีพระเมาสี ไม่มีเครื่องประดับ มีพระอุณาโลม แต่ตอนพระองค์ทำห่มผ้าเหมือนสมณะทั้งปวง

พระพุทธรูป-วัสดุที่ใช้ทำ จากการวิเคราะห์วัสดุที่ใช้สร้างพระพุทธรูป พบว่า พระพุทธรูปและเจดีย์วัตถุอื่นรุ่นเก่าที่สุดทำด้วยหินปูนทั้งสิ้นซึ่งมี ๒ อย่างคือ หินปูน สีเขียวเนื้อละเอียดมีตามภูเขาในลพบุรี และหินเนื้อหยาบสีจางจากราชนบุรี ซึ่งใช้ทำเครื่องศิกาทที่พระปฐมเจดีย์

สมัยที่ขอมเป็นใหญ่ ใช้สร้างด้วยหินทรายแดงตามวิธีการของขอม และทำที่ลพบุรีก่อนที่โต เพราะภูเขาหินทรายมีมาก การสร้างด้วยหินชนิดนี้ทำมากในสมัยกรุงศรีอยุธยา

พระพุทธรูปขนาดย่อมกว่า "พระโต" การสร้างพระพุทธรูปขนาดย่อมกว่า "พระโต" โดยปกติสร้างเพื่อตั้งเป็นประธานในวิหาร ดังนั้นการคิดแบบบริหาร ต้องคิดด้วยกันกับองค์พระ มิใช่สร้างกันคนละคราว

พระพุทธรูปขนาดใหญ่-"พระโต" พระพุทธรูปขนาดใหญ่อย่างที่เราเรียกกันว่า "พระโต" ไม่ว่าจะสร้างเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ นั่งห้อยพระบาท หรือไสยาสน์ และไม่ว่าจะสร้างในประเทศใด ย่อมสร้างไว้กลางแจ้งเช่นเดียวกับพระเจดีย์ ไม่ทำวิหารปิดบังองค์พระ การสร้างวิหารปกคลุมองค์พระเป็นความคิดชั้นหลังซึ่งบังองค์พระให้เสียหายไป แต่เป็นประโยชน์ในการรักษาองค์พระ

การหล่อพระพุทธรูปองค์ใหญ่ต้องหล่อเป็นท่อนๆ แล้วทำลึ้นสวมกัน ที่ต้องทำดังนี้เพราะเครื่องมือไม่พอที่จะหล่อเป็นท่อนเดียว ดังนั้นในการชักพระพุทธรูปหล่อองค์ใหญ่จากที่แห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่ง จึงควรรื้อเป็นท่อนก่อน

พระพุทธรูปทองบาง-การหล่อ ส่วนการหล่อพระพุทธรูปทองบาง

ดำเนินคนละวิธีกับการหล่อธรรมดาซึ่งทำหุ่นดินแล้วปั้นขึ้นตั้งทับ แต่การหล่อพระพุทธรูปทองบางทำโดยเมื่อทำพิมพ์ดินเป็นรูปพระขึ้นเรียบร้อยแล้ว เอาหุ่นพระขุดลงไปนึ่งขึ้นที่เกี่ยวอยู่ให้ติดขึ้นขึ้นมา

พระพุทธรูปปางต่างๆ เกิดขึ้นตามสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ซึ่งได้แก่

ที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่แสดงปฐมเทศนา และที่ปรินิพพาน ต่อมาเกิดบุษนิยสถานขึ้นในอินเดียอีก ๔ แห่ง ซึ่งอ้างเหตุพุทธปาฏิหาริย์ ณ เมืองนั้นๆ เป็นสำคัญ จึงเกิดเป็นพระพุทธรูป ๘ ปาง กาลต่อมาการสร้างพระพุทธรูปปางต่างๆ เอมมาจากเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติเป็นหลัก เป็นเครื่องหมายเหตุการณ์นั้นๆ

พระพุทธรูปของประเทศต่างๆ-ลักษณะ ในบรรดาพระพุทธรูปของ

ประเทศต่างๆ พระพุทธรูปพม่ามีลักษณะงามกว่า โดยเฉพาะชายผ้าที่ห้อยจากพระอังสะมักทำอย่างวิจิตรงดงาม ส่วนพระพุทธรูปกรุงศรีสัตนาคนหุต หรือลาว ไม่มีลักษณะงามเป็นเพราะประเทศนี้ได้ถ่ายแบบพระพุทธรูปไปจากเชียงใหม่เมื่อริชาช่างทางเชียงใหม่ ไทรมลงเสียแล้ว

พระพุทธรูปต่างๆ -ประวัติและวิจารณ์ รวบรวมเรื่องราวของพระพุทธรูปต่างๆ ดังต่อไปนี้คือ :

พระแก้วมรกต แห่งกัมพูชา, พระแก้ววีนาง วัตพระศรีรัตนศาสดาราม, พระคันธารราษฎร์, พระงาม ณฑลบุรี, พระเจ้าศรีเมืองวัดศรีสว่างอารมณ์ ปันง มาเลเซีย, พระชัยยี่สิบ ๗ พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์, พระชัยรัชกาลที่ ๔, พระชัยรัชกาลที่ ๕, พระไชยวัฒน์, พระเทพมิตร (พระรูปสมเด็จพระรามธิบดี (อุทอง), พระนอนจักรศรี สิงห์บุรี, พระนอนขเวสยะองแห่งหงสาวดี พม่า, พระนอนถ้ำแจ้ง ยะลา, พระนาค ๔องค์, พระบาง แห่งหลวงพระบาง ลาว, พระฝาง, พระพนัญเชิง พระนครศรีอยุธยา, พระพิมพ์ในไทยและพม่า, พระพิมพ์ดินดิบ, พระพิมพ์ ๘ปาง แห่งพุทกาม พม่า, พระพุทธจักรพรรดิ ๗ หอพระสุราลัยพิमान, พระพุทธเจษฎา ๗ หอพระน้อยหน้าหอพระสุราลัยพิमान, พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก, พระพุทธชินราชจำลอง วัดเบญจมบพิตรฯ, พระพุทธชินสีห์ วัดบวรนิเวศกรมหารวิหาร, พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ หอพระน้อยหน้าหอพระสุราลัยพิमान, พระพุทธนรสีห์ ๗ พระที่นั่งอัมพรสถาน,

พระพุทธรูปนิรมิต ๗ หอพระสุราลัยพิมาน, พระพุทธรูปรัตนาราย, พระพุทธรูปบุษยรัตน์ ณ วัด
 พุทธรัตนสถาน, พระพุทธรูปบุษยรัตน์น้อย, พระพุทธรูปรังสฤษดิ์ ณ หอพระสุราลัยพิมาน, พระ
 พุทธราชาภิเษก ณ หอพระน้อยหน้าหอพระสุราลัยพิมาน, พระพุทธรูปมหาธรรมิกราช
 (พระแก้วมรกต), พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ, พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชร, พระพุทธรูป
 ของชาวโยนก, พระพุทธรูปขนาดและลักษณะเท่าพระพุทธรูปองค์, พระพุทธรูปชวาชุด ๕
 พระองค์, พระพุทธรูปเชียงแสน, พระพุทธรูป ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, พระ
 พุทธรูปธรรมจักร (ขรัวพ่อธรรมจักร) วัดเบญจมบพิตรฯ, พระพุทธรูปนาคปรก, พระ
 พุทธรูปนาคปรกแบบฝาศี, พระพุทธรูปแบบศรีวิชัย, พระพุทธรูปแบบอมรวดี, พระพุทธรูป
 ประจำพระชนมวารรัชกาลที่ ๕, พระพุทธรูปประธานสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พระพุทธรูป
 ประธานวัดอรุณราชวราราม, พระพุทธรูปปาเลสัย สุพรรณบุรี, พระพุทธรูปพระสังฆราช
 วัดราชบพิธ, พระพุทธรูปมหาชัยมณี อมรปุระ พม่า, พระพุทธรูปมีรัศมีเป็นเปลวไฟ,
 พระพุทธรูปมงกุฎโกเสียว, พระพุทธรูปแม่ลูกอินทแม่ลูกจันท, พระพุทธรูปละโว้ลำพูน, พระ
 พุทธรูปลังกา, พระพุทธรูปศรีสรรเพชญ์ตาอาณ พระนครศรีอยุธยา, พระพุทธรูปศิลา-
 เทศนาธรรมจักร ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, พระพุทธรูปसानแกะด้วยปูนน้ำมัน ณ หอพระ
 ศาสตราคม, พระพุทธรูป "หลวงพ่เพชร" พิจิตร, พระพุทธรูปชिरญา, พระพุทธรูปสำ-
 คัญในกรุงเทพมหานคร, พระพุทธรูปวาท, พระพุทธรูปสิงห์, พระพุทธรูปสิงห์น้อย, พระ
 พุทธรูปโสธร ฉะเชิงเทรา, พระพุทธรูปโยธา วัดบวรนิเวศฯ, พระโพธิสัตว์แห่งอำเภอยาย
 สุราษฎร์ธานี, พระโพธิสัตว์ วัดบวรนิเวศฯ, พระภควัม, พระมงคลบพิตร พระนครศรี-
 อยุธยา, พระมหาสาภกยมารชิน, แห่งมณฑลพะม่า, พระรำพึง, พระโลกนาถ วัดพระ-
 เชตุพนฯ, พระวอ, พระศรีศากยมุนี วัดสุทัศน์เทพวราราม, พระศรีศาสดา วัดบวรนิเวศฯ,
 พระลัญจก นครศรีธรรมราช, พระสังกะจาย, พระสัมพุทธพรมณี, พระสุภูติ นครศรีธรรม-
 ราช, พระเลิม, พระใส, พระเหลือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก, พระอัชฐารส,
 พระอัชฐารส วัดสระเกศ, พระอุปัคตของมอญ, "แม่ นางกษัตริย์" ลพบุรี

๗๐๙.๕๕๑ ศิลปกรรม-พม่า

ในพม่าพวกช่างรวมกันอยู่เป็นตำบลเหมือนกับช่างฉนวนไทย ฝีมือที่ทาก็ยัง
 งามมากแต่บกพร่องในทางความรู้และความคิดคือทำไปตามแนวทางที่เคยปฏิบัติมาแต่ก่อน

ขาดความคิดริเริ่มไม่เหมือนสมัยเมื่อยังมีพระเจ้าแผ่นดินอุปถัมภ์ ความเป็นไปดังนี้คล้ายคลึงกับของไทยมาก

ปัจจุบัน (พ.ศ.๒๔๗๔) ศิลปกรรมในพม่าเลวลงทุกอย่าง ทั้งนี้เพราะขาดผู้ต้องการของดีคือพระเจ้าแผ่นดิน

๗๐๙.๕๕๓ ศิลปกรรม-ไทย

ศิลปกรรมไทยในสมัยหลังนี้ ไทยรับมาจากลังกาทั้งทางด้านพุทธศาสนา และไสยศาสตร์ ซึ่งทั้งหมดนี้ลังกาได้รับจากอินเดียอีกทีหนึ่ง

ศิลปะของไทยพม่ารับเอาไปเป็นแบบอย่างหลายประการ เช่น เครื่องดนตรี กระบวนพ็อนรำ การละเล่น ลวดลายกระบวนช่าง ศิลปะของไทย พม่าเรียก"แบบโยเดีย" และนิยมว่าเป็นของดีทั้งสิ้น

ศิลปกรรม-ไทย-ประวัติและวิจารณ์ งานศิลปกรรมไทยซึ่งมีพระวินิจฉัยัย และวิจารณ์ไว้มีดังนี้ คือ: ตู้ระธรรมลายรดน้ำวัดเชิงหวาย, เรือนแก้วพระพุทธชินราช, พระยารักใหญ่และพระยารักน้อยสวมนชฎา, พระยารักใหญ่และพระยารักน้อยสวมนงกุฎ, "ไม้สิบสอง", "ไม้ยี่สิบ", "ไม้ยี่สิบแปด", รอยพระพุทธบาท สุพรรณบุรี, "วัดโกโรโกโส" ซึ่งทำต้นเสาของวัดลักษณะไม่ซ้ำกัน, ตำหนักทองและโบสถ์วัดไทร, บ้านมุก, เรื่องรามเกียรติ์, วิหารทิศทั้ง๔, หน้าบันทำภาพจับเรื่องรามเกียรติ์แกมลาย, พระระเบียง แห่งวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, เสาได้หน้าพระระเบียง วัดพระมหาธาตุ สวรรคโลก, ตุ๊กตาคิน ๔คู่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม, พระอุโบสถ พระมณฑป หอพระมณฑปธรรม แห่งวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นศิลปกรรมสมัยรัชกาลที่๑, พระอุโบสถ วัดมหาธาตุ, พระอุโบสถ พระปราสาท และหอพระไตรปิฎกแห่งวัดระฆังโฆสิตาราม, ใบเสมาพระอุโบสถวัดมหาธาตุ เพชรบุรี, ภาพจิตรกรรมและพระอุโบสถ วัดราชบูรณะรวมหาวิหาร, ลายผ้าที่วิหารวัดไผ่ ลพบุรี, บ้านทวารวิหารพระศรีศากยมุนี วัดสุทัศน์เทพวราราม, ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมวัดอรุณราชวราราม, ศิลปกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยารัชกาลพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งถ่ายแบบงานก่อสร้างบางอย่างจากกัมพูชา, ศิลปกรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่๑ ได้ยกตัวอย่างและวิจารณ์ไว้อย่างละเอียดซึ่ง

สรุปได้ว่าฝีมือช่างสูงมากน่าจะจะเป็นคนเก่าตกทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยารัชกาลพระเจ้าบรมโกศ, ศิลปกรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่๒ ถึงรัชกาลที่๓, ศิลปกรรมที่ทาลวดลายไม่ซ้ำกันเท่าที่ค้นพบ, รูปปั้นสิงห์ไทยซึ่งมีแห่งเดียวคือที่วัดพระเชตุพนฯ

๗๐๙.๕๙๖ ศิลปกรรม-กัมพูชา

ลายจำหลักปราสาทหิน นครวัดมีทั้งที่ลงสีและมีได้ลงสีมาแต่เดิมเพื่ออวดฝีมือจำหลักหิน

๗๐๙.๘ ศิลปกรรมพื้นเมืองชวามายาในทวีปอเมริกาใต้

สันนิษฐานว่าได้รับแบบการเขียนภาพหน้าตาน่าเกลียดน่ากลัวไปจากอินโดเนเซีย รูปภาพของชาติทั้ง ๒ จึงมีลักษณะคล้ายกัน แต่ชวามายาเป็นประเทศใหญ่ฝีมือทำจึงดีกว่า และเป็นที่น่าสังเกตเห็นว่าในอเมริกาใต้ไม่มีศิลปกรรมใดเป็นของโบราณแท้

๗๑๑ ผังเมือง

การสร้างเมืองของไทยในสมัยโบราณ ในสมัยโบราณ สันนิษฐานว่าการสร้างเมืองทำคล้ายกับค่าย คือขุดคูเอาดินขึ้นทำเป็นเชิงเนิน แต่เพิ่มปีกเสาไม้เป็นระเียบคสูงพองบังตาศัตรูมิให้เห็นคนข้างใน และทำช่องที่ระเียบคสำหรับสอดปืนยิงศัตรูได้ด้วย ต่อมาก่อเป็นกำแพงทางด้านนอกถมดินเป็นเชิงเนินทางด้านใน ดังรัชกาลพระมหากษัตริย์ ก่อเมืองก่ออย่างถาวรทั้งหมดแล้ว

นครธม กัมพูชา ผังเมืองนครธมแห่งกัมพูชานั้นพบว่าได้สร้างปราสาทยโสธรศิรีขึ้นก่อนเป็นปราสาทองค์แรก ซึ่งปัจจุบันเรียกพนมบาแคง

มณฑลพม่า พระเจ้ามินดงทรงสร้างเมืองนี้เมื่อพ.ศ.๒๔๐๓ โดยให้วางผังเมืองตามแบบกรุงรัตนบุรีราชธานีเก่า คือวางแนวกำแพงพระนครเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีพระราชวังเป็นศูนย์กลางพระนคร วิศวกรชาวอิตาลีเป็นผู้ดำเนินการสร้าง

บริเวณพระราชวังทำเป็นฐานก่ออิฐถมดินเป็นชาลากว้างใหญ่ มีบันไดก่อเป็นทางขึ้นหลายแห่ง บนชาลานี้ปลูกพระที่นั่งปราสาทราชมณเฑียร เป็นเครื่องไม้ทั้งสิ้น โดย

ให้รื้อจากอมรบูรมาสร้าง ลักษณะผังเมืองมีขลุ่ยเลจึงนับว่าทันสมัยมาก แต่ตัวปราสาท
ราชมณเฑียรน่าจะแลดูเก่ากว่าเมือง

ร่างกึ่ง พม่า ผังเมืองของร่างกึ่งก็เช่นเดียวกัน ทำตามแบบยุโรป
คือเป็น "แบบบล็อก" ถนนหนทางใหญ่และยาว และจัดบ้านเมืองออกเป็นส่วนๆ เช่นส่วน
ตั้งบ้านเรือน ค้าขาย ที่ทำการรัฐบาล สถานศึกษา ฯลฯ กับทำถนนเชื่อมกับเมืองอื่นหลาย
สาย

๗๑๗ อนุสาวรีย์

พระราชอนุสาวรีย์พระเจ้าตากสินมหาราช ณ กรุงธนบุรี นายศิลป์
พิระศิริ (เพ็โรจ) เป็นผู้คิดแบบ เป็นอนุสาวรีย์ที่ได้แบบจากมณฑลเทศาภิบาล มีงบประมาณทำ
การ ๕๐๐๐บาท ได้เริ่มดำเนินการเมื่อพ.ศ.๒๔๔๐

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ สวนลุมพินีวัน
กรุงเทพมหานคร นายศิลป์ พิระศิริ เป็นผู้ปั้นพระรูป และทำการหล่อในประเทศไทย
อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ถนนราชดำเนินกลาง สมเด็จเจ้าฟ้ากรม-
พระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นผู้คิดแบบตูล้ำรัฐธรรมนูญ อนุสาวรีย์นี้ทำการก่อฤกษ์เมื่อ
๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๘๒

อนุสรณ์ที่ฝังศพเจ้าพระยาไทรบุรี เป็นอนุสาวรีย์ที่พระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้สร้างเมื่อพ.ศ.๒๔๓๔ ทำด้วยศิลาขาวจากอิตาลี
ฝีมืองดงามกว่าที่ฝังศพแห่งใดในมลายู

๗๒๐ สถาปัตยกรรม

สังเขปความหมายของคำทางด้านสถาปัตยกรรม ได้แก่ เกยลา (เกยชาลา)
ชื่อคัต จรณัม คังแขวน นางจรัล ไม้คร่าว ศาล ศาลา

สถาปัตยกรรมสมัยโบราณ จากการตรวจค้นโบราณวัตถุ ณ เมือง
เบซิลอนในอิรัก พบว่าการก่อครอบประตูปโด่งด้วยอิฐตะแคงรู้จักทำกันมาหลายพันปีแล้ว
สถาปัตยกรรม-กัมพูชา-ประวัติและวิจารณ์ การก่อสร้างในกัมพูชานับว่า
มีทุกแบบอย่าง แต่แบบดั้งเดิมทำด้วยไม้ทั้งสิ้น การก่ออิฐก่อหินเอาอย่างอินเดียในภายหลัง

แต่สิ่งที่เห็นเด่นชัดคือ เขมรเดินทางศาสนาพราหมณ์ การก่อสร้างจึงมุ่งไปทางเทวาลัย คือทำเป็นแบบปราสาทปราสาท แม้เป็นวัดในพุทธศาสนาก็ทำอย่างเทวาลัย สถาปัตยกรรมเขมรในประเทศไทยที่เห็นได้อย่างชัดเจนแห่งหนึ่งคือ พระปราสาทสามยอดลพบุรี ซึ่งแสดงฝีมือขอมแท้ ได้ข้อมมาแล้ว ๒ ครั้ง ครั้งที่ ๑ ข้อมเมื่อสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นฝีมือไทย แต่ข้อมครั้งที่ ๒ เป็นศรัทธาปฏิสังขรณ์ไม่ใช่ศิลปะ

สถาปัตยกรรม-พม่า-ประวัติและวิจารณ์ ขบวนการปลูกสร้างของพม่าไม่ว่าจะเป็นแบบใดนับว่าทางดงามมาก ทั้งทรวดทรง ฝีมือสลัก และจัดว่าเหนือกว่าสถาปัตยกรรมของไทย สถาปัตยกรรมของพม่า เริ่มต้นคล้ายของกัมพูชา แต่พม่าเดินทางพุทธศาสนา การก่อสร้างจึงมุ่งมาทางสถูปเจดีย์

สถาปัตยกรรม-สมาคม เมื่อพ.ศ.๒๔๗๗ บรรดาสถาปนิกคนสำคัญของวงการสถาปัตยกรรมไทย ได้รวมตัวกันก่อตั้งสมาคมสถาปนิกสยาม และได้ัญเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เข้าเป็นพระอาจารย์ของสมาคม แต่ได้ทรงปฏิเสธเนื่องจากทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินจึงทำให้ทรงปฏิเสธตำแหน่งหรือเกียรติศักดิ์ใดๆ เสีย

๗๒๑ สถาปัตยกรรม-โครงสร้าง

พิจารณาถึงโครงสร้างส่วนต่างๆของอาคารดังนี้ คือ ประวัติและลักษณะของกำแพงเมือง การสร้างค้ายในสมัยก่อน ลักษณะมณฑปทรงโกศ สัณฐานหลักเมืองสมัยโบราณ

๗๒๕ สถาปัตยกรรม-ไทย-ประวัติและวิจารณ์

เรื่องราวของสถาปัตยกรรมไทยซึ่งเป็นอาคารสาธารณะอันมีประวัติและความสำคัญในด้านเป็นมรดกไทย ได้แก่ ปราสาทพระเทพบิดร ซึ่งเดิมชื่อพระพุทธรูปปราสาท, พระพุทธรูปมณฑลเชียร, ปราสาทพลับพลาแสดง ฦ งานพิพิธภัณฑน์ปารีส พ.ศ.๒๔๗๔, พระที่นั่งอัฐทิศ, ศาลาอันเตปุริกฐริน, "ศาลาไทย" ณ เมืองฮอมเบ็ก เยอรมันนี, การสร้างหอไตร, หอพระนาค, หอพระพุทธรูปหิงค์ นครศรีธรรมราช, หอมณฑลเชียรธรรม

๗๒๖ สถาปัตยกรรมทางศาสนา

สถาปัตยกรรมทางศาสนาของกัมพูชาและไทย พบว่ามีเป็น ๔ อย่าง คือ
สถานพระพุทธรูปแบบมหายาน, สถานพระนารายณ์, สถานพระอิศวร, และสถานพระพุทธรูป
แบบหินยาน ซึ่งสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นหลังที่สุด

เทวสถานสำคัญในบึง มาเลเซียมี่ ๔ แห่ง

เทวสถานพราหมณ์ที่อินโดเนเซีย ทำเป็นมณฑปเช่นเดียวกับสถานใน
พุทธศาสนา แต่เปลี่ยนเครื่องหมายทางพุทธศาสนาเป็นทางไสยศาสตร์

ปราสาทหินในอินโดเนเซีย ที่มีทางภาคเหนือและภาคใต้ไม่เหมือนกัน และ
ไม่เหมือนปราสาทในอินเดียเลย แต่องค์เทวรูปเหมือนของอินเดีย

สถาปัตยกรรมทางศาสนาแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีลักษณะบางอย่างแตกต่าง
กันมาก เช่นที่อินโดเนเซียมักทำสถานที่มีดุมมาก เช่นปราสาทเมณฑุต ในขณะที่เขมรสร้าง
ปราสาทบางแห่งขนาดต่ำมาก ซึ่งแม้กระทั่งประตูคนก็ต้องคลานเข้าไป ที่เป็นดังนี้เพราะ
ชาวตะวันออกปฏิบัติต่อรูปเคารพทางศาสนาอย่างเป็นของศักดิ์สิทธิ์ จึงเก็บไว้ในที่มืดเพื่อ
ให้เกิดความรู้สึกยำเกรงน่ากลัว ส่วนชาวตะวันตก ตกแต่งรูปเคารพให้งดงามเพื่อให้
บังเกิดความปิติยินดีและเลื่อมใส

สถาปัตยกรรมทางศาสนาของจีนซึ่งเรียกกะ คือแบบปราสาทจีน ทำเป็นห้อง
ซ้อนๆ กันขึ้นไปหลายชั้น

สถาปัตยกรรมพุทธศาสนา-ไทย (ภาคเหนือ) สถาปัตยกรรมพุทธ-
ศาสนาภาคเหนือของไทย มีลักษณะแตกต่างไปแต่ละสมัย คือ สร้างในสมัยที่ขอมเป็น
ใหญ่ จะสร้างตามลัทธิมหายาน หากสร้างสมัยกรุงสุโขทัยตั้งแต่ พ.ศ.๑๘๐๐ เป็นต้นมา
สร้างอย่างลัทธิมหายานอย่างลังกา คือ ก่อด้วยศิลาแลง สมัยกรุงศรีอยุธยาสร้างด้วยอิฐ
อย่างไรก็ตามการที่ประมาณอายุของโบราณตามวัตถุที่ใช้ อาจใช้ไม่ได้กับสถาปัตยกรรม
ทางภาคเหนือดังกล่าว

สถาปัตยกรรมพุทธศาสนา-พม่า ที่เมืองพุกามสรุปได้ว่ามีเป็น ๒
ประเภท คือ สรูปและวิหาร

สถาปัตยกรรมพุทธศาสนา-มณฑป สถาปัตยกรรมพุทธศาสนาที่สำคัญ
 อย่างหนึ่ง คือมณฑป ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างลักษณะเดียวกับปราสาท ต่างกันแต่มณฑปไม่มีมุข
 สำหรับวิวัฒนาการการก่อสร้างมณฑปในพุทธศาสนา สันนิษฐานว่าเดิมเป็นเครื่องไม้ แล้ว
 เปลี่ยนแปลงเป็นอิฐ และเป็นศิลาในภายหลังเพื่อให้คงทน

สถาปัตยกรรมพุทธศาสนาที่เป็นมณฑปซึ่งมีชื่อเสียงมากที่สุดแห่งหนึ่งของไทย
 คือ พระพุทธบาทสระบุรี อันเป็นสถานสำคัญทางพุทธศาสนา ที่มีตำนานและประวัติการ
 ก่อสร้างที่เก่าแก่ และได้รับพระบรมราชูปถัมภ์เป็นอย่างดีมาทุกกาลสมัย

๓๒๖.๑ สถาปัตยกรรมพุทธศาสนา-เจดีย์และปราสาท

เจดีย์ ธาตุเจดีย์ หรือสถูป เป็นของมีมาแล้วก่อนพุทธกาล มีเค้ามูลมาจาก
 กองดินที่ฝังศพ หลักการทำเจดีย์มี ๓ แบบ คือ เป็นกองดินและเป็นเรือน ที่เป็นกองดิน
 เพราะขุดหลุมฝังอัฐิ ซึ่งหากเป็นของคนสำคัญก็มีการเสริมดินให้เป็นกองสูงและต่อมา
 สร้างให้เป็นสถูปใหญ่โต ที่เป็นเรือนเกิดจากการนำเอาคนตายไปฝัง ทุวดีมีความสงสาร
 จึงปลุกหลังคาร่อมให้พร้อมก้นนำของที่เคยใช้ไปไว้ให้ ทำดังนี้จนกลายเป็นประเพณี
 และเมื่อแข่งขันทำกัน ก็ทำเรือนใหญ่โตประณีตจนเป็นเจดีย์อีกอย่างหนึ่ง ต่อมาผู้มีผู้นำ
 เอาลักษณะการทำทั้งสองแบบมาประสมกันเป็นลักษณะที่ ๓ เรียก "ลอม เรือน" คือทำ
 โดยขุดหลุม เมื่อฝังศพลงไปแล้ว ถมดินให้สูง และทำเชื่อมกันดินทะเลลาย แล้วแก้ไขปรับ
 ปรงกันไปจนกลายเป็นฐานรองลอม

เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ถ้าเป็นพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารี-
 ริกธาตุ จะทำบัลลังก์ คือพุทธอาสน์ตั้งไว้บนลอม ต่อมาผู้ศรัทธาเลื่อมใสทำฉัตรปักบูช
 บนบัลลังก์ แล้วแก้ไขจนทำเป็นฉัตรหินเพื่อให้มั่นคง และทำเป็นคอกบัว หรือลูกแก้วซ้อนๆ
 กันซึ่งเรียกว่า "ปล้องใจน" ในที่สุด

การตัดแปลงเปลี่ยนรูปเจดีย์เป็นแบบต่างๆ เช่นรูปกลม สีเหลี่ยม แปดเหลี่ยม
 ไม้สิบสอง ฯลฯ แล้วมีฐานรองหลายๆ ชั้นนั้น เป็นความคิดของช่างที่ต้องการทำให้งาม
 แปลกตาและน่าสมมัย

เจดีย์-ไทย เจดีย์ในประเทศต่างๆ ที่นับถือพุทธศาสนาได้แบบเดิมมาจากอินเดีย แต่มาแก้ไขให้งามตามความนิยมของประเทศนั้นๆ รูปร่างของเจดีย์จึงแตกต่างกันไป

ลักษณะเจดีย์ที่สร้างในไทยตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมามี ๕ แบบ คือ

๑. เจดีย์อินเดีย ก่อฐานเป็นสี่เหลี่ยม แล้วยกสูงขึ้นไปชั้นหนึ่ง หรือ ๒ ชั้น แล้วตั้งองค์พระสถูปบนนั้น

๒. เจดีย์ทรงมณฑปแบบศรีวิชัย เช่น พระธาตุไชยา

๓. พระปรางค์ ได้แบบจากเขมร

๔. เจดีย์ลังกา แปลงมาจากเจดีย์อินเดีย แต่ทำทรงระฆังสูง ฐานต่ำ เป็นทรงกลม

๕. เจดีย์เหลี่ยม เดิมทำเป็นยอดพุ่มข้าวบิณฑ์ ตั้งบนฐาน ๓ ชั้น เป็นแบบได้จากจีนในสมัยกรุงสุโขทัย

อย่างไรก็ตามรูปร่างเจดีย์ไทยที่นิยมสร้างกัน รูปร่างเป็นทรงเรียวยาวแหลมอย่าง "ไม้เรียวหวดฟ้า" แต่ลักษณะยอดเป็น ๒ แบบคือ

๑. เป็นบัวกลุ่มซ้อนกัน เรียงขึ้นไปอย่างหนึ่ง

๒. เป็นปล้องไฉน คือเป็นรูปรมซ้อนๆ กันแต่ยื่นยอดลง เรียก "ปล้องไฉน"

เจดีย์ที่สร้างในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ สร้างแต่พระปรางค์และเจดีย์เหลี่ยมซึ่งเป็นลักษณะที่เรียกว่า "ไม้เรียวหวดฟ้า" ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อยังทรงผนวชอยู่ ได้ทรงสร้างพระเจดีย์ทรงลังกา ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปกลม ๗ วัดบวรนิเวศกรมทหารวิหาร และวัดประยูรวงศาวาส

เจดีย์-พม่า โดยทั่วไปนิยมทำยอดคลื่น ชาวพม่ามีความศรัทธาในพุทธศาสนา มาก บำรุงรักษาเจดีย์สถานต่างๆ เป็นอย่างดี และนิยมตกแต่งประดับพระเจดีย์ด้วยไฟฟ้าตั้งแต่ฐานจนตลอดยอด

เจดีย์-มอญ นิยมทำฐานกว้าง แล้ววัดทรงรวบเรียงขึ้นไปตั้งแต่ชั้นทักษิณจนถึงองค์ระฆัง แล้วไปขยายส่วนให้สูงตอนยอด

เจดีย์ต่างๆ-ประวัติและวิจารณ์ พรรณนาเรื่องราวของเจดีย์สถานที่สำคัญต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในด้านประวัติ ตำนาน โบราณคดี และสถาปัตยกรรมวิจารณ์ ดังต่อไปนี้คือ : เจดีย์ชเวดากอง แห่งย่างกุ้ง พม่า, เจดีย์ชัยมงคล ณ วัดเจ้าพระยาไทย พระนครศรีอยุธยา, เจดีย์ทอง สองค ฌ วัดราชบพิธ, เจดีย์ที่พระเจ้าติโลมินโลสร้าง ณ พุกาม พม่า, เจดีย์ธรรมเทศกสถูป แห่งพาราณสี อินเดีย, เจดีย์บวรพุทธโธ แห่งเมณฑุต อินโดเนเซีย, เจดีย์โบราณแบบมหาโพธิเจดีย์, เจดีย์พุทธคยา แห่งพาราณสี อินเดีย, เจดีย์ภูเขาทอง พระนครศรีอยุธยา, เจดีย์เมืองฮอด เชียงใหม่, เจดีย์พุทธหัตถิของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช, เจดีย์วัดกันมาตุยาราม กรุงเทพฯ, เจดีย์วัดบวรนิเวศฯ กรุงเทพฯ, เจดีย์วัดพระศรีมหาธาตุ กรุงเทพฯ, เจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา, เจดีย์ศรีสมรัก จังหวัดเลย, เจดีย์สวรรค์โลก, เจดีย์สามองค์, เจดีย์สุโขทัย แห่งจังหวัดตาก, เจดีย์สุเลแห่งย่างกุ้ง พม่า, เจดีย์ใหญ่วัดมหาธาตุ สุโขทัย, เจดีย์อโยธยาแห่งตองอู พม่า, ธงยอดฉัตรเจดีย์, "ธรรมเจดีย์", บริโภคเจดีย์, ปฐมเจดีย์ ณ นครปฐม, "พระธาตุเจดีย์", พระธาตุเชิงชุม สกลนคร, พระธาตุไชยา สุราษฎร์ธานี, พระธาตุคอกยสุเทพ เชียงใหม่, พระธาตุโบริบุญแห่งอินโดเนเซีย, พระประโทน นครปฐม, พระธาตุพนม ณ นครพนม, พระธาตุอุเทน, "นพสุล", "พระปรางค์", พระปรางค์แห่งสวรรค์โลก, พระปรางค์ของไทย, พระมหาธาตุขเวศิวน แห่งพุกาม พม่า, พระมหาธาตุ ณ วัดมหาธาตุ นครศรีธรรมราช, พระมหาธาตุมูเตา แห่งหงสาวดี พม่า, พระมหาธาตุสันคอ (สิงคุคร) แห่งแปร พม่า, พระมหาสถูปมฤคทายวันแห่งอินเดีย, พระมหาสถูป สองค ฌ วัดพระเชตุพนฯ, "พุทธเจดีย์", ภูเขาทอง (พระบรมบรรพต) กรุงเทพฯ, "อุเทศกเจดีย์", พระปรางค์ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก, พระปรางค์วัดระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพฯ, "สถูป"

๓๒๖.๕๘ สถาปัตยกรรมพุทธศาสนา-โบสถ์และวิหาร

โบสถ์-ประวัติ มูลเหตุของการสร้างวัด แต่เดิมเพื่อเป็นที่รักษาอัฐิของวงศ์สกุล โดยสร้างพระสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุไว้เบื้องบน อัฐิธาตุสมาชิกใน

สกุลไว้เบื้องต่ำของเจดีย์นั้น และสร้างวิหารเป็นที่สำหรับญาติวงศ์ไปทำบุญ ผู้ที่มีศรัทธาหรือกำลังมากจึงสร้างโบสถ์เพื่อสงเคราะห์พระสงฆ์ให้เป็นที่ประชุมทำสังฆกรรม ยังไม่ถือว่าโบสถ์เป็นของสำคัญและมักเป็นโบสถ์เล็กเพราะพระสงฆ์ยังมีน้อย

เนื่องจากพระสงฆ์ได้เล่าเรียนและมีความรู้มาก คนจึงนิยมส่งบุตรหลานไปถวายเป็นลูกศิษย์วัด แล้วให้บวชเณรและเรียนหนังสือ การบวชเณรจึงเกิดเป็นประเพณีในการศึกษาขึ้น ต่อมาสามเณรบางรูปพากันเพียรเรียนหนังสือจนอายุถึงอุปสมบท และขอบวชเป็นพระภิกษุอยู่ชั่วคราวเพื่อศึกษาเล่าเรียนให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น การบวชพระจึงเปรียบเสมือนได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย แล้วเลยถือกันเป็นประเพณีว่าผู้ชายทุกคนต้องบวชพระ

เมื่อคนนิยมบวชมากขึ้นจึงเป็นมูลเหตุให้ต้องมีเสนาสน์มากขึ้น เพื่อให้พอพระอยู่และโบสถ์ก็จำต้องให้ใหญ่ขึ้นพอสำหรับพระสงฆ์ทำสังฆกรรมได้สะดวก โบสถ์จึงมีความสำคัญขึ้น

การทำโบสถ์ให้พอกับจำนวนพระ สันนิษฐานว่าทำเป็น ๓ อย่างคือ

๑. รื้อโบสถ์เดิมแล้วสร้างใหม่ ให้ใหญ่โตขึ้น
๒. สร้างโบสถ์เพิ่มขึ้นใหม่
๓. ผูกสัมภาริหารเดิมแปลงเป็นโบสถ์

การสร้างโบสถ์เป็นประธานของวัด จึงสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา แล้วถือเป็นแบบสืบมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์

อนึ่ง การสร้างโบสถ์และวิหารในวัดแต่ก่อน สันนิษฐานว่ามีเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. สร้างวิหารสำหรับเป็นที่ทำพิธีเกี่ยวข้องกับคนภายนอก
๒. สร้างโบสถ์สำหรับพระสงฆ์ทำสังฆกรรม ไม่เกี่ยวข้องกับคนภายนอก

โบสถ์แพ-ประวัตติ โบสถ์แพเท่าที่ค้นพบเก่าแก่ที่สุดมีขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์ ตรงกับรัชกาลพระเจ้าบรมไตรโลกนาถของไทย เพื่อจัดการพระพุทธศาสนาในพม่าให้เรียบร้อยและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์ทรงให้พระเถระมอญออกไปบวชแปลงเป็นสงฆ์ลังกาวงศ์ ณ เมืองชัยวัฒน์ ราชอาณาจักรของพระเจ้า-
กวางเนกพาหุแห่งลังกา

พิธีบวชแปลงนี้กระทำในเรือที่ทอดขนานทำเป็นโบสถ์อุปสมบทพระเถระมอญ
ในที่ตั้งริมกลางแม่น้ำกัลยาณี โบสถ์แบบนี้จึงเป็นคติของพระสงฆ์ที่ไปบวช ณ ลังกาพาเข้า
มา

โบสถ์และวิหาร-ประวัตินี้และวิจารณ์ เป็นวินิจฉัยในด้านสถาปัตยกรรม
ประวัตินี้เกี่ยวกับโบสถ์และวิหารสำคัญๆ คือ: วิหารพระพุทธชินราช ณ วัด
พระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก, โบสถ์วัดกัลยาณี แห่งหงสาวดี พม่า, โบสถ์วัดชนะสง
คราม กรุงเทพฯ ซึ่งมีโบสถ์มาติดกับผนังโบสถ์เป็นแห่งแรก, โบสถ์วัดเทพศิรินทราวาส
ซึ่งตั้งเสมาเก่าและผูกเสมาใหม่, โบสถ์วัดบวรนิเวศ ซึ่งมีเสมาไม่เหมือนวัดใดเลย
คือพระประธานอยู่นอกเสมา, วิหารพระศรีศากยมุนี วัดบวรนิเวศ ซึ่งต่อมุขเด็จจออก
ไปในรัชกาลที่๓, โบสถ์วัดพระศรีมหาธาตุซึ่งเอาแบบอย่างโบสถ์วัดเบญจมบพิตร, แผน
ผังวิหารวัดมณฑลพิตร พระนครศรีอยุธยา, โบสถ์วัดมหาธาตุ ซึ่งขยายแนวผนังออกไป
แล้วเอาโบสถ์มาติดกับฝาผนังโบสถ์พระพุทธรัตนสถาน วัดพระศรีรัตนศาสดาราม, วิหาร
หลวงวัดมหาธาตุ นครศรีธรรมราชซึ่งได้แก่เป็นโบสถ์แล้วแต่ยังคงเรียกกันว่าวิหารตาม
เดิม, วิหารหลวงวัดมหาธาตุ สุโขทัย, โบสถ์วัดศรีราชา ชลบุรีซึ่งได้ชื่อว่าเป็นโบสถ์
"วัดนอกอย่าง", วิหารพระศรีศากยมุนีวัดสุทัศน์เทพวราราม, โบสถ์วัดโสมนัสวิหาร

วิหาร-ประวัตินี้ สันนิษฐานว่าเดิมได้สร้างวิหารขึ้นเพื่อให้เป็นที่บูชา
พระบรมธาตุ และแต่แรกเริ่มคงไม่มีฝาผนัง ไม่มีพระพุทธรูป แต่เมื่อตั้งพระพุทธรูปใน
วิหารแล้วจึงต้องมีเครื่องบูชา และต้องทำฝาวิหาร หน้าต่าง ประตูเพื่อป้องกันโจร

๗๒๖.๗๘๔๓ สถาปัตยกรรมพุทธศาสนา-วัด

วัดสมัยโบราณ-ประเภท วัดในสมัยโบราณมี ๓ ประเภท คือ

๑. วัดพุทธาวาส เกิดขึ้นภายหลังพุทธกาล เป็นที่ประดิษฐานอนุสรณ์
วัตถุแห่งพระพุทธเจ้า
๒. วัดสังฆาวาส เกิดขึ้นภายหลังวัดพุทธาวาส เนื่องจากมีพระสงฆ์ไปอยู่
ประจำปฏิบัติบูชาพุทธาวาส
๓. วัดสังฆาราม เป็นวัดเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล คือเป็นที่ว่างที่เจ้าของ
มีศรัทธาถวายให้พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ทำที่อยู่

"เซตวัน" สันนิษฐานว่าหมายถึงวิหารหรือวัดอันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป
วัด-ไทย-ประเพณีการสร้าง ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา จนถึง
 กรุงรัตนโกสินทร์ ประเพณีที่ปฏิบัติกันคือ สร้างวัดก่อนแล้วจึงสร้างหรือเสนาหาพระประ
 ธานมาประดิษฐาน เช่นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสร้างวัดตรงที่
 ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แล้วต่อมาอีก ๗ ปีจึงทรงหล่อพระ
 ศรีสรรเพชญดาญาณเป็นพระประธานในวิหารหลวง วัดหลวงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็
 สร้างขึ้นในทำนองเดียวกัน มีเพียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามและวัดพุทธรัตนสถานเท่านั้น
 ที่สร้างขึ้นถวายพระประธาน

วัด-ไทย-ประเภท ในสมัยโบราณมีวัดเป็น ๒ ประเภท คือ วัดพุทธธา
 วาส และวัดสังฆาวาส แต่ปัจจุบันขาดความเข้าใจในเรื่องนี้จึงมักทำรวมกัน และในชั้น
 หลังนี้วัดไทยจัดเป็นวัดสังฆาวาส

วัดมหาธาตุในพระราชวัง สันนิษฐานว่าเป็นวัดซึ่งสร้างตรงที่ถวายพระเพลิง
 พระศพ แล้วก่อพระสถูปขึ้นบรรจุพระบรมอัฐิเป็นที่หมายสำคัญ จึงเรียกว่าวัดมหาธาตุ

วัดมหาธาตุมีวิหารสี่ทิศของไทย เช่นวัดพระศรีมหาธาตุ พิษณุโลกมีแบบสร้าง
 ทำนองเดียวกับวัดอานันทวิหาร แห่งพุกาม พม่า แต่ทำวิหารห่างองค์พระธาตุเล็กน้อย
 ส่วนวัดอานันทวิหารนั้น วิหารติดกับองค์พระธาตุเลย

พระระเบียงวัด สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นสำหรับเป็นที่พักสัปบุรุษและการที่จำหลัก
 รูปภาพเป็นเรื่องต่างๆ ตลอดจนการตั้งพระพุทธรูป ณ พระระเบียงวัด เพื่อให้ผู้มาพักได้
 ดูเป็นเครื่องนាំใจให้เกิดความเลื่อมใสในพุทธศาสนาและพระมหากรุณาธิคุณและบุญญา
 บารมีในพระเจ้าแผ่นดิน

จำนวนวัด ในประเทศไทยมีวัดมากน่าจะเนื่องมาจากสาเหตุ ๒ ประการ คือ
 พระสงฆ์ไม่ปรองดองกัน และชาวบ้านนับถือพระสงฆ์เฉพาะรูป

วัด-พม่า มี ๒ ประเภท คือวัดพุทธาวาส และวัดสังฆาวาส วัดทั้ง
 สองประเภทไม่ได้อยู่รวมกัน

วัดต่างๆ - ประวัติและวิจารณ์ รวมข้อสันนิษฐาน วิวินิจฉัย และวิจารณ์
 ในด้านประวัติ สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม เกี่ยวกับวัดต่างๆ ทั้งในประเทศไทยและต่าง

ประเทศดังนี้คือ: วัดกฐิจีน กรุงเทพฯ, วัดยกยอกตอคยี่ แห่งมณฑลเล พม่า, วัดกันมาตุ ยาราม, วัดกัลยาณมิตร, วัดกัลหว่า (Holy Rosary), วัดแก้วฟ้า, วัดคณิกามล, วัดจามเทวี (ภูเก็ต) ลำพูน, วัดเจดีย์เจ็ดยอด เชียงใหม่, วัดชัยมงคล (เจ้าพระยา-ไทย) พระนครศรีอยุธยา, วัดชัยวัฒนาราม พระนครศรีอยุธยา, วัดชุมพลนิกายาราม พระนครศรีอยุธยา, วัดเชตุพน สุโขทัย, วัดดวงแข, วัดดิสศานุการาม, วัดดุสิตาราม, วัดที่ทำสมาธิกับผนังโบสถ์, วัดเทพธิดาราม, วัดเทวีบรรพต, วัดธรรมจักรประวารถ-ตนวิหาร แห่งพาราณสี อินเดีย; "วัดนอกอย่าง", วัดนางพระยาแห่งมณฑลเล พม่า, "วัดในอย่าง", วัดบรมพุทธาราม พระนครศรีอยุธยา, วัดบวรนิเวศวรมหาวิหาร, วัดบวรสถานสุทธาวาส (วัดรูปสี่ หรือวัดพระแก้ววังหน้า), วัดบูรณศิริมาตยาราม, วัดเบญจมบพิตรฯ, วัดโบราณบนเขาตอยแก้ว จังหวัดตาก, วัดปทุมคงคา (วัดสำเพ็ง), วัดป่าโมก พระนครศรีอยุธยา, วัดป่ามะม่วง สุโขทัย; วัดปิ่นบังอร ปิ้ง มาเลเซีย, วัดบุโลตูกส ปิ้ง มาเลเซีย, วัดประจำรัชกาลที่๑ ถึงรัชกาลที่๖ กรุงรัตนโกสินทร์, วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, วัดพระเชตุพนในประเทศไทย, วัดพระที่นั่งบัลลังก์แห่ง พุกาม พม่า, วัดพระยืน ลำพูน, วัดพระศรีมหาธาตุ, วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก, วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว), วัดพระศรีสรรเพชญ์ดาญาณ พระนครศรีอยุธยา, วัดพุทธคยา สิงคโปร์, วัดพุทธคยา อินเดีย, วัดโพชนนตพลเสพ สมุทรปราการ, วัดมกุฏกษัตริยาราม (วัดพระนามบัญญัติ), วัดมหาธาตุ, วัดมหาธาตุ พิจิตร, วัดมหาธาตุ สุโขทัย, วัดมหาโลกมารชินแห่งมณฑลเล พม่า, วัดมหินทราราม ปิ้ง มาเลเซีย, วัดมีพระประธานหันหน้าไป ๔ทิศ, วัดมูลคันธกุฎีแห่งพาราณสี อินเดีย, วัดโมลีโลกย์สุธา-รามอาวาส, วัดไม่มีเปรียบ (Incomparable)แห่งมณฑลเล พม่า, วัดยักไซ แห่งอมร-ปุระ พม่า, วัดระฆังโฆสิตาราม, วัดราชดิดดาราม (ท่าหลวง) พิจิตร, วัดราชนัคดา, วัดราชบพิธ, วัดราชประดิษฐ์สถิตยมหาสมาราม, วัดราชผาติการาม, วัดราชโอรส, วัดราชาธิวาส, วัดวงศมุล, วัดศรีมหาราชา ชลบุรี, วัดศรีสว่างอารมณ์ ปิ้ง มาเลเซีย, วัดศรีสว่าง สุโขทัย, วัดสบสวรรค์ พระนครศรีอยุธยา, วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร, วัดสวนดอก เชียงใหม่, วัดสะลินแห่งมณฑลเล พม่า, วัดสังข์กระจาย, วัดสังฆวาต ๓เมือง สันนาลัย, วัดสังฆราชแห่งมณฑลเล พม่า, วัดสังฆาวาสจำลอง และวัดสันตบุรีแห่งมณฑลเล

พม่า, วัดสี่พันพุทธ พุกาม พม่า, วัดสัมมชยผล, วัดสำหรับตำแหน่งพระราชอาณาเขต, วัด
สุคันธาราม, วัดสุธรรม มีถเหล พม่า, วัดเสาชงทอง นนทบุรี, วัดอานันทวิหาร พุกาม,
พม่า

๗๒๖.๘ สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับการศพบ

สิ่งเชบความ คำว่า: ประรำ, มรหุ่ม, เมรุและลักษณะของ เมรุสำหรับศพบ
บุคคลชั้นต่างๆ, รำนม่า, โรงทิม

สุสานและฌาปนสถาน รวมความรู้เกี่ยวกับประวัติ ลักษณะและเรื่อง
ราวของสุสานและฌาปนสถานของวัดต่างๆ ได้แก่ ฌาปนสถานวัดไตรมิตรวิทยารามวร-
วิหาร, เมรุเผาศพบและศาลาคำรงธรรม วัดเทพศิรินทราวาส, ที่ฝักศพบและเมรุเผาศพบ
วัดมกุฎกษัตริยาราม, พระเจดีย์น้อยที่บรรจุพระอัฐิสมเด็จพระบรมมหาชนก วัดมหาธาตุ

๗๒๘ สถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัย

อธิบายความหมายของคำที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยดังต่อไปนี้ : กระท่อม, เคหะ,
โคกปราสาท, หับ, ทิม, บุชบก, ปราสาท, ประรำ, เเพง, รำน, เรือน, โรง, ศาน,
ศาล, ศาลา, หอ, ห้องแถว, ห้าง

ที่อยู่อาศัย-ประเภท ที่อยู่อาศัยแต่ละชนิดล้วนมีชื่อเรียกมานานแล้ว
แล้วเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ สามารถแยกประเภทที่อยู่อาศัยเป็น ๓ หมวด คือ

๑. หมวดพื้นดิน มี ร่มไม้, ประรำ, เเพง, โรง, ทิมหรือโรงแถว
๒. หมวดพื้นสูง มี ห้าง, หอ, รำน, ศาน
๓. หมวดที่ไม่แจ่มแจ้ง มี เรือน, กระท่อม, หับ

บ้าน-แบบและวิวัฒนาการ บ้านเรือนที่ทำกันเป็นสามัญในประเทศ
ต่างๆ มีลักษณะและแบบเป็นไปตามเหตุ ๒ ประการคือ เกี่ยวกับเรื่องดินฟ้าอากาศ
และวัสดุที่หึงหาได้ในถิ่นนั้น แล้วได้มีการแก้ไขดัดแปลงจนเหมาะสมที่สุดสำหรับถิ่นและ
ชนชาติหนึ่งๆ แต่สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับลักษณะและแบบบ้าน คือ
สมัยนิยม (แฟชั่น)

แบบบ้านของชาติหนึ่งๆ ย่อมเหมาะสมสำหรับชาตินั้นๆ แต่การที่แบบบ้านเรือนของชาติต่างๆ มาได้อยู่ปะปนกัน ย่อมเกิดจากชนชาติที่ไปอยู่ตามประเทศต่างๆ ไปสร้างบ้านเรือนตามที่เคยอยู่ ต่อมาเมื่อผู้เอาอย่างเพราะเห็นงาม

การอยู่บ้านไม้ สันนิษฐานว่าสืบเนื่องมาจากการอยู่ใต้ร่มไม้ก่อนแล้วทำประรำและเพิงอยู่ตามสถานที่ๆ พอใจแทนใต้ร่มไม้ธรรมชาติ เพื่อให้ลมพัดโกรกเย็นสบายเมื่ออากาศร้อน

การอยู่บ้านตึก น่าจะเนื่องมาจากอยู่ร่มมาก่อน คือขุดดินอยู่หรืออาศัยอยู่ที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ เช่น ถ้ำ ภายหลังเอาดินและหินมาพอกพูนขึ้นอาศัยต่างรู ลักษณะการนี้เกิดในประเทศที่มีอากาศหนาว จึงทำบ้านตึกแล้วเอาอย่างกันตามประเทศต่างๆ

บ้าน-จีน บ้านของชาวจีนในประเทศจีน ส่วนใหญ่ทำหลังคาแข็งแรงกว่าบ้านไทยหรือบ้านฝรั่ง เพื่อให้ทานน้ำหนักหิมะที่ตกทุกปีได้

บ้าน-ไทย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น บ้านเรือนของคนไทยมีลักษณะและแบบตามระดับชั้นและฐานะของบุคคลดังนี้

๑. บ้านราชวร อยู่เรือน "เครื่องผูก" ทำด้วยไม้ไผ่หลังคามุงจากกันโดยทั่วไป

๒. บ้านคฤหบดี อยู่เรือน "เครื่องลับ" โครงทำด้วยไม้แก่น แต่ฝาเป็นโครงไม้ไผ่กรุกระแจะอ่อน หลังคามุงจาก

๓. บ้านขุนนาง อยู่เรือน "ฝากระดาน" ทำด้วยไม้แก่นทั้งหมดและมุงหลังคากระเบื้องเกล็ด

๔. บ้านเจ้านาย เรียกว่าวัง เป็นเรือนอย่างฝากระดาน แต่เปลี่ยนรูปและขนาดต่างกับเรือนขุนนาง

๕. บ้านชาวจีนในไทย สร้างเรือนเป็นตึก

๖. พระราชมณเฑียร และโบสถ์วิหารตามวัด เป็นตึก

ลักษณะของบ้านไทยโดยทั่วไป ใช้แต่ห้องนอนเท่านั้น การรับแขกหรือนั่งเล่นใช้เฉลียง และที่ทำได้สูงเพื่อหนีน้ำเท่านั้น ขณะที่ไม้ใช้หน้าน้ำก็ใช้เป็นสถานที่ทำงาน บ้านไทยสมัยโบราณมักใช้บันไดพาคนนอกชาน ซึ่งเข็นออกได้ เมื่อทำเรือนเป็นตึกในระยะ

แรกมีบันไดประจำที่แต่ยังคงทำบันไดอยู่นอกชานตามเดิม

หลังคาของบ้านไทยซึ่งเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่ว ช่วยส่งไอร้อนออกไปข้างๆ ไม่ส่งตรงเพดานอย่างบ้านหลังคาแบนแบบฝรั่ง

บ้าน-ไทย-วิวัฒนาการ ความคิดการทำบ้านเรือนในกรุงเทพมหานคร มีต่างกันมาเป็น ๓ ยุค คือ

๑. ทำตามเดิมไม่คิดเปลี่ยนแปลง คือตั้งแต่สมัยรัชกาลที่๓ ขึ้นไป
๒. ทำอย่างผสม โดยนำเอาแบบตึกฝรั่งหรือเก่งเงินมาแทรกเข้าบ้าง เริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ ๔
๓. เปลี่ยนเป็นอย่างใหม่ คือทำเป็นบ้านอย่างฝรั่งเลย เริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ "ตึกอย่างเทศ" เริ่มมีในสมัยรัชกาลที่ ๒ ทำเป็นตึกหนัทย่อมๆ ซึ่งได้ถูกรื้อไปถวายวัดหลายแห่งในสมัยรัชกาลที่ ๓

ต่อมามีการสร้างตึกเจ้านายและบ้านขุนนาง โดยทิ้งแบบเดิมไปเป็นตึกอย่างฝรั่ง ลิงคโพร่ เริ่มในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้แก่ "ตึกของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว" ซึ่งสันนิษฐานว่าทรงเอาแบบอย่างบ้านมิชชันนารีอเมริกันมาทำ แม้จะทรงประทับ "ตึกอย่างฝรั่ง" แต่ยังคงทรงให้ลูกน้องหมอบคลานตามเดิม ยุคนี้ผู้มีบรรดาศักดิ์ได้ทำบ้านแบบอเมริกันอยู่กันอย่างแพร่หลาย ได้แก่แบบ "ตึกกระหลาป่า" ซึ่งมีลักษณะเป็นตึก ๒ ชั้น สันนิษฐานที่เหลี่ยมรี อาจมีมุขหรือไม่มี ทรงหลังคาคาดคิดว่าแบบบ้านไทย มีเฉลียงในเรือนและมีบันไดขึ้นข้างนอกบ้าน ในสมัยนี้มีการสร้างตึกแถวริมถนนเจริญกรุงตามแบบตึกแถวในสิงคโปร์ ลักษณะบ้าน ๒ ชั้นแบบมีห้องเป็นมุขยื่นออกไปข้างหน้า ก็สร้างกันในสมัยนี้ สันนิษฐานว่าได้แบบจากสิงคโปร์ ส่วนมากเป็นบ้านของเจ้านาย

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ บ้านตึกที่สร้างกันมีลักษณะเป็นแบบใหม่ เช่นพระที่นั่งจักรี บ้านตึกที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์สร้างให้พระยาราชานุประพันธ์ (สุดใจ) และพระยาราชานุประพันธ์ (ท่วย) ที่ริมคลองบางกอกใหญ่ กระบวนการสร้างเรือนตามแบบฝรั่งในยุคที่ ๓ นี้ สันนิษฐานว่าเริ่มจากการจดจำแบบที่ไปเห็นบ้านของผู้อื่น แล้วให้ช่างช่วยแก้ไขและดัดแปลงภายในให้อยู่สบายที่สุด

๓๒๘.๘ สถาปัตยกรรมที่ผู้อาศัย-พระราชวัง

พระราชวัง-วิธีการสร้าง การสร้างปราสาทพระราชวังในสมัย

โบราณ สันนิษฐานว่ามีวิธีการเป็น ๓ แบบ คือ

๑. ทำราบๆ กับพื้นราบ น่าจะเป็นแบบเก่าที่สุด
๒. ทำขนเนินเขาในที่สูงเพื่อให้มองเห็นได้ไกล
๓. ทำหนูนกั คือถมดินขึ้นเป็นเนินขาลา แล้วสร้างปราสาทราชมณเฑียร

ด้วยเครื่องมือโบราณนั้น วิธีนี้นิยมทำกันทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พระราชวังที่สร้างเป็นตึกสันนิษฐานว่า เริ่มมีขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยทำตามความคิดของฝรั่ง พระราชวังองค์แรกที่สร้างเป็นตึกคือ พระที่นั่งบรมยงค์รัตนาสน์ ณ พระนครศรีอยุธยา

พระราชวังต่างๆ - ประวัติและวิจารณ์ รวมเรื่องราวเกี่ยวกับ

ประวัติ วิจัย และวิจารณ์ด้านสถาปัตยกรรม ปราสาท วัง และพระที่นั่งดังต่อไปนี้ คือ: ปราสาทบายนแห่งนครธม กัมพูชา, วังเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ณ นครศรีธรรมราช, พระวิมาน ๓ หลังในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ได้แก่ พระที่นั่งวสันตพิมาน, พระที่นั่งวายุสถานอมเรศร, พระที่นั่งพรหมเมศธาดา. พระราชมณเฑียรที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสร้างที่ลพบุรี อาทิ พระที่นั่งจันทร์ทิศา, พระที่นั่งสุทไธสวรรย์, พระที่นั่งอัญมณีปราสาท, พระตำหนักทะเลชุบศร. ลักษณะปราสาทแบบไทย, พระที่นั่งคชกรรมประเวศซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดมาก, พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน, พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ซึ่งพระเจ้าปราสาททองทรงถ่ายแบบยอดพรหมพักตร์จากกัมพูชา, พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท (องค์ตะวันตก), พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทซึ่งได้จำลองแบบพระที่นั่งบรมยงค์รัตนาสน์มาสร้าง, พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ซึ่งสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระที่นั่งทักษิณไพศาล, พระที่นั่งอัญมณีลักษณะมหาปราสาทซึ่งมีซุ้มพระบฏูธรเก่าแก่ที่สุด, ตึกพระเจ้าเหา ณ พระที่นั่งนารายณ์ราชนิเวศน์ ลพบุรี, พระที่นั่งบรมยงค์รัตนาสน์ซึ่งเป็นแบบฉบับสำหรับพระที่นั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์หลายองค์, พระที่นั่งบวรบริพัตรซึ่งสร้างเป็นแก่งจีน, พระที่นั่งบุษบกมาลา, พระที่นั่งเบญจรัตนปราสาท, พระที่นั่งพรหมพักตร์, พระที่นั่งพิมานรัตยา,

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์, พระที่นั่งไพศยนต์ปราสาท, พระที่นั่งไพศุรย์ปราสาท, พระที่นั่ง
ภทรนิฐ, พระที่นั่งมังคลาภิเษกปราสาท, พระที่นั่งราชฤดีซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมผสมแบบ
ไทย พม่า ญี่ปุ่น, พระที่นั่งวโรภาศพิมาน, พระที่นั่งวิหารสมเด็จซึ่งนับว่าเป็นปราสาทที่
สร้างถูกแบบอย่างไทยที่สุด, พระที่นั่งเวไชยันตริเชียรปราสาท ณ พระนครคีรี (เขาวัง)
เพชรบุรี, พระที่นั่งสิวโมกข์พิมาน, พระที่นั่งสรรเพชรณปราสาทซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็น
แบบปราสาทไทยอย่างแท้จริงองค์หนึ่ง, พระที่นั่งสุทไธสวรรย์, พระที่นั่งสุริยาภิเษกมณฑล,
พระที่นั่งอภิเนาวนิเวศ, พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย, พระที่นั่งอมรินทราภิเษก, พระที่นั่ง
อาภรณ์ภิโมกข์, พระที่นั่งอินทราภิเษกมหาปราสาท, พระที่นั่งอิศเรศราชานุสร ซึ่งพระ
บาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างตามแบบตึกอเมริกัน, พระที่นั่งอุทยาน-
ภูมิเสถียร ณ พระราชวังบางปะอิน, พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์, พระที่นั่งไอศวรรย์
ปราสาท, พระราชวังดุสิต, ยอดปราสาทพระราชวังในพระนครศรีอยุธยา, ตำหนักใหญ่
ณ วังบูรพาภิรมย์, พระที่นั่งย้าวัดบวรนิเวศรวมหาวิหาร, ตำหนักสมเด็จพระศรีสุริเยน-
ทรามาตย์ ณ วัดโมฬีโลก, พระตำหนักสวนกุหลาบ, สหบัญชร, พระราชวังมณฑล พม่า.

๗๒๔ มัณฑนสถาปัตยกรรม

พรรณนาความรู้ในเรื่องสถาปัตยกรรมด้านตกแต่งของบ้าน อาคารและปรา-
สาทราชมณฑลเศียร อาทิ: ยอดเครื่องสูง, หลังคาจตุรมุข, บรรพแถลง, ชุ่มพระบัญชา,
บันไดบ้าน, ประตูพรหม, ประตูพระนคร, ประตูพระบรมมหาราชวัง, ชุ่มประตูพระนคร,
ประตูมโหรรบ, เสาใต้, เสาธง.

๗๓๐ ประติมากรรมทางศาสนา

ในยุโรปตกแต่งสถานที่และรูปศักดิ์สิทธิ์ให้ลูกศิษย์ดูงาม เพื่อทำให้บังเกิดความ
ปิติ

รูปปั้นพระเยซูคริสต์ถูกตรึงไม้กางเขน ณ หอสมุดดำรงราชานุภาพ มีลักษณะ
งดงามน่าเลื่อมใส ประวัติกการที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงได้มาพัวพันด้วย
เรื่องกำหนดเขตธรณีสงฆ์สำหรับศาสนาต่างๆ ในประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๕๓ ประติมากรรม-ไทย

กษัตริย์และผู้ครองนคร-ไทย-พระบรมรูป ในสมัยโบราณไม่นิยมหล่อพระบรมรูปหรือฉายพระบรมฉายาลักษณ์ของพระเจ้าแผ่นดินให้เหมือนพระองค์จริงเพราะถือกันว่าเป็นอัปมงคลด้วยใช้ไฟหลอม แต่ทำเป็นพระพุทธรูปหรือเทวรูป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์แรกที่ให้ฉายพระบรมฉายาลักษณ์และปั้นพระบรมรูปด้วยปูนน้ำมันก่อน การที่ทรงมีพระราชนิยมตั้งนี้ น่าจะเนื่องมาจากทรงได้รับรูปหล่อถวายเป็นบรรณาการจากต่างประเทศเสมอ นอกจากนี้ทรงมีพระราชดำริให้สร้างพระบรมรูป ๔ รัชกาล ไว้สักการบูชาในฐานะเป็นพระเทพบิดรแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงให้สร้างพระบรมรูปรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ รวม ๔ พระองค์ต่อมาตามพระราชดำริ

การหล่อพระบรมรูป ๔ พระองค์ เริ่มทำหุ่นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ และหล่อในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ ผู้เป็นช่างปั้นคือหลวงกัลมาพิจิตรซึ่งมีชื่อเสียงมากในรัชกาลที่ ๓ พระบรมรูป ๔ รัชกาลได้ถูกนำมาประดิษฐาน ณ ปราสาทพระเทพบิดร ซึ่งเดิมมีชื่อว่าพระพุทธรูปรางค์ปราสาทในสมัยรัชกาลที่ ๖ พร้อมนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสโปรดให้กันมุขหลังเป็นห้องหนึ่งต่างหาก แล้วอัญเชิญพระพุทธรูปเทพบิดรที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าทรงสร้าง มาประดิษฐานเป็นประธานไว้ด้วยเพื่อให้สอดคล้องกับนามปราสาท

กษัตริย์และผู้ครองนคร-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์-พระบรมรูป พระบรมรูปของพระเจ้าแผ่นดินในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่หล่อในประเทศมี ๖ องค์คือ พระบรมรูป ๔ รัชกาล (รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔), พระบรมรูปรัชกาลที่ ๖ ปราสาทพระเทพบิดร และองค์ที่ประดิษฐานหน้าสวนลุมพินีวัน. ที่หล่อในต่างประเทศมี ๓ องค์ คือ พระบรมรูปรัชกาลที่ ๑ ณ เชียงสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์, พระบรมรูปทรงม้า, พระบรมรูปรัชกาลที่ ๕ ณ ปราสาทพระเทพบิดร

พระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมี ๔ องค์ คือ

๑. พระบรมรูปฝีมือช่างต่างประเทศ ทำด้วยพลาสติกเทอร์ธาบรอนซ์ ฝรั่ง

ปั้นจากพระบรมฉายาลักษณ์ พระบรมรูปปีลักษณะเจริญพระมิ่งสะ

๒. พระบรมรูปลงสีเท่าพระองค์จริง ณ พระที่นั่งเวาไชนันตรีเชียรปราสาทเพชรบุรี

๓. พระบรมรูปสลักด้วยศิลาขาวแบบบาส-รีลีย (Bas-Relief)

๔. พระบรมรูปปั้น ณ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

พระบรมรูปของพระเจ้าแผ่นดินในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พระองค์อื่นๆ ได้แก่ พระบรมรูปรัชกาลที่ ๒ ณ ปราสาทพระเทพบิดร ทำการหล่อเมื่อพ.ศ. ๒๔๗๐, พระบรมรูป ณ โรงเรียนวชิราวุธ, และ พระบรมราชานุสาวรีย์ ณ สวนลุมพินีวัน พระบรมรูปรัชกาลที่ ๔ หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ณ พระที่นั่งบรมพิมาน และพระบรมรูปทองสัมฤทธิ์ครึ่งพระองค์หล่อจากต่างประเทศ พระบรมรูปรัชกาลที่ ๘ หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ครึ่งพระองค์

รูปปั้นของบุคคลอื่นๆ มีดังนี้คือ : รูปปั้นสมเด็จพระวันรัต (จิต), รูปปั้นสมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดโมลีโลกย์, อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ณ ประตูชัย นครราชสีมา, รูปปั้นเจ้าคุณประตูกิน (ท้าวศรีสัจจา), รูปปั้นสมเด็จพระสังฆราชไถ่เถื่อนวัดมหาธาตุ, รูปปั้นสมเด็จพระสังฆราช (สา) องค์ที่รูปร่างงามและองค์ที่รูปร่างไม่งาม

ก่อนการสร้างพระบรมรูป ๔ รัชกาลแรก มีรูปปั้นบุคคลเกิดขึ้นก่อนแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นรูปปั้นพระสงฆ์ผู้ใหญ่ทั้งสิ้นรวม ๗ รูป พอจะสรุปได้ว่าการปั้นรูปให้เหมือนรูปคนจริงเป็นอนุสรณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ แต่ไม่เป็นการเปิดเผยและบรรดารูปปั้นบุคคลที่สร้างขึ้นมานี้ ไม่ว่าจะปั้นรูปประเภทใด สร้างเมื่อบุคคลนั้นสิ้นไปแล้วทั้งสิ้น อาจเป็นเพราะรังเกียจว่าการสร้างรูปปั้นอยู่ในวิหาคฤดากรมสำหรับทำร้ายตัวบุคคลที่ถูกปั้นนั้น

การสร้างรูปบุคคลเมื่อผู้นั้นยังมีชีวิตอยู่ เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระบรมรูปองค์แรกทำจากปารีส แต่ปั้นด้วยปูนน้ำมันประสานสี และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างพระบรมรูปในขณะยังดำรงพระชนม์ชีพอยู่สืบมา โปรดให้สร้างพระบรมรูปของพระองค์ในเงินตราเป็นแบบอย่างเป็นต้นมา

คติการทำรูปปั้นขนาดใหญ่แทนสิ่งใดนั้น สันนิษฐานว่าไทยเอาแบบอย่างจากกัมพูชา และนอกเหนือจากพระพุทธรูปแล้ว งานประติมากรรมไทยที่สร้างให้มีขนาดใหญ่

เป็นปกติคือ รูปปั้นยักษ์ ได้แก่ยักษ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดอรุณราชวราราม ซึ่งการทำรูปปั้นยักษ์นี้เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ทั้งสิ้น และอาจเกิดจากคติถือว่าเป็นอารักษ์ แทน โทวาริก

๗๓๙.๒ เครื่องถม

เครื่องถม-ประวัติ เป็นงานประดิษฐ์ของชาวอิหร่านเปอร์เซียเป็นชาติแรก แล้วชาวยุโรปได้แบบอย่างทำขึ้นบ้าง สำหรับของไทยได้แบบอย่างจากแขกเจ้า เช่น ซึ่งเป็นชาวอิหร่านที่เข้ามาตั้งภูมิลำเนาในประเทศอยู่ก่อนแล้วตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าทรงธรรม สมัยกรุงศรีอยุธยา

เครื่องถมมีหลายชนิด อาทิ เครื่องถมคำ ซึ่งเป็นแบบเก่าทำกันมานานแล้วที่เรียกถมคำเพราะลายท่างเห็นพื้นคำมาก เป็นพื้นคำลายเงิน ชนิดที่ ๒ คือ ถมตะทองสลักเงิน ชนิดที่ ๓ เป็น ถมตะทองล้วน ต่อจากนั้นเปลี่ยนเป็นทำลายพื้นให้แคบเข้าและลายถี่แน่นเข้า ตะหมายถึงแต่มีทอง

เครื่องถมแบบนี้ไทยรับมาจากอิหร่านคือ ถมคำลายเงิน ซึ่งทำกันมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ แล้วเสื่อมสูญไป อันน่าจะเนื่องมาจากคนหันมานิยมถมตะทอง ซึ่งเป็นของทำยากและหายาก และเป็นเหตุให้เกิดถมทองซึ่งทำง่ายกว่าถมคำมาก

เครื่องถมสมัยกรุงศรีอยุธยาส่วนมากทำเป็นลายกระหนกไทยแก่มีพื้นถมทาสีสันนิษฐานว่าฝีมือมาทราบลงในสมัยรัชกาลที่ ๒ อันเป็นเวลาเครื่องถมนครศรีธรรมราชเฟื่องฟูขึ้น

"เครื่องถมนครศรีธรรมราช" สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แหล่งทำเครื่องถมในกรุงเทพมหานครคือ หมู่บ้านพานถม ตำบลบางขุนพรหม กิจการเครื่องถมได้เฟื่องฟูขึ้นที่นครศรีธรรมราชอีกแห่งหนึ่ง สันนิษฐานว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) บำรุงให้มีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยขอครูไปจากบ้านพานถม แล้วไปเกณฑ์พวกแขกเซलयเมืองไทรบุรี ทัศนียภาพงามขึ้นและเนื่องจากเจ้าพระยานครน้อยเป็นผู้เคร่งครัด พิถีพิถัน จึงฝึกซ้อมทำกันมาจนได้เครื่องถมที่มีชื่อเสียงประณีตกว่าในกรุงเทพมหานคร เครื่องถม-

นครศรีธรรมราช เรียกกันเป็นสามัญว่า "ถนลระคร" นิยมทำลาย ๒ แบบคือ เป็นกระหมกแบบหนึ่ง และเป็นรูปพระอรหันต์อีกแบบหนึ่ง

งานประติมากรรมเกี่ยวกับเครื่องถมที่น่าสนใจได้แก่ ฝาบาตรเครื่องถม ถน หอพระลิติงค์ ซึ่งเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) นำเข้ามาถวายรัชกาลที่ ๔ เมื่อทรงรวบรวมเครื่องถม พระราชอาสน์เครื่องถมองค์ต่างๆ ซึ่งเจ้าพระยานครศรีธรรม-ราชทำถวายและเจริญรอยติดต่อกันมาถึง ๓ ชั่วคนคือ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เจ้าพระยานคร-น้อยทำพระแท่นที่เสด็จออกขุนนางกับพระเสด็จถวาย เจ้าพระยานคร (กลาง) ทำพระ-เก้าอี้ถมและพนักเรือพระที่นั่งถวายในรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) ทำพระที่นั่งพุดตานถมถวาย

๗๓๙.๒ เครื่องทอง

เครื่องทองชุดสำคัญคือ พระเศียรประทุมนิมิตรทอง นาก เงิน สัมฤทธิ์ ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ และพระเศียรยอดเกี้ยวซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕

๗๔๕.๕๑ มัณฑนศิลป์-เครื่องไม้

ประดิษฐกรรมช่างฝีมือเกี่ยวกับเครื่องไม้สำคัญ ซึ่งมีประวัติและเรื่องราวที่น่าสนใจรวบรวมไว้ดังต่อไปนี้คือ:

"บุษบกจันทน์" ถน หอพระมณฑปรัตนธรรม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นสำหรับตั้งพระพุทธรูปค้ำน้อยซึ่งทรงหล่อด้วยทองคำ, "บุษบกพรม-พักตร์" หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพระที่นั่งพรมพักตร์ ปัจจุบันประดิษฐาน ณ พระที่นั่งวายุ-สถานอมเรศพระวิมานองค์กลาง ให้เป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิกรมพระราชวังบวรสถาน-มงคลทั้ง ๓ รัชกาล (รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓) เป็นของสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑, "บุษ-บกมาลา" กรมพระราชวังบวรสถานมงคลรัชกาลที่ ๑ โปรดให้สร้างขึ้นเป็นที่ประทับเวลาเสด็จออกรับแขกเมือง หรือข้าราชการซึ่งให้เฝ้ากลางแจ้ง ปัจจุบันประดิษฐาน ณ พระที่-นั่งอิศราภิรมย์ห้องทองสัมฤทธิ์, "บุษบกยอดปราสาท" ถน วัดโพชนัดพลเสพ ตำบลปากกัด

อำเภอพระประแดง สมุทรปราการ เดิมกรมพระราชวังบวรสถานมงคลรัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างขึ้นสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปสี่องค์ ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ โปรดให้นำไปตั้งเป็นที่ประดิษฐานพระประธาน ณ พระอุโบสถวัดโพชนนทร์พลเสพซึ่งทรงสร้างขึ้น

"พระแท่นเศวตฉัตร" สันนิษฐานว่าเป็นของสร้างขึ้นสำหรับตั้งกลางแจ้งเพื่อทำพิธีราชาภิเษกในสมัยที่ยังไม่มีพระราชมณเฑียรมั่นคงใหญ่โต แต่เมื่อต่อมามีคติถือเอาเศวตฉัตรเป็นเครื่องหมายพระมหากษัตริย์ จึงได้นำพระแท่นเศวตฉัตรมาเป็นเครื่องตั้งในที่ร่ม

"สิงหาสัน" คือ อาสนะซึ่งสันนิษฐานว่า ไทยได้แบบเพียงจุมกสิงห์ของจีน ซึ่งมีหน้าสิงห์ทุกมุม ไทยเรียกว่าฐานสิงห์ และนับถือว่าเป็นเครื่องหมายศักดิ์สูง อนึ่งสันนิษฐานว่าจีนได้แบบสิงหาสันจากอินเดียอีกต่อหนึ่ง

๗๔๕.๕๑ มัณฑนศิลป์-รักและการลงรัก

เครื่องยาน เป็นชื่อของเครื่องรถจากรถลาย ซึ่งไทยพ่ายประดิษฐ์ขึ้น และพม่ารับเอาแบบอย่างไปทำบ้าง

เครื่องรัก-พม่า เครื่องรักแบบเดิมของพม่าทำโดยลงรักน้ำเกลี้ยงสีต่างๆ วิธีที่เอาเหล็กจารเป็นลวดลายต่างๆ ได้แบบอย่างไปจากเชียงใหม่ เมื่อพม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ อังกฤษได้บำรุงการช่างฝีมือเครื่องรักให้แก่พม่า โดยตั้งโรงเรียนเพาะช่างรักขึ้นที่กุแกม ซึ่งทำทั้งของที่ชอบใช้กันในพื้นเมือง และทำเลียนของฝรั่ง

ลายกำมะลอ เป็นการช่างฝีมือเกี่ยวกับไม้สักแบบหนึ่ง ซึ่งสันนิษฐานว่าจีนเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้น วิชาของการของลายกำมะลอจัดเป็น ๓ รุ่น คือรุ่นที่ ๑ ฝีมือจีนนอก รุ่นที่ ๒ ฝีมือลูกจีน รุ่นที่ ๓ ฝีมือไทย ฝีมือช่างไทยเขียนลายกำมะลอมีลักษณะเป็นศิลป์ไทยแท้ แต่ไม่รู้จักรการผสมสีดีเท่าจีน ฝีมือจีนรุ่นหลังพยายามเลียนแบบศิลป์ไทยหากไม่เหมือนแต่สีดี เพราะมีวิธีการผสมสีซึ่งปิดเป็นความลับมาก

ลายรดน้ำ เป็นประติมากรรมช่างฝีมือเกี่ยวกับไม้ซึ่งมีลักษณะลายกับพื้นราบเสมอกัน ไม่ทราบแน่ชัดว่าไทยเรียนรู้วิธีการทำมาจากไหน แต่ได้ทำมานานจึงจัดเป็นแบบวิธีของไทย

๓๔๕.๕๕ มัณฑนศิลป์-เครื่องมุกและการประดับมุก

จากการศึกษาและสำรวจงานช่างฝีมือเกี่ยวกับเครื่องมุก ณ ที่ต่างๆ พบว่าในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ แห่งกรุงศรีอยุธยา มัณฑนศิลป์เกี่ยวกับเครื่องมุกเจริญรุ่งเรืองมาก ในรัชกาลนี้มีกรมช่างมุกและงานประดับประดาเครื่องมุกต่างๆ เสมอ ซึ่งแสดงว่าทรงบำรงงานฝีมือในด้านนี้มาก

เครื่องมุก-กรุงศรีอยุธยา สิ่งประดิษฐ์ประดับมุกซึ่งทำในสมัยกรุงศรีอยุธยาชิ้นสำคัญๆ มีดังนี้

๑. บ้านประตูประดับมุกลายกระหนก ซึ่งปัจจุบันเป็นบ้านประตูหน้าหอพระมณฑิยธรรม เดิมเป็นบ้านประตูพระอุโบสถวัดบรมพุทธาราม พระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าบรมโกศ พ.ศ.๒๒๔๕
๒. ตู้หนังสือบานประดับมุกลายช่อง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สันนิษฐานว่าเดิมเป็นบ้านประตูพระอุโบสถวัดบรมพุทธาราม และสร้างขึ้นในสมัยเดียวกับบ้านประตูประดับมุกลายกระหนกดังกล่าวในข้อ๑ แต่เนื่องจากถูกไฟไหม้ชำรุด จึงถูกนำมาตัดแต่งใช้เป็นบานตู้
๓. บ้านตู้ประดับมุกลายกระหนกบานเดียว ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
๔. บ้านประตูวิหารยอด วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นลายช่อง สันนิษฐานว่าเดิมเป็นบ้านประตูการเปรียญวัดป่าโมก พระนครศรีอยุธยา ทำในสมัยพระเจ้าบรมโกศ เมื่อพ.ศ.๒๒๔๖
๕. บ้านประตูวิหารพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลกประดับเป็นลายช่อง พระเจ้าบรมโกศโปรดให้สร้างขึ้นในปีพ.ศ.๒๒๔๘
๖. บ้านประตูวิหารพระแท่นศิลาอาสน์ อุดรดิตถ์ เป็นบานไม้ปิดทองประสาณสี จำหลักลวดลายนูนลอยตัวออกมา คล้ายบ้านประตูวิหารพระศรีศากยมุนี วัดสุทัศน์ฯ ทำแม่ลายเป็นกระหนกและมีรูปภาพ เรียงเป็นวงขึ้นไปตลอดบานเค้าเดียวกับบ้านประตูประดับมุกวิหารพระพุทธชินราช

ลายบานประตูประดับมุกในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ มี ๒ลาย คือ มีลายเต็ม และมีรูปเทวราชอยู่กลางแบบหนึ่ง ลายเป็นช่องกลมๆ มีรูปหัวสัตว์ หรือรูปภาพเทวดา ครึ่งตัวในช่องอีกแบบหนึ่ง ซึ่งสันนิษฐานว่าลายแบบนี้ ทรงได้เข้ามาจากลายประตูบานเต็มของวิหารพระพุทธชินราช

เครื่องมุก-กรุงรัตนโกสินทร์ ของประดับมุกที่ทำในสมัยกรุงรัตน-
โกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ มีดังนี้ คือ

๑. บานประตูพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
๒. บานประตูพระมณฑปพระพุทธบาท สระบุรี
๓. บานประตูมณฑป ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ของประดับมุกซึ่งทำในสมัยรัชกาลที่ ๑ นี้ ทำตามแบบอย่างกรุงศรีอยุธยาที่ประดิษฐ์แบบลายใหม่ขึ้นเอง มีตุ้มฉลปไว้พระไตรปิฎกซึ่งประดิษฐานในมณฑปใหญ่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม นอกจากนี้มีเครื่องราชูปโภคบางอย่างได้แก่ พระแท่นเศวตฉัตรมุก ๗ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระแท่นบรรทม พระกระดานพิง ตู้พระสมุด ๒ตู้ และตู้พระภูษา

พระแท่นเศวตฉัตรมุก ๗ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ได้สร้างขึ้นสำหรับให้ตั้งในพระที่นั่งอินทราภิเษก เพื่อการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. ๒๓๒๔ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ต่อมาไฟไหม้พระที่นั่งอินทราภิเษกมหาปราสาท แต่สามารถย้ายพระแท่นหนีไฟออกมาได้ ได้มีการแก้ไขซ่อมพระแท่นมา ๓ ครั้ง คือ องค์พระแท่นทำในสมัยรัชกาลที่ ๑ ส่วนหนักทำในสมัยรัชกาลที่ ๒ และได้แก้ไขซ่อมพระแท่นและทำหนักใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระแท่นเศวตฉัตรมุกนี้ได้ใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงประทับพระแท่นนี้เวลาเสด็จออกแขกเมืองอย่างเต็มยศเป็นนิจ

๗๔๕.๕๘ ตุ๊กตา

ตุ๊กตาแก้ว

คือตุ๊กตาทำขายแก่คนจนใช้แทนละครแก้ว เรียกว่า

"ละครยก"

๗๔๖.๔ การประดิษฐ์ถ้วยเข็ม

การปักหุ่นรูปภาพในตรา สันนิษฐานว่าที่ปักให้หุ่นจากพื้นมาก ๆ เริ่มประดิษฐ์กันในการประกวดทำพัตรองถวายพระราชอาณัติผู้ใหญ่ในงานฉลองรัชกาลที่ ๕ ครบ ๑๐,๐๐๐ วัน

บายศรี บายศรีของไทยทำด้วยใบตอง หมายถึงกระทงอาหาร ซึ่งเป็นแบบของพราหมณ์ที่ใช้กระทงแทนถ้วยชามเพราะถือว่า ไม่มีมลทินอาหารเก่าจะแปดเปื้อนได้ ที่เรียกว่า บายศรีแก้ว เนื่องจากใช้เครื่องอาภรณ์ประเภทเพชรนิลจินดาประดับ บายศรีทองประดับด้วยเครื่องทองล้วน บายศรีเงินประดับด้วยเครื่องเงินล้วน

๗๕๐ จิตรกรรม

จิตรกร-สมัยโบราณ มี ๒ พวก คือ ช่างหลวงพวกหนึ่ง เขียนสำหรับราชการ พวกที่ ๒ ได้แก่พระช่างเขียน เขียนสำหรับการกุศล

๗๕๒ จิตรกรรม-สี

เบญจรงค์ หมายถึงแม่สี มี ๕ สี คือ สีขาว เขียวคราม ดำ แดง เหลือง

สีหน้าโขน หน้าโขนซึ่งทำเป็นสีต่างๆ มีความหมายตามสีผิวของคนซึ่งหมายถึงคนชาติต่างๆ

สีทาบาน เดิมไทยใช้อยู่เพียง ๒ สี คือดำหรือแดงคล้ำ สีผสมอ่อนเป็นแบบจากยุโรป สีเข้มบาดตานิยมกันทางยุโรปตอนใต้ ประเทศที่ใช้สีทาบานมีหลักที่ที่สุดคือญี่ปุ่น

๗๕๔ จิตรกรรม-การเขียนภาพสัญลักษณ์

ในสมัยโบราณ ประเทศทั้งทางตะวันตกและตะวันออกมีวิธีการเขียนภาพแสดงความหมายคล้ายกัน เพื่อให้ทราบว่าสิ่งต่างๆ มีความหมายอย่างไร เช่นพวกกษัตริย์ให้ใส่ชฎา ราษฎรศรีษะเปล่า ภาพเขียนเป็นโครงกระดูก ส่วนฝรั่งมักเขียนเป็นรูปร่างๆ

๗๕๖ จิตรกรรม-ภาพประวัติศาสตร์

การเขียนภาพประวัติศาสตร์ หรือภาพพงศาวดารแบ่งได้เป็น ๒ อย่างคือ

๑. เขียนตามความเป็นจริงที่รู้
๒. เขียนตามความสมมุติที่ไม่รู้ ซึ่งต้องพิจารณาให้สมควรแก่เรื่องและเหตุผล แต่ผู้ดูเมื่อเห็นจะทราบได้ทันทีว่าเป็นรูปอะไร นับว่าการเขียนแบบนี้เป็นการเขียนภาพสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องยาก

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้ริเริ่มให้อาจารย์อินโข่งเขียนรูปภาพประวัติศาสตร์ตามความเป็นจริง เป็นการเริ่มแรก

ภาพประวัติศาสตร์ที่สำคัญภาพหนึ่งคือ ภาพสมเด็จพระนเรศวรทรงกระทำยุทธหัตถี ณ ทอราชกรมานุสรณ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นภาพที่อาจารย์ขรรค์อินโข่งเขียนในสมัยรัชกาลที่๔

ภาพพระบรมฉายาลักษณ์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เขียนขึ้น โดยทรงให้คำนึงถึงการแต่งกายให้ตรงสมัยมากที่สุด

๗๕๗ จิตรกรรม-ภาพคน

การเขียนภาพคนให้เห็นเป็นรูปคนจริงๆ สันนิษฐานว่าอาจจะมีการมีมาตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าบรมโกศ แต่ที่มีแน่คือในสมัยรัชกาลที่๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

หลักการระบายสีภาพคนในสมัยโบราณ มีหลักว่าสีหน้าคนใกล้กับสีใดก็ระบายด้วยสีนั้น การที่พยายามผสมสีให้เหมือนผิวหนัง และทำเงาที่ใบหน้า เป็นความคิดของฝรั่งซึ่งเกิดขึ้นในภายหลัง

"รูปศิลป์" ความหมายโดยทั่วไปหมายถึงรูปผู้หญิงเปลือยกาย เหตุที่ได้ชื่อดังนี้เพราะในการฟ่องหนังสือพิมพ์ที่ลงรูปผู้หญิงเปลือยกายได้รับการแก้ต่างว่า มิใช่รูปอนาจารหาก เป็นรูปศิลป์แสดงรูปทรงอันงดงามโดยธรรมชาติ และพ้นความผิด จึงเรียกรูปผู้หญิงเปลือยกายว่า "รูปศิลป์" นับแต่นั้นเป็นต้นมา

๗๕๙.๙๕๙๓ จิตรกรรม-ไทย

เมื่อพ.ศ.๒๔๕๙ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล ได้จัดให้มีการประกวดฝีมือจิตรกรรมเป็นครั้งแรก ณ ห้องสนามพระราชวังดุสิต โดยรับ ภาพเขียนจากราษฎรทุกระดับชั้นมาคัดเลือกและจัดตั้งประกวด ไม่ว่าจะภาพนั้นจะเขียน ด้วยวัสดุหรือบนวัสดุใด ภาพที่จะอยู่ในเกณฑ์ตัดสิน คือ ฝีมืองดงาม ประณีต ความคิดดี เหมือนจริง และก่อปรด้วยลักษณะที่ดียิ่ง สิ่งสำคัญที่สุดคือ ต้องไม่เป็นภาพที่เลียนแบบมา การจัดให้มีการประกวดครั้งนี้เพื่อส่งเสริมจิตรกรรมไทยให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น

จิตรกรรมฝาผนัง-โบสถ์วิหาร การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง โบสถ์ วิหาร เพื่อจูงใจคนให้เลื่อมใสในพุทธศาสนา ส่วนมากจึงเป็นภาพเกี่ยวกับพุทธประวัติ การนำเอาลายทรงข้าวบิณฑ์ซึ่งมักเขียนฝาผนังวังมาเขียนฝาผนังโบสถ์วิหารเป็นความคิด ในภายหลัง

จิตรกรรมฝาผนัง-วัง ภาพจิตรกรรมฝาผนังวังมักเขียนเป็นลาย ทรงข้าวบิณฑ์ ซึ่งเป็นการเขียนแทนผ้า幔 การเขียนภาพเป็นเรื่องบนฝาผนังวังและ พระราชมณเฑียรเป็นของคิดขึ้นภายหลัง ซึ่งอาจได้แบบมาจากภาพเรื่องซึ่งปักบนผ้า幔

จิตรกรรมฝาผนัง-การข้อม การข้อมงานจิตรกรรมเป็นเรื่องยาก มาก ซึ่งผู้ดำริให้ข้อมต้องรู้คุณค่าของภาพเขียน เพราะต้องการทั้งจิตรกรฝีมือดีและวัสดุ ที่มีลักษณะตามแบบเดิม นอกจากนี้ยังต้องใช้เงินมากแต่อาจไม่ได้รับผลเป็นที่พอใจด้วย

ยักษ์-ภาพ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เขียนหน้ายักษ์เป็นหน้าคนแต่คล้าย พวกเงาะ ต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เขียนหน้ายักษ์สัปดาห์หน้าและตัว เป็น กนกบ้าง แต่ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เขียนเป็นกระหนกทั้งตัว การเขียนภาพยักษ์เป็นกระ- หนก เป็นการแสดงเครื่องหมายให้เห็นความแตกต่างกับคน แต่จิตรกรในภายหลังไม่รู้ ความหมายจึงแก้ไขกลายเป็นกระหนกไปทั้งหมด

การเขียนภาพยักษ์บางตนที่มีอวัยวะมากกว่าธรรมดาตามที่วิบุรณายไว้ เป็น สิ่งยาก เช่นยักษ์ทศกัณฐ์มี ๑๐หน้า ๒๐มือ ยักษ์สหัสเดชะมี ๑,๐๐๐หัว ๒๐๐๐มือ จึงต้อง เขียนเพียงให้เห็นหลายหน้าและหลายแขน แต่ไม่ถึงจำนวนที่บรรยายนั้น

สัตว์ในวรรณคดี-ภาพ สัตว์ในวรรณคดี ได้แก่ สัตว์หิมพานต์ ซึ่งหมายถึง สัตว์ต่างๆ ซึ่งไม่มีตัวจริง และเขียนโดยประกอบลายกระหนก มิได้หมายถึงสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์จริงๆ สัตว์ที่เรียกว่า สัตว์หิมพานต์มี ๔ พวก คือ

๑. เป็นสัตว์นั้นๆ โดยตรง
๒. ลอกแบบอย่างของเก่ามา
๓. คิดขึ้นจากคำ
๔. ผสมเอาตามชอบใจ

การเขียนรูปสัตว์หิมพานต์ จิตรกรเขียนโดยอาศัยความที่บ่งไว้ในชื่อที่เรียก หรือเขียนตามคำพรรณนาของโบราณตามสติปัญญาของตนเอง จิตรกรสมัยต่อๆ มาได้เอาแบบอย่างดั่งที่ทำกันมาแล้ว เมื่อจำนวนสัตว์หิมพานต์เพิ่มขึ้น จิตรกรจึงต้องปรุงรูปสัตว์ขึ้นใหม่ให้แปลกออกไป จึงมีรูปสัตว์ประหลาดมากยิ่งขึ้น

รูปสัตว์หิมพานต์ที่วาดกันได้แก่ กิณนร นกหัสดี ครุฑ ราชสีห์ เป็นต้น

จิตรกรรม-ไทย-ประวัติและวิจารณ์ ผลงานจิตรกรรมไทย ที่ได้รับ

การวิจารณ์ว่าดี มีดังนี้: สมุดภาพทศชาติซึ่งเป็นภาพฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, ภาพกระบวนพยุหยาตราเพชรพวง ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เขียนในสมัยรัชกาลที่ ๑ โดยถ่ายแบบจากตำราฉบับหลวงซึ่งทำในสมัยพระนารายณ์มหาราช, ภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดโชตนารามซึ่งเป็นฝีมือเขียนในสมัยรัชกาลที่ ๓, ภาพจิตรกรรม ณ วัดราชาธิวาส สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียนร่าง โปรเฟสเซอร์รีโกลี เขียนขยายออกเป็น ๑๐ เท่า, ภาพขนช้าง ณ พระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธารวาสฝีมืออาจารย์แดง, ภาพคนแย่งผลกล้วยฤกษ์ ณ พระอุโบสถวัดเดียวกันนี้ เขียนโดยนายมันคนของเจ้าฟ้าอิศราพงศ์, ภาพจิตรกรรม ณ พระอุโบสถวัดพระเชตุพน เขียนขึ้นจากคำเด็กร้องเล่น คำรีเขียนขึ้นในรัชกาลที่ ๓, ภาพจิตรกรรม ณ พระอุโบสถวัดราชบูรณารวมหาวิหาร เป็นภาพฝีพระหัตถ์ซึ่งมีเหลือเพียงแห่งเดียวของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ภาพรามเกียรติ์ ณ พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, สมุดร่างเทียบภาพรามเกียรติ์ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นสมุดฝีมือของพระยาหัตถการบัญชา (กัน) ร่างเมื่อคราวปฏิสังขรณ์ภาพรามเกียรติ์พระระเบียงวัดพระศรีรัตน

ศาสตราจารย์มากเขียนในสมัยรัชกาลที่ ๕, ภาพวิรุฬหกหลังบานประตูวิหารทิศใต้ วัดพระเชตุพนเป็นฝีมืออาจารย์มากเขียนในสมัยรัชกาลที่ ๑ แต่ภายหลังถูกแก้ไขแปลงใหม่จนหมดความ

๗๕๙. ๕๕๕๘ จิตรกรรม-อินโดเนเซีย

รูปภาพอันเป็นศิลปะพื้นเมืองของอินโดเนเซีย ซึ่งมีลักษณะน่าเกลียดน่ากลัวนั้น เป็นศิลปะแบบเดิมของอินโดเนเซียมาแต่ดึกดำบรรพ์ก่อนที่ชาวอินเดียนจะนำศิลปศาสตร์มาถ่ายทอดให้ นับว่าชาวเมืองได้รักษาแบบจิตรกรรมเก่าแก่ไว้ได้ไม่เสื่อมสูญ.

๗๕๐ คนตรี

อธิบายคำที่มีความหมายในด้านดนตรี ได้แก่ กราวเซน คู่เสียง ข้าเจ้าหงส์ คนตรี ดุริยะ ลำนำนดนตรี ลูกหมด โอด โอดพัน

ประวัติและวิวัฒนาการของคนตรีเกิดจากการเลียนเสียงสิ่งอื่น และคิดทำเครื่องมือให้เลียนเสียงที่ชอบนั้น จึงเกิดมีเครื่องดนตรีต่างๆ ขึ้น แล้วนำเอาลำนำนดนตรี มาเข้ากับการร้องเพลงในภายหลังแต่เป็นการเล่นและร้องฝ่ายละครึ่ง

สำหรับดนตรีไทยแต่ก่อนมิได้เล่นผสมกันดังทุกวันนี้ ต่อมามีการตีพิพาทย์รับเนื้อร้อง แล้วคนร้องเอาเนื้อเพลงพิพาทย์มาร้องบ้าง จึงร้องรับประสมประสานกันไป เจ้าพระยาเทเวศรวงศวิวัฒน์ คือผู้นำเอาพิพาทย์มารับเนื้อร้องเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้เอง

ส่วนเครื่องดนตรีของอินโดเนเซียก็มีหลายชิ้น แต่ส่วนใหญ่เป็นเครื่องทำจังหวะ ซึ่งดีกว่าของไทยที่เปลี่ยนไปเข้ากับเนื้อเพลงได้และเครื่องดนตรีที่ทำเนื้อเพลงก็มีมาก แต่เครื่องดนตรีไทยเล่นเพลงอินโดเนเซียไม่ได้เพราะเทียบเสียงต่างกัน คนตรีอินโดเนเซียที่เผยแพร่เข้ามาในไทย พวกพิพาทย์ไทยได้เทียบแก้เปลี่ยนเป็นเสียงไทยไปหมดแล้ว

๗๕๓ ดนตรีทางศาสนา

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบเฉพาะในงานศพอย่างเดียวคือ พิพาทย์นางหงส์ ซึ่งเกิดจากการนำเอากลองคู่บัวลอยประสมวงกับพิพาทย์เล่นเพลงนางหงส์ซึ่งเข้ากับกลองคู่ได้ดี จึงกลายเป็นชื่อเครื่องประกอบไป

ดนตรีทางศาสนาอื่นดู มีชื่อเรียกเทียบเสียงกับของสากลทั้ง ๗ เสียง

๗๔๔.๗ เพลงไทย

เพลงไทยที่กล่าวถึงลักษณะการเล่นและหรือประวัติ คือ เพลงเกี่ยวข้าว
เพลงปรบไก่ เพลงมหาชัย เพลงสรรเสริญพระบารมี เพลงสรรเสริญเสือป่า

สำหรับเพลงไทยเดิมซึ่งได้ชื่อว่า มีความไพเราะจับใจ สถานทูตเยอรมัน
ได้เคยขออนุญาตทำการอัดแผ่นเสียงเพลงไทยเดิมที่ไพเราะ เพื่อเผยแพร่ไปยังนานา
ประเทศเมื่อพ.ศ.๒๔๗๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก
กรมราชทูตเป็นผู้อำนวยการ และประธานชื่อแผ่นเสียงชุดนี้ว่า "แผ่นเสียงราชบัณฑิตยสภา" รัฐบาลได้
รับทำนัลไว้ ๒ แผ่น ส่วนพระองค์ ๑ แผ่น

มีประวัติวินิจฉัยลักษณะ เพลงและประวัติ เพลงไทยเดิมเหล่านี้คือ : เพลงช้า
เจ้าหงส์, เพลงดอกไม้ทรโอด, เพลงเถา, เพลงไทยเดิมชั้นเดียว สองชั้น สามชั้น,
เพลงทยอยนอก, เพลงทยอยใน, เพลงเทพนิมิต, เพลงเทพบรรทม, เพลงพระฉัน-
อาหาร, เพลงพระโอรสนางนาค, เพลงภริมาลัยสุรางค์, เพลงเรื่อง, เพลงสรรเสริญ-
พระนารายณ์, เพลงโอด, และรวบรวมรายชื่อเพลงไทยเดิมอื่นๆ คือ เพลงพิณพาทย์,
เพลงมโหรี, "เพลงโยเดีย", เพลงโหมโรงโขน, และความหมายของคำว่าเพลง-
เรื่อง

๗๔๔.๘ การร้องเพลง

ประวัติและวิวัฒนาการของการร้องเพลงนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา-
นุวัตรวิวัฒน์ทรงมีพระวินิจฉัยว่า เริ่มแรกเกิดจากความตั้งใจ เสียงพลุ้องออกมาเองไม่เป็น
ภาษา ต่อมาประกอบเข้ากับพยัญชนะแต่ก็ยังไม่มีความหมายแล้วคิด เป็นทำนองของตนเอง
กริไต้แต่ง เรียบเรียงให้ไพเราะในภายหลัง เป็นคำร้องจนกระทั่งทุกวันนี้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกกรมราชทูตมีพระวินิจฉัยว่า การร้องเพลงเริ่ม
จากการกล่อมเด็ก ชับนก ทำนองอ่านหนังสือ ทำนองเทศน์เป็นลำดับมาจนเป็นการขับ
ร้องเพลง

การนำเอาเครื่องดนตรีมาทำลำนำเข้ากับเครื่องร้องเพลงเป็นการทำในภายหลัง และแม้จะทำร่วมกันแต่เป็นการทำกันคนละครั้ง

อธิบายเรื่องและความเป็นมาของ การขับร้องดอกสร้อย ลักรวา เพลงยาว เพลงเรือ เพลงเสภา ร้องรำทำเพลง และเท่เรือ

๗๘๕ เครื่องดนตรี

ตามคัมภีร์ดนตรีของอินเดีย เครื่องดุริยางคดนตรีทั้งปวงของอินเดีย เรียกว่า เครื่องสังคีต และจำแนกออกเป็น ๔ประเภท คือ เครื่องดีดสี เครื่องเป่า เครื่องตี และเครื่องกระทบ แต่ละประเภททำหน้าที่ต่างๆ กัน

สังเขปความและวินิจฉัยเครื่องดนตรีประเภทต่างๆ คือ เครื่องประโคม ปี่พาทย์ มโหรี ดุริยางคดนตรี เบญจดุริยางค์ ปัญจดุริยางค์ เครื่องเป่า และเรื่องของเครื่องดนตรีแต่ละชิ้น อาทิ : แตรวงอน, แตรฝรั่ง, แตรวง, ปี่จอน, แตรกัมพูของอินเดีย, เกราะ, กลองต่างๆ, ตะโพน, ทับ, โทน, เปิงมาง, เป็ว, ระฆัง, รำมะนา, สองหน้า, ระนาดพม่า

๗๙๐ การปั้นเทีง

การสะสมโบราณวัตถุ หรือเรียกว่าการเล่นของเก่า คือการเสาะแสวงหาของประเภทที่ของที่ผู้อื่นไม่มีมาเป็นของตนไม่เกี่ยงว่าต้องเป็นของดีงามอย่างไร นับว่าเป็นการเล่นด้วยอุบายอันมีไหว้ความรู้

๗๙๑ สวนสาธารณะ

สวนสาธารณะแห่งหนึ่งในไทยคือ เขาหินวนา ได้แก่บริเวณเขาหินและสนามเสือป่า ซึ่งอยู่ข้างสวนมิสกวัน

๗๙๑.๔๓ ภาพยนตร์

เดิมไทยเรียกภาพยนตร์ว่า "หนังญี่ปุ่น" เพราะญี่ปุ่นนำเอาเข้ามาเล่นก่อน เมื่อคนไทยตั้งเล่นเองจึงเรียกว่า "ภาพยนตร์" และเขื่อนำมาฉายในโรงกันแพร่หลาย จึงเรียกว่า "หนังฉาย"

ภาพยนตร์มีอิทธิพลมากทำให้ความนิยมของมนุษย์เดินแปะไปต่างๆ ไม่เพียงแต่ผู้ใหญ่เท่านั้นหากรวมทั้งเด็กด้วย

มีภาพยนตร์ที่ดี และน่าสนใจคือเรื่องเกี่ยวกับชีวิตสัตว์ เช่นเรื่อง Sequoia

๗๔๑.๕ หุ่นและการเล่นหุ่น

การเล่นหุ่นกระบอกของไทยเริ่มมีขึ้นที่สุโขทัยโดยเอาแบบอย่างมาจากหุ่นจีนไทหล่า ต่อมาใน พ.ศ.๒๔๓๖ หม่อมราชวงศ์เกาะได้จำเอามาเล่นที่กรุงเทพฯ ตอนแรกจึงมักเรียกหุ่นกระบอกว่า "หุ่นคุณเกาะ" ซึ่งจัดให้มีคนเล่นและร้องคนหนึ่งกับคนสี่ช่ออีกคนหนึ่ง

๗๔๒ ละคร

สังเขปความคำว่า ครอบละคร และ ถึงกลี

ละครแตกต่างกับระบำคือ ระบำเป็นการร้องรำไม่มีเนื้อเรื่อง ละครเป็นการเล่นมีเนื้อเรื่อง สันนิษฐานว่าละครเอาแบบอย่างมาจากการเล่นหนังตะลุงซึ่งได้เปลี่ยนมาเป็นหุ่นตัวกลมและในที่สุดใช้คนเล่นคือละคร การเล่นละครของไทยน่าจะได้แบบอย่างจากอินโดเนเซีย

ทำละครเอาอย่างมาจากภาพเขียนเพื่อแสดงความสามารถว่าทำได้เหมือนภาพ

การร้องละคร เดิมตัวละครร้องเองกลอนหนึ่ง แล้วมีลูกคู่ร้องรับอีกกลอนหนึ่ง ต่อมามีคนร้องแทนตัวละครเรียกว่า "ต้นบท" ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเรียกว่า "ต้นเสียง"

โขน คือการแสดงตำนานเผยแพร่เกียรติคุณของเทพเจ้าแห่งศาสนาฮินดู สันนิษฐานว่าเอาแบบอย่างมาจากรูปจำหลักในเทวสถานมาประดิษฐ์เป็นหนังก่อนแล้วทำเป็นภาพตัวกลม คือ หุ่น และเป็นคนในที่สุด ไทยรับเอาการเล่นโขนมาจึงเล่นเรื่องชาดก คือรามเกียรติ์เพื่อเผยแพร่พระพุทธบารมี

จิว เป็นละครอย่างหนึ่งของจีน ซึ่งวิวัฒนาการไปในทางฝรั่งยิ่งขึ้น ทั้งด้านเครื่องแต่งตัวและดนตรี

ละครแก้บน มาจากการฟ้องรำบวงสรวงเทพเจ้าตามเทวสถานตามคติของศาสนาพราหมณ์ ไทยรับเอาคตินี้มาเป็นเล่นละครแก้บนในพุทธศาสนา

ละครชาตรี เป็นชื่อเรียกละครโนห์ราเฉพาะในกรุงเทพฯ ซึ่งชาวพทลุงและนครศรีธรรมราชได้นำมาเล่นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่๓ ที่เรียกกันดังนี้เป็นเพราะพวกโนห์รามักแสดงวิชาควบด้วย เช่น ลุยไฟ จึงเรียกชื่อละครนี้ว่า ละครชาตรี หมายความว่า ละครมีเวทมนต์ เช่นเดียวกับคำ "คงกะพันชาตรี"

ละครโยเดีย การฟ้องรำขับร้องของไทยซึ่งพม่าได้แบบอย่างไปในสมัยกรุงศรีอยุธยา พม่าเรียกว่า "ละครโยเดีย" สันนิษฐานว่าคราวที่พม่าได้เขลยไทยไปเมื่อพ.ศ.๒๓๑๐ คงจะได้พวกละครไปด้วยและได้ฝึกหัดจนมี ละครหลวง ซึ่งมักเล่นเรื่องชาตกถวายพระเจ้าแผ่นดินพม่าทอดพระเนตรสืบมาหลายชั่วคน ดังที่ปรากฏว่าตำบลแห่งหนึ่งในกรุงมณฑล เรียกว่าบ้านโยเดีย ชาวบ้านไม่ต้องทำราชการอื่นนอกจากฝึกหัดละครให้ทอดพระเนตรเป็นนิจเท่านั้น อนึ่งพม่าได้รับถ่ายทอดทำละครของไทยไว้นานเกือบ ๒๐๐ปี และยังรักษาศิลปะแบบไทยไว้ได้มาก แต่เมื่อพม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ละครพม่าได้ตัดแปลงไปเอาอย่างฝรั่งบ้างเป็นลำดับมา

ละครร้อง กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงประดิษฐ์จาก "ละครบัง-สาวรัน" ของมลายู ซึ่งเจ้าพระยาไทรบุรีนำมาให้เล่นถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวเสด็จประพาสมาเลเซีย พ.ศ.๒๔๓๔ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงได้รับการยกย่องว่าทรงเป็นผู้ให้กำเนิด "ละครร้อง"

ลิเก มีกำเนิดขึ้นในรัชกาลที่๕ คราวงานพระศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน โดยตัดแปลงจากการสวดลำน่าอย่างแขก เข้ากับจังหวะรำมะนา และการเล่นชุด "สิบสองภาษา" พระยาเพชรปาดิ (ตรี) เป็นผู้ตั้งโรงลิเกเก็บเงินค่าดู และเล่นเป็นเรื่องๆ เหมือนอย่างละคร ได้มีการปรับปรุงการเล่น เครื่องแต่งตัวลิเกให้คนดูติดใจเป็นสำคัญ สำหรับคำว่า ลิเก หรือ ยี่เก มาจาก "ติเก" ซึ่งชาวมลายู ปัตตานีใช้เรียกการขับร้องลำน่าต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรำเต้น

๗๕๒.๕ เครื่องแต่งกายละคร

สันนิษฐานคำว่า ชฎา และสังเขปความเรื่อง ชายไหว ชายแครง

เครื่องแต่งกายละครไทยมีเค้าเครื่องแต่งกายละครอินเดียเนเซียมาก
ลำดับรายชื่อเครื่องแต่งกายของเทวดาตามแบบภาพที่เห็นกันอยู่ทั่วไป เทียบ
กับเครื่องแต่งกายโนห์ราและเครื่องต้นตามกฎมณเฑียรบาล

๗๕๓ การละเล่น

การละเล่นของไทยสมัยโบราณดังที่พรรณนาไว้มีดังนี้

กะอี้วแทงควาย มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นการเล่นแบบจำอาวดซึ่ง
ชาวต่างประเทศหรือประเทศราชนำเข้ามาช่วยในงานโสกันต์ ตัวละครมีนายกะอี้วและ
นางกะแอ ๒ คนผิวเมื่อย แต่งกายแบบตัวตลก ผู้เล่นเป็นผู้ชาย

กลาตีไม้ เป็นการละเล่นเก่าแก่มากมีระบุไว้ในกฎมณเฑียรบาล ไทย
รับมาจากชาวอินเดียภาคใต้ ซึ่งเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร แล้วนำมาช่วยเล่นในงาน
โสกันต์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวถึงวิธีการเล่น บรรยายบทร้องซึ่งเดิมคำร้องเป็น
ภาษาทมิฬหรืออินเดีย ไทยเอามาแต่คำร้องเป็นภาษาไทย

แทงวิสัย เป็นการละเล่นแบบกีฬาเก่าแก่ที่สุด ซึ่งเจ้าประเทศราช
มลายูนำมาช่วยในงานโสกันต์ เดิมผู้ชายเล่นอย่างตีกระบองมาตั้งแต่สมัยกรุงศรี-
อยุธยา สันนิษฐานว่าเปลี่ยนให้ละครผู้หญิงของหลวงเล่นเป็นการเล่นเด่นเป็นท่าทาง
อย่างรำละครในสมัยรัชกาลที่๕ ผู้เล่นแต่งกายด้วยเครื่องกระดาษรุ่มร่ามและใส่หนวด
เคราอย่างเขี้ยวกาง ถือหอกหรือง้าวราย่องแย่งเป็นที่ต่อสู้กัน คำว่าแทงวิสัย สันนิษฐาน
ว่า มาจากคำ "ปีไล" ภาษามลายูซึ่งหมายความว่าโล่

ระเบ็ง เป็นการละเล่นเก่าแก่อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไทยรับมาจากอินเดีย
ภาคใต้แต่โบราณ จึงมีระบุในกฎมณเฑียรบาล คำร้องเดิมสันนิษฐานว่าเป็นภาษาทมิฬ
หรือภาษาอินเดีย ไทยเอามาแปลร้องเป็นภาษาไทย ใช้ผู้ชายเล่นเฉพาะในงานโสกันต์
กล่าวถึงเนื้อเรื่องและบทร้องตามที่สืบสวนได้

สิงโต เป็นการเล่นเกิดจากพวกบ๊อกเขอ เพื่อฝึกร่างกายให้แข็งแรง
และกระบวนใช้อาวุธ การเล่นจะทำรูปสิงโต แต่งเด่นเป็นเครื่องหมาย และประ-
ลองกำลังให้คนดู เวลาที่เล่นโดยมากเป็นเวลาตรุษจีน

สิงโตล่อแก้ว เป็นการละเล่นของญวน ที่ประเทศราชหรือชาวต่างประเทศที่มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารนำมาช่วยเล่นในงานโสกันต์เช่นเดียวกัน

โหม่งครุ่ม เป็นการละเล่นโบราณ ได้รับมาจากอินเดียภาคใต้เช่นเดียวกับ กุลาตีไม้และระเบ็ง ใช้เล่นในโอกาสอย่างเดียวกัน ที่เรียกว่าโหม่งครุ่ม เรียกตามเสียงฆ้องกลอง บรรยายวิธีการเล่นทำรำและชื่อทำรำซึ่งแต่งคล้องจองกัน

๗๙๓.๓ การรำ

การรำหรือระบำ สันนิษฐานว่าสันมาจากนัจจะของอินเดีย เป็นการพ้อนรำให้เพลิดเพลินเจริญใจ การรำไม่มีเนื้อเรื่อง ต่อมาได้ปรับปรุงให้เป็นการร่ำรำประกอบเรื่องขึ้นได้แก่ละคร ทำรำทำหนึ่งคือทำรำขอใช้ในพิธีเกี่ยวกับช้าง เรียกว่า "รำพิศชา" ใช้ทำรำแข็งแรงคือทำยักษ์

พ.ศ.๒๔๗๗ รัฐบาลไทยให้เลิกพิธีกรรมสถานแห่งชาติ เพื่อใช้สถานที่ตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ขึ้นแทน กำหนดให้เป็นโรงเรียนอาชีวศึกษาขึ้นต่อกรมศิลปากร การสอนจะให้ปริชาเกี่ยวกับความรู้ในเรื่องจารีตประเพณีไทยและการมหรหรรรม ได้แก่ พิภักดีละคร โขน หนึ่ง เป็นต้น

๗๙๔.๑ กีฬาในร่ม

หมากรุก เป็นกีฬาของชาวอิหร่านประดิษฐ์ขึ้นก่อนและชาวยุโรปปรับเอาไป

๗๙๖.๓ กีฬากลางแจ้ง

คลี ชาวยุโรปได้กีฬานี้ไปจากชาวอิหร่าน

ทกคะเมน เป็นกีฬาโดยธรรมชาติของมนุษย์ทุกชาติ พวกเขาเล่นโยนนำมาแสดง และแบ่งลักษณะการทกคะเมนออกเป็น ๓ อย่างคือ หกม้วนไปข้างหลัง เรียกว่าตีลังกา หกม้วนไปข้างหน้า เรียกอันธพา หกม้วนไปข้างๆ เรียกพาสูอิน

๗๙๗.๑ กีฬาทางน้ำ

กีฬาเรือพระที่นั่ง ประเพณีไทยตั้งแต่สมัยโบราณมีการเลือกกีฬาเรือพระที่นั่ง เพื่อให้โคคนมีกำลังดีและไวใจได้ โดยกำหนดใช้คนเป็นตำบลซึ่งจะได้รับยกเว้นราชการอื่นทั้งหมด ให้เป็นกีฬาเรือหลวงเพียงอย่างเดียว

๗๙๗.๒ การล่าสัตว์

สิ่งเชบความคำที่ใช้ในการจับช้างดังนี้คือ: ทั้ง เชือกบาศ, บาศขัด, ไปตีหนังรังข้างได้, เฝียด, โพนข้าง, ภาษ่า, รวงพาด, รังข้างหรือวางข้าง การจับช้างของไทย ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีวิธีการดังพรรณานในกฎมนเฑียรบาลดังนี้

๑. "โพนข้าง" คือการไล่คล้องข้างเป็นตัวๆ ในป่า วิธีนี้มักใช้ในท้องที่ราบ
๒. "รังข้างหรือวางข้าง" คือการตั้งคอกจับข้าง ใช้ในท้องที่ที่เป็นภูเขามาก หากที่ตามซอกเขาเป็นที่ตั้งคอก ข้างเลื่อนเข้าคอกเท่าใดก็จับทั้งหมด
๓. "คล้องในเฝียด" สันนิษฐานว่าเฝียดนี้เดิมเป็นคอกสำหรับล่อข้างตัวสำคัญให้เข้าไปอยู่ แล้วระบายข้างโซลงออกไป ชังไว้แต่ข้างตัวสำคัญ แล้วฝึกสอนให้คล้องข่านายทั้งนี้เพื่อมิให้ข้างบอบข่าจึงทำเฝียดเล็ก สำหรับเฝียดใหญ่สำหรับข้างข้างทั้งโซลง สันนิษฐานว่าสร้างภายหลังเพื่อจับข้างใหญ่ได้คราวละหลายตัวด้วยการคล้องในวงพาด แล้วล่อเข้าผูกทามในช่อง
๔. "คล้องข้างโซลงกลางแปลง" เป็นการคล้องข้างขนาดย่อม นอกจากวิธีการดังกล่าวแล้วยังมีวิธีอื่นบ้างดังนี้
๕. วิธีใช้ข้างตัวเมีย ไปล่อข้างป่าให้ติดตามเข้าเฝียด แล้วปลอบโยนฝึกฝนไปจนเชื่อง
๖. วิธีจับของ คือต้อนข้างโซลงเข้าไว้ในเฝียด แล้วเปิดกระนายให้ออกของ เมื่อข้างป่าล่อออกมาปีกปิดของไว้ แล้วคนเข้าผูกมัดเสร็จแล้วเปิดของ ข้างออกจะติดเชือก จากนั้นใช้ข้างที่ฝึกหัดแล้ว ๒ ตัวฝึกเอาข้างนั้นไปที่ผูก

๗. ขุดหลุมพราง ล่อช้างมาให้ตกหลุมพราง วิธีนี้น่าจะตั้งใจจับตายเพื่อเอา
งา

๘. จับในน้ำจืดด้วยเรือ เป็นแบบชาวบ้านจับ ด้วยการเข้ารวมมัด เพราะ
ช้างเมื่ออยู่ในน้ำต้องคอยลอยตัวอยู่ลึนๆ

๙. ทิ้งเชือกบาศ คือทิ้งเชือกคล้องเท้าช้าง แต่คงเป็นวิธีที่ยากจึงสูญไป
พระเจ้าแผ่นดินของไทยที่โปรดการคล้องช้างมีหลายพระองค์ คือสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช สมเด็จพระเพทราชา สมเด็จพระเจ้าเสือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้าย
สระ และสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

อนึ่ง หมอช้างของไทยมีกตัญญูว่า หากใครคล้องช้างเผือกได้แล้ว จะคล้องช้าง
อื่นต่อไปอีกไม่ได้ แต่ลาวไม่ถือคตินี้

การแสดงวิธีจับช้างครั้งสำคัญๆ การแสดงวิธีจับช้างครั้งสำคัญๆ ใน
สมัยรัชกาลที่๕ คือการแสดงถวายพระเจ้านิคคอสที่๒ เมื่อยังเป็นชาวเรว็ช รัชทายาท
แห่งรัสเซีย ในพ.ศ.๒๔๓๔ กล่าวว่าเป็นการจับที่สนุกยิ่งแต่ผู้จับต้องเสี่ยงภัยมาก อีกครั้ง
หนึ่งคือหลังจากที่แสดงวิธีจับช้างให้เจ้าฝรั่งดุกโยฮันอัล เบรดดู สมเด็จพระเจ้าบรม
มหาศรีสุริยวงศ์โกรธว่าจับง่ายไม่สนุก เมื่อแขกเมืองไปแล้วได้อัญเชิญพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปประทับที่บางปะอิน แล้วให้พระราชวังเมืองปากโขลงช้าง
เข้ามาอีก ซึ่งครั้งนี้นับแต่ตัวใหญ่ดูร้าย นับว่าเป็นการแสดงจับช้างที่สนุกยิ่งสำหรับผู้ชม
ในขณะที่ผู้แสดงต้องเสี่ยงภัยที่อาจมีถึงชีวิต

พ.ศ.๒๔๔๑ ที่ลพบุรี ได้จัดงานแสดงการจับช้าง เมื่อกลางเดือนพฤษภาคม
มีโปรแกรมงานอย่างมโหฬาร แต่ลักษณะการคล้องช้างเป็นการทำนอกจารีตประเพณีแต่
ก่อน มุ่งหมายเพื่อความสนุกสนานเป็นสำคัญ และไม่มีวิธีการที่ดี เพราะนำช้างต่อเข้า
กลุ่มรวมช้างป่าซึ่งมีน้อยและตัวเล็กจนผู้ดูแลไม่เห็นว่าการแสดงเป็นอย่างไร

๘๐๐ หมวดวรรณคดี

๘๐๘.๑ กวีนิพนธ์-วิธีแต่ง

กลอน บทกลอนของไทยได้ตำราจากอินเดีย คำกลอนอย่างเก่าที่สุด ส่วนใหญ่วรรคหนึ่งมี ๔ พยางค์ วรรคต้นจะมีก็พยางค์ก็ได้ แต่ต้องไม่น้อยกว่า ๒ พยางค์ เช่น "เมื่อนั้น" ต่อมาเมื่อกลอนหลังกำหนดเป็น ๖ พยางค์และต้องเป็นคำเต็มๆที่เรียกว่า "ครู" หากเป็น ๗ เป็น ๘ พยางค์ก็เป็นด้วยคำกล่า ที่เรียกในภายหลังว่า กลอนหก กลอนเจ็ด กลอนแปดนี้ผิด การสัมผัสในกลอนเดิมสัมผัสแต่คำท้าย ต่อมาถือว่าการสัมผัส สำคัญยิ่งขึ้น จึงเกิดมีสัมผัสในชั้นอีกด้วย กลอนที่แต่งยาวถึง ๘ พยางค์ ซึ่งปัจจุบันเรียก กลอนแปดหรือกลอนสุภาพ เดิมเรียก "กลอนเพลงยาว" หรือ "กลอนยาว" นิยมเล่นกันในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา แต่กลอนเพลงยาวที่ได้รับยกย่องว่าสำนวนดีจับใจเป็นสมัย กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓

ยุคบทกลอนในสมัยกรุงศรีอยุธยาแบ่งตามลักษณะสำนวนที่แต่งมี ๓ ยุคคือ ยุคที่ ๑ สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ยุคที่ ๒ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยุคที่ ๓ สมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ สมัยที่นับว่าแต่งดีคือ สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

กาพย์ ภาษาสันสกฤตเรียกว่า "กาวย" แปลว่าเกิดแต่กวี หมายความว่า คำของกวี ไทยรับตำราการแต่งกาพย์มาจากอินเดียคือจากการศึกษาภาษาบาลี และสันสกฤต แล้วนำมาผสมเข้ากับวิธีแต่งกาพย์อย่างไทยซึ่งถือเอาสัมผัส เป็นเรื่องสำคัญ การแต่งกาพย์ก็ผูกไปต่างๆ เป็นหลายวิธี เช่น ผูกโดยกำหนดคำ กำหนดสัมผัส กำหนดครุหลุในบางแห่งหรือกำหนดให้มีครุหลุทั้งหมด จากวิธีที่กวีผูกขึ้นเป็นแบบต่างๆ นี้มีผู้นำ มาทำเป็นตำราจัดแยกประเภทกาพย์ไปตามชนิดที่กวีผูกขึ้น แล้วให้ชื่อไปต่างๆ เช่น กาพย์ฉับบึง กาพย์ยานี กาพย์สุรางคณาถ์ เป็นต้น ซึ่งกาพย์ ๓ อย่างนี้มักใช้แต่งเป็น บทสวดหรือบทขับร้องในสมัยก่อนมาก

โคลง การแต่งโคลงมีบังคับทั้งจำนวนคำและเอกโท สันนิษฐานว่า เดิมแต่งโคลงเพื่อนำมาร้องเป็น เพลงจึงบังคับเอกโทเพื่อมิให้ขัดกับเนื้อเพลง และเพื่อ เพิ่งเติมเข้ากับแบบกลอนของอินเดียซึ่งไม่มีบังคับเสียงสูงต่ำด้วย

โคลงต้น สันนิษฐานว่าเป็นโคลงแบบเก่าที่สุด มีกำเนิดมาจากภาคอีสาน ที่มาบังคับเอกโทและสัมผัสเกิดขึ้นภายหลัง

ฉันท ไทยรับมาจากอินเดียทางภาษาบาลีมาผสมเข้ากับวิธีแต่งฉันทของไทย เช่นเดียวกับกาพย์ แต่การแต่งฉันทเป็นเรื่องยาก เพราะมีหลักเกณฑ์บังคับว่าต้องมีกัณฑ์ และบังคับครุสทุกคำไปทั้งต้องมีสัมผัสอีกด้วย ในภาษาไทยหาหลายยากจึงมักต้องยืมคำภาษาบาลีมาใช้

ร่าย การแต่งร่ายเป็นการแต่งตามสบาย แต่งก็คำก็ได้ แต่ต้องให้คำท้ายของวรรคหน้ามีสัมผัสคล้องกับวรรคหลัง

กวีนิพนธ์ที่นิยมว่าแต่งได้สะดวกสำหรับภาษาไทย ได้แก่ กาพย์ กลอน และโคลง

๘๐๘.๔ ร้อยแก้ว

วิชาแต่งหนังสืออย่างร้อยแก้ว นับว่าเป็น "วิชาที่ไม่รู้จักตาย" ผู้เชี่ยวชาญในวิชานี้แม้จะอยู่จนแก่ชราอย่างไร หนังสือที่แต่งขึ้นมาก็มีคนนำไปพิมพ์ให้สำเร็จได้ ส่วนวิชาจิตรกรรม พอสายตาเสียจะเขียนเส้นให้ได้ตั้งใจนึกไม่ได้ จะยืมมือผู้ใดเขียนให้ได้ตั้งประสงค์ยากยิ่งนอกจากผู้ที่มีฝีมือและความคิดทันกันเท่านั้น

แต่อย่างไรก็ดีการเป็นนักเขียนมีภัยอย่างหนึ่งคือ "ความหลง" ซึ่งสำคัญว่าตนเองปราษฎ์เปรี๊ยะ อาจพาให้ผู้อ่านพลอยหลงผิดไปด้วย

"หนังสือประกวดวันวิสาขบูชา" ราชบัณฑิตยสภา เป็นผู้จัดให้มีการประกวดหนังสือวันวิสาขบูชา โดยจะคัดเลือกหนังสือที่แต่งดีเห็นควรได้รับรางวัลตุลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงตัดสินว่าความไหนควรได้รับรางวัลชั้นที่ ๑ หรือที่ ๒

เกี่ยวกับคำนำสำหรับการพิมพ์หนังสือประกวดวันวิสาขบูชา เดิมไม่ได้กำหนดว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะต้องทรงพระราชนิพนธ์ หากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดทรงเอง

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้คำแนะนำในการที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์จะต้องทรงนิพนธ์คำนำหนังสือประกวดวันวิสาขบูชาว่าควร

ดำเนินความเป็น ๓ ตอนคือ ตอนที่ ๑ ยกย่องและชี้ประโยชน์ที่ทรงพระราชดำริตั้ง
ระเบียบการประกวดหนังสือวิสาขบูชา ตอนที่ ๒ พรรณนาถึงหนังสือที่ได้รับรางวัลในปีนั้น
ตอนที่ ๓ สั่งสอนให้เด็กนักเรียนเอาใจใส่ในพระศาสนาและระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณ
ในองค์พระมหากษัตริย์ คือแนะนำให้มีความยินดีในการทำบุญสร้างกุศล

เนื่องจากหนังสือคณะกรรมการประกวดวันวิสาขบูชา เป็นหนังสือที่สมควรนำมาใช้
สอนเด็กนักเรียนให้กว้างขวาง และควรรวบรวมไว้ในห้องสมุดให้ครบบริบูรณ์ด้วย

๔๐๘.๖ จดหมาย

จดหมายวิจารณ์เหตุ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ทรงมีพระดำริว่า จดหมายเหตุประกอบด้วยความเห็นจัดว่าเป็นหนังสือชนิดหนึ่ง ควร
เรียกว่า "จดหมายวิจารณ์เหตุ"

จดหมายเหตุ (Chronicle) คือการบันทึกเรื่องราวเล่าเหตุการณ์
ไปตามลำดับวันเดือนปี

การเปิดตรวจจดหมาย ในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ เป็นต้นมาได้มีการเปิด
ตรวจจดหมายที่มีไปมาระหว่างประเทศ เนื่องจากภาวะใกล้จะเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒
ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้มีการเขียนเรื่องร้ายใดๆ ลงในจดหมาย อันอาจกระทบกระเทือน
ความมั่นคงของประเทศ

๔๐๙ วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์

วรรณกรรมที่ได้รับการวินิจฉัยและวิจารณ์ แยกออกได้เป็น ๓ พวกคือ

๑. วรรณกรรมที่วินิจฉัยเกี่ยวกับประวัติ ลำานวน และมูลเหตุการแต่ง
มีดังนี้คือ

กลอนพระลอฉบับพระยาพอน ลำานวน เป็นของใหม่ เพราะมีสัมผัสใน
สันนิษฐานว่าแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทร์ ผู้แต่งตั้งใจเขียนลำานวนแบบ
กรุงเก่า

กาพย์เห่เรือ พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร สันนิษฐานว่าแต่ง **สำหรับ**
เห่เรือ ของพระองค์เอง เวลาตามเสด็จพระพุทธบาท หรือพระนอนป่าโมกข์

ซึ่งระยะทางวันเดียว มิใช่แต่งถวายสำหรับเท่เรือพระที่นั่ง และบทเท่เป็นในทางสังวาส ว่าด้วยเรื่องพระยาครุฑลักกาก็และความซึ่งเกี่ยวแก่กิจการส่วนพระองค์ ซึ่งดูสอดคล้องกับพงศาวดารว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเป็นซู้กับเจ้าฟ้าสังวาลย์สนมเอกของพระเจ้าบรมโกศ อันเป็นเหตุให้ต้องได้รับพระราชอาญาจนสิ้นพระชนม์

กาพย์เท่เรือชมของกิน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อันเป็นความสังวาสที่กล่าวถึงการลอบรักใคร่อยู่กับนางหนึ่ง ผู้มีคุณสมบัติต่างๆ อันพรรณนาตลอดบทเท่เรือ สันนิษฐานว่าทรงแต่งเมื่อรัชกาลที่ ๑ สำหรับเท่เรือเสด็จประพาสเล่นโดยล่อง

คัมภีร์จุลยุทธการวงศ์ มี ๒ ผูก หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ได้ผูก ๒ มาผูกเดียว สันนิษฐานว่าผูก ๑ เป็นประวัติพระร่วง ผูก ๒ เป็นเรื่องย่อดังแต่รัชกาลพระเจ้าอู่ทองแห่งกรุงศรีอยุธยา จนถึงรัชกาลที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทร์ สันนิษฐานว่าผู้แต่งคือสมเด็จพระวันรัต แต่งในสมัยรัชกาลที่ ๒

คัมภีร์มหาปุริสลักขณ เป็นตำราของพวกพราหมณ์แต่งขึ้นตั้งแต่ก่อนพุทธกาล แต่ไม่อาจทราบได้ว่าตำราเดิมเป็นอย่างไร ส่วนตำรามหาปุริสลักขณที่มีพรรณานในหนังสือปฐมสมโพธิ เป็นตำราแต่งขึ้นภายหลังพุทธกาล ลักษณะที่พรรณานในธรรมชาติไม่อาจเป็นความจริงได้ แต่ตำรานี้มีอิทธิพลต่อการสร้างพระพุทธรูปมาก

คัมภีร์มูลเวैयाกรณ์ แต่งเป็นภาษามคธ สันนิษฐานว่าแต่งเมื่อภายหลังพุทธกาลช้านาน ตามที่หนังสือกล่าวว่าพระมหาเถรกะจายณะเป็นผู้แต่ง ต้องมิใช่พระกัจจายนเถระผู้เป็นอรหันตสาวก หากเป็นชื่อพ้องกัน

คัมภีร์โลกบัญญัติ เป็นหนังสือเก่าแก่มากเล่มหนึ่ง เนื้อเรื่องคล้ายไตรภูมิโลกวินิจฉัยและไตรภูมิพระร่วง หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครได้ไปขอคัดสำเนามาจากฉบับในประเทศพม่า

คำอธิบายของคุณพุ่ม คุณพุ่มเป็นธิดาพระยาราชมนตรี (กู) ได้แต่งกลอนก่อนขอตกคนในราชสำนักประมาณสมัยรัชกาลที่ ๓ ขึ้นไป แต่เมื่อเวลาแต่งต้องอำพรางตัวไว้เพื่อหลีกเลี่ยง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้คำอธิบายบทประพันธ์นั้นลงแล้ว

จดหมายเหตุนานาชาติ เชกคั้งกรมขุนพรพินิต หรือตำราราชาภิเศกคั้ง
กรุงเก่า เป็นคำให้การข้าราชการชาวกรุงศรีอยุธยาซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า-
จุฬาโลกโปรดให้ถามและเรียบเรียงขึ้นไว้

จดหมายเหตุเรื่องทูตไทยไปประเทศอังกฤษ เล่มที่กรมหมื่นเทววงศ์-
วโรทัย พิมพ์แลกลงในงานศพ นายพิณเทพ เฉลิม (บุญนาค) บิดาของหม่อมเพี้ยน เป็นคราว
ทูตไทยไปอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชิน บุญนาค) เป็นราชทูต
หนังสือเล่มนี้มี ๔ ตอนคือ ตอนที่ ๑ ว่าด้วยประเพณีทูตโบราณโดยสมเด็จพระยา
คำรงราชานุภาพ ตอนที่ ๒ รายงานของหม่อมราชวงศ์ชัชวาล ตอนที่ ๓ นิราศลอนดอน ตอนที่ ๔
เป็นภาษาอังกฤษและมีรูปภาพเป็นจดหมายเหตุอังกฤษ พรรณาถึงทูตไทยที่ไปครั้งนั้น
ทอพระสมุดฯ ได้สำเนาจากหอสมุดกระทรวงอินเดียนแห่งลอนดอน ทั้ง ๔ ตอนนี้รวมเป็น
เรื่องครบบริบูรณ์

จินตามณี พระโหราธิบดีแต่งถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จัดว่า
เป็นตำราเรียนที่เก่าที่สุดของไทย ฉบับเดิมเป็นภาษาสันสกฤตซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นตำรา
เรียน แล้วนำมาแต่งเป็นภาษาไทย แต่ข้อความไม่เหมือนตำราเดิมเลย ความมุ่งหมาย
ของหนังสือจินตามณีเพื่อสั่งสอนกุลบุตรให้รู้จักแต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอน ซึ่งถือว่า เป็นวิชา
ชั้นสูงเท่านั้น ในตอนท้ายสอนหนังสือ ก ข ก กา ซึ่งสันนิษฐานว่าส่วนนี้แต่งต่อกันเป็นคน
ละยุคกับส่วนต้น

ฉันทสุคติลาไพร เนื้อความกล่าวถึงพระเจ้าแผ่นดินได้ข้างเผือก
สันนิษฐานว่าฉันทนี้แต่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอย่างแน่นอน เพราะโปรด
คล้องช้างและเป็นสมัยที่การแต่งฉันทรุ่งเรืองมาก

ตำนานและพงศาวดารมณฑลพายัพ ซึ่งเรียกกันว่าพงศาวดารเหนือ มีจามเทวี-
วงศ์ ชินกาลมาลินี รัตนพิมพวงศ์ ลิหังคนิทาน เป็นต้น สันนิษฐานว่าเป็นของแต่งขึ้น
ประมาณ พ.ศ. ๒๓๕๐ คือสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ลักษณะของพงศาวดาร
มักพรรณนาปาฏิหาริย์กุศลผลบุญต่างๆ เป็นการเขียนจากคำบอกเล่าแล้วเรียบเรียงสำนวน
ให้ไพเราะ มีแทรกเรื่องนิทานของประเทศอื่นๆ เพื่อเพิ่มความในตอนที่ขาดไว้เรื่อยๆ
แต่มีองค์ความจริงอยู่ด้วย และมีภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตปะปนอยู่มากซึ่งเป็นการนำมาใช้

อย่างผิดๆ คือนำภาษาตั้งกล่าวมาแปลนามต่างๆ ที่มีอยู่ในพงศาวดารเป็นภาษาบาลี สันสกฤตไปด้วย ทำให้คนรุ่นหลังเข้าใจผิดในเรื่องราวเก่าแก่ของตนไป

ตำนานพระสิหิงค์ โดยหลวงบริบาลบุรุษภัณฑ์ สมเด็จพระกรมพระยาดำรง-
ราชานุภาพทรงวินิจฉัยว่าหนังสือเล่มนี้ เชื่อได้เพียงว่าพระสิหิงค์เป็นพระพุทธรูปได้จาก
ลังกาในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช โดยทรงได้ไปจากนครศรีธรรมราช ต่อมา
สมเด็จพระบรมราชาธิราช (พะงั่ว) ทรงย้ายเชิญพระสิหิงค์จาก เมืองเหนือมายังกรุง-
ศรีอยุธยา จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ สมเด็จพระบวรราชเจ้าทรงสร้างพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
ให้เป็นที่ประดิษฐานพระสิหิงค์

ตำนานวังหน้า พระนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พระองค์
ทรงแก้ที่ผิดแห่งหนึ่งที่ได้ทรงไว้แต่เดิมว่า ตูกลางตั้งพระบรมอัฐิรัชกาลที่ ๒ ตู ๒ ข้าง
ตั้งพระอัฐิสมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดีกับพระบรมอัฐิสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ถูก เป็นตูกกลางตั้งพระบรมอัฐิรัชกาลที่ ๒ และสมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี

ตำราชี้ข้าง แต่งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากหนังสือ-
เรื่องนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีความเห็นว่า โบราณความรู้ต่างๆ ของ
ไทยคงมีตำราที่ใช้ได้จริง แต่ หวงแหนปิดบังไว้มิให้ผู้รู้จึงเป็นเหตุให้ตำราสูญหายไป
มาก แต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมีพระดำริว่า ที่เข้าใจกันว่าไทย
เรามีตำรามากและหวงวิชาเป็นความเห็นของฝรั่ง แต่ความจริงไทยไม่ค่อยมีตำรา
และที่มีก็เป็นตำราที่ไม่อธิบายอะไรให้เข้าใจได้

ตำราพิณพาทย์มโหรี สันนิษฐานว่าแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีทั้งเพลง-
ปีพาทย์ เพลงมโหรี และเพลงยาว ซึ่งเล่นกันในสมัยรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ทำเนียบศักดิ์นา เป็นตำราเรื่องยศศักดิ์ของไทยที่สมเด็จพระบรม-
ไตรโลกนาถโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๔๘

นารายณ์สิบปาง ตำนานของไทยกับอินเดียมีต่างปางกันอยู่บ้างคือ
ปางมัดสยวดาร (ปลา) วราหาวดาร ปรศุรามาวดาร (รามสูร) พุทธาวดาร
กัลกิววาร (คนขี่ม้าขาวมีปีก) ที่เหมือนกันได้แก่ ปางกุมาราวดาร (เต่า) นรสิงหาวดาร

ชัชวาทคาร (คนค่อม) รามจันทราวตาร กฤษณาวตาร

นิทานโบราณคดี พระนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ การที่โปรดตั้งชื่อดังนี้ เพราะทรงเลือกเรื่องมาแล้วตามชอบใจไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ ถือหลักแต่ว่าเป็นจริงที่ได้ทรงรู้เห็นเอง ที่ใช้ชื่อว่านิทาน เพราะเป็นคำที่เข้าใจกัน "ชิมซาบ" สำหรับคุณค่าของนิทานเหล่านี้ เป็นเรื่องที่อยู่อ่านจะเห็นได้เอง

บทละครดึกดำบรรพ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงนิพนธ์ ลักษณะบทละครดึกดำบรรพ์ของพระองค์ต่างกับละครธรรมดาที่บทร้อง บทเจรจา และกิริยาอาการที่แสดง สำหรับเพลงร้องในบทละคร บางเพลงร้องตามที่เคยร้อง บางเพลงกำหนดให้ตัวละครร้องเอง บางเพลงเป็นเพลงเก่า บางเพลงก็คิดขึ้นใหม่

ปฐมสมโพธิ อาจเป็นได้ทั้งหนังสือแปลหรือหนังสือแต่งขึ้นใหม่ แต่มิใช่พวกอรรถกถาฎีกาอย่างแน่นอน กล่าวว่่าหนังสือเล่มนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ไม่ทรงยึดถือเอาเป็นหลักเลย การพรรณนาพระพุทธลักษณะในหนังสือนี้พันวิสัยมหาปุริสลักษณะที่จะเป็นได้

ประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์โดยใช้เอกสารประกอบการค้นคว้าหลายเล่ม ได้แก่แก้จดหมายเหตุลังกา สมณสาส์นของสังฆนายกลังกามีมายังไทยในรัชกาลที่๓ เป็นต้น จุดประสงค์ในการทรงนิพนธ์ก็ต้องการให้เป็นหนังสือที่มีประโยชน์จับใจผู้อ่าน เพื่อสนองพระคุณพระสัมพันธวงศ์เธอพระองค์เจ้าพรหมราชผู้มีความใกล้ชิดสนิทสนมเสมือนพระมารดาอีกองค์หนึ่งในงานวันพระเมรุเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

ประเพณีพราหมณ์ในอินเดีย โดยบาดหลวงคือบัว เนื้อหาของเรื่องมีลักษณะเป็นต้นตำราเรื่องสวัสดิศึกษาของไทยมาก

พระราชนิพนธ์วิจารณ์พงศาวดาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐ เป็นพระราชวินิจฉัยตลอดเรื่อง

มหาชาติคำเจียง เป็นมหาชาติสำนวนเก่า แต่งในมณฑลพายัพ

มหาชาติคำหลวง เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ฉบับในฉบับปัจจุบันสำนวนแต่ละกัณฑ์ไม่เสมอกัน ล่างกัณฑ์ผีปากเก่า

กลางกัณฑ์ผีปากใหม่ เนื่องจากได้ฉบับเก่ามาไม่ครบ ต้องแต่งแซมเพิ่มเติมในสมัยรัชกาล-
ที่ ๒ รวม ๖ กัณฑ์คือ กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี ลักขณารพี ฉชติยบุรพ หนึ่ง
เมื่อพิจารณาทั้งหมดแล้วกัณฑ์ที่สันนิษฐานว่าเก่าแก่ที่สุดคือ ทศพร ชูชก มหาพน

การสวดมหาชาติคำหลวงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สวดแต่มหาพนเพียงกัณฑ์
เดียว

รามเกียรติ์ ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ เป็นพระราชนิพนธ์บทละคร
ที่ยาวมาก พันวิสัยที่จะทรงแต่งเองได้ทั้งหมด สันนิษฐานว่ารามเกียรติ์เป็นบทละครหลวง
ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่เมื่อตรวจพบว่ามีสำเนาความไม่ครบรัชกาลที่ ๑ จึงโปรดให้
แต่ง เชื่อมติดต่อกันให้บริบูรณ์สำหรับเล่นละครหลวงตามราชประเพณีอย่างกรุงศรีอยุธยา
เมื่อแต่งบูรณะแล้วคงได้ทรงตรวจแก้ไขบ้างจึงเรียกว่า เป็นพระราชนิพนธ์

เรื่องพระพุทธรูปพระสุริ โดยหลวงบริบาลบุรีภักดิ์ สมเด็จเจ้าฟ้า-
กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงวินิจฉัยและวิจารณ์เรื่องราวบางข้อที่ทรงคิดพระทัย
สงสัยเกี่ยวกับหนังสือ เล่มนี้ อาทิ วิษณุบาทและพุทธรูปอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะต้องเอา
อย่างกัน เป็นต้น

เรื่องวังหน้า พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
สันนิษฐานว่าทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ อันเป็นปีที่กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ
ทรงหนีไปอาศัยสถานกงสุลอังกฤษ พระราชนิพนธ์นี้คงทรงแต่งให้ทราบกันในวงจำกัด
เกี่ยวกับเรื่องของการมีวังหน้าตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ทรงมีพระราชวินิจฉัย
ให้คิดในตอนท้ายว่า กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทรงเป็นวังหน้าซึ่งมิได้เป็นพระราชา-
โอรสพระเจ้าแผ่นดินใหญ่โดยตรงและพระเจ้าแผ่นดินมิได้ทรงเลือกเองเป็นพระองค์แรก

เรื่องหีบศพหิน โดยศาสตราจารย์ออร์ซ เซเดส์ สมเด็จพระยา-
ดำรงราชานุภาพทรงมีความเห็นด้วยกับผู้แต่งว่า หากหีบศพหินเป็นโลงสำหรับใส่ศพ
จะใส่ศพแต่แรกตายไม่ได้เพราะการทำหีบหินต้องทำหลายวันประการหนึ่ง และศพใส่หีบ
หินปล่อยบุพไฟไว้ในนั้นก็ไม่ได้ ไม่จำเป็นต้องทำห่อไขบุพไฟออกมาปฏิบัติข้างนอก

ลิสิตพระลอ สันนิษฐานว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พระเชษฐา-
ธิราช) ทรงพระราชนิพนธ์ในสมัยที่เสด็จประทับ ณ เมืองพิษณุโลก

สมุทรโฆษคำฉันท์ ประมาณว่าหนังสือ เล่มนี้ต้องแต่งภายหลังจากที่สร้าง พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ขึ้นแล้ว ไม่นาน พระที่นั่งนี้ทำสิ่งห์ เรียงตามฐานอย่างนครธม

สุภาวดีพระร่วง แท้จริงคือสุภาวดีพื้น เมืองของไทยซึ่งแพร่หลายมาแต่ โบราณมิใช่เป็นคำของพระร่วง อาจเรียกโดยย่อว่าสุภาวดีไทย

อัญมณมังคมฤวสวะ แต่งเป็นภาษาเขมรโดยตลอด เนื้อความเป็น สดุดีสั่งเวรแก่พระไพรมีไข่กลุ่มช้าง สันนิษฐานว่าเป็นของใช้ในพิธีกรรมอันเริ่มตั้งขึ้น เมื่อจะทำการจับช้าง

อิเหนา เป็นพงศาวดารของชวา ตรงกับสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งกรุงสุโขทัย คือ พ.ศ. ๑๘๐๐ พระราชนิพนธ์อิเหนาฉบับรัชกาลที่ ๑ เนื่องจากเป็น หนังสือยาวมากพันวิสัยที่จะทรงแต่งเองทั้งหมด. จึงสันนิษฐานว่าเป็นตัวบทละครหลวง สมัยกรุงศรีอยุธยา ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้แต่งเชื่อมสำเนา ที่มีอยู่ให้บริบูรณ์สำหรับ เล่นละครหลวงตามราชประเพณีอย่างกรุงศรีอยุธยา เมื่อบูรณะ แล้วคงได้ทรงตรวจแก้ไขบ้างจึง เรียกว่าเป็นพระราชนิพนธ์

อุรุธ การที่ได้ชื่อว่าเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑ สันนิษฐานว่า มีความเป็นมา เช่นเดียวกับพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ และอิเหนา

โองการแข่งน้ำ พิธีแข่งน้ำด้วยมนต์ "ลัทธิสรวงศรีแก้ว" เป็นมนต์ สรรเสริญพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ เพื่อขออำนาจศักดิ์สิทธิ์ในการแข่งน้ำ เท่านั้นไม่เกี่ยวกับ ละครเลย อนึ่งสันนิษฐานว่า หนังสือเล่มนี้เก่าแก่รุ่นเดียวกับลิลิตพระลอ

๒. วรรณกรรมที่วินิจฉัยวิจารณ์ว่าแต่งหรือแปลดี หรือเป็นหนังสือที่มีคุณค่า ด้านใดด้านหนึ่งมีดังนี้คือ: กุณนเทียรบาลพม่า, ตำนานพระพุทธรเจดีย์, ตำนานเรื่อง เกรื่องโตะและถั่วบั้น, ตำนานเสภา, เล่าเรื่องเที่ยวเมืองพม่า, อธิบายว่าด้วยศเจ้า ๖ เล่มนี้เป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. กฎหมาย ของนายโหมค อมาตยกุล พิมพ์โดยหมอบรัดเล, กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่งโดย นายมี บุตรพระโหรา, กามนิต หรือกามิตสูตร, ลัทธิ ของเพื่อน, อสุรกับยักษ์ผัดกันอย่างไร รวม ๓ เล่ม แต่งโดยเสฐียรโกเศศและนาคะ- ประทีปหรือพระยาอนุমানราชชน และพระสารประเสริฐ. กำเนิดคน, ตำนานศุลกากร, พงศาวดารดึกดำบรรพ์ (Ancient Time), เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ

๔ เล่มนี้เป็นผลงานของพระยาอนุমানราชชน, ข้าราชการ (Court) ความจำของ กรมหลวงนรินทรเทวี, "คำนำพระราชนิพนธ์" ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหนังสือประกวดวันวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๔๗๖, คำให้การของพราหมณ์จตุตนา โคลงกาพย์- คัดตน, เพลงยาวกลบท, ระเค็นลั่นไค บทประพันธ์ ๓ เรื่องนี้เป็นของพระมตามนตรี (ทรัพย์) โคลงคันทรรณนาการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ, วินิจฉัย พระนิพนธ์ ๒ เรื่อง ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จดหมายหลวงอุดมสมบัติ, ตำนาน เรื่องละครอิเหนา, ตำราดุริยางค์ไทยโดยพระเจนดุริยางค์, ตำรารำ, ไตรภูมิ- พระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาลิไท, ไตรภูมิโลกสัตตฐาน. ทำเนียบสมณศักดิ์, ประเพณีศาสนาชาวตะวันออก, ผดุงชาติศาสนา รวม ๓ เล่มของสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (อ้วน), นางนพมาศ หรือตำหรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์, นิราศนรินทร์ โดยนรินทรธิเบศ (อิน), นิราศลอนดอน ของหม่อมราชโชทัย, โบราณคดี, ประวัติพระราชชายา- เจ้าดารารัศมี โดยเจ้าราชภาศิไนย, ปัญหาพระยามิลินท์ แปลโดย ยิ้ม ปัญหายางกูร, พจนานุกรมออปเต, พจนานุกรมภาษาสันสกฤต-อังกฤษของ โมเนียร์ วิลเลียมส์ (Moneir Williams), พระถังซัมจั๋ง โดยเคงเหลียน ศรีบุญเรือง, พระราชธรรมนิยมลาว- ล้านช้าง, วิเคราะห์ศัพท์ล้านช้าง, อุบัติบรมจักรลาว รวม ๓ เล่มโดย ภิกษุทองพูน ศรีจักร, พระนลคำหลวง, มีทนะพาธาหรือตำนานแห่งตอกกุหลาบ ๒ เล่มนี้เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระมเทลเถไถ บทประพันธ์ของ คุณสุวรรณ, พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ, พระราชพิธี ๑๒ เดือนพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระอภัยมณี, รำพันพิลาป, นิราศฉบับต่างๆ อันเป็นผลงานของพระศรีสุนทรโวหาร (ภู่) เพลงยาวระหว่างพระเป็นอาจารย์ และพระเป็นศิษย์ในสมัยรัชกาลที่ ๓, มหาภิรมย์, รัตนาวลี โดยพระนาถาจารย์ แปลโดยพระसारประเสริฐ, รายชื่อข้าราชการที่ได้รับพระราชทานพานทองตั้งแต่รัชกาล- ที่ ๑ จัดทำโดยเจ้าพระยาภูธราภัย (เพี้ย), เรื่องของช้าง จัดพิมพ์โดยกรมรถไฟ แห่งประเทศไทย, "เรื่องโพนช้าง" โดยพระยาเพชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (แมน) ในหนังสือ รื่นระลึก, ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ, วินิจฉัยยามกาลิก โดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมคค์ แปลโดยมหาภิรมย์, สำเนาสมณสาส์นที่มีไปมากับลังกาในสมัยรัชกาลที่ ๓

พระราชนิพนธ์ทรงแปลโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เสภาเรื่องขุนช้าง-
ขุนแผน, อนาคตวงศ์, หนังสือประกวดวันวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๔๗๗ โดยอำ ศรีเปารยะ,
หนังสือประกวดวันวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๔๗๘ เรื่อง อิทธิบาท ๔, เอ็งตึงหัววโดยนายเสม,
The Siamese State Ceremonies.

๓. วรรณกรรมที่วินิจฉัยวิจารณ์ว่าแต่งไม่ดี บทพรรณนาในด้านความรู้หรือภาษา
หรือ เป็นหนังสือให้ข้อมูลเท็จและผิดพลาด ได้แก่กฎมนเฑียรบาล, คำให้การชาวกรุงเก่า
(ฉบับใหม่), จดหมายเหตุ ร.ศ. ๑๑๒ โดยพระณรงค์วิจิตร: ตำนานและพงศาวดารมณฑล
พายัพ หรือพงศาวดารเหนือซึ่งมีเรื่องจามเทวีวงศ์, ชินกาลมาลีนี, รัตนพิมพวงศ์, และ
ลี้หังคินทาน, ตำราพิธีทวาทศมาส, พจนานุกรมของมอเนย วิลเลียม, พระราชพิธีบุญ
ราชาภิเษกพระเจ้ามณีวงศ์, รามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์พระเจ้ากรุงธนบุรี, เท่กาก็,
อภินิหารบรรพบุรุษฉบับหม่อมเจ้าปิยภัคตินาด โดยก.ศ.ร. (กุหลาบ ตฤณยานนท์)

๘๕๕.๕๑ วรรณคดีไทย-สมาคม

"วรรณคดีสโมสร" ก่อตั้งโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๕๗ สภานายกคือพระเจ้าแผ่นดิน สภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร เป็น
อุปนายก กรรมการของสมาคมได้แก่กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครได้พระราชทาน
ตราพระคเณศเป็นตราของสโมสร

๘๕๕.๕๑๑ กวีนิพนธ์ไทย

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องงานบรมบรรพต
ซึ่งมีคำพูดว่า "หน่อคำลำแก้ว หลุดแล้วจกลำตัน" มีความหมายว่า ลูกเธอเป็นเอก น้อง
เธอเป็นโท วรรคแรกสันนิษฐานว่าเป็นสำนวนเก่าของชาวเหนือ วรรคหลังเป็นพระราช
นิพนธ์ผูกต่อขึ้นภายหลัง

โคลง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์โคลงสี่สุภาพ

๑บท ประทานพระองค์หญิงศิริรัตนบุษบง พรรณาวัยต่างๆ ของคนที่มีมองโลกในแง่ต่างๆ

ดังนี้ ยามเยาว์เห็นโลกล้วน แสนสนุก

ยามหนุ่มเพลิดเพลินสุข คำเข้า

กลางคนจับเห็นทุกข์ มีคู่ สุขแสร

ตกแก่จึงรู้เฝ้า ว่าล้วนอนิจจัง

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงพระราชนิพนธ์ "โคลงเรื่องชลอพระนอนวัดป่าโมก" เมื่อครั้งยังเป็นพระมหาอุปราช จาริกศิลาโคลงประดิษฐ์อยู่ด้านหลังพระนอนป่าโมก ซึ่งทรงเลื่อมใสมาก และสันนิษฐานว่า ทรงมีส่วนในการชลอพระนอนนั้นด้วย

"โคลงคุณเสื่อ" ณ วิหารพระโลกนาถวัดพระเชตุพน เป็นโคลงสี่สุภาพมี ๒ บท จาริกบนหิน ๒ แผ่นฝั่งต่อกัน เข้าไปที่หลังพระโลกนาถ เก็บแผ่นศิลาจาริกโคลงติดอยู่ที่ใต้รูปภาพเด็ก ๒ รูป ณ วิหารนั้น สันนิษฐานว่าเป็นโคลงขอบุตรของคุณเสื่อซึ่งมีนามจริงว่า แ้วนขาว เวียงจันทร์ พระสนมเอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โคลงนี้แต่งโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสเมื่อรัชกาลที่ ๔ และเชื่อว่าเดิมรูปภาพเด็กติดประดับผนังในวิหารพระโลกนาถโดยพระคำรัสพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ศิลาจาริกโคลงติดประดับ ณ ใต้รูปเด็ก เมื่อภายหลังคือประมาณรัชกาลที่ ๔ ต่อมาแผ่นศิลาจาริกโคลงคงจะได้หลุดตกลงมา แล้วมีผู้นำไปติดเสียที่ด้านหลังพระโลกนาถให้สูงพ้นมือคน แต่รูปภาพยังคงประดิษฐ์อยู่ ณ ที่เดิม

บทกล่อมเด็ก สันนิษฐานว่ากลอนกล่อมเด็ก หรือที่เด็กร้องเล่นมักเป็นของคิดขึ้นสดๆ นอกจากบทที่เก่าแก่จริงๆ และบางครั้งอาจมีคำหยาบปนบ้าง

บทกล่อมข้าลูกหลวง บรรดาที่พบล้วนเป็นส่วนแต่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ บทเห่โดยทั่วไปมักเป็นบทกล่อมธรรมดาไม่เป็นกล่อมในพิธี แต่กล่อมเข้ากับดนตรีด้วย สำหรับ "บทเห่ข้าลูกหลวงเรื่องจับระบำ" สันนิษฐานว่าพระศรีสุนทรโวหาร (ภู) แต่งในสมัยรัชกาลที่ ๒ หรือรัชกาลที่ ๓

บทดอกสร้อย สันนิษฐานว่ามาจาก "เพลงเรือ" คือบทร้องเพลงสั้น ร้องเล่นกันในเวลาเทศกาลเล่นเรือ เช่นไหว้พระ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้น การเล่นดอกสร้อยก็มาจากเล่นเพลงเรื่อนั้นเอง แต่เป็นของผู้ตีเมื่อพบริวารของคนลงเรือเที่ยว จะขับร้องโดยลำพังก็ได้ หรือร้องเกี่ยวกันในบรรดาหนุ่มสาว ใช้เพลงบทสั้นเหมือนเพลงเรือที่ราษฎรเล่นผัดกันแต่ร้องลำนำต่างๆ และตีกับรำมะนาประกอบให้ไพเราะกว่าเพลงเรือสามัญ

บทดอกสร้อยต้องขึ้นต้นด้วยดอกไม้ก่อน แล้วสร้อยจึงเป็นอย่างอื่นต่อไป

บทเห่เรือ มีกำเนิดมาจากการแสดงอาการดีใจเมื่อต่อสู้แล้วมีชัยชนะ

จึงร้องเอะอะไปทั่วกัน ต่อมาผู้เฒ่าคำที่เป็นภาษาแกมกับคำที่ไม่เป็นภาษามาใช้ แล้ว
เติมคำที่เป็นภาษาให้มากขึ้น จนกลายเป็นบทกลอนและเป็นบทเห่ไป

วิธีเห่มีเป็น ๓ อย่างคือ ซ้ำละวะเห่ มูลเห่ และสะวะเห่ ทำนองเห่มีเป็น
๓ อย่างเช่นกันคือ อย่างเห่เอ๋ยพระเสด็จ อย่างลูกคู่รับฮ้าย และอย่างเห่โหว เห่โหว

การเห่เรือที่ใช้ในราชการมี ๓ อย่างคือ เห่ในเรือพระที่นั่งเมื่อเสด็จกระบวน
พยุหยาตราอย่างหนึ่ง เห่ในเรือทรงผ้าไตรพระภิกษุอย่างหนึ่ง และเห่ในเรือไชยในงาน
ลอยพระประทีปเดือน ๑๒ อีกอย่างหนึ่ง

ประเพณีเห่เรือกระบวนหลวงเสด็จพยุหยาตรา มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา
แต่บทเห่เรือที่ใช้เป็นตำราและใช้เห่เรือกระบวนหลวงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีบทเห่-
เรือกระบวนหลวงครั้งกรุงศรีอยุธยาบทเดียวเป็นบทสั้นๆ เรียกว่า "สะวะเห่" ใช้เห่เมื่อ
เวลาเรือพระที่นั่งจะถึงท่า คำที่ใช้ในบทเห่เรือมีอยู่ ๓ อย่างคือ กลอน กาพย์ และฉันท
กาพย์เห่เรือพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับบริบูรณ์ได้จาก
คุณท้าวพันธุสาร และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพนำมาพิมพ์รวมกับกาพย์เห่เรือ
ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร และของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมื่อ

พ.ศ. ๒๔๕๘

บทแหล่เทศน์ สันนิษฐานว่าบทแหล่เทศน์เอาอย่างไรจากบทเห่เข้า-
ลูกหลวง เพราะบทนอกวัดต่างๆ ในเทศน์มหาชาติเริ่มมีขึ้นในรัชกาลที่ ๔ และมากขึ้น
ในรัชกาลที่ ๕

เพลงเกี่ยวข้าว เป็นการ เล่นเพลงลักษณะหนึ่งคือคนหลายคนรวมกันขับ
ลำนำนานในเวลาเกี่ยวข้าว ร้องเพลงไปพลางเกี่ยวข้าวไปพลาง บทและลำนานที่ขับแล้วแต่
จะจำได้ไม่มีกำหนด ลุดแต่ให้รื่น เรียงและเพลิดเพลีน เป็นประมาณ

เพลงยาว เป็นชื่อ ใช้เรียกหนังสือบทกลอน เขียนเกี่ยวกับ สันนิษฐาน
ว่าเอาคำขับที่เรียกเพลงยาว เพลงสั้นมาใช้หมายความว่าแต่งยาวเท่าไรก็ได้ไม่
จำกัด คือมีกำเนิดมาจากคำขับร้องเพลงเกี่ยวมา เขียนเป็นหนังสือ และเรียกในชื่อเดิม
ไม่เรียก กลอนยาว

เพลงเรือ คือบทร้อง เล่นกันในเทศกาลเล่นเรือ พวกหนุ่มสาวมัก
ลงเรือโดยลำพังชายหญิง เวลาพายเรือไปร้องเพลงสั้นด้วยบทสำเร็จตามที่จำได้

ให้เพลิดเพลิน หรือร้องเพลงเมื่อเวลาเรือขายและเรือหญิงพายไปด้วยกัน ไปพบกัน หรือจอดประชุมกัน เรือผู้ชายร้องเพลงด้วยบทสำเร็จ เพลงสั้นเกี่ยวผู้หญิงเป็นสาธารณะ ไม่เฉพาะพวกไหนหรือคนใด เรือผู้หญิงบางลำร้องเพลงโต้ตอบกันบ้างก็มี

สักราวา การเล่นสักราวามีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา สักราวาคลาย เพลงปรบไก่อ้มาก คือมีคู่โต้และว่ากันด้วยกลอนสร้อยลำนำอย่างเดียวกัน จนจนเล็ก จึงร้องรำต่างๆ เหมือนกัน ที่ต่างกันคือเพลงปรบไก่อใช้เพลงยาว สักราวใช้เพลงสั้น และเล่นเป็นเรื่องไม่คำวากันหยาบคายเหมือนเพลงปรบไก่อ สักราวอาจจะมาจากเพลงปรบไก่อก็เป็นได้

"เขี้ยวหวาน" "น.ม.ส." และ "แม่วัน" ได้ร่วมกันเขียนสักราวเกี่ยวกับการใช้คำ ผิด และผลัด ว่าที่ถูกต้องนั้นเป็นอย่างไร

เสภา การขับเสปามีมานานแล้ว แต่เพิ่งจะมาขับติดต่อกับปีพาทย์ ในรัชกาลที่ ๒ คำว่าเสภาไม่อาจจะวินิจฉัยความหมายได้

มูลเหตุของการขับเสปามาจากการเล่นนิทาน แล้วคิดเป็นกลอนขึ้นเฉพาะตอนที่สำคัญ เมื่อคนว่ากลอนเขี้ยวขานมากขึ้นจึงต้นเป็นกลอนทั้งเรื่อง แล้วประดิษฐ์ทำนองขับให้ไพเราะ ต่อมาคนที่อยากขับเสภาเป็นแต่แต่งขับเองไม่ได้ จึงคิดจกกลอนลงเป็นหนังสือแล้วท่องไปอวดผู้อื่นจึงเกิดมีหนังสือเสภาขึ้น

เพลงเสปามี ๓ เพลงคือ เพลงเสปานอก เพลงเสภาใน และเพลงเสภา-กลางเป็นเพลงปีพาทย์ซึ่งเนื่องมาจากขนาดปีที่ใช้ ขนาดใหญ่เรียกว่าปีใน ขนาดกลางเรียกปีกลาง เสียงสูงกว่าปีในเสียงหนึ่งและขนาดเล็กเรียกปีนอกเสียงสูงกว่าปีกลาง ๓ เสียง สันนิษฐานว่าเดิมเพลงเสภาในเป่าด้วยปีใน เพลงเสปานอกเป่าด้วยปีนอก เป็นการคิดจัดให้เสียงเพลงแปลกๆ กันไป

๘๘๕. ๘๑๒ วรรณคดีไทย-บทละคร

บทละครสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และบทละครที่พวก "โนห์รา" ยังร้องกัน อยู่จนบัดนี้เป็น กาพย์ บทละครที่ตั้งเป็นกลอนแปด เกิดในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ซึ่งนิยมแต่งกันมาก ในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ

บทละครนอกสมัยกรุงศรีอยุธยา สำนวนแต่งยังไม่ค่อยไพเราะ ซึ่งสันนิษฐานว่า

มิใคร่มีการเขียนลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร พวกตัวละครท่องจำไว้ร้องกันเองหรือคิดร้องอย่างกลอนสดเช่นเดียวกับพวกโนห์ราเล่น

บทละครของไทยที่มีระบุถึงมีดังนี้คือ

พระราชนิพนธ์บทละครในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้แก่เรื่อง ไกรทอง คาวี ไชยเชษฐ มณีพิชัย สังข์ทอง

มีทนะพาธา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (เล่าเรื่องย่อลงไว้)

รามเกียรติ์ [สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงปรุงเรื่องย่อโดยใช้ฉากในประเทศไทย]

๘๙๕.๙๑๔ วรรณคดีไทย-ความเรียง

หนังสือเรื่อง ราชาธิราช เดิมเป็นวรรณคดีพม่า ประพันธ์โดยพระยาทละ ในรัชกาลพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๒๔-๒๑๕๔ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้เรียบเรียงจากภาษามอญเป็นภาษาไทย และประมวลความให้บริบูรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ทั้งปวงทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนเป็นการบำรุงสติปัญญา

๘๙๕.๙๑๕ วรรณคดีไทย-สุนทรพจน์

"พระบรมราชาบทพระราชทานพระราชโอรสที่เสด็จไปทรงศึกษาวิชา ณ ประเทศในยุโรป" พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ เป็นหลักฐานอันดีที่แสดงออกซึ่งพระราชหฤทัยสุดประเสริฐของพระเจ้าแผ่นดินไทย สิ่งใดที่ทรงกระทำทรงคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติในเบื้องหน้า เป็นสำคัญอันหนึ่งได้แสดงถึงวิธีการเลี้ยงดูและอบรมพระโอรสตั้งเช่นบิดาที่ดี และเข้มแข็งจะพึงปฏิบัติด้วย

๘๙๕.๙๑๖ วรรณคดีไทย-จดหมาย

"สาส์นสมเด็จ" คือลายพระหัตถ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๖

กำเนิดและวัตถุประสงค์ของสาส์นสมเด็จพระ เนื่องมาจากพระประสงค์ของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่ให้ความรื่นเริงบันเทิง พระทฤทัยในยามจากบ้านเกิดเมืองนอน และห่างไกลพระสหายร่วมพระทัยเป็นเวลา แรมปี หากจะต้องหยุดเขียนจะเกิด "ทุกข์เวทนา" ทรงขนานนามลายพระหัตถ์ทั้งหลาย นี้ว่า "หนังสือเวร"

อนึ่งเนื่องจากในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๒ เป็นต้นมาสถานการณ์โลกตึงเครียด ด้วยบรรยากาศก่อนเกิดสงครามโลก การมีจุดหมายไปมาระหว่างประเทศจึงตกอยู่ใน ความเข้มงวดกวดขันของแต่ละประเทศด้วย ลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระองค์ ทรงเขียนในแบบที่เตรียมถูก เปิดตรวจตลอดเวลานับตั้งแต่แรกเริ่ม

ก่อนเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ กำหนดการส่งลายพระหัตถ์กระทำดังนี้คือ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพส่งประธานทุกวันศุกร์ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ส่งถวายทุกวันพุธ กำหนดดังนี้ไม่เหมาะสม เนื่องจากลายพระหัตถ์ของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพถึงกรุงเทพฯ วันเสาร์ เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ตอบถวายส่งในวันพุธ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงได้รับ วันพฤหัสบดีเวลาเย็น ไม่อาจตอบถวายทันส่งตอนเช้าวันศุกร์ได้ จึงมีการเปลี่ยนแปลง การส่งหนังสือเวรนับตั้งแต่วันเสาร์ที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ดังนี้คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์จะทรงส่งหนังสือถวายวันเสาร์ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพมีลายพระหัตถ์ส่งในวันศุกร์ ให้หนังสือ ๒ ฝ่ายสวนทางกันและต่างได้รับ คำตอบเสมอเหมือนกันทั้ง ๒ ทาง

อนึ่งในการเขียนลายพระหัตถ์ทรงมีพระดำริร่วมกันจะเขียนเตรียมสะสมไว้ ถึงกำหนดก็จัดส่งทันทีโดยมิต้องคอยคำตอบ

เมื่อสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จกลับจากปิ่นมายังกรุงเทพฯ แล้ว จึงมีการกำหนดใหม่ว่าพระองค์ถวายหนังสือเวรทุกวันอาทิตย์ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์จะทรงส่งทุกวันพุธ

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเริ่มแบ่งข้อความในลายพระหัตถ์เป็นตอนๆ ตามเนื้อเรื่องเมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๒ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงอนุวัตตามพระดำริ

อนึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเห็นสมควรลงเลขที่ในหนังสือเวรอย่างหนังสือราชการเพื่อสะดวกแก่การตอบ ทรงเริ่มลงเลขที่ลายพระหัตถ์ตั้งแต่ฉบับลงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นต้นมา สมเด็จพระเจดีย์ทรงพระยาตำรากรมราชานุภาพทรงเริ่มลงเลขที่ในลายพระหัตถ์ตั้งแต่ฉบับลงวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๕

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเป็นบุคคลแรกที่มีความเห็นว่าลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจดีย์ทั้ง ๒พระองค์เป็นของสำคัญในทางความรู้ควรเก็บรักษาไว้สำหรับพิมพ์เผยแพร่แก่สาธารณะในอนาคต

พระวินิจฉัยว่าด้วยเรื่องต่างๆ ที่สมเด็จพระเจดีย์ทั้ง ๒พระองค์ทรงช่วยกันพิจารณาหาหลักฐานจนเชื่อได้ว่าเป็นความจริง และเรียบเรียงขึ้นไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อรักษาไว้มิให้สูญ โดยทรงมีความหวังว่าความรู้เรื่องนั้นๆ จะปรากฏอยู่เป็นหลักฐานเป็นประโยชน์แก่คนภายหน้าสืบไป

๘๙๕.๙๑๘ วรรณคดีพม่า

"ศิลาจารึกกัลยาณี" ณ กรุงหงสาวดี พม่า โปรดให้จารึกขึ้นโดยพระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์ พระยาพจนสุนทร (เรื่อง อติเปรมานนท์) ได้แปลจากฉบับโบราณภาษามคธของนักปราชญ์จีนชื่อ ตอเชียนโก ผู้ซึ่งแปลมาจากโบราณพระสงฆ์มอญที่คัดจารจารึกหลักศิลาที่กัลยาณีทั้ง ๑๐หลักนั้น เป็นภาษาไทย

"โลกพยูหะ" (Lauwka Bayuha) เป็นตำราที่พม่าใช้เป็นหลักในการปกครอง หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงการปกครองของพม่าดังนี้คือ

๑. กำหนดหัวหน้าข้าราชการเป็น ๒แผนก คือสำหรับราชการแผ่นดินแผนกหนึ่ง สำหรับราชการในราชสำนักแผนกหนึ่ง

๒. ศาลาลูกขุน "หุดุดอ" เป็นที่ประชุมพวกหัวหน้าในแผนกราชการแผ่นดิน (Ministers)

๓. ศาลา "พเยเดก" (Bye Daik) เป็นที่ประชุมหัวหน้าราชการส่วนราชสำนัก ตรงกับตำแหน่งเสนาบดีและมนตรีของไทย

๔๐๐ ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์

๔๑๐.๓ ภูมิศาสตร์-พจนานุกรม

เดลต้า (Delta) หมายความว่า "ที่แม่น้ำต่อทะเล" คือเดิมเป็นทะเลแล้วตื้นขึ้นจนเป็นแผ่นดิน เป็นที่ราบพื้นดินอุดม

๔๑๐.๔ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว

การเที่ยวป่า การระวังรักษาตัวในเวลาเที่ยวป่ามี ๒ ประเภท คือ ประการแรกต้องไปในฤดูที่ควรไป คือ แผ่นดินแห้ง > ประการที่ ๒ ระวังรักษาตัว เช่น เรื่องน้ำที่รับประทาน และรู้จักสังเกตตนเอง หากมีอาการไม่สบายอย่างใด ต้องรีบระงับด้วยยาเสียก่อน

เสบียงสำหรับการท่องเที่ยวในท้องถื่นทุรกันดาร อาหารที่ควรเตรียม ได้แก่ ข้าวหลาม ซึ่งอาจรับประทานกับไข่ไก่ต้ม เกลือพริกไทย หรือปลาแห้งปิ้ง เนื้อเค็มย่าง ไม้กรอก บางแห่งใช้ข้าวห่อใบตองมัดต้ม

อนึ่งหีบห่อที่ใช้บรรจุสัมภาระควรเป็นปี๊บ เพราะราคาถูกและบรรทุ้ง่าย หากขาดหม้อก็ใช้ต้มน้ำหรือหุงข้าวได้ โดยเอาปี๊บมาเจาะค้ำบนออกแล้วให้ทำฝาปิดทำหูร้อย เชือกสำหรับตีวทามได้สะดวก

๔๑๓.๐๓๑ โบราณคดี-วินิจฉัย

ชนชาติที่สูญพันธุ์ ในคาบสมุทรอินโดจีนมี ๓พวก คือ

๑. ชาติที่หายสูญไปหมดแล้วทั้งภาษาและตัวมนุษย์ ได้แก่ พวก "พยู" ในพม่า
๒. ชาติที่หายสูญแล้วแต่ยังไม่หมด เช่น พวก ลัวะ หรือ ละว้า ยังมีในไทยตามภูเขาบ้างแต่น้อย
๓. ชาติที่กำลังเริ่มต้นจะสูญ ได้แก่ มอญในพม่า แม้ยังถือตัวว่าเป็นมอญแต่พูดภาษามอญไม่ได้เป็นส่วนมาก

จากกรณีของมอญแสดงให้เห็นความจริงอย่างหนึ่งว่า ชาติใดจะสูญเสีย ภาษาของ ชาตินั้นสูญก่อน ส่วนตัวมนุษย์ชาติอาจสืบทอดพันธุมาได้อีกยาวนาน ถ้ายังใช้ภาษาของตนอยู่ ครอบครอง แต่บ้านเมืองจะตกไปเป็นของชาติอื่น คนชาตินั้นไม่สูญ

สาเหตุที่ทำให้มนุษย์ชาติบางพวกสูญพันธุ์เนื่องจาก

๑. ถูกข้าศึกตีได้บ้านเมือง แล้วถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลย คนชาติชาวเมืองที่ ยังเหลืออยู่กลับรวมกัน เป็นบ้านเมืองไม่ได้อีก ย่อมสูญชาติ

๒. ถูกกลืนชาติโดยทางอารยธรรม เช่น พวกมองโกลที่ตีบ้านเมืองจีนได้ในศตวรรษ ที่๑๙ แล้วมาครองประเทศจีนเป็นราชวงศ์หยวน อยู่ยาวนานกลับกลายเป็นจีนหมด เพราะอารย- ธรรมของจีนดีกว่า

โบราณคดี-กัมพูชา-วินิจฉัย จากการขุดค้นเพื่อสอบสวนโบราณคดี "นครธม" ของกัมพูชา พบว่าเมืองเก่ายาวไปทางใต้ อีกแห่งหนึ่งของกำแพงที่มีอยู่ในปัจจุบันมี "พนมบาเค็ง" ตั้งอยู่กึ่งกลางเมือง พนมบาเค็ง คือ "ปราสาทยโสธรศิริ" ซึ่งตามจารึกกล่าวว่า เมื่อแรกสร้าง นครธมได้สร้างปราสาทนี้ขึ้นก่อน กำแพงเมืองของนครธมนั้นกว้างใหญ่มาก ถึงกับอ้อมเอานคร- วัดเข้าไว้ในเมืองด้วย

สำหรับปรากฏการณ์ ศาสตราจารย์ บอริช เซเดส ได้ทำการศึกษาจากหลักฐานต่างๆ แล้วพบว่าปรากฏการณ์นี้คือ แก้ว และเสริมสร้างกันมาเป็นหลายยุค

หนึ่ง ทางด้าน "นครวัด" สันนิษฐานว่าเดิมเป็นเทวสถาน คำว่านครวัด เป็นชื่อที่ เรียกกันในภายหลัง สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงวิจารณ์ว่า นครวัดนับว่า เป็นสถาปัตยกรรมที่งามที่สุดของกัมพูชา ศิลปมีทั้งแบบอินเดียน อินเดียนเขมร และเขมรล้วน เป็นสถานที่ได้สร้างขึ้นตามแบบแปลนที่คิดขึ้นพร้อมเสร็จในคราวเดียว เมื่อเปรียบกับโบราณ- สถานอื่นๆ ในภาคพื้นตะวันออกนับว่ามีความเป็นเลิศ เมื่อพบเห็นเข้าถึงกับ "กระตบกระเทือน ใจถึงชนหัวลูก"^๑

ระเบียงพระนครวัด สันนิษฐานว่า เดิมมีผ้าเพดานทำด้วยไม้แล้วปิดทองทาสี ทำให้ ผนังตลอดจนเสาและผนังด้านนอกซึ่ง เป็นหินต้องลงสีไปด้วย

เกี่ยวกับเมือง "ละแวก" ครั้งหนึ่งเคยเป็นราชธานีของเขมร เมืองตั้งอยู่บนแผ่นดิน ตอนระหว่างเมืองอุตงทางใต้ และเมืองโพธิสัตว์ทางเหนือ

^๑ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, และ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ, ๑๒:๗๐.

"ภาษามอญ-เขมร" อนึ่ง นักปราชญ์ด้านภาษายังสืบสวนได้ความ
อีกว่า มอญและเขมรพูดภาษาเดียวกัน จึงตั้งนามภาษานั้นว่า "ภาษามอญ-เขมร"
(Mon-Khmer)

การที่มอญและเขมรพูดภาษาเดียวกันทั้งที่มีอาณาเขตอยู่ห่างกันมาก คือ
มอญอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เขมรอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ฝั่งไทย (สยาม)
อยู่กลาง เพราะเดิมมอญและเขมรเป็นชาติมองโกลเลียน (Mongolian) พวกหนึ่งอยู่ใน
ประเทศจีน ต่อมาได้อพยพจากจีนราวสมัยใกล้พุทธกาลลงมาในแหลมอินโดจีนก่อนชน-
ชาติไทย และสันนิษฐานว่าได้มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ตลอดแหลมอินโดจีนซึ่งมีภูเขาคั่นแบ่ง
เป็น ๓ ภาค นานมาพวกที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือได้นามว่า "มอญ" พวกที่อยู่
ภาคกลางได้นามว่า "ลาว" (คือ ลาวเดิม หรือละว้า) พวกที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียง
ใต้ได้นามว่า "เขมร" แต่พูดภาษาเดียวกัน และคิดชื่อไปมาหากันทั้ง ๓ พวก

ต่อมาชาวอินเดียได้มาตั้งภูมิลำเนาในดินแดนนี้ และนำพุทธศาสนามาประ-
ดิษฐานด้วยนับตั้งแต่พวกลาวยังปกครองเป็นอิสระ ณ นครปฐม ลพบุรีก็สร้างขึ้นในสมัย
นี้ ต่อมาประมาณพ.ศ.๑๕๐๐ มอญมีอำนาจเข้ามาครอบครองลาวได้ก่อน แล้วพระ-
เจ้าอนุรุธแห่งพุกาม เข้ามาปราบปรามมอญกับได้ลาวและเขมรไว้ในอาณาเขต ซึ่งเป็น
ระยะที่ชนชาติไทยเริ่มอพยพลงมาจากประเทศจีน

โบราณคดี-ไทย-วิจิตร

๑. ชนชาติ "ไทย" นักปราชญ์ชาวอังกฤษและฝรั่งเศสได้สอบสวนแล้วมี
มติว่า ชนหลายจำพวก ได้แก่ ชาวตังเกี๋ย ฉานหรือเงี้ยว ลื้อ เขิน ลาว และไทย
หรือสยาม ทั้ง ๖ พวกนี้ เดิมเป็นชนชาติไทยชาติเดียวกันเท่านั้น และมีหลักฐานว่าพูด
ภาษาเดียวกันและเรียกตัวเองว่า "ไทย" ทุกพวก

นอกจากนี้ยังตรวจพบว่า ชนชาติไทยมีต่อไปทางตะวันตกจนถึงมณฑลฮัสสัม
ในอินเดีย และทางตะวันออกเฉียงใต้ไปจีน

จากการสืบสวนพงศาวดารของชนชาติไทย ได้ความว่าเดิมชนชาติไทยเป็น
ชาติใหญ่ ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนจีนภาคใต้ ต่อมาถูกจีนรุกราน สู้จนไม่ได้ ได้

อพยพลงมาแยกย้ายกันไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ใหม่ มีอาณาเขตต่างกัน จึงเลยได้นามเรียกต่างกันไปดังกล่าว

๒. การสร้างชาติของชนชาติไทยในสุวรรณภูมิ ชนชาติไทยเริ่มมาตั้งหลักฐานในแหลมอินโดจีนประมาณ พ.ศ. ๑๖๐๐ เมื่อพุกามเสื่อมอำนาจ ไทยเริ่มมีอำนาจขึ้นทางเหนือคือ เหนือจากพิษณุโลกขึ้นไป

ส่วนเขมรมีอำนาจทางใต้ได้ปกครองตั้งแต่พิษณุโลกลงมาถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และเลยไปถึงแผ่นดินสูง นครราชสีมาถึงขอนแก่น

ไทยราชวงศ์พระร่วงได้ตั้งสุโขทัยเป็นอิสระ แล้วขับไล่เขมรออกไป และยังได้มอญไว้ในอำนาจ ตามความเป็นจริงแล้วชนชาติไทยเพิ่งมารวมตัวเป็นปึกแผ่นมั่นคงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง เพราะแต่ก่อนนั้นมักแยกกันเป็นอิสระถึง ๓ อาณาเขต คือ สุโขทัย ลานนาและลานช้าง แม้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา หากสิ้นพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงอำนาจ ลานนาและลานช้างมักกลับแยกตัวไปเป็นอิสระ เนื่องจากเคยแยกปกครองกันมา ไทยเลยมักถือว่า ๒ อาณาจักรนั้นเป็นชนต่างชาติและขนานนามว่า "ลาว" มาแต่โบราณ

๓. "ไทย" หรือ "สยาม" ประเทศไทยมีชื่อเป็น ๒ ชื่อ คือ ไทย และสยาม สันนิษฐานว่า คำว่า สยาม เป็นคำที่ชาวต่างประเทศเรียก และน่าจะมาจากคำว่า "เสียม" ซึ่งเขมรใช้เรียกไทย จีนเรียกตามว่า "เสียม" มอญเรียกตามเช่นกันว่า "เสม" ส่วนหนังสือราชการในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ เรียกนามประเทศว่า "สยาม" ตามความเข้าใจของคนไทยเอง เข้าใจกันว่าคำว่า "ไทย" ใช้เรียกคน "สยาม" เป็นชื่อประเทศดังนี้

๔. ชื่อภูเขา "เขาหลวง" บาง "บางหลวง" ท่า "ท่าหลวง" ในประเทศไทยการตั้งชื่อภูเขาว่าเขาหลวงมีในหลายจังหวัด ได้แก่ ในจังหวัดนครศรีธรรมราชแห่งหนึ่ง ประจวบคีรีขันธ์แห่งหนึ่ง เพชรบุรีแห่งหนึ่ง สุโขทัยแห่งหนึ่ง การเรียกชื่อซ้ำกันเช่นนี้ วินิจฉัยว่า คำว่า "หลวง" เป็นภาษาไทย หมายความว่าใหญ่ยิ่งกว่าในพวกเดียวกัน ชื่อที่เรียกว่าเขาหลวงต้องเป็นของไทยตั้ง ฉะนั้น

ชื่อ " เขาหลวง " ต้องมีขึ้นเมื่อไทยได้ปกครองประเทศแล้ว ก่อนนั้นเมื่อแผ่นดินยังเป็นของชนชาติอื่น ย่อมมีชื่อเรียกอย่างใดอย่างหนึ่งตามภาษาเจ้าของถิ่นเดิมอยู่แล้ว เมื่อไทยได้ครองอยู่ถิ่นใดไม่รู้จักชื่อเดิมของภูเขานั้นหรือเรียกชื่อไม่สะดวกปาก แต่สังเกตว่าเป็นภูเขาใหญ่โตกว่าลูกอื่นที่มีในแถบนั้น จึงเรียกว่า " เขาหลวง " ในถิ่นอื่นก็คงทำเช่นเดียวกัน ชื่อเขาหลวงจึงมีหลายแห่ง

ชื่อ " บางหลวง " มีที่ธนบุรีแห่งหนึ่ง ปทุมธานีแห่งหนึ่ง และพระนครศรีอยุธยาแห่งหนึ่ง ชื่อ " ท่าหลวง " มีในพิจิตรและพระนครศรีอยุธยา เป็นในทำนองเดียวกันกับชื่อ " เขาหลวง " บางหลวง หมายความว่าบางที่เป็นทางน้ำยาวใหญ่กว่าแห่งอื่นในถิ่นนั้น ท่าหลวงเป็นท่าประชุมชนที่ใหญ่กว่าท่าอื่นเช่นเดียวกัน

๕. ชื่อเมืองตำบล นี้ว่าเป็นเรื่องยุ่งยากในการสอบสวน นอกจากนี้ชื่อเดียวกันยังซ้ำกันอยู่หลายแห่งอีกด้วย การจะยึดถือว่า เมืองนั้นเคยอยู่ในปกครองของชาติใดแล้วต้องมีชื่อตามภาษานั้นมิได้ เพราะมนุษย์ชาติใดภาษาใดไปถึงก่อนย่อมบัญญัติชื่อท้องถิ่นตามภาษาของตน เมื่อชนชาติอื่นไปอยู่ภายหลังได้เรียกตาม ฉะนั้นชื่อท้องถิ่นที่แม้จะอยู่ในย่านเดียวกัน บางแห่งอาจเป็นชื่อของภาษาหนึ่ง บางแห่งเป็นชื่ออีกภาษาหนึ่ง เช่น ภูมิลำเนาทางภาคใต้ของไทยแถบชายทะเล มีชื่อที่ไม่ทราบว่าเป็นภาษาไทยหรือภาษาใดอีกมาก และสันนิษฐานว่าเป็นชื่อมีมาก่อนเป็นอาณาเขตของไทย อาจเป็นภาษาของคนในท้องถิ่นหรือชาวต่างประเทศที่แล่นเรือไปค้าขายแต่สมัยดึกดำบรรพ์ชานานชื่อไว้ก็เรียกกันมาก เช่น ทราย ขลุ่ย ชะอำ สีซิง กุย ระยอง ฯลฯ ชื่อเหล่านี้สันนิษฐานว่าเป็นชื่อที่ชาวเขมรที่มาตั้งถิ่นฐานทางใต้เมื่อถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยในปกครองของไทยคราวหนึ่ง เป็นผู้ตั้งชื่อไว้

รวมข้อสันนิษฐาน วินิจฉัย และอธิบายเกี่ยวกับเกร็ดโบราณคดี ของเมืองตำบล และท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียงดังต่อไปนี้คือ " บางกอก ", " บางบัว ", " ปล่องเหล็ยม ", " สวนเจ้าเชตุ ", " สวนอัมพร ", " สี่แยกคอกวัว " ในกรุงเทพมหานคร. กำแพงเพชร (เมืองเก่า), ฅนตี, ความ, " โลกกำยาน " สุพรรณบุรี, ขวา, ชัยนาท, ชากังราว, ชุมพร, เขลียง, เชียงทอง, เชียงแสน

ไชยา, ตะกั่วป่า, ตาก, ถลาง (เกาะ), ตำบลลืออ่องในทวาย, ทวาราวดี, นครปฐม, หุ้่งยั้ง, เจ้าเงาะ, นครเขลางค์, นครชัยศรี, "นครไทย" พิษณุโลก, นครนายก, นครราชสีมา, นครศรีธรรมราช, "บ้านเต่าหาย" พิษณุโลก, "ปากน้ำโพ", ประจวบคีรีขันธ์, ประจันตคีรีเขต, ผากอง, พระบาง, พิจิตร, พิษณุโลก, ภูเก็ต, มโนรมย์, ยะลา, ระแหง, ลานช้าง, ลำปาง, ลำพูน, ริเศษชัยชาญ, เรียงกาหลง, ศรีเทพหรือสีเทพ, ศรีสัชฌาย์, ศรีสัตนาคนหุต, สงขลา, สรวง, สรอง, สระหลวง, สวรรคโลก, สว่างपुरิ, สองแคว, สุพรรณภูมิ, สุราษฎร์ธานี, "กาญจนดิษฐ์" "ไชยา" "ท่าข้าม" "ท่าทอง" "บ้านดอน" ในสุราษฎร์ธานี, หลวงพระบาง, "หนองบัวลำภู" ในอุดรธานี, อ่างทอง, "เต่าหาย หรือ เต่าไห" ในอุตรดิตถ์, อุทอง, โอฬาร

๖. ชื่อแม่น้ำ ชื่อแม่น้ำในประเทศไทยที่เรียกเป็นชื่อเดียวตลอดสาย สันนิษฐานว่าเกิดจากพวกฝรั่งที่เดินเรือ คือเป็นผู้เอาชื่อตำบลบ้านที่ตั้งอยู่ปากแม่น้ำ เรียกชื่อปากน้ำที่ตนแล่นเรือไปมาค้าขาย แล้วเอาชื่อปากน้ำนั้นไปลงในแผนที่สมมุติเป็นชื่อแม่น้ำตลอดสาย

แต่คนไทยในพื้นที่เมืองซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำใดก็เรียกแต่คำว่า "แม่น้ำ" คนที่อยู่ตรงที่แม่น้ำแยกออกเป็น ๒ แคว ก็เรียกแควหนึ่งว่า แควใหญ่ อีกแควหนึ่งว่า แควน้อย หากคนต่างเมืองกล่าวถึงแม่น้ำอื่นก็มักเอาชื่อเมืองต่อเข้าเรียกเป็นชื่อแม่น้ำ เช่น เรียกว่า แม่น้ำฉะเชิงเทรา แม่น้ำเมืองนครชัยศรี เป็นต้น

ชาวไทยในภาคเหนือของประเทศ เรียกชื่อแม่น้ำเป็นสายๆ เช่น แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเพราะภาคนี้มีภูเขาสูงบังคับให้น้ำไหลอยู่คงที่เป็นแม่น้ำมาหลายพันปีแล้ว แต่ทางภาคใต้เดิมเป็นทะเลเพิ่งเกิดแผ่นดิน ลำนํายังเดินเปลี่ยนเส้นทางไม่คงที่ จึงยังเรียกชื่อไม่เป็นระเบียบเหมือนภาคเหนือ

กล่าวถึงข้อสอบสวนวินิจฉัยและวิจารณ์ เกี่ยวกับชื่อแม่น้ำบางสายในทางโบราณคดี ได้แก่ แม่น้ำกาหลงในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ แม่น้ำตาปี สุราษฎร์ธานี แม่น้ำแม่กลอง

๗. ปราสาทหิน มีข้อสังเกตเกี่ยวกับการก่อสร้างปราสาทหินต่างๆ ดังต่อไปนี้

๗.๑ สถานที่ตั้ง มีที่อยู่ทั้งอันควรตั้งอยู่ และสถานที่ซึ่งคนอยู่มิได้มาก แสดงว่าอาจจะตั้งอยู่ ณ สถานที่แห่งใดแล้วแต่ผู้สร้าง

๗.๒ วัสดุที่ใช้มีหลายอย่างต่างๆ กัน

๗.๓ ทำในหลายลักษณะ เช่น เป็นพุทธสถาน เทวสถาน กุฎ

๗.๔ มีทั้งศิลปะแบบเขมรและอินเดียน สันนิษฐานว่าศิลปะแบบอินเดียนมาก่อน แล้วมาคิดดัดแปลงเป็นปรางค์เขมรภายหลัง

๗.๕ ปราสาทที่สร้าง จากการสำรวจจริงๆ แล้วพบว่า มีทั้งที่สร้างด้วยหินและอิฐร่วมสมัยเดียวกัน และมีมือการก่อสร้างก็ประณีตไม่แตกต่างกัน ในประเทศไทยมีวัดทั้งที่ก่อด้วยอิฐและศิลาแลง และก่ออิฐสลับแลง เช่นที่พิษณุโลกมีวัดที่ก่อด้วยศิลาแลงเพียง ๑ วัดซึ่งสร้างในสมัยสุโขทัย แสดงว่าศิลาแลงเป็นของหายากไม่เหมือนอย่างสมัยขอม

๗.๖ ปราสาทหินทราย ปราสาทศิลาแลงและปราสาทอิฐ ทั้งสองอย่างนี้ สันนิษฐานว่าปราสาทศิลาแลงตั้งใจจะเลียนแบบอย่างปราสาทหินทราย แต่หาหินทรายไม่ได้ หรือกำลังน้อยไม่มีแรงพอทำ ความสามารถในการก่อสร้างปราสาทหินทรายมีอย่างสูงคือ การก่อเรียงหินแต่ละก้อนทับกันสนิทจนมอดไม่ได้ มีทั้งที่เป็นแนวตรงและเป็นหินหยัก และประกบกันสนิททุกด้าน

รวมข้อสันนิษฐาน วิจัยฉัย และวิจารณ์ เกี่ยวกับปราสาทหินต่างๆ ที่พบในประเทศไทย ทั้งในด้านโบราณคดี และสถาปัตยกรรม ดังนี้คือ: ปราสาทหินพงศึก ริมแม่น้ำราชบุรี, ปราสาทหินพระชัน เมืองกำแพงสวาย, ปราสาทหินพิมาย นครราชสีมา, ปราสาทหินเมืองสิงห์ ริมแม่น้ำแควน้อย กาญจนบุรี, ปราสาทหินอรดี-นารายณ์เชิงเวง สกลนคร

๘. อายุของโบราณตั้งแต่ลพบุรีขึ้นไปตลอดภาคเหนือ ได้แก่บรรดา วัดต่างๆ สันนิษฐานอายุการสร้างได้จากวัสดุที่ใช้ก่อสร้างดังนี้ คือ

พ.ศ.๑๙๐๐ (จุลศักราช ๗๐๐) ถอยหลังขึ้นไปสร้างด้วยศิลาแลงทั้งสิ้น
หลังจากนี้ลงมาสร้างด้วยอิฐทั้งนั้น

ศิลาจารึกที่พบอายุเก่าแก่ที่สุดอยู่ในระหว่างจุลศักราช ๗๐๐ ถึง ๘๐๐
และมักมีอยู่กับของที่สร้างด้วยอิฐเป็นส่วนใหญ่

โบราณคดี-พม่า-วินิจฉัย "รูปหล่อสัมฤทธิ์พระเจ้าโพธิสัตว์ ๕๐๐ชาติ
ณ วัดพระมหาเมฆนิ อมรปุระ พม่า" ปัจจุบันที่เหลืออยู่มีรูปพระอิศวรยืนสูงประมาณ
๓ศอก ๒รูป รูปช้างเอราวัณ สูงประมาณ ๒ศอก ๑รูป รูปสิงห์ ๓รูป (ซึ่งหัวเดิมขาด
หายไปหมดแล้ว ช้างพม่าหล่อหัวใหม่ ไม่รู้จักแบบหัวสิงห์เขมรทำกลายเป็นสิงห์พม่าไป)
รวมทั้งหมดเป็น ๖รูป เก็บรักษาไว้โดยตั้งไว้กลางแจ้งที่บนแท่นริมกำแพงในบริเวณวัด
ลักษณะรูปหล่อทั้งหลายเป็นแบบเขมรทั้งนั้น เดิมเป็นของขอมสร้างไว้ ณ ประเทศ
กัมพูชา สมเด็จพระเจ้าบรมราชาธิราช (สามพระยา) ไปตีนครได้เมื่อพ.ศ.๑๙๖๖
แล้วให้ขนรูปเหล่านั้นมายังพระนครศรีอยุธยา และอยู่ในพระนครศรีอยุธยาต่อมา
๑๔๖ปี

ต่อมาพ.ศ.๒๑๑๒ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองที่ได้พระนครศรีอยุธยา ให้
ขนเอารูปเหล่านั้นไปยังหงสาวดีเป็นเวลา ๓๐ ปี

พ.ศ.๒๑๔๒ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เสด็จไปตีหงสาวดี เดิมพระเจ้า
ตองอูกับพระเจ้ายักไซ่เข้าด้วย แต่แล้วกลับทำอุบาย พระเจ้าตองอูพาพระเจ้าหงสาวดี
นั้นทพุเรงหนีไปตองอู ส่วนพวกยักไซ่เก็บเอาข้าวของสมบัติต่างๆ ในกรุงหงสาวดีไป
หมดรวมทั้งรูปหล่อสัมฤทธิ์แล้ว เฝ้าเมืองเสียก่อนสมเด็จพระนเรศวร เสด็จไปถึง
สมเด็จพระนเรศวร เสด็จไปถึงใต้เมืองเปลา่ ทรงขัดเคืองพระทัย เสด็จตามไปถึง
ตองอูแต่หมดเสบียงอาหารเสียก่อนต้องให้ยกทัพกลับ ส่วนพวกยักไซ่ได้เอารูปหล่อ
สัมฤทธิ์เหล่านั้นไปยังเมืองยักไซ่ ไปตั้งเป็นเครื่องพุทธรูปบูชาไว้ในวัดพระมหาเมฆนิ
รูปเหล่านี้อยู่ที่ยักไซ่ ๑๘๐ปี

ถึง พ.ศ.๒๓๒๗ พระเจ้าปะดุงพม่าตีได้เมืองยักไซ่ ให้เชิญพระมหาเมฆนิ
มาเมืองอมรปุระ จึงให้ขนรูปหล่อสัมฤทธิ์เหล่านี้ไปตั้งเป็นเครื่องพุทธรูปบูชาพระมหาเมฆนิ

เหมือนอย่างเดิม รูปทองสัมฤทธิ์เขมรจึงยังอยู่ในพม่า ณ เมืองอมรปุระมาจนบัดนี้ รวมเวลาได้อีก ๑๕๑ปี

รูปทองสัมฤทธิ์ที่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเอาไปจากไทยในครั้งกระโน้น มีจำนวน ๓๐รูป สันนิษฐานการขนย้ายในคราวต่อๆ มาอีกหลายหนคงเป็นอันตราย หายสูญไปเกือบหมด นอกจากนี้ยังเกิดไฟไหม้วัดยักษ์ไขเมื่อพ.ศ. ๒๔๒๗ รูปทองสัมฤทธิ์ ย่อมสูญสลายไปอีกด้วยบางส่วนอย่างแน่นอน

โบราณคดี-อินโดเนเซีย กรุง "จาการ์ตา" ตั้งขึ้นที่ ตำบลสุนดากาลำปา โดยเจ้าชาวองค์หนึ่ง แล้วขนานนามตามภาษาสันสกฤตว่า "ชัยเกษตร" แต่เรียกกันว่าเมือง "ยักกัตตรา" ต่อมาชาวฮอลันดาไปเข้าตั้งสถานีการค้าในเมืองนี้ พร้อมกับสร้างบ้อมที่สถานีและให้ชื่อว่าบ้อม "บะเตเวีย" เมื่อฮอลันดา ครอบครองเจ้าเมือง ได้ตั้งมั่นลง ณ เมืองนี้ และขนานนามเมืองตามชื่อบ้อมว่า "บะเตเวีย" แต่ชาวพื้นเมืองเรียกกันว่าเมือง "กาลำปา" จนทุกวันนี้

เกาะ "มาลูกา" (Malucca) ได้ชื่อดังนี้เพราะมีมะละกอมาก เป็นเกาะที่อยู่ตรงข้ามเกาะบาหลีไปทางทิศตะวันออก ชื่อมาลูกานี้ ต่อมาได้นำมาเรียกเมืองในแหลมมลายูด้วย เพราะมีต้นมะละกอมากเช่นกัน

โบราณคดี-ดินแดนบางแห่งในทวีปอาเซีย-วิจิตร

๑. เมืองโบราณในแหลมมลายู เนื่องจากมีโบราณสถานที่ชาวอินเดีย สร้างไว้ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญว่าได้มาตั้งภูมิลำเนาเป็นบ้านเมือง ในถิ่นนี้ปรากฏอยู่หลายแห่ง และอยู่ในประเทศไทยปัจจุบันแทบทั้งสิ้น นับจากเหนือลง ใต้ดังนี้ คือ

"ตะกั่วป่า" มีเทวสถานอยู่ ณ ตำบล "ทุ่งตึก" ที่เกาะคอเขา ตรงปากน้ำ และบน "เขาพระหน่อ" กับที่ "เขาพระนารายณ์"

"ตรัง" มีรูปบรรพบุรุษพระพิฆเนศดินดิบอยู่ที่ถ้ำ "วัด (วิ)หาร" พระพิฆเนศแบบนี้จะสร้างขึ้นเมื่อปลงพระศพพระมหากษัตริย์ที่คนนับถือมากแล้วแล้วเอาอิฐประสมดินทำพระพิฆเนศเป็นประเพณี

"สุราษฎร์ธานี" ที่อำเภอไชยา มีปรากฏการเมืองและพระเจดีย์
หลายแห่ง ดูเป็นเมืองใหญ่กว่าที่อื่นทั้งหมด

"นครศรีธรรมราช" มีเจดีย์สถาน เชื่อว่าเป็นเมืองใหญ่เมื่อรับ
พุทธศาสนาตั้งศิลาขวางค์ร่วมสมัยสุโขทัย หนึ่งในที่ตำบลเวียงสระมีปรากฏการเมืองขนาด
ย่อม พระเจดีย์และศิลาจารึกด้วย

"พัทลุง" มีกษัตริย์พระพิมพ์ดินดิบในถ้ำ "เขาคูหาสวรรค์" และ
"เขากอกทะเล"

"ยะลา" มีพระนอนใหญ่สร้างไว้ในถ้ำ กับมีกษัตริย์พระพิมพ์ดินดิบ
ในถ้ำ "เขาตะเกา"

เมืองเหล่านี้เป็นเมืองที่อยู่ทางฝั่งทะเลด้านตะวันตกสันนิษฐานว่าเป็น
ท่าเรือของชาวอินเดียสำหรับเดินบกข้ามแหลมมลายูไปยังเมืองทางฝั่งทะเลตะวันออก
ทุกแห่ง คือ ตะกั่วป่าเป็นต้นทางไปเมืองไชยาและเวียงสระ นครศรีธรรมราช ตรัง
เป็นต้นทางไปเมืองนครศรีธรรมราชและพัทลุง เป็นต้น

การที่ชาวอินเดียมาสร้างบ้านเมืองและเจดีย์สถานในแหลมมลายูหรือ
ภาคใต้ของไทย เป็นเรื่องเดียวกับที่ชาวอินเดียนำพุทธศาสนา อารยธรรมมา
ประดิษฐานในสุวรรณภูมินี้ แต่สันนิษฐานว่า ชาวอินเดียที่มายังแหลมมลายูนี้เป็นชาว
อินเดียตอนใต้ ได้มาตั้งอาณานิคมในแหลมมลายู (รวมทั้งเกาะสุมาตราและเกาะอื่นๆ
ในช่องแคบมะละกา (Straits of Malacca) แล้วขยายอาณานิคมและอารยธรรม
ต่อไปถึงชวาและกัมพูชา ทั้งนี้แม้ว่าศิลปะในกัมพูชาและชวามีเป็นแบบของตนเอง แต่
เห็นได้ว่าได้แก้ไขดัดแปลงมาจากแบบศิลปะของชาวอินเดีย ข้อวินิจฉัยนี้โดยดูจากแบบ
ศิลปนั้นยังไม่อาจลงมติกันได้

๒. โยนก เป็นประเทศที่ตั้งขึ้น ณ แคว้นคันธารราชบุรีในอินเดียภาคเหนือ
โดยพระเจ้ามิลินท์เชื้อสายฝรั่งชาติกรีก (Greek) ซึ่งอพยพมาจากยุโรปตั้งแต่สมัย
พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช เมื่อประมาณพ.ศ.๓๔๐ โดยมีเมืองสากล (ปัจจุบัน
คือเมืองคาบูล (Cabul) ในอัฟกานิสถาน) เป็นราชธานี เดิมชาวโยนกนับถือเทวดา

ครั้งมาอยู่ปะปนกับชาวอินเดียไม่นานนัก ได้เข้ารีตเลื่อมใสในพุทธศาสนา เป็นค้ำคูณ การมีหนังสือมิลินทปัญหาซึ่งแต่งว่าด้วยพระเจ้ามิลินท์สนทนาธรรมกับพระนาคเสนจน ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา ชาวโยนก เคยทำเทวรูปสำหรับบูชามาก่อน เมื่อมานับถือ พุทธศาสนาได้ทำพระพุทธรูปขึ้นบูชาตั้งแต่สมัยพระเจ้ามิลินท์ ต่อมาชาวอินเดียซึ่ง เคย เป็นข้อห้ามการทำรูปเคารพ หันมานิยมตามและเอาอย่างไรทำอย่างไรแพร่หลาย พระพุทธรูปจึงนับว่ามีขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศโยนก เมื่อประมาณ พ.ศ. ๓๔๐

๓. ศรีวิชัย เป็นอาณาจักรที่ชาวอินเดียซึ่งเดินทางมาค้าขายยังภาค ตะวันออก เริ่มตั้งขึ้นในแหลมมลายูเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๑๐๐ โดยมีเมืองหลวงอยู่ที่ใกล้ เมืองปะเลมบังแห่ง เกาะสุมาตราในปัจจุบัน ชาวอินเดียพวกแรกนี้นำศาสนาพราหมณ์ ลัทธิศิวเวทมาเผยแพร่ซึ่งลัทธินี้แผ่ไปถึงชาวและกัมพูชา

ต่อมามีชาวอินเดียฝ่ายใดอีกพวกหนึ่งนับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายานมาได้ เป็นใหญ่ในแหลมมลายู เช่นกันโดยมีกษัตริย์ไศเลนทรวงศ์แห่งอาณาจักรชวาตบครองดินแดน นี้ออกไปอย่างกว้างขวางสืบมาหลายชั่วอายุคน ราชธานีตั้งอยู่ ณ เมืองไคยยังเป็นที่สืบ ส่วนกันอยู่เป็น ๓ แห่งคือ นครศรีธรรมราชซึ่งในศิลาจารึกเรียกว่า "ตามรลิงค์" (Tamralinga) หรือที่ไชยา ศิลาจารึกเรียกว่า "ครหิ" (Grahi) หรือปะเลมบัง อย่างไรก็ตามต่อมาศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้พากเพียรค้นพงศาวดารศรีวิชัย ได้เรื่องราวเป็นหลักฐานว่าไศเลนทรวงศ์นั้นต่อมาแยกกันเป็น ๕ สาขาต่างมีบ้านเมือง เป็นอาณาจักรอยู่ในแหลมมลายู เชื่อสายชาวอินเดียแห่งอาณาจักรศรีวิชัยได้เลื่อมใส เมื่อกษัตริย์แห่งราชวงศ์ไศเลนทรวงศ์องค์หนึ่งซึ่งเป็นใหญ่ที่สุดได้ยกกองทัพไปช่วยทมิฬ ที่เมืองลังกาแล้วกลับไปปราศรัยย่อยยับ แต่นั้นมาราชอาณาจักรที่ทรุดโทรมแตกฉาน และยังประจวบกับมีพวกอาหรับมาเกลี้ยกล่อมพวกมลายูไปเข้ารีตนับถือศาสนาอิสลาม จนพุทธศาสนาเลื่อมทรมลง และบ้านเมืองแยกกันไปตามยถากรรมในที่สุด

๔. สุวรรณภูมิ เป็นชื่อที่ชาวอินเดียเรียกภูมิภาคหนึ่ง ซึ่งสันนิษฐาน ว่าหมายถึงแหลมอินโดจีนทั้งหมด ชาวอินเดียได้มาตั้งสถานีทำการค้า ณ ดินแดนนี้ แล้วเที่ยวค้าขายทางสถานีริมทะเลตามลำดับพร้อมทั้งตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนมีลูกหลาน กับหญิงพื้นเมืองสืบมา ชาวอินเดียเหล่านี้ได้นำพุทธศาสนาไปเผยแพร่จนชาวพื้นเมือง

นับถือกันแพร่หลายและปรารถนาจะมีตั้งชมณฑล พระเจ้าอโศกมหาราชจึงส่งพระโสม
กับพระอุตระ และพระโมคคัลลีบุตรให้มาอุปสมบทชาวเมืองในดินแดนสุวรรณภูมิ

เส้นทางที่ชาวอินเดียเดินทางมายังดินแดนนี้คือ ออกจากปากน้ำเบงกอล
ล่องทะเลแล้วมุ่งหน้าไปทางทิศตะวันออกเพียงด้านเดียว สินค้าที่ได้จากถิ่นนี้ มี
พลอยและแพร เป็นสำคัญ แพรลักษณะสีเหลืองเป็นส่วนใหญ่ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นแพร เขมร
มือพลอยเท่าที่ปรากฏมีในพม่า จันทบุรี ตราน หากการซื้อแพรและพลอยเป็นของได้ไป
จากที่แห่งเดียวกัน สันนิษฐานว่าเป็นพลอยจันทบุรีซึ่งส่งไปขายยังเขมร

๔๑๓.๕๔ โบราณสถานและโบราณวัตถุ-อินเดีย

พระวิมานวังหน้า (Palace of the wind) ณ ชัยปุระ

เป็นตำหนักใหญ่ของมหาราช สร้างแบบก่ออิฐถือปูนสูงหลายชั้น แต่มีสันฐานบาง
สันนิษฐานว่าทำเพื่อให้รับลมเต็มด้าน ผนังทาสีชมพูลดลวดลายขาว เป็นตึกแบบอินเดียแท้
นับว่าเป็นศรีสง่าของเมืองเป็นอันมาก

พุทธคยา เมื่ออินเดียตกเป็นของอังกฤษ ตำบลพุทธคยากลายเป็น
ป่าร้าง รัฐบาลให้สิทธิถือครองแก่พราหมณ์ลัทธิวิษณุเวท ซึ่งเรียกว่าพวกมหันต์ พวกนี้
เห็นว่าพุทธคยาเป็นวัดร้างและเป็นวัดศาสนาอื่นจึงรื้อชิ้นส่วนของโบราณไปประดับบ้าน
เรือน เว้นแต่องค์เจดีย์และสิ่งสำคัญเช่น วิชราอาสน์ ต่อมารัฐบาลอินเดียให้กรมตรวจ
โบราณคดีมาบูรณะวัดพุทธคยาโดยทางวิทยาศาสตร์ ขุดกองดินลงจนถึงพื้นเดิม และเก็บ
รวบรวมเครื่องศิลาทั้งที่จมดินอยู่และที่พราหมณ์เอาไปมาไว้ตามเดิม

วัดพุทธคยาหรือวัดมหาโพธิ์พุทธคยา อยู่ห่างจากตัวเมืองคยา ๗ ไมล์ เมื่อ
พวกพราหมณ์มหันต์รื้อกองกับพวกมหาโพธิ์สมาคมแล้ว ได้ยอมให้สมาคมตั้งศาลาอาศัย
สำหรับพุทธศาสนิกชนไปเที่ยวบูชาพระในอินเดียสะดวกขึ้นกว่าแต่ก่อน

๔๑๓.๕๕ โบราณวัตถุสถาน-พม่า

ในพม่าโบราณวัตถุสถานซึ่งนับถือกันว่าเป็นมหาเจดีย์สถาน มี ๔ แห่งคือ

๑. พระมหาธาตุชเวชิกน แห่งเมืองพุกาม

๒. พระเกษตรธาตุ หรือพระเจดีย์ชเวดากอง แห่งเมืองย่างกุ้ง
๓. พระมูเตตา ณ กรุงหงสาวดี
๔. พระพุทธรูปมหาชัยมุนี แห่งเมืองอมรปุระ
๕. พระมหาธาตุชเวสันดอ หรือพระมหาธาตุสิงคูดรแห่งเมืองแปร

๕๑๓.๕๕๓ โบราณวัตถุสถาน-ไทย

รวมพระอริบายในด้านต่างๆ เกี่ยวกับโบราณวัตถุบางสิ่งและโบราณสถานบางแห่งในประเทศไทยดังนี้คือ : ภูพญาอาทิตย์ที่ลำพูน, ขวดบรรณาการ ณ วัดเบญจมบพิตร, จารึกลานทอง มีชื่อพระมหาเถรจุฬามณี ได้จากพระเจดีย์เก่าในสุโขทัย, ผ้าในหอสมุดแห่งชาติ, ผ้าห่อคัมภีร์ของโบราณในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, พระภูเขาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ของพระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย และของสมเด็จพระศรีสุลาลัย ที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ, พระเกี้ยวมีล้อยซึ่งมีผู้ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระตำหนักสวน-สรณภรณ์ ณ สุราษฎร์ธานี, พระแท่นดงรัง กาญจนบุรี, พระแท่นศิลาอาสน์อุดรดิตถ์, พระบรมฉายาลักษณ์รัชกาลที่ ๕ เมื่อทรงผนวช ณ ตำหนักเพชร วัดบวร-นิเวศฯ, รอยพระพุทธรูปบาทจำลองวัดจักรวรรดิราชาวาส, พิพิธภัณฑวัตถุพระมหาธาตุศรีบุญไชย แห่งลำพูน, เรือหงส์หล่อทองสัมฤทธิ์ ณ พระพุทธรูปบาท สระบุรี, ตำหนักท่าเจ้าสนุก สระบุรี, ป้อมรอบกำแพงเมือง กรุงเทพฯ, ภูเขา"สิพนิมิตร" หรือ "สรพนิมิตร" ลพบุรี, ศาลหลักเมืองเก่าและใหม่ สุพรรณบุรี, หนังสือขอมจารึกชื่อแม่นางมณฑลเทวี ศรีพระแก้ว, เศษเครื่องถ้วยชามขุดพบที่อำเภอยะโยยา สุราษฎร์-ธานี

อนึ่ง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพประทานพระอริบายเกี่ยวกับประวัติสิ่งของส่วนพระองค์บางอย่าง ซึ่งมีเก็บรักษาอยู่ ณ วังวรดิศและหอสมุดดำรงราชานุภาพ ได้แก่ เกี้ยวหุ้มทองเหลืองที่ตำหนักใหญ่, ชันเชิงเงินหรือชันเชิงโพลโลดตั้งอยู่หน้าห้องพระ, ชันน้ำมันต์ในห้องพระ, พระบรมอัฐิในห้องพระ,

พระเศียรพระหล่อ, พานทองขาว, ภาพถ่ายและหนังสือ, สมุดพระธรรม ทั้งหมดนี้มีเก็บรักษาไว้ที่วังวรดิศ และงาคู่ซึ่งเก็บรักษาไว้ ณ หอสมุดตำรงราชานุภาพ

เป็นที่น่าสังเกตว่า นับตั้งแต่เข้ามาแล้ว คนนิยมไปบูชาทรัพย์สินแผ่นดินตามวัด ทั้งนี้เนื่องจากวัดมัก เป็นที่อาศัยของประชาชนในยามบ้านเมืองเกิดยุคเข็ญในสมัยก่อน เพราะวัดมีบริเวณเป็นวังล้อม มีพระสงฆ์คุ้มครองรักษา เมื่อชาวบ้านหนีภัยคงได้ชนของมีค่าไปด้วย ต้องค้างอยู่นานเป็นแรมเดือน จึงเอาของฝังเสีย

ในการสงวนรักษาโบราณวัตถุสถานให้คงอยู่ในสภาพดี เช่นวัดที่เป็นหลักทางพงศาวดาร ควรรักษาไว้ตามลักษณะสภาพเดิม แต่ดูแลป้องกันอย่าให้ชำรุดหักพัง เพราะการแก้ไขของที่เป็นหลักพงศาวดาร ก็เท่านั้นความเสียหายและอันตรายมาให้แก่หลักฐานทางโบราณคดี และเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังและประชาชนในปัจจุบันได้รู้จักและจดจำชื่อได้อย่างถูกต้อง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้ริเริ่มให้มีการจารึกชื่อติดไว้ที่โบราณวัตถุสถานต่างๆ หลายแห่ง เช่นที่วัดพระเชตุพน ประตูนคร เป็นต้น

๔๑๓.๕๔๕ โบราณวัตถุสถาน-มาเลเซีย

ที่กล่าวถึงมี ๒ แห่ง คือ

๑. บ้อมคอนวอลลิส ที่ปีนัง เป็นวัตถุที่สร้างขึ้นเมื่อแรกตั้งเมืองปีนัง นับว่าเป็นของดั้งเดิมที่ยังเหลืออยู่เพียงสิ่งเดียวเท่านั้น

๒. รอยทิวาลัญช์ เป็นรอยเท้าซ้ายเหยียบบลิกลงไปบนก้อนหินก้อนหนึ่ง ขนาดเท่ารอยพระบาทพระชินสีห์ ลักษณะรอยเกลี้ยงเงาไม่สมกับจะเป็นเอง

รอยทิวาลัญช์นี้มีอยู่ริมทะเลที่ตำบลบาตูเมาททางใต้ ห่างเมืองปีนังออกมา ๑๐ ไมล์ สันนิษฐานว่าเป็นรอยที่ชาวอินเดียนับถือศาสนาพราหมณ์ เมื่อแล่นเรือมาค้าขายได้ทำขึ้นตั้งแต่สมัยโบราณ ทำขึ้นโดยสมมุติเป็นวิษณุบาทของพวกพราหมณ์ มิใช่พระพุทธรูปบาทของพวกพุทธศาสนิกชน

๙๑๔.๙๔ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-สวิสเซอร์แลนด์

ที่ตำบลคอนนะครัดบนยอดภูเขาแอลป์ในสวิสเซอร์แลนด์ แผ่นดินสูงกว่าระดับน้ำทะเล ๑๐,๐๐๐ ฟุต อากาศ (ออกซิเจน) น้อยไม่พอหายใจทำให้เหนื่อยง่าย

๙๑๕.๙๔ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-อินเดีย

ภูเขาหิมาลัยตอนเมืองคาชิลิง ตอนที่สูงสุดอยู่ตรงกลางเมืองคาชิลิง ตอนปลายภูเขาหิมาลัยทางตะวันออกตรงทางข้ามไปธิเบต ที่ตั้งเมืองสูง ๖๐๐๐ ฟุต เวลาตีกลางวันเข้าน้ำค้างแข็งแต่ไม่มีหิมะตก ตอนบ่ายมีเมฆคลุมไม่เห็นภูเขาตอนสูง จะดูเสมือนว่าเมืองคาชิลิงอยู่บนยอดเขา มองเห็นด้านล่างเป็นป่าต้นไม้เมืองหนาวเป็นชั้นๆ ถึงต้นไม้เมืองร้อนที่เชิงเขา ตอนเช้าตรู่จะแลเห็นเทือกภูเขาตอนที่สูงเป็นหินเปล่าไม่มีต้นไม้แม้แต่หิมะคลุมตลอด ราวเที่ยงหมอกจะกลับปกคลุมไม่เห็นเทือกเขาสูงอีก

๙๑๕.๙๑ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-พม่า

ภูมิประเทศโดยทั่วไป พม่ามีภูมิประเทศต่างกันเป็น ๓ ภาค คือ

๑. ภาคใต้ (ที่เคยเป็นดินแดนมอญ เรียก เดลตา (Delta) หมายความว่า "ที่แม่น้ำต่อทะเล" คือเดิมเป็นทะเลแล้วตื้นขึ้นจนเป็นแผ่นดิน เป็นที่ราบพื้นดินอุดมเหมาะแก่การเพาะปลูก ทำนา

๒. ภาคกลาง (ที่เคยเป็นดินแดนพม่า เรียก ไตรโซน (Dry Zone) หมายถึง "ตอนแห้งแล้ง" เป็นชายฝั่งทะเลแต่เดิมฝนตกน้อย มีเวลาแห้งแล้งมาก การทำไร่น้ำต้องอาศัยคลองชลประทานซึ่งขุดระบายน้ำมาจากบนภูเขาเป็นสำคัญ คลองชลประทานนี้ทำขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าอนุรุท ๓ แห่งพุกาม

๓. ภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ (ดินแดนไทยใหญ่) ไปจนถึงประเทศจีน พื้นดินเป็นที่ราบสูงอยู่บนภูเขาเป็นแหล่งน้ำของพม่าที่ไหลลงมาในแม่น้ำ และคลองชลประทาน

แม่น้ำสายสำคัญ แม่น้ำสายสำคัญยิ่งสายหนึ่งของพม่า คือ แม่น้ำอิรวดี ซึ่งนับว่าเป็นมหานทีสายหนึ่งในทวีปเอเชีย ไหลผ่านกลางประเทศพม่าจากภาคเหนือจนออกทะเล ตอนภาคเหนือแม่น้ำอิรวดีไหลแยกไปทางตะวันตกอีกสายหนึ่ง เรียกว่า แม่น้ำชินดวิน (Chindwin) ต้นแม่น้ำอิรวดีเป็นสายทางตะวันออกซึ่งมีเลยเข้าไปในดินแดนจีน และยังมีเทราบนว่าต้นน้ำเกิดในจีนหรือทิเบต ปากแม่น้ำอิรวดีที่ออกทะเล มีทางน้ำถึง ๘ แพรก และเมื่อไหลผ่านภาคเหนือซึ่งเป็นที่สูงแม่น้ำแยกออกเป็นหลายสาขา เช่นเดียวกับสายอื่นๆ แต่ในแม่น้ำอิรวดี ตั้งแต่ปากน้ำจนถึงเมืองบาโมระยะทางกว่า ๑๐๐๐ ไมล์ เรือกำปั่นไฟเดินได้ตลอดปี ขนาดกว้างของแม่น้ำบางแห่งกว้างถึง ๓ ไมล์ แต่มีหาดมาก น้ำในแม่น้ำเมื่อฤดูน้ำและฤดูแล้งต่างกันมาก ฤดูน้ำ น้ำขึ้นสูงกว่าฤดูแล้ง ประมาณ ๓๕ ฟุต และท่วมตลิ่งเข้าไปไกล น้ำจะเริ่มหลากตั้งแต่เดือนมีนาคมจนถึงกันยายน ระยะเวลาที่สายน้ำแรงกักให้แนวตลิ่งและร่องน้ำเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จนเป็นเหตุให้ไม่สามารถทำท่าเรือถาวรสำหรับเรือกำปั่นไฟได้ การล่องเรือกำปั่นไฟในฤดูแล้งยากลำบาก เพราะน้ำตื้นและร่องน้ำเปลี่ยนแปลงเนื่องๆ

อย่างไรก็ตามทิวทัศน์ตามลำแม่น้ำอิรวดีสวยงามมากและเป็นสายการคมนาคม การขนส่งสินค้าของประเทศที่สำคัญยิ่ง

เมืองและมณฑลต่างๆ ที่กล่าวถึงมีดังนี้ คือ

๑. เชียงตุง ในสมัยที่อังกฤษปกครองพม่าทั้งประเทศ ได้จัดให้เชียงตุงเป็นมณฑลหนึ่งในอาณาเขตไทยใหญ่ฝ่ายใต้ซึ่งอังกฤษให้เจ้าเมืองเล็กๆแต่ละเมืองปกครองกันเอง แต่มีข้าหลวงอังกฤษไปอยู่กำกับและให้ปกครองตามอนุมัติของอังกฤษ อนึ่ง เนื่องจาก เชียงตุง เป็นมณฑลที่มีอาณาเขตติดต่อกับทั้งประเทศจีน ฝรั่งเศส และไทย จึงเป็นเมืองที่ต้องระวังเหตุการณ์ยิ่งกว่าเมืองอื่น

ชาว เชียงตุงพูดภาษาไทย

สินค้าสำคัญของเชียงตุง คือฝ้าย ไม้สัก และฝิ่นซึ่งขายเข้ามาในไทยมาก แม้อังกฤษจะขอให้สัญญาว่าให้ขายกันแต่ในพื้นที่เมือง แต่พวกพ่อค้าฝิ่นเถื่อนในไทยและพม่าพากันลักลอบไปซื้อและเอาเข้ามาขายในดินแดนไทยเสมอ

๒. แปร (Prome) เมืองโบราณชื่อสารเขตรเป็นเมืองเก่าก่อนพุกาม ปัจจุบันเรียกกันว่าตำบลมอชออยู่เหนือน้ำ เมืองแปรเป็นเมืองตั้งภายหลังและยังคงอยู่จนบัดนี้ อยู่น้ำลงไป เมืองแปรมีปูชนียสถานที่สำคัญคือ พระมหาธาตุขเวสันดอ (Shwe Sandaw) และมีพระพุทธรูปทั้งศิลา หล่อ และปั้นงามๆ กว่าเมืองใดในพม่า ปูชนียสถานยังคงอยู่รูปทรงดีเพราะไม่ถูกไฟไหม้หรือแผ่นดินไหว

๓. พุกาม อยู่ในภูมิลาเนาตอนอากาศแห้ง (Dry Zone) ฝนน้อย ภัยเหตุนี้แม้จะเป็นเมืองร้างมาก่อนกว่า ๔๐๐ปี เจดีย์สถานต่างๆ ก็ยังไม่พังทลาย และมีจำนวนขนาดต่างๆ มากมาย ภาพเขียนงามๆ ก็ยังเหลืออยู่มาก เจดีย์สถานส่วนใหญ่ก่อด้วยอิฐ และศิลาทราย

๔. มณฑลเล ภูเขาเมืองและป้อมปราการยังคงรักษาสภาพไว้ได้ดีทุกประการ ในเมืองทำเป็นสวนสาธารณะรักษาอย่างดี วังของพระเจ้าแผ่นดินมีรั้วออกบ้าง รักษาส่วนสำคัญๆ เอาไว้เสมือนเป็นพิพิธภัณฑ์กับจัดวังของพระเจ้าสีป่อหลังหนึ่งทำเป็นพิพิธภัณฑ์ ทำรูปหุ่นแต่งตัว เต็มยศแบบขุนนางพม่ากับทั้งภริยาดั่งไว้ จำลองราชมณเฑียร และตำหนักของพระเจ้าสีป่อทั้งหมดตั้งแสดงให้คนชม การบำรุงรักษาเมืองมณฑลเล และศิลป สถาปัตยกรรมแบบพม่าไว้นี้กระทำโดย ลอร์ดเคอสัน อุปราชแห่งอินเดียซึ่งมาตรวจราชการ ณ ประเทศพม่า เมื่อพ.ศ. ๒๔๔๓

๕. เม หรือ เมมะโย เป็นเมืองใหม่บนภูเขาตาดันตะวันออก สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๓๐๐๐ฟุต ห่างเมืองมณฑลเลประมาณ ๔๖ ไมล์ ตรวจพบโดยนายพันเอก เม (Colonel May) รัฐบาลอังกฤษจึงขนานนามตามผู้พบว่าเป็นที่มีอากาศเย็นตลอดปีและมีน้ำบริบูรณ์ พวกอังกฤษที่อยู่ในพม่านิยมไปอยู่ในเมืองนี้มาก เมื่อจัดการภาวะต่างๆ ในพม่าได้เรียบร้อยแล้ว รัฐบาลอังกฤษได้ย้ายกองทหารไปอยู่ยังเมืองนี้

๖. ร้างกุ้ง เดิมเรียกว่าบ้าน"ตะเกิง" (Dagon) อยู่ในเมืองทะเลของมอญ สร้างเมื่อครั้งพระเจ้าหงสาวดีพระยาอู่ (พระชนกของพระเจ้าราชาธิราช) เสวยราชย์ตั้งแต่พ.ศ. ๑๔๙๖ ถึง พ.ศ. ๑๕๒๔ สันนิษฐานว่าเมืองตะเกิงรุ่งเรืองที่สุดในสมัยพระเจ้าธรรมเจดีย์ พระเจ้ามังลองแห่งราชวงศ์อลองพระ ทรงเปลี่ยนชื่อ

เมืองตะเกิงเป็น "ร่างกุ้ง" ให้เป็นสำนักของอุปราชม้าปกครองหัวเมืองมอญแทนเมืองหงสาวดี

ต่อมาเมื่ออังกฤษทำสงครามกับพม่าเป็นครั้งที่ ๒ และมีชัยชนะ ได้เอาเมืองมอญเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษทั้งหมดและตั้งร่างกุ้งเป็นเมืองหลวง เรียกว่า อาณาเขต "พม่าเหนือ" .เมื่ออังกฤษรบชนะพม่าเป็นครั้งที่ ๓ ได้ยุบพม่าลงเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษทั้งหมด และให้ร่างกุ้งเป็นเมืองหลวงของประเทศจนกระทั่งปัจจุบัน

ปูชนียสถานที่สำคัญของร่างกุ้ง คือ พระเกศธาตุหรือพระมหาเจดีย์ "ชเวดากอง" (Shwe Dagon) และพระเจดีย์สุเล ซึ่งเป็นพระเจดีย์แปดเหลี่ยมทองคำมียิ่งนักตั้งอยู่กลางเมือง

ร่างกุ้งเคยถูกไฟไหม้ มลฑลต่างๆ ถูกไฟไหม้หมด ของที่สร้างขึ้นใหม่ภายหลังฝีมือเรียวลงและเป็นอย่าง "เทศ"

นับตั้งแต่อังกฤษจัดร่างกุ้งเป็นเมืองหลวงของประเทศ ร่างกุ้งก็เติบโตขยายเป็นเมืองใหญ่ .เมื่อการค้าขายเจริญรวดเร็วขึ้นตามลำดับ การก่อสร้าง ฝังเมือง และสาธารณูปโภคตลอดจนสถานพักผ่อนต่างๆ ทำตามแบบสากลทั้งสิ้น

แต่ชาวเมืองในร่างกุ้งส่วนใหญ่เป็นแขกอินเดีย คือในบรรดาจำนวนพลเมืองร่างกุ้งมีแขกอินเดียมากกว่าคนชาติอื่นถึง ๒ ใน ๓ ส่วน คนที่ทำการต่างๆแม้จนกรรมการคนรับใช้มักเป็นชาวอินเดีย เพราะพวกเขาไม่ชอบทำงานหนัก และไม่ยอมอยู่ในบังคับบัญชาของนายจ้างเหมือนชาวอินเดีย

๗. หงสาวดี ตามตำนานกล่าวว่าสร้างขึ้นเมื่อพ.ศ.๑๑๑๖ โดยราชบุตรของพระเจ้ากรุงละเทิม ได้ขนานนามเมืองว่าหงสาวดี ตามนิมิตที่มีหงส์มาทำรังอยู่ เกาะใกล้เมือง .แต่ชาวเมืองมักเรียกว่าเมืองพะโค (Pego) เพราะอยู่ริมลำน้ำพะโค หงสาวดีมีความเจริญรุ่งเรืองและมีชื่อเสียงมากที่สุด ในประวัติศาสตร์รัชสมัยพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ผู้ได้รับสมัญญานามว่า "ผู้ชนะสิบทิศ"

สิ่งสำคัญซึ่งเป็นที่เคารพสักการะบูชาของชาวเมืองอย่างหนึ่งคือ พระมูเตา แต่หักพังลงจนเกือบถึงขั้นตักศิณ .เมื่อเกิดแผ่นดินไหวเมื่อพ.ศ.๒๔๗๓ ยากยิ่งแก่การ

ปฏิสังขรณ์ พระนอนองค์ใหญ่ "ชาวสะยอง" (Shawe Thayoung) เป็นพระนอนองค์ใหญ่โตมากที่สุดองค์หนึ่งของโลก ยาวกว่า ๑๘๑ ฟุต สูงตรงพระพาหา ๕๐ ฟุต และงามมากองค์หนึ่ง สันนิษฐานว่าสร้างโดยพระเจ้าธรรมเจดีย์ และโบลี สีมากัลยาณีกับศิลาจารึกกัลยาณี ซึ่งพระเจ้าธรรมเจดีย์ทรงสร้างเนื่องในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา

๘. ทนงหมอน (Nawngmawn) เป็นเมืองไทยใหญ่เหนืออยู่ในภาคกลาง เจ้าเมืองมีศักดิ์เป็น Myosa ตรงกับชั้นพระยาเมือง ไม่ถึงชั้นเจ้าฟ้า

๙. อมรปุระ พระเจ้าปะดุง (ตรงกับรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) เป็นผู้สร้างอมรปุระขึ้นเป็นราชธานี เมืองนี้ได้ชื่อว่าสร้างตามแผนผังเมืองหงสาวดี ซึ่งเมืองที่สร้างดังนี้ทำตามแบบนครราชธานีในอินเดียแต่ศึกษาคำบริพ คือแผนผังเมืองทำแนวกำแพงเมืองเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตั้งราชวังที่ตรงศูนย์กลาง โดยถมดินขึ้นเป็นเนินขาลา แล้วสร้างปราสาทราชมณเฑียรด้วยเครื่องไม้บนเนินนั้น

เมืองอมรปุระมีปูชนียวัตถุสถาน ณ วัดยักไซ์ ที่สำคัญคือ พระพุทธรูปมหาชัย-มุณีซึ่งได้ชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปที่สำคัญที่สุดในพม่า ศิลาจารึกของพระเจ้าปะดุงเรื่องที่กำลังปลนา ซึ่งกำหนดเขตที่กัลปนาลุทิศเงินผลประโยชน์แผ่นดินเก็บจากที่ดินแห่งนั้นถวายสำหรับบำรุงรักษาวัด และรูปหล่อสัมฤทธิ์พระโพธิสัตว์ ๕๐๐ ชาติปัจจุบันมีเหลืออยู่ ๖ รูป อันมีประวัติทางโบราณคดีว่าเป็นของพระเจ้าบุเรงนองเอาไปจากกรุงศรีอยุธยา รูปสัมฤทธิ์เหล่านี้มีตำนานเชื่อถือได้ว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช (สามพระยา) ได้จากเขมรเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๖ อีกต่อหนึ่ง

๙๕๕.๙๓ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-ไทย

ภูมิอากาศและฤดูกาลในบางส่วนของประเทศ เหมาะและไม่เหมาะแก่การท่องเที่ยวต่างกัน คือ

ฤดูลมมรสุมตะวันตก ทางภาคใต้ตั้งแต่หัวหินลงไปตลอดแหลมมลายู อากาศดี

ฤดูมรสุมลมเหนือทางภาคใต้ที่กล่าวข้างต้น ลมและฝนแรงเกินไป

ฤดูน้ำ ตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน พระนครศรีอยุธยา อากาศสบาย

ฤดูลมเหนือตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม ทางทะเลตะวันออกตั้งแต่
ชลบุรีจนถึงจันทบุรี อากาศสบายดี

ส่วนภาคเหนือได้แก่เชียงใหม่ ระหว่างเดือนมกราคมและกุมภาพันธ์
เชียงใหม่อากาศไม่ร้อนจัด

ช่อง ดง ค่าน และปากน้ำ ดังที่กล่าวถึงมีดังนี้ คือ

๑. ช่อง หมายถึงทางข้ามเทือกภูเขา ภาษาอังกฤษเรียกว่า พาส (Pass)
ช่องอาจจะเป็นคดหรือมีขดงก็ได้ ช่องต่างๆ อันเป็นทางขึ้นไปแผ่นดินสูงที่ตั้งมณฑล
นครราชสีมา ตั้งแต่หล่มสักก็ลงไปจนถึงกัมพูชา มี ๑๒ ช่อง เช่น ตอนเมืองเพชรบูรณ์
มี "ช่องสระหม" "ช่องจอม" ตอนเมืองชัยบาดาลมี "ช่อง (ดง) พญากลาง" ตอน
สระบุรีมี "ช่อง (ดง) พญาไฟ" ทางนครนายกและปราจีนบุรี มี "ช่องบูกขุนน" "ช่อง
สะแกราด" "ช่องเรือแตก" "ช่องตะโก" และ "ช่องเสม็ด" เป็นต้น

ช่องสำคัญที่คนเดินไปมาค้าขายมากได้แก่ "ช่อง (ดง) พญากลาง" ซึ่งทาง
ขึ้นภูเขายาวน้อยแต่เดินสะดวก "ช่อง (ดง) พญาไฟ" ทางขึ้นภูเขาสั้นกว่าช่องอื่น
"ช่องตะโก" ลงมาจากบุรีรัมย์ทางยาวแต่ใช้เกวียนขึ้นลงได้ "ช่องเสม็ด" ลงจาก
สุรินทร์ไปทางกัมพูชาไกลกว่าทางอื่น

๒. ดง (Jungle) หมายถึงป่าไม้ใหญ่ขึ้นทึบ เป็นป่าดิบ ไฟป่าไม่ไหม้
ตลอดปี ดงอาจอยู่บนภูเขาหรือบริเวณที่ราบก็ได้ เช่น ดงพระรามที่ปราจีนบุรี
ดงนครแห่งนครนายก เป็นต้น ที่เรียกว่า "ดงพญาไฟ" เป็นทั้งดงทั้งช่อง แต่เป็น
ช่องสำคัญว่าเป็นดง ควรเรียกว่า "ช่องพญาไฟ" เพราะเป็นทางข้ามเทือกภูเขา
จากสระบุรีไปนครราชสีมา

เขตดงพญาไฟ เริ่มตั้งแต่ปากช่อง นครราชสีมา อันเกวียนลงมาถึงได้
แล้วเดินต่อไปในดงจนถึงเมืองนครจันทกจึงหันดงแต่นั้นไป ตอนที่เดินในช่องนั้นก็คือ
ขึ้นเขาลงเขาเรื่อยไปเมื่อข้ามเขาคันยาวต้องเดินบนสันเขาซึ่งทางกว้างประมาณ
๑๐วา ๒ข้างเป็นเหวตลอดภูเขา ช่อง (ดง) พญาไฟได้ชื่อว่า เป็นช่อง หรือ ดง ที่เดิน
สะดวกและไกลกว่าช่องอื่นทั้งหมด ทางคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯ และนครราชสีมา
จึงใช้ทางนี้มากกว่าทางอื่นแต่โบราณ

ที่ได้ชื่อว่าดวงพญาไฟ สันนิษฐานว่าผู้ให้ชื่อหมายเอาองค์พระเพลิง แต่มาแปลว่าพระยาไฟในภาษาไทย จึงเข้าใจว่าร้อนสยดสยองคนจึงกลัวกัน

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จนครราชสีมาในรัชกาลที่๔ ทรงปรารภว่าในดงอากาศเย็นไม่มีเวลาร้อนเลยไม่สมกับที่เรียกว่าดวงพญาไฟ ได้กราบบุขขอให้รัชกาลที่๔ เปลี่ยนชื่อ ซึ่งทรงขนานนามใหม่ว่า "ดงพญาเย็น"

๓. ด่าน เป็นทางออกไปสู่ดินแดนของประเทศใกล้เคียงกับไทย ด่านที่ใช้เป็นทางเดินติดต่อระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านมีดังนี้ คือ

๑. ด่านทางเดินระหว่างมอญกับไทย มี ๒ ทาง คือ

สายเหนือทางหนึ่ง เดินจากเมาะตะมะะ ถึงตาก ทาง "ด่านแม่สอด" ด่านนี้ตั้งอยู่ที่เมืองฉอด เรียกชื่อด่านตามชื่อลำห้วยแม่สอด เติมชื่อด่านแม่ละเมา ซึ่งเรียกชื่อตามอีกลำห้วยหนึ่งต่างหาก อยู่นอกเมืองฉอดไปทางตะวันตก เมื่อได้ปักปันเขตแดนใหม่กับอังกฤษในสมัยรัชกาลที่๔ ได้ย้ายด่านที่แม่ละเมามาตั้งที่เมืองฉอด แล้วเปลี่ยนชื่อเป็นด่านแม่สอด

สายใต้ทางหนึ่ง เดินจากเมาะตะมะมายังกาญจนบุรี ทาง "ด่านพระเจดีย์ ๓ องค์"

ทาง ๒ สายนี้มีหลักฐานว่าใช้มาตั้งแต่สมัยนครปฐมเป็นราชธานี แต่สมัยกรุงศรีอยุธยาใช้ด่านพระเจดีย์ ๓ องค์เป็นพื้น

ทางเดินจากไทยไปกัมพูชา ได้แก่ "ด่านพระเจดีย์" อยู่ในเขตปราจีนบุรี

ทางเดินจากไทยไปพม่า คือ "ด่านสิงขร" อยู่ในประจวบคีรีขันธ์ พันล้านเขมรตัดเป็นทางออกไปสู่ตะนาวศรี ชาวอินเดียและฝรั่งที่ไปมากรุงศรีอยุธยาใช้มาก

๔. ปากน้ำในอ่าวไทยชั้นใน (ไม่นับปากน้ำบางเหี้ยและปากน้ำบางกะจะ ซึ่งนับแต่เพียงปากบาง คือคลองตัน) มี ๕ แห่ง คือ

ปากน้ำบางปะกง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่๒ เรียก "ปากน้ำบาง-มึงกง" เพราะมีปลาหมึกงวม

ปากน้ำเจ้าพระยา เดิมตั้งอยู่ที่อำเภอพระประแดง สมุทรปราการ จึงมีชื่อเรียกว่า "ปากน้ำพระประแดง" ต่อมาตลิ่งงอกรุกทะเลออกไปจนเมืองพระประแดง

อยู่ห่างปากน้ำมาก ในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศจึงโปรดให้สร้างเมืองสมุทรปราการ
ขึ้นใหม่ใกล้ทะเลสำหรับรักษาปากน้ำแทนเมืองพระประแดง ตั้งที่ใกล้คลองตันซึ่งชื่อว่า
บางเจ้าพระยา จึงเรียกปากน้ำนี้ว่า "ปากน้ำบางเจ้าพระยา"

ปากน้ำท่าจีน สันนิษฐานว่าเดิมมีหมู่บ้านพวกจีนหาปลาทะเล ตั้งอยู่ใกล้ปาก
น้ำนี้และเรียกกันว่าบ้านท่าจีน ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โปรดให้ตั้ง
บ้านท่าจีนเป็นเมืองสาครบุรีเมื่อพ.ศ.๑๐๘๘ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นสมุทรสาครในที่สุด
เมื่อตั้งเมืองแล้ว เรียกปากน้ำนี้ว่า "ปากน้ำท่าจีน" และเรียกเมืองสาครบุรีว่า
เมืองท่าจีนด้วย

ปากน้ำแม่กลอง สันนิษฐานว่าเดิมมีตำบลบ้านชื่อว่า "บ้านแม่กลอง" อยู่ใกล้
ปากน้ำจึงเรียกว่า "ปากน้ำแม่กลอง" เมื่อตั้งบ้านแม่กลองขึ้นเป็นเมือง (สมุทรสงคราม)
คนจึงเรียกว่า "เมืองแม่กลอง"

ปากน้ำบ้านแหลม เป็นปากน้ำเฉพาะเมืองเพชรบุรี แต่คนเรียกกันว่า ปากน้ำ
บ้านแหลมเพราะแผ่นดินปากน้ำทางฝั่งตะวันออกยกขึ้นเป็นแหลมยาวออกไปในทะเล
มีบ้านเรือนราษฎรตั้งอยู่เรียกว่า "บ้านแหลม" ปากน้ำจึงได้ชื่อตามตำบลนั้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าการเรียกชื่อปากน้ำ เอาชื่อตำบลซึ่งอยู่ใกล้ปากน้ำมา
เรียกชื่อปากน้ำทั้งสิ้น ชื่อปากน้ำซึ่งมีเพียงแห่งเดียวในตำบลนั้นๆ จึงน่าจะมาจากคำคน
ถิ่นอื่นเรียกเพื่อบอกให้รู้กันว่าจะแล่นเรือ เข้าปากน้ำทางไหน

ชาวต่างชาติในไทย ที่กล่าวถึงมีดังนี้ คือ

พวกแขก ในกฎหมายทำเนียบศักดินาพลเรือนว่าด้วยกรมท่า เรียกชื่อแขก
ต่างจำพวกไว้ดังนี้ คือ

๑. พราหมณ์เทศ คือชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู

๒. แขกประเทศ คือชาวอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลาม ต่อมาเรียกว่า

แขกเทศ หรือแขกบรเทศ

๓. แขกชวา

๔. แขกมลายู

สำหรับพวกแขก เลียงวัว เป็นแขกอินเดียทั้งสิ้นซึ่งมีต่างกันเป็น ๒พวก คือ
 แขกกะลิง นับถือศาสนาอิสลาม เลียงวัวสำหรับฆ่ากิน เป็นอาหารพวกหนึ่ง แขกทมิฬ
 นับถือศาสนาฮินดู เลียงวัวนมและวัวพาหนะ

อนึ่ง ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้มีการจัดเขตที่อยู่สำหรับชาวต่างชาติที่
 เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารดังนี้ คือ

๑. จีนจากพระนครศรีอยุธยา อยู่เหนือคลองกฐีจีนตรงวัดกัลยาณมิตร
๒. ฝรั่งเศสโปรตุเกสเชื้อสายชาวอินเดียจากพระนครศรีอยุธยา อยู่ริมแม่น้ำ
 ไตักฐีจีนต่อลงไป เรียกฝรั่งเศสจีน
๓. จีนจากเขมร อยู่ริมแม่น้ำฝั่งตะวันออก ตรงที่สร้างพระบรมมหาราชวัง
 ปัจจุบัน แล้วย้ายไปอยู่สำเพ็งเมื่อสร้างกรุงรัตนโกสินทร์
๔. มอญเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยา อยู่ริมคลองคูพระนคร ทางฝั่งตะวันออก
 ของสะพานถนนเจริญกรุงมุมสวนสราญรมย์
๕. ลาว อยู่ต่อจากมอญไปทางเหนือ
๖. ญวน อยู่ราวสี่แยกถนนพารุฑและถนนตรีเพชร
๗. แขกเจ้าเซ็น อยู่เหนือพระราชวังถึงคลองมอญ

เมืองต่างๆ กล่าวถึงประวัติ ภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ ของเมืองต่างๆ
 ในสมัยก่อนๆ ดังนี้ คือ

๑. ตำบลบ้านหม้อ กรุงเทพฯ สันนิษฐานว่าเดิมตำบลนี้ทำหม้อกันเป็น
 อาชีพ
๒. กาญจนบุรี ระยะทางไปไทรโยก เปรียบเทียบระยะเส้นทางไป
 ไทรโยกในสมัยรัชกาลที่ ๕ และ พ.ศ. ๒๔๔๓ ถึงแม้ในสมัยหลังจะเดินทางไปได้โดยสะดวก
 กว่าสมัยก่อน แต่น่าเสียดายว่า ภูมิประเทศบางแห่งในเส้นทางซึ่งแต่ก่อนสวยงาม เช่น
 "น้ำตกพุทองช้าง" ซึ่งรัชกาลที่ ๑ เคยโปรดฟังเสียงหมดแล้ว และอนุสรณ์โบราณคดีโขน
 เรือกราบซึ่งเป็นโขนเรือกระบวนในรัชกาลที่ ๑ เช่นกัน โปรดให้ชักขึ้นไว้ในถ้ำผี เมื่อ
 เสด็จไปรบพม่าที่ตีนแดงกำลังสูญไปหมด เนื่องจากคนเข้าใจกันว่าไม้ตะเคียนที่ทำโขน
 เรือเป็นยาอายุวัฒนะ เมื่อใครผ่านไปจึง "ขอเจียด" ถากเอาไป สมอจึงยอมสูญไปในไม่ช้า

๓. เมืองสังขละบุรี กาญจนบุรี เป็นเมืองต่อแดนพม่าทางด้านพระเจดีย์ทองดี เจ้าเมืองเป็นกะเหรี่ยง และราษฎรก็เป็นกะเหรี่ยงโดยมาก

๔. ศรีราชา ชลบุรี เดิมชื่อศรีมหาราชา อากาศสบายมาก ไม่ชื้น สัตว์ที่จะรบกวนเช่น ยุง มด ก็มีน้อยที่สุด และยังมีที่เดินเล่นมาก มีคนไปตากอากาศระหว่างเดือนเมษายนมากเช่นกัน

๕. บางปะอิน พระนครศรีอยุธยา ในเดือนกันยายนถึงตุลาคม อากาศดี ไม่ชื้นเหมือนในกรุงเทพฯ

สำหรับที่บ้านแปง ที่ได้ชื่อนี้เพราะดินนี้มีหินพื้นผิวดินหรือแก้ว แกลบปนอยู่ในดิน ขุดเอาดินขึ้นมาแช่น้ำให้ดินละลายไป จะได้หินพื้นผิวดิน ซึ่งหากเอามาทำแล้วตัวจะได้อ่อนนุ่มเหมือนข้าวปุ้นใช้ทำตัวได้

๖. พิจิตร เมืองพิจิตรในปัจจุบันเป็นเมืองพิจิตรใหม่ ประชาชนส่วนมากอยู่กันในเรื่อง ที่เมืองใหม่นี้จะเข้ชุมมาก แต่ชาวเมืองยังคงพอใจหาสัตว์น้ำเป็นอาชีพกันมาก เพราะมีสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์

๗. ภูเก็ต ตั้งอยู่ริมลำน้ำทุ่งคา (Tongka) ซึ่งเดิมเรือเดินทางที่ถึงเมืองได้โดยสะดวก

จากการทำเหมืองแร่ดีบุก น้ำล้างแร่ได้พาทรายมาถมลำน้ำให้ตื้นจนเรือเข้าไม่สะดวก ได้มีการแก้ไขโดยให้ทำถนนตั้งแต่เมืองภูเก็ตจนถึงชายทะเลที่ปากลำน้ำ แล้วทำท่าจอดเรือต่อชายหาดออกไปถึงที่น้ำลึกให้เรือเข้าจอดได้ทุกเวลา แต่ทรายจากเหมืองแร่ยังคงไหลตามน้ำออกไปถึงทะเล

พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี ได้คิดแก้ไขหลายประการแต่ไม่อาจกันทรายได้ดังกล่าว จึงเปลี่ยนเป็นเรียกเอาตัวเงิน "คอมแมนเสชั่น" แทน และมีโครงการจะทำท่าจอดเรือที่เกาะตะพานน้อยซึ่งเป็นอ่าวน้ำลึกอยู่ห่างพันจากสายน้ำที่ทรายไหล จะทำถนนรถยนต์จากท่าเรือและท่ารถรางให้เข้าไปจนถึงเมืองภูเก็ต แต่ยังไม่ทันทำ ได้อินจกรรมไปเสียก่อน ความคิดจึงระงับมาจนตลอดสมัยรัชกาลที่ ๖ ถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ หม่อมเจ้าสุภะดิศเคซ เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑล พยายามดำเนินการตามความคิด

ของพระยารัชฎานุประดิษฐมหิศรภักดี ทำถนนและทำจอดเรือที่ เกาะตะเกียงน้อยแต่พอ
ใช้ได้ทันรับเสด็จรัชกาลที่๗ ซึ่งเสด็จขึ้นทางนั้น แต่ต่อมาโครงการนั้นต้องเลิกล้มและ
ค้างมา

๘. คอคอดกระ ระนอง ระนองตั้งอยู่ริมทะเลที่ปากน้ำ "ปากจั่น" ทาง
ฝากตะวันออก ตรงข้ามกับแหลมวิกตอเรีย (Victoria Point) ของอังกฤษ
(ปัจจุบันเป็นอาณาเขตของสหพันธมาเลเซีย) มีช่องที่ภูเขาเตี้ยเป็นทางเดินจากชุมพร
ถึงแม่น้ำปากจั่นที่เมืองกระ ลำน้ำตอนที่เมืองกระแคบและตื้น แล้วค่อยๆกว้างออกจน
ออกทะเลที่หน้าเมืองระนอง แม่น้ำปากจั่นเป็นที่ปันแดนระหว่างไทยกับอังกฤษ คือแนว
เขตแดนอยู่ตรงเส้นศูนย์กลางลำน้ำตั้งแต่ปากน้ำขึ้นไปจดยอดลำน้ำจนถึงสันเขาบรรทัด
ซึ่งเป็นสันกันเขตแดนกับพม่า

หลังปีพ.ศ.๒๔๗๕ เป็นต้นมารัฐบาลไทยมีคำริจะขุดคอคอดกระ มีปัญหาอยู่
ว่าหากอังกฤษไม่ยอมให้ขุดลำน้ำ ปากน้ำซึ่งอยู่ในเขตแดนของอังกฤษก็จะขุดคอคอดกระ
ไม่ได้ และถ้าไม่ขุดที่เมืองกระจะเลื่อนไปขุดตอนใต้ลงมา เช่น ที่ระนองก็เป็นเทือก
ภูเขาสูงกระทำไต่ยาก คำรินี้จึงระงับมาจนบัดนี้

๙. สงขลา ตำบลที่สร้างเมืองเดิมเรียกตำบลบ่อยาง ภูมิอากาศตอน
เมืองสงขลาและหาดใหญ่ต่างกันคือ สงขลาอากาศร้อนเพราะพื้นที่เป็นทรายมาก ประ
กอบกับมีเทือกเขาแดงอยู่ริมปากน้ำทางฝั่งตะวันตก เมื่อถึงฤดูลมตะวันตกจะพัดเอา
ไอร้อนจากเทือกเขามาถึงในเมือง ส่วนหาดใหญ่อากาศเย็นสบายกว่าสงขลา

ก่อนหน้าที่จะสร้างเมืองสงขลาที่ตำบลบ่อยาง เมืองสงขลาเดิมตั้งอยู่ฝั่ง
ในทางเขาแดง ปากน้ำเมืองสงขลาเข้าทางเก่าแข่ง ชัดสนด้วยไม่มีน้ำจืดใช้ ชาวบ้าน
ต้องข้ามมาตักน้ำจืดที่บ่อยางฝั่งนอก เมื่อจะตั้งเมืองสงขลาใหม่ จึงข้ามมาตั้งที่บ่อยาง
เพื่อสะดวกในการใช้น้ำ แต่ปัจจุบันบ่อยางดังกล่าวตื้นเขินหมดแล้ว

๑๐. บ้านแม่ลา สิงห์บุรี อยู่ใกล้กับพระนครหรืออยุธยา

๑๑. อ่าวบ้านคอน สุราษฎร์ธานี เป็นอ่าวกว้างใหญ่แต่น้ำทะเลตื้นมาก
และคลื่นลมแรง การเดินเรือในอ่าวนี้ต้องเลือกเวลาน้ำขึ้น ในเวลาที่น้ำลงระดับน้ำ
จะสูงประมาณ ๒ฟุตเศษเท่านั้น หากเป็นเรือใหญ่จะติดตื้น เรือเล็กจะจม

สตรีไทย ในการท่องเที่ยวตามบ้านเมืองต่างๆ และต่างประเทศ สตรีไทยโดยมากมีอุปนิสัยชอบเที่ยวชื้อของ และดูสถานที่สวยงาม เช่น สวน น้ำตก ยิ่งกว่าการเที่ยวดูถิ่นฐานบ้านเมืองอันจะเป็นความรู้อย่างจริงจัง

๙๑๔.๙๕ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-มาเลเซีย

มาเลเซีย มีสถานที่น่าท่องเที่ยวหลายแห่ง เช่น "แคเมรอน ไฮแลนด์ (Cameron Highlands)" ซึ่งเป็นที่ผืนใหญ่อยู่ในระหว่างภูเขา ใต้ตามตามชื่อนายแคเมรอน พนักงานทำแผนที่ชาวอังกฤษบุคคลแรกที่ไปพบ สถานที่นี้อยู่กึ่งกลางแหลมมลายู ในอาณาเขตเมืองปะหัง พื้นที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๕,๕๐๐ ฟุต พันเขตใช้มาลาเรีย และอากาศบริสุทธิ์สบาย มีผู้ไปสร้างโฮเต็ลต้อนรับนักท่องเที่ยว และมีน้ำประปาไฟฟ้าใช้คนนิยมไปเที่ยวกันมาก

เกาะวิกตอเรีย เดิมชื่อเกาะสอง เป็นเกาะของเมืองระนอง ประเทศไทย เดิมเป็นเกาะเปล่าไม่มีบ้านเรือนผู้คน อยู่ตรงทางเข้าลำน้ำปากจั่น ได้ยกให้เป็นของอังกฤษในรัชกาลที่ ๔ เพื่อใช้อำนาจของอังกฤษซึ่งปกครองแหลมมลายูในขณะนั้น ก็นำอำนาจฝรั่งเศสซึ่งปรารถนาจะมาขูดคลองลัดแหลมมลายูที่คอคอดกระในระนอง เพื่อแสวงหาอิทธิพลทางการเมืองเหนือดินแดนแถบนี้ เมื่ออังกฤษได้เกาะสองไปแล้วได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า เกาะวิกตอเรีย การดำริขูดคลองกระของฝรั่งเศสในครั้งนั้นได้ระงับไปดังพระราชประสงค์

เกาะปีนัง เป็นเกาะเล็กกว่าสิงคโปร์ อากาศดีกว่า แหล่งซึ่งเป็นที่ตั้งบ้านเรือนมีความสงบเงียบดี มีภูเขาสูงสำหรับผู้ชอบอากาศเย็น ราษฎรมิทั้งไทยและจีน และมีพวกจีนที่คุ้นกับไทยมาก เกาะปีนังยังอยู่ใกล้กับไทยมาก สามารถเดินทางไปมาได้โดยสะดวก ทั้งโดยทางเรือ รถไฟ เครื่องบิน และแม้รถยนต์ส่วนตัว นอกจากนี้ที่นี่ปีนังยังเป็นตลาดที่สามารถหาซื้อ เครื่องใช้ที่เป็นของฝรั่ง อยู่นั้น ได้ดี ทั้งราคาเยากว่ากรุงเทพฯ มาก

สถานที่น่าเที่ยวในปีนังแห่งหนึ่ง คือ สวนลิง สร้างในหุบเขาน้ำตกซึ่งปล่อยให้ เป็นตงอย่างธรรมชาติ คนที่ไปเที่ยวสวนนี้มักซื้อกล้วย และถั่วไปเลี้ยงลิง

ซึ่งมาอาศัยอยู่ฝูงใหญ่ และคุ้นกับคนมาก

ในปีนี้มีร้านขายข้าวแกงมาก มีทั้งอย่างห้องอาหารและร้านแพงลอยตั้งกลางแจ้ง แต่เทศบาลบังคับให้ร้านแพงลอยรวมขายอยู่ในบริเวณเดียวกัน มีคนมากกินกันมาก เพราะคนชั้นกรรมกรและพวกรับจ้างรายวันมีมาก ร้านอาหารต่างๆ นี้ล้วนขายอาหารจีน ส่วนแขกอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลามมักซื้อขายกันเป็นหลักแหล่งไม่มีที่เป็นชั้นกรรมกร แขกอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดูหุงหากินเองไม่อาศัยร้านขายอาหารจีน ชาวมลายูพื้นเมืองก็ เข่นกันกินอยู่กับครัวเรือน

บริเวณชายหาดด้านตะวันออกของเกาะปีนัง มีบ้านเรือนแพของชาวจีนปลูกอยู่ก่อนสร้างเมือง รัฐบาลมีนโยบายให้เลิกปลูก แต่ใช้วิธีสุ่มไม่บังคับให้หรือห้าม แต่ห้ามปลูกเพิ่มขึ้น ที่ผู้บังคับต้องรู้ไปเรื่อยๆ ย่อมจะหมดไปในที่สุด

ส่วนบริเวณชายทะเลด้านตะวันตกเฉียงเหนือที่ตำบล "ตันหยงใต้กิ่ง" รัฐบาลจัดการบำรุงอาชีพประมงของชาวประมงในถิ่นนี้ โดยลงทุนถมเขื่อนเป็นที่ผืนใหญ่ ออกไปทะเล แล้วให้บริษัทมาสร้างบ้านเรือนด้วยเครื่องมือมุ้งสังกะสี ชายผ่อนแก่ชาวประมงในราคาเยา

ประชากรในปีนัง ประชากรที่ปีนัง มีมนุษย์ผิวสีต่างกันมากกว่าที่แห่งใด เพราะมีหลายพวกหลายชาติอยู่ ไม่ปะปนกัน มี ๖ พวกใหญ่ คือ

๑. ฝรั่ง มาอยู่เพียงเพื่อประกอบอาชีพชั่วคราวแล้วกลับไปบ้านเมือง ไม่ใคร่มาตั้งรกรากถาวรเหมือนอย่างในอเมริกาและออสเตรเลีย

๒. จีน มีมากกว่าพวกอื่น มาตั้งรกรากกันอย่างถาวร แต่ยังถือตัวว่าเป็นจีน

๓. แขกอินเดียฝ่ายใต้ นับถือศาสนาพหุทมณ์ มาอยู่เพื่อประกอบอาชีพ

๔. แขกอินเดียฝ่ายเหนือ นับถือศาสนาอิสลาม มาอยู่เพื่อประกอบอาชีพ

เช่นกัน

๕. พวกมลายูซึ่งเป็นชาวพื้นเมือง มีน้อยกว่าจีน และอยู่กระจัดกระจาย

ไปทั่วเกาะปีนัง ฐานะไม่มั่นคงเหมือนจีน

๖. ไทย มีประมาณ ๕๐๐ ถึง ๖๐๐ คน

อนึ่ง พวกแขกอินเดียฝ่ายใต้ ที่มาอยู่ในปีนังมีเป็น ๓ พวก คือ ทมิฬแท้ พวกหนึ่งมีลิวคำจัด พวกนี้เป็นคราวิเตียนมิใช่อาหรับ ส่วนมากมาเป็นกุลีสวนยาง มีบางกลุ่มนับถือศาสนาอิสลาม บางกลุ่มเป็นพ่อค้า บางกลุ่มเป็นเจ้าของให้กู้เงิน พวกหนึ่งเป็นชาวตำบล Jaffna ในเกาะลังกา ส่วนมากเป็นพนักงานรถไฟในมลายู มีลิวคำจัดเหมือนพวกแรก อีกพวกหนึ่งเป็นชาวแคว้นมาลาบาร์ (Malabar) ในอินเดียใต้ ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับแคว้นทมิฬ มีลิวไม่คำจัด บางคนถึงชาวเหลืองเพราะส่วนมากมีสายเลือดพราหมณ์ พวกนี้มาตั้งร้านกาแฟ ภัตตาคาร แขกอินเดียทั้ง ๓ พวกนี้ส่วนใหญ่พูดภาษาทมิฬ เพราะหาเลี้ยงชีพท่ามกลางชาวทมิฬ

หญิงไทยในปีนังมักแต่งตัวอย่างยอหย่า แต่ต่อมาแต่งกายเหมือนอย่างชาวกรุงเทพฯ มากขึ้น

ส่วนผู้หญิงจีนชั้นคฤหบดี เป็นยอหย่าแทบทั้งนั้น เป็นเจ๊กมีน้อย ทั้งนี้เพราะชาวจีนที่มาทำมาหากินในต่างประเทศมาแต่ผู้ชาย เมื่อมาตั้งหลักฐานมาได้หญิงชาวเมืองเป็นภรรยา แต่ชาวเมืองปีนังนับถือศาสนาอิสลามรังเกียจจีนซึ่งเป็นชาวต่างศาสนา จีนจึงมาแต่งงานกับผู้หญิงไทยในภูเก็ต บุตรที่เกิดมาเป็นชาติผสม ชาวมลายูเรียกลูกผู้ชายนี้ว่า "بابา" ลูกผู้หญิงเรียก "ยอหย่า"

๔๑๕.๕๕ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-สิงคโปร์

เกาะนี้อากาศร้อนอบ ฝนตกไม่เป็นเวลา ผู้คนมุ่งหน้าแต่หาเงินเลี้ยงชีพ สิงคโปร์เป็นเกาะใหญ่กว่าปีนัง แต่ไม่น่าท่องเที่ยวเหมือนปีนัง

๔๑๕.๕๖ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-กัมพูชา

ย่านเมืองใหญ่ของกัมพูชาตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบมาก่อน ทั้งนี้ ทางตะวันตกมีแต่หัวเมืองเล็กน้อย

นครวัดและนครธม ในปีพ.ศ.๒๔๗๗ ได้ปรับปรุงเส้นทางและสร้างไฮเต็ลสำหรับพักอาศัยให้สะดวกสบายแก่นักท่องเที่ยว บรรดาโบราณวัตถุก็มีการขุดพบขึ้นอีกหลายอย่าง

พนมเปญ เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำปาสัก

๔๑๕.๕๘ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-อินโดเนเซีย

บันดุง เมืองนี้มีภูเขาสูงล้อมรอบ ทัศนียภาพงดงามน่าดูมาก แลเห็นบ้านเรือนและเรือกวานที่อยู่กับพื้นดินค่อยๆ สูงขึ้นไปจนถึงแนวเมฆบัง และเหนือแนวเมฆขึ้นไป ยังแลเห็นบ้านเรือนและเรือกวานตอนยอดเขาอีกชั้นหนึ่ง เปรียบเสมือนเห็นภาพเมืองสวรรค์และเมืองมนุษย์พร้อมกัน

มดโยเกอร์โต อยู่บนเกาะชวาเคยเป็นราชธานีสมัยมีชปะหิต มีรูปศิลาทำเป็นนารายณ์ ทรงสุบรรณแบบชวาซ้อนข้างงามตั้งเป็นประธานในพิพิธภัณฑสถานเล็กๆ แห่งหนึ่ง ออกจากเมืองนี้ไปราว ๑๙ไมล์ รัฐบาลมีโครงการตั้งพิพิธภัณฑสถานโบราณของชวาตะวันออกขึ้นใหม่ ปลูกเพียงแต่โรงหลังคาจากไว้หลายหลังสำหรับตั้งแสดงโบราณวัตถุโดยตั้งขึ้นแสดงไว้เป็นหมวดหมู่ ที่น่าสนใจอย่างหนึ่งคือมีตุ๊กตาเสียดกะบาลเหมือนอย่างสวรรค์โลกมากมาย แต่ปั้นด้วยดินเผาไม่เคลือบ จึงสันนิษฐานว่าทั้งไทยและชวาได้ตำราพิชัยเสียดกะบาลจากอินเดีย

สุรบายา ตั้งอยู่บนเกาะชวาเช่นเดียวกัน มีสวนเลี้ยงสัตว์ ซึ่งมีสัตว์แปลกๆ น่าดูหลายอย่าง

๔๑๗.๒ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-เม็กซิโก

เม็กซิโก เป็นประเทศที่มีชายอาณาเขตเป็นที่ต่ำ แต่นครหลวงตั้งอยู่บนแผ่นดินซึ่งเป็นที่สูงมาก อากาศไม่พอหายใจ ชาวต่างประเทศที่ไม่ชินอากาศจะทนอยู่ไม่ได้

๔๒๐ ชีวิตประวัติ

พรรณนาเรื่องราวบางคนเกี่ยวกับชีวิตประวัติบุคคลบางท่านทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ดังมีรายชื่อต่อไปนี้ คือ: ก.ศ.ร. (กุหลาบ ตฤณานนท์), กรมพระราชวังบวรมหาดคีร์พลเสพ (ในรัชกาลที่๓), กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ, ท่านกลีบ, หม่อมเจ้าหญิงกัลยาณคัมภ์ดี โสณกุล, พระยากาญจนดิษฐ์บดี (พุ่ม), พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ แห่งเชียงใหม่, กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน, กิ่งทูนแมงคยี อัครมหาเสนาบดีฝ่ายพลเรือนแห่งพม่า, เจ้าแก้วนารัฐ แห่งเชียงใหม่

หม่อมไกรสร, ขรัวอินโข่ง, เจ้าฟ้ากรมขุนชัชยิกัลยา, หม่อมเข็ม ในเจ้าพระยาเท-
 เวศรวงศ์วิวัฒน์, พระยาตงคารสาธิตี (พลอย), จอห์น ครอเฟ็ด (การผิด), ครู-
 คนตรีไทยคนสำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๕, ครูศิลปินด้านต่างๆ, ศาสตราจารย์คลื่นเพล,
 หม่อมเจ้าหญิงจงจิตรถนอม ดิศกุล, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เซอร์
 รอเบิร์ต จอมเบ็ค (Sir Robert Schomburgh), หม่อมเจ้าหญิงจามเทวี ยุคล,
 พระยาจินดารักษ์ (จำลอง สวัสดิ์-ชูโต), พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,
 โจรจันท์, กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, พระเจ้าจันทระอุปถัมภ์แห่งอินเดีย, พระเจนจันทรจักร,
 หม่อมเจ้าเจริญใจ จิตรพงศ์, กรมขุนเจริญผลภูลสวัสดิ์, หม่อมเจิมในสมเด็จพระประ-
 ยาดำรงราชานุภาพ, "เจ้าครอกฉิมใหญ่", "เจ้าครอกวัดโพธิ์", "เจ้าคุณกลาง",
 "เจ้าคุณกลี", "เจ้าคุณตำหนักเดิม", "เจ้าคุณตำหนักใหม่", "เจ้าคุณโต", "เจ้าคุณ-
 น้อย", "เจ้าคุณประสูติน", "เจ้าคุณปราสาท", "เจ้าคุณเป้า", "เจ้าคุณพี",
 "เจ้าคุณวัง", "เจ้าคุณวังหน้า", "เจ้าคุณวังหลวง", "เจ้าพระฝาง", หม่อมเฉื่อย
 ในสมเด็จพระประยาดำรงราชานุภาพ, เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์, เจ้าเมืองชุมพร,
 หม่อมเชิงจ่าย บุนนาค, สมเด็จพระเชษฐาธิราช, พระไชยยาภิวัฒน์, ยอร์ช เซเดส์,
 ญาณานัติศ, พระราชชายาเจ้าดารารัศมี, พระองค์เจ้าหญิงคาราวดี, สมเด็จพระม-
 พระยาดำรงราชานุภาพ, พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซิมก้อง ณ ระนอง),
 พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซิมเจียง ณ ระนอง), หม่อมเจ้าทิศานุวัต ดิศกุล,
 พระอาจารย์แดง วัดหงส์รัตนาราม, ต้นภูมุต แห่งไทรบุรี, หม่อมเจ้าตระหนักนิธิผล ;
 ไชยันต์, ต่อเขียนโก, พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ แห่งพม่า, พระองค์เจ้าหญิงตะรังงา,
 ครูตั้ง, ตั้งไข่, "พระยาตบเหล็ก", เจ้าอุปราชติสสะ, หม่อมเจ้าเตตตินปยุ (โอรส
 พระองค์เมษระ), แดงดาหุ่ญคีย์ แห่งพม่า, หม่อมราชวงศ์โต จิตรพงศ์, ถวัต
 ฤทธิเดช, หม่อมเจ้าถาวรมงคล ไชยันต์, หม่อมราชวงศ์เถาะ, เจ้าทิพเกษร แห่ง
 เชียงใหม่, พระยาพิภโกษา (หมาโต โชติกเสถียร), โจรทิม, "บุลกระหม่อม
 ปราสาท", หลวงเทพรจนา (กัน), เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวดี, กรมหมื่นเทววงศ์-
 วโรทัย, พระองค์เจ้าเทวีวิไลยวรรณ, ธนิต อยู่โพธิ์, พระเจ้าธรรมเจดีย์ แห่งพม่า,

ธรรมปาละ, พระธรรมติลก (น่วม) วัดสระเกศ, เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี,
 พระยาธรรมศาสตร์ (จ้อย สุวรรณทัต), เจ้าพระยาธรรมมาธิกรณ์, พระยานคร-
 พระราม (สวัสดิ์ บหากายี), พระยานครราชเสนี (กาจ สิงหเสนี), เจ้าพระยา-
 นครศรีธรรมราช (น้อย), สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต, หม่อมเจ้า-
 หึงนงลักษณ์ทัศนีย์ ทองใหญ่, หม่อมเจ้านันทิยาวัต สวัสดิ์วัฒน์, พระยานรเนติบัญชา-
 กิจ (ลัก เศรษฐบุตร), กรมหลวงนรินทรเทวี, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา-
 นวัตรดิวงศ์, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, เจ้าจอมมารคาน้อย, นักซี, นักองค์สี่,
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระเจ้านันทบุเรง, เจ้านันทเสน, พระ-
 อาจารย์นาค ณ วัดทองเพลง ธนบุรี, มหาเถรนาคราช, สมเด็จพระนารายณ์
 (นักองค์คน) แห่งกัมพูชา, สมเด็จพระนารายณ์มหาราช, พระยาบริรักษ์ภูธร (ขำ),
 พระบริสุทธิโลหภูมิทร (กล่อม), เซอร์ เจมส์ บรู๊ก (Sir James Brooke),
 พระครูบาทวีชัย แห่งเชียงใหม่, พระยาโบราณราชธานินทร์, พระบาทสมเด็จพระ-
 ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระองค์เจ้าปิ่นมานะ (ราชบุตรพระเจ้ามณฑง แห่งพม่า),
 ประกิจ (บุตรพระยาสรรพกิจเกษตรกร), พระประดิษฐไพเราะ (มีแขก), เจ้าคุณ-
 พระประยูรวงศ์, หม่อมเจ้าหญิงปลื้มจิตร จิตรพงศ์ "นุญ", ปะโตเลมี, ปานขลิ
 บุนนาค, พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว, หม่อมเจ้าปิยรักดีนาถ, สมเด็จ-
 พระปิยมารดี, พระองค์หญิงผ่อง, กรมหมื่นพงษาดิศรมหิป, พระสัมพันธวงศ์เธอ
 พระองค์เจ้าหญิงพรรณราย, หลวงพรหมปกาศิต (เจ้ากรมอ่อน), พระพรหมาธิบาล
 (จร บุนนาค), พระพรหมพิจิต (ใจ), พระองค์หญิงพวงสร้อยสอางค์, พระยา-
 พังงา (ขำ), สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, เจ้าพระยาพิชเชนทรโยธิน (อุ่ม
 พิชเชนทรโยธิน), พระองค์เจ้าพิมเสน, หม่อมเจ้าพิริยศยุคล สวัสดิ์วัฒน์, สมเด็จ-
 พระพญาจารย์ (ศรี), พระพุทธเกษตรราวัณ (โพธิ์), พระองค์หญิงพุทธประดิษฐา,
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย,
 คุณหม่อม, หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล, พระยาเพชรกำแพงสงคราม (ชุย),
 สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงเพชรรัตนราชรัตนสุตา, เชวเสียบ เดอ ฟอแบงค์, ครูฟุสโค,

แมกส์ แพ็คเตอร์, ครุไฟต์, พระภักตินรเสวธ (เลิศ เศรษฐบุตร), พระยาภูเก็ท-
 โลทเกษตรารักษ์ (ทัต), จมื่นมณเฑียรพิทักษ์, พระเจ้ามณังแห่งกัมพูชา, พระยา-
 มนตรีสุริยวงศ์ (ชื่น บุนนาค), พระมหาธรรมราชาลิไท, พระมหามนตรี (ทรัพย์),
 เจ้าพระยามหาโยธา (พญาเจ่ง คชเสนี), มองโปชิน (นายโรงละครโยเดียมีชื่อ
 ของพม่า), พระเจ้ามินดง แห่งพม่า, เจ้าพระยามุขมนตรี (อวบ เปาโรหิต),
 เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม), พระเจ้ายอร์ชที่๕ แห่งอังกฤษ, หม่อมเจ้ายาใจ
 จิตรพงศ์, ยามาตา (ออกญาเสนาภิมุข), พระเจ้ายาลอง แห่งเวียดนาม, ยัม
 บัณฑยางกูร, ครุยูเซน (มร.เฮวดเซน), เจ้ายุติธรรมธรแห่งเมืองจำปาศักดิ์,
 พระเจ้าเยนฉิลขาน (Genghis Khan); เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์, พระยารัชฎา-
 นุประดิษฐมหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง), พระยาราชโกษา (จันทร์ รัชโรทัย),
 เจ้าราชดภัย (บุตรคนใหญ่ของเจ้ายุติธรรมธร เจ้าเมืองจำปาศักดิ์), พระภิกษุ-
 โลกนาถ, กรมหลวงวงศาธิราชสนิท, พระยาวจีสัตยารักษ์ (ดิศ), เจ้าพระยา-
 วรพงษ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว.เย็น อิศรเสนา), เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนฯ, เจ้าพระยา-
 วิชเยนทร์ (คอนสแตนติน ฟอลคอน), พระยาริเศษสังฆาตา (อ้อม), พระครูวิสุทธิ-
 วงศาจารย์ (เข้ม แห่งวัดฉลอง ภูเก็ต), พระภิกษุวิสุตสาร, ศรีปราชญ์, เจ้าพระยา
 ศรีวิชัยฉินทร (ชม สุพรรณารจุน), พระศรีสุนทรโวหาร (ภู), พ่อขุนศรีอินทราทิตย์,
 เจ้าศักดิ์ประสิทธิ์ (เบน), เจ้าศักดิ์ประเสริฐ (อุย), พระราชินีสุปยาสด แห่งพม่า,
 สเตเฟเฟน (ชาวฮอลันดา), สมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธิบดี, ตาสังขารา
 (สมญา), สาย (บุตรชายพระเทพวงศา), พระเจ้าสีป้อ แห่งพม่า, พระเจ้าสีนุ,
 แห่งกัมพูชา, เจ้าฟ้าสุทัศน์, เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (บุญศรี), กรมขุนสุนทรภูเบศร,
 เจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์), คุณสุวรรณ, พระยาเสนาอนุชิต (นุช ณ นคร),
 พระเสนาบดีสุริยวงศ์ (ขุนเณร), เสียง พนมยงค์, คุณเสือ, พระเจ้าเสือ, พระ-
 เจ้าทวงสิทธิ์ใจอ่องเต้, พระยาหัตถการบัญชา, องเชียงสือ, พระยาอนุกุลสยาม-
 กิจ (กิมจิ่ง แซ่ตัน), พระยาอนุมานราชชน, เจ้าอนุวงศ์ แห่งเวียงจันทน์, พระ-
 ยาอภัยภูเบศร (เลื่อน อภัยวงศ์), เจ้าพระยาอภัยราชา (โรลังย์คิมินส์),

พระนางอเลนั้นดอ แห่งพม่า, พระยาอภัยภูงคตทศรักษา (กิมจิ้ง แซ่ตัน), พระเจ้า-
อินทริชยานนท์ แห่งเชียงใหม่, พระยาอภัยธรรม (เพชร), ยองโทเฮาซูลี.

๔๒๙.๑ นามสกุล

พระอธิบายเล่าเรื่องประวัติของสกุลต่างๆ ดังนี้ คชเสนี จันทโรจนวงศ์
ณ ระนอง บุณนาค รัชโรทัย ศุภมิตร สวัสดิ์-ชูโต สิงทเสนี
อมมาตยกุล

๔๒๙.๔ เครื่องหมายตราส่วนบุคคล

ตราประจำตัวบุคคล สันนิษฐานว่าตราประจำตัวบุคคลที่เก่าที่สุด
ทำเป็นรูปสัตว์ก่อน โดยเอารูปสัตว์ประจำปีเกิดของตนทำตรา และเพื่อมิให้ซ้ำกับ
ของผู้อื่นซึ่งใช้รูปสัตว์ปีเดียวกัน ได้ทำรูปสัตว์ให้แปลกพิสดารขึ้น ต่อมาทำเป็นรูปคน
รูปเทวดา ซึ่งน่าจะทำตามฐานะของผู้นั้น

จีนและญี่ปุ่น ใช้ตัวหนังสือเป็นลายตราประจำตัวของแต่ละคน ลายตราจึง
ต่างกันไ้มากกว่าของไทย

"ตราลายพิศของสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวง
เพชรบุรีราชสิรินทร" สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงคิดแบบ เป็นรูป
กำไลกำนับบัว ๒วง มีดอกประจำยามอยู่ข้างใต้ แสดงความหมายคำว่า วลัย อลงกร
และมีรูปพระสถูปเป็นเครื่องหมายพระธาดูจอมเพชร ภาพภายใต้พระธาดูจอมเพชร
ทำเป็นภูเขาและดวงตาลแสดงความหมาย "กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินทร"

ลายตรานี้โรงเรียนราชินีถ่ายแบบไปทำปกหนังสืองานพระศพ

การลงลายมือชื่อ (เซ็นชื่อ) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า-
อยู่หัว ทรงเป็นคนไทยคนแรกที่ใช้การเซ็นชื่อด้วยลายมือแทนประทับตรา ทั้งนี้
เพราะทรงมีลายพระหัตถ์โต้ตอบกับชาวต่างประเทศในอเมริกาและป็นังเนื่องๆ ใน
ระหว่างที่ยังผนวชทรงใช้ว่า "ฟ้าใหญ่" คือ FaYai เป็นอักษรภาษาอังกฤษ เมื่อ
เสวยราชย์แล้ว ทรงเซ็นว่า S.P.P.M. Mongkut

ต่อมาผู้นั้นทำตามแบบอย่าง ล้วนเซ็นชื่อเป็นอักษรภาษาอังกฤษ เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสวยราชย์แล้วทรงใช้ว่า Chulalongkorn กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทรงใช้ K.P.R.W.B.S. Mongol สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบวรราชบุรี ทรงใช้ Mahamala การลงพระนามด้วยลายพระหัตถ์ชั้นแรกในหนังสือราชการนั้น มักใช้แต่ในฎีกาหรือเรื่องราวและใช้ภาษาอังกฤษแทบทั้งสิ้น เมื่อการเขียนเป็นจดหมายไปมาถึงกันมีมากขึ้นจึงใช้ลงนามเป็นอักษรไทย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นบุคคลแรกที่เริ่มการเซ็นชื่อเป็นอักษรไทยเช่นกัน คือ ทรงเซ็นพระปรมาภิไธยว่า "สมเด็จพระปรมเรนทรมหามงกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฉันทินสยาม"

การเซ็นชื่อ เป็นอักษรไทยแพร่หลายในสมัยรัชกาลที่ ๕

นามบุคคล การตั้งชื่อบุคคลมีวัตถุประสงค์ ๒ อย่าง คือ จะมีให้พ้องกับชื่อคนอื่นหรือสืบทอดอย่างหนึ่ง ตั้งตามนิมิตที่เห็นเหมาะหรือเห็นเป็นสิริมงคลอย่างหนึ่ง

ชื่อคนโดยทั่วไปมักมี ๒ ชื่อ คือชื่อตามที่เรียก และชื่อตั้ง ชื่อตามที่เรียกมักเรียกให้สะดวกปาก เพียงเพื่อให้ทราบว่าเป็นใครเท่านั้น ส่วนชื่อตั้งต้องคิดต้องเลือกกันเป็นพิเศษ

การตั้งชื่อมิให้พ้องกับผู้อื่นเป็นเรื่องยาก คนไทยในสมัยโบราณจึงหาคำเพิ่มเข้าข้างหน้าชื่อหรือต่อเข้าข้างหลัง เพื่อให้รู้ได้เฉพาะตัว เช่น เอาคำ "อ้าย" นำหน้าชื่อให้รู้ว่าผู้ชาย "ฮี้" นำหน้าชื่อให้รู้ว่าผู้หญิง "นาย" นำให้รู้ว่าเป็นคนทาส "นาง" นำให้รู้ว่าเป็นคนทาสหญิง เป็นต้น คำที่ต่อท้ายชื่อมักเอาคำบาลที่อยู่ เช่น มหาโจรคนหนึ่งในสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ เรียกกันว่า "อ้ายอ่วม ออกโรย" เพราะมีชื่อตัวว่าอ่วม อยู่ตำบลบ้านนอกโรย แขวงเมืองอ่างทอง การเรียกเช่นนี้เหมือนกับประเพณีฝรั่ง เช่น มองสิเออร์ เคอ โชมอง หมายถึงท่านผู้อยู่ ณ ตำบล โชมอง เป็นต้น

มีผู้ตั้งชื่อบุตรธิดาแปลกๆ อยู่บ้าง สังเกตดูเพื่อให้ได้ความหมายเป็นสิริมงคล และเพื่อให้คล้องจองกันด้วย เช่น รายชื่อบุตรธิดาของพระยาศรีสุรราช (วันบุณนาค) รวม ๑๐ คน และบุตรธิดาของเจ้าอัครราชรวม ๑๑ คน เป็นต้น

เรื่องชื่อ สรุปลงได้ว่า การเรียกชื่อสิ่งอันเป็นสาธารณะ มักเรียกจากสิ่งที
เห็นด้วยตา เช่น หนอง โสน วัดโพธิ์ ฯลฯ ส่วนชื่อคนเรียกตามผู้ใหญ่หรือที่ใครๆ เรียก
กัน เช่น ใหญ่ กลาง เล็ก ชื่อไฟเราะ เป็นของนักปราชญ์ตั้ง ส่วนที่มีสร้อยต่อชื่ออย่าง
ยัตยานั้นเกิดภายหลังชื่อไฟเราะอย่างแน่นอน

ในสมัยก่อนคนไทยไม่นิยมการเรียกชื่อคนสำคัญ ซึ่งเนื่องมาจากคติที่นับถือ
กันว่า การกระทำกตยาตมแก่ผู้ใดต้องได้ชื่อจริงไปเขียนลงในยันต์จึงจะศักดิ์สิทธิ์
การที่ชื่อนี้เติมของคนสำคัญจึงทำเพื่อป้องกันกตยาตมประการหนึ่ง และยังเป็นความ
คิดของบริวารชนซึ่งหลักการต่ำสูงในการเอ่ยชื่อผู้มีบรรดาศักดิ์สูง

๙๒๔.๖ เครื่องราชอิสริยาภรณ์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ เป็นเครื่องหมายศักดิ์ จะปรากฏจากตัว ได้ด้วยการ
เวนคืนหรือที่สุดถึงมรณภาพ

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดของรัชกาลที่ ๕ คือ เครื่องราชอิสริยาภรณ์
มหาสุรภรณ์สยาม ได้พระราชทานแก่พระยารัชฎานุประดิษฐมหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ
ระนอง) เป็นบำเหน็จความดีความชอบที่ท่านผู้นี้ได้ทำการบำรุงหัว เมืองฝ่ายตะวันตก
ในรัชสมัยของพระองค์ให้รุ่งเรืองเจริญก้าวหน้าเป็นอเนกอนันต์ เมื่อก่อนจะเสด็จ
สวรรคตเพียง ๓ เดือน

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตราจักรี ออกแบบโดยครอกตั้ง ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้า-
กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงสรรเสริญว่า เป็นช่างที่มีความคิดริ้วรู้ช้อย่างสูง
สมควรเทิดบูชาเป็นครู และเป็นช่างที่ทรงยอมรับว่าพระองค์เองสู้มิได้

๙๒๔.๖ เครื่องหมายราชการ

ตราที่ดินของเวียดนาม เป็นตราตำแหน่งที่พระเจ้าแผ่นดินเวียดนาม
(ญวน) ตั้งพวกท้าว ขุน ลักษณะที่ดินเป็นหีบไม้ขนาดเล็ก ภายในมีผ้าเขียนแผนที่ดินหนึ่ง
และดวงตราสำหรับประทับหนังสือหลายดวง

"กงดิน" มีความหมายว่า อาณาเขต ซึ่งหมายถึงแผนที่นั้นว่ามีอำนาจปกครอง
ไปถึงไหน

การแกะรูปตรา เมื่อตราในราชการใช้มาจนเสื่อมไป จะโปรดให้ทำการ "รูป" ตรา ตราโดยทั่วไปทำการอย่างไม่มีพิธีรีตองจะแล้วเสร็จเมื่อไรก็ได้ แต่ตราพระราชลัญจกร การรูปตราต้องทำพิธี คือช่างผู้ทำการแกะรูปต้องนุ่งขาวห่มขาว สมทานศีลก่อน แล้วลงมือแกะรูปตั้งแต่รุ่งสว่างและต้องแล้วเสร็จก่อนค่ำในวันเดียวกัน

การแกะรูปตราหลายๆปีจึงทำครั้งหนึ่งจนรูปไม่ได้จึงแกะเปลี่ยนตราใหม่ เช่น ตราสามดวงซึ่งใช้มาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ได้แกะเปลี่ยนใหม่เมื่อรัชกาลที่ ๒

การแกะรูปตราพระราชลัญจกร ที่มีกำหนดว่าต้องทำการเสร็จก่อนค่ำ สันนิษฐานว่าเป็นเพราะเป็นตราที่ต้องใช้ในราชการอยู่เสมอทำซ้ำมิได้ และการที่แกะรูปตราหลายครั้งไม่ได้ เพราะตรานั้นตรึงรูปให้หน้าผายบนเล็ก ถ้าแกะรูปมากหนอบจะขาด เมื่อรูปจนถึงขอบจะขาดต้องเปลี่ยนตราใหม่

การประทับตรา การประทับตราเป็นสำคัญของบุคคล เป็นประเพณีของประเทศทางตะวันออกตั้งแต่อินเดียถึงจีนและญี่ปุ่น วิธีลงชื่อด้วยลายมือฝรั่งเป็นผู้นำแบบอย่างเข้ามา

เดิมไทยใช้การประทับตราเพียงอย่างเดียว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้การลงพระปรมาภิไธยก่อนผู้อื่นเมื่อยังทรงผนวช โดยใช้ "ลายเซ็น" เป็นภาษาอังกฤษ

สำหรับหนังสือราชการใช้ประทับตรามานาน สมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทรงเริ่มลงพระนามก่อนผู้อื่น แต่ใช้เพียงในตราน้อย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้กระทรวงกลาโหมและกระทรวงมหาดไทยทำอย่างเดียวกัน สำหรับสารตราใหญ่ของกระทรวงมหาดไทยเดิมไม่ลงลายมือ เสนาบดี เมื่อสมเด็จพระยาตราพระราชานุญาตทรงเป็น เสนาบดี จึงทรงลงลายมือด้วยและประทับตราด้วยกันทั้ง ๒ อย่างสืบมา และเป็นคติกันมาว่าการประทับตราจักร หากเส้นตราจักรทับอะไรเป็นอันมงคลแก่สิ่งนั้น

การประทับตราและลงลายมือชื่อมีทั้งคุณและโทษคือ การประทับตราดีกว่าลงลายมือชื่ออย่างหนึ่งคือมีดวงตราเป็นสำคัญอยู่เสมอ แม้เปลี่ยนตัวคนถือก็ไม่ทำให้

เข้าใจผิด แต่มีโทษบางอย่างคือ การที่ต้องให้มิคนรักษาตราอาจจะถูกลักประทุบสิ่ง
การทุจริต อีกประการหนึ่งสารตราย่อมไขนามเสนาบดี เช่น "เจ้าพระยาจักรี" เหมือน
กันหมด ถ้ามีแต่ดวงตรานั้น นานไปจะรู้ไม่ได้อีกว่าเสนาบดีคนไหนเป็นผู้สั่ง

ส่วนการลงลายมือชื่อ มีประโยชน์ที่ตัวเสนาบดีผู้รับผิดชอบต้องรู้เห็นเอง
แต่มีโทษที่ต้องเปลี่ยนตามตัวคน ผู้อยู่ไกลสั่งเกิดยากกว่าดวงตรา

การประทับตราและลงลายมือชื่อด้วยกันทั้ง ๒ อย่างจึงนับว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุด

ในชั้นหลังมีการทำตราขางเป็นลายมือชื่อสำหรับประทับหนังสือราชการ
แทนการลงชื่อ เป็นเพราะในระยะหลังมีจดหมายมาก แต่เป็นการมีก่ง่ายที่ทำการขาง
ลายมือชื่อเช่นนั้น

ความรู้เรื่องตรา จากทำเนียบศักดินาและพระธรรมนูญ สมเด็จ-
กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงประมวลความรู้เรื่องตราดังนี้

๑. บุคคลชั้นนายนับตั้งแต่กฤหบดีขึ้นไปจนถึงพระเจ้าแผ่นดินและพระสงฆ์
ย่อมมีตราสำหรับประทับในหนังสือสำคัญที่ตนทำทั้งสิ้น ไพรไม่มีตรา

๒. ตรามี ๒ ชนิด คือ ตราหลวงสำหรับราชการ ตราเขลยศักดิ์ แล้ว
แต่ใครจะทำสำหรับตน

๓. ตราหลวง มี ๒ ชนิด คือตราสำหรับกรม และตราตำแหน่ง

๔. ตราหลวง ลวดลายเป็นแบบบัญญัติทุกดวง ทั้งตราสำหรับกรมและตรา
ตำแหน่ง เมื่อออกจากราชการและตำแหน่งต้องเวนคืนตรา

จากการสำรวจตราที่มีในกฎหมายทำเนียบศักดินาฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหาร
และดวงตราที่กล่าวถึงในพระธรรมนูญ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกำหนด
เกณฑ์รูปตราจัดตามชั้นศักดิ์ของผู้ถือ ดังนี้คือ

๑. พระราชลัญจกร รูปเนื่องด้วยพระเป็นเจ้า

๒. ตราเจ้านาย รูปเทวดา

๓. ตราราชบริพาร รูปพระยาสัตว์

๔. ตราคฤหบดี รูปคนสามัญ

แต่ทั้งนี้มิสืบสันไม่ตรงเกณฑ์อยู่บางประการ

เรื่องตรารูปสัตว์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมีพระดำริว่า ตราตำแหน่งรูปสัตว์มาจากเรีอรูปสัตว์ แต่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีพระดำรินำตราเข้ามาว่า เรีอรูปสัตว์เอาอย่างตราตำแหน่งไปทำ เพราะในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อพ.ศ.๑๙๔๘ มีกล่าวถึงตราตำแหน่งรูปสัตว์ต่างๆ แล้ว ส่วนเรีอรูปสัตว์มีขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราวพ.ศ.๒๐๗๖ และมีเค้ามูลว่าเอาแบบไปจากตรารูปสัตว์ของข้าราชการชั้นสูงมาทำหัวเรีอ

ตราตำแหน่ง ประเพณีพระราชทานตราตำแหน่งในสมัยก่อนจะโปรดให้เอาตราลงเรีอแก่ไปพระราชทานขุนนางยังที่บ้าน

ในตอนต้นรัชกาลที่ ๕ ประเพณีการเก็บรักษาตราตำแหน่ง เสนาบดียังคงเก็บรักษาตราไว้ที่บ้าน โดยต้องหากลองหรือที่บันเป็นของมีค่ารวมตราไว้ในนั้น เพราะยังไม่มีส่วนงาน หากจะประทับตราเมื่อใด เสนียนตราต้องนำหนังสือไปประทับตรา ณ บ้านเสนาบดี สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นผู้เปลี่ยนแปลงประเพณีนี้ โดยให้เก็บกลองตราไว้ที่ศาลาลูกขุน อยู่ในความรับผิดชอบของ เสนียนตรา

ตราตำแหน่งต่างๆ อันมีอยู่ในกฎหมายพระธรรมนูญมีศักดิ์ต่างกันเป็น ๒๐ อย่าง คือ

๑. ตราในตำรา บอกรูปในดวงตราและตำแหน่งผู้ถือตราเป็นของพระราชทาน เช่น ตราราชสีห์ ประจำตำแหน่งเจ้าพระยาจักรี ตราในตำรามีหลายอย่าง และมีได้กำหนดชั้นยศ จำนวนที่ถือแล้วแต่กิจการที่สั่ง เป็นสำคัญ สั่งการอย่างนั้นต้องใช้ตราดวงนั้น สั่งการอีกอย่างหนึ่งก็ใช้ตราอีกดวงหนึ่ง ผู้ออกจากตำแหน่งต้องส่งคืนดวงตราแก่ราชการ

๒. ตรานอกตำรา คือตราของข้าราชการตำแหน่งต่างๆ อันมิได้มีในตำรา ข้าราชการทุกคนที่มีธุระเกี่ยวข้องกับหนังสือ จะต้องทำตราประจำตัวขึ้นไว้ใช้ นับเป็นตราเขลยศักดิ์ ไม่ต้องไปจดทะเบียนที่ไหน ใช้ไปก็รู้กันไปเองด้วยความเคยชิน ถ้าใครไม่มีตราประจำตัว เมื่อมีธุระเกี่ยวกับหนังสือต้องขีดแกงใด ซึ่งนับว่าเป็นการเลวไปกว่ามาก

ตราสำหรับกรม สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงคัดลอกรายการตราที่มีในกฎหมายต่างๆ โดยแจ้งชื่อตรา กรม และผู้ถือดังนี้ คือ

๑. ตราที่มีในกฎหมายทำเนียบศักดินา ฝ่ายพลเรือน รวม ๑๖ ตรา
๒. ตราที่มีในกฎหมายทำเนียบศักดินา ฝ่ายทหาร รวม ๑๓ ตรา
๓. ตราที่กล่าวถึงในพระธรรมนูญ รวม ๔๔ ตรา

ตราอันเป็นเครื่องหมายประจำกรมต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่๕ เป็นต้นมามีดังนี้ คือ

กรมท่า ตราใหญ่ คือตราบัวแก้ว

 ตราน้อย คือตราบัวผัน

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ตราพระลักษมณ์ทรงหมุ่มาน

กรมราชเลขาธุการ ตราพระนารายณ์ยืนแท่น

กระทรวงคลัง ตรานกวางยูริักษ์ คือนกการเวกนั้นเอง

กระทรวงมูรธาธร ตราพระพรหมอยู่บนแท่น

กระทรวงยุติธรรม ตราพระจุลยพาทย์ ชื่อตราตั้งโดยสมเด็จพระ-

เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ และสันนิษฐานว่าเปลี่ยนแทนตราจันทรมณฑลในรัชกาลที่๖

กระทรวงศึกษาธิการ สมัยรัชกาลที่๕ ใช้ตราพระเพลิงทรงระมาด ได้เปลี่ยนเป็นตราเสมาธรรมจักรเมื่อรัชกาลที่๖

ตราสำคัญ-ประวัติ พรรณพลา เรื่องราวเกี่ยวกับตราสำคัญต่างๆ

ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ตราครุฑ มาจากพระครุฑพ่าห์

๒. ตราจักร เป็นดวงตราดวงหนึ่งประจำตำแหน่งสมุหนายกสำหรับประทับสำคัญในสารตราสั่งประหารชีวิตคนในหัว เมือง แม้ประหารชีวิตคนในหัว เมืองที่ขึ้นกลาโหมหรือกรมท่า เจ้ากระทรวงนั้นๆก็ต้องมาขอ ให้มหาดไทยประทับตราจักรลงตรงชื่อนักโทษที่จะต้องประหารชีวิต จึงจะประหารชีวิตได้ เพราะตราจักรเป็นตราอาญาสิทธิสำคัญเช่นนั้น สมุหนายกผู้ถือตราจึงมีนามว่า "เจ้าพระยาจักรี" แปลว่า ผู้ถือจักร

สันนิษฐานว่า เดิมตราจักรเป็นพระราชลัญจกรของ "เจ้าชีวิต" สำหรับทรงสั่งให้ประหารชีวิตคนทั้งในกรุงเทพฯ และตามหัว เมืองขึ้นกรุงเทพฯ แต่เมือง

ประเทศราชและเมืองพระยามหานครถืออาญาสิทธิ์ประหารชีวิตคนได้ไม่ต้องขอพระบรมราชานุญาตก่อน

ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินทรงรังเกียจบาปกรรมในการที่จะตรัสสั่งประหารชีวิตคน จึงให้อัครมหาเสนาบดีฝ่ายพลเรือนเป็นผู้ถือตราจักร แล้วให้ชื่อว่า เจ้าพระยาจักรี

๓. ตราจันทรมณฑล สันนิษฐานว่าเป็นตราที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นใหม่พระราชทานสมเด็จพระเจ้าบรมมหาพิชัยญาติ (สมเด็จพระยาองค์น้อย) เมื่อท่านผู้ถือล่องลับไปแล้วได้นำมาเก็บรักษาในห้องอาลักษณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อทรงเพิ่มกระทรวงเสนาบดีขึ้นเป็น ๑๒กระทรวง เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๕ โปรดพระราชทานตราจันทรมณฑลไปประจำกระทรวงยุติธรรม

๔. และ ๕. ตราจุลคชสีห์ และตราจุลราชสีห์ เป็นตราตำแหน่งที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อพ.ศ. ๑๙๙๘ เดิมเรียกตราคชสีห์ฝ่ายเหนือประจำตำแหน่งพระยาธรรมไตรโลก เจ้ากรมกลาโหมฝ่ายเหนือ และตราราชสีห์ฝ่ายเหนือประจำตำแหน่งพระยามหาอำมาตย์ เจ้ากรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นไปครองราชสมบัติอยู่ ณ พินธุโลกเป็นเวลา ๒๕ ปี ซึ่งสันนิษฐานว่าได้มีการตั้งทำเนียบข้าราชการขึ้นใหม่ที่พินธุโลกทำนองเดียวกับกรุงศรีอยุธยาด้วย จึงมีทำเนียบขุนนางฝ่ายใต้กับขุนนางฝ่ายเหนือ พระยาธรรมไตรโลกเป็นสมุหกลาโหมฝ่ายเหนือ เช่นเดียวกับพระยามหาอำมาตย์เป็นสมุหนายกฝ่ายเหนือ ต่อมาการปกครองพระราชอาณาเขตทั้งฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ได้มารวมกันอยู่ ณ กรุงศรีอยุธยาตั้งเดิม จึงรวมงานทั้งหมดเข้าในกระทรวงมหาดไทย คงเหลือเพียงชื่อกรมมหาดไทยฝ่ายเหนือและกรมกลาโหมฝ่ายเหนือ

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบัญญัติชื่อตราทั้ง ๒ ใหม่ คือ ตราคชสีห์ฝ่ายเหนือเป็นตราจุลคชสีห์ ตราราชสีห์ฝ่ายเหนือเป็นตราจุลราชสีห์ และชื่อตำแหน่งพระยาธรรมไตรโลกได้เลิกไปเนื่องจากไปตรงกับชื่อตำแหน่งพระราชอาคันตุกะ

๖. ตราบุษบกประทีป ทำเป็นรูปตะเกียงตั้งในบุษบก อันเป็นเครื่องหมายชั้วที่เกียดดวงประทีป สันนิษฐานว่าเป็นตราที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า-

เจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างถวายสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส เมื่อ
ยังเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ขณะทรงรับตำแหน่งเจ้าคณะกลาง หรือมีละนันพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างถวายเมื่อทรงสถาปนาเป็นกรมสมเด็จพระเจ้า
ทิมาสังขปริณายก

ตราประจำตำแหน่งสังฆนายก ตั้งแต่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชลงไปจนถึง
พระครูเจ้าคณะหัวเมือง มีเขียนไว้ข้างหลังบานหน้าต่างพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ
อย่างบริบูรณ์เมื่อ รัชกาลที่ ๓

๗. ตราพระคชสีห์ เป็นตราสำหรับอัครมหาเสนาบดีกลาโหม เมื่อมีการ
แต่งตั้งให้มีอัครมหาเสนาบดี ๒ ตำแหน่ง คืออัครมหาเสนาบดีกลาโหมและอัครมหาเสนา
บดีมหาดไทย จึงสร้างตราพระคชสีห์สำหรับอัครมหาเสนาบดีกลาโหมและตราพระราช
สีห์สำหรับอัครมหาเสนาบดีมหาดไทย สำหรับประทับหนังสือส่งราชการฝ่ายทหารและ
ฝ่ายพลเรือนทั่วไป

๘. ตราพระราชสีห์ เป็นตราที่สร้างขึ้นใหม่ ให้คู่กับตราพระคชสีห์
สำหรับประจำตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีมหาดไทย เมื่อก่อนมีอัครมหาเสนาบดีกลาโหม
และมหาดไทยเป็น ๒ คน เจ้าพระยาจักรีเป็นอัครมหาเสนาบดีถืออาญาสิทธิ์มีตราจักร
ประจำตำแหน่งสั่งประหารชีวิตคนในหัวเมืองได้ เมื่อสร้างตราพระราชสีห์ขึ้นคู่กับตรา
พระคชสีห์ ตราจักรจึงยังคงอยู่กับเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ตราพระราชสีห์จึงเป็น
ตราประจำตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีมหาดไทยอีกดวงหนึ่งสำหรับประทับในหนังสือส่ง
ราชการฝ่ายพลเรือนทั่วไป

ตราพระราชสีห์มีเป็นชุดกัน ๔ ดวง คือ

ตราพระราชสีห์ใหญ่ สำหรับประทับหนังสือรับสั่งของพระเจ้าแผ่นดิน ตรานี้
ต้องอยู่ประจำ ณ ที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน และเรียกหนังสือเชิญพระบรมราชโอง
การว่า "สารตรา"

ตราพระราชสีห์กลางหรือตราพระราชสีห์เดินดง ขนาดย่อมกว่าตราพระ
ราชสีห์ใหญ่ พื้นตราแกะเป็นรูปราชสีห์มีป่าไม้เป็นพื้น กรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์
พลเสพ ทรงให้แกะตราดวงนี้ขึ้นสำหรับหัวหน้าข้าราชการไทยฝ่ายพลเรือนที่ตามเสด็จ

ไปทัพ เมื่อครั้งปราบขบถเวียงจันทน์ เพื่อใช้ประทับบังคับการได้ลักษณะเหมือนตราพระราชสีห์ใหญ่ตลอดเขตที่จอมพลทรงบังคับบัญชา เพื่อมิให้ต้องเสียเวลามาขอสารตราพระราชสีห์ใหญ่ถึงกรุงเทพฯ ถือเป็นตราสำหรับใช้ในการจรจิวคราว

สันนิษฐานว่าตราพระราชสีห์กลาง มีขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ และคงใช้ในครั้งหลังสุดเมื่อเจ้าพระยาภูธราภัย เป็นแม่ทัพไปรบฮ่อเมื่อต้นรัชกาลที่ ๔ ต่อมาไม่มีเหตุต้องใช้อีก

ตราพระราชสีห์น้อย เป็นตราสำหรับตัว เสนาบดีประทับเป็นสำคัญในหนังสืออันเป็นคำสั่งของเสนาบดี คือมิใช่พระบรมราชโองการ เสนาบดีไปไหนตามหัวเมืองต้องเอาไปด้วยเสมอ เรียกหนังสือที่ประทับตราพระราชสีห์น้อยว่า "ท้องตรา" และตราพระราชสีห์น้อยใช้ประทับข้างหลังสารตราตรงรอยผนึกอีกอย่างหนึ่ง

ตราพระราชสีห์แกะ สำหรับประทับครั้งอีก ๒ดวง สำหรับประทับผนึกกล่องสารตรา

เนื่องจากตราพระราชสีห์ต่างๆ ต้องใช้ร่วมกัน ตราจึงต้องอยู่ด้วยกันทั้ง ๔ ดวง แม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จอยู่ที่ใดก็ตาม ตราทั้ง ๔ ดวงต้องอยู่ในราชสำนักเสมอ หากอัครมหาเสนาบดีมหาดไทยตามเสด็จก็เอาตราพระราชสีห์ไปด้วย ถ้าตัวอัครมหาเสนาบดีมหาดไทยไม่ได้อยู่ในราชสำนักก็ให้ข้าราชการที่เป็นหัวหน้าฝ่ายมหาดไทยถือตราพระราชสีห์ประจำอยู่ในราชสำนัก

อนึ่ง ตราน้อยเหล่านี้สันนิษฐานว่ามีใช้เฉพาะในกรมมหาดไทย กรมกลาโหม และกรมท่า มีเหตุที่ใช้ดังนี้ คือ

๑. สำหรับประทับหนังสือสั่งหัวเมือง เช่น คำชี้แจง
๒. ประทับหนังสืออย่างอรรถกถา และฎีกาของสารตราพระบรมราช

โองการ

๓. สิ่งเรื่องคดีต่างๆ ตามหน้าที่มีในกฎหมายพระธรรมนูญ

สรุปคือ สำหรับประทับในหนังสือซึ่งมิได้อ้างพระบรมราชโองการ

๔. ตราพระคุณยศพำห้ เป็นตราประจำกระทรวงยุติธรรม เมื่อสมัยรัชกาล

ที่ ๖ เป็นต้นมา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสุริยราชมนตรีทรงเป็นผู้ตั้งชื่อตราขึ้น

เดิมกระทรวงยุติธรรมมีตราจันทรมณฑลเป็นตราประจำกระทรวง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อทรงตั้งพระยาอินทราชาธิบดีสีหราชรองเมือง (ม.ร.ว.ลพ สุทัศน์) เป็นเจ้าพระยาอภัยราชา เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ทรงมีพระราชดำริว่า เจ้าพระยาอภัยราชาไม่ชำนาญนิติศาสตร์ จึงโปรดให้สมเด็จพระสวัสดิวัฒนวิเศษร์ เป็นตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกามียศเสมอเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม แยกหน้าที่ในกระทรวงให้ เสนาบดีบัญชาการฝ่ายตุลาการและอธิบดีศาลฎีกาบัญชาการฝ่ายตุลาการ แล้วโปรดให้สร้างตราพระศุลยพาทย์ขึ้นสำหรับตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกา ครั้นเลิกตำแหน่งผู้พิพากษาสูงพิเศษในศาลฎีกา จึงโปรดให้เอาตราพระศุลยพาทย์เป็นตราตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมต่อไป แล้วส่งตราจันทรมณฑลคือไปยังกรมอาลักษณ์

๑๐. และ ๑๑. ตราพระเพลิงทรงระฆาต และตราเสมาธรรมจักร ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อมีการปรับปรุงและยกกรมต่างๆขึ้นเป็นกระทรวงเสนาบดี กระทรวงธรรมการ อันมีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เป็นเสนาบดี ได้รับพระราชทานตราพระเพลิงทรงระฆาตเป็นตราตำแหน่ง ส่วนพระยาวิสุทธิการบดี เป็นปลัดทูลฉลองและอธิบดีกรมธรรมการถือตราเสมาธรรมจักร เมื่อพระยาวิสุทธิการบดีได้เลื่อนเป็นเจ้าพระยาวิชิตวงศวุฒิไกร ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ก็ยังคงถือตราเสมาธรรมจักรต่อมาจนกระทั่งลาออกจากราชการในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อพระยาวิสุทธิการบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ปลัดทูลฉลองได้เป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้ถือตราพระเพลิงทรงระฆาตและตราเสมาธรรมจักรเป็น ๒ ตรา เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระยาวิสุทธิการบดีเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราชาธิบดี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ โปรดให้ถือตราเสมาธรรมจักรเพียงดวงเดียว แต่โปรดให้สร้างขึ้นใหม่แทนตราดวงเดิมซึ่งเล็กนักนั้น ตราเสมาธรรมจักรดวงเดิมและตราพระเพลิงทรงระฆาตจึงส่งคืนไปยังกรมอาลักษณ์

๑๒. ตราพระไพศพรราชทรงเครื่องยืนบนแท่น เป็นตรากระทรวงเกษตรรา-
ชการดวงหนึ่งในธรรมนูญ พระไพศพรคือวัว

๑๓. ตราพระอุเทนดีดพิณ คือตราเจ้ากรมสรรพากรสำหรับประทับสิ่ง
ราชการตามหน้าที่

๑๔. ตราครุพระขรรค์ เป็นตราที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นสำหรับประจำตำแหน่งเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ที่สมุหพระกลาโหมถือสำหรับสิ่งประหารชีวิตคนในหัวเมืองขึ้นกรมกลาโหมได้ โดยไม่ต้องขอให้กรมมหาดไทยประทับตราจักรกำกับดังแต่ก่อน เมื่อสิ้นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์) แล้ว เสนาบดีกลาโหมคนอื่นมิได้ถือตรานี้อีก

๑๕. ตราสุริยมณฑล เป็นตราที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นพระราชทานสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (สมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่) เมื่อหัวหน้าผู้ถือล่องลับไปแล้วได้นำมาเก็บรักษาในกรมอาลักษณ์

๑๖. ตราอุณาโลม สันนิษฐานว่ามาจากพระราชลัญจกรมหาอุณาโลม พระราชลัญจกร มาจากการเอาหัวแหวนนครอยเป็นสำคัญ

ลักษณะตราตั้งแต่สมัยโบราณมี ๒ อย่าง คือ

๑. ชาวประเทศทางฝ่ายตะวันตกตั้งแต่อินเดียไป ใช้ตราครอยซึ่งเรียก "ตราคริ่ง"

๒. ทางประเทศจีน ใช้ตราชาดประทับ

ไทยได้แบบการใช้ทั้งตราคริ่งและตราชาดมาทั้ง ๒ อย่าง พระอุณาโลมทำแห่งของไทยสันนิษฐานว่าได้แบบอย่างจากอินเดีย คือทำแห่งคริ่งประทับพระราชลัญจกรมหาอุณาโลม ถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้ตั้งพระราชลัญจกรแทน

พระราชลัญจกรของไทยในสมัยโบราณใช้รูปสัตว์เป็นลายตรา ส่วนเงินเอาตัวหนังสือเป็นลายตรา การที่พระราชลัญจกรของพระเจ้าแผ่นดินไทยมีอยู่มากมาย สันนิษฐานว่าเดิมเป็นของเจ้านายผู้ครองเมืองแต่ละเมืองใช้ประจำพระองค์อยู่ก่อน ครั้งเลิกประเพณีเจ้านครปกครองเมืองมาเป็นเจ้าต่างกรมในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตราเหล่านั้นจึงรวบรวมเข้ามาเป็นของหลวง เมื่อมีราชกิจอันใดแปลกขึ้นในรัชกาลหลังๆ โปรดให้เอาตราเหล่านั้นมาใช้จึงกลายเป็นพระราชลัญจกร พระราชลัญจกรองค์ตั้งเดิมจริงๆ สันนิษฐานว่ามี ๓ ดวง คือ ตรามหาอุณาโลม หมายถึงพระอิศวร ตราพระครุฑพ่าห์ หมายถึงพระนารายณ์ ตราไอยราพต หมายถึงพระอินทร์ ส่วนตราหงส์พیمان หมายถึงพระพรหม เป็นตราที่เกิดภายหลัง

พระราชลัญจกรสมัยกรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าใช้พระราชลัญจกร ๓ดวง คือ พระราชลัญจกรตรามหาอุณาโลม พระราชลัญจกรตราพระครุฑพ่าห์ และ พระราชลัญจกรตราไออยราพต เป็นตราแผ่นดินดวงละรัชกาลตามลำดับ แล้วย้อนกลับ ใช้ตรามหาอุณาโลมอีกตั้งนี้ กิจที่ใช้พระราชลัญจกรในสมัยนี้ คือ

๑. ใบกำกับสุพรรณบัฏราชลำดับ
๒. ตังพระอัยการกฎหมาย
๓. ตังพระตำรา เช่นพระราชทานที่สีมาสร้างวัด เป็นต้น

พระราชลัญจกรสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สร้างเป็น ๒ยุค คือ

ยุค ๑ สร้างสมัยรัชกาลที่ ๑ ลักษณะขนาดใหญ่และรูปเป็นดวงตรากลมทั้งสิ้น พระราชลัญจกรที่สร้างในยุคนี้ได้แก่ พระราชลัญจกรตรามหาอุณาโลม พระราชลัญจกรตราพระครุฑพ่าห์ พระราชลัญจกรตราไออยราพต พระราชลัญจกรตรามังกรเล่นแก้ว ยุคนี้ได้ตำรามาจากเขมรตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งใช้ศาสนาเป็นเครื่องหมาย พระราชลัญจกรตรามหาอุณาโลมหมายถึงพระอิศวร ตราพระครุฑพ่าห์หมายถึงพระนารายณ์ ตราไออยราพตหมายถึงพระอิศวร

ยุค ๒ สร้างสมัยรัชกาลที่ ๔ มีขนาดเล็กลงมา และทำเป็นรูปแบบต่างๆ เช่น เหลี่ยม รี กลม มีการสร้างเพิ่มขึ้นมากเนื่องจากทรงจัดให้มีการใช้หนังสือในหน้าที่พระมหากษัตริย์มากขึ้น และโปรดเขียนด้วยลายพระหัตถ์ อนึ่งกระตาศฝรั่งมีขนาดเล็กมาก จึงโปรดสร้างให้มีขนาดเล็กลง และที่มีรูปแบบต่างๆ แปรไปในยุคนี้ เพราะแบบต่างประเทศนำไป พระราชลัญจกรในสมัยนี้ เช่น พระราชลัญจกรรูปไข่กลายเป็นพระมหามงกุฎมีจักร ๒ข้าง พระราชลัญจกรรูปสี่เหลี่ยมรี กาบเป็นลายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ กลางมีตัวอักษรของขอมว่า "พระบรมราชโองการ" พระราชลัญจกรรูปโล่ห้อย่างฝรั่ง กลางเป็นตัวอักษรโรมัน S.F.P.M.M. หมายถึงพระนาม สมเด็จพระปรเมนทรมหา มงกุฎ พระราชลัญจกรลักษณะยาวรีขนาดหัวแหวนประทับเป็นพื้นแดงเส้นตัวอักษรในตราเป็นสีขาว ประทับครั้งก็ได้ มีตัวอักษรฮิตลิลิภาษาอังกฤษว่า "Sovereign of Siam to" แปลว่า "แต่พระเจ้าแผ่นดินสยามถึง" สันนิษฐานว่าแกะบนยอดพระตำมรงค์หยก ประทับได้ทั้งขาดและครึ่ง สำหรับประทับต้นพระราช-

หัตถเลขาถึงชาวต่างประเทศ เป็นต้น

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างพระราชลัญจกรตราพระครุฑพ่าห์ขึ้นแทนตรา
 อามแผ่นดิน กับสร้างพระราชลัญจกรมหาอุมาโลม และพระราชลัญจกรตราหงส์พืมา
 ขึ้นใหม่

สันนิษฐานว่า เหตุที่สร้างพระราชลัญจกรขึ้นมากองศ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
 เนื่องจาก

๑. มีกิจที่จะต้องประทับพระราชลัญจกรเป็นสำคัญ
๒. สร้างเฉลิมพระเกียรติยศ
๓. สร้างด้วยมีของวิเศษอันเหมาะจะแกะเป็นตราดีกว่าทำอย่างอื่น

พระราชลัญจกร ที่เคยนำมาตีลงในเงินพดด้วง มีดังนี้ คือ

๑. พระราชลัญจกรตราจักร ตีทุกรัชกาล สันนิษฐานว่าหมายถึงประเทศ
๒. พระราชลัญจกรตราตรี สมัยกรุงธนบุรี ใช้แทนตราพระครุฑพ่าห์
๓. พระราชลัญจกรตราอุมาโลม สมัยรัชกาลที่ ๑ มาจากตรามหาอุมาโลม
๔. พระราชลัญจกรตราครุฑ สมัยรัชกาลที่ ๒ มาจากตราพระครุฑพ่าห์
๕. พระราชลัญจกรตราปราสาท สมัยรัชกาลที่ ๓ มาจากตราไอยราพต
๖. พระราชลัญจกรตรามงกุฏ สมัยรัชกาลที่ ๔ ใช้ตามพระนาม

พระราชลัญจกรของไทยหลายองค์ พ้องกับชื่อบัลลังก์ สองคี่ของพม่า ตาม
 คติไทยยกองค์พระเจ้าแผ่นดินเป็นเทวาวตารหมายเอาพาหนะเป็นตราเครื่องหมายพระ
 ราชลัญจกร หากถือเอาพระราชลัญจกรตราพระครุฑพ่าห์เป็นหลัก เทียบกับชื่อบัลลังก์
 สองคี่ของพม่า จะได้ภาคเทวาวตารของพระเจ้าแผ่นดินดังนี้

๑. สีหาสนบัลลังก์ พระเจ้าแผ่นดินเป็น พระอาทิตย์
๒. หังสาสนบัลลังก์ พระเจ้าแผ่นดินเป็น พระพรหม
๓. คชาสนบัลลังก์ พระเจ้าแผ่นดินเป็น พระอินทร์
๔. ลังขาสนบัลลังก์ พระเจ้าแผ่นดินเป็น พระนารายณ์
๕. ภมราสนบัลลังก์ -

๖. มिकासนบัลลังก์ -
๗. มยุราสนบัลลังก์ พระเจ้าแผ่นดินเป็น พระชันชฎุมาร
๘. ปทุมมาสนบัลลังก์ พระเจ้าแผ่นดินเป็น พระโพธิสัตว์

พระราชลัญจกรประทับพระราชสาส์นไปประเทศจีน พระราชสาส์น

ไปประเทศจีนต้องมีพระนามพระเจ้าแผ่นดินไทยเป็นภาษาจีนทุกพระองค์ เช่น รัชกาลที่ ๑ ทรงใช้แต่ยิว เหตุที่ต้องมีพระนามจีน สันนิษฐานว่าสำหรับจารึกอักษรจีนลงในพระราชลัญจกรที่พระเจ้าแผ่นดินจีนประทานทอง

อนึ่ง ตามประเพณีโบราณพระราชสาส์นที่มีไปมาถึงกัน ย่อมประทับตราเจ้าของจดหมายเป็นสำคัญทั้งจีนและไทย ตราของจีนใช้ผูกตัวอักษรแสดงชื่อเจ้าของจดหมายในตรา แต่ตราของไทยใช้รูปภาพต่างๆ เช่นพระราชสาส์นที่รัชกาลที่ ๔ มีไปยังประเทศจีน ประทับพระราชลัญจกร ๔ องค์ คือ พระราชลัญจกรมหาโลโต พระราชลัญจกรพระราชโองการหรือเรียกว่ามหาอุณาโลม พระราชลัญจกรตราพระครุฑพ่าห์ พระราชลัญจกรตราไอยราพต และพระราชลัญจกรตรามังกรหก

พระราชลัญจกรองค์ต่างๆ ของไทย ที่กล่าวถึงมีดังนี้

๑. พระราชลัญจกรเขียน-ก๊ก-แต่-เจีย องค์ใหญ่เป็นรูปสี่เหลี่ยม ขนาดกว้างเหลี่ยมละ ๗.๕ เซนติเมตร ในดวงตรามีอักษรจีน "เขียน-ก๊ก-แต่-เจีย" สันนิษฐานทำด้วยศิลาลายดำ มือจับแกะเป็นรูปแม่กวางดาวมีลูกติด ๒ ตัว มีค้ำควาตัวหนึ่งเกาะอยู่บนหลังแม่กวาง

องค์เล็กมีลักษณะเหมือนกับองค์ใหญ่ ขนาดกว้างเหลี่ยมละ ๒.๑ เซนติเมตร องค์พระราชลัญจกรทำด้วยโมรา มือจับแกะเป็นรูปสิงโต.

๒. พระราชลัญจกรตราเสียมก๊กแต่เหมง สันนิษฐานว่าเป็นตราของรัชกาลที่ ๓

๓. พระราชลัญจกรตราพระครุฑพ่าห์ เป็นพระราชลัญจกรมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ที่พบในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มี ๒ องค์เป็นตราประจำชาคองค์หนึ่ง ประจำครึ่งองค์หนึ่ง สันนิษฐานว่ารูปครุฑของพระราชลัญจกร หมายถึงเรือพระที่นั่งต่างองค์ประจำพระองค์ ไม่ได้ตั้งใจจะให้ เป็นพระราชลัญจกร หากเอาไปทำเป็นพระราชลัญจกรภายหลัง

๔. พระราชลัญจกรตราพระนารายณ์ทรงปืน เป็นรูปพระนารายณ์แผงศร อยู่บนรถซึ่งเห็นเล็กนิตเตียว องค์พระนารายณ์ใหญ่เต็มดวงตรา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เขียนแบบถวาย และพระราชทานแก่ผู้บัญชาการทหารบก

๕. พระราชลัญจกรตราพระนารายณ์ทรงปืนใหญ่ เป็นรูปพระนารายณ์เหยียบปืนใหญ่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสร้างพระราชทานพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ปืนใหญ่มีความหมายว่าทรงบัญชาการทหารปืนใหญ่

๖. พระราชลัญจกรตราพระลักษณะทรงหมุ่แมน เป็นตราประจำเครื่องตำแหน่งวังหน้า ดวงตรามีขนาดใหญ่วัดได้ ๗๗ มิลลิเมตร รูปในดวงตราเป็นมนุษย์ ๒กรถือธนู ทำกำลังแผลงและทรงหมุ่แมนซึ่งทำเป็น ๔กร กรคู่หน้าถือตรีศูล พระขรรค์ กรคู่หลังถือสังข์ ถือจักร เชื่อว่าตรานี้มาจากเรื่องรามเกียรติ์ เมื่อพระลักษณะทรงหมุ่แมนแผงศรฆ่าอสูรมลพลิมน้องท้าวสหัสเดชะ แต่สันนิษฐานว่าตรานี้ไม่ได้ส่งขึ้นไปวังหน้า เพราะไม่มีที่ไว้เก็บไว้ในห้องอาลักษณ์

๗. พระราชลัญจกรตราหงส์พินาน หงส์พินานหมายถึงหงส์ทรงของพระพรหม มีใช้หงส์ในวิมาน สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเขียนแบบถวายรัชกาลที่ ๕ เป็นรูปหงส์วิมานช่องเดียวตั้งอยู่บนหลัง

๘. พระราชลัญจกรตราไอยราพต เป็นตราที่สร้างมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งพระราชลัญจกรตราปราสาทที่สร้างสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้แบบอย่างไปสร้าง สันนิษฐานว่าพระราชลัญจกรตราไอยราพตเดิมเป็นตราสำหรับตำแหน่งพระอินทราชา เมื่อเลิกตำแหน่งนั้นแล้ว ได้เก็บเข้ามารวมเป็นพระราชลัญจกร

๙. พระราชลัญจกรไตรสารเศวต สันนิษฐานว่าสร้างในรัชกาลที่ ๒ เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศ ทำเป็นรูปช้างเผือก ๓ เชือกยืนอยู่ในวิมาน ๓ ช่อง

๑๐. พระราชลัญจกรนามกรุง เป็นองค์คู่กันกับพระราชลัญจกรสยามโลกิคราช ทำเป็นรูปช้างยืนบนแท่นสี่เหลี่ยม มีอักษรขอมอยู่ในกรอบลายดอกไม้ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงใช้ประทับในบัตรพระราชทานที่วิสุทธานามสีมา เนื่องจากทรงมีพระราชประสงค์จะให้พระสงฆ์ขึ้นรังเกียจสีมา ทรงระบุเพิ่มในบัตรวิสุทธานามสีมา ให้ที่ภายใน

พัทธสีมานั้น " เป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขต " เป็นหมายสำคัญเพื่อให้พระ
สงฆ์สะดวกใจในการทำสังฆกรรม

หนังสือขอมในลายกกรอบดอกไม้ เป็นหนังสือภาษาไทยดังนี้

กรุงเทวมหานคร

อมรัตนโกสินทร

มหินทาทโยชฌิยา

บรมราชธานีฯ

๑๑. พระราชลัญจกรมหาโลโต (เลี่ยม-โล-ก๊ก-อึ้ง) มีจำลองหลายดวง
ทั้งดวงใหญ่และเล็ก โลโต แปลว่าอูฐ ซึ่งจินหมายถึงยศเจ้าประเทศราช รูปพระราช
ลัญจกร ตรงที่ถือ เป็นรูปตัวอูฐหมอบ สันนิษฐานว่าเป็นตราที่พระเจ้ากรุงจีนประทาน
แก่พระเจ้าแผ่นดินไทยประจำรัชกาล

๑๒. พระราชลัญจกรมหาอุณาโลม (มหาโองการ) พบว่ามีทำไว้ที่นมกลาง
อกเลาประตุมุกทั้งที่พระพุทธบาทสระบุรี และวิหารยอดในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทำ
ให้ทราบว่าได้ใช้เป็นที่ตราประจำพระองค์พระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรม-
โกศอย่างแน่นอน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรม-
พระยานริศรานุวัดติวงศ์เขียนแบบเป็นพระราชลัญจกรรูปไข่

๑๓. พระราชลัญจกรมังกรเล่นแก้ว (หรือคาบแก้ว) พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้เป็นตราสำหรับโบราณคดีสโมสร ลักษณะลวดลาย
เก่าถึงรัชกาลที่ ๑ สร้างเป็นรูปมังกรไทยอยู่บนแท่น สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัชกาล
ที่ ๑ สำหรับประทับพระราชสาส์นไปญวน

๑๔. พระราชลัญจกรมังกรหก สันนิษฐานว่าเป็นของพระเจ้ากรุงจีนประทาน
พร้อมกับทองสำหรับเป็นตราประเทศ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินไทยเปลี่ยนรัชกาลใหม่

๑๕. พระราชลัญจกรสยามโลกักราช ทำเป็นรูปช้างหมอบที่มีมือถือ ตัวพระ
ราชลัญจกรหล่อด้วยทองคำ ทำเป็นรูปจตุรัส ลายตราเป็นอักษรขอมเป็นคาถา ดังนี้

สยามโลกศุขราชลุต
 สุนเทสณจนอิทั
 อชฌาวาสุสานุสาสทสุส
 วิชิเตสพพชนุหน้า

แปลได้ดังนี้

อนี้ คือตราประทับหนังสือ
 ของอัครราชาสยามโลก
 ผู้ปกครองสั่งสอน
 สรรพชนในแคว้นแคว้นา

สันนิษฐานว่าสร้างตามแบบพระราชลัญจกรมหาโลโต

๑๖. พระราชลัญจกร-เซียม-ก๊ก-เก่า-เม็ง-ยี่-อ่อง เป็นพระราชลัญจกร
 อักษรจีนสำหรับวังหน้า ทำด้วยศิลาลายแดง เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าก็
 ทรงส่งกองทัพไปเมืองจีนเช่นกัน

๙๒๙.๖ สุพรรณบัญญัติ

สุพรรณบัญญัติ คือลานทอง ในสมัยโบราณก่อนการใช้กระดาษ เขียน
 หนังสือกันด้วยใบลาน หากจะเขียนหนังสือที้อย่างดี เช่น พระนามพระเจ้าแผ่นดิน
 ราชสกุลวงศ์ สมเด็จพระสังฆราช พระราชสาส์น จึงแผ่นแผ่นทองรูปยาวเหมือนลานจาร
 แทนใบลาน

สุพรรณบัญญัติที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรง
 ตรวจพบ คือสุพรรณบัญญัติตั้งแม่นางมงคลเทวีศรีพระแก้ว ได้มาจากกรุในพระเจดีย์วัดพระ
 ศรีสรรเพชญ์ ฝั่งศุกรราช ๑๔๑๖

การพระราชทานสุพรรณบัญญัติพระนาม พบหลักฐานว่า ไทยมีประเพณีโบราณ
 พระราชทานพระสุพรรณบัญญัติแก่ราชสกุลวงศ์ และสมเด็จพระสังฆราชเท่านั้น นอกจากนี้
 ไม่พบหลักฐานว่ามีก่อนรัชกาลที่ ๔

เหรียญ มีมานานแล้วเช่นกัน ที่พบคือเหรียญพระครูธรรมฐียร มี
 ลักษณะอย่างเดียวกับสุพรรณบัญญัติตั้งแม่นางมงคลเทวี ฝั่งศุกรราช ๑๔๔๗ พบในเจดีย์วัดร้าง

ซึ่งตั้งอยู่เหนือสถานีพิษณุโลก เล็กน้อย

ตามรบัญ คือแผ่นทองแดงจารึกอักษร เคยขุดพบในอินเตีย จึงสันนิษฐานว่าทั้งสุพรรณบัญ หิรัญบัญ และ ตามรบัญ เคยมีมาแล้วแต่โบราณในอินเตีย

๗๒๙.๗๔๔๔ กษัตริย์และผู้ครองนคร

พระเจ้าจักรพรรดิและพระเจ้า"ราชาธิราช" มีความหมายใกล้เคียงกัน คือเป็นใหญ่เหนือราชาสามัญ

ความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดิ หมายเอา"ดินแดน" เป็นสำคัญ ที่เรียกว่าราชาธิราช หมายเอา"บุคคล" เป็นสำคัญ พระเจ้าจักรพรรดิมีเป็น ๓ ชั้นคือ ครอบครองทั่วทั้ง ๗ทวีปอย่างหนึ่ง ครองแต่ทวีปเดียวอย่างหนึ่ง ครองแต่ประเทศเดียวอย่างหนึ่ง

พระเจ้า"จักรพรรดิ" คือพระเจ้าราชาธิราชของกัใดที่สามารถแผ่อำณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลด้วยการรบพุ่งหรือมีต้องรบพุ่งก็ตาม จนพวกราชาธิราชต้องยอมอ่อนน้อม แล้วเถลิงเกียรติขึ้นเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

วิธีอย่างหนึ่งในการแผ่อำณาเขตขึ้นเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ คือทำ"พิธัชศว เมธ" พิธึนี้ทำโดยจัดม้าผูก เครื่องเปล่าปล่อยไปเรียกว่าม้าอุปการ อุทิศถวายแต่พระเป็นเจ้า พระราชาจะยกกองทัพตามไปด้วยหวังว่าพระเป็นเจ้าซึ่งทรงม้านำทัพเห็นควรจะตีเมืองใดก็จะทรงม้านำทัพไป เมื่อม้านำทัพถึงเมืองไหนยอมอ่อนน้อมก็ผนวกเข้าไว้ในพระราชอาณาเขต หากบ้านเมืองใดแข็งขืนก็ต้องปราบปรามการที่กำหนดให้ม้าอุปการเดินทางเป็นเวลา ๑ปี เพราะถือว่าดินแดนของผู้จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้นกว้างใหญ่ไพศาล ม้าอันเป็นสัตว์ไปได้เร็วกว่าสัตว์จำพวกอื่น ยังต้องเที่ยวไปถึง ๑ปีจึงทั่ว เมื่อตีเมืองได้โดยรอบจึงกลับพระนคร เถลิงเกียรติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แล้วข่าม้าบูชาัญถวายพระเจ้า เอาล้อรถที่ทรงคุมทัพไปตีบ้านเมืองประติษฐานไว้ที่ประตูวัง เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

พิธัชศว เมธเป็นการพิสูจน์ความมีอิทธิฤทธิ์ เป็นอัศจรรย์บุรุษของพระเจ้าจักรพรรดิแก่โลก เป็นคุณวิเศษของตนเอง ฐานะของพระเจ้าจักรพรรดิไม่เป็นตำแหน่งที่ส่งต่อกันได้ เมื่อสิ้นตัวไปแล้ว หากผู้รับรัชทายาทมิได้เป็นอัศจรรย์บุรุษ อาณาเขตก็ย่อมแตก

แยกกันไป ผู้รับรัชทายาทก็กลับลงเป็นพระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าจักรพรรดินานๆ จึงจะมีขึ้นในโลกสักครั้งหนึ่ง

อนึ่ง ลัทธิรัตนของพระเจ้าจักรพรรดิกล่าวว่ามี ๓ อย่าง คือ นางแก้ว ขุนพลแก้ว และขุนคลังแก้ว

พระเจ้า"ราชาธิราช" มีความหมายมาจาก พระราชาซึ่งหมายถึง ผู้ใดที่อยู่ในฐานะมีอำนาจถึงประหารชีวิตผู้ที่อยู่ในปกครองของตนได้ ราชาดตรงกับคำว่า ขุน ในภาษาไทย ผู้มียศเป็นราชา หรือขุนอาจจะมีในเมืองเดียวได้หลายคน คำว่ามหาราชา น่าจะตรงกับคำว่า ขุนหลวง หมายความว่า เป็นใหญ่ในเหล่าราชา ด้วยเหตุนี้คำว่า "ราชาธิราช" จึงสมควรที่จะหมายความถึง มหาราชาที่สามารถเอามหาราชาเมืองอื่น เป็นประเทศราชได้ มากหรือน้อยไม่เป็นประมาณ ตรงกับคำว่า "พ่อขุน"

พระเจ้าแผ่นดินที่ทรงเป็น"อุดมศาสนบัณฑิต" พระเจ้าอโศกมหาราช แห่งอินเดีย ทรงเป็นมหาบุรุษผู้ทรงเป็นแบบฉบับ"อุดมศาสนบัณฑิต" แก่กษัตริย์รุ่นหลังที่จะดำเนินตามอย่าง จะสำเร็จผลหรือไม่เพียงไรย่อมแล้วแต่กำลังความสามารถของท่าน ผู้นั้น

อนึ่ง ในพงศาวดาร ได้กล่าวยกย่องพระเจ้าแผ่นดินว่าเป็น อุดมศาสนบัณฑิต ๓ พระองค์ คือ พระมหาธรรมราชาลิไท แห่งกรุงสุโขทัย พระเจ้าธรรมเจดีย์แห่งกรุงหงสาวดี และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้ง๓พระองค์ทรงเป็นพหุสูตแต่ทรงมีพระชาตินิพนธ์ต่างกัน คือ พระมหาธรรมราชาลิไท ทรงรอบรู้พระพุทธวจนะลึกซึ้ง พระราชนิพนธ์ที่สำคัญคือ ไตรภูมิพระร่วง พระเจ้าธรรมเจดีย์ ทรงพิจารณาข้อถูกผิด โดยทรงชี้ขาดจากวาทะของพระอรรถกถาและฎีกาอาจารย์ซึ่งทรงเห็นว่าถูกต้อง พระราชนิพนธ์สำคัญคือศิลาจารึกกัลยาณี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวินิจฉัยเอง โดยทรงถือพระไตรปิฎกบาลีเป็นหลัก อาจจะทรงคัดค้านทั้งอรรถกถาและฎีกา เมื่อทรงเห็นว่าไม่ตรงกับบาลี

๒๒๙.๗๔๔๔๑ กษัตริย์และผู้ครองนคร-จีน

พระเจ้ากรุงจีนทรงวางยศยิ่งใหญ่เป็นเรื่องจริง แม้ผู้ใดเข้าเฝ้าก็มีให้เยหน้า ด้วยเหตุนี้ข้าราชการจีนจึงทำศใหญ่เกินควรตามไปด้วย

ราชวงศ์หยวน พระเจ้ากุบไลข่าน (Kublai Khan) พระราชโอรสของพระเจ้าเยนฮิสข่าน (Genghis Khan) กษัตริย์แห่งประเทศมองโกลเสียผู้สามารถขยายอาณาเขตจนได้อาณาจักรรัสเซีย ยุโรปบางแห่งและดินแดนจีนตอนภาคเหนือ พระเจ้ากุบไลข่านเมื่อทรงครอบครองแผ่นดินจีนได้ทั้งหมด ก็ทรงตั้งราชวงศ์หยวน (Juan) ขึ้นเมื่อพ.ศ.๑๘๒๘ และใช้พระนามเป็นภาษาจีนว่า "พระเจ้าหงวนสีโจ้วฮ่องเต้" แล้วทรงรับธรรมเนียมจีนทั้งหมดมาใช้เพื่อความสะดวกในการปกครอง นอกจากขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง จนสามารถตีเมืองต่างประเทศใกล้เคียงจีนได้อีกหลายเมืองแล้ว ยังทรงแต่งตั้งทูตไปเกลี้ยกล่อมประเทศที่อยู่ห่างไกลถึงโพ้นทะเลให้ไปอ่อนน้อมต่อจีนด้วย โดยประเทศเหล่านั้นต้องแต่งตั้งทูตไปจิมก้องแสดงสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ากรุงจีนปีครั้งหนึ่ง ราชวงศ์หยวนจึงเป็นผู้บัญญัติประเพณีจิมก้องมาแต่ครั้งนั้น

๗๒๙.๗๔๙๙๔๙๑ กษัตริย์และผู้ครองนคร-พม่า

พระนามพระเจ้าแผ่นดิน ชาวพม่าเรียกพระเจ้าแผ่นดินของตนว่า "พระเจ้าอังวะ" และเรียกนามประเทศว่า "กรุงอังวะ" การที่ขนานนามพระเจ้าแผ่นดินและประเทศดังนี้ สันนิษฐานว่า เป็นเพราะกรุงอังวะได้เคยเป็นราชธานีของพม่าเป็นเวลานานเกือบ ๔๐๐ปี นานกว่าเมืองอื่นทั้งสิ้น

มเหสี ตามราชประเพณี พระเจ้าแผ่นดินพม่าย่อมมีมเหสี "มิบูยะ" สองคี่ มียศหลั่นกันเป็น ๓ชั้น คือ อัครมเหสีองค์หนึ่ง มเหสี สองคี่ และมเหสีรอง สองคี่ อัครมเหสีเป็นองค์เดียวที่กิน เสวตฉัตรและประทับร่วมราชอาสน์กับพระเจ้าแผ่นดินในเวลาออกงาน

มเหสี สองคี่ ได้แก่พระอัครมเหสี กับ มเหสีอีก สองคี่ ต่างมีที่ประทับไม่ห่างกับพระเจ้าแผ่นดินในบริเวณพระราชมณเฑียรและอยู่ประจำพระองค์ได้ไม่มีเวร

สนม ของพระเจ้าแผ่นดินพม่ามี ๒ชั้น ชั้นสูงเรียกว่า มโย-สะ มิบูยะ (Myo-sa Mibuya) หมายความว่าเจ้าจอม ที่ได้ส่วยเมือง(Myo) ชั้นต่ำเรียกว่า ยะวะ-สะ มิบูยะ (Yawa-sa Mibuya) หมายความว่าเจ้าจอมที่ได้ส่วยบ้าน

โอรสและธิดา มีพระนามเป็น ๓ประเภท คือ

๑. พระนามที่เรียกกันมาตั้งแต่เมื่อทรงพระเยาว์ เช่น พระเจ้ามินดง ทรงพระนามเดิมว่า "มองลวิน"

๒. ราชทินนาม พระองค์ชายมักลงท้ายว่า "ธรรมราชา" พระองค์หญิง มักขึ้นต้นว่า "ศิริ" และลงท้ายว่า "เทวี" การตั้งนามประเภทนี้ ตั้งเมื่อพระองค์ชาย เกล้าเกศา พระองค์หญิงเจาะพระกรรณ

๓. เรียกตามเมืองที่ได้กินส่วย คือ พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้เจ้านายองค์ใด "กิน" เมืองคือ ได้ส่วยสาอากรที่เมืองนั้นเป็นผลประโยชน์ ก็เอาชื่อเมืองนั้นมาเรียกเป็นพระนาม เช่น พระเจ้ามินดง เรียกตามนามเมืองที่ได้กินส่วยเมื่อก่อนเสวยราชย์ ราชสกุลวงศ์ ตามประเพณีพม่า ราชวงศ์มัยศเป็นเจ้าลงมา ชั้น คือ เจ้าฟ้า หม่อมเจ้า และหม่อมราชวงศ์

๓๒๙.๗๔๙๔๕๑ เครื่องราชูปโภค-พม่า

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ของพม่ามี ๕ อย่างดังนี้ คือ

๑. เศวตฉัตรชั้นเดียว (White Umbrella)
๒. มงกุฎ (Crown)
๓. พัดหรือแส้หางจามรี (Yaktail Fan)
๔. พระขรรค์ (Sword of State)
๕. ฉลองพระบาททอง (Golden Sandal)

เครื่องราชูปโภค เมื่อคราวเสียพระนครแกอังกฤษ เครื่องราชูปโภค และเครื่องราชกกุธภัณฑ์ของพม่าได้สูญหายไปมากจากการสอบถามได้ความเป็น ๒อย่าง คือ

๑. ฝรั่งเศสกล่าวว่า เมื่อกองทัพอังกฤษจับพระเจ้าสีป่อไปจากพระนคร พวกข้าราชการพม่าเข้าแย่งของในที่คลังในพระราชวัง แก้วแหวนเงินทองจึงสูญหมด
๒. เจ้านายพม่ากล่าวว่า เมื่อเสียพระนครนั้น พระเจ้าสีป่อได้ฝากสิ่งของ เครื่องมหรรมักัดตั้งปวงแก่ นายพันเอกสะเลแทน ซึ่งเคยเป็นทูตอังกฤษอยู่ ณ มีดทะเล

เมื่อครั้งพระเจ้ามโหตรพินิตสนมกับราชวงศ์พม่ามาก นายพินเอกสะเลเคนได้ทำของ
 เหล่านั้นสูญหายด้วยใดอย่างหนึ่ง ต่อมาพระเจ้าสีป่อได้เรียกร้องต่อรัฐบาลอินเดีย
 ซึ่งให้มีการไต่สวนกัน แต่นายพินเอกสะเลเคนบังเอิญมาถึงแก่กรรมในเวลาที่กำลังไต่
 สวนเรื่องจึงระงับมา ราชทรัพย์ทั้งปวงจึงสูญ

อย่างไรก็ตาม เป็นที่แน่ใจได้ว่าเครื่องราชูปโภคของพม่าที่สูญหายไปนั้น
 นายพินเอกสะเลเคนย่อมได้ไปด้วย และสูญหายไปมากจากการปล้นด้วยเช่นกัน

ราชบัลลังก์ มี สองค้ำทำรูปและมีชื่อเรียกต่างกัน กับใช้ในการพิธี
 ต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. สีหาสนบัลลังก์ (Thihasana Balin) ใหญ่และสำคัญกว่าองค์อื่น
 จำหลักรูปราชสีห์ประดับ อยู่ในมหาปราสาทมีเศวตฉัตรชั้นเดียว ปักข้างละ ๔ คัน เป็น
 ที่ประทับเวลาเสด็จออกมหาสมาคมเป็นการเต็มยศใหญ่
๒. หังสาสนบัลลังก์ (Henthabana Balin) จำหลักรูปหงส์ประดับ
 อยู่ในท้องพระโรงกลาง เป็นที่ประทับเวลาเสด็จออกรับทูตต่างประเทศ
๓. กษาสนบัลลังก์ (Gagyathana Balin) จำหลักรูปช้างประดับ
 อยู่ในพระที่นั่งเย็นฝ่ายซ้าย (Byadeik Saung) เป็นที่ประทับเวลาเสด็จออกมุขมนตรี
 แห่งหนึ่ง
๔. สังขาสนบัลลังก์ (Thinkathana Balin) จำหลักรูปสังข์ประดับ
 อยู่ในท้องพระโรงใน (Baundaw Saung) เป็นที่ประทับเวลาพระราชทานยศศักดิ์
๕. ภมราสนบัลลังก์ (Bamarathana Balin) จำหลักรูปตัวผึ้งประดับ
 อยู่ในมหามณเฑียรแก้ว (Hmannandae Saung) เป็นที่ประทับเวลางานพิธีฝ่ายใน
๖. มิกาสนบัลลังก์ (Migathana Balin) จำหลักรูปทวารงประดับ
 อยู่ในพระที่นั่งปลีกองค์หนึ่ง (Taung Smok Saung) เป็นที่ประทับอวยทาน
๗. มยุราสนบัลลังก์ (Mayanyothana Balin) จำหลักรูปนกยูงประดับ
 อยู่ที่พระที่นั่งอีกองค์หนึ่ง (Myauk Smok Saung) เป็นที่ประทับทอดพระเนตรช้างเผือก
๘. ปทุมมาสนบัลลังก์ (Padommathana Balin) จำหลักรูปดอกบัวประดับ
 อยู่ในท้องพระโรงหลัง (Anauk Smok Saung) เป็นที่ประทับเวลาเสด็จออก

มหาสมาคมสตรี และเป็นที่พระอัครมเหสีเสด็จออกรับแขกเมืองผู้หญิง

ราชบัลลังก์ทั้งปวงทำด้วยไม้จำหลักปิดทองประดับกระจกเป็นแท่น มีฐานรูปทรงเป็นเชิงบาตร คือคอดกลางผายข้างบนและข้างล่าง เช่นเดียวกันทั้งสิ้น แต่ขนาดใหญ่เล็กและสูงต่ำต่างกัน

๔๒๘.๗๘๘๔๕๑ บรรดาศักดิ์-พม่า

ราชวงศ์พม่านับว่าเป็นเจ้า ๓ชั่ว คือ ราชบุตร ราชনীดดา ราชปนัดดา เข้าเกณฑ์ "เจ็ดชั่วโคตร" ตามกฎหมายไทย

บรรดาศักดิ์ "เจ้าฟ้าสองแคว" เป็นยศที่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ทรงตั้งพระมหาธรรมราชา พระชนกของสมเด็จพระนเรศวรฯ เมื่อยอมอ่อนน้อมต่อพระองค์ เป็นยศอย่างเดียวกับ เจ้าฟ้าประเทศราชไทยใหญ่ และนับว่าเป็นครั้งแรกที่ปรากฏการใช้ยศ "เจ้าฟ้า" ในไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา

๔๒๘.๗๘๘๔๕๓ กษัตริย์และผู้ครองนคร-ไทย

พระนามพระเจ้าแผ่นดิน สมัยกรุงศรีอยุธยาพระนามพระเจ้าแผ่นดินมี ๕ ประเภท คือ

๑. พระนามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ เอาเหตุเป็นต้นพระนาม เช่นพระเจ้าอู่ทองทรงตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีประกาศตนเป็นอิสระ จึงถวายพระนามว่า "พระรามาธิบดี" เทียบกับพระรามาวตารครองกรุงอโยธยาแต่ปางก่อนเป็นต้น
๒. พระนามถวายเพิ่มพระเกียรติ ระหว่างมีพระเกียรติยศพิเศษเกิดขึ้นในเวลาเสวยราชย์ เช่น พระมหาจักรพรรดิได้ช้างเผือกถึง ๗ช้างในระหว่างเสวยราชย์ ได้รับถวายพระนามว่า "พระเจ้าช้างเผือก" เพิ่มขึ้น เป็นต้น
๓. พระนามที่ขานในเวลาเสด็จเสวยราชย์ ใช้คำว่า "พระเจ้าอยู่หัว" ไม่ออกพระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ หรือพระนามเพิ่มพระเกียรติยศ
๔. พระนามที่บัญญัติให้เรียกเมื่อล่วงรัชกาลแล้ว เวลาแรกสวรรคตเรียกแต่คำว่า "สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกศ" ซึ่งอาจแยกได้เป็น ๒คำ คือ "สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง" คำหนึ่ง "ในพระบรมโกศ" คำหนึ่ง เป็นต้น

สำหรับพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนๆ ขึ้นไป เอาพระนามเมื่อก่อนเสวยราชย์มาใช้โดยมาก เช่น พระรามเมศวร พระชัยราชา ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นพระนามเจ้าครองเมือง แล้วเพิ่มคำ "ธिरาช" ต่อท้ายกลายเป็นพระนามพระเจ้าแผ่นดิน เช่น พระชัยราชาธिरาช หรือมีฉะนั้นก็คิดพระนามใหม่ ได้แก่พระเจ้าปราสาททอง เป็นต้นมา

๔. พระนามที่เรียกกันตามสะดวกปาก มีทั้งเรียกพระเจ้าแผ่นดินเมื่อยังเสวยราชย์ และพระเจ้าแผ่นดินที่ล่วงรัชกาลไปแล้ว เช่น ขุนหลวงเสือ พระเจ้าอุทอง เป็นต้น

พระนามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ มีข้อความแยกได้เป็น ๒ ตอน คือ

๑. ต้นพระนาม เช่นคำว่า "สมเด็จพระรามาธิบดี" ประดิษฐ์ขึ้นเมื่อพระเจ้าอุทองตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นอิสระเหี้ยมกับพระนารายณ์รามาวตารครองกรุง-อยุธยาแต่ก่อนมา พระเจ้าแผ่นดินซึ่งครองกรุงศรีอยุธยาต่อๆ มา หากไม่มีเหตุต้องเปลี่ยนต้นพระนาม คงใช้พระนามรามาธิบดีอยู่ดังเดิม

ต้นพระนามที่เปลี่ยนไปมีดังนี้ คือ

"สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์" เปลี่ยนในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา ซึ่งสันนิษฐานว่าพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองพระราชทานพระนามนี้ให้ เมื่อราชาภิเษกพระมหาธรรมราชาเป็นพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา

"สมเด็จพระเอกาทศรถ" พระนามนี้ใช้ตั้งแต่พระเจ้าทรงธรรมจนถึงสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี

"พระบรมราชาธिरาช" ใช้ขึ้นต้นพระนามพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาบางพระองค์

"สมเด็จพระบรมราชาธिरาชมธิบดี" ใช้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓

๒. สร้อยพระนาม พระนามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ มีสร้อยพระนามเฉลิมพระเกียรติทุกพระองค์ ขึ้นแรกใช้สร้อยพระนามสั้นๆ แล้วค่อยขยายยาวยิ่งขึ้นเป็นลำดับ มา จากที่พิจารณาพระนามพระเจ้าอุทองที่ค้นพบในกฎหมายต่างๆ รวม ๑๐ แห่ง พบว่าคำที่ใช้เป็นหลักพระนามมี ๒ คำ คือ "รามาธิบดี" และ "จักรพรรดิ" และพระนามที่ใช้ใน

โองการแข่งน้ำสนธิฐานว่าใกล้เคียงกับที่จารึกพระสุพรรณบัฏจริง เพราะสร้อยพระนามที่ใช้ในกฎหมายลักษณะต่างๆ มีคำ "รามาริบัติ" และ "จักรพรรดิ" แทบทั้งสิ้น คำอื่นๆ ที่เอามาเรียงเป็นสร้อยเพื่อให้ไพเราะ

สรุปว่าพระนามพระเจ้าแผ่นดินที่ใช้ในพระราชกฤษฎีกา เมื่อแรกตั้ง ใช้เพียงว่า "สมเด็จพระบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว" พระนามอื่นเช่น "สมเด็จพระเจ้ารามาริบัติ" เป็นคำแทรกเข้าภายหลังเมื่อล่วงรัชกาลนั้นแล้ว เพื่อให้รู้ว่าเป็นพระราชกฤษฎีกาของพระเจ้าแผ่นดินองค์ไหนที่ได้ตั้งไว้ การชำระพระราชกฤษฎีกามีเป็นคราวๆ ความรู้ ความนิยมและสำนวนต่างกันไปตามอาลักษณ์ผู้ชำระ และความสามารถของอาลักษณ์แต่ละคนที่จะสอบ พ.ศ. ได้แม่นยำ

เรื่องพระนามพระเจ้าแผ่นดินนี้ แม้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ยังยุ่งยาก คือแม้มีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏก็ได้ใช้ เพราะใช้ไม่ได้ เรียกกันว่า แผ่นดินต้น แผ่นดินกลาง จึงทรงบัญญัติให้ใช้พระนามพระพุทธรูปฉลองพระองค์เป็นพระนามรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ ถึงรัชกาลที่ ๔ จึงทรงขนานพระนามถวายรัชกาลที่ ๓ และตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา จึงมีพระนามขนานโดยแน่นอนทุกพระองค์

หลักการขนานพระนามพระเจ้าแผ่นดิน เดิมไทยรับแบบอย่างมาจากเขมร แล้วแก้ไขเปลี่ยนแปลงบ้างตามเหตุการณ์บ้านเมือง แต่รูปยังคงอยู่ในหลักเดิม คือในสมัยที่ขอมนับถือลัทธิศาสนาเป็น ต่อมาได้เอาพระนามเทพเจ้าแห่งลัทธิอื่นๆ มาถวายเป็นพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ได้แก่ เมื่อนับถือศาสนาพราหมณ์ลัทธิศิวเวท ก็ถือว่า พระศิว (พระอิศวร) แบ่งภาคมาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงเอานามพระอิศวรมาถวาย เช่น พระนเรศวร ศาสนาพราหมณ์ลัทธิวิษณุเวท ก็ว่าพระวิษณุหรือพระนารายณ์ แบ่งภาคมาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เอานามพระนารายณ์มาถวาย เช่น พระรามาริบัติ ก็พุทธศาสนาก็เชื่อว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงเอานามพระพุทธเจ้ามาถวาย เช่น พระไตรโลกนาถ และใช้คำเรียกพระเจ้าแผ่นดินตามพระเกียรติของพระอิศวร พระนารายณ์ และพระพุทธเจ้า เป็นคำต่างกันว่า "พระเดช" "พระคุณ" "พระกรุณา"

หลักการขนานพระนามนี้มาเสื่อมในไทย เพราะได้เอาการถือคติศาสนา

พราหมณ์ และพุทธศาสนาลัทธิมหายาน มาผสมกัน จึงเหลือแต่คำ กระบวนที่ใช้แปรไป ตามกาลสมัย

พระนาม "มหาธรรมราชา" ตามที่พระยานครพระราม (สวัสด์ มหา- กายี) ตรวจศิลาจารึกสุโขทัย พบเรียกเฉลิมพระเกียรติ "พระธรรมราชา" มาตั้งแต่สมัย พระเจ้าเลอไท พระราชบิดาของพระเจ้าลิไท และมีความเห็นว่าตามที่ได้ขนานพระนาม พระเจ้าลิไทว่า พระมหาธรรมราชาที่ ๑ และเรียกพระองค์อื่นว่าที่ ๒ ที่ ๓ นั้นคลาดเคลื่อน ควรเรียกพระเจ้าลิไทว่าพระมหาธรรมราชาที่ ๒

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีพระวินิจฉัยในเรื่องนี้ดังต่อไปนี้

๑. นาม "ธรรมราชา" เดิมเป็นนามสำหรับเรียกพระพุทธเจ้า
 ๒. ที่เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า "ธรรมราชา" เป็นคติจากประเทศลังกาว่า หากพระเจ้าแผ่นดินทรงสามารถบำรุงพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองในพระราชอาณาเขต ย่อมได้พระเกียรติยศเสมอกับเป็นพระเจ้าราชาธิราช หรือเป็นการถวายพระนามนั้นเฉลิมพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดองค์หนึ่ง ซึ่งทรงรอบรู้พระธรรมเป็นพระคุณพิเศษ เฉพาะพระองค์ ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นทรงนิยมตามที่จะมีพระเกียรติ เช่นนั้น คำที่เรียกว่า "ธรรมราชา" จึงหย่อนลงจนถึงพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงเลื่อมใสทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นปรกติก็เรียกว่า "ธรรมราชา"

๓. พระนามที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยกรุงสุโขทัยอีกนามหนึ่งว่า "มหาธรรมราชา" ซึ่งหมายความว่า ทรงพระเกียรติคุณพิเศษกว่าพระธรรมราชาพระองค์อื่นๆ เมื่อมีเกียรติยศมหาธรรมราชาเกิดขึ้นแล้ว พระเจ้าแผ่นดินภายหลังไม่ยากเลยที่จะใช้พระนามมหาธรรมราชานั้นต่อมา นามพระมหาธรรมราชาจึงเลยเป็นพระนามเรียกพระเจ้าแผ่นดินกรุงสุโขทัยสืบมา แม้จนเมื่อเป็นเจ้าประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา

๔. พิเคราะห์ในศิลาจารึกและพงศาวดาร พระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยองค์แรก ที่ได้รับยกย่องพระเกียรติยศว่าเป็น "มหาธรรมราชา" คือ พระเจ้าลิไท ด้วยทรงพระเกียรติคุณทั้งรอบรู้พระธรรม และทรงบำรุงพุทธศาสนายิ่งกว่าพระองค์อื่น พระเจ้าลิไทจึงเป็นพระมหาธรรมราชาที่ ๑ ดังเดิม

พระนามาภิไธยอย่างจีน พระราชสาส์นที่ไทยส่งไปยังจีน ต้องมีพระนาม

พระเจ้าแผ่นดินเป็นภาษาจีน สำหรับพระราชวงศ์จักรีใช้ "แต่" เป็นแซ่ พระเจ้าตาก-
สินมหาราชใช้ แต่ตาก พระนามาภิไธยอย่างจีนของตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕
เป็นดังนี้ คือ

รัชกาลที่ ๑	แต่ฮั่ว
รัชกาลที่ ๒	แต่ฮก
รัชกาลที่ ๓	แต่เหม็ง
รัชกาลที่ ๔	แต่ฮุด
รัชกาลที่ ๕	แต่เจี๋ย

พระนามาภิไธยนี้ทำให้ผู้แปลคิดแบบเป็นอักษรจีนถึง "ลิกูปาทั้ง" เสนาบดี
กระทรวงการต่างประเทศที่เมืองปักกิ่ง และถึง "ตั้งตัก" ผู้สำเร็จราชการหัวเมือง
ภาคกลางด้วย โดยเจ้าพระยาพระคลังใช้ประทับพระราชสาส์นไปเมืองจีน

พระนาม "พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา" ประเพณีไทยแต่โบราณ เรียก
นามประเทศไทยในหนังสือราชการว่า "กรุงศรีอยุธยา" และเรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า
"พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา"

พม่าเรียกพระเจ้าแผ่นดินไทยว่า "พระเจ้าปราสาททอง" สันนิษฐานว่า
เนื่องจากพระเจ้าปราสาททองสร้างพระที่นั่งวิหารสมเด็จ ยอดปราสาทปิดทองขึ้นเป็น
ครั้งแรกซึ่งเห็นกันว่างามแปลกตา ไม่เคยมีมาดังแต่ก่อน จึงถือเป็นนิมิตเรียกพระนาม
ว่า พระเจ้าปราสาททอง

ประเทศไทยเพิ่งมาเปลี่ยนชื่อเรียกประเทศว่า "กรุงสยาม" และเรียก
พระเจ้าแผ่นดินว่า "พระเจ้ากรุงสยาม"

พระนามบัญญัติกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้พระนามพระอัฐิกรมพระราชวังบวรสถานมงคลรัชกาลที่ ๑
ถึงรัชกาลที่ ๓ ดังนี้คือ

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลรัชกาลที่ ๑ เป็นกรมพระราชวังบวรมหา-
สุรสิงหนาท

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลรัชกาลที่๒ เป็นกรมพระราชวังบวรมหา-
เสนาอนุรักษ์

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลรัชกาลที่๓ เป็นกรมพระราชวังบวรมหา-
ศักดิ์พลเสพ

รัชทายาท การชิงราชย์มักมีเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ไทย เนื่องจาก
คำว่า รัชทายาท เป็นที่เข้าใจกันในประเทศไทยน้อยมาก คือระบุเพียงว่า ผู้สืบราช-
สมบัติควรต้องเป็นเจ้าเท่านั้น จึงมีการชิงราชสมบัติกันเรื่อยๆ ใครมีอำนาจสนาก็ได้
ราชสมบัติ การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งมหาอุปราชนั้น อาจทรงตั้งเพื่อเป็นผู้ดูแล
การได้ราชสมบัติ หรือตั้งโดยเหตุอื่นบังคับ แต่พระมหาอุปราชมิใช่รัชทายาท

"พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์" ที่หนังสือมักเรียกพระนามพระเจ้า-
แผ่นดินกรุงศรีอยุธยาว่าดังนั้น ส่วนใหญ่เข้าใจกันว่า หมายถึงสมเด็จพระนเรศวรมหา-
ราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ หากหมายถึงพระองค์อื่นจะได้แก่ สมเด็จพระบรมราชา
ธิราชที่๓ และสมเด็จพระรามาธิบดีที่๒ ซึ่งเป็นพระราชโอรสสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
ทั้ง ๒พระองค์ คือเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จสวรรคต ทรงให้พระราชโอรส
องค์ใหญ่ครองกรุงศรีอยุธยา องค์น้อยครองเมืองเหนือที่พิษณุโลก เป็นดังนี้อยู่ ๓ปี พระ-
องค์ใหญ่เสด็จสวรรคตพ.ศ.๒๐๓๔ พระองค์น้อยคือพระเจ้าเชษฐาธิราชจึงได้ครองทั้งประ-
เทศแต่พระองค์เดียว และเฉลิมพระนามเป็นสมเด็จพระรามาธิบดีที่๒

แต่อย่างไรก็ตามคำว่า "พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์" ในบรรดาหนังสือ
ต่างๆ ต้องหมายถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ เพราะที่มี
ในรัชกาลอื่นก็มีเพียง ๓ปี และเป็นสมัยที่ไม่ค่อยมีผู้ใดทราบด้วย

การที่มีกล่าวถึงพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒พระองค์ ย่อมแสดงว่าประเทศมีแบบการ
ปกครองที่มีพระเจ้าแผ่นดิน ๒พระองค์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งสันนิษฐานว่า เริ่มมี
ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อพ.ศ.๒๐๐๔ ทรงให้สมเด็จพระบรมราชาธิราช
เสวยราชย์ ณ กรุงศรีอยุธยา พระองค์เองเสด็จประทับปกครองเมืองเหนือ ณ พิษณุโลก

รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราช ทรงสถาปนาสมเด็จพระเชษฐา-
ธิราชอนุชาเป็นพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่งปกครอง ณ พิษณุโลก

รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงสถาปนาสมเด็จพระเอกาทศรถเป็น
พระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่งเสวยราชย์ร่วมกัน ณ กรุงศรีอยุธยา

๘๒๘.๗๘๘๘๘๘๘๘๘๘ เครื่องราชูปโภค-ไทย

อธิบายเกี่ยวกับเครื่องราชูปโภคต่างๆ ของไทยดังต่อไปนี้

เครื่องต้น พระเจ้าแผ่นดินในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้ทรงเครื่อง
ต้นอย่างแน่นอนคือ รัชกาลที่๑ รัชกาลที่๔ และรัชกาลที่๕ เมืองานราชาภิเษก รัชกาลที่
๒ และรัชกาลที่๓ เชื่อว่าไม่ได้ทรงเครื่องต้น เพราะทรงอ้วนพิมากทั้ง ๒พระองค์ และ
ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องทรงเครื่องต้นในงานราชาภิเษกด้วย

เครื่องแต่งตัว เทวคาและโน้ทราภกับเครื่องต้นซึ่งมีกล่าวในกฎมนเฑียรบาล
มีส่วนใกล้เคียงกันมาก การทรงเครื่องต้นตามกฎมนเฑียรบาลนั้นไม่สวมเสื้อและไม่นุ่ง
ผ้าด้วย แต่มีส้นเปลว ต่อมาการแต่งตัวตามปรกติเปลี่ยนแปลงไป จึงมีการปรับปรุง
เครื่องต้นเป็นเครื่องพิเศษขึ้นต่างหาก เครื่องต้นของพระมหากษัตริย์แต่ละประเทศย่อม
มีมาพร้อมกับพระมหากษัตริย์ แล้วแก้ไขกันมาโดยลำดับ สำหรับเครื่องต้นของไทยมีรูป
ลักษณะคล้ายของลังกาทิ้งกว่าประเทศอื่น

อนึ่ง เครื่องต้นตามกฎมนเฑียรบาล มีกล่าวถึงแต่ "มหากุลทล" ไม่กล่าวถึง
"กรรเจียก" หรือ "จร" สันนิษฐานว่าทั้งกรรเจียก และ จร เป็นสิ่งเดียวกับกุกทลนั้น
เอง

เครื่องทรงสวมพระเศียร ของพระเจ้าแผ่นดินมี ๓ชนิด คือ "มงกุฏ"
มาจากกรอบหน้าอย่างหนึ่ง "ชฎา" มาจากผ้าโพกอย่างหนึ่ง และ "มาลา" มาจาก
หมวกอย่างหนึ่ง ทำชนิดใดให้ผิดกันก็อย่างก็หาคุณศัพท์เต็ม เรียกเป็นชื่อต่างกันทุกอย่าง
เช่น ชฎาพระมหากษัตริย์ สันนิษฐานว่าหมายถึง พระชฎาที่มีทรงไปเมื่อเสด็จไปทอดกฐิน
เต็มเรียกว่า ชฎาพระกสิบ พระมาลาสันนิษฐานว่าเต็มเป็นรูปหมวกกสิบลำควน รูปเป็น
คอกไม้จึงเรียกมาลา เมื่อมีหมวกทรงอื่นก็เอาคุณศัพท์เต็มเข้าเป็น พระมาลาทรงประ-
พาส เป็นต้น

เครื่องพระคชาธารข้างศึก สันนิษฐานว่าเครื่องคชาธารปักฉัตรมิใช่
สำหรับขี่ช้างชน แต่เป็นของสำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงใช้เวลาบัญชาการรบ คือมี

เครื่องคชาธารปัก "ฉัตร" เป็นเครื่องหมายของตัวนายทัพ และ "แพน" เป็นเครื่องสำหรับส่งคำสั่งนายทัพไปได้สุดสายตา แต่ที่มาทำให้เป็นรูปร่างอย่างมีอยู่ปัจจุบัน เชื่อว่าเป็นของคิดทำเพื่อประดับพระเกียรติยศ

เครื่องพระมหากฐิน มี ๔ อย่าง คือ พระขรรค์มหากฐิน พานพระมหากฐิน พระแสงหอกมหากฐิน และฉัตรพระมหากฐิน

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ มีหลักฐานระบุไว้เกี่ยวกับเรื่องนี้ ๒ แห่ง คือ คัมภีร์อิติฐานปีที่ปีกา และบานัญชรพระอุโบสถวัดบวรนิเวศฯ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่ระบุมีต่างกันที่ฉัตรและทวนพระกร แสดงว่าเดิมไทยนับเอาทวนพระกร แต่อันเดียวฉัตร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เอาฉัตรพระคชาธารมาขึ้นถวาย และได้ทำดังนี้ต่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๖ โปรดให้ทำฉัตร ๔ ชั้น เล็กขึ้นถวาย

อุณหิส เป็นเครื่องทรงบนพระเศียร นับเนื่องเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์อย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับธารพระกร และเศวตฉัตร ส่วนวาลวิชนี หมายถึงเครื่องปิดท้าวด้วยขนवालคือจามรี เป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์อย่างหนึ่งเช่นกัน วาลวิชนีเป็นของอย่างเดียวกับจามรีคือเส้นขนหางจามรี สันนิษฐานว่าเนื่องจากเส้นเป็นเครื่องปิดที่อาจทำให้สัตว์ถึงล้มตายเจ็บลำบากกลายเป็นเครื่องประหาร พวกที่ถือพุทธศาสนาจึงใช้หัดในเครื่องราชกกุธภัณฑ์แทนเส้น

ตำราบัญชีราชาภิเษก ระบุเครื่องสำหรับราชาภิเษกของพระเจ้าแผ่นดินไว้ มีดังนี้ คือ พระมหามงกุฏ พระภูษาผ้ารัตกัมพล พระขรรค์ พระเศวตฉัตร และเกือกทองประดับแก้วฉลองพระบาท ตามตำรานี้ต่างกับที่ไทยเราใช้อยู่ปัจจุบัน ๒ สิ่ง คือ ทวนพระกรเป็นเศวตฉัตร และวาลวิชนีเป็นผ้ารัตกัมพล

สรุปว่าเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ คือเครื่องต้นดังนี้ คือ

๑. พระมหามงกุฏ
๒. พระแสงขรรค์ชัยศรี
๓. ธารพระกร
๔. วาลวิชนี (หรือพัดฝักมะขาม)
๕. ฉลองพระบาท

อนึ่ง ตำรารราชาภิเษกระบุเครื่องต้นไม่ตรงกันทุกตำรา

เครื่องราชูปโภคกรม ที่สำคัญมี ๕ อย่างคือ พระราชยานถม พระแท่นถมเสด็จออกขุนนาง ๒สิ่งนี้ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) นำถวายรัชกาลที่๓ พนักเรือพระที่นั่งกราบถม และพระเก้าอี้ถมใช้ในพระที่นั่งภัทรบิฐ จัดทำถวายรัชกาลที่๔ โดยเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง) บุตรเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เมื่อพ.ศ.๒๔๐๒ ส่วนพระแท่นพุดตานที่ตั้งในห้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท รัชกาลที่๕ ให้เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) ทำถวายเป็นเกียรติสืบสกุล เช่นที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชคนก่อนๆ สร้างถวาย

เครื่องราชูปโภคทองขาววังหลวง เดิมมีเครื่องราชูปโภคทองขาววังหลวงสำหรับทรงใช้ในวังอุโบสถ แต่ในรัชกาลที่๕ ทรงเปลี่ยนเป็นเครื่องนาก แล้วพระราชทานเครื่องราชูปโภคทองขาววังหลวงองค์เดิมเป็นเครื่องยศกรมสมเด็จพระปาวเรศวริยาลงกรณ์

เครื่องราชูปโภคประดับมุกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นของทำตามแบบอย่างกรุงศรีอยุธยา คือรัชกาลที่๑ โปรดให้สร้างเครื่องราชูปโภคประดับมุกสำหรับพระที่นั่งพิมานรัตยา ต่อมาในสมัยรัชกาลที่๒ โปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทวดาตีประทับ ณ พระที่นั่งพิมานรัตยา สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเทวดาไม่ทรงใช้เครื่องราชูปโภค รัชกาลที่๒ จึงถวายเครื่องราชูปโภคประดับมุกเป็นพุทธรูป ซึ่งได้แก่พระแท่นบรรทม ตูพระภูเขา ๒ใบ ตูพระสมุด ๒ใบ และโปรดให้ย้ายไปไว้ ณ หอพระมนเทียรธรรม คงเก็บไว้แต่พระแท่นเศวตฉัตรและกระดานพิง ณ พระที่นั่งอินทราภิเษก

ต่อมาเนื่องจากโปรดให้มีผู้ไปอยู่ ณ พระที่นั่งอินทราภิเษกจึงต้องขยับขยายเครื่องมุกไปไว้ในที่ต่างๆ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นสมัยรัชกาลที่๖ ถึงสมัยรัชกาลที่๗ โปรดให้เอาพระแท่นบรรทมประดับมุกมาใช้เป็นพระแท่นมณฑล เพราะทรงนิยมของเก่า ซึ่งต่างกับรัชกาลที่๖ ซึ่งทรงนิยมของใหม่

การทำเครื่องราชูปโภคประดับมุกขึ้น สันนิษฐานว่าเนื่องจากมีการทำเครื่องใช้สมณศักดิ์ประดับมุกมาก ทำให้มีช่างมุกมากและเป็นเหตุให้ทำเครื่องราชูปโภคขึ้น

ฉัตร เป็นคำภาษาสันสกฤตแปลว่าร่ม การใช้ฉัตรสีขาวใช้ได้แต่พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเป็นประเพณีของอินเดียมาแต่โบราณ ประเทศทางตะวันออกได้แบบไปจากอินเดียทั้งสิ้น แต่มาดัดแปลงรูปฉัตรและแกว้นบธรรมนิยมการใช้ต่างๆ กันไป

เดิมฉัตรทำเพียงชั้นเดียว ที่ทำซ้อนเป็นหลายชั้น สันนิษฐานว่า ทำเป็นของสำหรับตั้งประจำที่และตั้งขึ้นในสมัยหลัง

ฉัตรของไทยตามกฎหมายเรียกรวมมี ๖ อย่างคือ ฉัตรชั้นเดียว ๒ ชั้น ๓ ชั้น ๔ ชั้น ๕ ชั้น ๖ ชั้น (ฉัตร ๔ ชั้น ๖ ชั้น ๘ ชั้น ไม่มี) ฉัตรชั้นเดียวไทยเรียก "พระกลด"

เครื่องหมายศักดิ์พระกลดมีดังนี้ คือ

๑. "พระกลด" ทำระบาย ๓ ชั้น แสดงศักดิ์สูงสุดสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน
๒. พระกลดทำระบาย ๒ ชั้น เรียก "พระกลด" เช่นกันสำหรับราชสกุลวงศ์
๓. ทำระบายชั้นเดียว เรียก "สัปทน" สำหรับขุนนาง

สรุปได้ว่า ฉัตรเป็นเครื่องยศที่เอาไว้อยู่ประจำที่ทำซ้อนขึ้นไปหลายชั้น ถ้าทำสำหรับถือเดินทางแม้จะมีรูปเหมือนฉัตรก็เรียกเป็นอย่างอื่น เช่น อภิรม ชุมสาย กรรชิง กลิ้งกลด เป็นต้น

การถือฉัตรเป็นเครื่องยศนี้ อังกฤษที่มาปกครองอินเดีย ก็รับเอาฉัตรเป็นเครื่องยศด้วย

อนึ่ง สันนิษฐานว่า เดิมฉัตรสำหรับพระเจ้าแผ่นดินซ้อน ๗ ชั้น ที่มี ๔ ชั้นเป็นของทำใหม่ การทำฉัตรซ้อนชั้น สันนิษฐานว่าเป็นเพียงบัญญัติเทียบชั้นยศ หรือยกย่อง

อำนาจว่าสูงถึงภูมินั้นๆ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดยศฉัตร โดยกำหนดทำด้วยสิ่งต่างๆ สำคัญจากมากลงไปดังนี้ คือ

๑. ผ้าขาว
๒. กำมะลอ
๓. ตาดขาว
๔. ตาดเหลือง

อธิบายความเป็นมา ลักษณะ และการใช้ฉัตรต่างๆ ดังต่อไปนี้: กรรชิง, ฉัตรก่ามะลอ, ฉัตรเครื่องสูง, ฉัตรเครื่องสูง ๗ ชั้น, ฉัตรเบญจา, ฉัตรพระคชาธาร, ฉัตรพระแท่นเศวตฉัตร, ฉัตรสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน, ฉัตรสำหรับพระมหากษัตริย์, ฉัตรโหมค ๕ ชั้น, ชุมสาย, พระกรรกริรมย์, พระอภิรม, เศวตฉัตร.

ธารพระกรศักดิ์สิทธิ์ เป็นธารพระกรทำด้วยไม้เนื้อดีก่อปรด้วยรูปพรรณลักษณะแปลกประหลาดซึ่งมีผู้นำมาทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ทำเป็นธารพระกร โดยผสมด้วยพระแสงเสนาหาที่ปลายฉัตรหนึ่ง เพื่อให้ทรงใช้เป็นทั้งพระแสงและธารพระกรได้ทั้ง ๒ อย่าง พระองค์โปรดเช่นสรวยอย่าง เป็นของศักดิ์สิทธิ์ และเก็บรักษาไว้ ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

พานพระชันหมาก เป็นเครื่องราชูปโภคอย่างหนึ่ง

พระมหาสังข์ มีการหล่อพระมหาสังข์มาก ให้เข้าชุดกับพระมหาสังข์ทอง พระมหาสังข์เงินซึ่งเรียกรวมว่าพระมหาสังข์สาม เพื่อจะฝังหลักเมือง เมื่อวันที่ ๕ เดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ นอกจากนี้มีพระมหาสังข์ห้า เป็นสังข์ทักษิณวัฏฏรูปงามน่าชมมาก

๙๒๙.๗๔๔๔๔๔๓ บรรดาศักดิ์-ไทย

พระยศเจ้านาย สันนิษฐานว่าการนับยศศักดิ์ของไทยแต่เดิมเป็นแบบเดียวกับพม่า คือนับว่าเป็นเจ้า ๓ ชั้น คือ ราชบุตร ราชันดดา ราชันดดา (ชั้นหม่อม-ราชวงศ์ก็ยังมีนับว่าเป็นเจ้า) เข้าเกณฑ์ ๗ ชั้น โคตรตามกฎหมายไทย

คำที่ใช้เป็นยศมี ตัวอย่างคือ "เจ้าฟ้า" "สมเด็จ" และ "กรม"

๑. "เจ้าฟ้า" ทั้งคำว่า "เจ้า" และ "ฟ้า" เป็นคำภาษาไทยเก่าแก่มากรู้ว่าจะใช้มาตั้งแต่ชนชาติไทยยังอยู่ในดินแดนจีนจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ สันนิษฐานว่าความหมายเดิมของ "เจ้า" หมายความว่า "ผู้มีกำเนิดในสกุลสูงสุด" ทำนองเดียวกับคำว่า "Royal Prince" คือเป็นเจ้าด้วยเกิด ที่เอาคำ "เจ้า" ไปใช้หมายถึงผู้ที่มีได้เกิดเป็นเจ้า มีชั้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งทรงตั้งข้าราชการชั้นสูงสุดเป็น "เจ้าพระยา" อันเป็นมูลเหตุของคำที่เรียกเจ้าเป็น ๒ อย่างคือ "เจ้าครอก"

หมายความว่า เป็นเจ้าโดยกำเนิด "เจ้าคุณ" หมายความว่า เป็นเจ้าโดยคุณวิเศษ ซึ่งเดิมเรียกเฉพาะผู้ที่ เป็นเจ้าพระยา

ต่อมาเอาคำ "เจ้า" มาใช้เรียกเลยไปในอย่างอื่นอีกหลายอย่าง เช่น เจ้ามือ เจ้าหนี่ เจ้าบัว เจ้าสาว เป็นต้น มีความหมายว่าเป็นหัวหน้า กลายเป็นคำปากตลาดมาเรียกเป็นอุปมาตามสะดวกปากกันมาก

ส่วนคำว่า "ฟ้า" หมายถึงสวรรค์หรือเทวโลก "เจ้าฟ้า" หมายความว่า เป็นเทวดาที่จุติจากสวรรค์ลงมาเกิดในมนุษย์โลก พวกไทยในสมัยโบราณใช้เป็นคำเรียกผู้ที่ครองบ้านเมือง และยังเรียกกันในบรรดาเมืองไทยใหญ่ ไทยลื้อ และไทยเขินจนทุกวันนี้ เช่น เจ้าฟ้าเชียงรุ่ง เจ้าฟ้าเชียงตุง เป็นต้น

ยศ "เจ้าฟ้า" มีปรากฏเป็นหลักฐานเก่าแก่ที่สุดว่าพม่านำเข้ามาใช้ในประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยารัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ คือเมื่อพ.ศ.๒๑๐๖ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองแห่งพม่ามาตีกรุงศรีอยุธยามีชัยชนะแล้วตั้งพระมหาธรรมราชาผู้ครองเมืองพิษณุโลก ซึ่งยอมเข้ากับพระเจ้าหงสาวดีในครั้งนั้นเป็น "เจ้าฟ้าสองแคว" และมีปรากฏเป็นหลักฐานของไทยในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ออกพระนามสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า "สมเด็จพระบาทมงกษลัทธิ อัครปุริโสภณบรมหน่อราเจ้าฟ้า นเรศวรเชษฐาธิบดี" ซึ่งนับว่าเป็นสมัยที่เก่าแก่ที่สุดที่พบคำ "เจ้าฟ้า" เป็นยศศักดิ์ของไทย ต่อมาสมเด็จพระเอกาทศรถทรงใช้คำ "เจ้าฟ้า" เป็นยศสำหรับลูกเธอที่เกิดด้วยพระมเหสี หรือที่พระมารดาเป็นเจ้า มิได้ใช้คำ "เจ้าฟ้า" ในพระนามพระเจ้าแผ่นดินอีกต่อไป นับแต่นั้นมาคำ "เจ้าฟ้า" ก็ใช้เป็นยศพระเจ้าลูกเธอชั้นสูงสืบมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

๒. "สมเด็จพระ" ใช้ในที่หมายความว่า "เป็นอย่างยอด" ใช้ประกอบกับยศบุคคลชั้นสูงสุดหลายชนิด เช่น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระชนนี สมเด็จพระเจ้าพระยา สมเด็จพระราชาคณะฯ ฯลฯ ล้วนหมายความว่า "เป็นยอดในบุคคลชนิดนั้น" สันนิษฐานว่า "สมเด็จพระ" เป็นคำมาจากภาษาเขมรซึ่งไทย กรุงศรีอยุธยารับมาใช้ตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าอู่ทอง

คำ "สมเด็จพระ" ที่ใช้ในพระนามเจ้านายแต่เดิมมา หมายความว่าอย่างเดียวว่าเป็นเจ้าฟ้า ต่อมาในสมัยรัชกาลที่๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คำ "สมเด็จพระ" ในพระนามเจ้านายหมายความว่าต่างกันได้ ๓ ประการคือ หมายความว่า เป็น "เจ้าฟ้า" อย่างหนึ่ง เป็น "กรมพระชั้นพิเศษ" ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าฟ้าอย่างหนึ่ง และหมายเป็นยศในพระราชญาติวงศ์ชั้นสูงไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าฟ้าอย่างหนึ่ง

๓. "กรม" เดิมมิได้หมายถึงยศของเจ้านาย หากมาเข้าใจในภายหลังกันเองว่าเป็นยศของเจ้านาย สันนิษฐานว่าแรกเริ่มตั้ง "กรม" ขึ้นสำหรับเจ้านายผู้หญิง ซึ่งจะตั้งเป็นราชาไปครองเมืองต่างๆ ไม่ได้ (ประเพณีตั้งเจ้านายผู้ชายไปครองเมืองต่างๆ เชื่อว่าเล็กไปในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่ยั้งตั้งเจ้านายให้มีพระนามอย่างเจ้าครองเมืองอยู่) จึงคิดให้เป็นเจ้ามีกรม แล้วภายหลังนำมาใช้กับเจ้านายผู้ชายด้วย

อนึ่ง เนื่องกับคำว่า "กรม" พระยศเจ้านายมีคำที่เกิดขึ้นต่อมา ดังนี้ คือ "ในกรม" เกิดขึ้นคล้ายกับคำว่า "ในหลวง" ซึ่งเอาคำ "หลวง" ประกอบคำ "ใน" ใช้เป็นคุณศัพท์เรียก "พระเจ้าแผ่นดิน" คำว่า "ในกรม" เอาคำ "กรม" ประกอบกับคำ "ใน" เป็นนามศัพท์เรียก "เจ้านาย" ซึ่งมีพระองค์เป็นเจ้ากรมต่างหาก และคำว่า "ในกรม" เดิมคงมีคำอื่นประกอบ เช่น "คนในกรมหลวงโยธาเทพย์" หรือ "กิจการในกรมหลวงโยธาเทพย์" เป็นต้น สันนิษฐานว่าคนในกรมนั่นเองเรียกกันโดยสะดวกปากแต่ว่า "ในกรม" โดยไม่จำเป็นต้องออกชื่อ อนุโลมตามคำที่เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า "ในหลวง"

"เสด็จในกรม" เป็นอีกคำหนึ่งใช้เรียกเจ้านายซึ่งทรงบังคับกรมนั้น อนุโลมตามคำที่เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า "ในหลวง" เช่นกัน

๔. "ในหลวง" เป็นนามศัพท์ใช้เรียกพระเจ้าแผ่นดิน มาจากคำ "ใน" ประกอบคำ "หลวง" ซึ่งโดยลำพังคำเดิมหมายความว่าใหญ่โต ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Great เช่นคำว่า เขาหลวง หมายความว่าภูเขาที่ใหญ่กว่าเพื่อน เมืองหลวง หมายความว่าเมืองใหญ่ที่เป็นราชธานี ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า "ขุนหลวง" ซึ่งหมายความว่าขุน (ผู้ปกครอง) ใหญ่กว่าขุนอื่นทุกชาติภาษา เรียกกัน

แพร่หลายมาจนตลอดสมัย เช่นขุนหลวงเสีย แม่พระเจ้ากรุงธนบุรี ก็เรียกกันว่า
ขุนหลวงตาก

จากคำว่า "ขุนหลวง" นี้ เป็นมูลที่ตัดเอาคำ "หลวง" ข้างท้ายไปประกอบ
ใช้หมายความว่า เนื่องด้วยพระเจ้าแผ่นดิน เช่น ข้างหลวง เรือหลวง หมายความว่า
ข้างและเรืออันเป็นของขุนหลวง แล้วลดคำ "ขุน" ให้คงเหลือ ๒ พยางค์โดยสะดวกปาก
เกิดเป็นคำ "ของหลวง" ซึ่งหมายถึงสรรพสิ่งบรรดาซึ่งเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน แล้ว
ใช้เลยไปถึงเรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า "ของหลวง" เป็นคำมีหลักฐานปรากฏใช้ในสมัย
พระเจ้ากรุงธนบุรี และสันนิษฐานว่า คำ "ของหลวง" โปรดให้เลิกใช้ในสมัยรัชกาลที่ ๑
กรุงรัตนโกสินทร์ แล้วใช้คำ "ในหลวง" ซึ่งมาจาก "ในวังขุนหลวง" หรือ "ในกิจการ
ของขุนหลวง" แทนในสมัยนั้น

พระยศเจ้านายอีกอย่างหนึ่งคือพระยศที่เรียกว่า "พระองค์เจ้าตั้ง" คือ
ราชินิกุลที่โปรดแต่งตั้งให้เป็นพระองค์เจ้า เช่น รัชกาลที่ ๑ ทรงตั้งน้องต่างพระชนนี
กรมพระราชวังหลังพระองค์หนึ่งเป็น พระองค์เจ้าขุนเกษร รัชกาลที่ ๓ ทรงตั้งพระองค์
เจ้าโสมนัสพระองค์หนึ่ง เป็นต้น

การตั้ง "กรม" เจ้านาย "กรม" เป็นชื่อสังกัดคนพวกหนึ่ง ซึ่งจัดเป็น
พนักงานทำราชการอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อกรมกับชื่อเจ้ากรมต่างกัน เช่นกรมชื่อ "สรร-
พากรนอก" เจ้ากรมชื่อว่า "หลวงอินทรมนตรี" ถึงตัวเจ้ากรมจะได้เลื่อนยศเป็นพระหรือ
พระยา ชื่อกรมคงเป็นอย่างเดิม

การตั้งกรมเจ้านาย เริ่มมีขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือทรง
ตั้งพระเจ้าที่นั่งนางเธอเจ้าฟ้าศรีสุพรรณเป็น "กรมหลวงโยธาเทพ" และสมเด็จพระ-
เจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิงสุทวดี เป็นกรมหลวง "โยธาเทพ" กรมทั้ง ๒ นี้ไม่มีชื่อ มีแต่ชื่อ
เจ้ากรม เพราะกรมทั้ง ๒ เป็น "ขอเฝ้า" สำหรับเจ้านาย ๒ พระองค์ทรงใช้สอยช่วย
พระชนมายุ ถ้าสิ้นเจ้านาย ๒ พระองค์นั้นเมื่อใดกรมนั้นก็เลิก คือ เป็นกรมมีชั่วคราวมิใช่
กรมประจำราชการ จึงได้เรียกชื่อเจ้ากรมเป็นชื่อกรมด้วย เป็นการเฉลิมพระยศว่า
วิเศษกว่าเจ้านายที่ไม่มีกรม

รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา มีกรมขุนและกรมพระเพิ่มขึ้น

รัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ มีกรมหมื่นเพิ่มขึ้น

กรมของเจ้านายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็น ๔ ชั้น ดังนี้

๑. กรมพระ สำหรับพระมหาอุปราช กรมพระราชวังหลังและสมเด็จพระพันปีหลวง
๒. กรมหลวง สำหรับพระมเหสี พระบิณฑุรน้อย สมเด็จพระเจ้าน้องนาง-
เธอ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
๓. กรมขุน สำหรับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ
๔. กรมหมื่น สำหรับพระองค์เจ้าลูกเธอและเจ้าพระญาติตั้งเป็นพิเศษ
สมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงแก้ไขระเบียบพระยศเจ้านายหลายประการ คือ
 ๑. พระราชทานบวรราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนอิศเรศ-
รังสรรค์ เป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรงพระยศเหมือนพระเจ้าแผ่นดิน
อีกพระองค์หนึ่ง แทนที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นพิเศษเฉพาะพระองค์เดียว
 ๒. ทรงบัญญัตินามชั้นต่างๆ ในพระญาติวงศ์
 ๓. ทรงบัญญัติพระนามสำหรับเรียกพระอัฐิกรมพระราชวังบวรสถานมงคล
รัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ และพระอัฐิอื่นๆ
 ๔. ทรงสถาปนายศกรมพระพิเศษชั้นใหม่อีกชั้นหนึ่ง เรียก "กรมสมเด็จพระ"
(มีพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับคำนี้ไว้ว่าถ้าเอาคำ "สมเด็จ" นำหน้าจะไปเหมือนอย่าง
พระราชาคณะ จึงเพิ่มคำ "สมเด็จ" ลงข้างหลังกรม) เจ้านายที่ได้รับสถาปนาเป็น
"กรมสมเด็จพระ" ในรัชกาลนี้มี ๓ พระองค์คือ ถวายพระนามพระอัฐิสมเด็จพระบรมราช-
ชนนีเป็น "กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี" พระองค์หนึ่ง ถวายมหาสมณุตมาภิเษก
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ซึ่งผนวชอยู่เป็น "พระบรมวงศ์เธอกรมสม-
เด็จพระประมานุชิตชิโนรส" พระองค์หนึ่ง กับเลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนเดชอดิศร
เป็นพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศร
๕. กรมพระ แต่ก่อนมีแต่พระมหาอุปราช สมเด็จพระพันปีหลวง และ
กรมพระราชวังหลัง ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงบัญญัติว่า พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ที่พระชันษาแก่กว่า
พระเจ้าแผ่นดินอาจเป็นกรมพระได้ แต่ที่พระชันษาอ่อนกว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นได้ แต่

กรมหลวง จึงมีจำนวนกรมพระมากขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ มา

๖. คำ "สมเด็จพระ" ที่ใช้ในพระนามเจ้านาย แต่เดิมหมายความอย่างเดียวกันว่าเป็นเจ้าฟ้า ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ มา คำ "สมเด็จพระ" ในพระนามเจ้านายมีความแตกต่างกันได้ ๓ อย่าง คือ หมายความว่า เป็นเจ้าฟ้าอย่างหนึ่ง หมายความว่า เป็นกรมพระชั้นพิเศษซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าฟ้าอย่างหนึ่ง และหมายเป็นยศในพระราชญาติวงศ์ชั้นสูงไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าฟ้าอย่างหนึ่ง

อนึ่ง ในรัชกาลที่ ๕ มีการเปลี่ยนแปลงการสถาปนาพระยศเจ้านายดังนี้ คือ

๑. ทรงอนุโลมตามแบบอย่างรัชกาลที่ ๑ ให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอเป็นกรมพระได้
๒. ทรงแก้ไขระเบียบพระยศสมเด็จพระมเหสี ตั้งเป็นแบบใหม่ แบบเดิมในสมัยกรุงศรีอยุธยาพระมเหสีเป็นกรมหลวง แต่คนทั้งหลายเรียกว่าสมเด็จพระพันวัสสาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ทรงดการตั้งกรมสำหรับพระมเหสี คงแต่เรียกกันว่าสมเด็จพระพันวัสสาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอนุโลมตามแบบในกฎมณเฑียรบาลสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งกำหนดศักดิ์ "พระภรรยาเจ้า" (พระมเหสี) เป็น ๔ ชั้นคือ พระอัครมเหสี พระมเหสี พระราชเทวี และพระอัครชายา

๓. เลิกกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงตั้งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ มกุฎราชกุมาร อนุโลมตาม "สมเด็จพระนอพุทธเจ้า" ในกฎมณเฑียรบาลครั้งกรุงศรีอยุธยา แทนที่พระมหากษัตริย์ไม่ตั้งกรมต่างหาก

การมี "กรม" เจ้านายย่อมมีข้าคนเป็นบริวารทุกพระองค์ บริวารของเจ้านายที่ยังไม่ได้รับกรมมีจางวางเป็นหัวหน้าควบคุม ขึ้นอยู่ในกรมสมพลเรือน เมื่อเจ้านายพระองค์ใดรับกรมก็แยกข้าคนของพระองค์นั้นออกไปตั้งเป็นกรมหนึ่งต่างหาก มีเจ้ากรม ปลัดกรม และสมุหบัญชีควบคุม ลดศักดิ์จางวางลงมาควบคุมหมวดในกรมนั้น ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อเจ้านายได้รับพระราชทานตั้งกรม จะโปรดให้แห่พระสุพรรณบัฏไปที่วังของเจ้านายพระองค์นั้น อาลักษณ์เป็นผู้ถวาย

มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในรัชกาลที่ ๕ เมื่อตั้งพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ปล่อยพลเมืองจากสังกัดกรมต่างๆ ไปอยู่ในปกครองของเทศบาลตำบลตามท้องที่

และให้บรรดาชายฉกรรจ์ต้องรับราชการทหารชั่วคราว เสมอหน้ากันทุกคน แทนชั้นทะเบียนเป็น "เลก" ลังก็ค้อยู่ในกรมต่างๆ อย่างแต่ก่อน ตามพระราชบัญญัตินี้ เล็กกรมของเจ้านายหมด แต่นั้นมาคำ "กรม" ก็เพียงแต่ติดอยู่กับพระนามเจ้านาย ไม่มีตัวตน เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบัญชี กลายเป็นคนรับใช้เหมือนอย่างฐานานุกรมของพระราชาคณะ จึงนับว่า เล็ก "กรม" เจ้านายตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นต้นไป

ต่อมา สมัยรัชกาลที่ ๖ ทรงแก้ไขระเบียบพระเกียรติยศเจ้านายหลายประการ คือ

๑. แก่พระนามพระอัฐิเจ้านายต่างกรม คือ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ให้เรียกว่า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรมหาเสนาอนุรักษ์ และกรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพตามลำดับ กับให้เปลี่ยนคำ "กรมพระราชวังบวร" ที่นำพระนามเป็น "สมเด็จพระบวรราชเจ้า"

๒. สมเด็จพระชนนีพันปีหลวงซึ่งเป็น "กรมสมเด็จพระ" แต่เดิม เปลี่ยนเป็น สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีพระองค์หนึ่ง สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีพระองค์หนึ่ง สมเด็จพระเทพสิรินทรา บรมราชินี พระองค์หนึ่ง

๓. ถวายพระนามสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ องค์พระบรมราชชนนี เป็นสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

๔. แก่ยศ "กรมสมเด็จพระ" เป็น "สมเด็จพระมรยา"

๕. เปลี่ยนคำนำหน้าพระนามตามชั้นพระราชวงศ์ ซึ่งบัญญัติขึ้นในรัชกาลที่ ๔ ทรงบัญญัติใหม่เพื่อให้ต้องแก่ คือ

๕.๑ บรรดาพระราชบุตรและธิดา ตั้งแต่ชั้นพระเจ้าอาขึ้นไป รวมทั้งพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๓ ให้ใช้คำนำพระนามว่า "พระเจ้าบรมวงศ์เธอ" เหมือนกันทุกชั้น

๕.๒ พระโอรสธิดาของสมเด็จพระบวรราชเจ้าและพระเจ้าลูกเธอของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ใช้คำนำพระนามว่า "พระเจ้าน้องยาเธอ" แต่ลูกเธอของกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญเป็น "พระราชน้องยาเธอ"

เจ้านายชั้นพระเจ้าพี่ยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ พระลัมพินธวงศ์เธอ พระวรวงศ์เธอ พระวงศ์เธอ คงอยู่ตามแบบเดิม

บรรดาศักดิ์-ข้าราชการ-ไทย ระเบียบการเรื่องบรรดาศักดิ์ของไทย ที่ใช้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีตำราอยู่ในทำเนียบศักดินา ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๔๘ และกฎมนเฑียรบาลที่ทรงตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๑๑ เกี่ยวกับ ยศศักดิ์เจ้าในราชตระกูล

อย่างไรก็ตาม สันนิษฐานว่าประเพณีการมียศศักดิ์ของชนชาติไทย มีมาตั้งแต่ สมัยที่มีอาณาเขตอยู่ในดินแดนจีนเดิม เมื่อมาตั้งราชอาณาจักรสุโขทัย ได้รับยศแบบเขมรมา เพิ่มขึ้น แล้วเอายศอย่างไทยและเขมรมาใช้ปนกันเป็นตำรา

อนึ่ง เนื่องจากยศแบบเขมรใช้คำภาษาสันสกฤต เป็นส่วนใหญ่ จึงแสดงว่า เขมรได้แบบตำรายศศักดิ์จากอินเดีย โดยพราหมณ์นำมาเผยแพร่แล้วไทยรับถ่ายทอดมา อีกต่อหนึ่ง

ยศอย่างไทยที่นำมาจากดินแดนจีนเดิม เช่น "ขุน" ใช้เรียกเจ้าครองเมือง ต่อมาถึงสมัยก่อนตั้งกรุงสุโขทัย มียศ "พ่อขุน" เพิ่มขึ้น ไทยรับเอายศแบบเขมรมาใช้ เป็นครั้งแรกเมื่อ พ่อขุนผาเมือง อภิเษกพ่อขุนบางกลางทေးขึ้นครองสุโขทัยขนานนาม เป็นเจ้าว่า "กมรเตงอัญศรีอินทรพดินทราทิตย์" แต่ในจารึกของไทยเรียกกันเพียงว่า "พ่อขุนศรีอินทราทิตย์" เป็นการไต่ยศ "พ่อขุน" อย่างไทย ใช้ชื่อแบบเขมรว่า "ศรีอินทราทิตย์" ยศแบบเขมรที่ไทยรับมาใช้เพิ่มขึ้นในเวลาต่อมาคือ คำ "พระ" เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ทรงตั้งบุตรซึ่งช่วยแก้ปิตาให้พ้นภัยจากสงครามกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด ให้มีนามว่า "พระรามคำแหง" ในสมัยต่อมาราชันดดาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชใช้ พระนามว่า "พระยาลิไท" แสดงว่าถึงสมัยนี้เลิกใช้คำ "พ่อขุน" เปลี่ยนเป็นคำ "พระญา" แทน

สรุปได้ว่า เรื่องยศศักดิ์ หรือบรรดาศักดิ์ ไทยมียศศักดิ์ของตนเองใช้มาแต่เดิม เมื่อมาได้ประเทศไทยซึ่งเขมรปกครองอยู่ก่อน ก็รับยศศักดิ์อย่างเขมรผสมกับยศศักดิ์ของไทยใช้เป็นแบบสำหรับบ้านเมืองสืบมา

ยศของข้าราชการ (ขุนนาง) ไทยแต่โบราณประกอบด้วยองค์ ๔ ดังนี้คือ

๑. "บรรดาศักดิ์" ซึ่งเป็น เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง
๒. "นาม" หรือ "ราชทินนาม" เช่น เจ้าพระยา "จักรี" พระยา "ราชสุภาวดี" เป็นต้น เป็นชื่อที่คิดประดิษฐ์ขึ้น เรียกเฉลิมพระเกียรติตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินจนถึงนายขุนนางต่างๆ ที่มีในทำเนียบใช้ภาษาบาลีและสันสกฤตเป็นพื้น
๓. "ตำแหน่ง" เช่นพระยาจักรีเป็นตำแหน่ง "สมุหนายก" (ภายหลังเรียกว่าเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย) หลวงอินทรมนตรี เป็น ตำแหน่ง "เจ้ากรมสรรพากรนอก"

๔. "ดวงตรา" สำหรับประทับ (แทนลงชื่อด้วยมือของตนเอง) เป็นสำคัญในหนังสือสั่งราชการตามหน้าที่

"บรรดาศักดิ์" อาจเปลี่ยนตามตัวบุคคลเป็นครั้งคราว เช่น พระมหามนตรี คนใดมีความชอบพิเศษ อาจเปลี่ยนเป็นพระยามหามนตรีได้ แต่ "ราชทินนาม" และ "ตำแหน่ง" เดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย เช่นตำแหน่งสมุหนายก ต้องได้นามว่าเจ้าพระยาจักรี "ดวงตรา" ต้องประจำอยู่กับตำแหน่งเปลี่ยนไม่ได้เช่นกัน

บรรดาศักดิ์ชั้นสูงสุดที่พระราชทานแก่ข้าราชการมาแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งทรงตั้งกฎหมายทำเนียบศักดินา คือ บรรดาศักดิ์ชั้น "เจ้าพระยา" ในรัชกาลแรกเริ่มนี้มีเพียง ๕ คน คือ

๑. เจ้าพระยามหาอุปราช
๒. เจ้าพระยาจักรี สมุหนายก
๓. เจ้าพระยามหาเสนา สมุหกลาโหม
๔. เจ้าพระยาสุรสีห์ เจ้าเมืองพิษณุโลก
๕. เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

เหตุที่มีการตั้งบรรดาศักดิ์ "เจ้าพระยา" เนื่องจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงจัดระเบียบข้าราชการอย่างใหม่ เดิมมีตำแหน่งออกญาจตุสดมภ์ทั้ง ๔ เป็นหัวหน้าข้าราชการ เรียกว่า ขุนเมือง ขุนวัง ขุนคลัง ขุนนา ทรงจัดระเบียบข้าราชการใหม่ แยกเป็นฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน แล้วทรงตั้งอัครมหาเสนาบดีชั้น ๒ คน คือ เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีที่สมุหพระกลาโหมเป็นหัวหน้าข้าราชการฝ่ายทหาร เจ้า-

พระยาจักรีที่สมุหนายก เป็นหัวหน้าข้าราชการฝ่ายพลเรือน สำหรับ "เจ้าพระยาที่เป็นเจ้าเมืองพิษณุโลกและนครศรีธรรมราช" สันนิษฐานว่าเนื่องจากเมืองทั้งสองเคยเป็นเมืองเจ้าปกครองคล้ายกับประเทศราชเมื่อลกลงเป็นหัวเมืองจึงกำหนดให้เป็นเมืองเอก เจ้าเมืองมัยศสูงศักดิ์กว่าเมืองอื่น แต่ "เจ้าพระยามหาอุปราช" สันนิษฐานว่าเป็นตำแหน่งพิเศษสำหรับทรงตั้งเฉพาะตัวบุคคลอันเป็นบุรุษพิเศษมีขึ้นในบางสมัยเท่านั้น มิใช่ตำแหน่งมีประจำ

บรรดาศักดิ์ "สมเด็จพระเจ้าพระยา" ซึ่งเป็นตำแหน่งยศแทนที่เจ้าพระยามหาอุปราชแต่โบราณ เป็นตำแหน่งได้พระราชทานเครื่องยศอย่างเจ้าต่างกรม ได้ตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คือทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ และในรัชกาลที่๕ ทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ "สมเด็จพระเจ้าพระยา" ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งเคยมีเพียง องค์เท่านั้น ที่เคยมีเรียกกันมาก่อนรัชกาลที่๕ เป็นแต่เพียงคำคนเรียกเจ้าพระยาที่ได้พระราชทานเครื่องยศอย่างเจ้าต่างกรมเท่านั้น คือหมายความว่า เป็นเจ้าพระยาที่มีศักดิ์สูงกว่าเจ้าพระยาคนอื่นๆ

บรรดาศักดิ์ข้าราชการไทย รัฐบาลให้เลิกเสียเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ แต่ไม่รวมถึงเจ้านาย

อธิบายประวัติ ความหมาย อำนาจหน้าที่ของบรรดาศักดิ์ข้าราชการและผู้ที่เกี่ยวข้องตราขัตติยราชตระกูลดังต่อไปนี้คือ กุมภฏาแดง, ขุน, ขุนชุกชนสังฆาธิกรณ, ขุนพิสนท์สังฆกรณ, ขุนศรีประชานนท์, ขุนหลวง, จอมมารดา, จางวางของเจ้านายต่างกรม, เจ้ากรมปลัดกรมของเจ้านายต่างกรม, เจ้าคุณ, เจ้าคุณที่เป็นผู้หญิง, เจ้าคุณพระประพันธวงศ์, เจ้าคุณพระอภัยกษา, เจ้าคุณราชินีกุล, เจ้าพระยาพระคลัง, เจ้าพระยาจักรี, เจ้าพระยาธรรมาธิกรณ, เจ้าพระยาพลเทพ, เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก, เจ้าพระยามหาเสนาบดี, เจ้าพระยามหาอุปราช, เจ้าพระยาอมราช, เจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี, ประแดง, ปลัดผู้หญิง, พระ, พระญา, พระยา, พระศรีสิทธิกรม, พ่อขุน, ศรีธัญชัย, ออก, ออกขุน, ออกญา, ออกพระ, ออกหลวง, ออกญายมราช, ออกญาราชภักดี, ออกญารัง

๙๒๘.๗๘๘๔๘๘๓ ราชสกุลวงศ์-ไทย

กล่าวถึงเรื่อง เกี่ยวกับราชสกุลวงศ์ของไทย ดังต่อไปนี้

ราชสกุลวงศ์เชียงใหม่ ตามราชประเพณีมณฑลพายัพ บิดาเป็นเจ้าบุตรเป็นเจ้าสืบไปทุกชั้น ถ้าบิดาเป็นเจ้ามารดาเป็นไพร่ จะเรียกบุตรว่า "นาย" แต่มีข้อยกเว้นว่าถ้าบุตรเจ้าครองเมือง ถึงมารดามีได้เป็นเจ้าก็เรียกบุตรนั้นว่า เจ้าประวัติความเป็นมาของราชวงศ์เชียงใหม่ ตอนพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ ซึ่งครองเมืองเชียงใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีธิดา ๒ คน ชื่อเจ้าทิพเกษรคนหนึ่ง และเจ้าอุบลวรรณคนหนึ่ง เมื่อจะเสกสมรสเจ้าทิพเกษรเลือกเจ้าน้อยอินทนนท์ ซึ่งสืบสายลงมาจากเจ้าเชียงใหม่พุทธวงศ์ มีบุตรกับภรรยาไพร่อยู่แล้วหลายคน เช่น เจ้าอินทวิโรรสสุริยวงศ์ เจ้าราชวงศ์ เจ้าแก้วนารัฐ ซึ่งเดิมเป็นนายทั้งสิ้น เมื่อเสกสมรสกับเจ้าทิพเกษรแล้ว พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ได้ทูลขอให้เจ้าน้อยอินทนนท์เลื่อนเป็นเจ้าราชวงศ์และเจ้าอุปราช และต่อมาได้เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ชื่อพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระเจ้าอินทวิชยานนท์มีธิดากับเจ้าทิพเกษร ๒ คน คือ เจ้าจันทร์โสภกา และเจ้าดารารัศมี เจ้าดารารัศมีนั้นต่อมาคือพระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ราชสกุลวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์ ตามโบราณราชประเพณี ผู้เกิดมาเป็นพระญาติราชวงศ์ พระเจ้าแผ่นดินย่อมทรงชุบเลี้ยงตั้งแต่เกิด และย่อมเป็นกรณีผูกพันที่ต้องสนองพระเดชพระคุณในเมื่อมีอายุถึงสมควร เว้นแต่เมื่อไม่ต้องพระราชประสงค์หรือรัฐบาลไม่ต้องการ จึงสมควรแสวงหาอาชีพส่วนตัว

"หม่อมเจ้าตั้ง" หนึ่ง ในสมัยโบราณหม่อมราชวงศ์เป็นเจ้าด้วย ซึ่งในกฎหมายทำเนียบตักดินาเรียกว่า "เจ้า" ทั้งสิ้น แต่ต้องทรงตั้งเหมือนกับเป็น "หม่อมเจ้าตั้ง" ซึ่งได้แก่หม่อมราชินิกุล เช่น หม่อมเทวาธิดา หม่อมราชไชย เป็นต้น

พระนามเจ้านาย หากเทียบลักษณะพระนามกับเครื่องแต่งตัวเป็นดังนี้

๑. ชื่ออย่างครึ่งยศ เป็นชื่อทั้งสำหรับเรียกเพื่อความสะดวก เช่น

"หญิงอี" "เจ้าฟ้ากั๋ง"

๒. ชื่ออย่างเต็มยศ เป็นชื่อตั้งประจำตัว เช่น "เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร"
 ๓. ชื่ออย่างเต็มยศใหญ่ เป็นชื่อเลื่อนขึ้นจากชื่อประจำตัว เช่น เจ้าฟ้า-
 ธรรมธิเบศร เป็น "กรมขุนเสนาพิทักษ์"

ห้ามพระบรมวงศานุวงศ์เขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์ ในปีพ.ศ.๒๔๕๕
 มีคำสั่งจากสำนักพระราชวัง ห้ามพระบรมวงศานุวงศ์เขียนบทความลงในหนังสือ
 พิมพ์

พระราชโอรสธิดาชั้นเจ้าฟ้าที่มีพระชนมายุยืนถึง ๕รอบพรรษา บรรดา
 พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าในรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ ที่มีพระชนมายุยืนถึง ๕รอบพรรษา
 นับถึงพ.ศ.๒๔๕๔ มีดังนี้คือ

เจ้าฟ้าพระราชโอรสธิดาในรัชกาลที่ ๑ มี ๑๐พระองค์ ไม่มีพระองค์ใดพระ-
 ชนมายืนถึง ๕รอบพรรษา

เจ้าฟ้าพระราชโอรสธิดาในรัชกาลที่ ๒ มี ๖พระองค์ พระชนมายืนถึง ๕รอบ
 มี ๒พระองค์ คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระชนมายุได้ ๖๕พรรษา
 และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ พระชนมายุได้ ๖๗ พรรษา

เจ้าฟ้าพระราชโอรสธิดาในรัชกาลที่ ๓ มี ๗พระองค์ พระชนมายืนถึง ๕รอบ
 มี ๒พระองค์ คือสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข พระชนมายุได้ ๖๙ปี สมเด็จพระเจ้า-
 ฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระชนมายุได้ ๗๘พรรษา

เจ้าฟ้าพระราชโอรสธิดาในรัชกาลที่ ๔ มี ๒๗พระองค์ พระชนมายืนถึง ๕
 รอบปี มีเพียงพระองค์เดียวคือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต

พระบรมวงศานุวงศ์พระชนมายุยืนถึง ๔๐ปี นับถึงพ.ศ.๒๔๕๕ ทั้ง
 รัชกาลและวังหน้าตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ มีดังนี้ คือ

วังหลวง

รัชกาลที่ ๑	พระองค์เจ้าหญิงพลับ	พระชนมายุ ๔๑ พรรษา
รัชกาลที่ ๒	พระองค์เจ้าหญิงแม้นเขียน	พระชนมายุ ๕๐ พรรษา
	พระองค์เจ้าหญิงยี่สุ่น	พระชนมายุ ๔๑ พรรษา
	พระองค์เจ้าหญิงบุษ	พระชนมายุ ๔๑ พรรษา

รัชกาลที่๓	พระองค์เจ้าหญิงนิเวศ	พระชนมายุ ๘๓ พรรษา
	กรมหลวงวราเสรษฐสุตา	พระชนมายุ ๘๐ พรรษา
รัชกาลที่๔	สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดาเรศวร	พระชนมายุ ๘๐ พรรษา
วังหน้า		
รัชกาลที่๑	พระองค์เจ้าหญิงคางจันทรี	พระชนมายุ ๘๖ พรรษา
	กรมขุนนราธิวาส	พระชนมายุ ๘๐ พรรษา
รัชกาลที่๒	กรมสมเด็จพระปาว เรศวรียาลงกรณ์	พระชนมายุ ๘๓ พรรษา
รัชกาลที่๓	พระองค์เจ้าหญิงอรุณ	พระชนมายุ ๘๑ พรรษา
รัชกาลที่๔	พระองค์เจ้าหญิงภัทรา	พระชนมายุ ๘๖ พรรษา

พระโอรสธิดาในรัชกาลที่๔ ที่จะมีพระชันษาครบ ๘๐ปี นับตั้งแต่

พ.ศ.๒๔๘๕ ถึงพ.ศ.๒๔๘๘ มีรวม ๖พระองค์ คือ

พ.ศ.๒๔๘๕ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดาเรศวร

พ.ศ.๒๔๘๖ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ กรมพระนริศราธิบดี

พ.ศ.๒๔๘๗ กรมหลวงทิพรัตนกิริณี

พ.ศ.๒๔๘๘ พระองค์เจ้าหญิงประดิษฐาสารี

พ.ศ.๒๔๘๘ พระองค์เจ้าหญิงสร้อย

พระเจ้าอัยกาเธอ พระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้เป็นพระเจ้าอัยกาเธอ เริ่มมีตั้งแต่รัชกาลที่๓ คือ เจ้าครอกวัดโพธิ์ สมัยรัชกาลที่๔ ไม่มี รัชกาลที่๕ มี ๒องค์ คือ สมเด็จพระยาสุดาร์ตนาราชประยูร และกรมหลวงวราเสรษฐสุตา ในรัชกาลที่๖ มี ๑องค์คือ พระองค์แม่ันเขียน ถึงรัชกาลที่๘ มี ๑๐องค์

พระโอรสธิดาของกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ในปีพ.ศ.๒๔๘๕

พระโอรสที่ยังเหลืออยู่ คือ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ พระธิดา คือ พระองค์เจ้าสุนทรินาฏ และพระองค์เจ้าศรีสุดสวาสดิ

๙๒๙.๗๙๙๙๕๙๖ กษัตริย์และผู้ครองนคร-กัมพูชา

พระเจ้านโรดมศรีอโน เสด็จเสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินกัมพูชา ต่อจากพระเจ้ามณีวงศ์ เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๔๘๔ พระชนมายุ ๑๔พรรษา ทรงมีศักดิ์เป็นหลานของพระเจ้ามณีวงศ์ คือเป็นโอรสของราชธิดาพระเจ้ามณีวงศ์ พระองค์ชายสุธารศเป็นบิดา ทรงขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้ากรุงกัมพูชาด้วยการประชุมเลือกโดยฝรั่งเศส ทรงพระนามว่าสมเด็จพระเจ้านโรดมศรีอโน เป็นราชันดาดาสมเด็จพระนโรดมสายวังหลวง และสมเด็จพระศรีสวัสดิ์ทั้ง ๒พระองค์ กล่าวได้ว่าทรงเป็นผู้รวมสายวังหลวงและวังหน้าซึ่งห่างเหินกันอยู่ให้กลับรวมเป็นสายเดียวกันได้

๙๒๙.๗๙๙๙๕๙๖ เครื่องราชูปโภค-กัมพูชา

ศิราภรณ์ ๔องค์ มีดังนี้คือ มงกุฏ ชฎา ๕ยอด มหามาลา และมาลา ทรงประพาส

มงกุฏกับมหามาลา เป็นของไทยซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทานให้ออกไปยังกัมพูชา

อนึ่ง ในรัชกาลพระนโรดม ได้ทรงถ่ายแบบเครื่องราชูปโภคของไทยไปสร้างในกัมพูชาหลายอย่าง

พระแสงสำคัญ ๔อย่าง พระแสงสำคัญอันเป็นเครื่องราชูปโภคของกัมพูชามี ๔องค์ แต่ยังมีเหลืออยู่ที่กัมพูชาเพียงพระขรรค์องค์เดียว อีก ๓องค์ถูกนำเข้ามาในเมืองไทย

พระขรรค์ชัยศรีที่เห็นในกรุงเทพฯ เป็นหอกมิใช่พระขรรค์

๙๒๙.๘ สัตยลักษณ์

สวัสดิภาวะ เป็นเครื่องหมายความโชคตอย่างหนึ่งมาจากภาษาสันสกฤตว่า สวัสดิ หมายความว่า Happiness เป็นเครื่องใช้พวกตาข่ายประดับหน้าวงช้าง เครื่องหมายนี้มีลักษณะไขว้กันเป็นกากบาท เป็นเครื่องหมายที่มีมาช้านานก่อนพุทธกาล

๔๒๕.๕ อัง

ลักษณะธงดั้งแต่สมัยโบราณ สันนิษฐานว่าแรกเริ่มใช้สี่ เป็นหลักและสี่เดียวกันทั้งผืน การทำธงเป็น ๒สี่ หรือหลายสี่ เกิดจากมีกองพลมากกว่า ๔สี่ขึ้นไป หรือมีจะนั้นในกองพลหนึ่งแบ่งออกเป็นหลายกองพัน ธงของกองพันเอาสีของกองพลเป็นพื้น แล้วเอาสีอื่นเพลาะเพิ่มเข้าเป็นเครื่องหมายของกองพันประการหนึ่ง หรือธงของชาติหนึ่งเพื่อใช้สีพ้องกันจึงต้องทำเครื่องหมายเพิ่มเข้าไปในธงให้ผิดกัน

ธงกระบี่ธนูครุฑพ่าห์ซึ่งเป็นลายสลัก ๗ ระเบียบจนครวัด มีลักษณะเป็นรูปดจิวแต่ปลายเรียว ข้างต้นใส่ไว้กับคัน ตอนปลายปล่อยให้ปลิวไปตามลม

ธงเกาหลี เป็นธงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

ธงจีน มีธงมังกร ธงตะขาบ ธงมังกรของจีนเป็นรูปสามเหลี่ยมตัดทแยงมุม เอาด้านยาวลงด้านล่างมีครีบบนเป็นรูปเปลวตลอดผืน

ธงชาติไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เรียกว่าธงของไทยใช้ธงแดงเป็นเครื่องหมายเมื่อไปค้าขายที่สิงคโปร์ได้ไปพ้องกับเรือชาวมลายู จึงโปรดให้เพิ่มรูปช้างเผือกในวงจักรอันเป็นเครื่องหมายแห่งสมเด็จพระรามาธิบดีเข้าในพื้นธงแดง เพราะทรงพระเกียรติยศมีพระยาช้างเผือกถึง ๓ตัวมักเรียกกันว่าธงช้าง ซึ่งเป็นกำเนิดของธงชาติไทยมาแต่ครั้งนั้น

ธงไทยแบบต่างๆ มี ๓ลักษณะ คือ

๑. ธงรูปสี่เหลี่ยมรี ทำแถบร้อยด้านสกัดผูก เชือกแขวนห้อยลง ภาษาบาลีเรียก ธงประภูาก แต่เนื่องจากธงนี้นิยมทำด้วยผ้าขาวและเขียนรูปจระเข้เป็นลายธง จึงเรียกกันว่าธงจระเข้

๒. "ธงชัย" เป็นรูปสามเหลี่ยมตัดทแยงมุม เอาด้านยาวไว้ข้างบน ครีบบนทำเป็น ๓ชาย หรือ ๕ชาย ใช้ในกระบวนนำทัพใหญ่ เช่น ธงชัยกระบี่ธนู เป็นธงนำกระบวนวังหน้า และธงชัยครุฑพ่าห์ นำกระบวนวังหลวง

๓. ธงรูปสี่เหลี่ยมรี สีต่างๆ บ้างลงยันต์ใช้น้ำพล

ธงประจำกองลูกเสียมณฑลต่างๆ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นผู้ออกแบบธงประจำกองลูกเสียมณฑลต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

จะพระราชทานในงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติเมื่อพ.ศ.๒๔๗๐ องลูกเสือที่ได้ทรงออกแบบ เช่น องประจำกองลูกเสือมณฑลปราจีนบุรี กิ่งองพระอาทิตย์มีรูปนกยูง องประจำกองลูกเสือมณฑลจันทบุรี เป็นองพระจันทร์มีรูปกระต่าย องประจำกองลูกเสือมณฑลนครสวรรค์ คือ องพระสุเมรุ องประจำกองลูกเสือมณฑลนครราชสีมา คือองสีมา องประจำกองลูกเสือมณฑลอุดร คือองดาวเหนือกับองเวสวัน

ทิว หรือ ฮิว คือองอย่างหนึ่งมีปลายปลิวเป็นองแบบเก่า ทำโดยเอาแพรวแถบมาเย็บสวมปลายไม้ สันนิษฐานว่า ทิวเป็นองแบบจีน

๔๓๐ ประวัติศาสตร์--สังเขปความ

อธิบายความหมายของคำในวิชาประวัติศาสตร์บางคำดังต่อไปนี้

๑. "ประวัติศาสตร์" เป็นการบันทึกเหตุการณ์ตามลำดับก่อนหลัง และต้องประกอบด้วยหลัก ๓ ส่วนคือ เหตุการณ์เกิดขึ้นอย่างไร ทำไมจึงเกิดเหตุการณ์อย่างนั้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้ผลอย่างไร

สรุปได้ว่าประวัติศาสตร์เป็นวิชาว่าด้วยตัวอย่าง (Science of Example)

๒. "พงศาวดาร" คือเรื่องที่ตั้งบอกลำดับกษัตริย์ที่สืบต่อกัน ระยะเวลา เสวยราชย์ วันสวรรคต และการสืบต่อราชสมบัติ

คำว่า พงศาวดารเป็นการเรียกชื่อตามของเดิม ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นคำเรียกของพราหมณ์ ที่ถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นอวตารของพระ เป็นเจ้าบนสวรรค์

พงศาวดารของไทยฉบับเก่าที่สุดสันนิษฐานว่า เป็นพงศาวดารฉบับหลวง-ประเสริฐ และพงศาวดารฉบับหมคบริดเด ทั้ง ๒ เล่มนี้ แต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา คุณค่าของพงศาวดารที่แต่งใกล้เหตุการณ์ไม่ดีเหมือนพงศาวดารที่แต่งเมื่อเหตุการณ์ล่วงแล้วหลายชั่วคน เพราะพงศาวดารที่แต่งใกล้กับเหตุการณ์ ความรู้เห็นของผู้แต่งอาจไม่รู้จักจริง ความคิดที่คาดเหตุอาจล่าเอียงและยังไม่เห็นผลว่าจะดีร้ายประการใด

๓. "วิชาก่อนประวัติศาสตร์" (Prehistory) คือวิชาประวัติศาสตร์ก่อนมีหนังสือเป็นหลักฐาน หากความรู้โดยอาศัยการสังเกตโบราณวัตถุต่างๆ ที่ฝังดินอยู่เป็นสำคัญเป็นหลักฐาน เช่น โครงกระดูกของมนุษย์โบราณ ขวานหิน กระดูกสัตว์ซึ่งสูญพันธุ์ไปแล้ว

เอามาประกอบการพิจารณาประกอบกับภูมิธาตุหาหลักฐานเรื่องประวัติของมนุษยชาติว่ามีกำเนิดมาแต่เมื่อใด สืบพันธุ์มาอย่างไร และเจริญพัฒนาอย่างไร

๔. "สมัยก่อนประวัติศาสตร์" คือสมัยก่อนมีหนังสือเป็นหลักฐาน รู้เรื่องราวความเป็นไปของมนุษยชาติต่างๆ โดยอาศัยการศึกษาโบราณวัตถุที่ขุดพบเป็นหลักฐาน เช่น โครงกระดูกมนุษย์โบราณมาพิจารณาประกอบกับภูมิธาตุ เรื่องราวได้มาจากวารสารนิชฐานและคาดคะเน เป็นสำคัญ

การกำหนดสมัยก่อนประวัติศาสตร์มิได้เอาศักราชเป็นเกณฑ์ เพราะสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของชาติโดยมต่างกันไปตามแต่ละมนุษยชาตินั้น เช่น สมัยประวัติศาสตร์ของอียิปต์สิ้นสุดเมื่อนับ เวลาถอยหลังขึ้นไป ๖๐๐๐ปี ก่อนหน้านี้ขึ้นไปเป็นสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของอียิปต์ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ของพวกปะปัวซึ่งอยู่บนยอดเขาในเกาะนิวกินีสิ้นสุดเมื่อ .ศ.๑๕๐๐ คือเวลาก่อนหน้านี้ขึ้นไปเป็นสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของพวกปะปัว

๕. " สมัยประวัติศาสตร์ " นับโดยให้นับ เวลาถอยหลังขึ้นไปประมาณ ๖๐๐๐ปี ระยะเวลาในระหว่างนี้เรียกว่าสมัยประวัติศาสตร์ เพราะมีจารึกของอียิปต์ เป็นประวัติปรากฏอยู่นับว่าเก่าแก่ที่สุด ก่อนนั้นขึ้นไปเป็น "สมัยก่อนประวัติศาสตร์" เพราะรู้เรื่องราวได้ด้วยการคาดคะเน

สมัยประวัติศาสตร์ในไทย เริ่ม เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐาน

๖. "สัตว์" ในความหมายของวิชาก่อนประวัติศาสตร์ หมายถึงสิ่งที่มีชีวิตอันมีลักษณะผิดกับสิ่งอื่น คือต้องหายใจ กินอาหาร พฤกษชาติก็นับว่าเป็นสัตว์ คำที่เรียกต่างกันว่า มนุษย์ คันไม้ เป็นเพียงชื่อของประเภทสัตว์

๔๓๐ ประวัติศาสตร์-สมัยโบราณ

"เรื่องก่อนประวัติศาสตร์" เป็นการค้นเรื่องอดีตกาลถอยหลังขึ้นไปนับหลายล้านปี ไม่อาจอาศัยศักราชเป็นเครื่องกำหนด หากใช้สิ่งเกิดอุบัติเหตุต่างๆ ของโลกเป็นกำหนดเรียกว่า "ภูมิกาล" (Geological Time) กำหนดอดีตกาลเป็น ๕ "กัลป์" (Division) กัลป์หนึ่งแบ่งเป็นหลาย "ยุค" (Sub-division) ยุคหนึ่งแบ่งเป็นหลาย

"สมัย" (Period) ต่อจากนี้เข้าเขตประวัติศาสตร์จึงใช้"ศักราช"

การกำหนดกัลป์ เอาเหตุสำคัญที่เกิดขึ้นในโลกเป็นเกณฑ์ เช่น เกิดไฟไหม้โลก เรียกชื่อกัลป์เป็นลำดับ เลข

กำหนดยุค เอาเวลาที่เกิดก่อนและหลังในกัลป์เดียวกันเป็นเกณฑ์ เรียกชื่อยุค ด้วยอาศัยวัตถุนั้นๆ

กำหนดสมัย อาศัยความเปลี่ยนแปลงของวัตถุในยุคเดียวกันเป็นเกณฑ์ เรียก- ว่า สมัยต้น สมัยกลาง และสมัยปลายของยุค

ต่อจากนี้พรรณนาประวัติโลก ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะต่างๆ มาตามลำดับ การเกิดดวงชีวิตพวกต่างๆขึ้นในโลก กำเนิดของมนุษยชาติ สาเหตุการสูญพันธุ์ของสัตว์ บางชนิด การเปรียบเทียบลักษณะและภูมิปัญญาระหว่างหัวกระโหลกคนและลิง ประเภท พันธุ์ต่างๆ ของมนุษย์ เกณฑ์กาลเกี่ยวกับประวัติมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์

๔๕๐.๕๓ สงครามโลก ค.ศ.๑๙๓๙-๑๙๔๐

ข่าวการจะเกิดสงครามโลก ค.ศ.๑๙๓๙ ถึง ค.ศ.๑๙๔๕ หรือสงครามโลก ครั้งที่๒ เริ่มต้นตั้งแต่มีข่าวลือในบรรดาหนังสือพิมพ์ เมื่อพ.ศ.๒๔๗๖ เกี่ยวกับอังกฤษ และญี่ปุ่นซึ่งมีท่าทีว่าจะทำสงครามกัน เรื่องนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงมี พระวินิจฉัยว่า อังกฤษและญี่ปุ่นวิวาทกันด้วยเรื่องการค้า หากญี่ปุ่นคิดจะทำสงครามกับ อังกฤษซึ่งมีเมืองขึ้นสำคัญต่างๆ ทางตะวันออกย่อมต้องคิดมาก เพราะชาติอื่นคือสหรัฐ- อเมริกาและฝรั่งเศสย่อมต้องช่วยอังกฤษ และญี่ปุ่นย่อมหมายดีที่สิงคโปร์เป็นสำคัญ ยินดี ไม่มีทรพย์อันใดยอมไม่กระทบกระเทือน

พ.ศ.๒๔๘๐ ญี่ปุ่นเริ่มทำสงครามกับจีนก่อน อังกฤษซึ่งปกครองสิงคโปร์และ สหพันธรัฐมลายู เตรียมรับสงครามโดยเรียกทหารอาสาสมัครสมัคร เพราะเกรงว่า ญี่ปุ่นจะรุกรานเอาสิงคโปร์และสหพันธรัฐมลายู เป็นสมรภูมิตัว

ข่าวการจะเกิดสงครามยิ่งชัดเจนขึ้นตั้งแต่พ.ศ.๒๔๘๑ เป็นต้นมา บรรดา หนังสือพิมพ์ต่างๆ ในยุโรปก็ลงข่าวเรื่องประเทศต่างๆ เตรียมทำการรบ และเตรียม ตัวหาทางป้องกันระเบิดและไอพิษ

พ.ศ.๒๔๘๒ ประเทศต่างๆ ในเอเชียเตรียมตัวรับภาวะสงครามกับญี่ปุ่น เช่น ไทย สหพันธรัฐมลายู มีการซ้อมพรางไฟ การกวาดค้นจดหมายที่มีไปมาระหว่างประเทศ เป็นต้น

รัฐบาลของสหพันธรัฐมลายู ได้ตั้งระเบียบกฎหมายต่างๆ แก่ชาวเมือง เพื่อความสะดวกแก่การปกครอง คือ

๑. กวาดค้นราคาสินค้ามิให้ขึ้นราคาเกินควร
๒. ห้ามขายสินค้าอาหารออกนอกประเทศ
๓. ห้ามหนังสือพิมพ์อื่นนอกจากภาษาอังกฤษเข้าประเทศ
๔. เปิดตรวจจดหมายที่มีไปมาระหว่างประเทศ

ประเทศไทยจำต้องเข้าสู่สงครามเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๔ และสหพันธรัฐมลายู ในวันจันทร์ที่ ๘ ธันวาคม ปีเดียวกัน

ส่วนทางทวีปยุโรป เยอรมันเป็นผู้ก่อสงครามโดยใช้วิธีเดินทัพผ่านประเทศเล็กเพื่อไปตีประเทศอื่น

ระหว่างที่ประเทศต่างๆ อยู่ในภาวะสงคราม เครื่องอุปโภค บริโภคต่างๆ ขาดแคลนลงมาก เช่น ผ้า นมกระป๋อง เนื้อสัตว์ ไม่มีให้ซื้อขาย และมีการพรางตาติกรมอาคารต่างๆ เท่าที่จะกระทำได้ เช่นในประเทศไทย พรางอาคารต่างๆ ด้วยการเอาทางมะพร้าวไปสะเอาไว้ตามหลังคาโบสถ์วิหาร เพราะหลังคามุงกระเบื้องเคลือบฉายรัศมีสว่างบนอากาศ นักบินสามารถเห็นได้แก่ไกล บางแห่งหาสื่ออาคารด้วยสีดำ เป็นต้น

๔๔๔ ประวัติศาสตร์-อินเดีย

เส้นทางโบราณที่ชาวอินเดียใช้ไปยังมอญ ไทย เขมร สมาคม โรเยลเอเชียติก (Royal Asiatic Society) และ สกูลออฟออเรียนตอลแอนดิสเตอคีส (School of Oriental & Studies) ได้ร่วมกันสำรวจหนทางสมัยโบราณที่ชาวอินเดียใช้เดินไปยังประเทศมอญ ไทย และเขมร แล้วลงมติว่าก่อนรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ชาวอินเดียที่เร่มาค้าขายหรือตั้งภูมิลำเนาทางประเทศเหล่านี้

มาโดยทางบกและต่อมาเมื่ออินเดียฝ่ายใต้ นำพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์มายังภูมิภาคนี้ ก็มาโดยทางบก เมื่อถึงสมัยอาณาจักรศรีวิชัยจึงใช้เรือแล่นข้ามทะเลมาทางเกาะสุมาตราและชวา กับมีอำนาจปกครองดินแดนเหล่านี้ตลอดจนได้ประดิษฐานพุทธศาสนาลงที่เกาะสุมาตรา และศาสนาพราหมณ์ที่เกาะชวา

ชนชาติทมิฬ คือชนชาติดราวิเดียน (Dravidian) เป็นชนชาติหนึ่งต่างหากจากชาวอินเดีย ทมิฬมิใช่ชาติป่าเถื่อน หากมีวัฒนธรรมและอารยธรรมไม่แพ้ชาวอารยัน อาศัยอยู่ในประเทศอินเดียแต่โบราณ

ต่อมาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงลงไปตีเอาแคว้นกสิงคราษฎร์ เป็นเหตุให้ชาวกสิงอพยพหนีเข้าไปอยู่กับชาวทมิฬมาก ทำให้ทมิฬและกสิงสืบเชื้อสายผสมกันมานาน

เมืองจันทนคร (Chandernagore) เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๔ ยังเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ตั้งอยู่ริมลำน้ำสุคคสิใต้ กัดกัตกตาประมาณ ๒๐ ไมล์ เดิมเป็นเมืองใหญ่ฝรั่งเศสได้เป็นเมืองขึ้นเมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีมาแล้ว ต่อมาอังกฤษตีได้อาณาเขตของฝรั่งเศสในอินเดียแทบทั้งหมด เมื่อเลิกสงครามกันอังกฤษคืนเมืองขึ้นในอินเดียให้ฝรั่งเศส ๒ หรือ ๓ เมือง เป็นเมืองเล็กๆ ในวงล้อมเมืองขึ้นของอังกฤษทั้งสิ้น เมืองจันทนครเป็นเมืองหนึ่งในบรรดาเมืองเหล่านี้

๕๕๔.๕๓ ประวัติศาสตร์-ลังกา

พระเจ้าทุษฐคามณีมหาราช ชาวลังกานับถือว่าเป็นวีรมหาราช ทรงจับบ้านเมืองคืนจากพระเจ้าเอฬารทมิฬ โดยการรบถึงขั้นชนช้างกันตัวต่อตัว และหันเอาพระเจ้าเอฬารทมิฬสิ้นชีพบนคอช้าง ได้ลังกากลับคืนมา ในการฉลองชัยมงคลครั้งนั้น พระเจ้าทุษฐคามณีทรงให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นองค์หนึ่งตรงที่ชนช้างชนะ และสร้างพระมหาสถูปอ็อกองค์หนึ่ง เรียกว่า มริจิตเจดีย์ขึ้นในเมืองอนูราชบุรียราชธานี เป็นที่คนทั้งหลายบูชาเฉลิมพระเกียรติพระองค์สืบมา

การฉลองชัยชนะของพระเจ้าทุษฐคามณีมหาราช เป็นแบบอย่างให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงนำมาปฏิบัติเมื่อทรงกระทำยุทธหัตถีชนะพระมหาอุปราชา

๔๔๙.๑ ประวัติศาสตร์-พม่า-สมัยโบราณ

ในสมัยดึกดำบรรพ์ แผ่นดินที่เป็นประเทศพม่าอยู่บัดนี้ ตอนใกล้ฝั่งทะเลเดิมนั้น เป็นที่อยู่ของมนุษย์ผิวดำผมหยิก ฝรั่งเศสเรียกว่าชาว "อินโดเนเซีย" ไทยเรียกว่า "เงาะ" หรือ "ชาวน้ำ" แต่ตอนค่อนขึ้นไปไม่ปรากฏว่ามนุษย์จำพวกใดอยู่มาแต่เดิม

ต่อมามนุษย์พวกมกโกเลียน ๓ พวก พูดภาษาต่างกัน เดิมอยู่ในประเทศจีนทิศ ตะวันตก (ต่อแดนทิเบต) อพยพมาทางลุ่มแม่น้ำอิรวดี พวกที่นำหน้าลงมาก่อน เรียกว่า "พยู" (Pyu) มาตั้งภูมิลำเนาในดินแดนที่เป็นประเทศพม่าในปัจจุบัน มีเมืองสารเซต เป็นเมืองหลวง พวกที่ ๒ ก็พวก "ม่าน" (Myen) มาตั้งภูมิลำเนาอยู่เหนือพวกพยูขึ้นไป จดกับแดนพวกไทย (เมื่อยังอยู่เมืองนั้นเจ้า) มีเมืองตะโก้ง เป็นเมืองหลวง พวกที่ ๓ เรียกว่า "การัน" (Karan) ไปตั้งภูมิลำเนาทางชายทะเลอ่าวเบงกอล ต่อมาเรียกนามประเทศว่า "ยักไซ" (Araccan) สรุปว่าประเทศพม่าในปัจจุบันมีชาวพื้นเมืองเดิม พวกใหญ่ ๔ชาติ แบ่งอาณาเขตกันปกครองเป็น ๔ภาค คือ ภาคเหนือได้แก่พวกม่าน ภาคกลางคือพวกพยู ภาคใต้ได้แก่มอญ ซึ่งอพยพจากจีนมาถึงดินแดนลุ่มแม่น้ำสาละวินก่อน ๓ พวกดังกล่าว มาตั้งเป็นประเทศรามัญ มีสะเทิมเป็นเมืองหลวง อาณาเขตทางเหนือถึงแม่น้ำสะโตงและแม่น้ำอิรวดี และทางฝั่งทะเลทิศตะวันตก คือ พวกยักไซ

พวกอินโดเนเซียที่อยู่ก่อนหน้าพวกที่มาใหม่เบียดเบียนไม่ไหว พวกกันอพยพถิ่นฐานไปอยู่ตาม เกาะในมหาสมุทรหรือหนีไปอยู่ตามภูเขา

ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๓๐ ชาวอินเดียโดยการอุททมนของพระเจ้าจันทรคุปต์ ต้นราชวงศ์โมริยะ (องค์ซัยกาของพระเจ้าอโศกมหาราช) ได้เดินทางไปค้าขายตามต่างประเทศ และเริ่มมาค้าขายที่ยักไซ สารเซต สะเทิม แล้วเดินบกจากมอญมาถึงนครปฐม เมื่อยังเป็นเมืองหลวงของพวกลาวนับแต่บัดนั้น เป็นต้นมา ชาวอินเดียได้นำวิชาความรู้ ประเพณีและศาสนามาประดิษฐานในประเทศเหล่านี้ ในรัชกาลพระเจ้าอโศกมหาราช ชาวอินเดียได้นำพุทธศาสนามาประดิษฐาน ชาวเมืองในดินแดนเหล่านี้จึงนับถือพุทธศาสนา โดยทั่วกัน

การศึกษาประวัติศาสตร์พม่านั้นจากนี้เป็นต้นไป ต้องศึกษาพงศาวดารของเมืองสำคัญต่างๆ เนื่องจากอาณาเขตของพม่าเป็นที่รวมของชนชาติต่างๆหลายพวก บางครั้ง

ต่างตั้งตนเป็นอิสระ บางครั้งก็เข้าไปรวมเป็นอาณาจักรเดียวกับอาณาจักรที่มีพระเจ้าแผ่นดินเข้มแข็ง พงศาวดารเมืองสำคัญของพม่าที่มีกล่าวถึงได้แก่ พุกาม หงสาวดี มัณฑเล แปร ร้างกุ้ง อังวะ

มูลเหตุแห่งความหายนะของประเทศพม่าที่ทำให้ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษโดยเด็ดขาด เริ่มขึ้นตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าพะคยีดอ (จักกายเมง) ทรงทำสงครามแพ้อังกฤษ (ครั้งที่๑) เมื่อพ.ศ.๒๓๖๙ ตรงกับสมัยรัชกาลที่๓ กรุงรัตนโกสินทร์ พม่าต้องเสียหัวเมืองมอญทางใต้ปากน้ำสาละวิน ตลอดจนเมืองพะวาย ตะนาวศรี ยักไข่ และเมืองฮัสม์ทางคอแดนอินเดียไปเป็นของอังกฤษ ก็ยังต้องเสียเงินค่าชดใช้ในสงครามแก่อังกฤษถึง ๑๐ล้านรูปี พระเจ้าพะคยีดอต้องเก็บเงินจากราษฎรในราชอาณาจักรที่ยังเหลืออยู่ เป็นเหตุให้ราษฎรเดือดร้อนและเริ่มเสื่อมความรักดีเป็นลำดับมา

ต่อมาถึงสมัยพระเจ้าพุกามครองประเทศพม่าเป็นรัชกาลที่๔ แห่งราชวงศ์อลองพระ พม่าทำสงครามกับอังกฤษอีกเป็นครั้งที่๒ เมื่อพ.ศ.๒๓๙๔ พม่าต้องเสียหัวเมืองมอญฝ่ายเหนือจนถึงแปรและหงสาวดี

พระเจ้ามินดงขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อตีเมืองอมรปุระราชธานี ได้จากพระเจ้าพุกามเมื่อพ.ศ.๒๓๙๖ (ตรงกับปีที่๒ ในรัชกาลที่๔ กรุงรัตนโกสินทร์) ทรงจัดการภายในประเทศพม่าได้สงบเรียบร้อย ด้านเหตุการณ์ภายนอกกับต่างประเทศทรงเจรจาขอพ่ายทัพกลับเป็นไมตรีกับอังกฤษ นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นมาประเทศพม่าจึงแยกเป็น ๒ อาณาเขต อาณาเขตฝ่ายใต้เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ เรียกว่า "พม่าใต้" ร้างกุ้งเป็นเมืองหลวง อาณาเขตฝ่ายเหนือพระเจ้าแผ่นดินพม่าปกครอง เรียกว่า "พม่าเหนือ" มีอมรปุระเป็นเมืองหลวง แต่ตามประเพณีของพม่ายังคงเรียกนามประเทศของตนว่า "กรุงอังวะ" พระนามพระเจ้าแผ่นดินพม่าก็เรียกว่า "พระเจ้าอังวะ" ตามเดิมอย่างโบราณ

พ.ศ.๒๔๐๐ พระเจ้ามินดงสร้างราชธานีขึ้นใหม่ ณ เมืองมัณฑเล โดยเอาแผนผังอย่างเมืองอมรปุระมาสร้าง พระเจ้ามินดงเสวยราชย์รวม ๒๕ปี ก็สวรรคตเมื่อพ.ศ.๒๔๒๑ หลังจากนี้มีการชิงราชสมบัติกันอย่างลับๆ แต่เป็นเหตุให้เจ้านายลูกเธอถูกฆ่าฟันล้มตายไปหลายพระองค์ ในที่สุดพระเจ้าสีป่อไค้ครองราชย์ และได้หลงไป

ฝึกในทางฝรั่งเศสซึ่งประสงค์จะชิงเอาพม่าจากอังกฤษไปเป็นของตน เป็นเหตุให้อังกฤษต้องตีเอาพม่าไปเป็นเมืองขึ้นทั้งหมด พระเจ้าสิปอครองราชสมบัติได้เพียง ๘ ปี ก็เสียเมืองมณฑลและประเทศพม่าแก่อังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

๔๔๘.๓ ประวัติศาสตร์-ไทย

๔๔๘.๓ ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงสุโขทัย ก่อนไทยตั้งกรุงสุโขทัย เขมร

เป็นผู้มีอำนาจปกครองสุโขทัย มีไทยเป็นเจ้าเมืองขึ้น ๒ คน คือ "พ่อขุนผาเมือง" เจ้าเมืองราด และ "พ่อขุนบางกลางทေး" เจ้าเมืองบางยาง พ่อขุนทั้ง ๒ คนนี้ร่วมคิดช่วยกันตีกรุงสุโขทัยได้จากเขมร แล้วพ่อขุนผาเมืองได้อภิเษกพ่อขุนบางกลางทေးขึ้นครองกรุงสุโขทัย ชื่อนานามเป็นเจ้าเหมือนกับนามของตนตามที่พระเจ้ากรุงกัมพูชาประทานนามตามยศเขมรว่า "กมรเตงอัญศรีอินทราทิตย์" ซึ่งต่อมาไทยเรียกกันแต่ ว่า "พ่อขุนศรีอินทราทิตย์"

เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ครองเมืองสุโขทัยนั้น "พ่อขุนสามชน" เจ้าเมืองฉอดยกกองทัพเข้ามาตีเมืองตาก อันเป็นอาณาเขตของกรุงสุโขทัย พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ไปรบ แต่ชนข้างเสียทีขุนสามชน ลูกชายคนหนึ่ง (ไม่ปรากฏนามเดิม) เข้าช่วยแก้บิดาพันภัยได้ แล้วตีทัพขุนสามชนแตกพ่ายไป พ่อขุนศรีอินทราทิตย์จึงตั้งบุตรผู้นี้ให้มีนามว่า "พระรามคำแหง"

พระรามคำแหงเมื่อได้ครองกรุงสุโขทัยต่อจาก "พ่อขุนบาลเมือง" นับเป็นรัชกาลที่ ๓ ในราชวงศ์พระร่วง ใช้พระนามว่า "พ่อขุนรามคำแหง" และได้แผ่อาณาเขตสุโขทัยออกไปกว้างขวางจนเป็นประเทศใหญ่ ทางทิศตะวันออกมีหัวเมืองต่างๆ ได้แก่ สระหลวง (พิจิตร) สองแคว (พิชญ์โลก) ลุ่ม (หล่ม) บางาย (เพชรบูรณ์) ต่อมา (ภายหลังรัชกาลพระเจ้าอู่ทอง) ได้เปลี่ยนหัวเมืองเหนือเป็นดังนี้ สระหลวง สองแคว ห้วยยั้ง บางยวม เซลียง สุโขทัย ซากังราว กำแพงเพชร

เมื่อสิ้นรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง พญาเลอไทย ราชบุตรได้รับรัชทายาท ในรัชกาลนี้กรุงสุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจพลาง พ.ศ. ๑๘๗๓ เมืองมอญเป็นกบฏ กรุงสุโขทัยปราบไม่ลง เมืองมอญทั้งปวงเลยเป็นอิสระแต่นั้นมาถึง พ.ศ. ๑๘๘๓ พระเจ้าอู่ทองตั้งแข็งเมือง

เป็นอิสระที่กรุงศรีอยุธยา พญาเลอไทก็ไม่สามารถปราบได้ และสันนิษฐานว่าในรัชกาลนี้ ได้สร้างเมืองมีปรากฏการร่ายรอบราชธานีขึ้นสำหรับป้องกันข้าศึก มีชัยนาท กำแพงเพชร สองแคว (ใหม่) พระบาง (นครสวรรค์)

พ.ศ. ๑๘๘๗ ลี้รักษกาลพญาเลอไท พญาลิไทครองกรุงสุโขทัยต่อมา ได้ทำไมตรีกับพระเจ้าอู่ทอง คือให้กรุงศรีอยุธยาเป็นอิสระอย่างบ้านที่เมืองน่องมีศักดิ์เสมอ กับกรุงสุโขทัย พญาลิไท เสวยราชย์เป็นรัชกาลที่ ๕ ในราชวงศ์พระร่วง ราชากิเชก ทรงพระนามว่า "ศรีสุริยวงษ์ราม" มีสร้อยพระนามว่า "มหาธรรมราชาธิราช" เป็นพระองค์แรก

เมื่อเป็นไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาแล้ว ทรงเอาพระทัยใส่ทำนุบำรุงพระศาสนาและพระราชอาณาจักรด้วยประการต่างๆ เช่นสร้างพระมหาธาตุที่เมืองชากังราว เมื่อพ.ศ. ๑๘๐๐ สร้างรอยพระพุทธรูปทนต์ยอดเขาสุมะนะกฎ พ.ศ. ๑๘๐๒ สร้างวัดป่าแดงเมื่อพ.ศ. ๑๘๐๕ เสด็จออกผนวช ณ วัดป่ามะม่วงระยะหนึ่งและสันนิษฐานว่าสร้างพระพุทธรูปชินราชและพระพุทธรูปชินสีห์ ซึ่งมีลักษณะงามอย่างยิ่ง ณ เมืองสองแควด้วย เป็นต้น

พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) สวรรคตเมื่อพ.ศ. ๑๘๑๙ พระมหาธรรมราชาที่ ๒ (ไสยลือไท) ราชบุตร ขึ้นครองกรุงสุโขทัยสืบมา พ.ศ. ๑๘๒๑ สมเด็จพระบรมราชาธิราช (พะงั่ว) แห่งกรุงศรีอยุธยามาตีอาณาจักรสุโขทัย และได้กำลังจาก "พญาญาณดิศ" ชาวสุโขทัยพวกหนึ่งซึ่งเอาใจออกห่างมาเข้ากับพระองค์ พระมหาธรรมราชาที่ ๒ สู้ไม่ได้ต้องยอมเป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชได้ให้พญาญาณดิศเป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชรครองอาณาเขตสุโขทัยตลอดลำน้ำแม่ติง พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ได้ย้ายจากกรุงสุโขทัยไปอยู่ที่เมืองสองแคว จนเมืองสองแควกลายเป็นราชธานีของอาณาเขตและเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองพิษณุโลกในภายหลัง อาณาเขตกรุงสุโขทัยจึงแยกเป็น ๒ ภาค คือ พญาญาณดิศครองภาคตะวันตกมีกำแพงเพชรเป็นราชธานี พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ครองภาคตะวันออกมีพิษณุโลกเป็นราชธานี

ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ทรงครองกรุงศรีอยุธยา ทรงตั้งพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเชื้อราชวงศ์

พระร่วง เป็นพระราเมศวรให้ขึ้นไปครองพิษณุโลก เพื่อรวม ๒ อาณาเขตที่แยกไว้แต่ก่อน เป็นอาณาจักรเดียว แล้วรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับกรุงศรีอยุธยา พระราเมศวร พระองค์นี้ต่อมาเสวยราชย์เป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๔๔๔.๓ ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าเดิมกรุงศรี-

อยุธยาเป็นเมืองมีผู้คนมากอยู่ก่อนแล้ว ชื่อว่าเมือง "อโยธยา" ซึ่งในพงศาวดารเรียกว่า "เวียงเหล็ก" และคงเป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงสุโขทัย พระเจ้าอู่ทองเดิมอยู่ ณ เมืองอู่ทองหรือสุพรรณภูมิจนถึงพ.ศ. ๑๘๕๐ เกิดโรคห่า ต้องทิ้งเมืองอู่ทอง ย้ายมาอยู่ที่เมืองอโยธยาอยู่ ๓ ปี ถึงพ.ศ. ๑๘๕๓ ได้ประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นต่อกรุงสุโขทัย และเมื่อสร้างราชธานี ได้เอาชื่อ "ทวารวดี" ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นชื่อเมือง หรือชื่อประเทศโบราณที่เคยตั้งอยู่ ณ นครปฐมบัดนี้ อันถือว่าเป็นสิริมงคลมาขนานนามเพิ่มเข้าข้างหน้าและเพิ่มคำว่า "ศรี" เชื่อมกับชื่อเดิม เป็น "กรุงเทพทวารวดี ศรีอยุธยา"

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถขึ้นครองกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๑๙๑๑ เนื่องจากต้องทรงทำสงครามต่อเนื่องกับพระเจ้าติโลกราชเมืองเชียงใหม่เป็นเวลานาน หลังจากประทับอยู่ ณ พระนครศรีอยุธยาเป็นเวลา ๑๕ ปีแล้ว ได้เสด็จขึ้นไปครองราชสมบัติ ณ เมืองพิษณุโลกเมื่อพ.ศ. ๒๐๐๖ เป็นเวลา ๒๔ ปี และสวรรคต ณ ที่นั้นเมื่อพ.ศ. ๒๐๓๑ ก่อนหน้าเสด็จสวรรคตได้ทรงมอบแว่นพระราชอาณาเขตฝ่ายใต้ให้สมเด็จพระบรมราชา ราชโอรสพระองค์ใหญ่ครองประทับอยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา พระเชษฐาธิราช ราชโอรสองค์น้อยซึ่งประสูติ ณ พิษณุโลก และเป็นเชื้อราชวงศ์พระร่วง ประทับครองอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก คล้ายกับมีพระเจ้าแผ่นดิน ๒ องค์ เช่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระบรมราชาครองกรุงศรีอยุธยาอยู่เพียง ๓ ปีก็สวรรคต เมื่อพ.ศ. ๒๐๓๔ พระเชษฐาธิราชจึงราชาภิเษกเป็น "สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒" ครองราชอาณาเขตทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ และประทับ ณ กรุงศรีอยุธยา

การปกครองประเทศแบบมีพระเจ้าแผ่นดิน ๒ พระองค์ จึงนับว่าได้มีมาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาแห่งกรุงศรีอยุธยาแล้ว

อนึ่ง พระราชดำริการปกครองพระราชอาณาเขต ให้มีพระเจ้าแผ่นดินอีก พระองค์หนึ่งซึ่งเป็นเชื้อสายราชวงศ์พระร่วงปกครองอาณาเขตเมืองเหนือ ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นับว่าเป็นพระรัฐประศาสน์นโยบายที่สุขุมลึกซึ้งในการรวมประชาชน ชาวเมืองเหนือซึ่งยังถือตัวว่าเป็นชาวเมืองหลวงเดิมให้มีความจงรักภักดีร่วมกันกับชาว กรุงศรีอยุธยา โดยการให้มีพระเจ้าแผ่นดินซึ่งเป็นทั้งราชวงศ์สุโขทัย และราชวงศ์กรุงศรีอยุธยาปกครอง มิได้กดเอาลงเป็นหัวเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา

การไปตีเมืองเชียงใหม่ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าแผ่นดินเสด็จยกกองทัพขึ้นไปตีได้เมืองเชียงใหม่ ๓ ครั้ง คือ

๑. สมเด็จพระชัยราชาธิราช ไปตีเชียงใหม่ได้ เมื่อพ.ศ. ๒๐๘๑
 ๒. สมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดให้สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จขึ้นไปตีเชียงใหม่เมื่อพ.ศ. ๒๑๓๔ แต่ได้เมืองเชียงใหม่โดยมิต้องรบ เพราะพระเจ้าเชียงใหม่ สวรรคต ซึ่งเป็นราชบุตรของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองยอมอ่อนน้อมแต่โดยดี
 ๓. สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เสด็จขึ้นไปตีเชียงใหม่เมื่อพ.ศ. ๒๒๐๕
- การที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปตีได้เมืองเชียงใหม่แต่ละครั้งนั้น สันนิษฐานว่าเป็นมูลเหตุให้ทรงสร้างอนุสรณ์ขึ้นฉลองชัยมงคล ณ เขาตอยแก้ว เมืองตาก ดังจะเห็นได้จากวัดหลวงและเจดีย์อนุสรณ์ซึ่งมีเรียงรายบนเขาตอยแก้วรวม ๓ วัด

สมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ได้เสด็จไปตีเชียงใหม่เมื่อพ.ศ. ๒๓๑๗ และได้ทรงสร้างวัดไว้เป็นอนุสรณ์ตามเขียงอย่างที่พระเจ้าแผ่นดินแต่ปางก่อนได้เคยทรงทำมาในกรณีเช่นเดียวกัน

วังจันทน์เกษม พระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงให้สร้างขึ้นเมื่อเสด็จลงมาประทับ ณ กรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งคราว และเรียกว่า "วังใหม่" ได้ประทับประจำเมื่อต้องต่อสู้ศึกหงสาวดี พวกชาวเหนือที่ตามเสด็จลงมาเรียกวังใหม่ว่า "วังจันทน์" เช่นเดียวกับวังที่เคยประทับ ณ พิษณุโลก

คำว่า "บาร" สันนิษฐานว่าเพิ่มขึ้นเมื่อเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเอกาทศรถ ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรฯ ชื่อเต็มคงเป็น "วังจันทน์บวรสถานมงคล"

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เรียกวังนี้ว่า "พระราชวังบวร-
สถานมงคล" โดยนิมิตว่าผู้ใดเสด็จอยู่ประสพชัยมงคลตลอดมา ระหว่างที่ทรงเป็นพระ
มหากุปราช เสด็จประทับอยู่ ณ "วังจันทน์บวร" นี้ แม่ได้ราชย์แล้วก็ยังประทับอยู่อีกนาน
จึงเสด็จไปประทับพระราชวังหลวง

ถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ขุนหลวงสรศักดิ์มาประทับที่วังจันทน์เป็น
พระมหากุปราช ขุนนางในพระมหากุปราชได้นามรวมกัน เรียก "กรมพระราชวังบวร-
สถานมงคล" แต่ตัววังคนยังเรียกว่า "วังจันทน์" อย่างเดิม

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย สันนิษฐานว่า เรียกวังจันทน์ว่า "วังหน้า"
จนถึงสมัยกรุงธนบุรีหรือกรุงรัตนโกสินทร์จึงกลับเรียกว่า "วังจันทน์" อีก
อนึ่ง ชื่อวังจันทน์นี้มาจากที่เอาไม้จันทน์ทำอย่างแน่นอน

วังจันทน์เกษม พิชญโลก เป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินแต่โบราณ
อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน สันนิษฐานว่าเป็น "พระราชวัง" มาแต่สมัยสุโขทัย
แต่ลัดศักดิ์ลงเป็นเมืองที่เจ้านายครอง จึงเรียกว่า "วังจันทน์" และเชื่อว่าย่อมาจาก
คำว่า "วังตำหนักจันทน์" ซึ่งเป็นคำสามัญนามสำหรับเรียกสถานที่อยู่ของเจ้านายใหญ่
โตเท่านั้น อีกทีหนึ่ง

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อมาเคยเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินอีกหลายพระ-
องค์ ได้แก่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อเสด็จขึ้นไปประทับ ณ พิชญโลก พระมหา-
ธรรมราชาและสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อทรงครองพิชญโลกต่อมา

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระชีวประวัติของพระองค์ แสดง
ให้เห็นถึงความกล้าหาญ รักชาติ เด็ดเดี่ยว สมกับทรงได้รับสละเป็น "มหาราช" พระ-
องค์หนึ่งของไทยอย่างแท้จริง พระชีวประวัติบางตอนที่มิกล้าถึงมีดังนี้

๑. ทรงเรือเร็วไล่ตามเรือสำเภาพระยาจันทน์ที่จะหนีไปเมืองเขมร
ได้ยิงปืนต่อสู้กันที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา จนเรือสำเภาได้ล่มแล่นไปออกทะเลไป

๒. ทรงเรือต่อสู้กองทัพเชียงใหม่ที่ตำบลป่าโมกข์น้อย ลูกปืนเข้าศึกยิงมา
ยังสมเด็จพระนเรศวรหนาแน่นมากจนสมเด็จพระเอกาทศรถต้องเอาลำเรือที่ทรงเอง
เข้าบังเรือสมเด็จพระนเรศวร

๓. ประกาศประเทศไทยเป็นอิสระภาพไม่ยอมขึ้นต่อหม่าดังแต่ก่อน เมื่อหม่ามาปราบปรามก็กลับพ่ายแพ้สมเด็จพระนเรศวร ๔ ครั้ง ครั้งที่ ๕ ได้ชนช้างชนะพระมหาอุปราชาและทรงได้ชัยชนะ นับแต่นั้นมาหม่าก็ไม่กล้ามารุกรานไทยอีก

๔. เสด็จไปตีกรุงหงสาวดี ๒ ครั้ง แม้จะไม่ประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง คือครั้งแรกทรงยกทัพกลับลงมาเมื่อทรงทราบว่ากรุงหงสาวดีได้กองทัพอื่นไปช่วยอีกหลายทัพ ครั้งที่ ๒ หม่าเชิญพระเจ้าหงสาวดีไปประทับยังเมืองตองอูและทิ้งกรุงหงสาวดีให้เป็นเมืองร้าง ก็เป็นเหตุให้พม่าและประเทศใกล้เคียงอื่นๆ ย่ำเกรงไทยขึ้นเป็นอันมาก บรรดาหัวเมืองมอญ ไทยใหญ่ทางฝ่ายเหนือ และเชียงใหม่ก็เข้ามาอ่อนน้อมสวามิภักดิ์ยอมเป็นเมืองขึ้นของไทย จนราชอาณาจักรในสมัยพระองค์กว้างใหญ่จัดประเทศจีน

๕. ตีเมืองตองอู ได้ทรงนำทัพเสด็จตามพระเจ้าหงสาวดีซึ่งถูกเชิญไปยังเมืองตองอู ถึงเมืองตองอูตั้งล้อมเมืองอยู่จนขาดเสบียงอาหาร ต้องเลิกทัพกลับอีกครั้งหนึ่ง

๖. การกระทำยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและพระมหาอุปราชา ทรงฟันพระมหาอุปราชาสิ้นชีพบนคอช้าง แล้วทรงสร้างพระเจดีย์ยุทธหัตถีขึ้นตรงที่ชนช้างองค์หนึ่ง เพื่อเฉลิมพระเกียรติในการรบชนะพม่า และในการที่ไทยกลับตั้งตัวเป็นอิสระ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงอาลัยพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐซึ่งระบุว่า สมเด็จพระนเรศวร ทรงชนช้างกับพระมหาอุปราชา ณ ตำบลหนองสาหร่าย สุพรรณบุรี ทรงค้นพบ "พระเจดีย์ยุทธหัตถี" ณ ที่นั้นในสมัยรัชกาลที่ ๖ ซึ่งได้เสด็จไปสักการบูชาเมื่อพ.ศ. ๒๔๕๖

ในคราวเดียวกันนี้ ทรงสร้าง "พระเจดีย์ชัยมงคล" อีกองค์หนึ่งที่วัดเจ้าพระยาไทย พระนครศรีอยุธยา โดยทำขนาดใหญ่เสมอ หรือยิ่งกว่าเจดีย์ภูเขาทองที่พระเจ้าหงสาวดีบูรณะมาสร้างไว้

๗. เนื่องจากเมื่อพระเจ้าหงสาวดีนั้นทบเร่งสิ้นพระชนม์แล้ว พม่าก็แยกตัวเป็นอิสระกันหลายพวก พระเจ้าอังวะซึ่งอยู่ทางเหนือพยายามขยายอาณาเขตไปทางเมืองไทยใหญ่ และไปตีเอาเมืองนาย เมืองแสนหริซึ่งได้มาสามภักดิ์ขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรทรงยกทัพหลวงไปทางเชียงใหม่หมายจะตีกรุงอังวะเมื่อพ.ศ. ๒๑๔๗

แต่ประชวรสิ้นพระชนม์ที่เมืองหาง ท้าพไทยจึงต้องเลิกกลับมา

บรรดาเมืองไทยใหญ่ฝ่ายเหนือ หัวเมืองมอญฝ่ายเหนือ หัวเมืองมอญฝ่ายใต้
ที่เมาะตะมะกะกลับไป เป็นของพม่าตามเดิม

สมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงครองราชย์สืบต่อจากสมเด็จพระนเรศวร
มหาราช ในรัชกาลนี้ไทยยังคงรักษาเมืองทวาย ตะนาวศรี เชียงใหม่และเขมร อัน
เป็นปลายพระราชอาณาเขตไว้ได้ และในปลายรัชกาลได้ทำสัญญาไม่รุกรานกันกับพม่า
ทั้งนี้เนื่องจากกรุงศรีอยุธยามีความลำบากด้วยพวกฝรั่งและญี่ปุ่นมักก้าวร้าวทางทะเล
ต้องระวังรักษาพระนครอยู่ พม่ากับไทยจึงเป็นไมตรีกันมาจนตลอดรัชกาลพระเจ้าทรง-
ธรรม

ในปลายรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ประชวรพระสติอารมณ์สิ้นเพี้ยนเป็น
ครวๆ อย่างที่เรียกกันว่า "เดือนหงาย เดือนมืด" มีเจ้าฟ้าสุทัศน์ราชโอรสเป็นพระ
มหาอุปราช ในระยะนี้ญี่ปุ่นมาเดินเรือค้าขายในไทย และมักใช้กำลังรุกรานตามชอบใจ
เมื่อมีเหตุเล็กน้อย เช่นได้เข้าปล้นเมืองเพชรบุรีครั้งหนึ่ง อันเป็นเวลาสมเด็จพระ-
เอกาทศรถประชวร เจ้าฟ้าสุทัศน์สำเร็จราชการอยู่เกรงว่าญี่ปุ่นมุ่งหมายตีพระนครจึง
ให้เกณฑ์กำลังเมืองลานช้างมาช่วย แต่พวกญี่ปุ่นหนีไปจากพระนครแล้ว กองทัพลานช้าง
มาตั้งมั่นที่ลพบุรีและฝัดผ่อนไม่ยอมกลับไป เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถสิ้นพระสติ ทรง
ทราบว่ ลานช้างยกทัพลงมาถึงลพบุรีก็ศิโรตให้ทัพหลวงไปขับไล่ แต่พวกลานช้างหนี
ไปก่อนมิได้รบกัน และได้ทรงกระทำตามเจ้าฟ้าสุทัศน์ว่า "จะเป็นขบถหรือ" เจ้าฟ้า-
สุทัศน์เกรงพระราชอาณา ได้ทำลายพระชนม์ชีพเสียด้วยยาพิษ

พระเจ้าทรงธรรม ไทยยังคงเป็นไมตรีกับพม่า แต่เนื่องจากกรุงศรี-
อยุธยาทอดทิ้งเมืองทวายและเชียงใหม่ ๒ เมืองนี้จึงหันไปอ่อนน้อมต่อพม่าตามเดิม นอก
จากนี้เขมรทำการแข็งเมืองเป็นอิสระ พระเจ้าทรงธรรมก็ไม่อาจปราบปรามได้

พระเจ้าปราสาททอง เมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม พระเจ้า
ปราสาททองซึ่งได้ราชสมบัติ ทูตพม่าเข้ามาเยี่ยมพระศพพระเจ้าทรงธรรม แต่ไม่เคา-
รพระเจ้าปราสาททอง จึงทรงให้ขับไล่ไปจากพระนคร ไทยจึงขาดทางไมตรีกับพม่า
อีกครั้งหนึ่ง

ในรัชกาลนี้โปรดให้กองทัพไทยไปตีเขมรอีก และได้เขมรกลับมาเป็นเมืองขึ้นดังแต่ก่อน ด้วยเหตุนี้พระเจ้าปราสาททองจึงทรงถือพระองค์ว่าเป็นพระเจ้าราชาธิราชให้ถ่ายแบบโบราณวัตถุสถานของเขมรมาสร้างเฉลิมพระเกียรติในกรุงศรีอยุธยาหลายอย่าง เช่น ถ่ายแบบปราสาทหน้าคนที่ประตูเมืองนครธมมาทำประตูพรหม ถ่ายแบบพลับพลาสูงที่หน้าพระราชวังนครธมมาสร้างปราสาท เดิมให้ชื่อว่า "ศรียโสธร" ตามชื่อเมืองเขมรแล้วเปลี่ยนเป็น "จักรวรรดิไพชยนต์" ในภายหลัง เป็นต้น

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อทรงขึ้นครองราชย์ต่อจากพระเจ้าปราสาททอง ในพ.ศ.๒๒๐๕ ในขณะที่พระเจ้าอังวะแห่งพม่ากำลังลำบากด้วยเรื่องเงินยืมที่ประทุพทิศัวเป็นโจรปล้นสดมภ์ในแดนพม่าอยู่นั้น พระองค์เห็นได้ที่เสด็จยกกองทัพไปตีได้เชียงใหม่กลับคืนมาเป็นของไทย

ถึง พ.ศ.๒๒๐๖ โปรดให้เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ขุนเหล็ก) กรมกองทัพไปจับโล่ม่า ซึ่งตามเข้ามาจับพวกมอญทางด้านพระเจดีย์สามองค์ ได้ต่อสู้กับพม่าที่ไทรโยก และได้ชัยชนะ

ในพ.ศ.๒๒๐๗ โปรดให้เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ขุนเหล็ก) ไปตีพม่าถึงอังวะ [สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่าเป็นหงสาวดี มากกว่า เพราะเมืองอังวะอยู่ห่างไกลขึ้นไปทางเหนืออีกมาก] แต่ตีไม่ได้เพราะขาดเสบียงอาหารจึงเลิกทัพกลับมา หลังจากนั้นไทยและพม่าได้ว่างการสงครามกันมาถึง ๔๐ ปี

๕๕๕.๓๐๔ ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงธนบุรี

ในรัชกาลนี้พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ขึ้นไปปราบกรุงศรีสัตนาคนหุตครั้งนี้ได้เวียงจันทน์และหัวเมืองขึ้นทั้งปวงมาเป็นของไทย กับได้เชิญพระแก้วมรกต พระบางและกวาดต้อนชาวเมืองเวียงจันทน์มาเป็นอันมาก ให้มาอยู่ตามหัวเมืองขึ้นในที่ถูกพม่ากวาดต้อนเอาราชบุตรไปจนร้าง ได้แก่ ลพบุรี สระบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา เป็นต้น แต่ยังมีได้จัดการปกครองเมืองหลวงอย่างไร

ในปลายรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี มีอาการเสวยพระสติ พระยาสรศักดิ์เอา
พระองค์ข้างไว้ในพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม (วัดแจ้ง) ซึ่งพระองค์ประทับอยู่แล้ว
นั้นโดยมาก คือห้องในเป็นที่มัสการ ห้องนอกเป็นที่เจริญกรรมฐาน การที่พระยาสรศักดิ์
เชิญเสด็จไปคุมไว้ ณ ที่นั้น เป็นการสะตวกอปรด้วยความเคารพ คือคุมไว้ ณ ที่ประทับ
นั่นเอง

๔๕๙. ๓๐๖๑ ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์

สมัยรัชกาลที่๑ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกขึ้นครอง
ราชย์สืบต่อจากพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดให้ตั้งเวียงจันทน์เป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงเทพฯ
แล้วโปรดให้เกลี้ยกล่อมพวกพระยาในท้องที่ ให้ไปตั้งภูมิลำเนาตามที่สมควรเป็นหัวเมือง
ชั้นนอก เป็นเหตุให้ได้พวกราษฎรซึ่งหลบหนีไปอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เมื่อครั้งตีเวียง-
จันทน์กลับคืนมาเป็นอันมาก

สมัยรัชกาลที่๒ พม่ายกทัพมาตีเมืองชุมพร ครั้งหนึ่งได้เข้าตีตำบลบ้าน
ตากแดด แล้วจับเอาชาวบ้านมาร้อยหวายขุดหลุมเผาทั้งเป็นที่ไต่ป่า พระยาเพชรกำแพง-
สงคราม (พระยาต๋มเหล็ก) ยกทัพออกต่อสู้ พม่าแตกหนีไปทางเมืองมะริด (มะแ้ว)
เมื่อถึงตำบลท่าไม้ลาย พม่าเอาใบสังข์ข้างปูนอนที่หาดทรายริมแม่น้ำ แต่กลับเป็นพิษ
ขึ้นต้องเจ็บล้มตายเป็นอันมาก หาดนั้นต่อมาจึงเรียกกันว่า "หาดพม่าตาย"

สมัยรัชกาลที่๓ เกิด "กบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์" เนื่องจาก
เจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ได้ยกกองทัพมาจากเวียงจันทน์ มาหลอกลวงพวกหัวเมืองว่า
มีท้องตราให้ตนยกทัพลงมาช่วยรบฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ พวกหัวเมืองหลงเชื่อ เพราะเจ้าอนุวงศ์
เคยเป็นคนโปรดมาก่อน ขณะนั้นพระยานครราชสีมากับพระยาปลัดไประงับผู้ร้ายที่เมือง
สุรินทร์ สังขะ เจ้าอนุวงศ์เข้ายึดเมืองนครราชสีมา แต่เมื่อรู้ว่ากรุงเทพฯยกทัพไปช่วย
เห็นว่าสู้ไม่ไหวจึงกวาดต้อนผู้คนในเมืองไปรวมทั้งท่านผู้หญิงไม้ภริยาพระยาปลัดก็ถูก
กวาดไปด้วย ซึ่งได้เป็นหัวหน้าพวกครัวในระหว่างเดินทาง ท่านผู้หญิงไม้พยายามหาวิธี
ถ่วงการเดินทาง เมื่อถึงทุ่งสัมฤทธิ์ก็ให้พวกครัวเข้าต่อสู้จนพวกเจ้าอนุวงศ์แตกหนีและทัพ
กรุงเทพฯก็ตามไปช่วยได้ทัน ส่วนพระยาปลัดผู้สามีเมื่อกลับมากลางทาง ทราบว่าพวก
เวียงจันทน์กวาดต้อนเอาครอบครัวไป ก็อุบายเข้าหาพวกเวียงจันทน์โดยดีแล้วได้ช่วยท่าน

ผู้หญิงไม่ร่วมรบพวกเจ้านางศัตถ์ด้วย พระยาปลัด และท่านผู้หญิงโมมาได้รับบำเหน็จความชอบในรัชกาลที่๔ คือพระยาปลัดได้เป็นเจ้าพระยามหิศราธิบดี ท่านผู้หญิงโมได้เป็น "ท้าวสุรนารี"

เพื่อจัดการปกครองพระราชอาณาเขตให้เรียบร้อย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้ทำลายเมืองเวียงจันทน์เสียมิให้ปรากฏว่ามีประเทศราชพวกชาวเวียงจันทน์ซึ่งเคยเป็นพวกเจ้านางศัตถ์ก็ให้กวาดต้อนมาไว้ตามหัวเมืองชั้นใน ส่วนหัวเมืองซึ่งเคยขึ้นต่อเวียงจันทน์ให้เลือกท้าวพระยาที่ชื่อตรงตั้งเป็นเจ้าเมืองของเมืองชั้นนอก

ในต้นรัชกาลนี้ ประมาณพ.ศ.๒๓๖๗ อังกฤษมาชวนไทยเป็นพันธมิตรช่วยรบพม่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับทางไมตรีอังกฤษ และโปรดให้เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรีย คชเสนี) เป็นแม่ทัพยกไปทางด้านพระเจดีย์สามองค์ เพื่อสมทบกองทัพอังกฤษที่เกาะตะมะะ กับโปรดให้พระยาชุมพร (พระยาตลับเหล็ก) เป็นแม่ทัพเรือไปตีเมืองมะริด ตะนาวศรี พระยาชุมพรตีได้มะริดแล้ว กองทัพเรืออังกฤษจะมาช่วยจึงมาถึง แต่มาเกิดวิวาทด้วยวิธีทำสงครามผิดกัน คือฝ่ายไทยเมื่อได้มะริดก็กวาดครอบครวพม่าที่เป็นพลเมืองมะริดเอามาเมืองไทย ฝ่ายอังกฤษห้าม ขอย่าให้มีการเทศร้วเช่นนั้น ไทยไม่ยอม อังกฤษจึงจับพวคนายกองของพระยาชุมพรที่ไปกวาดครวไว้ได้เป็นอันมาก พระยาชุมพรหนีมาได้ แต่ถูกกริ้วว่าไปประมาทให้อังกฤษจับนายทัพนายกองไปได้ ให้ถอดเสียจากตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง เมื่อเสร็จสงครามคราวนั้น ไทยต้องคืนเชลยพม่าที่กวาดเอามาให้กลับไปบ้านเมือง

วังหลัง-ประวัติ ในสมัยรัชกาลที่๑ กรุงรัตนโกสินทร์ กรมพระราชวังหลังได้เป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ ได้สร้างวังขึ้นที่พระนิเวศน์เดิมของท่าน ๗ ตำบลสวนลั่นจี วังแรกนั้น สันนิษฐานว่าเป็นอย่างวังเจ้าต่างกรม เสด็จออกวังประมาณ ๔ปี ได้เลื่อนพระยศขึ้นเป็น "กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข" แล้วจึงสร้างวังหลัง วังหลังที่สร้างใหม่จึงเป็นทั้งที่ประทับของกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขและเป็นป้อมรักษาพระนครฝ่ายฝั่งตะวันตกทางเหนือคู่กับพระราชวังเดิม เป็นป้อมรักษาทางข้างใต้ จึงขยายที่ทำแนวปราการวังหลังต่อลงมาทางข้างใต้ เมื่อสร้างวังหลังขึ้นแล้ว

กรมพระราชวังหลังสร้างพระมณเฑียรอยู่ในบริเวณวังเดิม ที่วังซึ่งขยายต่อลงมาข้างใต้โปรดให้พระองค์เจ้าชายลูกเธอที่เป็นผู้ใหญ่สร้างตำหนักเป็น ๓ แปลงอยู่ในกำแพงวังหลังด้วยกันทั้งหมด เมื่อกรมพระราชวังหลังเสด็จทิวงคตแล้ว บินที่วังหลังเป็น ๔ วัง วังตอนที่สร้างพระมณเฑียรสถาน เจ้าข้างใน (ทองอยู่) พระอัครชายาปกครองอยู่ด้วยกัน กับพระโอรสธิดาที่ยังมิได้ออกวัง ที่ข้างใต้ลงมา ๓ แปลงเป็นวังของเจ้านาย ตามตามที่ได้ครองอยู่แล้ว พระวงศ์ของกรมพระราชวังหลังที่ได้ครอบครองวังทั้ง ๔ แห่งนั้น สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ หมดทุกองค์ พระมณเฑียรสถานและตำหนักล้วนสร้างด้วยเครื่องไม้ก็หักพังทรุดโทรมไปตามอายุ ไม่มีเจ้านายพระองค์ใดสามารถมาครอบครองวังทั้ง ๔ ได้ วังหลังจึงร้างมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๓

๔๔๔.๔ ประวัติศาสตร์-ลาว

ประเทศลาวในปัจจุบัน เดิมเรียกอาณาจักร "ลานช้าง" มีราชธานีชื่อ "กรุงศรีสัตนาคณหุต" ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น "หลวงพระบาง" เพราะได้ย้ายราชธานีไปตั้ง ณ เวียงจันทน์ แล้วเอาชื่อพระบาง ซึ่งเป็นสิริเคารพบูชาของบ้านเมืองมาเป็นชื่อ "หลวงพระบาง" แต่ปัจจุบันเรียกว่า "เวียงจันทน์" เพราะเมื่อแรกสร้างพระนครนี้พงศาวดารลานช้างกล่าวว่าระเนียดปรากฏการสร้างด้วยไม้จันทน์

๔๔๔.๕ ประวัติศาสตร์-มาเลเซีย

ในสมัยโบราณ มนุษย์ชาวแหลมมลายูเดิม คือพวกเงาะอยู่ทางตอนเหนือ และพวกมลายูเก่าอยู่ทางตอนใต้ มนุษย์ทั้งสองพวกนี้ปัจจุบันยังมีเหลืออยู่ แต่หลบหนีเข้าไปอยู่ตามเทือกภูเขาตอนกลางของแหลมมลายูกลายเป็นคนป่า พวกมลายูที่อยู่ตอนใต้ปัจจุบันนี้เป็น "มลายูใหม่" ซึ่งเดิมเป็นชาวเกาะอินช้าย้ายมาตั้งภูมิลำเนาในแหลมมลายู ส่วนตอนเหนือมีมนุษย์อีกชาติหนึ่งพูดภาษา "มอญ-เขมร" (สันนิษฐานว่าเป็นพวกลาว หรือละว้า) มาจากตอนเหนือ ซึ่งเอาดินแดนของพวกเงาะตั้งเป็นภูมิลำเนา

กาลต่อมาชาวอินเดียเริ่มมาใช้อำนาจในแหลมมลายู เมื่อพวกลาวได้ปกครองท้องถิ่นแล้ว ชาวอินเดียมาปกครองภูมิภาคนี้ประมาณ ๖๐๐ ปีก็เสื่อมอำนาจลง พวกเขมร

แห่งเมืองละโว้ลงมาชิงได้บ้านเมือง แต่ต่อมาชนชาติไทย ณ กรุงสุโขทัยเป็นใหญ่ขึ้น ขยายอำนาจลงมาได้แหลมมลายูตอนเหนือไว้ในอาณาเขต และตั้งแต่ประมาณพ.ศ. ๑๔๐๐ เป็นต้นมา ไทยได้แหลมมลายูตลอดลงไปจนถึงปลายแหลม แต่การปกครอง ให้คนไทย ลงไปปกครองเฉพาะตอนที่ราชฎรเป็นละว้า ราชฎรที่เป็นมลายูให้พวกมลายูปกครอง วิธีการปกครองเป็นแบบประเทศราช หรือพระยามหานครทั้งหมด

ระยะที่ชาวอินเดียเข้ามามีอำนาจปกครองภูมิภาคแหลมมลายู คือประมาณ พ.ศ. ๑๑๐๐ เรียกว่า "ประเทศศรีวิชัย" มีเมืองหลวงอยู่ที่ใกล้เมืองปะเลมบังในเกาะ สุมาตราปัจจุบัน ศาสนาที่ได้ประดิษฐานลงไว้คือศาสนาพราหมณ์ลัทธิศิวเวท ซึ่งเผยแผ่ ไปถึงประเทศชวาและกัมพูชา ต่อมาเมื่อชาวอินเดียฝ่ายได้อีกพวกหนึ่งนับถือพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน ได้เป็นใหญ่ในภูมิภาคนี้ กษัตริย์ไศเลนทรวงศ์เป็นผู้ปกครองมีอำนาจสืบ กันมาหลายสมัย และสันนิษฐานว่าตั้งราชธานี ณ ที่เดิมซึ่งเป็นราชธานีสมัยศรีวิชัยนั่นเอง อาณาจักรศรีวิชัยแห่งราชวงศ์ไศเลนทรวงศ์นี้กว้างใหญ่ ต่อมาไศเลนทรวงศ์แยกกันเป็น ๕ สาขา ต่างมีบ้านเมืองเป็นอาณาเขตในภาคมลายู เหตุที่เชื้อสายชาวอินเดียหมดอำนาจลงในภาคมลายู เนื่องจากกษัตริย์ที่เป็นราชาธิราชแห่งไศเลนทรวงศ์พระองค์หนึ่ง ยกกองทัพไปช่วยมหินดี เมืองลังกาและกลับปราศรัยย่อมนับอาณาจักรแตกฉาน และประจวบ กับพวกอาหรับเข้ามาเกลี้ยกล่อมพวกมลายูให้เข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม พุทธศาสนาจึง เสื่อมโทรม บ้านเมืองแตกแยกกันไปตามยถากรรม

ในสมัยที่ราชวงศ์ไศเลนทรวงศ์ครองภูมิภาคมลายู ได้เผยแพร่มหายานจนถึงชวา กัมพูชา แต่พุทธศาสนา ลัทธิมหายานที่เข้าไปถึงประเทศไทยขึ้นไปจาก เมืองไชยาและได้มาประดิษฐาน ณ กรุงละโว้ก่อน แล้วจึงแพร่หลายไปถึงกัมพูชา

เกาะมะละกา-ตำนาน เดิมมีเกาะหนึ่งอยู่ใกล้กับหมู่เกาะชวา เกาะนั้นชื่อว่า "มะละกา" เรียกตามชื่อต้นไม้อย่างหนึ่งซึ่งเรียกว่า "มะละกา" ต้นมีมาก ในเกาะนั้น (คือต้นมะละกอ) พวกมลายูได้ฟันธูต้นไม้ขึ้นมาปลูกที่แหลมมลายูของงามแพร่ หลายในตำบลหนึ่ง คนจึงเรียกตำบลนั้นว่า "มะละกา" เมื่อตั้งเมืองจึงเอาชื่อเดิมของ ตำบลนั้นมาเรียกเมือง มะละกา ชื่อมะละกาจึงมีทั้งในอินโดเนเซียและมาเลเซียปัจจุบันนี้

การตั้ง เมืองมะละกา เมื่อประมาณพ.ศ.๑๗๐๘ พวกมลายูชาวเมืองมะนังกะ-
 เบาในเกาะสุมาตราได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งบนเกาะมะละกาแขวง "อุยงตะนะ" เมื่อ
 มีผู้คนมากยิ่งขึ้น จึงตั้งแขวงตำบลนั้นเป็นเมืองชื่อว่า "สิงหปุระ" ต่อมาราวพ.ศ.๑๗๕๐
 เมืองสิงหปุระถูกรุกรานโดยพวกชาว พวกมลายูได้พากันอพยพขึ้นไปทางภาคเหนือ และ
 ได้ตั้งภูมิลำเนา ณที่นั่น ซึ่งเป็นป่ามีต้นมะละกาอุดม เมื่อตั้งเมืองได้เรียกชื่อเมืองว่า
 "มะละกา" ด้วย

เจ้าเมืองทรงศักดิ์เป็นเจ้าปกครองมาช้านาน เมื่อแรกตั้งเมืองนั้น เป็นเวลา
 ที่พวกอาหรับมาค้าขายและเผยแพร่ศาสนาอิสลาม ในพ.ศ.๑๘๑๙ เจ้าเมืองมะละกา
 ยอมเข้ารับอิสลามเป็นคนแรก นับแต่นั้น เป็นต้นมาชาวเมืองจึงนับถือศาสนาอิสลามตาม
 อย่างสืบมา

เมืองมะละกาเคยเป็นเมืองขึ้นของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาอยู่คราวหนึ่งประ-
 มานรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ต่อมาเจ้าเมืองมะละกาได้กำลังพวกอาหรับ
 อุดหนุนให้ตั้งแข็งเมืองเป็นอิสระ กรุงศรีอยุธยาไม่อาจปราบปรามได้จึงเสียเมืองมะละ-
 กาและเมืองอุยงตะนะแต่นั้นมา

มะละกาตกเป็นเมืองขึ้นของโปรตุเกสเมื่อพ.ศ.๒๐๕๔ โปรตุเกสตั้งเป็น
 สถานีใหญ่มีป้อมปราการมั่นคง จัดให้มีข้าหลวงอำนวยการค้าขายกับประเทศไทย ชาว
 มลายู จีนและญี่ปุ่น เมืองมะละกาเป็นทำเลค้าขายสำคัญกว่าแห่งอื่นในช่องทะเลระหว่าง
 แหลมมลายูและเกาะสุมาตรา โปรตุเกสเป็นเจ้าของครอบครองเมืองมะละกาอยู่ ๑๓๐ปี
 ต่อมาพวกมลายูที่หนีอำนาจโปรตุเกสไปจากเมืองมะละกา ไปรวบรวมกำลัง
 กันที่เมืองอุยงตะนะเดิมตั้งเป็นอาณาเขตขึ้นเรียกว่า เมืองปีว (ปัจจุบันคือเมืองยะโฮ
 และปะหัง) ได้พวกฮอลันดาที่มาค้าขายแข่งกับโปรตุเกสช่วยเหลือ ตีเอาเมืองมะละกา
 กลับคืนมาได้เมื่อพ.ศ.๒๑๘๔ แล้วฮอลันดาก็เข้าครอบครองมะละกาแทนโปรตุเกสต่อมา
 อีก ๑๕๙ปี อังกฤษได้ชิงเมืองมะละกาไปจากฮอลแลนด์ เมื่อพ.ศ.๒๓๔๓ และครอบครอง
 ไว้ ๑๘ ปี จึงมอบคืนให้ฮอลแลนด์อีกครั้งหนึ่ง เมื่อพ.ศ.๒๓๖๑

เนื่องจากอังกฤษเห็นเกาะสิงคโปร์ซึ่งอยู่ในอาณาเขตเมืองปีว จะเป็นแหล่ง
 ค้าขายสำคัญ จึงขอเช่าเกาะสิงคโปร์และสร้างเมืองขึ้นสำหรับค้าขาย อังกฤษจึงเรียก

ช่องมะละกาว่า "สเตรตส์ออฟเซเทิลเมนต์" (Straits of Settlement) ต่อมา พ.ศ. ๒๓๖๗ อังกฤษและฮอลแลนด์ทำสัญญาแลกเปลี่ยนเมืองกัน คือ อังกฤษโอนเมืองเบนคูเลน (Bencoolen) ในเกาะสุมาตราให้ฮอลแลนด์ ฮอลแลนด์ให้เมืองมะละกาแก่อังกฤษ เมืองมะละกาจึงเป็นของอังกฤษสืบมา

เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ อังกฤษได้จัดงานฉลองเกาะปีนัง เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษครบรอบ ๑๕๐ ปี นอกจากพิธีกรรม ตลอดจนการเล่นต่างๆ แล้ว มีการประกาศเล่าเรื่องตำนานการครอบครองเกาะปีนังโดยอังกฤษด้วย ผลการแสดงตำนาน ทำให้พลเมืองที่เป็นแขกมลายูและจีนไม่พอใจ แต่ไม่มีเหตุการณ์ร้ายแรงใดๆ เกิดขึ้น

๕๕๕.๕ ประวัติศาสตร์-สิงคโปร์

เดิมเป็นดินแดนในอาณัติเขตเมืองปีนัง (ซึ่งภายหลังแยกเป็นเมืองยะโฮและปะหัง บัดนี้) ต่อมาอังกฤษได้มาขอเช่าและสร้างเป็นสถานการค้าขึ้น สิงคโปร์ของอังกฤษกลายเป็นสถานการค้าที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นมายึดเอาเกาะสิงคโปร์ แล้วเปลี่ยนชื่อเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า "โชนัน" เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดินญี่ปุ่น มีความหมายว่า "ราชอาณาจักรของราชวงศ์โชเฒ่าไปถึงที่นั่น"

๕๕๕.๖ ประวัติศาสตร์-กัมพูชา

ประวัติศาสตร์กัมพูชา กำหนดได้เป็น ๒ สมัย คือ

๑. สมัยขอม เป็นเวลารุ่งเรืองถึงสามารถสร้างปราสาทได้อย่างมหัศจรรย์ มาจนถึงเสียนครมแก่ไทย สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราช (สามพระยา) เมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๔

๒. สมัยเขมร นับตั้งแต่เสียบ้านเมืองแก่ไทยในสมัยรัชกาลพระเจ้าปราสาททองแล้ว ได้แยกกันเป็นหลายก๊กหลายเหล่า ซึ่งอำนาจกันและกันจนต้องตกเป็นเมืองขึ้นของชาติอื่นจนกระทั่งบัดนี้

๔๕๑.๗ ประวัติศาสตร์-เวียดนาม

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ "องเชียงสือ" ได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อกลับไปแล้วตีได้เมืองไซ่ง่อนและเมืองเว้คืน ในด้านสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย ชั้นแรกองเชียงสือตั้งตัวเป็นเจ้าของนิคมกว้างฐานะเป็นเจ้าของประเทศราชถวายต้นไม้ทองเงินไปยังกรุงเทพฯ ครั้นสามารถรวมเอาตั้งเกี่ยวในราชอาณาจักรเขตประเทศเวียดนามตั้งแต่ก่อนแล้ว องเชียงสือตั้งตัวเป็นอิสระทรงนามว่า "พระเจ้ายาหลง" ไม่ถวายต้นไม้ทองเงินตั้งแต่ก่อน เปลี่ยนเป็นมีพระราชสาส์นมากรุงเทพฯ เองๆ ทางกรุงเทพฯ ก็มีพระราชสาส์นตอบกลายเป็นประเพณีสืบมาจนถึงรัชกาลที่ ๓

๔๕๑.๘ ประวัติศาสตร์-อินโดเนเซีย

ในสมัยโบราณ ชาวอินเดียนำการค้าขายกับจีนโดยทางทะเล โดยแล่นเรือเล็กเลียบเกาะต่างๆ ด้วยเหตุนี้ชาวอินเดียนจึงมาตั้งบ้านเมืองมีอำนาจปกครองชาวพื้นเมืองและนำพุทธศาสนามาประดิษฐาน ณ เกาะสุมาตรา ศาสนาพราหมณ์ประดิษฐาน ณ เกาะชวา

อาณาจักรชวา มีชื่อเรียกว่า "ชวา" มาแต่เดิม อาณาจักรที่สุมาตราเรียกว่า "ศรีวิชัย" ๒อาณาจักรนี้ทำการรบพุ่งช่วงชิงผลประโยชน์และอำนาจกันนับตั้งแต่พ.ศ. ๑๓๐๐ เป็นต้นมา คราวหนึ่งพวกศรีวิชัยไปตีเมืองชวา ทำลายบ้านเมืองและฆ่าพระราชวงศ์ชวาเสียสิ้น เหลือเพียงราชธิดาองค์หนึ่งซึ่งได้อภิเษกเป็นมเหสีพระเจ้าบาหลิซึ่งอยู่ห่างไกล จึงรอดอยู่ได้ พระเจ้าบาหลิได้ยกกองทัพมายังเกาะชวา เกือบล้อมผู้คนในพื้นเมืองให้ช่วยกันรบพุ่งเข้าศึกเป็นเวลา ๒๕ปี จึงได้ชวาคืนแล้วอภิเษกพระราชนุตร "อสังการ" อันเกิดแต่มเหสีนั้นให้ครองชวา

พระเจ้าอสังการมีราชธิดากับประไหมสุหรี ๑องค์ แต่นางไม่ปรารถนาครองเมือง พระเจ้าอสังการจึงแบ่งชวาออกเป็น ๒ภาค คือตาหาและกูเร็น ให้ราชบุตร ๒องค์ ซึ่งเกิดแต่มเหสีรองครององค์ละภาค ท้าวตาหา มีราชกุมารคือ อิเหนา ท้าวกูเร็นมีราชธิดาคือบุษบา พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้จัดการให้อภิเษกเป็นคู่กัน และ

ปกครองเมืองเมื่อประมาณพ.ศ. ๑๖๐๐ มีพระนามในจารึกว่าพระเจ้ากาเมศวร เมือง
 ตาหาและกุเรปันได้กลับรวมเป็นอาณาจักรเดียวกันอย่างเดิม

ประวัติศาสตร์ชาว และนิทานพื้นเมืองเรื่อง "อิเหนา" มีเค้ามูลตรงกัน
 เรื่องอิเหนาจึงเชื่อได้ว่ามีต้นเค้าเรื่องจริง

เมืองจากรัตนา-ตำนาน ที่ตั้งของเมืองนี้มีแม่น้ำสายหนึ่งซึ่งมีชื่อ
 เรียกมาแต่โบราณว่า "ลำน้ำกะหลาป่า" แปลว่า "ลำน้ำป่ามะพร้าว" ต่อมาในสมัยที่
 พวกขวานับถือศาสนาพราหมณ์ เจ้าชาวองค์หนึ่งมาตั้งราชธานีอยู่ริมแม่น้ำกะหลาป่า
 แล้วขนานนามเมืองว่า "ยักกัตตา" แต่ชาวเมืองมักเรียกตามชื่อแม่น้ำกะหลาป่า ไทย
 เรียกตามชื่อเมืองที่ขนานนามนั้นว่า "ยักกัตตา"

ต่อมาพวกฮอลันดามาตั้งสถานีค้าขายที่ชายเกาะชวาในอาณาจักรเมืองยักกัตตา
 เมื่อมีอำนาจขึ้นได้สร้างสถานีเป็นป้อม โดยเอาชื่อป้อมหรือบุคคลหรือเหตุการณ์ที่สำคัญ
 อันใดอันหนึ่งในประเทศฮอลแลนด์มาขนานนามป้อมว่า "บเตเวีย" กาลต่อมาฮอลันดา
 รบกับเจ้าเมืองชวาและมีชัยชนะ ได้สร้างเมืองยักกัตตาให้เป็นเมืองหลวงของพวกฮอลันดา
 ในเกาะชวา และเอานามป้อมไปใช้เป็นนามเมืองว่า "บเตเวีย" ด้วย

กล่าวโดยสรุป เมืองกะหลาป่า เมืองยักกัตตา หรือเมืองบเตเวีย คือเมือง
 เดียวกัน(ซึ่งในภายหลังสุริยบาลอินโดเนเซียได้ขนานนามให้รู้จักกันเป็นสากลว่า
 "จากรัตนา"]

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สาระสังเขปและครรชนีสัมพันธ์ (ต่อ)

ครรชนีสัมพันธ์

ในงานวิจัยนี้ ครรชนีสัมพันธ์ คือหัวข้อเรื่องซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดขึ้น เพื่อให้ใช้เป็นคู่มือศึกษาและค้นหาเรื่องต่าง ๆ ที่มีกระจัดกระจายอยู่ใน สาส์นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้งชุดได้อย่างครบสมบูรณ์ โดยมีหัวข้อเรื่องที่เป็นทั้งคำและวลีเรียบเรียงปนกันไปตามลำดับอักษรตามหลักเกณฑ์ของ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๓^๑

การจัดทำครรชนีสัมพันธ์

เนื่องจาก สาส์นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อันเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเจ้าฟ้ากรมพระยาตากสินมหาราชมีความยาวมาก กับมีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องราวและวิชาการต่างๆ อย่างกว้างขวางหลายสาขาวิชา ซึ่งฉบับที่จัดพิมพ์โดยองค์การการค้าของคุรุสภา พ.ศ.๒๕๐๕ ขนาด ๑๘ หน้ายก มีเนื้อเรื่องรวมทั้งหมด ๒๖ เล่ม เล่ม ๒๗ เป็นสารบัญชั้เรื่อง ซึ่งแม้ว่าจะจัดทำให้เป็นคู่มือช่วยค้นเรื่อง เพื่อให้ความสะดวกแก่ผู้ศึกษาค้นคว้าหนังสือชุดนี้แล้วก็ตาม แต่นับว่ายังไม่ละเอียดพอที่จะช่วยศึกษาและค้นเรื่องทุกเรื่องอันมีอยู่มากมายทั้งหมดได้อย่างครบถ้วน

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงพิจารณาเห็นความจำเป็นในการจัดทำครรชนีสัมพันธ์ตามหลักวิชาบรรณารักษศาสตร์ สำหรับเป็นเครื่องมือศึกษาและค้นเรื่องใน สาส์นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ขึ้นอย่างละเอียดที่สุด ประกอบกับสาระสังเขปซึ่งได้รวบรวมเนื้อเรื่องของ สาส์นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งมีอยู่กระจัดกระจายในเล่มต่างๆ มาไว้ในหมวดหมู่เดียวกันตามระบบการจัดหมู่ทศนิยมของดิวอี้ดังกล่าวแล้ว

อนึ่ง ในการจัดทำครรชนีสัมพันธ์ ผู้วิจัยได้คำนึงถึงการให้มีประสิทธิภาพในการใช้ดังนี้ คือ

^๑ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๓, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓).

๑. สามารถใช้เป็นผู้มือศึกษาและค้นเรื่องได้อย่างรวดเร็วที่สุด
๒. สามารถใช้เป็นผู้มือศึกษาและค้นเรื่องได้อย่างละเอียดที่สุด
๓. สามารถใช้เป็นผู้มือศึกษาและค้นเรื่องได้อย่างครอบคลุมกว้างขวางที่สุด ในเรื่องหนึ่ง ๆ

ด้วยเหตุนี้ ในการจัดทำผู้วิจัยจึงจัดทำทั้งบรรณานุกรมและบรรณานุกรมเรื่อง เพื่อให้มีประสิทธิภาพในการศึกษาและค้นเรื่องดังกล่าว โดยให้มีส่วนโยงน้อยที่สุดเพื่อหลีกเลี่ยงความสูญเสียเวลาและความล่าช้าในการใช้ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้อาศัยหลักเกณฑ์หลายประการในการกำหนดหัวข้อเรื่องให้กระทัดรัดเหมาะสม โดยใช้หนังสือหัวข้อเรื่องสำหรับหนังสือภาษาไทย ของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย^๑ ช่วยกำหนดหัวข้อเรื่องขึ้นหลายหัวข้อเรื่องตามความเหมาะสมแก่กรณี

การใช้บรรณานุกรม

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า สาส์นสมเด็จ มีเนื้อเรื่องที่มีความยาวมากและมีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องราวและวิชาการต่าง ๆ หลายสาขาวิชา การจัดทำบรรณานุกรมเพื่อให้ใช้เป็นผู้มือศึกษา และค้นเรื่องได้อย่างมีประสิทธิภาพครบถ้วนทั้ง ๓ ประการดังกล่าวแล้ว เป็นเรื่องยาก และจำเป็นต้องใช้เวลาในการจัดทำมากคือต้องพิจารณาเนื้อหาอย่างละเอียดทั้งด้านความลึกและความกว้างแล้วกำหนดหัวข้อเรื่องให้เหมาะสมรัดกุม โดยคำนึงถึงหลักเกณฑ์ทางบรรณารักษศาสตร์ประกอบกับความรู้อันจำเป็นในการกำหนดหัวข้อเรื่องโดยทั่วไปตามที่พิจารณาเห็นว่าเหมาะสมที่สุด

^๑ สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย, หัวข้อเรื่องสำหรับหนังสือภาษาไทย, ฉบับแก้ไขปรับปรุงใหม่ พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพฯ : ๒๕๒๐).

ด้วยเหตุนี้เพื่อให้ทรชนีสัมพันธ์ที่จัดทำขึ้นได้สนองความต้องการในการศึกษา และค้นเรื่องได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด ผู้ใช้จึงควรได้ศึกษาสังเขปหลักเกณฑ์และคำแนะนำในการใช้ทรชนีสัมพันธ์โดยตลอดเสียก่อน

สังเขปหลักเกณฑ์และคำแนะนำในการใช้ทรชนีสัมพันธ์

๑. ส่วนที่จะค้นหาเรื่องทีกล่าวถึงใน สารันสมเด็จจะระบุ เล่ม หน้า โดยมี เครื่องหมาย : [มหัพภาคคู่ (colon)] คั่น ระหว่างเล่มและหน้า และหากเรื่องนั้น ๆ ยังมีต่อถึงเล่มอื่น ๆ ใช้เครื่องหมาย ; [อัฒภาค (semi-colon)] คั่นระหว่างเล่ม ดังตัวอย่าง

เครื่องราชูปโภค-กัมพูชา

ศิราภรณ์ ๔ องค์

๑๘:๒๕๒; ๑๙:๑๐-๑๑

หมายความว่า ศิราภรณ์ ๔ องค์ อันเป็นเครื่องราชูปโภคของกัมพูชา มีเนื้อเรื่องอยู่ใน สารันสมเด็จ เล่มที่ ๑๘ หน้า ๒๕๒ และเล่มที่ ๑๙ หน้า ๑๐ถึงหน้า๑๑

๒. เรื่องทั่ว ๆ ไปเรียบเรียงหัวข้อเรื่องตามลำดับอักษร

๓. เรื่องย่อยบางเรื่องเรียบเรียงให้อยู่ภายใต้หัวข้อเรื่องใหญ่ โดยแจกแจงเรื่องย่อยภายในหัวข้อเรื่องใหญ่นั้นเพื่อให้เรื่องย่อยประเภทเดียวกันรวบรวมอยู่ในหัวข้อเรื่องใหญ่อันเดียวกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาเรื่องทั้งอย่างละเอียดและในขอบเขตกว้างขวาง ดังนี้

๓.๑ ส่วนราชการระดับกระทรวง ให้อูที่ชื่อเฉพาะของกระทรวง เช่น

ราชทินนาม เสนาบดีกระทรวงกลาโหม อูที่

กลาโหม, กระทรวง

ราชทินนาม เสนาบดี

๑๒: ๑๘๑-๑๘๒

๓.๒ ส่วนราชการระดับกรม ให้อูที่ กรม เช่น ประวัติกรมมหาดไทย

ฝ่ายเหนือ (พิษณุโลก) อูที่

กรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ (พิษณุโลก)

ประวัติ

๑๕:๒๐๔-๒๐๘

๓.๓. เรื่องเฉพาะระดับอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ให้ดูที่ชื่อเฉพาะของอำเภอ ตำบล หรือหมู่บ้านนั้น เช่น

กลี้อง, ตำบล. ทวาย ๒๒: ๑๓๘, ๑๔๑

๓.๔. เรื่องทั่วไป เกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดินและเจ้าผู้ครองนคร ดูที่ กษัตริย์และ ผู้ครองนคร เช่น

กษัตริย์และผู้ครองนคร-ไทย

การปกครองแบบมีพระเจ้าแผ่นดิน ๒ พระองค์ ๒๔: ๒๔๔-๒๔๕

๓.๕. ประวัติการตั้งเมืองต่าง ๆ ของไทยสมัยโบราณ ดูที่ การปกครองท้องถิ่น-ไทย เช่น

การปกครองท้องถิ่น-ไทย

กระบุรี ๖: ๒๐๓-๒๐๔, ๒๑๐-๒๑๑

๓.๖. เรื่องเกี่ยวกับการจัดการปกครองบ้านเมืองของประเทศต่าง ๆ ดูที่ การเมืองและการปกครอง เช่น

การเมืองและการปกครอง-ไทย-สมัยโบราณ

การสืบรัชทายาท ๓: ๓๓-๓๔; ๗: ๑๓๗-๑๓๘

๓.๗. เรื่องเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีและความเป็นอยู่ของประเทศต่าง ๆ ดูที่ ความเป็นอยู่และประเพณี เช่น

ความเป็นอยู่และประเพณี-จีน

ประเพณีความเชื่อ: ลี ๔: ๓๔๗, ๓๖๗; ๖: ๗-๘

๓.๘. เรื่องเกี่ยวกับการติดต่อและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ดูที่ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ตัวอย่างเช่น

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: ไทย-ฝรั่งเศส

กรุงศรีอยุธยา-พระนารายณ์มหาราชา

เจริญพระราชไมตรีกับฝรั่งเศส ๑๔: ๑๒๒-๑๒๔

๓.๙. เรื่องเกี่ยวกับเครื่องดนตรีต่าง ๆ ดูที่ เครื่องดนตรี เช่น เครื่องดนตรี

กลองมวงคด

๑๔: ๓๑๑-๓๑๒

๓.๑๐ เรื่องเกี่ยวกับเครื่องราชูปโภคต่าง ๆ คู่มือ เครื่องราชูปโภค เช่น เครื่องราชูปโภค-กัมพูชา ศักราช ๔ องค์	๑๘:๒๕๒; ๑๙:๑๐-๑๑
๓.๑๑ เรื่องเกี่ยวกับดวงตราต่าง ๆ ถ้าเป็นดวงตราของส่วนบุคคล คู่มือ เครื่องหมายตราส่วนบุคคล ดวงตราต่าง ๆ ในราชการ คู่มือ เครื่องหมายราชการ เช่น เครื่องหมายราชการ ตรากระทรวงมรธาธร	๑๕:๒๑๙
พระราชลัญจกรต่าง ๆ คู่มือ เครื่องหมายราชการ เช่น เครื่องหมายราชการ พระราชลัญจกรมังกกรทก	๑๖:๒, ๑๐
๓.๑๒ เรื่องเกี่ยวกับโบราณวัตถุสถานต่าง ๆ คู่มือประเภทโบราณวัตถุสถานนั้น ตัวอย่าง เจดีย์ชเวดากอง รั้วกั๋ง ตำนาน	๗: ๑๙๔-๑๙๘
พระที่นั่งคชกรรมประเวศ กรุงเทพฯ	๒: ๘๐- ๘๑
พระธาตุไชยา สุราษฎร์ธานี ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑๒: ๔๔, ๗๐
พระปราสาท สวรรคโลก พระพุทธรูป, ความรู้ทั่วไปเรื่อง พระพิมพ์ดินดิบ	๒๕: ๑๖๒
พระพุทธรูปสำคัญ พระพุทธรูปหินทราย	๒: ๙๔-๙๗; ๓: ๑๖-๑๗
พระมหาธาตุขเวชะคน พุกาม	๑๓: ๒๗๑-๒๗๒; ๑๔: ๑๕-๑๖
	๑๐: ๗๒-๗๖

๓.๑๓. เรื่อง เกี่ยวกับชีวประวัติและกิจกรรมของบุคคลทั้งหมด คู่มือ ชีวประวัติ เช่น

ชีวประวัติ

คารารักษ์, พระราชชายา เจ้า

คู่มือบรรจุพระอัฐิ

๑๕:๑๔

หากชีวประวัติบุคคลนี้มีผลงานวรรณกรรม ให้ดูเพิ่มเติม

วรรณกรรม-แนะนำ

และ

วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์

๓.๑๔ ความรู้ที่ได้จากการสอบสวนค้นคว้าจากเอกสารและหลักฐานต่าง ๆ ซึ่ง
ระบุดังอิงไว้ หากได้จากบุคคล คู่มือ

บรรณานุกรมบุคคลที่ใช้อ้างอิง

หากได้จาก เอกสาร คู่มือ

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง

๓.๑๕ เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของประเทศต่าง ๆ คู่มือ ประวัติศาสตร์
เช่น

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา: พระนเรศวรมหาราช

การศึก รุ่งหงสาวดีและตองอู

๗:๒๖๓-๒๖๗, ๒๗๖-๒๗๙

๓.๑๖ เรื่องเกี่ยวกับพิธีกรรมของประเทศต่าง ๆ คู่มือ พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม
เช่น

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-พม่า

ราชาภิเษก

๘:๑๔๑-๑๔๘

พิธีกรรมของศาสนาฮินดู คู่มือ ศาสนาฮินดู เช่น

ศาสนาฮินดู

พิธีดีปาลี (Deepavali)

๘: ๓๒๒-๓๒๓; ๑๐: ๓๑; ๒๐: ๔๖

๓.๑๗ ความหมายคำต่าง ๆ ในภาษาไทย ดูที่ ภาษาไทย-คำต่าง ๆ เช่น
ภาษาไทย-คำต่าง ๆ

จบ

๒๕:๑๔๐-๑๔๑

ความหมายคำต่าง ๆ ของภาษาอื่น ๆ ดูที่ ภาษาอื่น ๆ-คำต่าง ๆ เช่น

ภาษาอื่น ๆ-คำต่าง ๆ

ก้อง

๑๖:๘๔, ๑๔๔

๓.๑๘ เรื่องเกี่ยวกับการแนะนำวรรณกรรมเล่มต่าง ๆ โดยทั่วไป ดูที่

วรรณกรรม-แนะนำ

หาก เป็นการอธิบาย เรื่องเกี่ยวกับประวัติและวิจารณ์วรรณกรรมเล่มต่าง ๆ ดูที่

วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์

๓.๑๙ พระสำนวนและพระคำรัสของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกไว้โดยพิจารณาว่าเป็นสำนวนและ
ถ้อยคำที่แปลก เก่า หันสมัย และน่าสนใจควรแก่การศึกษา ดูที่

สำนวนและถ้อยคำ (ของ ๒ สมเด็จพระ)

๓.๒๐ รายชื่อหนังสือที่พิมพ์ในงานศพของบุคคลต่าง ๆ ซึ่งมีระบุอยู่มากมายใน
สาส์นสมเด็จพระ ดูที่

บรรณานุกรมหนังสืออนุสรณ์งานศพ

๔. อนึ่ง ในการจัดทำครรชนีสัมพันธ์นี้ได้กำหนดให้หัวเรื่องต่าง ๆ เป็นส่วนสำคัญ
สำหรับการค้นเรื่อง [Main Entry] โดยตลอดซึ่งถ้าหากว่าหัวเรื่องนั้นเกี่ยวข้องกับประเทศใด
ให้ใช้ชื่อประเทศตามหลังทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อให้เรื่องต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกันรวมอยู่ในหัว
เรื่องเดียวกันไม่กระจัดกระจายไปตามชื่อประเทศ เช่น

ความเป็นอยู่และประเพณี-จีน

ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย

ความเป็นอยู่และประเพณี-มาเลเซีย

ดังนี้ เป็นต้น

ก

กง (ยานพาหนะ)	๒๑:๒๖, ๕๕
กงดิน ของเวียดนาม	๑๖: ๓๐๕, ๓๒๖, ๓๓๙
กงเต็ก	๑๗: ๒๓๙-๒๔๒
กฎมนเทียรบาล-พม่า	๕: ๗๕-๘๒, ๙๐-๙๕, ๑๑๓-๑๒๒; ๑๒๔-๑๓๒, ๑๔๗-๑๖๐; ๙: ๑๕๑-๑๘๘
กฎหมาย-พม่า	๑๐: ๒๓๔-๒๓๖
กฎหมายเทศบาล-มาเลเซีย-สุนัข	๕: ๑๑๒
กรลิน	๒๕: ๘๓-๘๕, ๑๔๒
กรลิน, เครื่องพระมหา	๒: ๑๙๘-๑๙๙
กรลินพระราชทาน-สังเขปความ	๑๙: ๓๐๖; ๒๐: ๓๑-๓๒
กฏนักมวย-ประวัติ	๑๖: ๑๗๗-๑๘๑
กรม-สังเขปความ	๑๒: ๑๖๓, ๑๖๗-๑๖๙, ๑๘๖; ๑๗: ๔๔-๔๗, ๕๙
กรม เกณฑ์บุญ	๒๑: ๗-๘
กรมขุน-สังเขปความ	๑๗: ๕๖
กรมเจ้านาย-ประวัติ	๑๕: ๒๙๕; ๑๗: ๔๔-๖๗
ดูเพิ่มเติม กรมราชการและกรมเจ้านาย	๒๓: ๑, ๕๑-๕๒, ๖๑
กรมช่างมุก-กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่ ๑	
ผู้บังคับการ	๑๖: ๑๕๘
กรมตรวจโบราณคดี, สำนักงาน-พม่า	๙: ๓๕-๓๖
กรมทหาร	๕: ๖๕-๖๗
กรมทหารเรือรักษาเรือหลวง	๒๖: ๒๓๖
กรมท่า	๑๔: ๙
กรมพระ-บรรดาศักดิ์	๑๗: ๕๖-๕๑, ๕๕

กรมพระคลังสวน	๓: ๒๐๒-๒๐๓
กรมพระคลังสินค้า	๑๖: ๑๘๑-๑๘๓
กรมพลัมภัง-หน้าที่	๑๒: ๑๘๒-๑๘๓
กรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ (พิษณุโลก)	๑๕: ๑๗๑, ๑๗๘
ทำเนียบตำแหน่ง	๑๕: ๒๐๗-๒๐๘
ประวัติ	๑๕: ๒๐๕-๒๐๘
กรมรักษาพระองค์ . . .	๕: ๘๘-๘๖, ๑๐๕-๑๐๖, ๑๐๙
ดูเพิ่มเติม ทหารรักษาพระองค์	
กรมราชการและกรมเจ้านาย	๒๓: ๑, ๕๑-๕๒, ๖๑
กรมราชโลหกิจ (กรมแร่)-ประวัติ	๖: ๒๖๓-๒๖๔
กรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ พ.ศ.๒๔๗๖	
การจัดส่วนราชการ	
ดูที่ ราชบัณฑิตยสภา พ.ศ.๒๔๗๖-ฐานะและหน้าที่	๓: ๗-๙, ๑๓-๑๔
กรมสมเด็จจ-บรรดาศักดิ์	๑๗: ๔๓-๔๗, ๖๗
กรมสมเด็จพระ-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๓๑๗
กรมสรรพากรนอก-หน้าที่	๒๖: ๑๑๒
กรมสรรพากรใน-หน้าที่	๒๖: ๑๑๒
กรมสัสดี-หน้าที่	๑๒: ๒๓๙-๒๔๐
กรมหมื่น-บรรดาศักดิ์	๑๗: ๔๖-๔๗
กรมหลวง-บรรดาศักดิ์	๑๗: ๔๕-๔๖
กรมอาทมาฏ-หน้าที่	๑๒: ๒๕๕-๒๕๖
กรรเจียก	๒๑: ๑๙๘
กรรชิง	๘: ๒๓๖
กรรภิรมย์	๑๔: ๙๕, ๑๑๑-๑๑๒
กรรมาจางา, การสวด	๘: ๑๙-๒๐, ๔๐-๔๑, ๕๐-๕๑, ๘๘
กรรดน้ำ	๒๖: ๙๕, ๑๑๐

กรอบหน้า. กระบังหน้า	๒๑: ๑๙๙
กระต่ายไทย	๑๕: ๑๙๔
กระท่อม-สังเขปความ	๖: ๓๒, ๕๔
กระเบื้อง เกาะบอ สงขลา	๒๐: ๖๑-๖๒, ๙๔-๙๕
กระทล้าป่า อินโดเนเซีย	๒๕: ๒๔, ๔๗-๔๘
กราวเขน-สังเขปความ	๑๘: ๑๑๙
กรุงเทพมหานคร, การสร้าง	๑๖: ๑๕๔-๑๕๙
กลด	๑๑: ๒๓๔
กลอง, กิจที่วัดดี	๑๓: ๒๐๖
กลอน อุทัย กวีนิพนธ์-กลอน	
กลอนกล่อมเด็ก, บท	๑๙: ๗๐-๑๕๒, ๑๗๐, ๒๗๓, ๓๑๑-๓๑๕; ๒๑: ๔๐-๔๑, ๖๘
กล่อมข้าลูกหลวง, บท	๑๘: ๑๓๒
กลาโหม-สังเขปความ	๑๕: ๑-๓
กลาโหม, กระทรวง	
ตำแหน่งเสนาบดี	๑๒: ๒๗๐-๒๗๑
ราชทินนามเสนาบดี	๑๒: ๑๘๑-๑๘๒
หัวพันและนายเวร	๑๒: ๖๓, ๙๔-๙๕
กลี้อง, ตำบล. ทวาย	๒๒: ๑๓๘, ๑๙๑
กวางจอมเบ็ค (Schomburg deer)	๒๔: ๑๑๔-๑๑๕
กวีนิพนธ์ (กลอน, กาพย์, โคลง, ฉันท์, ร่าย), กฎเกณฑ์การแต่ง	๑๙: ๓๑๔-๓๑๕; ๒๐: ๖
กวีนิพนธ์	
กลอน	๒๐: ๙๒-๙๓, ๑๐๐
ประวัติและวิจารณ์	๕: ๓๒
ลักษณะ	๒๔: ๑๓๓
สมัยกรุงศรีอยุธยา	๒๓: ๒๒๒-๒๒๓

กวีนิพนธ์ (ต่อ)

กลอนแปด	๒๐: ๕-๖
กาพย์	๒๐: ๕, ๒๗-๒๘, ๙๒-๙๓
โคลง	๒๐: ๑๐๐
โคลงฉันท์	๒๖: ๒๐๒, ๒๐๔-๒๐๕, ๒๔๑
ฉันท์ (Poetical metre)	๒๐: ๒๗-๒๘

กษัตริย์และผู้ครองนคร

การเลือก	๑๑: ๒๓๑
ผู้ทรงเป็นอุดมศาสนบัณฑิต	๘: ๔๗-๔๘, ๖๗

กษัตริย์และผู้ครองนคร-จีน

การไว้วาง	๑๖: ๑๔๑
ราชวงศ์หังวน	๑๖: ๑๙๙-๒๐๔

กษัตริย์และผู้ครองนคร-ไทย

กระบวนเสด็จประพาส	๑๒: ๖๑-๖๒
ดูเพิ่มเติม	
เรื่องกระบวนแห่เสด็จ-กรุงศรีอยุธยา	๒: ๒๒๐-๒๒๑
การปกครองแบบมีพระเจ้าแผ่นดิน ๒ พระองค์	๒๔: ๒๔๔-๒๔๙
ดูเพิ่มเติม "พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์"	๙: ๒๗๕, ๒๗๗-๒๗๘, ๓๑๓
คติการสร้างพระบรมรูป	๔: ๑๕๔-๑๕๕
ประเพณีแต่งพระบรมศพลงพระโกศ	๒๑: ๑๖๙
พระบรมอัฐิ ดูที่ ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย	

ประเพณีตาย-พระบรมอัฐิ

สรรพนาม "พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา". "พระเจ้ากรุงสยาม"	๘: ๘๖
สรรพนาม "พระเจ้าปราสาททอง"	๒๐: ๒๕๖; ๒๓: ๑๓๑-๑๓๒, ๑๘๘
ดูเพิ่มเติม "พระเจ้าปราสาททอง"-สรรพนาม	๒๐: ๒๕๖; ๒๑: ๑๐-๑๒

กษัตริย์และผู้ครองนคร-ไทย-กรุงสุโขทัย

พระนาม

๒๕: ๙๕-๙๖, ๑๑๖-๑๑๗

พระนาม "ธรรมราชา". "มหาธรรมราชา"

๕: ๓๕๐-๓๕๓, ๓๗๗-๓๗๙, ๓๘๔-๓๘๕

กษัตริย์และผู้ครองนคร-ไทย-กรุงศรีอยุธยา

พระนาม

๕: ๓๗๗-๓๗๙, ๓๘๔-๓๘๕

๑๒: ๑๙๒, ๒๓๖-๒๓๘

๑๒: ๒๔๗-๒๔๘, ๒๖๒-๒๖๔,

๒๙๑-๒๙๗, ๓๐๑-๓๐๔

๑๒: ๓๐๘, ๓๑๘-๓๒๒, ๓๒๔;

๑๓: ๙-๑๑, ๑๓-๑๕, ๒๘-๒๙;

๒๕: ๙๕-๙๖, ๑๑๖-๑๑๗

กษัตริย์และผู้ครองนคร-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์

พระนาม

๑๒: ๓๑๘-๓๒๒; ๑๓: ๙-๑๑, ๒๘-๒๙

พระนามอย่างจีน

๑๖: ๑๐-๑๑, ๔๐, ๗๕-๗๖, ๘๖-๘๗,

๑๐๔-๑๐๕; ๒๓: ๑๐๐, ๑๑๒, ๑๙๐-๑๙๑

พระบรมรูปรัชกาลที่ ๑-๔

๒: ๒๖; ๓: ๒๖๙-๒๗๑, ๒๙๑-๒๙๕,

๓๐๑-๓๐๗, ๓๐๙; ๔: ๓-๖, ๒๓-๒๔

พระบรมรูปหล่อในประเทศและต่างประเทศ

๒๕: ๓๓, ๘๗, ๑๑๖

กษัตริย์และผู้ครองนคร-พม่า

บรรดาศักดิ์โอรสธิดา

๙: ๑๖๑-๑๖๔

มเหสี

๙: ๑๕๙-๑๖๑

สนม

๑๐: ๕๔

สรรพนาม

๙: ๘๖, ๑๙๑

"ก้อซ้อเล็ก" "ก้อซ้อใหญ่"

๒๐: ๘; ๒๕: ๒๓๓

ก้องนม

๑๙: ๑๘๒, ๑๙๖-๑๙๗; ๒๕: ๓๐,

๓๗-๓๘, ๘๕-๘๖

ก้อง, จิม	๑๖: ๑๙๙-๒๐๘
ดูเพิ่มเติม	พาทิซกรรม-ไทย-จีน
	พาทิซกรรม-ไทย-อังกฤษ
กะอ้วแห่งควาย	๑๐: ๖-๗, ๕๐, ๕๕, ๙๕
กัมพูชา- ความเป็นอยู่และประเพณี	ดูที่ ความเป็นอยู่และประเพณี-กัมพูชา
กัมพูชา-ประวัติศาสตร์	ดูที่ ประวัติศาสตร์-กัมพูชา
กัมพูชา-ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว	ดูที่ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-กัมพูชา
กาญจนดิษฐ์, เมือง	ดูที่
สุราษฎร์ธานี-ตำนาน	๕: ๒๗๕-๒๗๖, ๒๘๕-๒๘๖, ๒๙๔-๓๐๐, ๓๐๔-๓๐๕, ๓๑๐, ๓๑๙, ๓๓๓-๓๓๔, ๓๓๙-๓๔๓; ๒๐: ๑๗๕
กาพย์	ดูที่ กริณีพนธ์
	กาพย์
	๒๐: ๕, ๒๗-๒๘, ๙๒-๙๓
กาแพด่า	๒๖: ๑๙๔
การค้าระหว่างประเทศ	ดูที่ พาทิซกรรม
การปกครองท้องถิ่น-ไทย	
กระบุรี	๖: ๒๐๓-๒๐๔, ๒๑๐-๒๑๑
กาญจนดิษฐ์	๒๐: ๑๗๕
ดูเพิ่มเติม	สุราษฎร์ธานี-ตำนาน
กัจฉินารายณ์	มณฑลอีสาน
	๑๔: ๓๑๑, ๓๒๓
กุมภาวปี	๖: ๒๒๖-๒๒๘
จำปาศักดิ์	สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์
	๖: ๒๑๔๔-๒๕๓
ชุมพร	๖: ๑๔๗-๑๕๐
เซียงค้ำ	๒๒: ๖๙, ๙๑-๙๒
เซียงทอง	๒๒: ๖๙, ๙๒-๙๓

การปกครองท้องถิ่น-ไทย (ต่อ)

ตะกั่วป่า จุฬี

ชีวประวัติ

คำรกราชานุกาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนิพนธ์

อธิบายเรื่องเมืองตะกั่วป่า

กลาง	๖: ๑๙๑-๑๙๔, ๒๐๖-๒๑๑
ไทรบุรี	๖: ๑๙๒-๑๙๓
พังงา	๖: ๒๐๗-๒๐๘, ๒๒๐, ๒๕๙-๒๖๔
ภูเก็ต	๖: ๒๐๖-๒๑๑, ๒๒๐, ๒๒๔-๒๒๘, ๒๓๐-๒๓๓, ๒๕๕-๒๕๘, ๒๖๔; ๗: ๑๘-๓๓
มณฑลอุดรและอีสาน	๖: ๒๕๔-๒๕๕
ระนอง	๖: ๒๐๓-๒๑๑, ๒๒๔-๒๒๕, ๒๕๘-๒๕๙
วามรนิวัต	๑๔: ๓๑๑; ๑๖: ๓๕๘
หัวเมืองปักษ์ใต้และมลายู	๖: ๑๙๐-๑๙๔

ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

คำรกราชานุกาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนิพนธ์

อธิบายเรื่องเมืองตะกั่วป่า

อากาศอันนวย	๖: ๒๕๓, ๒๕๓
อุทุมพรพิสัย	๑๖: ๓๑๗-๓๑๘
การประหารชีวิต	๒๐: ๓๗-๓๘
ดูเพิ่มเติม	

มหาดไทย, กระทรวง

ตราจักร

๒๐: ๓๗-๓๘

การบันทึกหุ่นรูปภาพในตรา	๑๖:๑๑
การพ่อนรำ ดูที่ การรำ	
การเมืองและการปกครอง-ไทย-สมัยโบราณ	
การสืบรัชทายาท	๓: ๓๓-๓๔; ๗: ๑๓๗-๑๓๘
ตำแหน่งมหาดูปราสาท	๓: ๓๑-๓๔
ประเพณีส่งลูก หลานหลวงไปครองหัวเมือง	๓: ๒๖-๒๗
ระเบียบจัดท้องที่ในปกครอง	๕: ๒๔๘-๒๔๙, ๓๐๕-๓๐๖; ๑๒: ๑๖๔-๑๖๖
การเมืองและการปกครอง-ไทย-กรุงศรีอยุธยา	
การปกครองอาณาจักรเขตลุมพุก	๑๒: ๑๔๙-๑๕๑
การเมืองและการปกครอง-ไทย-กรุงศรีอยุธยา-พระบรมไตรโลกนาถ	
การปกครองบ้านเมืองและสงครามกับเชียงใหม่	๕: ๑๓๙-๑๔๒
การปกครองแบบจตุสดมภ์และอัครมหาเสนาบดี	๑๒: ๑๘๐-๑๘๒, ๑๙๓-๑๙๔, ๒๐๐-๒๐๑
ดูเพิ่มเติม	
มหาดูปราสาท, เจ้าพระยา-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๑๓๗, ๓๑๖-๓๑๘; ๑๓: ๒๕๘-๒๖๕
การปกครองหัวเมืองเหนือ	๕: ๑๓๙-๑๔๒
การเมืองและการปกครอง-ไทย-กรุงศรีอยุธยา-พระนารายณ์มหาราช	
เลิกตั้งพระนามเจ้านาย (เลิกประเพณีลูกหลานหลวงไปครองหัวเมือง)	๑๒: ๑๖๗-๑๖๙; ๑๕: ๒๓๑-๒๓๒
การเมืองและการปกครอง-ไทย-กรุงศรีอยุธยา-กรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๕)	
การปกครองหัวเมือง	๑๔: ๔-๑๑
การเมืองและการปกครอง-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่ ๒	
การต่างประเทศและการทหาร	๕: ๑๐๙
การเมืองและการปกครอง-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่ ๕	
ที่ทำการรัฐบาล	๖: ๑๕๗-๑๕๘

การเมืองและการปกครอง-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่ ๕ (ต่อ)

จัดระเบียบปกครองท้องที่ส่วนภูมิภาค	๑๔: ๗๐-๗๔
พระบรมราชาไชยจักรการปกครองหัวเมือง (เปลี่ยนวิธีปกครองจาก "ราชาธิราช" เป็น "สหชาติ")	๖: ๑๖-๑๗; ๗: ๔๐
เสียเมืองจำปาศักดิ์แก่ฝรั่งเศส ร.ศ. ๑๒๒	๓: ๑๔๙-๑๕๒
การเมืองและการปกครอง-พม่า	
การสืบรัชทายาท	๗: ๑๒๙-๑๓๐, ๑๓๗-๑๓๘
ประเพณีกินเมือง	๕: ๙๕; ๙: ๑๖๓-๑๖๔
เมื่อเป็นอาณานิคมของอังกฤษ	๑๑: ๑๙-๒๘, ๕๑-๕๕, ๖๒-๖๙
การเมืองและการปกครอง-พม่า-สมัยโบราณ	๘: ๑๓๖-๑๓๘
การเมืองและการปกครอง-อินโดเนเซีย	
วังหน้าและวังหลวงเมืองไซโรและเมืองยกยา	๒๒: ๑๘๓-๑๘๔, ๒๓๓
การรบ	๗: ๒๑๐, ๒๑๖; ๑๐: ๙๕, ๙๘-๙๙, ๑๒๑, ๑๔๗; ๑๒: ๘๐; ๑๓: ๒๗๗-๒๗๘; ๒๒: ๒๑๒
การศึกษา-ไทย-สมัยโบราณ	๑๔: ๑๐๑-๑๐๒, ๑๓๐; ๑๘: ๑๔๓-๑๔๔
การศึกษา-ไทย-กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย	๑๔: ๑๐๒
การศึกษา-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่ ๒-รัชกาลที่ ๕	๑๔: ๑๐๓-๑๐๔
กำแพงเพชร, เมืองเก่า	๑๘: ๖๐-๖๑
กำแพงเมือง-ประวัติและลักษณะ	๒๕: ๒๒๘-๒๓๑
กินนร	๒๖: ๑๐๐-๑๐๑, ๑๑๒-๑๑๔
ดูเพิ่มเติม นรสิงห์	๗: ๒๔๗, ๒๔๘
กินเมือง-สังเขบความ	๕: ๙๕
กุมภวาตง	๑๒: ๒๓๙-๒๔๒

กุลาตีไม้	๕: ๑๘๔, ๑๘๘; ๑๐: ๗, ๕๐, ๙๙, ๑๔๒-๑๔๓, ๑๔๗, ๑๘๘-๑๙๐
กุลาตีไม้, บท	๕: ๑๘๑-๑๘๒
กัญญาอาทิตย์ ลำพูน	๒: ๖๙
เก็กเหม็ง-สังเขปความ	๕: ๑๙๕-๑๙๖; ๗: ๓๐
เกตุ, ดาว-ตำนาน	๗: ๒๔๐
ดูเพิ่มเติม ราชู, กาว-ตำนาน	๑๙: ๑๗๕-๑๗๖; ๒๑: ๕๒-๕๓
เกยขาลา. เกยลา.	๕: ๕๗, ๖๑
เกราะ ดูที่ เครื่องดนตรี กลอง	๑๕: ๑๗
เกลือ	๒๖: ๔๔
เกรียน	๑๑: ๓๒๒-๓๒๓, ๓๔๓-๓๔๔, ๓๕๓
เกี้ยว (ยานพาหนะ)-สังเขปความ	๑๘: ๒๗๘-๒๗๙
โกฏี	๑๗: ๑๓๓
โกศ-กรุงธนบุรี	๒: ๙๐-๙๑
โกศ-ประวัติ	๖: ๑๔๔-๑๕๖
โกศ-ลักษณะ	๘: ๒๔
โกศ-สังเขปความ	๖: ๗๙, ๑๐๕
โกศ ดูเพิ่มเติม ลอง	
สงฆ์ผู้ใหญ่-โกศศพ	๒๐: ๑๕๘-๑๕๙
สังฆราช, สมเด็จพระ-สมณศักดิ์	๒๐: ๑๕๙-๑๖๐
โกศ, ฝา-ลักษณะ	๑๘: ๑๙๘
โกศ, ยอดฝาลองประกอบ	๒๑: ๑๒๒, ๑๒๗-๑๒๘, ๑๖๔
โกศลมยอดทรงมงกุฎ (ในพิธี รัชกาลสถาน)	๖: ๙๒-๙๔, ๑๒๑-๑๒๒
โกศคู่ต้น	๒๐: ๑๕๙

โกศโก (ในพิพิธภัณฑ์สถานฯ)	๖: ๙๒-๙๔, ๑๒๑-๑๒๒
โกศทรงพระบรมศพ (พระเจ้าแผ่นดิน)	๑๔: ๓๑๙-๓๒๐; ๑๗: ๒๗-๒๘; ๒๑: ๑๖๙
โกศทรงพระศพ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลรัชกาลที่ ๑	๒๑: ๒๖-๒๗, ๘๐-๘๑
โกศทรงพระศพ ราชสกุลวงศ์	๒๐: ๑๕๙
โกศทรงพระศพ สมเด็จพระที่นั่งในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๑	๒๑: ๒๖-๒๗, ๘๐-๘๑
โกศทองใหญ่	๖: ๗๕, ๑๒๓-๑๒๔
โกศในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชื่อประวัติ ตำราฐานภาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนิพนธ์ วินิจฉัยเรื่องประวัติโกศและหีบศพในพิพิธภัณฑ์สถานฯ	
โกศฝาทรงปริก ทรงมงกุฎ ทรงยอดปราสาท	๖: ๗๕-๘๐
โกศรองทรง	๒: ๘๒-๘๓
โกศราชวงศ์	๒: ๘๒-๘๓; ๑๐: ๒๖๓-๒๖๔, ๒๘๒, ๒๘๕-๘๕; ๑๑: ๒๙-๓๐
โกศลังกา	๑๐: ๒๖๓-๒๖๔, ๒๘๒, ๒๘๕-๒๘๙; ๑๑: ๒๙-๓๐
โกศตั้ง	๒: ๘๒-๘๓
โกศศพ-ลักษณะ	๖: ๑๔๕-๑๔๖
โกศศพขุนนาง	๖: ๗๗-๗๘; ๒๐: ๑๕๙
โกศศพสงฆ์	๑๐: ๒๘๖-๒๘๗; ๑๗: ๓๙-๔๑, ๙๘-๙๙
โกศสี่เหลี่ยม	๒: ๘๒-๘๓
โกศหุ้มผ้าขาว	๑๐: ๒๖๓-๒๖๔, ๒๘๒, ๒๘๕-๒๘๙; ๑๑: ๒๙-๓๐
โกศอัฐิ	๖: ๑๔๕-๑๔๖
ประวัติ	๑๔: ๓๒๑; ๑๕: ๖-๗

ข

ขนมจีนน้ำยา	๕: ๔๐-๔๑, ๕๖-๕๗
ขนมปังสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒	๒๖: ๑๘๖-๑๘๗
"ขรวิพอธรรมจักร"	๒๑: ๗๕-๗๗
ขวัญ-สังเขปความ	๒๕: ๒๐๕-๒๐๙, ๒๓๕-๒๓๖
"ขวบ" สุทธิ	
อายุ, การนับ	๒๖: ๑๐๙, ๑๗๐, ๑๘๔, ๑๘๘, ๒๓๒
ขวานฟ้า-คติไทย	๕: ๑๖๙-๑๗๐
ของเก่า, การสะสม	
สุทธิ โบราณวัตถุ, การสะสม	๒๐: ๑๘๒-๑๘๓
ขอฝน, พิธี	๒๒: ๒๙-๓๐, ๕๑-๕๓, ๘๖-๘๗
ขอม ข้า เขมร ขมุ	๒๖: ๑๖๕
ขอม, เขมร, ขนชาติ-โบราณคดี-ประวัติและวิจารณ์	๙: ๒๘๓
ขัน (นาม)-สังเขปความ	๖: ๑๓๔, ๑๑๒
ขันธกุมาร, พระ	๓: ๑๕๑, ๒๒๗, ๒๗๗-๒๗๘
ขันหมาก	๖: ๑๑๒-๑๑๕; ๒๕: ๑๗๙-๑๘๐
ขันหม	๖: ๑๓๔
ข้าราชการ-พม่า	
บ้านพัก	๘: ๖๓-๖๔; ๙: ๒๖๓-๒๖๔
ข้าราชการ-เวียดนาม	
ตราตำแหน่ง	๑๖: ๓๐๕, ๓๒๖, ๓๓๙
ข้าราชการฝ่ายทหาร, หัวหน้า-ราชทินนาม	๑๒: ๑๘๑-๑๘๒
ข้าราชการฝ่ายพลเรือน, หัวหน้า-ราชทินนาม	๑๒: ๑๙-๒๐, ๕๖, ๑๘๑-๑๘๒
ข้าวโพด-ไทย	๒๓: ๒๘๕
ชื่อศักดิ์-สังเขปความ	๒๕: ๑๖

ชุมนุม-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๑๓๔-๑๓๕; ๑๓: ๙-๙, ๑๓
ขุนนาง คู่มือ ข้าราชการ	
ขุนเพชร-การทำถวายที่ศาลเจ้า	
คู่มือ ศาลเจ้าที่ทำขุนเพชรหรือดอกไม้ถวายไว้	
ขุนหลวง-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๑๖๕-๑๖๗
เขมร, ชนชาติ-โบราณคดี-ประวัติและวิจารณ์	๕: ๒๕๑-๒๕๒, ๒๕๕; ๖: ๑๕-๑๙; ๑๐: ๒๑๘
เขาดินวนา กรุงเทพฯ	๑๖: ๓๑๒
เขี้ยวแก้ว, พระ คู่มือ พระพุทธเจ้า: พระทันตธาตุ	
โขน	๗: ๒๑๗, ๒๖๘-๒๖๙; ๑๒: ๘๐
โขน, ท่า	๒๒: ๒-๓, ๖๐
โขน, หน้า-สี	๒๑: ๑๗๖, ๒๐๕-๒๐๖
คชกรรม, วิชา	๑๓: ๕๗-๕๘
คชสิทธิ์	๒๔: ๒๗
คู่มือเพิ่มเติม นรสิงห์	๗: ๒๓๘-๒๓๙, ๒๔๗, ๒๔๗-๒๔๘, ๒๔๕
ภาษาไทย-คำต่าง ๆ	
คชสิทธิ์	๗: ๒๔๘; ๒๔: ๗
คชาธารข้างศึก, เครื่องพระ	๒: ๑๑๗
คณทิ, เมือง	๒๔: ๑๔
คทา (Glab)-ลักษณะ	๒๖: ๒๑๙
คน, ศิลปการเขียนภาพ	๑๙: ๔๒, ๑๕๑
คน, ศิลปการลงสีภาพ	๑๖: ๑๘๗-๑๘๙
ครอ-มาตรฐานวัดปริมาณ	๒๖: ๕๖

ครองเมือง-สังเขปความ	๕: ๕๕
ครอบละคร-สังเขปความ	๑: ๑๑๓-๑๑๔; ๑๓: ๑๒๓
คริสตศาสนา	
อธิษฐานในไทย	๒๐: ๒๔๔-๒๔๘
บัญญัติ ๑๐ ประการ	๑๖: ๒๕๒-๒๕๕, ๓๐๕
สวดแมส (Mass)	๕: ๑๕
สวดเตเดียม (Te Deum)	๕: ๑๕
คริสตศาสนิกชน, พิธีประกาศตัวเป็น (Confirmation)	๑๕: ๑๐๕
ครุฑ-ตำนาน	๒๐: ๑๘๘
ครูยี่ห่อผ้า, ฉลองพระองค์	๑๕: ๒๗๕
ครูแพทย์	๒๑: ๑๗๓, ๑๗๕
คลอง, การขุด	๒๓: ๒๖๗-๒๖๘
คลองกระ ระนอง	๖: ๒๐๓-๒๐๔
คลองคูพระนครเดิม-ชื่อ	๑: ๑๒๕-๑๒๖
คลองถนนตรง กรุงเทพฯ	๖: ๖๘-๖๙
คลองบางหลวงอายเอียง	๒๓: ๑๒๗, ๑๕๕, ๒๕๔
คลอง(บ้าน)สาย อ่างทอง	๑๕: ๒๐๕-๒๑๑
คลองปากลัด สมุทรปราการ	๑๕: ๒๖๐-๒๖๑; ๑๕: ๗๒-๗๓
คลองพิงค	๑๕: ๑๕๒
คลองมหานาค พระนครศรีอยุธยา	๒๖: ๘๖
คลองโยเดีย ตองอู พม่า คู่มือ	
ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา-พระนครสวรรค์	
คลองไขน้ำเมืองตองอู พ.ศ. ๒๑๔๒	๗: ๑๐๔, ๒๖๓-๒๖๗; ๘: ๗๘
คลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยา	๑๕: ๒๕๘-๒๖๑, ๒๖๓; ๑๗: ๑๙๘-๒๐๑
คลองลัดเสนาบดี ชัยนาท	๑๕: ๒๑๖-๒๑๗
คลองอรชร กรุงเทพฯ	๖: ๖๙, ๑๐๓

คลังข้างที่	๘: (ค); ๑๓: ๑๔๒-๑๔๔
คสิ, การเล่น	๑๘: ๒๑๕
คสิหัวปลา	๒๖: ๑๗๙
ควาน, เมือง	๑๙: ๒๒๗-๒๒๘, ๒๗๐
ความทรงจำ	๒๔: ๑๒๔-๑๒๕, ๑๖๗
ความเป็นอยู่และประเพณี-กัมพูชา	๗: ๒๗๕
ประเพณีเดือน ๑๒: สิ้นน้ำ	๑๖: ๖๙-๗๐; ๒๓: ๑๗๘
ประเพณี ๑๒ เดือน	๑๕: ๒๑๒
ประเพณีแต่งกาย: นุ่งผ้าตก เขมร	๒๒: ๕๕, ๘๗
ความเป็นอยู่และประเพณี-จีน	
ประเพณีความเชื่อ	
ของสำคัญสำหรับเรือน	๕: ๑๘๗, ๒๐๖
คติ เรื่องชายและชวา	๒๑: ๒๓, ๖๒, ๙๕, ๙๙
สิ	๕: ๓๔๗, ๓๖๗; ๖: ๗-๘
ประเพณีตาย: ผังศพและไว้ทุกข์	๑๖: ๓๖๑-๓๖๒
ประเพณีแต่งกาย: เสื้อยศ	๕: ๓๖๗
ประเพณีนิยม: สรรพนามเรียกภรรยา	๒๐: ๒๐๔, ๒๒๖
ความเป็นอยู่และประเพณี-จีนในมาเลเซีย	
ประเพณีเกิด: ทำขวัญเดือน	๑๒: ๙๖, ๑๑๕
ประเพณีเดือน๑: พิธีตัว เบ็กกง (Twa Pek Kong)	๓: ๑๓๘-๑๔๐, ๑๖๑-๑๖๒
ประเพณีเดือน๓: วันนักษัตรฤกษ์กลางเดือน	๑๗: ๑๔๙-๑๕๐
ประเพณีตรุษจีน	๕: ๓๓
วันส่งตรุษจีน	๒๑: ๒๒
ประเพณีแต่งงาน: แบบทั่วไป	๑๖: ๒๙-๓๐; ๘: ๙๓-๙๔
แบบฝรั่ง	๑๖: ๓๒-๓๓
แบบจีนปนฝรั่ง	๑๖: ๓๓-๓๔
แบบจีนแท้	๑๖: ๓๔-๓๕

ความเป็นอยู่และประเพณี-ชาติอื่น ๆ

ประเพณีแต่งงาน

๘:๘๙-๙๒

ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย

ประเพณีเกิด

โกนผมไฟ

๑๑:๓๐; ๑๙:๒๗๓; ๒๓:๑๘,๙๘

ทำขวัญเดือนลูก เชน เจ้านาย

๑๐:๒๘๙-๒๙๐; ๑๘:๕๘-๕๙,

๗๖-๗๗,๗๙,๘๑-๘๘

เทียนกลเม็ด

๑๐:๒๓๐

บทเห่กล่อม

๑๙:๗๐-๑๔๒, ๑๗๐, ๒๗๓, ๓๑๑-๓๑๕

ฝังรก

๑๘:๑๒๐, ๑๓๐-๑๓๑, ๑๕๗

พระอุ

๑๙:๓๑๒; ๒๕:๑๐๔

พิธีสมโภชขึ้นพระอุ

๑๐:๒๘๙-๒๙๐; ๑๘:๕๘-๕๙,

๗๖-๗๗,๗๙,๘๑-๘๘

พิธีสมโภชพระราชกุมาร

๑๐:๒๙๑-๒๙๒; ๑๘:๗๘-๙๐

พิธีเสียดะบาล

๑๒:๒๘-๓๑, ๔๑

แม่ชื่อ

๑๑:๓๑๓, ๓๑๘-๓๑๙, ๓๔๑, ๓๔๖-๓๔๗;

๑๒:๒๒; ๑๖:๙-๑๒; ๑๗:๑-๘

ราชสกุลวงศ์

๑๘:๕๗-๕๙, ๖๓-๖๗, ๑๑๙-๑๒๑, ๑๕๘

ไว้จุก

๑๑:๓๐

อยู่ไฟ

๒๓:๒๓๙; ๒๕:๔๑-๔๒

ประเพณีความเชื่อ

รดน้ำ

๖:๑๔๒-๑๔๓, ๑๖๓-๑๖๔;

๒๔:๑๘๑-๑๘๒, ๒๑๙-๒๒๐

รดน้ำมนต์แก้เจ็บไข้

๒๔:๑๘๒

ประเพณีเดือน๑๑: ลอยกระทง

๒๓:๑๗๗-๑๗๙, ๒๓๘

ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย (ต่อ)

ประเพณีตรุษสงกรานต์

รดน้ำและสาดน้ำ

๓: ๑๗๓, ๑๗๙-๑๘๐, ๒๐๕, ๒๑๓;

๑๕: ๙๔-๙๕, ๑๐๗-๑๑๑

วันสงกรานต์

๒๑: ๒๒

สร้างน้ำพระ

๑๕: ๑๐๘-๑๑๐

ประเพณีตรุษสงกรานต์ ดูเพิ่มเติม พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย

ตรุษสงกรานต์-ลักษณะพิธี

ประเพณีตาย: การเซ่นเซบก

๑๘: ๑๖๔-๑๖๕

การแต่งศพหนึ่งในโกศ

๑๕: ๓๑๖, ๓๑๙-๓๒๐

การประโคมในงานศพ

๑๘: ๒๒๓-๒๒๔, ๒๓๖, ๒๖๓

โกนหัวไว้ทุกข์

๕: ๒๐๙-๒๑๐

เครื่องขมาศพ

๑๐: ๒๓๒

เครื่องเซ่นศพเข้าเมรุ

๒๒: ๑๑๗

เครื่องใส่ศพ

๑๑: ๑๐๘

เครื่องใส่ศพทำแปลกออกไป

๑๑: ๑๐๓, ๑๐๘, ๑๑๓-๑๑๔, ๑๒๐, ๑๒๘

จุดพู่ในงานศพ

๑๗: ๙๙-๑๐๐

ดอกไม้พุ่มศพ

๑๖: ๓๕๖

ต้อยหมอนน้ำเมื่อเอาศพลงจากเรือน

๑: ๒๓๔

ตั้งรูปฉายผู้ตายหน้าศพ

๑๕: ๑๒๐-๑๒๑, ๑๔๙

ทำบุญหน้าศพ

๑๗: ๒๓๙-๒๔๒

บูชาดวงไฟเมื่อตาย

๑๐: ๒๓๐

เผาศพคนสามัญขึ้นคฤหบดี

๑๐: ๒๓๒-๒๓๓

เผาศพและทำโลงศพ

๑๖: ๓๕๙-๓๖๐

เผาศพสมัยโบราณ

๑๖: ๓๕๔-๓๕๖; ๑๗: ๑๘

เผาหลอก

๑๗: ๓๖-๓๗

ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย (ต่อ)

ประเพณีตาย

พระบรมอัฐิ

๒: ๒๗๘-๒๘๕; ๘: ๑๔๖-๑๔๗,

๑๖๑-๑๗๐, ๑๘๐-๑๘๒, ๒๔๑-๒๔๒, ๒๕๒

พระราชทานเพลิงศพ

๖: ๒๘๖; ๑๐: ๒๓๐-๒๓๒,

๒๖๑-๒๖๒, ๒๖๕

มะพร้าวแก้วล้างหน้าศพ

๒: ๒๔๗-๒๕๙

ยิงสลุดปืนใหญ่ในงานศพ

๑๗: ๑๐๐

ศพ เจ้าประเทศราชเมืองเหนือ

๑๕: ๑๕๗-๑๕๘

ประเพณีตาย ผู้เพิ่มเติม พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ศพ

ประเพณีแต่งกาย

นุ่งเกี้ยวเตลิด

๘: ๒๖๙ ; ๑๐ ๑๖๗-๑๖๙

นุ่งจีบโจ่ง

๑๙: ๑๔๗, ๑๖๐-๑๖๑; ๒๑: ๑๕๕

นุ่งโจ่งกระเบน

๗: ๒๗๐, ๑๐: ๒๐๖

นุ่งผ้าแบบต่าง ๆ

๑๐: ๑๖๗-๑๖๙; ๑๑: ๑๕๖

นุ่งรัดโกปินำ

๑๙: ๑๔๗

นุ่งลอยชาย

๗: ๒๗๐; ๘: ๒๖๙; ๑๐: ๒๐๖

นุ่งเลาะเตี้ยะ

๒๒: ๘๗

นุ่งทางหงส์

๑๙: ๑๕๒

สตรี

๕: ๓๓๖-๓๓๗

สำหรับงานศพ

๑๑: ๑๒๐-๑๒๑, ๑๙๐-๑๙๓, ๒๓๕;

๑๔: ๓๑๖-๓๑๗, ๓๒๒

ประเพณีแต่งงาน

การเชิญแขก

๑๘: ๑๖๕

ของหมั้น

๒๕: ๒๑๕-๒๑๖

ขันหมาก

๖: ๑๑๒-๑๑๕; ๒๔: ๑๗๙-๑๘๐

ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย (ต่อ)

ประเพณีแต่งงาน

เครื่องหมายในบัตรเชิญ	๑๖: ๒๙๙
ทูนสมรส	๖: ๑๑๔; ๒๕: ๒๑๕-๒๑๗
น้ำนำ สาวนำ	๖: ๑๑๔
ผ้าไหว้	๖: ๑๑๔
สายสิญจน์	๒๕: ๒๑๙
สินสอด	๖: ๑๑๔; ๒๕: ๒๑๖
แหวนแต่งงาน	๒๕: ๒๑๗
สมัยโบราณ	๖: ๑๐๙-๑๑๙, ๑๓๑-๑๓๗, ๑๔๔; ๑๖: ๒๙๖-๒๙๗; ๒๕: ๑๘๐-๑๘๑, ๒๑๙; ๒๕: ๒๑๕-๒๑๗

ประเพณีราชสำนัก

กรุงศรีอยุธยา	๑๒: ๑๔-๒๐, ๔๔-๕๖, ๖๑-๖๘, ๘๔-๘๙
กรุงธนบุรี	๑๑: ๓๔๘
กรุงรัตนโกสินทร์-เจ้านายกราบถวายบังคมลา เสด็จจากพระนครถึง	
แรมคืน	๓: ๑๔๘-๑๕๐
คล้ายกับของพม่า	๘: ๒๓๗-๒๓๘, ๒๓๒-๒๓๓

ประเพณีศาสนา

ถวายข้าวพระพุทธรูป	๑๔: ๑๙๙-๒๐๐, ๒๐๖; ๒๕: ๑๙๑
ถวายตัว เป็นพุทธศาสนิกชน	๑๔: ๑๐๑-๑๐๒
บาทพระ	
ก่าลาบวช	๑๘: ๑๖๕
คติการบวช	๑๘: ๑๗๓-๑๗๔
ทำขวัญนาคน	๒๖: ๑๔๙-๑๕๐, ๑๗๖

ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย (ต่อ)

ประเพณีศาสนา

บาทพระ

ประวัติ	๑๘: ๑๔๓-๑๔๔
ราชสกุลวงศ์	๑๓: ๑๐๘-๑๐๙
พระเจ้าแผ่นดินถวายรูปเขียนพระสงฆ์วัดเบญจมบพิตร	๒๕: ๑๒-๑๓
พระเจ้าแผ่นดินถวายพิมพ์พระสงฆ์วัดบวรนิเวศ	๒๕: ๑๒
พระเจ้าแผ่นดินถวายพิมพ์พระสงฆ์วัดราชบพิธ	๒๕: ๑๒-๑๓
พระเจ้าแผ่นดินถวายพิมพ์พระสงฆ์วัดราชประดิษฐ์	๒๕: ๑๒
พระเจ้าแผ่นดินถวายพิมพ์วัดบวรนิเวศฯ	๒๕: ๑๐-๑๒
พระเจ้าแผ่นดินทรงจุดเทียนวิสาขบูชาต่าง ๆ	๒๕: ๖-๗, ๑๐

ประเพณีสมาคม

การเข้าไปในเจดีย์สถาน	๗: ๑๒๔-๑๒๕, ๑๔๑-๑๔๒
การถวายดอกไม้ธูปเทียน	๑๘: ๑๖๖-๑๖๗, ๒๒๕-๒๓๐
ต้อนรับคนเดินทาง	๑๙: ๒๐๓-๒๐๔
ทำไหว้แสดงความเคารพ	๓: ๒๓๕-๒๔๐; ๕: ๒๗๗-๒๘๔
พระสงฆ์เจ้าอาวาสรับเสด็จพระเจ้าแผ่นดิน	๙: ๘๐; ๒๕: ๗-๑๐
ไหว้ครู	๓: ๒๙๑; ๒๑: ๑๗๙
ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย (มณฑลพายัพ)	
ประเพณีนิยม: คำนำหน้าชื่อ	๗: ๒๗๔
ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย (ลาวลานช้าง)	
ประเพณีเก่าของลาวลานช้าง	๑๑: ๑๓๗, ๑๕๐
ความเป็นอยู่และประเพณี-พม่า	
ประเพณีเกิด: บูชาดวงไฟประจำชีวิต	๑๐: ๒๓๐
ประเพณีเดือน: ๑๒เดือน	๙: ๑๗๕-๑๘๕

ความเป็นอยู่และประเพณี-พม่า (ต่อ)

ประเพณีตาย

ทำศพ

๗: ๑๐๓-๑๐๔, ๑๒๔-๑๓๐,
๑๓๗-๑๓๘; ๘: ๑๓๘-๑๓๙

เผาศพ

๑๐: ๒๒๙-๒๓๐

พระบรมศพ

๘: ๑๘๖-๑๘๘

ประเพณีแต่งกาย

๗: ๒๒๔-๒๒๗

ขุนนางพม่า

๘: ๒๓๒-๒๓๓

นุ่งโจงกระเบน

๑๐: ๒๐๖

นุ่งลอยชาย

๗: ๒๗๐; ๑๐: ๒๐๖

ประเพณีนิยม: คำนำน้าซื้อ

๗: ๒๗๔; ๘: ๘๓

ประเพณีราชสำนัก

๘: ๑๖๔-๑๗๒, ๑๗๔-๑๘๘

คล้ายกับของไทย

๘: ๒๓๗-๒๓๘, ๒๗๒-๒๗๓

ประเพณีสมาคม: การเข้าไปในเจดีย์สถาน

๗: ๑๒๔-๑๒๕, ๑๔๑-๑๔๒; ๑๐: ๑๐๗

ความเป็นอยู่และประเพณี-พม่า ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมุนี

กกุณมุนีเถียรบาลพม่า และ

ชีวประวัติ

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-พระนพินธ์

บันทึกความสำคัญในวิธีราชาภิเษก

ความเป็นอยู่และประเพณี-มอญ

ประเพณีตาย: เผาศพ

๑๐: ๒๓๐

ความเป็นอยู่และประเพณี-มาเลเซีย

ประเพณีเดือนต

๒๑: ๒๓๓-๒๓๔

ความเป็นอยู่และประเพณี-มาเลเซีย (ต่อ)

ประเพณีแต่งงาน

แขกอิสลาม

๘: ๘๓

ทมิฬ

๑๖: ๓๐-๓๒

พวกถือศาสนาคริสต์

๑๖: ๒๘

พวกถือศาสนาอิสลาม

๑๖: ๒๘-๓๐

ประเพณีวันปีใหม่ของทมิฬ

๓: ๒๕๗-๒๕๘

พิธีถะรัตติ: ทมิฬ

๒๔: ๑๘๖-๑๘๑

ความเป็นอยู่และประเพณี-ยุโรป

ประเพณีตาย: เฝาคัพ

๒๐: ๑๘๘

ประเพณีแต่งงาน: เครื่องหมายในบัตรเชิญ

๑๖: ๒๘๘

ประเพณีนิยม

๖: ๔๔-๔๕

ความเป็นอยู่และประเพณี-เวียดนาม

ประเพณีนิยม: นิยมประเพณีจีน

๗: ๒๗๕

ความเป็นอยู่และประเพณี-อินเดีย

ประเพณีความเชื่อ: ลักษณะผู้มีอนามยตี

๑๖: ๑๘๘-๑๙๐

ประเพณีตาย

เฝาคัพ

๑๖: ๓๕๘-๓๖๐

สติ

๑๗: ๑๓๔

ประเพณีแต่งงาน: การแต่งกายของเจ้าสาว

๑๖: ๑๘๘

ประเพณีนิยม

การตั้งชื่อ

๔: ๔๔-๔๕

สัตว์รักษาประตูหน้าวังสมัยโบราณ

๒๔: ๔๒

พิธีฮักว เมธ

๒๑: ๘๒

ความเป็นอยู่และประเพณี-อินเดียในมาเลเซีย

ชาวเจติ

๕: ๒-๓

ความเป็นอยู่และประเพณี-อินโดเนเซีย

ชาว เกาะบาหลี่

๑๓: ๙๗-๑๐๐, ๑๑๙, ๑๘๒, ๒๖๙,

๒๘๑-๒๘๔; ๑๔: ๑๘-๑๙, ๒๗-๓๑

ประเพณีตาย : "แบหลา"

๑๗: ๑๓๔

ความเป็นอยู่และประเพณี-ฮิปปี้

ประเพณีตาย: มัมมี่

๑๗: ๗๖

ความรู้โบราณของไทย, การสูญ

๒๒: ๑๗๙-๑๘๐, ๒๓๑, ๒๔๒-๒๔๓

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

จีน-ประเทศอื่นๆ

๑๖: ๘๓-๘๕

ไทย-กรุงวาทีกั้น: กรุงศรีอยุธยา-พระนารายณ์มหาราช

๑๑: ๓๖

ไทย-จีน

กรุงสุโขทัย

๑๖: ๒๐๑-๒๐๓

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

๕: ๑๓๗-๑๓๘

กรุงศรีอยุธยา

๑๖: ๒๐๔-๒๐๘

ไทยขอทองพระเจ้ากรุงจีน

๑๖: ๑๐, ๘๕-๘๗, ๑๐๔-๑๐๕

ไทยจิ้มก้องพระเจ้ากรุงจีน

๑๖: ๑๙๙-๒๐๘

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ: ไทย-จีน

ดูเพิ่มเติม

พาณิชยกรรม: ไทย-จีน

๑๖: ๘๕-๘๗, ๑๑๑, ๑๑๘-๑๒๕, ๑๔๒

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

ไทย-ญี่ปุ่น

กรุงศรีอยุธยา-พระเอกาทศรถและพระเจ้าปราสาททอง

๕: ๒๕๙-๒๖๒

ไทย-ฝรั่งเศส

กรุงศรีอยุธยา-พระนารายณ์มหาราช

เจริญพระราชไมตรีกับฝรั่งเศส

๑๔: ๑๒๒-๑๒๕

ประเพณีการรับทูตของไทย

๑๔: ๑๒๒-๑๒๓, ๑๓๗-๑๓๘

เหตุการณ์ปลายรัชกาล

๒๓: ๑๐๘-๑๐๙

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ (ต่อ)

ไทย-ฝรั่งเศส

กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่ ๔

ทูตไทยที่ไปฝรั่งเศส

๔: ๑๓๓

กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่ ๕

เสียมเมืองจำปาภักดิ์ ร.ศ. ๑๒๒

๓: ๑๘๙-๑๙๒

ไทย-เวียดนาม

๑๖: ๒๕- ๒๖

ไทย-อังกฤษ

กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่ ๔

เจริญไมตรีกับอังกฤษ

๑๔: ๑๒๕-๑๒๖

ทูตไทยที่ไปอังกฤษ

๑๙: ๑๗๗, ๒๓๔

ไทย-ฮอลแลนด์

กรุงศรีอยุธยา-พระเอกาทศรถ

ทรงส่งราชทูตไทยไปฮอลแลนด์

๑๔: ๑๒๔

พม่า-ฝรั่งเศส

๙: ๑๓๗-๑๓๘

พม่า-อังกฤษ

ทำสงครามกัน พ.ศ. ๒๓๖๖-๒๔๒๘

๗: ๑๗๓-๑๗๔, ๓๐๕-๓๐๘

ทำสงครามกัน พ.ศ. ๒๓๖๙-แยกอาณาเขตพม่าเหนือพม่าใต้

๙: ๙๓-๙๕

เหตุการณ์ที่ทำให้ตกเป็นของอังกฤษ

๘: ๑๑๓-๑๒๖, ๑๓๑-๑๓๒, ๑๓๖-๑๓๙

พม่า-อินเดีย: การค้าขาย

๙: ๒๘๕-๒๘๖

อินเดีย-ประเทศอื่น ๆ

การค้าขายและตั้งถิ่นฐานในประเทศอื่น ๆ

๙: ๒๘๕-๒๘๖

คอกคอดกระ ระนอง

๓: ๒๐๙-๒๑๑; ๑๙: ๓๐๓

ค็อกเทล, การเลี้ยง (Cocktail party)

๑๑: ๑๗๘; ๑๕: ๒๓๘

คอมมิวนิสต์-รัสเซีย

บทบาทของวิทยุ

๑๘: ๗๒

คอมมิวนิสต์, ลัทธิ

๕: ๑๙๕

คัมภีร์ไบเบิล: การสร้างโลก

๕: ๑๖๔-๑๖๖, ๑๗๑-๑๗๒

คางคก

๑๔: ๓๒๐

คาถา "นโม"

๑๔: ๑๔-๑๕

"มนุสฺโสสิ"

๑๙: ๔๑

"ยํ ยํ"

๓: ๙๗, ๑๐๒

"เย ธมมา"

๒๑: ๑๕๐-๑๕๒

"อทาสิเม"

๑๓: ๑๓๔

"อนิจจา วต สังขารา"

๖: ๓๐๔

คาถาธรรมมะ

๒๐: ๒๒๘-๒๒๙, ๒๕๖

คานหาม-ลักษณะ

๑๘: ๒๔๖

"คามวาสี" และ "อรัญญวาสี"

๑๑: ๑๗-๑๘; ๑๕: ๓๐๐

ค้าย-ลักษณะ

๒๔: ๒๒๘-๒๓๑; ๒๕: ๕๖

ดูเพิ่มเติม

ทัพ, การตั้ง

กรุงศรีอยุธยา-กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

คางคก

๒๑: ๒๙

คำประพันธ์ ^{ดูที่} กวีนิพนธ์

"ดูเสียง"-สังเขปความ

๑: ๒๒๙

เครื่องเขียน

๒๔: ๑๘

เครื่องดนตรี

๒๔: ๕๔-๕๗, ๙๔, ๑๒๔

กลอง

๒๔: ๕๕-๕๗, ๙๔-๙๕, ๑๒๔

กลองแขก

๑๔: ๓๑๒; ๑๕: ๒-๓

กลองชนะ

๒: ๑๕๖-๑๕๘; ๑๕: ๒-๔, ๕๘

เครื่องดนตรี (ต่อ)

กลองโน้ระบัด (กลองโน้บัด)	๑๔: ๒๙๘; ๑๕: ๒-๓, ๓๑๒
กลองมวงคล	๑๕: ๓๑๑-๓๑๒
กลองย่ำพระสุริยศรี	๑๕: ๑๖
กลองวิจิตรชัยเกี	๑๕: ๓๑๒; ๑๕: ๒
กลองอานันทเกี	๑๕: ๑๙-๒๐, ๓๓
กลองอินทเกี	๑๕: ๔, ๑๙-๒๐, ๓๒-๓๓
เครื่องประโคม	๑๕: ๒๖๔
เครื่องเป่า	๔: ๒๖๘ -๒๖๙, ๒๘๒-๒๘๓
ตะโพน	๒๔: ๓๗, ๕๖-๕๗, ๘๕, ๙๕
แตรกัมพู (Kambo)	๓: ๒๗๘; ๔: ๒๕๗-๒๕๘, ๒๖๐, ๒๖๘-๒๖๙; ๕: ๑๐-๑๑
แตรงอน	๑๕: ๕๗
แตรฝรั่ง	๒๓: ๑๔๑
แตรวง	๒๓: ๘๑
ทับ	๒๔: ๓๖-๓๗, ๕๕-๕๗, ๙๕
โทน	๒๔: ๓๖-๓๗, ๕๕-๕๗, ๘๕, ๙๕
ปี่จอน	๑๕: ๓๒๔; ๑๕: ๕๘
ปี่พาทย์	๒: ๑๓๐; ๒๔: ๕๗
ปี่พาทย์ (ไทย พม่า มอญ-ชื้อ)	๒: ๑๔๑
เปิงมาง	๒๔: ๙๕
เป็ว	๒๔: ๙๕
พิณ	๗: ๘๖-๘๗
มโหรี	๒: ๑๔๘-๑๔๙; ๒๓: ๑๔๓; ๒๔: ๕๗, ๙๖
ระฆัง	๒๔: ๙๕-๙๕, ๑๒๔
ระนาด	๙: ๑๔๒

เครื่องดนตรี (ต่อ)

รำมะนา ๒๔:๒๙

สองหน้า ๒๔:๙๕

เครื่องดนตรี ดูเพิ่มเติม

ดุริยางคดนตรี ๑๔: ๓๒๕

เบญจดุริยางค์ ๑๔: ๓๒๕; ๒๔: ๙๖

ปัญจดุริยางค์ ๒: ๑๓๐; ๑๘: ๒๖๔

สังคีต ๒๔: ๕๔-๕๗

เครื่องดนตรีที่ใช้ในงานศพ ๑๘: ๒๓๗

เครื่องถม ๒๖: ๑๗๙

เครื่องถม-ไทย-ประวัติ ๖: ๑๘๓; ๑๘: ๒๑๕-๒๑๖

ดูเพิ่มเติม

เครื่องถมคำ ๑๘: ๒๒๐, ๒๓๒

เครื่องถมนครศรีธรรมราช ๑๘: ๑๘๓, ๒๐๗-๒๐๘, ๒๒๐-๒๒๑,

๒๓๑-๒๓๒

เครื่องถมบางขุนพรหม ๑๘: ๒๒๐

เครื่องถม, ฝาบาตร. หอพระลิหิงค์ ๑๘: ๒๓๑, ๒๖๒

เครื่องถม, พระราชอาสน์ ๒๖: ๑๒๑-๑๒๒, ๑๗๒, ๑๗๘, ๒๒๓

เครื่องถมคำ ๑๘: ๒๒๐, ๒๓๒

เครื่องถมตะทอง ๑๘: ๒๒๐, ๒๓๒

เครื่องถมทอง ๑๘: ๒๓๒

เครื่องถมนคร ดูที่ เครื่องถมนครศรีธรรมราช

เครื่องถมนครศรีธรรมราช ๓: ๓๐; ๑๘: ๑๘๓, ๒๐๗-๒๐๘,

๒๒๐-๒๒๑, ๒๓๑-๒๓๒; ๒๖: ๑๗๒, ๑๗๘

เครื่องถมบางขุนพรหม ๑๘: ๒๒๐

เครื่องถมฝรั่ง ๑๘: ๒๑๕

เครื่องถมละคร ดูที่ เครื่องถมนครศรีธรรมราช

เครื่องถ้วยชาม-จีน	๑๗: ๙๖, ๑๒๐, ๑๒๗
เครื่องถ้วยชาม-ไทย	
ความเสื่อมสูญในมณฑลพิษณุโลก	๕: ๑๓๘-๑๔๐
เวียงกาหลง เวียงป่าเป้า	๔: ๒๑๗, ๒๒๐-๒๒๑, ๒๓๐
เครื่องถ้วยชาม-ไทย-ประวัติ	๔: ๑๔๑, ๑๕๘-๑๕๙, ๒๒๐-๒๒๑;
	๕: ๑๓๖-๑๔๒, ๑๘๖; ๒๐: ๙๑, ๑๓๒
ดูเพิ่มเติม	
ชีวประวัติ	
นครพระราม (ลวิสัย มหากาย), พระ	
ผู้พบเครื่องถ้วยชามที่เวียงกาหลงและความเห็น	๕: ๑๓๓, ๑๓๕-๑๓๖
เครื่องถ้วยชาม, การทำ	๔: ๒๓๑-๒๓๒
เครื่องแบบกรมวังอย่างเก่า	๑: ๒๙๑-๒๙๒
เครื่องแบบข้าราชการและราชสกุลวงศ์ -ไทย	
กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่ ๕	๓: ๒๕๓, ๒๖๕-๒๖๗
เครื่องแบบข้าราชการ-พม่า-สมัยโบราณ	๘: ๒๓๒-๒๓๓
เครื่องแบบทหารพม่าของอังกฤษ	๖: ๓๑๑-๓๑๒
เครื่องม้า-ไทย : สมัยโบราณ	๑๕: ๓๑๘-๓๒๐
กรุงศรีอยุธยา-กรุงรัตนโกสินทร์	๑๕: ๓๑๘-๓๔๐
เครื่องม้าอะแซห้านี้	๑๕: ๓๑๕-๓๒๐; ๑๖: ๒๓-๒๔
เครื่องมุก-ไทย	
กรุงศรีอยุธยา	๑๖: ๑๔๘-๑๕๓, ๑๙๔-๑๙๖,
	๒๐: ๙-๑๐, ๒๒๙-๒๓๐, ๒๔๕-๒๔๖
พระเจ้าบรมโกศ	๑๘: ๔-๕, ๑๐๖, ๑๒๔, ๑๒๗-๑๒๘
กรุงรัตนโกสินทร์	๑๖: ๑๕๓-๑๕๔
ดูเพิ่มเติม	
เครื่องราชูปโภคประดับมุก-ไทย-รัชกาลที่ ๑	๑๖: ๑๐๕-๑๐๖, ๑๒๗-๑๒๘, ๑๕๖,
	๑๕๘-๑๕๙, ๑๘๙, ๑๙๔

เครื่องยวน	๗: ๑๑๖
เครื่องรัก-พม่า	๗: ๗๕-๗๖, ๑๑๖; ๘: ๒๖๕-๒๖๘, ๒๘๒-๒๘๓, ๒๘๗
เครื่องราชอิสริยาภรณ์	๕: ๕
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดของรัชกาลที่ ๕	๗: ๒๕-๒๖
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตราจักรี	๑๑: ๔
เครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาสุรாமณีมณฑลสุพรรณบุรี	๗: ๒๕-๒๖
เครื่องราชูปโภค-กัมพูชา	
พระแสงสำคัญ ๔ อย่าง	๑๕: ๒๑๒, ๒๓๕-๒๓๖
ศิราภรณ์ ๔ องค์	๑๘: ๒๕๒; ๑๙: ๑๐-๑๑
เครื่องราชูปโภค-ไทย	
กรรมาภิรมย์	๑๕: ๙๕, ๑๑๑-๑๑๒
เครื่องต้น	๒๑: ๙๗, ๑๑๒, ๑๕๓-๑๕๖, ๑๖๕, ๑๙๘-๑๙๙
เครื่องทรงสวมพระเศียร	๒๑: ๑๖๕-๑๖๖; ๒๖: ๑๓๖
เครื่อง เบน็จราชลัญจกรกัณฑ์	๑๕: ๙๒
เครื่องพระคชาธารข้างศึก	๒: ๑๑๗
ดูเพิ่มเติม	
เครื่องราชูปโภค-ไทย	
ฉัตรพระคชาธาร	๑๑: ๑๔๘-๑๕๙, ๒๓๔
เครื่องพระมหากษัตริย์	๒: ๑๙๘-๑๙๙
เครื่องราชลัญจกรกัณฑ์	๑๐: ๒๘-๒๙, ๓๖-๓๗, ๖๕-๖๗, ๒๒๓-๒๒๔
ดูเพิ่มเติม	
เครื่องราชูปโภค-ไทย	
ฉัตร	๘: ๒๓๔-๒๓๗, ๒๔๘, ๒๗๑
เศวตฉัตร	๑๑: ๒๓๔

เครื่องราชูปโภค-ไทย (ต่อ)

เครื่องราชูปโภคกรม	๑๘: ๑๘๔, ๒๐๒-๒๐๓
เครื่องราชูปโภคทองขาววังหลวง	๒๑: ๑๓๑
เครื่องราชูปโภคประดับมุก	๑๖: ๑๐๕-๑๐๖, ๑๒๗-๑๒๘, ๑๕๖, ๑๕๘-๑๕๙, ๑๘๙, ๑๙๔
จามร	๑๔: ๑๑๐
ฉัตร	๘: ๒๓๔-๒๓๗, ๒๗๑, ๒๘๘; ๒๐: ๒๑๗, ๒๔๐; ๒๑: ๕, ๑๒๓, ๑๒๘
ฉัตรก้ามระ	๒๐: ๒๑๙, ๒๔๐
ฉัตรเครื่องสูง	๒๐: ๙๓, ๑๐๑, ๑๕๒-๑๕๓, ๒๔๐
ฉัตรเครื่องสูง ๗ ชั้น	๒: ๗๙
ฉัตรเบญจาและฉัตรเครื่องสูง	๒๐: ๙๓, ๑๐๑, ๑๕๒-๑๕๓, ๒๔๐
ฉัตรพระคชาธาร	๑๑: ๑๔๘-๑๔๙, ๒๓๕; ๒๐: ๒๔๑, ๒๔๓-๒๔๔; ๒๑: ๔-๕
ดูเพิ่มเติม	
คชาธารข้างศึก, เครื่องพระ	๒: ๑๑๗
ข้าง, การชน-รูปภาพและริชารณ์	๑๑: ๑๕๒-๑๕๔, ๑๕๘-๑๕๙, ๑๗๐-๑๗๑, ๑๗๖
ฉัตรพระแทนเศวตฉัตร	๘: ๒๓๕-๒๓๕; ๑๑: ๒๓๕; ๑๘: ๒๗๙; ๒๐: ๒๑๗, ๒๔๓-๒๔๔; ๒๑: ๔-๕
ฉัตรสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน	๘: ๒๓๕-๒๓๗, ๒๔๘, ๒๗๑; ๑๑: ๒๓๓-๒๓๔
ฉัตรสำหรับพระมหากษัตริย์	๑๑: ๒๓๔
ฉัตรโหมด ๕ ชั้น	๒๐: ๒๑๘-๒๑๙
ขญาพระกลีบ (ขญาพระมหากษัตริย์)	๒: ๑๙๘-๑๙๙; ๒๑: ๑๕๕

เครื่องราชูปโภค-ไทย (ต่อ)

ขุมสาย	๒: ๗๙; ๘: ๒๓๖; ๑๑: ๒๓๔
धारพระกรศักดิ์สิทธิ์	๔: ๑๗๕, ๑๘๗, ๒๐๖-๒๐๗, ๒๑๒-๒๑๓
พานพระชั้นหมาก	๖: ๑๑๒
วาลวิชนี	๑๐: ๓๖-๓๗, ๖๕-๖๗, ๒๒๓-๒๒๔; ๑๔: ๙๒, ๑๑๑
เครื่องราชูปโภค-พม่า	
เครื่องราชกกุธภัณฑ์	๘: ๓๒๑
เครื่องราชูปโภคที่สูญหาย	๗: ๗๐-๗๒, ๘๕; ๘: ๒๒๙-๒๓๒
เครื่องล่ายอง	๑๑: ๒๕๑
เครื่องสังคโลก	ดูที่ เครื่องถ้วยชาม
เครื่องสำอางค์แมกส์แฟคเตอร์	๑๔: ๕๔-๕๘
เครื่องสูง, ยอด	๒๒: ๖๖, ๙๓
เครื่องหมายตราส่วนบุคคล	๒๑: ๑๗๘, ๒๐๗
เครื่องหมายราชการ	
"กษัตริย์" ของเวียดนาม	๑๖: ๓๐๕, ๓๒๖, ๓๓๙
ตรา, การแกะรูป	๑๕: ๑๗๕, ๒๐๑
ตรา, การประทับ	๑๘: ๒๙๗-๓๐๑; ๒๐: ๑๖
ตราต่าง ๆ	๑๕: ๒๔๕-๒๕๕, ๒๗๙-๒๘๔, ๒๙๔-๒๙๗, ๒๙๙-๓๐๑; ๑๖: ๓-๕, ๑๑, ๔๑-๔๒
ตราตำแหน่ง	๒๒: ๙, ๒๕-๒๖
ประเพณีเก็บรักษา	๑๕: ๑๗๗
ประเพณีพระราชทาน	๑๕: ๒๙๔-๒๙๕
ประเภท	๑๕: ๒๐๙-๒๑๐, ๒๓๒-๒๓๓, ๒๔๕-๒๔๙

เครื่องหมายราชการ (ต่อ)

ตราตำแหน่ง ดูเพิ่มเติม

เครื่องหมายราชการ : ตราต่างๆ	๑๕: ๒๔๕-๒๕๕
ตราที่มีในกฎหมายทำเนียบศักดิ์นาฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหาร	๑๕: ๒๔๙-๒๕๑
ตราที่กล่าวถึงในพระธรรมนูญ	๑๕: ๒๕๒-๒๕๕
ตรากรมท่า	๑๕: ๑๙๖
ตรากรมพระราชวังบวรสถานมงคล	๑๕: ๑๑๒
ตรากรมราชเลขาธิการ	๑๕: ๒๑๙
ตรากระทรวงการคลัง	๒๒: ๑๙๑-๑๙๒; ๒๖: ๑๖๒
ตรากระทรวงมรดกธรรม	๑๕: ๒๑๙
ตรากระทรวงยุติธรรม	๑๕: ๒๘๒, ๒๙๖-๒๙๗
ตรากระทรวงศึกษาธิการ	๑๕: ๒๘๒-๒๘๔, ๒๙๗-๒๙๙
ตราครุฑ	๒๒: ๑๖๒
ตราจักร	๑๒: ๒๖๘-๒๖๙, ๒๙๗, ๓๑๖; ๒๐: ๒๖-๒๗, ๓๗-๓๘, ๖๗; ๒๕: ๒๑๓-๒๑๔
ตราจันทรมณฑล	๑๕: ๒๔๘, ๒๘๑-๒๘๒
ตราจุลศศิห์	๑๕: ๑๗๑, ๑๙๙-๒๐๐, ๒๐๕-๒๐๘
ตราจุลราชสีห์	๑๕: ๑๗๑, ๑๗๓, ๑๗๘, ๒๐๐, ๒๐๕-๒๐๘
ตราน้อย	๑๕: ๑๗๓-๑๗๗, ๑๙๕-๑๙๖
ตราในเงินพดด้วง	๑๕: ๒๖๕-๒๖๖
ตราบุษบกประทีป	๑๕: ๒๔๘, ๒๘๑, ๒๙๙-๓๐๐; ๑๖: ๓-๔, ๑๑, ๔๑-๔๒
ตราประจำตำแหน่งสังฆนายก, ภาพเขียน	๑๕: ๒๙๕
ตราปราสาท	๒๒: ๑๖๒
ตราพระคชสีห์	๑๒: ๒๖๙; ๒๐: ๒๖-๒๗; ๒๕: ๒๑๓

เครื่องหมายราชการ (ต่อ)

ตราพระตุลย์ฟ้าท์

๑๕: ๒๘๒, ๒๙๖-๒๙๗

ตราพระเพลิงทรงระฆาก

๑๕: ๒๘๒-๒๘๓, ๒๙๘-๒๙๙

ตราพระโพลพราชทรงเครื่องยืนบนแท่น

๒๖: ๒๔๐-๒๔๑

ตราพระราชสีห์

๑๒: ๒๖๙, ๒๗๔, ๒๙๗; ๑๕: ๑๗๓-๑๗๗,

๑๙๕-๑๙๖, ๒๑๗-๒๑๘, ๒๒๓-๒๒๔;

๒๐: ๒๖-๒๗

ตราพระราชสีห์กลาง

๑๕: ๑๗๕-๑๗๖, ๑๙๕-๑๙๖, ๒๑๗,

๒๒๔-๒๒๕

ตราพระราชสีห์แกะ

๑๕: ๑๙๕-๑๙๖

ตราพระราชสีห์เดินคง คู่ที่ ตราพระราชสีห์กลาง

ตราพระราชสีห์น้อย

๑๕: ๑๗๖, ๑๙๕, ๒๑๗

ตราพระราชสีห์ฝ่ายเหนือ

๑๕: ๑๗๑, ๑๗๓, ๑๗๘, ๒๐๐,

๒๐๕-๒๐๘

ตราพระราชสีห์ใหญ่

๑๕: ๑๗๓-๑๗๕, ๑๙๕, ๒๑๗

ตราพระอุเทนต์ดิศพิณ

๑๒: ๒๖๙

ตราครุฑระฆาก

๒๕: ๒๑๕

ตราสุริยมณฑล

๑๕: ๒๔๘

ตราเสมาธรรมจักร

๑๕: ๒๘๓-๒๘๔, ๒๙๗-๒๙๘; ๑๖: ๕

ตราอุณาโลม

๒๒: ๑๖๒

เครื่องหมายราชการ

พระราชลัญจกร

๑๒: ๒๙๖-๒๙๗, ๓๑๓-๓๑๕;

๑๔: ๙๐, ๑๑๐; ๒๒: ๒๖-๒๗

กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่ ๕

๓: ๒๗

เทียบหลักกับชื่อราชบัลลังก์พม่า

๘: ๒๔๖-๒๔๗

ประทับพระราชสาส์นไปจีน

๑๖: ๑, ๙-๑๑, ๑๐๔-๑๐๕

เครื่องหมายราชการ (ต่อ)

พระราชลัญจกร เข็มก๊กเก่าเมืองยี่อ่าง	๑๖: ๑๑๑
พระราชลัญจกร เข็มก๊กแต่เจียงคี่เล็ก	๑๖: ๕๖
พระราชลัญจกร เข็มก๊กแต่เจียงคี่ใหญ่	๑๖: ๕๖
พระราชลัญจกร ตรารพระศรุษพ่าห์	๑๕: ๒๖๓-๒๖๗, ๓๐๕; ๒๒: ๑๐-๑๑
พระราชลัญจกร ตรารพระนารายณ์ทรงปืนใหญ่	๑๕: ๓๐๖, ๓๑๑; ๑๖: ๑๙
พระราชลัญจกร ตรารพระลักษมณ์ทรงหนุมาน	๑๕: ๓๐๕-๓๐๖, ๓๑๑-๓๑๒; ๑๖: ๑๙, ๒๑, ๕๕, ๗๗
พระราชลัญจกร ตรารหงส์พิมาน	๒๒: ๑๑, ๑๘๕-๑๘๖, ๒๓๓-๒๓๔, ๒๔๔
พระราชลัญจกร ตรารไอยราพต	๑๕: ๒๖๓; ๒๒: ๑๑
พระราชลัญจกร ไตรสารเศวต	๑๖: ๒, ๖๗; ๒๒: ๒๔๔-๒๔๕
พระราชลัญจกร รนามกรุง	๑๕: ๓๐๓, ๓๑๐; ๑๖: ๑๗
พระราชลัญจกร รมหาโลโต	๑๕: ๓๐๒; ๑๖: ๑๐, ๔๐-๔๑, ๑๔๒, ๑๔๔
พระราชลัญจกร รมหาโองการ (มหาอุณาโลม)	๑๕: ๒๖๓-๒๖๗, ๓๐๔-๓๐๕
พระราชลัญจกร รมังกรชเส้นแก้ว	๑๖: ๒๕-๒๖, ๕๗-๕๘
พระราชลัญจกร รมังกรรทก	๑๖: ๒, ๑๐
พระราชลัญจกร รสยามโลกีคราช	๑๕: ๒๖๙, ๓๐๒; ๑๖: ๑๗-๑๘
พระราชลัญจกร รเข็มก๊กแต่เหมง	๒๓: ๒๑
พระอุณาโลมท่าแห่ง	๑๕: ๙๐, ๑๑๐
เคหสถาน ดูที่ ที่อยู่อาศัย	
เคหะ-สังเขปความ	๖: ๕๗
เคารพ-การทำความเคารพของสงฆ์	๕: ๒๗๙-๒๘๔, ๒๘๘
แคว-สังเขปความ	๑๘: ๒๗๑-๒๗๓

โค, สิ่งที่ดีของ	๑๔ : ๑๗๖, ๑๙๘, ๒๐๕
โคกก่ายาน สพรรณบุรี	๒๒ : ๑๐๖
โคกปราสาท-สังเขปความ	๒๓ : ๒๐๖
โคมรื้อ (Hurricane Lamp) ดูที่	
ตะเกียงรื้อ (Hurricane Lamp)	๒๒ : ๙๘
โคลง ดูที่ กวีนิพนธ์ : โคลง	
โคลง "คุณเสือ"	๑๖ : ๑๘๔-๑๘๕, ๒๓๖; ๑๙ : ๓๙, ๔๔-๔๗, ๕๗-๕๘, ๖๕-๖๖
งานวชิราวุธานุสรณ์	๑๗ : ๑๗๓
งิ้ว-วิวัฒนาการ	๑๖ : ๒๒-๒๓
"เงินข้างที่"	๑๓ : ๑๔๒-๑๔๔
เงินตรา-สมัยโบราณ	๑๐ : ๑๑๒-๑๑๓
กรีก (โยนิก)	๑๐ : ๑๑๓
จีน	๑๐ : ๑๑๔
ไทย	๑๐ : ๑๑๔-๑๑๕
พระบรมรูปในเงินตรา	๑๙ : ๕๕
พม่า	๑๐ : ๑๑๓-๑๑๕
ลาว (กรุงศรีสัตนาคนหุต)	๑๖ : ๒๒๓-๒๒๓๗
อินเดีย	๑๐ : ๑๑๓
เงินตรา-ประเพณีซื้อขายทางประเทศตะวันออก	๑๐ : ๑๑๓
"เงินถุงแดง"	๑๓ : ๑๔๓
"เงินท้ายที่นั่ง"	๑๓ : ๑๔๓

เงินนโม	๔: ๓๐, ๕๓, ๕๘
เงินพดด้วงบาทใหญ่สมัยโบราณ	๑๙: ๒๒๘-๒๒๙
เงินพระคลังข้างที่พระราชทานแก่ราชสกุลวงศ์, การรังด	๓: ๒๐๑-๒๐๒, ๒๒๔-๒๒๕, ๒๓๖
เงินธิเบตทองเหลืองและดีบุก	๑๙: ๒๓๐, ๒๗๑
จดหมาย, การเปิดตรวจ-มาเลเซีย	๑๖: ๖๕-๖๖, ๘๑-๘๒, ๑๐๙-๑๑๐
จดหมายวิจารณ์เหตุ-สังเขปความ	๔: ๒๔๕
"จดหมายเวร" ^{ดูที่}	
ชีวประวัติ	
นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และ ตำรวจราชานุภาพ,	
สมเด็จพระกรมพระยา-พระนิพนธ์	
สาส์นสมเด็จพระ	
จดหมายเหตุ (Chronicle) -สังเขปความ	๔: ๒๒๖, ๒๔๕
จตุรมุข, หลังกา	๒๕: ๑๔๕
จตุสดมภ์	๑๒: ๑๘๐-๑๘๒, ๑๙๓-๑๙๔, ๒๐๐-๒๐๑; ๑๔: ๕-๖, ๙-๑๐
จรัลฉิม-สังเขปความ	๗: ๕๓-๕๕
จรดบัณฑิ, พิธีสมโภช	๑๘: ๗๗-๗๘, ๘๕-๘๗, ๘๙
จอมมารดา-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๒๕๕
จ๊กจัน	๒๖: ๘๔
จักรพรรดิ-สังเขปความ	๑๑: ๒๘๙-๒๙๑, ๓๐๕-๓๐๗; ๒๑: ๖๕, ๘๒, ๑๖๘
จักรพรรดิ, ลัทธิรัตนของ	๑๒: ๑๙๓-๑๙๔

จักรี, เจ้าพระยา-บรรดาศักดิ์	๑๑: ๓๔๘-๓๔๙; ๑๒: ๑๙-๒๐, ๕๖, ๑๘๒, ๒๖๗-๒๗๔, ๓๑๖-๓๑๘; ๒๐: ๒๖-๒๗, ๓๗-๓๘ ๙: ๑๙๓, ๑๙๕
จันทนคร อินเตีย	๑๙: ๒๑๑-๒๑๒
จันทบูรปราคา (จันทบูรอังกฤษ)	๔: ๑๐๑, ๑๑๔-๑๑๕; ๒๕: ๒๔, ๔๗-๔๘
จากรัตนา อินโดเนเซีย	๒๒: ๑๖๕, ๑๘๔-๑๘๕, ๑๙๙-๒๐๐, ๒๓๓, ๒๕๒
จางวาง-บรรดาศักดิ์	๒๒: ๑๖๕, ๑๘๔-๑๘๕, ๑๙๙-๒๐๐, ๒๓๓, ๒๕๒
จามร อุที เครื่องราชูปโภค-ไทย	
จามร	๑๔: ๑๑๑
จาริกลานทอง สุโขทัย	๒๓: ๗๕, ๗๘-๗๙, ๘๓-๘๕, ๑๔๓-๑๔๔
จำปาศักดิ์ : การเสียดแก่ฝรั่งเศส ร.ศ.๑๒๒	๓: ๑๘๙-๑๙๒
จิตรกรรมสมัยโบราณ-ประเภท	๒๓: ๕
จิตรกรรม-ไทย	
การประกวดพ.ศ.๒๔๕๔	๒: ๑๐๗-๑๑๐
จิตรกรรม-อินโดเนเซีย	
รูปภาพพื้นเมือง	๔: ๙๘-๙๙, ๑๑๒-๑๑๓
จิตรวิชนี	๑๐: ๑๔๔, ๒๑๓-๒๑๕
จีน-ความเป็นอยู่และประเพณี อุที ความเป็นอยู่และประเพณี-จีน	
จีน-ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ อุที ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ : จีน-(ประเทศอื่น)	
จีน-พาณิชย์กรรม อุที พาณิชยกรรม-จีน	
จีนแต่จิ๋ว : การนับถือสี	๕: ๓๔๗
จีนฮกเกี้ยน : การนับถือสี	๕: ๓๔๗
จิ๋วรสงฆ์	๒๑: ๒๐๖; ๒๔: ๙-๑๑
จุลศักราช	๙: ๒๘๙; ๒๓: ๑๐๓, ๑๑๔

เจดีย์-ประวัติน

๑: ๑๓๔-๑๓๕, ๑๔๓-๑๔๔;

๒: ๑๙๙-๒๐๑; ๔: ๓๓๔-๓๓๗;

๘: ๗๓-๗๔; ๒๑: ๒๘;

๒๓: ๒๗๘; ๒๕: ๒๐๑

เจดีย์-ไทย

ลักษณะ

๕: ๓๑๑-๓๑๓; ๒๐: ๒๐๙, ๒๑๒

เจดีย์-ไทย : กรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ ๑-๔

๕: ๓๑๑-๓๑๓; ๒๐: ๑๗๔

เจดีย์-พม่า

การตกแต่งด้วยไฟฟ้า

๗: ๑๐๗, ๑๓๑, ๑๗๘

การรักษา

๗: ๓๒๐-๓๒๑

ลักษณะ

๙: ๑๘

เจดีย์-มอญ

คำบูชา

๗: ๒๓๗-๒๓๘

ลักษณะ

๙: ๑๘; ๑๐: ๗๔

เจดีย์-ลังกา

๒: ๑๐๑-๑๐๒; ๒๐: ๒๐๙

เจดีย์, การสร้างเป็นอนุสรณ์ ณ ปลายแดน

๑๗: ๒๙๑

เจดีย์ คูเพิ่มเติม

ธรรมเจดีย์

๒๑: ๑๓๓-๑๓๔, ๑๕๐-๑๕๒, ๑๘๗

ปริโกศเจดีย์

๕: ๒๘๖-๒๘๗; ๗: ๑๘๗;

๑๔: ๑๔๖-๑๔๗

พระธาตุเจดีย์

๕: ๒๘๗

เจดีย์กาไหลทอง พระพุทธมณฑลเถียร กรุงเทพฯ

๔: ๔; ๑๓: ๒๗๑-๒๗๒;

๑๔: ๑๒-๑๕

เจดีย์กาไหลทองคู่ วัดนิเวศธรรมประวัติ พระนครศรีอยุธยา

๒๑: ๖๑

เจดีย์ชเวดากอง ร้างกุ้ง

การก่อสร้างและบูรณะ	๗: ๒๓๖-๒๓๗, ๒๔๖
ชื่อ	๗: ๑๘๖, ๒๓๗, ๒๔๖, ๒๘๖
ตำนาน	๗: ๑๙๔-๑๙๘
ถูกระเบิด พ.ศ.๒๔๘๖	๒๔: ๒๔๕; ๒๖: ๘
มณฑล	๗: ๖๙-๗๐
ลักษณะ	๗: ๑๙๐-๒๐๙
เจดีย์ชัยมงคล วัดใหญ่ชัยมงคล พระนครศรีอยุธยา	๑๒: ๑๖๒, ๑๘๕; ๒๔: ๒๘๒
เจดีย์ที่พระเจ้าติโลมินโลสร้าง พุกาม	๑๐: ๒๐
เจดีย์ธรรม เทศาสถูป พาราณสี ๑๒: ๑๑-๑๒, ๓๓	
ดูเพิ่มเติม	
เจดีย์วัดกันมาตุยาราม กรุงเทพฯ	๑๑: ๓๔๐; ๑๒: ๗-๙
วัดธรรมจักรปรวารถนวิหาร พาราณสี	๑๒: ๙-๑๑
เจดีย์บัวพุทโธ เมณฑุต อินโดเนเซีย	๔: ๓๐-๓๑, ๓๖-๓๘, ๕๘-๕๙, ๑๐๐-๑๐๑, ๑๑๒-๑๑๔, ๑๑๘
ภาพถ่าย	๙: ๒๖
เจดีย์โบราณแบบมหาโพธิเจดีย์	๑๐: ๒๐
เจดีย์พุทธคยา อินเดีย	๑๐: ๒๐, ๘๐; ๑๑: ๒๖๙-๒๗๐, ๒๗๕-๒๘๐
ดูเพิ่มเติม	
พุทธคยา, ตำบล อินเดีย-ประวัติ	๑๑: ๒๘๐-๒๘๒
เจดีย์ภูเขาทอง พระนครศรีอยุธยา	๗: ๑๐๕; ๑๒: ๑๖๒, ๑๘๖, ๑๘๙-๑๙๐, ๒๐๓; ๒๖: ๘๕-๘๖
เจดีย์เมืองฮอด (รอด) เชียงใหม่	๑๗: ๒๘๗-๒๙๑
เจดีย์ยอดทรงข้าวปุ้น	๒๓: ๒๑๙
เจดีย์พุทธหัตถิ สุพรรณบุรี	๒๔: ๒๗๓-๒๘๖

เจดีย์วัดกัมมาตุยาราม กรุงเทพฯ	๑๑: ๓๕๐; ๑๒: ๗-๙
ดูเพิ่มเติม	
เจดีย์ธรรม เทศา สฎูป พาราณสี	๑๒: ๑๑-๑๒, ๓๓
วัดธรรมจักรปรวารตตนิหาร พาราณสี	๑๒: ๙-๑๑
เจดีย์วัดบวรนิเวศฯ	๒๒: ๑๕๔
เจดีย์วัดพระศรีมหาธาตุ กรุงเทพฯ	๒๒: ๙๕, ๙๗-๙๘
เจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา	๒: ๒๖๙-๒๗๐
เจดีย์ศรีสมรึก เลย	๑๘: ๒๕๑
เจดีย์สวรรค์โลก	๒: ๑๐๒
เจดีย์สามองค์ กาญจนบุรี	๑๖: ๒๙๕; ๑๗: ๒๔๔, ๒๙๕-๒๙๖, ๒๙๒-๒๙๔; ๑๘: ๒๔-๓๐
เจดีย์สุโขทัย ตาก-ภาพถ่าย	๑: ๒๙๒
เจดีย์สุเล ร้างกุ้ง	๗: ๑๐๖, ๑๓๒-๑๓๓, ๑๗๔, ๑๗๗-๑๗๘, ๒๑๒; ๒๖: ๒๐-๒๑, ๒๓-๒๔
ภาพถ่าย	๗: ๑๗๙
เจดีย์ใหญ่วัดพระยาไทย พระนครศรีอยุธยา ดูที่	
เจดีย์ชัยมงคล วัดใหญ่ชัยมงคล พระนครศรีอยุธยา	๑๒: ๑๖๒, ๑๙๕; ๒๔: ๒๙๒
เจดีย์ใหญ่วัดมหาธาตุ สุโขทัย	๒๓: ๒๐๗, ๒๒๐
เจดีย์อนุสรณ์ วัดราชบพิธ	๒๒: ๑๑๐; ๒๔: ๓๑, ๓๘, ๙๕
เจดีย์อโยธยา ณ ทองอุและหงสาวดี	๗: ๑๐๔
เจตคุปต์	๑๓: ๑๖๘
เจตมุต	๒๔: ๒๓๖
เจ้า-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๒๒๖-๒๒๗
เจ้ากรมปลัดกรม-บรรดาศักดิ์	๒๒: ๑๖๔, ๑๙๔-๑๙๕, ๑๙๙-๒๐๐
เจ้าคุณ-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๒๒๖-๒๒๗
เจ้าคุณ-ตำนานผู้หญิง เป็นเจ้าคุณ	๑๒: ๒๔๙-๒๕๔, ๒๙๙-๒๙๐

เจ้าคุณประสูติน-รูปปั้น	๑๖: ๑๓๔
เจ้าคุณพระประพันธ์วงศ์-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๒๕๒
เจ้าคุณพระอภัยภักดิ์-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๒๕๒
เจ้าคุณราชนิถูล-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๒๕๐-๒๕๔
เจ้าเงาะ, เมือง สุทธิ, หุ่่งยั้ง, เมือง	๒๐: ๑๙๔-๑๙๕
เจ้าจำนวน	๒๖: ๑๑๕-๑๑๖, ๑๗๑
เจ้าพระยา-บรรดาศักดิ์	๑๓: ๒๕๖-๒๖๒
เจ้าฟ้า-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๒๒๖-๒๓๐; ๑๗: ๔๒-๔๔
เจ้าฟ้าสองแคว-บรรดาศักดิ์	๑๗: ๔๓
โจรโต้เผิง จิน	๑๖: ๑๗๕-๑๗๗

ฉ

ฉัตร	ดูที่	เครื่องราชูปโภค-ไทย : ฉัตร	
ฉันท	ดูที่	กรนิพนธ์	
		ฉันท (Poetical metre)	๒๐: ๒๗-๒๘

ศูนย์วิทยทรัพยากร

ช

ชญา	ดูที่	เครื่องราชูปโภค-ไทย	
		เครื่องทรงสามพระเศียร	๒๑: ๑๖๕-๑๖๖; ๒๖: ๑๓๖
ชนชาติที่สูญพันธุ์			๑๐: ๒๒๔-๒๒๗
ชลมารค, กระบวน			๑๒: ๖๑-๖๔
ชวา-พงศาวดาร	ดูที่	ประวัติศาสตร์-อินโดเนเซีย : อิเหนา	
ชวา, เกาะ: -ชื่อ			๒๕: ๒๔

ชวา, เมือง	๒๖: ๑๖๖, ๒๑๐
ห้อง-สังเขปความ (ทางการปกครอง)	๕: ๒๘๘
ข้อล่อม, การใช้	๒๖: ๗๐-๗๑
ข้าศึก-สังเขปความ	๑๖: ๓๕๕-๓๕๖
ชัยนาท-ประวัติ	๒๕: ๑๐๘
ชัยปุระ อินเดีย	
พระวิมานวังหน้า (Palace of the wind)	๒๐: ๗๕
ชาภัทราว, เมือง	๒๔: ๖๘; ๒๕: ๑๐๗, ๑๑๘
ข้าเจ้าหงส์	๑๘: ๑๘๘-๑๘๙, ๒๒๗, ๒๔๒
ข้าง, การกล่อม	๒๖: ๑๒๕, ๑๗๔
ข้าง, การจับ (พ.ศ.๒๔๔๔)	๑๓: ๕๘
ข้าง, การชน-รูปภาพ-วิจารณ์	๑๑: ๑๔๒-๑๔๔, ๑๔๘-๑๔๙, ๑๗๐-๑๗๑, ๑๗๖
ข้าง, การบรรทุก . . . ขึ้นลงเรือ	๕: ๒๘๗-๒๘๘, ๓๑๙
ข้าง, การฝึกหัด	๒๓: ๘-๑๑, ๒๒-๒๘, ๕๘, ๗๑-๗๓, ๘๐, ๙๑-๙๖, ๑๓๕-๑๓๗, ๑๕๕
ข้าง, คติ การจับ	๑๓: ๑๒๓
ข้าง, เครื่อง	๑๑: ๑๗๕-๑๗๖, ๑๙๖
ข้าง, งานจับ	
ถวายพระเจ้านิกอัสที่ ๒ แห่งรัสเซียทอดพระเนตร พ.ศ.๒๔๓๔	๑๓: ๕๘
ให้เจ้าฝรั่งคูโยฮันอัลเบรดดู	๑๓: ๕๘-๕๙
ลพบุรี พ.ศ.๒๔๘๑	๑๓: ๑๗, ๓๑-๓๓, ๓๗, ๔๘, ๕๕, ๕๗-๕๙, ๗๗-๗๘
ข้าง, วิธีจับ-สมัยโบราณ	๑๓: ๗๗-๗๘, ๘๑-๘๕, ๑๑๒-๑๑๓, ๑๑๕-๑๑๖, ๑๑๙-๑๒๔, ๑๓๓

ข้างต้น

พระเศวตคชเคชติลก-ลัม	๒๕: ๒๒๓
พระเศวตวชิรพาหะ	๑๓: ๑๘; ๒๕: ๒๓๑
พระเศวตสุนทรสวัสดิ์	๕: ๒๙๗
พระอินทรไอยรา	๒๐: ๒๖๓
ข้างปาลีลัษยก	๒๖: ๗๖
ชาตินิยม	๒๒: ๒๒๖; ๒๓: ๑๖
ชายไหวชายแครง-สังเขปความ	๑๓: ๑๑๗-๑๑๘
ชาวต่างชาติในไทย	
แขกเจ้าเซน	๒๖: ๑๗๙
แขกต่างๆ	๒๔: ๒๒
แขกเลี้ยงวัว	๒๓: ๑๑๐
ฝรั่งภูมิจีน	๒๔: ๖๐
ชาวต่างชาติในไทย-กรุงธนบุรี	
การจัดเขตที่อยู่	๒๑: ๑๒๙-๑๓๐
ซิมลาจ, วิธี	๘: ๑๐๐, ๑๒๕
ชีวลีก็อ ดูที่ อึ้งยี่	๑๖: ๒๔๑-๒๔๓
ซี	๓: ๓๘๒
ชีวประวัติ	
ก.ศ.ร. กุหลาบ (กุหลาบ ตฤณมานนท์)	
หนังสือหอหลวง	๑๑: ๗-๓, ๔๐
กรมพระราชวังบวรสถานมงคล	
ตำแหน่งเสนาบดี	๑๕: ๒๐๘-๒๐๙
ประวัติ	๒๐: ๑๗๖-๑๗๙
พระที่นั่งต่าง ๆ	๑: ๒๙-๓๑; ๑๓: ๒๐, ๒๔-๒๖; ๒๐: ๑๐-๑๑, ๒๐-๒๑; ๒๖: ๔๓

ชีวประวัติ (ต่อ)

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล

- เลิกตำแหน่ง ๑๗: ๕๘-๖๐
- สังเขปความ ๑๒: ๑๖๙; ๑๓: ๒๔, ๓๘
- อำนาจหน้าที่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๒: ๒๔๓-๒๔๔; ๒๓: ๓๒

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๑ (มหาสุรสีหนาท)

- พระโกศศพ ๒๑: ๒๖-๒๗, ๘๐-๘๑
- พระโกศศพสมเด็จพระที่นั่ง ๒๑: ๒๖-๒๗, ๘๐-๘๑
- พระอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ๒: ๒๗๘-๒๘๕, ๒๘๐-๒๘๑, ๒๘๘-๓๐๐

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๑-๓

- พระนามบัญญัติ ๑๗: ๖๐

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๓ (มหาศักดิ์พลเสถ)

- เจ้าจอมมารดา ๒๐: ๒๓๓
- เชิญ"พระเลื่อม" มาจากเวียงจันทน์ ๑๑: ๒๐๓-๒๐๗
- สร้างวัดบวรสถานสุทธาวาส ๑๑: ๑๒๒-๑๒๔
- เหตุที่ทรงหมองหมางกับรัชกาลที่ ๓ ๑๑: ๑๒๓-๑๒๔

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๕ (วิชัยชาญ)

- พระมารดา ๑๒: ๒๔๓
- โอรสธิดา ๑๘: ๑, ๒๐๐
- กรมพระราชวังหลัง ะประวัติและสายสกุล ๒๓: ๒๔๕-๒๔๘

กรุงธนบุรี, สมเด็จพระเจ้า ๑๓ ที่ ชิวประวัติ

ตากสินมหาราช, พระเจ้า

- กลีบ, ท่าน ๒๑: ๖๑, ๙๔

กอบแก้ว อากาศ, หม่อม

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ ๑๔: ๖๔

ชีวประวัติ (ต่อ)

"กระระผัด" ฐิติ ชิวประวัติ	ครอบเฟ็ด, จอห์น	๕: ๕๐, ๑๐๙; ๑๗: ๗๖
กัณณดิ้ง เสียมก๊กอ่อง		๑๖: ๒๐๓
ถัถยงคสมบัตติ โสณกุล, ม.จ.หญิง-สิ้นชีพตักษัย		๒๔: ๑๓๖
กาญจนดิชฐัตติ (พุ่ม), พระยา		๕: ๒๔๔, ๒๔๗
การวิโรรสสุริยวงศ, พระเจ้า. เชียงใหม่		
ถวายสังวาล เครื่องยพม่าแก่รัชกาลที่ ๔		๑๕: ๓๑๘
กำแพงเพชรอัครโยธิน, กรมพระ		
งานพระศพ		๑๐: ๒๓๘-๒๓๙
สิ้นพระชนม์		๙: ๑๒๓-๑๒๕
กินทูนแมงคยี่ พม่า		๙: ๑๓๗, ๑๓๘, ๒๐๘-๒๐๙
กุบไลข่าน (KublaiKhan), พระเจ้า. จีน		๑๖: ๒๐๐-๒๐๓
แก้ว เจิศวลี-อนิจกรรม		๒๕: ๒๔๗
แก้วนารัฐ, เจ้า		๓: ๑๕๖-๑๖๐; ๑๕: ๑๕๑, ๑๕๗, ๑๘๐, ๒๒๐
ดูเพิ่มเติม เชียงใหม่		
ราชสกุลวงศ์และราชประเพณี		๓: ๑๕๘-๑๖๐
ขรัวอินโขง-ชื่อ		๓: ๑๒๕-๑๒๖
ดูเพิ่มเติม ชิวประวัติ		
ครูคิลปิน		
อินโค้ง, พระอาจารย์		๒: ๑๙๕
ชัตติยถัลยา, เจ้าฟ้ากรมขุน-สิ้นพระชนม์		๑: ๑๑, ๒๔๕-๒๔๖
ขุนเพชร (ครูคิลปิน)		๑: ๑๑๔
เข้ม, หม่อม (ในเจ้าพระยาเทเวศรฯ)-อนิจกรรม		๒๕: ๑๔๐, ๑๖๗-๑๖๘, ๑๘๑-๑๘๒

ชีวประวัติ (ต่อ)

เขียน วรารม-อนิจกรม	๒๑: ๑๗๒, ๑๗๗, ๒๐๒
แช, เจ้าคุณ	๑๒: ๒๕๓
คงคาธราธิบตี (พลอย), พระยา	๖: ๑๘๖, ๒๑๗-๒๑๘
ครอกตง	๑๑: ๔
ครอเพ็ด, จอห์น	๕: ๕๐, ๑๐๙; ๑๗: ๑๗๖
ครุฑฯ, พระยา	๖: ๑๕๑
ครูดนตรีไทย	๒๓: ๘๑-๘๒
ครูศิลป์	
ครูดำ	๑๖: ๑๑๒-๑๑๔
ครูคุ้ม	๖: ๑๒๒; ๑๖: ๑๑๒-๑๑๔
ครูบานมุก	๑๖: ๑๑๒-๑๑๔
ครูพิราพ	๑๖: ๑๑๒-๑๑๔
ครูวัดเชิงหวาย	๑๖: ๑๑๒-๑๑๔
ครูหน้าก	๑๖: ๑๑๒-๑๑๔
จัน	๑: ๑๑๔
แจ้	๒: ๑๒๐-๑๒๑
แดง, พระอาจารย์	๒: ๑๘๙, ๑๙๑, ๑๙๓-๑๙๔
ทองอยู่	๒: ๑๑๙-๑๒๒, ๑๓๔; ๒๑: ๑๘๙
ทัด	๒: ๑๒๒
เพชรจนา (กัน), หลวง	๑๖: ๑๖๕
นาค, พระอาจารย์	๑๖: ๑๖๖, ๑๖๘-๑๖๙; ๒๑: ๑๘๙
ประดิษฐ์ไพเราะ (มี แยก), พระ	๒: ๑๒๑-๑๒๒; ๒๓: ๘๑, ๑๔๐-๑๔๑, ๑๕๖
พรหมปกาสิต, หลวง (เจ้ากรมอ่อน)	๒๑: ๑๘๙
พรหมพิจิต (ใจ), พระ	๒๑: ๑๘๘-๑๘๙

ชีวประวัติ (ต่อ)

ครูศิลปิน (ต่อ)

พิทักษ์มนตรี, กรมหลวง	๒: ๑๑๔
ยุเสณ (มร. เสวตเชน)	๒๓: ๘๒, ๑๓๔
รุ่ง	๒: ๑๒๐
สังขารา, ตา (สมญา)	๔: ๑๑๑-๑๑๒, ๑๑๖
เสนาะดุริยางค์, พระ (เจ้ากรมขุนเณร)	๑: ๑๑๔, ๒๓: ๘๑-๘๒, ๑๓๔-๑๓๕
เสื่อ, เจ้ากรม	๑: ๑๑๔
หัตถการบัญชา (กัน), พระยา	๒: ๑๔๑, ๑๔๔-๑๔๕
อินโคง, พระอาจารย์	๒: ๑๔๕

ครูศิลปิน ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

ครอกตัง	๑๑: ๔
ครุคนตรีไทย	๒๓: ๘๑-๘๒
คอยท่า ปราโมช, ม.จ.-สิ้นชีพิตักษัย	๒๐: ๑๖๓
คลื่นเพล, ศาสตราจารย์	๓: ๒๘๕; ๔: ๖๐-๖๑, ๖๔, ๑๐๖, ๑๔๐, ๒๓๔, ๒๗๒-๒๗๔; ๑๓: ๒๖-๒๗
คำรบ, พระองค์เจ้า-สิ้นพระชนม์	๑๖: ๘-๙
ค่อม, เจ้าคุณ	๑๒: ๒๕๑
จงจิตรถนอม ทิศกุล, ม.จ.หญิง	
ประซาว	๔: ๗๕, ๑๐๗, ๑๑๐, ๑๒๒, ๒๑๘-๒๑๙; ๕: ๑๔๗, ๒๐๐
ประสูติ	๔: ๖๗
จรูญราชโกศการ (คอซิมเต็ก ณ ระนอง), พระยา	๖: ๒๑๐
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ	
การศึกษาขั้นต้น	๑๔: ๑๐๒

ชีวประวัติ (ต่อ)

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (ต่อ)

คนไทยคนแรกที่เริ่มใช้การเซ็นชื่อด้วยลายมือ	๑๕: ๒๗๐-๒๗๑
ตราประจำพระองค์เมื่อยังทรงผนวช	๑๐: ๒๘๓
พระเก้าอี้มีล้อ	๒๒: ๒๓, ๘๒
พระนาม "มกุฎ" และ "มงกุฎ"	๕: ๓๒๔-๓๓๐; ๒๔: ๙๒-๙๓
พระบรมรูปต่างๆ	๓: ๒๖๔-๒๗๑, ๒๙๗-๒๙๘; ๔: ๑-๓, ๒๓, ๑๒๘-๑๓๔, ๑๓๘, ๑๔๐, ๑๔๒-๑๔๔, ๑๔๓-๑๔๘
พระบรมรูปที่วัดราชประดิษฐา	๕: ๑๘๓
พระบรมรูป ณ ปราสาทพระเทพบิดร	๓: ๓๐๔-๓๐๖
ผู้เพิ่มเติม	
กษัตริย์และผู้ครองนคร-ไทย	
พระบรมรูปรัชกาลที่ ๑-๔	
พระรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ของพระเจ้าเอมเปอเรอโนโปเลียนและมเหสี	๕: ๑๓๔
เรื่องงานบรมบรรพต-พระราชนิพนธ์	
"หน่อคำลำแก้ว หลุดแล้วจากลำต้น"	๓: ๑๒๒, ๑๒๔-๑๒๕, ๑๓๕
หมายรับสั่ง	
หัตถ์พิพากย์และครอบละคร	๑: ๑๑๓
งตให้พระองค์เจ้านางวงศ์เข้าไปอยู่สวนกุหลาบ และให้สร้างวังสำหรับพระองค์เจ้า	๑: ๑๐๙, ๑๑๑
พระราชทานพระนามกรมหมื่นนฤบาลฯ และพระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์	๑: ๙๖, ๙๘-๑๐๑
ยกประสูติพระบรมมหาราชวัง	๒: ๒๔๐-๒๔๓
ชกพระศพสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก	๑: ๑๑๓
สร้างพระปรารักษ์ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๑: ๑๑๐

ชีวประวัติ (ต่อ)

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (ต่อ)

หมายรับสั่ง (ต่อ)

ฉลองพระชัยวัฒน์	๑: ๑๑๑
ซ่อมพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย	๑: ๑๐๕-๑๐๖
สมโภชพระพุทธบุษยรัตน์	๑: ๑๑๐-๑๑๒
ก่อฤกษ์พระพุทธรัตนสถาน	๑: ๑๑๐-๑๑๒
ตีพระแสงตรี	๑: ๑๑๐
เจ้าจอมไปดูแลชิงช้า	๑: ๑๑๐
ก่อฤกษ์พระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร	๑: ๑๑๐
รื้อตำหนักสมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี วัดโมฬีโลก-	
ไปปลูกที่วัดเขมาฯ	๑: ๑๐๙, ๑๑๑
เปลี่ยนพระนามที่นึ่งสุทโธสวรรยเป็นสุทโธสวรรย	๑: ๑๐๒-๑๐๔
ยกฉัตรพระโกศพระบรมอัฐิ	๑: ๑๑๓
หลักศิลาจารึกพอขุนรามคำแหง	๑๕: ๒๗๒
อุคมศาสนบัณฑิต	๘: ๔๗
โอรสธิดาที่จะมีพระชันษาครบ ๘๐ ปี ตั้งแต่พ.ศ. ๒๔๘๕	๒๔: ๑๗๔
จอมเบิก, เซอร์รอเบิร์ต (Sir Robert Schomburgh)	๒๔: ๑๑๔-๑๑๕
จัน (ครูศิลป์) ผู้ที่ชีวประวัติ-ครูศิลป์-จัน	๑: ๑๑๔
จันท์ (โจร) ผู้ที่	

ชีวประวัติ

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา-พระนิพนธ์

นิทานโบราณคดี เรื่องโจรแปลงประหลาด

๔: ๒๘๒-๓๐๔;

๒๐: ๑๑๓-๑๒๕

ชีวประวัติ (ต่อ)

จันทบูรินฤนาถ, กรมพระ

มอบหนังสือภาษาสันสกฤตและภาษามคธให้

หอสมุดแห่งชาติ

๓: ๒๗๔

จันทรุปรัตน์, พระเจ้า-อินเดีย

อุคหนูนชาวอินเดียไปค้าขายต่างประเทศ

๔: ๒๔๕

จามเทพี บุคค, ม.จ.หญิง-สิ้นชีพิตักษัย

๒๔: ๑๓๖

จินดารักษ์ (จำลอง สวัสดิ์-ชูโต), พระยา

๒๐: ๗๖

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

ตัดการล้อมวงงกกา

๑๓: ๒๔๐

ปีที่เสวยราชย์และประพาสอินเดีย

๑๐: ๑๔๖

โปรดพระที่นั่งคชกรรมประเวศมาก

๒: ๘๐-๘๑

พระบรมราชูปถัมภ์แก่พระเจ้านองยาเออ

๔: ๑๒๑-๑๒๒

พระราชดำริเรื่องความสำคัญของการศึกษา

๗: (ข)

พลับพลา ณ ถ้าเขาสามร้อยยอด

๑๑: ๑๓

เลขเศษ ๘

๑: ๒๔๔-๒๔๖

วัดที่ทรงสร้าง

๒๔: ๒๐๖

วันอัมงคล

๕: ๓๗๔

พระบรมฉายาลักษณ์

งานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๔ รอบ ๑: ๕๐

พระราชนิพนธ์

ภาพย์เห่เรือ

๑: ๒๑-๒๒

พระบรมราชาบาทพระราชนานพระราชโอรสที่เสด็จไป-

ทรงศึกษา ณ ยุโรป

๘: (ก)-(ล)

เจนจินอักษร, พระ-อนิจกรรม

๒: ๑๐๒-๑๐๓; ๒๑: ๔๘

เจริญใจ จิตรพงศ์, ม.จ.

๔: ๒๕๐, ๒๗๖

ชีวประวัติ (ต่อ)

เจริญผลภูลสวัสดิ์, กรมขุน	๒: ๑๙๔-๑๙๕
เจิม, หม่อม (ในสมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพ)	๓: ๑๕๙
"เจ้าครอกฉิมใหญ่"	๒๐: ๒๓๒-๒๓๓
"เจ้าครอกวัดโพธิ์"	๑๗: ๕๒
"เจ้าคุณกลาง"	๑๒: ๒๕๓
"เจ้าคุณคี่"	๑๒: ๒๕๓
"เจ้าคุณตำหนักเต็ม"	๑๒: ๒๕๓
"เจ้าคุณตำหนักใหม่"	๑๒: ๒๕๓
"เจ้าคุณโต"	๑๒: ๒๕๑
"เจ้าคุณน้อย"	๑๒: ๒๕๓
"เจ้าคุณประสูติน"	๑๒: ๒๕๑; ๑๙: ๕๔
รูปปั้น	๑๖: ๑๓๔
"เจ้าคุณปราสาท"	๑๒: ๒๕๑; ๒๓: ๒๑๖
"เจ้าคุณเป้า"	๑๒: ๒๕๓
"เจ้าคุณพี"	๑๒: ๒๕๑
"เจ้าคุณวัง"	๑๒: ๒๕๑
"เจ้าคุณวังหน้า"	๑๒: ๒๕๑
"เจ้าคุณวังหลวง"	๑๒: ๒๕๑
"เจ้านอกพระราชวัง" ภูเก็ต ชิวประวัติ-สุนทรภู่เบคร, กรมขุน	๖: ๗๘
"เจ้าพระฝาง"	๒๕: ๒๑๓
แจ่ม (ครูเสภา) ภูเก็ต ชิวประวัติ-ครูคิดเป็น-แจ่ม	๒: ๑๒๐-๑๒๑
เฉื่อย, หม่อม (ในสมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพ)	
คำจารึกฐานพระ	๒: ๑๓๖-๑๓๘
เมรุงานศพและที่ไว้อัฐิ	๑๑: ๘๑
อนิจกรรม	๑: ๒๕๖-๒๕๗

ชีวประวัติ (ต่อ)

ช่างฝีมือเอก-กรุงรัตนโกสินทร์	๑๖: ๑๑๒-๑๑๔, ๑๖๕-๑๖๖, ๑๖๘-๑๖๙
ชำนาญบริรักษ์, เจ้าพระยา ชุมพร, เจ้าเมือง	๑๓: ๒๖๐-๒๖๑ ๖: ๑๕๐-๑๕๑, ๑๕๘-๑๖๑, ๑๘๕-๑๘๖; ๗: ๙
ชุมพร (ยัง), พระยา คูที่ ชุมพร, เจ้าเมือง	๖: ๑๕๑
เซ่งจ้าย บุนนาค, หม่อม-อนิจกรม	๑๘: ๒๐๓
เชษฐาธิราช, สมเด็จพระ คูที่ ชิวประวัติ - รามาธิบดีที่ ๒, สมเด็จพระ	๑๕: ๒๐๕-๒๐๗, ๒๔๓-๒๔๔, ๒๗๘-๒๗๙
เชื้อ วัฒนวงศ์, หม่อม-อนิจกรม	๑๗: ๑๗๓
แหม่ วัดฉลอง ภูเก็ต, อาจารย์	๖: ๒๒๖-๒๒๘, ๒๓๐-๒๓๓ ๑๙: ๒๗๘-๒๘๖
ไชยารักวัฒน์, พระ-มรณภาพ	๕: ๓๗๑-๓๗๒, ๓๗๔-๓๗๕
เซ เดส์, ยอร์ช	
ผู้ทำให้เรื่องอาณาจักรศรีวิชัยกระจ่าง	๑๕: ๑๔๐-๑๔๑, ๓๑๒
เชียวสุดแสง-อนิจกรม	๑๕: ๑๕๐
ญาณทิศ, พญา	๒๕: ๑๒๐-๑๒๑
ณรงค์วิเชียร, พระ	๑๙: ๒๓๔, ๒๕๓
คาราจรัสศรี เทวกุล, ม.จ.หญิง-สิ้นชีพตักษัย	๒๒: ๒๓๗
คารารัศมี, พระราชชายา เจ้า	
กูที่บรรจพ พระอัฐิ	๑๕: ๑๔
คําหนักสวนกุหลาบบนคอยสุเทพ เชียงใหม่-ภาพถ่าย .ศ. ๒๕๖๔	๑๖: ๑๒
พระนามเรียกเล่น	๑๗: ๑๑

ชีวประวัติ (ต่อ)

ดารารัศมี, พระราชชายา เจ้า

(ต่อ)

พระประวัติ

๓: ๑๕๘-๑๕๙

สิ้นพระชนม์

๓: ๑๐๗; ๑๕: ๑๕๘

ดารารัตน์, พระองค์เจ้าหญิง

๖: ๙๖-๙๘

คำรกราชพลชั้นตรี, พระยา

ถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นทูตธูชา

๔: ๒๘๔-๒๘๕; ๕: ๕

คำรกราชานุภาพ, สมเด็จพระยา

การประทับที่ปิ่นตั้งแต่ ๒๓ พ.ย. ๒๔๗๖

๓: ๕๙, ๗๓-๗๔, ๗๙-๘๐, ๑๓๐,

๑๗๔-๑๗๖, ๒๐๑-๒๐๒, ๒๔๘;

๔: ๒๒๘

การศึกษาขั้นต้น

๒๖: ๑๕๒

การสมาคมที่ปิ่น

๕: ๑๔๒

กำหนดระยะทางเสด็จประพาสพม่า พ.ศ. ๒๔๗๘

๗: ๑๑-๑๒

ภูหนังสือหอหลวง

๑๑: ๗-๑๓, ๓๓-๓๗, ๔๐

ของขวัญถวายพระเจ้ายอร์ซแห่งอังกฤษ

๕: ๕๙-๖๐, ๙๘-๙๙, ๑๔๗

ของฝากถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ

๔: ๒๒

ความผูกพันธิดาซึ่งในพุทธศาสนา

๓: ๑๕๓

ความสัมพันธ์กับพระองค์เจ้าหญิงพรรณราย

๑: ๔, ๗-๘, ๒๔๙

คำอนุโมทนาถวายพระพรโดยคณะสงฆ์วัดปิ่นบังอร

๑๘: ๑๙๐-๑๙๑

คุณค่าพระนิพนธ์

๙: ๒๗๓

เคารพศพผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรี ตมภูมุด

๑๒: ๒-๗

ช่วยบูรณะพระบรมรูปปฐมบรมราชานุสรณ์

๒: ๒๗๘, ๒๘๐

"เด็จจุ่ง"

๙: ๕๒

ต้นชมพู่อำลั้ววรดิศ

๒๑: ๑๙๑-๑๙๒; ๒๒: ๑๔-๑๕

ชีวประวัติ (ต่อ)

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ต่อ)

ตรวจและอธิบายบัญชีหนังสือไทยที่บริติชมิวเซียม และ-

หอสมุดกรุงเบอร์ลิน

๑๑: ๓๔-๓๕

ตรัสบอกให้เขียนหนังสือโดยไม่ต้องร่าง

๒๕: ๑๓๙, ๑๖๐

ตำหนักชินนะมอนฮอลล์ ปีนัง

๓: ๖๒-๖๓, ๗๐

ทำขวัญเมื่อคราวตจจากพระราชยาน

๒๕: ๒๐๖-๒๐๗

นักสืบสวนค้นคว้าทางวรรณกรรม

๑๒: ๒๕; ๒๖: ๔๗

บ้านพักบนภูเขาของพระยารัตนเศรษฐี ในป็นัง

๑๘: ๑๘, ๓๕

ประชวรโรคเส้นประสาท

๙: ๒๕๑

ประพาสเมืองใต้ฝั่ง มลายู

๓: ๒๘๕-๒๘๙

ประพาสสิงคโปร์และป็นัง

๓: ๕๑-๕๓

เป็นพยานคดีวังกรมหมื่นชัชวาลย์ศรี

๙: ๒๙๗-๒๙๘

โปรดการแปรสถานที่และตากอากาศ

๘: ๒๙

ผู้จัดการเสด็จประพาส

๑๙: ๒๑๐, ๒๕๔-๒๕๕

ผู้ที่ปรุงอาหารได้ถูกพระทัย

๔: ๑๐๗, ๑๑๐

พระกรรมดิ่ง

๓: ๕๑, ๗๓, ๙๐; ๔: ๑๘-๒๐,

๓๕-๓๖; ๙: ๒๑๘-๒๒๐;

๑๒: ๒๘๖-๒๘๙; ๑๓: ๗๒-๗๓

พระกิจวัตรที่ป็นัง

๑๒: ๒๒๕; ๑๘: ๒๔๘; ๒๓: ๒๔๙

พระตำริเกี่ยวกับแมว

๑๔: ๒๐๔-๒๐๕

พระตำริเรื่องชาติกำเนิดเป็นเจ้านาย

๘: ๑๘๕-๑๘๖, ๒๐๙

พระตำริเรื่องชื่อสืบสายสกุล

๒๒: ๑๙

พระตำริเรื่องภาษาไทยวิบัติ

๕: ๒๓๘; ๒๕: ๒๕, ๓๓, ๔๘-๔๙

พระตำริเรื่องโอรสธิดามีคู่ครอง

๓: ๑๓๖

พระตำริและโครงการเสด็จประพาสพม่าพ.ศ. ๒๔๗๘

๖: ๒๔๒-๒๔๓, ๒๙๕, ๓๐๐-๓๐๑

ชีวประวัติ (ต่อ)

ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ต่อ)

พระนาม	๑๘:๑๑๔
พระนิพนธ์ประวัติบุคคล	๑๔:๒๖๘; ๑๕:๑๑; ๑๘:๑๒๙-๑๓๐
พระบรรณประพาสบันดุง อินโดเนเซีย	๕: ๖-๗, ๑๖-๑๘
พระพุทธรูปฉลองพระชินชาครบรอบ ๘๐ พรรษา	๒๓: ๔๘-๔๙, ๑๑๓
พระภารกิจเมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย	๗: ๔๐-๔๖
พระสหายคู่พระทัย	๓: ๑๗๕-๑๗๖
รวบรวมหนังสือไทยฉบับเขียนของหอหลวง	๑๑: ๑๑-๑๓, ๔๐
รวบรวมพัตรองและดวงตราเสนาบดีเก็บรักษาในพิพิธภัณฑ	๑๖: ๑๑-๑๒
รวมเวลาทรงรับราชการ	๓: ๒๑๗
ลายพระหัตถ์ถึงพระยาศรีสงคราม	๑๑: ๓๓๘-๓๓๙
ลายพระหัตถ์ถึงพระยาอนุমানราชชน	๙: ๒๗๙-๒๘๒
ลายพระหัตถ์ถึงหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์	๑๑: ๒๔๔-๒๔๖
ลายพระหัตถ์เวร "สาสน์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช": การเขียน	๑๘: ๒๔๘
วิธีการทรงนิพนธ์หนังสือ	๑๒: ๒๐๐
ศาลาดำรงธรรม	๒๐: ๑๙๙-๒๐๐
ศึกษาวินัยกรมการบวชเป็นสามเณร	๒๔: ๒๑๙
สตรีชาวเคนมาร์กทูลถามเรื่องการเมือง	๙: ๒๙๙
สมาชิกกิตติมศักดิ์สมาคมเอเชียติคประจำเบงกอล	๓: ๘๖
สำนักติศกุล หัวหิน	๕: ๓๐๗, ๓๑๔
เสด็จกลับประเทศไทย พ.ศ.๒๔๘๕	๒๔: ๒๕๓-๒๖๐
เสด็จประพาสบันดุง อินโดเนเซีย พ.ศ.๒๔๘๑	๑๓: ๒๖, ๔๔, ๘๐-๘๑, ๙๒-๙๓, ๑๐๒-๑๐๗
เสด็จประพาสพม่า พ.ศ.๒๔๗๘	๗: ๙๐-๑๐๑, ๑๒๓-๑๒๗

ชีวประวัติ (ต่อ)

ตำราราชอาณาจักร, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ต่อ)

เสด็จยุโรป พ.ศ. ๒๔๓๔	๒๐: ๒๖๐
เสด็จยุโรป พ.ศ. ๒๔๗๓	๒๐: ๒๖๔-๒๖๕
เสด็จลียงคโพร้ เพื่อเฝ้าสมเด็จพระพันวัสสาฯ พ.ศ. ๒๔๗๕	๘: ๑-๔
เสวยนมสดเป็นประจำ	๒๔: ๑๐๖-๑๐๗
ห่วงใยศิลปภาพเขียนตามผนังโบสถ์วัด	๒๒: ๓-๔
อธิบดีกรมธรรมการ	๔: ๒๘๖
ออกแบบบัตรคริสตมาส	๔: ๑๓๕-๑๓๖, ๑๖๒-๑๖๓
	๑๙๓, ๒๐๗, ๒๑๓, ๒๑๘
อาคันตุกะ ณ วังวาทิกันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓	๑๑: ๓๖

ตำราราชอาณาจักร, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระฉายาลักษณ์

กับกรมพระนครสวรรค์วรพินิตและครอบครัว	๒๓: ๑๓๔
กับนายเมอซอน ชาวอเมริกัน	๑๔: ๑๘
กับผู้สำเร็จราชการเมืองขวาและคนอื่นๆ	๒๖: ก่อนหน้า ๑
กับพระธิดาและคนอื่นๆ ที่ห้วยตาเจ็ด	๑๓: ๒๔๑
กับพระธิดาและพระองค์เจ้าหญิงศิริรัตนบุษบง	๘: ๘
กับลูกหลาน ณ ที่ประทับชินนามันฮอลล์ ปีนัง	๒๖: ปกหน้า
กับสกุล ณ ระนอง ที่บ้านอัยฆาวงศ์ ปีนัง	๑๖: ๓๔
ขึ้นเขาพระวิหารที่ห้วยตาเจ็ด	๒๓: ๒๘
ตรวจราชการมณฑลอิสาน ฉาย ณ วัดธาตุนพรม	๒๑: ๑๔๒
ตรวจราชการมณฑลอิสาน	๒๐: ๑๗๔
ตรวจราชการมณฑลอิสาน ประทับนั่งในเกวียน	๑๔: ๑๐
ตรวจราชการมณฑลอุดร	๑๔: ๑๗๖
ตรวจราชการเมืองสงขลา ร.ศ. ๑๒๓	๑๓: ๘๖

ชีวประวัติ (ต่อ)

ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนเรศวรมหาราช (ต่อ)

แต่งพระองค์เต็มยศ	๑: ก่อนหน้า ๑
ทรงบาตรพระวิสุทธิ ม.จ.ติศคานูวัติ ติศกุล	๑๖: ๒๔๐
ทอดพระเนตรเหมือนนิต นครศรีธรรมราช	๑๓: ๑๒
ที่ปราสาทบ้านระแงง สุรินทร์	๑๖: ๖๔
ที่ปราสาทหินพิมาย นครราชสีมา	๒๐: ๑๖๐; ๒๒: ๑๖๐
นมัสการวัดมหาธาตุ สุโขทัย	๑๘: ๑๔๔
ในวันประสูติกับพระธิดาที่อินโดเนเซีย	๒๔: ๑๗๘
รับเสด็จรัชกาลที่ ๘ ณ ปีนัง พ.ศ.๒๔๘๑	๑๔: ๔๖
เลือกพระพิมพ์ในพิพิธภัณฑ์เมืองแปร์	๑๐: ๑๓๘
ส่งเสด็จรัชกาลที่ ๗ พ.ศ.๒๔๗๖	๓: ๘๘
เสด็จสวรรคตโลก พ.ศ.๒๔๖๔	๒๑: ๑๐๔
แสดงปาฐกถา ณ วัดเบญจมบพิตร	๑๕: ๓

ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนเรศวรมหาราช (ต่อ)

ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ๓: ๑๖๖

ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนเรศวรมหาราช

กฎมนเฑียรบาลพม่า

ข้อปรารภ	๕: ๖๗, ๗๒-๗๓
เนื้อเรื่อง	
ราชาภิเษก	๕: ๗๕-๘๒
ฐานาเทวี. ราชมารคักดี	๕: ๘๐-๘๕
ราชานูกิจ. ประเพณีราชสำนัก	๕: ๑๑๓-๑๒๒

ชีวประวัติ (ต่อ)

คำรกราชานุญาต, สมเด็จพระพระยา-พระนิพนธ์ (ต่อ)

กฎมนเฑียรบาลพม่า (ต่อ)

เนื้อเรื่อง (ต่อ)

ราชบัลลังก์. ราชมนเฑียร ๕: ๑๒๔-๑๓๒

พิธี ๑๒ เดือน ๕: ๑๔๗-๑๖๐

การพิมพ์แจกในงานศพ-

-ม.จ.ตระหนักนิธิพล ไชยันต์ ๙: ๘๓-๘๔, ๙๐-๙๑, ๑๒๓,
๑๔๕, ๑๔๗-๑๕๐

เนื้อเรื่องที่แก้ไขเพิ่มเติม

ราชาภิเษก ๙: ๑๕๑-๑๕๘

ฐานาเทวี. ราชกุมารศักดิ์ ๙: ๑๕๙-๑๖๔

ราชานุกิจ. ราชบัลลังก์ ๙: ๑๖๔-๑๗๔

พิธี ๑๒ เดือน. พิธีปลงพระบรมศพ ๙: ๑๗๕-๑๘๘

กฎมนเฑียรบาลพม่า ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-พระนิพนธ์

จดหมายเหตุที่แก้ไขเปลี่ยนคำในกฎมนเฑียรบาลพม่า

๙: ๓๑๖-๓๒๐

บันทึกความสำคัญในวิธีราชาภิเษกแบบพม่า

๕: ๙๖-๙๗, ๙๙-๑๐๔, ๑๖๒-๑๖๗,

๑๗๔-๑๗๖, ๑๘๙-๑๙๔

ความทรงจำ

ความมุ่งหมาย ๓: ๒๕๒-๒๕๓

โคลงประทานพระองค์ทัญศิริรัตนบุษบง ๗: ๓๑๕-๓๑๖

ชีวประวัติ (ต่อ)

ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนันทนารี (ต่อ)

ตอบคำถามโบราณคดีแก่มิชชันนารีอเมริกัน (มีแต่คำถาม)

๑๒: ๓๐๑, ๓๑๕, ๓๒๖-๓๒๘

นิทานโบราณคดี เรื่องโจรปลอกประหลาด

๔: ๒๘๖-๓๐๘; ๒๐: ๑๐๗-๑๒๕

เรื่องพระครูวัดฉลอง

๑๙: ๒๗๘-๒๘๖

เรื่องพระพุทธรูปแปลกประหลาด

๒๐: ๑๔๐-๑๔๘

เรื่องเสือใหญ่เมืองชุมพร

๑๙: ๒๕๔-๒๖๔

เรื่องห้ามไม่ให้เข้าไปเมืองสุพรรณ

๑๙: ๑๙๘-๒๑๓

บันทึกอธิบายเรื่องพระพิมพ์ดินดิบที่ใน

พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

๒: ๙๔-๙๗

ประวัติศิลปะสงฆ์ธรรมยุติก

ความมุ่งหมาย

๕: ๑๙๖, ๒๐๐-๒๐๓, ๒๓๘-๒๓๙

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓

ข้อปรารภ

๔: ๒๒๗

พระวิจารณ์ว่าด้วยหนังสือ "พราหมณ์ศาสตร์ทวารวดี"

๑๘: ๗๖-๙๐

เรื่องก่อนประวัติศาสตร์

ข้อปรารภ

๔: ๑๐๙-๑๑๐, ๑๒๐, ๑๔๐

เนื้อเรื่อง

๔: ๑๔๖-๑๔๗, ๑๗๖-๑๘๕,

๑๙๖-๒๐๔, ๒๑๕-๒๑๖

เรื่องตั้งเจ้าพระยา

การรวบรวมและจัดพิมพ์

๑๖: ๓๔๗

เรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่

การรวบรวมและจัดพิมพ์

๑๖: ๓๔๗

เรื่องตั้งเมืองในมณฑลอุดรและอีสาน

๖: ๒๔๔-๒๕๕

ชีวประวัติ (ต่อ)

คำรกราชานุกาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ต่อ)

ลำดับสกุลคชเสนีกับโบราณคดีมอญ

ข้อปรารภ

๑๖: ๓๑๗

เล่าเรื่องเที่ยวเมืองพม่า

ตอนที่ ๑ ออกจากเมืองปิ้งไปเมืองร่างกุ้ง

๗: ๑๔๑-๑๔๗

ตอนที่ ๒ เที่ยวเมืองร่างกุ้งเมื่อเข้าไป

๗: ๑๖๘-๑๘๒

(ต่อ)

๗: ๑๙๐-๒๐๙, ๒๒๒-๒๓๕

ตอนที่ ๓ เที่ยวเมืองหงสาวดี

๗: ๒๕๐-๒๖๗

(ต่อ)

๗: ๒๗๖-๒๘๖, ๒๙๖-๓๐๘, ๓๑๗-๓๒๗;

๘: ๕-๑๘, ๓๒-๓๘, ๕๒-๖๕

ตอนที่ ๔ เที่ยวเมืองมณฑล

๘: ๗๕-๘๓

(ต่อ)

๘: ๘๔-๘๗, ๙๔-๑๐๕, ๑๑๓-๑๒๒,

๑๓๒-๑๔๔, ๑๕๑-๑๕๖, ๑๙๑-๒๐๘,

๒๒๓-๒๓๙

ตอนที่ ๕ เที่ยวเมืองมณฑลภาคปลาย

๘: ๒๕๔-๒๖๗

(ต่อ)

๘: ๘-๒๓, ๓๕-๔๒, ๕๘-๗๑

ตอนที่ ๖ วิจารณ์ละครหรรษเมืองพม่า

๘: ๙๓-๑๐๘

(ต่อ)

๘: ๑๒๙-๑๓๙

ตอนที่ ๗ ล่องแม่น้ำเอราวดี

๘: ๑๙๙-๒๑๑

(ต่อ)

๘: ๒๒๑-๒๒๖, ๒๓๓-๒๔๙

ตอนที่ ๘ เที่ยวเมืองพุกาม

๘: ๒๖๐-๒๗๑

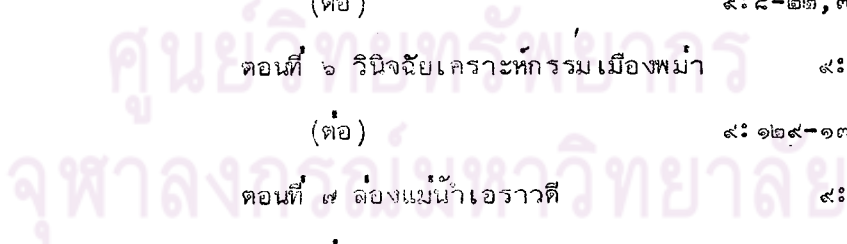
(ต่อ)

๘: ๒๘๓-๒๙๐, ๓๐๒-๓๑๒,

๓๒๖-๓๓๖; ๑๐: ๑๑-๒๗, ๓๙-๔๖,

๕๘-๖๓, ๗๒-๗๖, ๘๒-๙๑,

๑๐๒-๑๑๖

ชีวประวัติ (ต่อ)

ตำราฐานภาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนันท (ต่อ)

เล่าเรื่องเที่ยวเมืองพม่า (ต่อ)

ตอนที่ ๙ เรื่องเที่ยวเมืองแปร ๑๐: ๑๒๖-๑๓๘

(ต่อ) ๑๐-๑๔๙-๑๖๔

ตอนที่ ๑๐ เที่ยวเมืองร่างกุ้งเมื่อขากลับ ๑๐: ๑๗๑-๑๘๗

(ต่อ) ๑๐: ๒๒๘-๒๓๗, ๒๕๑-๒๕๕;

๑๑: ๑๙-๒๘, ๔๙-๕๗, ๖๒-๗๔

วิจารณ์ขนบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยาตามตำราที่

ปรากฏในหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ ๑๙

๑. วินิจฉัยลักษณะการตั้งตำราขนบธรรมเนียม ๑๒: ๑๔-๑๗

๒. วินิจฉัยเรื่องด้วยเรื่องพงศาวดาร ๑๒: ๑๗-๒๐

วิจารณ์หนังสือลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ ๑๙ (ตอนที่ ๒) ๑๒: ๖๑-๖๘

วิจารณ์ขนบธรรมเนียมในราชสำนัก . . .

ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-พระนันท

บันทึกการตรวจพระวิจารณ์หนังสือลัทธิธรรมเนียมต่างๆ

ภาคที่ ๑๙ ๑๒: ๕๕-๕๖, ๘๔-๘๕

วิจารณ์ลักษณะย้วยยานคานหม ๑๘: ๒๖๕-๒๗๙; ๑๙: ๑-๓

วิจารณ์แห่ขลุ่ยหลวง ๑๙: ๗๐-๑๔๒

ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-พระนันท

บันทึกเรื่องแห่เข้า ๑๙: ๓๑๑-๓๑๕

วินิจฉัยคำว่า "คร้ว" ๗: ๔๖-๔๙

ชีวประวัติ (ต่อ)

ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนันท (ต่อ)

วินิจฉัยข้อสันนิษฐานแม่กลอง (พระนันทแต่งตั้งให้ พ.ต.ไชยเดงฟาเดง)

๑๔:๘๗, ๑๘๙-๑๙๖

วินิจฉัยประเพณีแต่งงานอย่างโบราณ

๖:๑๐๙-๑๑๙

วินิจฉัยพระยศเจ้านายที่เรียกว่า "กรมสมเด็จพระ"

"สมเด็จพระกรม"

๑๗:๔๒-๖๗

วินิจฉัยเพิ่มเติมเรื่อง ตำนานพระโกศ

ชีวประวัติ

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา, และ

ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนันท

วินิจฉัยเพิ่มเติมเรื่องตำนานพระโกศ

๖:๓๔-๘๐, ๑๐๔-๑๐๕,

๑๕๔-๑๕๖, ๑๘๐-๑๘๒

วินิจฉัยเรื่อง "จี้มก้องกรุงจีนและทองของพระเจ้ากรุงจีน"

๑๖:๑๙๙-๒๐๘

วินิจฉัยเรื่องบุษบก ๓ องค์ในวังหน้า

ชีวประวัติ

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา, และ

ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนันท

วินิจฉัยเรื่องบุษบก ๓ องค์ในวังหน้า

๖:๖๙-๗๔, ๑๐๓-๑๐๔

วินิจฉัยเรื่องประวัติโกศและหีบศพที่อยู่ในพิพิธภัณฑสถาน

๖:๙๒-๑๐๐

วินิจฉัยเรื่องพระเชตะวัน (พระนันทแต่งตั้งให้พระองค์เจ้าธานีนิวัต)

๑๔:๑๔๐-๑๗๓

วินิจฉัยเรื่องมูทธัญระหว่างญี่ปุ่นกับอังกฤษ

๓:๒๑๙-๒๒๒

วินิจฉัยเรื่องลายแทง

๑๖:๒๕๔-๒๖๗

ศีล ๑๐ ของพวกจิวและคริสตัง

๑๖:๒๙๒-๒๙๔

ชีวประวัติ (ต่อ)

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระยา-พระนิพนธ์ (ต่อ)

สายสกุล เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ๑: ๒๖๒

อธิบายการค้าสำเภา (พระนิพนธ์ทรงแปลจากที่มีขัณฑ์นาหรืออเมริกันแต่งไว้)

๑๔: ๓๗, ๗๖-๘๗

อธิบายชื่อ เมืองในมณฑลอุดรและอีสาน ๖: ๒๙๔-๓๐๐

อธิบายยศศักดิ์ของไทย (แต่งตอบคำถามของพระยาอินทรมนตรี)

๑. ประวัตียศศักดิ์ของไทย ๑๒: ๑๓๓-๑๓๗
๒. ประวัตติ "ออก" ที่ใช้นำหน้าบรรดาศักดิ์ ๑๒: ๑๓๗-๑๔๐
๓. ประวัตติยศ "เจ้าพระยา" ๑๓: ๒๕๖-๒๖๕, ๒๗๙-๒๘๐
๔. "ในหลวง" และ "ในกรม" ๑๒: ๑๖๓-๑๖๙
๕. กลาโหม และพลัมภัง ๑๒: ๑๘๐-๑๘๓; ๑๔: ๑-๑๑
๖. "ปรับละเมิดลา ๑" ๑๒: ๒๑๐-๒๑๓
๗. ประวัตติยศ "เจ้าฟ้า" ๑๒: ๒๒๖-๒๓๐
๘. "ประแดง" ๑๒: ๒๓๙-๒๔๒
๙. กรมอาทมาภูซาย ๑๒: ๒๕๕-๒๕๖
๑๐. "เจ้าพระยาจักรี" ๑๒: ๒๖๗-๒๗๔

ระเบียบการปกครองของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยต้น

กรุงรัตนโกสินทร์ ๑๔: ๓-๑๑

อธิบาย เรื่อง เครื่องน้ำที่เอเชหว่านก็ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

(พระนิพนธ์อธิบายแก่พระยาอนุমানราชอน) ๑๕: ๓๑๕-๓๒๐; ๑๖: ๒๓-๒๔

อธิบาย เรื่อง เปลี่ยนวิธีเก็บเงินภาษีอากร ๗: ๓๘-๔๖

อธิบาย เรื่อง เมืองตะกั่วป่า

มูลเหตุการแต่ง ๖: ๑๐๗-๑๐๘

เนื้อเรื่อง

ตอนที่ ๑ วินิจฉัยเรื่องเมืองโบราณในแหลมมลายู ๖: ๑๖๘-๑๗๙

ชีวประวัติ (ต่อ)

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนันทนารี (ต่อ)

อธิบายเรื่องเมืองตะกั่วป่า (ต่อ)

เนื้อเรื่อง (ต่อ)

ตอนที่ ๒ ว่าด้วยประวัติเมืองตะกั่วป่า ๖: ๑๘๗-๑๙๔

ตอนที่ ๓ ว่าด้วยบำรุงเมืองตะกั่วป่าและหัวเมืองฝ่ายตะวันตก

๖: ๒๐๒-๒๑๑

ตอนที่ ๔ ว่าด้วยวิธีเก็บภาษีผลประโยชน์ ๖: ๒๒๐-๒๓๓

ตอนที่ ๕ ว่าด้วยเลิกวิธีเก็บภาษีผลประโยชน์ ๖: ๒๔๕-๒๖๔

ตอนที่ ๖ ว่าด้วยบำรุงหัวเมืองฝ่ายตะวันตกชั้นหลัง ๗: ๑๓-๓๗

อธิบายเรื่องเมืองตะกั่วป่า ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

นริศรานันต์ดิวงค์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-พระนันทนารี

บันทึกข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องอธิบายเรื่องเมืองตะกั่วป่า

๖: ๑๙๖-๑๙๘, ๒๑๒-๒๑๔

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนันทนารี

ดูเพิ่มเติม

วรรณกรรม-แนะนำ

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนันทนารี

วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนันทนารี

คำทรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซิมก้อง ณ ระนอง), พระยา

๖: ๒๐๕-๒๐๖, ๒๔๘-๒๕๙

คำทรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซิมเจียง ณ ระนอง), พระยา

๖: ๒๐๒-๒๑๑

ชีวประวัติ (ต่อ)

ดิศคามบุรีดิ ดิศกุล, ม.จ.

เริ่มทำงานที่อีสต์เอเซียติก

ท: ๒๔๖-๒๔๗

สมรส

ท: ๑๒๙-๑๒๙, ๑๓๖, ๑๔๗, ๑๖๐-๑๖๑,

๑๖๗-๑๖๘; ๔: ๑๐๒-๑๐๓,

๑๑๕-๑๑๖, ๑๙๐, ๑๙๔, ๒๑๘

อุปสมบท

๑๕: ๒๔๐-๒๔๒

แดง วัดหงส์รัตนาราม, พระอาจารย์

๒: ๑๙๙, ๑๙๑, ๑๙๓-๑๙๔

ตมภูมุด แห่งไทรบุรี-อนิจกรรม

๑๒: ๒-๗

ตระหนักนิสพล ไชยันต์, ม.จ.

๑๐: ๑๙๗-๒๐๑

คอเขียนโก

๙: ๖

ตะเบ็งชเวตี้, พระเจ้า-พม่า

๗: ๒๕๗-๒๕๘

ตะรังงา, พระองค์เจ้าหญิง

๙: ๖๖-๖๘

ตั้ง

๒๓: ๒๑๗, ๒๑๗

ตั้งไซ้

๕: ๑๔๔-๑๔๕

ดับเหล็ก, พระยา คูที่ ขุมพร เจ้าเมือง

๖: ๑๕๐-๑๕๑, ๑๕๘-๑๖๑; ๗: ๙

ตากสินมหาราช, พระเจ้า

มีพระสัญญาวิปลาศ

๑: ๔๔, ๔๗, ๕๐

อนุสาวรีย์

๑๒: ๕๒, ๘๙-๙๑, ๙๙, ๑๐๑-๑๐๗

ตานี, เจ้าจอมมารดา คูที่ "เจ้าคุณวัง"

๑๒: ๒๕๑

ท้าย, เจ้าคุณ คูที่ "เจ้าคุณปราสาท"

๑๒: ๒๕๑; ๒๓: ๒๑๖

ตีโลกราช, พระเจ้า. เชียงใหม่

๕: ๑๓๙-๑๔๒

ติสสะ, เจ้าอุปราช

๖: ๒๕๐-๒๕๒

เตตตินปยู, หม่อมเจ้า

๙: ๕๘-๖๐

แดงดาหุณคยี แห่งพม่า

๙: ๑๐๒, ๑๒๙-๑๓๙, ๑๙๖,

๒๐๘-๒๐๙

ชีวประวัติ (ต่อ)

โต จิตรพงศ์, ม.ร.ว.

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ ๑๔:๖๔

ประจวบคีรีขันธ์และรถไฟ ๒: ๓๑๒; ๓: ๑๔๗

สั่งตั้งบริโกศให้สมเด็จพระยามหาราชานุภาพที่ป็นประจำ

๒๔: ๑๐๕-๑๐๖

ถวัลย์ เทษิต

๑๒: ๓๘-๓๙, ๕๐-๕๑

ถาวรมงคล ไชยันต์, ม.จ.-สิ้นชีพิตักษัย

๑๗: ๒๘๑

เถาะ, ม.ร.ว. คู่ที่ หุ่นกระบอก

๙: ๑๑๒, ๑๑๗, ๑๔๒

ทองรอด, ม.จ.-สิ้นชีพิตักษัย

๒: ๑๗๔

ทองสุก, พระ

๒๓: ๑๗๙-๑๘๐

ทองอยู่

๒: ๑๑๙-๑๒๒, ๑๓๔; ๒๑: ๑๘๙

ทัด (ครูบัพพัตย์)

๒: ๑๒๒

ทับทิม, เจ้าจอมมารดา

๓: ๑๖๘

ทิพเกษร, เจ้า

๓: ๑๕๘

ทิพโกษา (หมาโต โชติกลเสถียร), พระยา

๖: ๒๖๓-๒๖๔

ทิม (โจร) คู่ที่

ชีวประวัติ

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยามหาราช-พระนิพนธ์

นิทานโบราณคดี เรื่องโจรแปลงประหลาด

๔: ๒๘๖-๒๘๗; ๒๐: ๑๐๗-๑๑๓

พฤษคามนิมหาราช, พระเจ้า. สังกา

๒๔: ๒๘๐-๒๘๑

"บุลลภระหม่อมปราสาท"

๑๖: ๑๕๙; ๒๓: ๒๑๖, ๒๑๗

เทพธนา (กั้น), หลวง

ปั้นยักษ์วัดอรุณฯ และวัดพระแก้ว

๑๖: ๑๖๕; ๒๖: ๑๒๗

เทพวดี, เจ้าฟ้ากรมหลวง

๑๖: ๑๕๙; ๒๓: ๒๑๖

ชีวประวัติ (ต่อ)

เทพสิรินทราบรมราชินี, สมเด็จพระ

พระนาม

๑: ๑๐-๑๑, ๔๔-๑๐๐

เทพสิรินทราภคินี, สมเด็จพระ

พระเมรุ

๑: ๑๘๗

เทววงศวิโรทัย, กรมหมื่น-สิ้นพระชนม์

๒๕: ๒๔๔; ๒๖: ๘, ๕๒

เทวีวิไลยวรรณ, พระองค์เจ้า-สิ้นพระชนม์

๒๕: ๗๗-๗๘

เทเวศรวงศวิวัฒน์, เจ้าพระยา

๒: ๑๒๔-๑๓๐

บุคคลแรกที่นำเอาปืนพ้อมมารับเนื่อร้อง

๒: ๑๒๔-๑๓๐

ชนิด อยู่โพธิ์

๒๔: ๕

ธรรมเจดีย์, พระเจ้า-พม่า

๗: ๓๒๓-๓๒๗; ๘: ๕-๑๘,

๓๒: ๓๘, ๔๗-๔๘, ๖๗

ศิลาจารึกกัลยาณี หงสาวดี

๘: ๕-๑๒, ๑๔-๑๘, ๖๗

ธรรมปาละ (ชาวลังกา)

๑๑: ๒๘๔-๒๘๖, ๓๑๑-๓๑๒

ธรรมดิลก (นาม), พระ วัดสระเกศ

๑๘: ๑๕๑, ๑๗๕

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา-อนิจกรรม

๒๕: ๒๔๒; ๒๖: ๔, ๑๒๗

ธรรมศาสตร์ (จ้อย สุวรรณทัต), พระยา

๒๔: ๒๓-๒๔, ๓๔-๓๕, ๘๒-๘๓,

๑๑๓-๑๑๔

ธรรมาธิกรณ์(ม.ร.ว.ป้อม มาลากุล), เจ้าพระยา

๑: ๑๘๘; ๒๔: ๑๓๖

ธำรงศิริ ศรีธวัช, ม.จ.-สิ้นชีพิตักษัย

๓: ๑๘๗

นครพระราม (สวัสดิ์ มหากาย), พระยา

๔: ๒๑๗, ๒๒๐, ๒๒๔-๒๒๖;

๕: ๓๙๖

ผู้พบเครื่องถ้วยชามที่เวียงกาหลงและความเห็น

๕: ๑๓๓, ๑๓๕-๑๓๖

ดูเพิ่มเติม เครื่องถ้วยชาม-ไทย

นครราชเสนี (กาจ สิงหเสนี), พระยา

๑๒: ๔๒, ๒๒๓-๒๒๔

นครศรีธรรมราช (น้อย), เจ้าพระยา

๖: ๙๓-๙๔, ๑๙๒-๑๙๓, ๒๑๗-๒๑๘

ชีวประวัติ (ต่อ)

นครศรีธรรมราช, เจ้าพระยา

ทำราชอาณาจักรถวายติดต่อกัน ๓ รัชกาล ดูที่

เครื่องถม, พระราชอาสน์ ๒๖: ๑๒๑-๑๒๒

นครสวรรค์พินิต, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระ

ที่ประทับ ณ บันดุง อินโดเนเซีย ๔: ๒๐-๒๑

บำเพ็ญพระกุศลครบรอบ ๕๘ พรรษา ๑๓: ๑๕๐-๑๕๒, ๑๕๔-๑๕๕

แปลนิทานอินโดเนเซีย ๑๓: ๑๕๕, ๒๓๙, ๒๔๓-๒๔๐

พระตำริ เรื่องภาษา ๑๒: ๔๑-๔๒

ลายพระหัตถ์กราบทูลสมเด็จพระยาดำรงฯ ๑๓: ๖๐-๖๒

เสด็จป็นัง พ.ศ. ๒๔๘๑ ๑๓: ๒๘๔-๒๘๗

นครสวรรค์พินิต, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระ-พระฉายาลักษณ์

กับสมเด็จพระยาดำรงฯ และครอบครัว ๒๓: ๑๓๔

ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ-พระบรมฉายาลักษณ์ ๓: ๑๖๖

นางลักษณัทศินีย์ ทองใหญ่, ม.จ.หญิง ๑๗: ๒๔๘-๒๔๙

นนทียาวัด สวัสดิวัตน์, ม.จ.-เสกสมรส ๔: ๒๗๖, ๒๘๐-๒๘๑

นรเนติบัญญัติ (สัต เศรษฐบุตร), พระยา ๒๓: ๗๘, ๙๑

นราธิประพันธ์พงศ์, กรมพระ

ละครเรื่อง ๑๔: ๘๕

นราธิประพันธ์พงศ์, กรมขุน-พระนามเดิม ๔: ๓๑, ๗๒, ๗๗

นรินทรเทวี, กรมหลวง ๑๗: ๕๒

นรินทรภักดี (กลิ้ง) ๑๒: ๕๐-๕๑

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา

กับสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ๓: ๑๗๑; ๑๐: ๒๑๐

ชีวประวัติ (ต่อ)

นริศภุมวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา

(ต่อ)

กับพระองค์เจ้าหญิงพรรณราย	๑: ๘-๙
การศึกษาจิตรกรรม	๒: ๑๘๙-๑๙๓
การศึกษาในปฐมวัย	๒๖: ๒๑๑
การศึกษาเรื่องของพราหมณ์	๑๗: ๙๙
การหัดเขียนภาพคน	๙: ๑๒๑-๑๒๒
ความทรงจำเกี่ยวกับสมเด็จพระบรมราชาชนก	๒๑: ๒๐๖
ความสนพระทัยในศิลปการช่าง	๗: ๒๘๙; ๑๑: ๑๖๙
ความสนพระทัยในศิลปการแต่งหน้า	๑๔: ๗๙-๘๒
คอนเสิร์ตละครรับแขกเมือง	๒๖: ๖๒
เรื่องราวขี้อริยาภรณ์ตราจักรีประดับเพชร	๑๔: ๖๔
ช่วยคัดเลือกตุลาการคนน้ำ	๑: ๒๕๙-๒๖๐
ช่วยตรวจสอบสมัชชาอู่พระคัมภีร์	๑: ๘๕-๘๘, ๒๕๕
เชี่ยวชาญคัดเลือกปลาทำใส่เกลือตากแห้ง	๒๑: ๑๕๖
เชี่ยวชาญภาษาเขมร	๑๒: ๑๓๗
ตรวจจัดรายการงบประมาณพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๗	๒: ๑-๑๗
ในสายตาของชาวต่างประเทศ	๕: ๒๗-๒๘; ๙: ๒๕๒-๒๕๓, ๒๗๓-๒๗๔
บำเพ็ญพระกุศลครบรอบพระชนมายุ	๑: ๓๐๕-๓๑๒; ๕: ๑๘๘
แบบตู้ใส่รัฐธรรมนูญ ณ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย	๓: ๕๖
ประชวร	๒: ๔๙
โปรดสมัที่มีรสหวาน	๑๕: ๕๗
ผู้ซึ่งสามารถตัดสินใจในทางวรรณคดี	๑๕: ๑๔-๑๕
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์	๓: ๙๔-๙๕, ๒๕๙-๒๖๐; ๕: ๗๑-๗๒
ผู้สืบทอดศิลปการช่าง	๙: ๓๒
พระภรรยา	๓: ๘๒; ๙: ๒๕๔-๒๕๖; ๑๒: ๒๗๗

ชีวประวัติ (ต่อ)

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยา (ต่อ)

พระเกียรติคุณในศิลปการช่าง	๔ : ๑๒๓-๑๒๔, ๑๒๗
พระตำริ เรื่องการเรียนศิลปการช่าง	๘ : ๒๐๙
พระตำริ เรื่องคุณสมบัติของผู้เป็นศิลปินการช่าง	๑๑ : ๔ ; ๒๑ : ๑๘๙
พระตำหนักคลองเตย	๑๘ : ๑๓๙
พระนาม "นริศ"	๒๓ : ๕๖, ๗๖-๗๗
พระนิพนธ์ "คำนำ" ในกฎมนเฑียรบาลพม่า	๑๐ : ๑๙๗-๒๐๑
พระปรีชาชาญในดนตรีไทย	๒๓ : ๑๔๐
พระโรคประจำพระองค์	๑๔ : ๑๐๗
พระวิจารณ์ญาณอย่างนักวิทยาศาสตร์	๑๓ : ๑๙๙-๒๐๐, ๒๓๖ ; ๑๖ : ๑๒๙-๑๓๑ ; ๒๐ : ๑๗๑
ภาพเรื่องปฐมสมโพธิ	๔ : ๒๔๑
รวบรวมรายชื่อปูชนียวัตถุสถานสำคัญของไทย	๑ : ๒๖๐-๒๖๑
สมาชิกกิตติมศักดิ์ของ "สมาคมคณิศรศึกษาประเทศไทย"	๒๐ : ๗๗
เสด็จประพาสภาคใต้ พ.ศ. ๒๔๗๖	๒ : ๒๘๖-๒๘๙, ๒๙๓-๒๙๘, ๓๐๒-๓๐๓, ๓๐๘, ๓๑๑, ๓๑๔-๓๑๖
เสด็จประพาสภาคใต้ฝั่งทะเลตะวันออก พ.ศ. ๒๔๗๖	๓ : ๑-๕, ๑๐-๑๓, ๑๘-๒๖, ๓๙-๔๕
เสด็จประพาสภาคใต้ทางเรือ พ.ศ. ๒๔๗๘	๕ : ๒๐๓-๒๐๖, ๒๑๖-๒๒๒, ๒๙๐-๒๙๕
เสด็จประพาสบันดุง อินโดเนเซีย พ.ศ. ๒๔๘๑	๑๓ : ๑๗๓-๑๗๙, ๑๘๒-๑๘๕, ๒๐๗-๒๑๒, ๒๓๔-๒๓๖
เสด็จประพาสอย่าง"ลอยละล่อง"ไปสิงคโปร์	๑๕ : ๑๒๒-๑๒๘
เสด็จประพาสอินโดเนเซีย พ.ศ. ๒๔๘๐	๑๑ : ๒๐๐-๒๐๑, ๒๐๘-๒๑๒, ๒๒๔-๒๒๕
เสด็จศิริราชา พ.ศ. ๒๔๗๙	๘ : ๑๗๓-๑๗๗
"เสด็จอา"	๙ : ๑

ชีวประวัติ (ต่อ)

นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา (ต่อ)

หลักการศิลปะ	๔: ๑๘๘-๑๘๙
หลักการสถาปัตยกรรม	๑๑: ๓๐๐
ไหว้ครูทุกวันประสูติ	๒๑: ๒๐๗

นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-พระฉายาลักษณ์

กับคนอื่นๆ ที่นครวัด กัมพูชา	๑๒: ๙๖
กับคนอื่นๆ ที่บันดุง อินโดเนเซีย	๒๑: ๒๐
กับ ม.จ.หญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์	๑๗: ๖
ตรวจดูโบราณสถาน	๑๒: ๒๔

นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-พระนิพนธ์

คำถวายชัยมงคล ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล พ.ศ. ๒๔๗๔	๒: ๕๕-๕๖
จดหมายแต่งการศพหม่อมเจ้าตระหนักนิธิผล ที่วัดนเรนทราราม พ.ศ. ๒๔๗๙	๑๑: ๙๐-๙๖
จดหมายบันทึกที่แก้ไขคำในกฎมนเฑียรบาลพม่า	๙: ๓๖๖-๓๒๐
บันทึกการตรวจพระวิจารณ์หนังสือสิทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ ๑๙	๑๒: ๕๔-๕๖, ๘๔-๘๕
บันทึกข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องอธิบายเรื่องเมืองตะกั่วป่า	๖: ๑๙๖-๑๙๘, ๒๑๒
บันทึกความสำคัญในวิธีราชาภิเษกแบบพม่า	๕: ๙๖-๙๗, ๙๙-๑๐๔, ๑๖๒-๑๖๗, ๑๗๔-๑๗๖, ๑๘๙-๑๙๕
บันทึก เรื่องพิธีตรุษถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ	๑๙: ๒๓๖-๒๔๒
บันทึก เรื่อง เหน้เข้า ถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ	๑๙: ๓๑๑-๓๑๕
พระนิพนธ์บันทึกตรวจและวิจารณ์พระนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ตำนาน เรื่อง เครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น	๑: ๖๔-๘๕

ชีวประวัติ (ต่อ) .

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-พระนิพนธ์

ดูเพิ่มเติม

วรรณกรรม-แนะนำ

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-พระนิพนธ์

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-ภาพพระหัตถ์

สมุดภาพทศชาติ

๔: ๒๓๔-๒๓๕, ๒๔๒

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา, และ ตำรงราชานุภาพ,

สมเด็จพระกรมพระยา-พระนิพนธ์

วินิจฉัยเพิ่มเติม เรื่องตำนานพระโกศ

๖: ๗๔-๘๐, ๑๐๔-๑๐๕,

๑๔๔-๑๔๖, ๑๕๔-๑๕๖, ๑๘๐-๑๘๒

วินิจฉัย เรื่องบุษบก ๓ องค์ในวังหน้า

๖: ๖๙-๗๔, ๑๐๓-๑๐๔

สาส์นสมเด็จพระ

การเขียนระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒

๒๔: ๑๒๖-๑๒๗; ๒๕: ๑๓๓, ๑๔๐

กำหนดการเขียน

๓: ๑๐, ๓๗, ๕๔, ๗๔, ๘๗-๘๘

กำหนด เวลาส่งลายพระหัตถ์

๓: ๘๗-๘๘, ๙๖

ความมุ่งหมายในการเขียน

๓: ๙๖-๙๗, ๑๗๖, ๒๒๔-๒๒๕,

๒๓๖; ๖: ๑๘๔-๑๘๕

คุณค่า

๓: ๑๗๖; ๖: ๕๖

ถูกเปิดตรวจ

๖: ๘๑

แบ่งข้อความ เป็นตอนๆ ตามเนื้อเรื่อง

๑๕: ๑๗๙

ลงเลขที่ลายพระหัตถ์แต่ละฉบับอย่างหนังสือราชการ

๒๔: ๑๗๓

วินิจฉัยทั้งหมด เป็นเรื่องจริงที่สอบหลักฐานแล้ว

๖: ๔๒, ๖๙-๗๐, ๑๐๘

"หนังสือเวร"

๓: ๓๗; ๑๔: ๒๔๔

นเรศวรมหาราช, สมเด็จพระ

ประจักษ์ศิลปาคม

๖: ๒๓๘; ๑๖: ๓๕๘-๓๕๙

ชีวประวัติ (ต่อ)

นเรศวรมหาราช, สมเด็จพระ (ต่อ)

ภาพชนช้าง ๑๖: ๑๓๖-๑๓๗

หลังน้ำเหนือแผ่นดิน ๒๒: ๗๗-๗๘

ดูเพิ่มเติม ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา-พระนเรศวรมหาราช

นโรดมศรีอนุ, พระเจ้า. กัมพูชา ๒๑: ๒๐๓; ๒๒: ๒๓

นฤบาลมุขมาตย, กรมหมื่น-พระนาม ๑: ๙๖

นวล, ท่านผู้หญิง ดุที "เจ้าคุณโต"

นอกซ์ (Knox) ดุที ทหารอย่างยุโรป, ครูฝึก

น้อย, เจ้าจอมมารดา ๖: ๙๖-๑๐๐

นิกซี ๖: ๙๔-๙๖

ดูเพิ่มเติม วัดบวรสถานสุทธารวาส (กรุงเทพฯ)-ประวัติ

๑๑: ๑๒๒-๑๒๕, ๑๔๖-๑๔๗, ๑๗๕,

๑๙๕-๑๙๖, ๒๐๓-๒๐๗, ๒๑๑

นีกองคี่ ๖: ๙๕

นึ่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

พระนามเดิม ๒๒: ๙๕

พระบรมรูป ณ ปราสาทพระเทพบิดร ดุที กษัตริย์และผู้ครองนคร-ไทย

พระบรมรูปรัชกาลที่ ๑-๔

พระภูษาในหอสมุดแห่งชาติ ๑: ๙๐-๙๑

นันทบุเรง, พระเจ้า. พม่า ๗: ๒๖๒-๒๖๗, ๒๗๖-๒๗๘

นันทเสน, เจ้า ๖: ๒๔๘

นาค, พระอาจารย์ วัดทองเปลง ธนบุรี ๑๖: ๑๖๖, ๑๖๘-๑๖๙; ๒๑: ๑๘๙

นาคารชุน, มหาเอร ๔: ๒๒๙, ๒๔๕

นารายณ์ (นีกองคี่ตน), สมเด็จพระ กัมพูชา ๖: ๙๕-๙๖

นารายณ์มหาราช, สมเด็จพระ ๑๓: ๑๑๖; ๑๙: ๓๘, ๔๔

พระราชมนเทียรที่ทรงสร้าง ณ ลพบุรี ๒๑: ๑๙๕-๑๙๖

ชีวประวัติ (ต่อ)

นิพัทธราชกิจ, พระยา-อนิจกรรม	๔: ๒๔๕, ๒๔๘
นิพัทธราชกิจ, หลวง	๒๔: ๒๘
นุ่น, เจ้าคุณ คู่มือ "เจ้าคุณวังหลวง"	๑๒: ๒๕๑
"นุ่น" คู่มือ ชีวประวัติ ปณฺมิจิต จิตรพงศ์, ม.จ.หญิง	
นุ่น, เจ้าคุณ คู่มือ "เจ้าคุณตำหนักเดิม"	๑๒: ๒๕๓
เนื่อง, หม่อม-อนิจกรรม	๒๕: ๒๕๖
บดินทรเดชา (สิงห์), เจ้าพระยา-รูปปั้น	๑๓: ๑๓๖, ๑๔๖-๑๔๗
บดินทรไพศาลโสภณ, กรมหลวง หนังสือหอหลวง	๑๑: ๗-๑๓
บรมโกศ, พระเจ้า-พระราชนิพนธ์ โคลงเรื่องฉลองพระนอนวัดป่าโมก	๑๖: ๒๓๐
บรัดเล: แบบเรียนหนังสือไทย	๒๖: ๑๕๒
บริบาลบุรีภัณฑ์, หลวง จดหมายปรึกษาความรู้เรื่องนาฏศาสตร์ถึงสมเด็จพระยาดำรงฯ	๓: ๒๗๒-๒๗๕
บริรักษ์ภูธร (ชำ), พระยา	๖: ๒๐๘-๒๑๐, ๒๑๘, ๒๖๐-๒๖๔
บริสุทธิโลหภูมิทร (กล่อม), พระ	๖: ๒๑๗
บรู๊ค, เซอร์ เจมส์ (Sir James Brooke)	๑๒: ๒๙๐; ๒๔: ๑๕-๑๖
บาศรีวิชัย, พระครู-เชียงใหม่	๑๐: ๗๐-๗๑; ๑๑: ๒๔๓-๒๔๖, ๒๖๓
บำเรอบริรักษ์ (สาย บรมหัชชัย), พระยา-อนิจกรรม	๑๘: ๑๐๘-๑๐๙
บุษ, กัปตัน	๓: ๑๗๘
บุญรัตพันธุ์-นามสกุล	๑๒: ๒๕๑
บุเรงนอง, พระเจ้า-พม่า	๗: ๒๔๗-๒๖๒

ชีวประวัติ (ต่อ)

บุษบันบัวผัน, พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้า สิ้นพระชนม์	๑๕: ๑๓๒
เบลี, มิสเตอร์	๑๕: ๑๓๕-๑๓๖
แบล็ก, มิสเตอร์	๒๔: ๓๖, ๔๔
โบราณราชธานินทร์, พระยา-อนิจกรรม	๗: ๓๓๓; ๑๐: ๒๗๒
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ	
กำหนดระยะทางเสด็จยุโรป พ.ศ. ๒๔๗๖	๓: ๑๖๕-๑๖๖
พระบรมรูปทองสัมฤทธิ์ครั้งพระองค์	๔: ๒๑๕; ๑๑: ๒๖๕
สละราชสมบัติ	๔: ๑๙๑; ๕: ๗๑
เสด็จสวรรคต	๒๒: ๔๕-๑๐๑, ๑๐๗-๑๐๙
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ-พระบรมฉายาลักษณ์	
กับพระราชสกุลวงศ์	๓: ๑๖๖
ปฏิบัติราชประสงค์, หลวง	๑๕: ๑๓๕-๑๓๖
ปยินมายะ, พระองค์เจ้า	๙: ๖๕
ปรมานุชิตชินโนรส, สมเด็จพระ	
พระกิจวัตรเวลาค่ำ	๑๙: ๓๓๓-๓๔
ที่ตั้งพระอัฐิ วัดพระเชตุพน	๑๘: ๒๖๑, ๒๘๑; ๑๙: ๒๖-๒๗
พระอัฐิ	๒๕: ๘, ๗๑-๗๒
ประภิต (บุตรพระยาสรรพกิจเกษตรการ)	๕: ๓๔๖, ๓๖๖
ประภิตกาญจนเขตร, ขุน	๕: ๒๙๓, ๓๓๙-๓๔๒
ประชุมประชาชนารถ, พระยา (ม.ร.ว.ชาย ฉัตรกุล)	๒๑: ๙๘, ๑๐๒
ประดิษฐ์ไพเราะ (มีแขก), พระ	๑: ๒๗๘; ๒: ๑๒๑-๑๒๒; ๒๓: ๘๑, ๑๔๐-๑๔๑, ๑๕๖
ประดิษฐ์มูธรรม, หลวง จูที ปริัติ พนมยงค์	

ชีวประวัติ (ต่อ)

ประติษฐวรการ, พระองค์เจ้า

เชี่ยวชาญหล่อพระพุทธรูป

๑๔:๑๓

ประติษฐอมรพิमान (ชิต อิศรศักดิ์), พระยา-อนิจกรรม

๑๒:๕๕

ประภาพรรณพิไลย, พระองค์เจ้าหญิง

ประพาสป็นัง พ.ศ.๒๔๗๘

๖:๘-๑๕

ประมวณวิชาพูล, พระยา

๓:๒๐๘-๒๐๙, ๒๑๖

ประยูรวงศ์, เจ้าคุณพระ

๑๒:๒๕๓-๒๕๔, ๒๗๖

ชื่อ

๑๒:๒๕๓-๒๕๔, ๒๗๖

ไปป็นัง

๔:๗๑

อสังกรรม

๒๖:๔๖, ๕๒, ๑๐๔-๑๐๗,

๑๒๖, ๑๓๑-๑๓๒

ประवासสวัสดิ์, ม.จ.หญิง

การพระศพ

๑๐:๒๖๔

ประเสริฐศักดิ์, พระองค์เจ้า-พระนาม

๑:๙๖

ปรีดี พนมยงค์

บิดา

๙:๒๙๔

เป็นที่สนใจของชาวต่างประเทศ

๕:๓๘๖-๓๘๘

มารดา

๒๔:๒๑๓-๒๑๔

ปฤษฎางค์, พระองค์เจ้า

โกศพระศพ

๑๑:๒๙-๓๐, ๓๗

ปลื้มจิต จิตรพงศ์, ม.จ.หญิง (หนู)

๒๑:๑๒, ๕๙, ๙๔, ๑๐๑, ๑๓๘; ๒๒:๖๙;

๒๓:๓๗; ๒๔:๘๓, ๒๒๒

ป๋อ็กเจียก, พระยา

๑๙:๓๐๒-๓๐๓; ๒๐:๑๖-๑๗

ป่องโสด้, มงลิเออ

๒๐:๒๔๖-๒๔๘

ปะโตเลมี

๕:๓๕

ชีวประวัติ (ต่อ)

ปานขลิบ บุนนาค	๒๔: ๑๘-๑๙, ๗๑
ปิฎกธรร, พระเจ้า-พม่า ดุที ธรรมเจดีย์, พระเจ้า-พม่า	
ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ	
เครื่องสูงในงานพระบรมศพ	๑๙: ๑๙๔
ได้รับพระราชทานบรรราชภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน	๑๗: ๕๒
ทรงม้าล้อช้าง	๑: ๑๒๘-๑๒๙, ๑๓๑
ทูลขอให้เปลี่ยนชื่อ "คงพญาไฟ" เป็น "คงพญาเย็น"	๒๐: ๕๘
นำแพขึ้นไว้หนวด	๒: ๑๓๙-๑๔๐
พระตำหนักที่พระราชวังเดิม	๒๒: ๗๒
พระป้ายหนังสือจีน	๒: ๒๐๖-๒๑๖
พระราชพิธีอัญชัญ	๑๑: ๑๔๖; ๑๓: ๒๑
การรคตด้วยวิฆเนศวร	๑๒: ๒๔-๒๕
ปิยภักดีนาถ, ม.จ.	
นักสะสมของเก่า	๑๐: ๒๔๘-๒๔๙, ๒๗๑, ๒๗๕-๒๗๗
หนังสือหอหลวง	๑๑: ๑, ๗-๑๓
ปิยมาวดี, สมเด็จพระ	๑๒: ๒๕๓
บุค, เจ้าคุณ ดุที "เจ้าคุณกลาง"	๑๒: ๒๕๓
เปโรส, สังฆราช	๒๐: ๒๔๘
แปลก พิบูลสงคราม ดุที พิบูลสงคราม (แปลก ชีตะสังคะ), หลวง	๕: ๕๘, ๖๓
ผ่อง, พระองค์เจ้าหญิง-สิ้นพระชนม์	๒๔: ๑๓๐, ๑๓๗
ฝรั่งมังฆ้อง, พระเจ้า-พม่า	๘: ๒๐๓
ฝรั่งมังฆ้อง, พระเจ้า และราชาธิราช, พระเจ้า	
เหตุที่ท่าสงครามกัน	๘: ๒๔๖
พงศาคติกรมทิว, กรมหมื่น	
ประจวบ	๓: ๑๙๔, ๒๐๖

ชีวประวัติ (ต่อ)

พงศาคิศรมหิป, กรมหมื่น (ต่อ)

- สิ้นพระชนม์ ๗: ๕๙; ๑๐: ๑๗๒-๑๗๓
- พจนปริษา, พระยา-อนิจกรรม ๙: ๑๙๔, ๒๑๖
- พจนสุนทร (เรื่อง อติเปรมานนท์), พระยา-หนังสือแปล
ศิลาจารึกกัลยาณี หงสาวดี ๘: ๖-๗
- พจรณราย, พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ๑: ๓, ๗, ๑๐, ๑๒, ๑๔-๑๕, ๙๙ - ๑๐๑
- พระภูษามิในหอสมุดแห่งชาติ ๑: ๘๙-๙๐, ๙๕
- พรหมปกาศิต, หลวง (เจ้ากรมอ่อน) ๒๑: ๑๘๙
- พรหมพิจิตร, พระ
เขียนจดหมายร้องทุกข์ ๒: ๔๒-๔๔
- ในสายพระเนตรของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ๑๑: ๓-๔
- พรหมพิจิต (ใจ), พระ ๒๑: ๑๘๘-๑๘๙
- พรหมมุนี (อ้วน), พระ ดูที่

ชีวประวัติ

- มหาวีรวงศ์ (อ้วน), สมเด็จพระ ๑๗: ๑๙๒, ๒๐๗-๒๐๘
- ดูเพิ่มเติม ลาวลานช้าง, ประเพณีเก่า
- พรหมาธิบาล (จร บุนนาค), พระ ๑๙: ๒๓๔, ๒๕๓
- พร้อมพงศอธिरาช, พระองค์เจ้า-สิ้นพระชนม์ ๑๖: ๑๑๖
- พระฝาง ดูที่ "เจ้าพระฝาง" ๒๕: ๒๑๓
- พลเทพา (เฉลิม โกมารกุล ณ นคร), เจ้าพระยา ๗: ๓๕-๓๖
- พวงสร้อยสององค์, พระองค์เจ้าหญิง-พระนาม ๑๕: ๓๑๘
- พหลพลพยุหเสนา, พระยา-อุปสมบท ๒๒: ๑๖๗, ๑๗๑, ๑๙๔-๑๙๖
- พังกา (ขำ), พระยา ดูที่ บริรักษ์ภูธร (ขำ), พระยา
- พันวัสสาอัยยิกาเจ้า, สมเด็จพระ
- บำเพ็ญพระกุศลฉลองพระชันษา ๖ รอบ ๘: ๑๑๔-๑๑๖

ชีวประวัติ (ต่อ)

พันวัสสาอัยยิกาเจ้า, สมเด็จพระ (ต่อ)

ประจวบคีรีขันธ์	๑๓: ๔๕, ๕๕-๕๖, ๖๑-๖๓ ๗๐-๗๑, ๗๕-๗๖, ๘๗-๘๘
ประพาสกัมพูชา พ.ศ.๒๔๘๐	๑๒: ๗๘
ประพาสป็นัง อินโดเนเซีย	๑๐: ๒๙๒; ๑๑: ๓๑, ๓๐๕-๑๑๓, ๑๑๘-๑๒๐
พันวัสสาอัยยิกาเจ้า, สมเด็จพระ-พระฉายาลักษณ์	๑๑: ๑๑๐
พิชเยนทร์โยธิน (อุม พิชเยนทร์โยธิน), เจ้าพระยา	๑๔: ๖๔; ๒๔: ๒๐๒-๒๐๔, ๒๓๓-๒๓๔
พิชิตปรีชากร, กรมหลวง	๓: ๑๘๙
พิทักษ์มนตรี, กรมหลวง	๒: ๑๑๙
พิบูลสงคราม (แปลก ชีตะสังคะ), ทูลวง	๕: ๕๘, ๖๓
พิพิธ และพิทักษ์, กรมพระ	
เจ้าจอมมารดา	๑๒: ๒๕๒
ทิมเสน, พระองค์เจ้า	๑: ๒๓๑-๒๓๒, ๒๓๗-๒๔๒
พิไลยเลขา ศิกกุล, ม.จ.หญิง-ประจวบ	๓: ๑๖๙
พิศมัย, พระองค์เจ้าหญิง-สิ้นพระชนม์	๑๐: ๒๕๖
พิริยศยุคล สวัสดิ์วัฒน์, ม.จ.	๔: ๒๖๓
พจนจารย์, ม.จ.สมเด็จพระ	๑๕: ๑๕๙
พจนจารย์ (เข้ม), สมเด็จพระ-มรณภาพ	๒๔: ๗๔
พจนจารย์ (โต), สมเด็จพระ	๑๕: ๑๔-๑๕
พจนจารย์ (ศรี), สมเด็จพระ	๑: ๒๕๖; ๒๒: ๑๙๗-๑๙๘, ๒๐๑-๒๐๒
พุทธเกษตรราวัณรัช (โพธิ์), พระ	๔: ๒๙๒-๓๐๔; ๒๐: ๑๒๑-๑๒๒

ชีวประวัติ (ต่อ)

พุทธโฆษาจารย์, สมเด็จพระ (วัดโมลีโลก)

รูปปั้น

๓:๒๙๙

พุทธโฆษาจารย์ (ฉิม), สมเด็จพระ

คาถา "ยี่ ยี่"

๓:๙๗, ๑๐๒

พุทธโฆษาจารย์ (แสง), สมเด็จพระ

เปลี่ยนจากห่มคลุมเป็นห่มแหวก

๒๓:๒-๓

พุทธประดิษฐา, พระองค์เจ้าหญิง

๑๙:๖๖-๖๗

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ

พระโกศทองใหญ่

๖:๗๕, ๑๒๓-๑๒๔

บรมราชาภิเษก

๑:๕๒; ๑๖:๑๕๕

บำเพ็ญพระราชกุศลพระอัฐิสมเด็จพระ-

ปฐมบรมมหาชนกนาถราชชนนี

๒:๒๑๗-๒๑๙

ปราบดาภิเษก

๑๖:๑๕๔

ผู้เชิญพระกลด

๑๙:๖๙

พระนามพระเจ้าลูกเธอ

๒๓:๗

ย้ายพระบรมมหาราชวัง

๑๖:๑๕๔

สร้างกรุงเทพฯ

๑๖:๑๕๔-๑๕๙

พระบรมรูปในปราสาทพระเทพบิดร คู่มือ

กษัตริย์และผู้ครองนคร-ไทย: พระบรมรูปรัชกาลที่ ๑-๔

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ

ขำนายกรัฐมนตรี

๑:๓๖

บรมราชาภิเษก

๑:๔๑-๔๔

พระบรมรูปในปราสาทพระเทพบิดร คู่มือ

กษัตริย์และผู้ครองนคร-ไทย: พระบรมรูปรัชกาลที่ ๑-๔

พระราชนิพนธ์บทละคร

๒:๑๐๔

ชีวประวัติ (ต่อ)

พุ่ม, คุณ	๑๓:๒๐๑,๒๐๖,๒๓๘
พูนพิพัฒน์ ดิศกุล, ม.จ.หญิง	
ซึ่ม่าแก่ง	๒๒:๒๔๕
ประชารโรคเสี้ยนประสาฬหิการ	๓: ๘๐,๘๘, ๑๖๘-๑๖๙
แพ้วทะเล	๒: ๓๑๓; ๓: ๔๗ ๔๘, ๑๓๔
เพชรกำแหงสงคราม (ชุย), พระยา	๖: ๑๕๐-๑๕๑, ๑๕๘-๑๖๑; ๗: ๙
เพชรบุรีราชสิรินทร, สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวง	
สิ้นพระชนม์	๑๔: ๒๗๗-๒๗๘
เพชรป้าณี (ตรี), พระยา	
การจัดเล่นลิเก	๑๗: ๒๖๔-๒๖๖
เพชรรัตนราชรัตนสุตา, สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง	๑๑: ๑๖๓
จำเริญพระเกศาไฟ	๑๘: ๒๗๓
เพชรารณ (จั่ว) จิตรพงศ์, ม.จ.	
ผนวช	๔: ๓๔-๓๕
เพาเวลล์, ลอร์ด บาเดน (Powell, Lord Baden)	
บุคคลแรกผู้ตั้งการลูกเสือ	๔: ๒๒๘
แพ, เจ้าจอมมารดา คู่มือ ประยูรวงศ์, เจ้าคุณพระ	
พ่อแบงค์, เขวเลียม เตอ	๕: ๕๐
ฟ้ารั้ว, พระเจ้า. มอญ	๒: ๕๕
พีโรจี คู่มือ ชิวประวัติ-ศิลป์ พีระศรี	๑๓: ๓๔; ๒๖: ๑๘๓
พลโค	๒๓: ๒๑๗
แพ็คเตอร์, แมกส์	๑๔: ๕๔-๕๖
แพโร	๓: ๑๔๖
ไฟต์	๒๓: ๒๑๖-๒๑๗
ภควดี, พระองค์เจ้า-สิ้นพระชนม์	๑๕: ๑๗๗-๑๗๘, ๑๙๔
ภักดินรเศรษฐ์ (เลิศ เศรษฐบุตร), พระยา	๒๓: ๗๓, ๙๑

ชีวประวัติ (ต่อ)

ภักดีพิริยภาคย์ (เจิม บุนนาค), พระ	๑๗: ๘๘, ๑๑๗
ภัทรมุขมณี (ชิต), พระ-วัดพิชัยญาติการาม	๔: ๑๓
ภาณุพงศ์, กรมหมื่น-สิ้นพระชนม์	๔: ๘๗
ภาณุพันธ์ (เจ้ากรมเวก), พระยา-อนิจจรรณ	๒๔: ๑๓๗
ภาณุวงศ์, เจ้าพระยา	๑๖: ๒๘๑
ภูซังค์, พระมหา. วัดราชประดิษฐา	๑๓: ๕-๗; ๑๘: ๑๔๖-๑๔๙, ๑๖๐; ๒๑: ๒๔, ๑๑๔; ๒๒: ๒๔, ๑๗๘
ภูเกิดโลหเกศตรารักษ์ (ทัต), พระยา	๖: ๒๐๖-๒๑๑, ๒๕๖-๒๕๘
ภูเกิดโลหเกศตรารักษ์ (ลำดวน), พระยา	๖: ๒๕๗
ภูบาลบริรักษ์, กรมหมื่น	
วัดสำหรับสกุล	๒: ๑๗๑
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ	
คิดแบบเสื้อครุยปริญญาของจุฬาฯ	๓: ๕๗-๕๘
ศึกษูปภาพพ่อขุนรามคำแหง	๒๖: ๑๖๗
รอยพระราชบาท	๑๗: ๒๑๑-๒๑๒, ๒๑๕-๒๑๖; ๑๘: ๕
สักการะบูชาพระเจดีย์พุทธที่ตึก	๒๔: ๒๘๕-๒๘๖
ให้แยกหน้าที่กระทรวงยุติธรรมและศาลออกจากกัน	๑๕: ๒๘๖
พระบรมฉายาลักษณ์	๑: ๕๔
พระบรมรูป ณ ปราสาทพระเทพบิดร	๒: ๑๙-๒๐
การฉลอง	๓: ๓๐๘-๓๑๑
พระบรมรูป ณ โรงเรียนวชิราวุธ	๓: ๕๘-๕๐, ๕๓-๕๘
พระบรมรูป ณ สวนลุมพินีวัน	๒๐: ๒๐๘; ๒๔: ๓๓, ๓๙, ๕๑, ๘๗; ๒๖: ๑๑๗-๑๑๘, ๑๒๒, ๑๗๒
พระราชนิพนธ์: มัทนะพาธา	๑ : ๑๔๗-๑๕๒
มงคล เลิศ, พระองค์เจ้า-พระนาม	๑: ๑๐๐

ชีวประวัติ (ต่อ)

มณฑลเชียรทอง, พระเจ้า. พม่า	ดูที่	ฝรั่งเศส, พระเจ้า. พม่า
มณฑลเชียรพิทักษ์, จมื่น		๑๙: ๒๕๓
มณฑลศรี, พระเจ้า. กัมพูชา		๒๑: ๒๐๓; ๒๒: ๒๐-๒๓
มนตรีสุริยวงศ์ (ชิน บุนนาค), พระยา		๑: ๒๗๔-๒๗๖; ๒๐: ๖-๙
มนตรีสุริยวงศ์ (เขียน บุนนาค), พระยา		
อนิจกรรม		๑๖: ๙๔
มหาธรรมราชาลิไท, พระ		๒๓: ๑๔๘-๑๕๙; ๒๕: ๑๑๔-๑๒๐;
พระราชนิพนธ์ : ไตรภูมิพระร่วง		๕: ๓๕๐-๓๕๓
มทามนตรี (ทรัพย์), พระ		๒๓: ๑๕๙-๑๖๑
มหาโยธา (พญาเจ่ง คชเสนี), เจ้าพระยา		๗: ๓๑๙-๓๒๐
มหาราชครู, พระ	ดูที่	
ชีวประวัติ		
โหราธิบดี, พระ		
มหาวิรวงศ์ (อ้วน), สมเด็จพระ		๑๗: ๑๙๒, ๒๐๗-๒๐๘
มหาศักดิ์พลเสพ, กรมพระราชวังบวร	ดูที่	
ชีวประวัติ		
กรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๓ (มหาศักดิ์พลเสพ)		
มหาสุรสีหนาท, กรมพระราชวังบวร	ดูที่	
ชีวประวัติ		
กรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๑ (มหาสุรสีหนาท)		
มหาอำมาตย์ (ป้อม), พระยา		๔: ๒๗๐-๒๗๒
ดูเพิ่มเติม สุรนารี, ท้าว		
มหินทรเดชาอนุรัตน์ (ใหญ่ ศยามานนท์), พระยา		๔: ๒๙๒-๓๐๔; ๒๐: ๑๒๐-๑๒๑
มหิบาลบริรักษ์, พระยา		๖: ๑๘๖
มหิศราธิบดี, เจ้าพระยา		๔: ๒๗๐-๒๗๒

ชีวประวัติ (ต่อ)

มเทศวร (พระองค์เจ้าทรงยศ), กรมหมื่น	๑: ๑๐๙, ๑๑๑
มองโปชิน (นายโรงละคร) พม่า	๑๐: ๑๕๕-๑๕๖, ๑๕๙-๑๖๓
มาตยาพิทักษ์, กรมหมื่น-สิ้นพระชนม์	๑: ๑๐, ๒๔๔-๒๔๕
มาตามไถยิกาเออ, สมเด็จพระ	๒๓: ๒๑๖
มานิตยกุลพิทักษ์ (มานิตย์), พระยา อนิจกรรม	๑๘: ๑๐๙
มาลากนก ทองใหญ่, ม.จ.หญิง สิ้นชีพิตักษัย	๑๗: ๒๔๙-๒๕๐
มีกี (ช่างญี่ปุ่น)	๒: ๔๕-๔๖
มินคง, พระเจ้า. พม่า	๘: ๘๔-๘๗, ๙๘-๑๐๕, ๑๓๒-๑๔๔, ๑๕๑-๑๕๖, ๑๙๑-๒๐๗, ๒๒๓-๒๒๖, ๒๓๒, ๒๕๔-๒๖๗; ๙: ๙๓-๑๐๘, ๒๒๒
พระบรมฉายาลักษณ์	๙: ๙๐
มิลินท์, พระเจ้า. โยนก	
นับถือพุทธศาสนา	๑๔: ๑๕๔-๑๕๕
มีชัย ชยางกูร, ม.ร.ว.-อุปสมบท	๑๕: ๒๔๐-๒๔๒
มุกด์, พระมหา-วัตรราชประดิษฐ์	๑๓: ๕-๗; ๑๘: ๑๔๖-๑๔๙
มุขมนตรี (อวบ เปาโรหิตย์), เจ้าพระยา	๓: ๑๘๗-๑๘๘; ๑๘: ๑๕๒
เมงกุน, เจ้า-พม่า	๙: ๙๗-๙๘, ๑๓๔-๑๓๕
เม็งราย, พระเจ้า: สร้างเมืองเชียงใหม่	๑๐: ๒๑
เมธาธิบดี (สารท), พระยา	๘: ๙๑-๙๒
แมกส์ แพ็คเตอร์ ดูที่ ชิวประวัติ	
แพ็คเตอร์, แมกส์	๑๔: ๕๔-๕๖
โมเช	๑๖: ๒๙๒-๒๙๔
ไมล์, กัปตัน (Captain Miles)	๗: ๒๖-๒๗

ชีวประวัติ (ต่อ)

ยมราช (ปั่น สุขุม), เจ้าพระยา	๑๔: ๓๖, ๖๔, ๒๐๐, ๒๐๗, ๒๑๑, ๒๔๕-๒๕๖; ๑๕: ๕๙, ๘๘
ยอร์ชี่ ๕, พระเจ้า. อังกฤษ	๕: ๕๙; ๑๓: ๑๓๙-๑๔๐
เหรียญรัชดาภิเษก	๕: ๒๓๕
ยัคมินส์, โรลิ่ง	๒๑: ๔๒-๔๘
ยาใจ จิตรพงศ์, ม.จ.	๘: ๑๘๓-๑๘๖, ๒๑๗-๒๒๑; ๙: ๒๓-๒๔, ๒๙๕; ๑๑: ๑๒๙
ยามาดา ดุที ชิวประวัติ : เสนาภิรมย์ (ยามาดา); ออกญา	๕: ๒๕๙-๒๖๒; ๒๔: ๒๓๖-๒๓๘
ยาลอง, พระเจ้า. เวียดนาม	๑๖: ๒๕-๒๖
ยิ้ม, บัณฑิตทางกูร	๒๐: ๔๔; ๒๓: ๒๔๙-๒๕๐; ๒๔: ๕
ยิ้ม ฟิ่งพระคุณ	๕: ๓๘๕
ยุเชน (ครู) ดุที ชิวประวัติ	
ครูศิลป์	
ยุเสน (มร.เฮวุดเสน)	๒๓: ๘๒, ๑๓๙
ยุติธรรมธร, เจ้า	๓: ๑๘๙-๑๙๑
ยุติธรรมธร, พระเจ้า	๕: ๑๓๙-๑๔๒
เยนฉีสขาน (Genghis Khan), พระเจ้า. มงโกลเลีย	
การขยายอำนาจเข้าไปในจีน	๑๖: ๑๙๙-๒๐๐
โย้, เจ้าราชบุตร	๖: ๒๔๘-๒๕๒
รอด, จางวาง (ของ ม.จ.ปิยภัคตินาถ)	๑๐: ๒๗๗-๒๗๙; ๒๐: ๑๘๓
รัตนเศรษฐี (เทศ), พระยา	๖: ๑๕๑, ๑๖๐-๑๖๑
รัตนาธิบดีเบศรี, เจ้าพระยา	๒๖: ๑๙๘-๑๙๙
รัชฎานุประดิษฐมหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง), พระยา	
	๗: ๑๓-๑๗, ๑๕๙-๑๖๐, ๑๖๕-๑๖๗

ชีวประวัติ (ต่อ)

ราชโกษา (จันทน์ รัชโรทัย), พระยา	๑๙: ๒๗, ๓๔-๓๕, ๒๓๒, ๒๔๓-๒๔๕, ๒๕๑-๒๕๒
ราชคณีย, เจ้า	๓: ๑๙๐-๑๙๑
ราชนกุล, พระยา-อนิจกรรม	๑๒: ๒๑๖
ราชวังสัน, พระยา-อนิจกรรม	๑๗: ๑๔๗, ๑๔๙
ราชสกุลวงศ์ (รัชกาลที่ ๔ พระราชทานพระนาม)	๑: ๑๐๐-๑๐๑
ราชสกุลวงศ์ฝ่ายหน้า (รัชกาลที่ ๕)-พระฉายาลักษณ์	๑: ๕๐
ราชาธิราช, พระเจ้า, และฝรั่งมังซ่อง, พระเจ้า	
เหตุที่ท่าสงครามกัน	๙: ๒๔๖
รามคำแหงมหาราช, พ่อขุน	
การต่างประเทศ	๕: ๑๓๗-๑๓๘; ๑๖: ๒๐๑-๒๐๓
พระนาม "พระร่วง"	๒๖: ๙๑-๙๔, ๑๖๓
พระบรมรูป	๒๖: ๑๖๗
เสด็จประพาสจีน	๕: ๑๓๖-๑๔๒
รามาศิขิตี ๒, สมเด็จพระ	๑๕: ๒๐๕-๒๐๗, ๒๔๓-๒๔๔, ๒๗๘-๒๗๙
รุ่ง (ครูศิลป์)	๒: ๑๒๐
ฤทธิรงค์กรมเฉก (สุวรร ชูโต), พระยา	๗: ๔๑-๔๔
ลอมู	๒๔: ๒๘, ๓๖
ลิไท, พระเจ้า ดู่ที่ ชิวประวัติ	
มหาธรรมราชาลิไท, พระ	๕: ๓๕๐-๓๕๓; ๒๓: ๑๔๘-๑๕๙; ๒๕: ๑๑๔-๑๒๐
ลูกจันทน์ พนมยงค์-อนิจกรรม	๒๔: ๒๑๓-๒๑๔
เลิศ เศรษฐบุตร. ดู่ที่ ชิวประวัติ	
รักดีนรเศรษฐี (เลิศ เศรษฐบุตร), พระยา	๒๓: ๗๓, ๙๑

ชีวประวัติ (ต่อ)

โลกนาถ, พระภิกษุ	๔:๗๕-๗๖
ไลต์, ฟรานซิส	๔:๔
วงศาธิราชสนิท, กรมหลวง	๓: ๑๕๗; ๑๒: ๒๕๒
วงษานูประพัทธ์, เจ้าพระยา-อภัยกรรม	๒๐: ๑๘, ๒๒
วชิสัตยารักษ์ (ติศ), พระยา	๑๘: ๓๐๒-๓๐๓; ๒๐: ๑๖-๑๗
วชิรญาณวงศ์, สมเด็จพระ	
ประพาส พม่า ลังกา อินเดีย	๗: ๑๐๗-๑๐๘, ๑๓๓-๑๓๔, ๑๘๗-๑๘๘; ๑๐: ๑๘๓-๑๘๕
วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา	
ตราประจำพระองค์	๑๐: ๒๘๓
วชิรเมธีศ, สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้า-สิ้นพระชนม์	๑๗: ๒๖๐
วรคณานันท์, ท้าว-อภัยกรรม	๑๔: ๒๗๖-๒๗๗
วรจันทร์, ท้าว-อภัยกรรม	๑๗: ๑๓๘, ๑๕๔
วรวงศ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว.เย็น อิศรเสนา), เจ้าพระยา	
ห้อง น.ส.พ.เทอดศรีธรรมบุญ	๕: ๓๐๒, ๓๒๒, ๓๓๘; ๖: ๔๘-๔๙, ๖๕, ๓๐๕-๓๐๖
อภัยกรรม	๒๒: ๒๓๘, ๒๕๑, ๒๖๐-๒๖๑; ๒๓: ๕๔
วรวิเชียรภรณ์, พระองค์เจ้า-สิ้นพระชนม์	๒๕: ๑๗๖-๑๗๗, ๑๙๑, ๒๐๐; ๒๖: ๕๒
วรศักดิ์พิศาล, กรมหลวง	
เชี่ยวชาญหล่อพระพุทธรูป	๑๔: ๑๓
วรสิทธิเสวีวัตร (ไต้ฮัก), พระยา	๖: ๑๘๕-๑๘๖
วอ, พระ	๖: ๒๔๔
วัดพระเชตุพน-เจ้าอาวาส	๒๕: ๑๓๖-๑๓๘
วันรัตน์, สมเด็จพระ	
ถูกไต่สวนเรื่องผูกขาดการเมือง	๓: ๘๓, ๘๕

ชีวประวัติ (ต่อ)

วันรัตน (เฮง), สมเด็จพระ-มรณภาพ	๒๖:๑๒๐
วานีรัตนกัญญา, พระองค์เจ้าหญิง-สิ้นพระชนม์	๑๐:๑๓๒-๑๓๓
วิจิตรพัทธราภรณ์ (เพี้ยน แสงรุจี), หลวง-อนิจกรรม	๒๔:๑๓๗
วิชยา (หวาด), พระยา-อนิจกรรม	๑:๒๕๖-๒๕๗
วิษเณทร์ (คอนสแตนติน ฟอลคอน), เจ้าพระยา	๑๘:๒๑๕-๒๑๖
วิชัยชาญ, กรมพระราชวังบวร ดุสิต	

ชีวประวัติ

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๕ (วิชัยชาญ)

วิจิตสงคราม (ทัต), พระยา ดุสิต ภูเก็ตโลหเภชตราภักษ์ (ทัต), พระยา	๖:๒๐๖-๒๑๑, ๒๕๖-๒๕๘
วิเชียรปรากฏ (ฉาย), พระ	๑๘:๑๕๒
วิบูลดิศ ดิศกุล, ม.ร.ว.	๖:๑๓๙-๑๔๐
วิบูลย์สวัสดิวงศ์ สวัสดิกุล, ม.จ.-สิ้นชีพิตักษัย	๒๐:๘๗, ๑๔๐
วิเศษสัจธาดา (อิม), พระยา-อนิจกรรม	๑๘:๘, ๑๖, ๓๔
วิสุทธิวงศาจารย์ (แช่ม วัดฉลอง ภูเก็ต), พระครู	๖:๒๒๖-๒๒๘, ๒๓๐-๒๓๓; ๑๙:๒๗๘-๒๘๖
วิสูตรสุนทร (โกษาปาน), ออกพระ	๒๓:๑๐๘-๑๐๙; ๒๖:๔๐, ๑๔๕
ริง (Vey), สังฆราช	
เกี่ยวข้องกับไทย	๒๐:๒๔๔-๒๔๘
วุฒิสาร, พระภิกษุ	๕:๒๓๗, ๒๔๔-๒๔๖
วุฒิสารเนติทัตติ, หลวง	๔:๒๖๓-๒๖๔; ๕:๓๘๗; ๒๕:๒๔-๒๖
เวนิง (ชาวสวิส)	๑๑:๓๓๙
เวลส์, มิสเตอร์ (มิชชันนารีอเมริกัน)	
ถามปัญหาโบราณคดีสมเด็จพระยามหาราชานุภาพ	๑๒:๓๐๑, ๓๑๕, ๓๒๖-๓๒๘
เวียงจันทน์บุณสาร, พระเจ้า	๖:๒๔๔-๒๔๘

ชีวประวัติ (ต่อ)

ศรีภักดาการ (ต๋ม), พระยา-อนิจกรรม	๑๘:๒๒๔
ศรีทศาลัย เทวกุล, ม.จ.หญิง-สิ้นชีพตักษัย	๒๒:๒๓๗
ศรีปราชญ์	๑๒:๑๒๗, ๑๓๐-๑๓๑
ศรีวรวงศ์, พระยา-อนิจกรรม	๑๒:๒๑๖
ศรีวิชัยชนินทร (ชม สุนทรารชุน), เจ้าพระยา สามารถชำระความและปราบโจรผู้ร้าย	๔:๒๙๒-๓๐๔; ๒๐:๑๑๓-๑๒๕
ศรีสรรราช (วัน บุนนาค), พระยา เชื้อบุตรธิดา	๒๒:๒๕๘; ๒๓:๖-๗
ศรีสังวาลย์, สมเด็จพระราชชนนี เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตราจักรี	๑๔:๖๔
ศรีสัจจา, ท้าว คู่มือ ชิวประวัติ "เจ้าคุณประตูดิน"	๑๒:๒๕๑; ๑๖:๑๓๔; ๑๙:๕๔
ศรีสุนทรโวหาร (น้อย), พระยา นามสกุล	๒๓:๑๖๑
ศรีสุนทรโวหาร (ภู), พระ	๑๒:๔๖-๔๗, ๖๙; ๒๐:๖, ๓๓; ๒๔:๒๔
ศรีสุลาลัย, สมเด็จพระ พระภูษามิในหอสมุดแห่งชาติ	๑:๙๐-๙๑
ศรีสุริโยทัย, สมเด็จพระ-สิ้นพระชนม์	๑:๑๗๕-๑๗๖
ศรีอินทราทิตย์, พ่อขุน	๑๕:๒๒๕-๒๒๗
ศักดิ์ประสิทธิ์ (เบน), เจ้า	๓:๑๙๐-๑๙๒
ศักดิ์ประเสริฐคำ (อูย), เจ้า	๓:๑๘๖-๑๙๒
ศาสตรี, ปัญจนทีศวร สุพุทธมณเฑ	๔:๔๗
ศิริธรรมนันทเถระ, พระ	๔:๒๒๙
ศิลป์ พีระศรี	๑๓:๓๕; ๒๖:๑๘๓

ชีวประวัติ (ต่อ)

ศุภยาลัต, พระราชินี-พม่า

ศ: ๑๒๔, ๑๓๐-๑๓๒; ๓: ๑๐๔-๑๐๕,

๑๑๓-๑๑๖, ๑๔๑, ๒๐๗-๒๐๘,

๒๒๓-๒๓๒, ๒๖๔-๒๖๕; ๔: ๕๙,

๖๓-๖๔, ๙๓-๑๐๓, ๑๒๙-๑๓๙

ศุภยาลัต, พระราชินี-พม่า-พระฉายาลักษณ์

๔: ๑๓๓

ศุภกมลบรรณสาร, พระยา-อนิจกรรม

๑๒: ๒๙๗-๒๙๘

สเตเฟเฟน (ชาวออสเตรเลีย)

๒: ๖๑-๖๓

สนิท สุมิตร

จดหมายติดตามตำนานภูเขาลาด . . .

๑๒: ๒๙๐, ๓๑๒

สนิทพงศ์, พระองค์เจ้า

ฝั่งคที่ป่าช้าจีนไหลดำ

๑๔: ๕๑-๕๒, ๗๔-๗๕

"สมเด็จพระจองค์น้อย"

๑๓: ๒๖๔

"สมเด็จพระจองค์ใหญ่"

๑๓: ๒๖๔

สมทรง, ม.จ.หญิง-สิ้นชีพตักษัย

๒๔: ๑๓๗

สมบุญ จรุงโรจน์ ณ อยุธยา, หม่อม

อสังกรรม

๒๔: ๑๓๘

สมมตอมรพันธ์, สมเด็จพระ

หนังสือหอหลวง

๑๑: ๗-๑๓

ให้ฝั่งพระอัฐิในธรรมเจดีย์

๒๑: ๑๓๓-๑๓๔

พระนิพนธ์ทรงรวบรวม

เฉลิมพระยศเจ้านาย

๑๖: ๓๔๗

สมิงทอพุทธเกติ, พระเจ้า.พม่า

๗: ๒๓๔-๒๓๖, ๒๙๖-๓๐๐

สมุหเทศาภิบาลคนแรก

๗: ๔๑-๔๔

สรรพศิลป์ปรีชา, กรมหลวง

๓: ๑๕๖-๑๕๗

สรศักดิ์, ขุนหลวง

๑๕: ๒๓๔-๒๓๕; ๒๒: ๙๕, ๑๓๓-๑๓๔;

๒๔: ๙๕, ๑๒๘

ชีวประวัติ (ต่อ)

สวัสดิวัฒนวิศิษฐ์, สมเด็จพระ

ต้องอุปัชฌ์ เหตุรถชน

๔: ๑๑๐-๑๑๑

ประจวบและสิ้นพระชนม์

๓: ๒๗๑, ๒๗๖-๒๗๙; ๔: ๒๗๐;

๖: ๑๔, ๒๔๐-๒๔๑, ๒๗๑

อธิบดีศาลฎีกา

๑๔: ๒๙๖

สะโตรเบล

๒๐: ๒๔๔-๒๔๖

สะเลเคน (Colonel Sladen), พันเอก

๗: ๗๐-๗๒, ๘๕; ๘: ๒๒๙-๒๓๒

สังขาร, ตา (ครูศิลาปิน)

๙: ๑๑๑-๑๑๒, ๑๑๖

สาเกียดโง้ง, อ้าย

๖: ๒๔๘

สารุทิลสังวรณ, พระ-มรณภาพ

๑๖: ๒๑๔, ๒๓๒; ๑๗: ๓๖-๓๗

สาย (บุตรพระเทพรจนา (สิน)

๑๓: ๕๒-๕๓, ๕๖-๕๗, ๗๖-๗๗

สารพัดเพชร, ม.จ.หญิง-พระนาม

๑: ๑๒, ๑๐๐

สารสาสนประพันธ์, พระ

๓: ๙๔

สิงกราชา, พระเจ้า. พม่า

๙: ๒๘๙

สิงหสิวิกรมเกรียงไกร, กรมหลวง

๑๔: ๗๔

สี, เจ้าจอมมารดา

๑๒: ๒๔๑

สีป้อ, พระเจ้า. พม่า

๗: ๑๘๑-๑๘๒; ๘: ๑๐๔-๑๐๕,

๑๑๓-๑๑๖, ๑๔๑, ๒๐๗-๒๐๘,

๒๒๓-๒๒๒; ๙: ๕๙, ๖๔,

๑๐๒-๑๐๘, ๑๒๙-๑๓๙

สีป้อ, พระเจ้า. พม่า-พระบรมฉายาลักษณ์

๙: ๑๓๘

สีหราชฤทธิไกร (ม.ล.ชาย ฉัตรกุล), พระยา

๒๑: ๑๐๒, ๑๓๘

สีอนุ, พระเจ้า. กัมพูชา ดุที นโรดมศรีอนุ, พระเจ้า-กัมพูชา

๒๑: ๒๐๓; ๒๒: ๒๓

สุจริตสุดา, พระ-บิดา

๔: ๑๖๘,

ชีวประวัติ (ต่อ)

สุตารัตนราชประยูร, สมเด็จพระพระยา	๑๖: ๑๕๙; ๒๓: ๒๑๖, ๒๗๖
สุทัศน์, เจ้าฟ้า	๑๑: ๓๓๓-๓๓๕
สุธรรมมนตรี (บุญศรี บุรณศิริ), เจ้าพระยา	๑๖: ๓๔๑, ๓๔๓-๓๔๔; ๑๗: ๒๕
สุธรรมมนตรี (พัฒน์), เจ้าพระยา	๖: ๑๙๒
สุนทรภูเบศร, กรมขุน	๖: ๗๗-๗๘
สุนทรภู์ กุฎี คริสนุทธโวหาร (ภู), พระ	
สุนันทกุมารีรัตน, สมเด็จพระนางเจ้า-งานพระศพ	๑๗: ๒๓๙-๒๔๒, ๒๖๐-๒๖๕; ๑๘: ๑-๓
สุเมธมณี (มหาลัย), พระ	๒๖: ๓๔
สุนารี (คุณหญิงโม), ท้าว	๔: ๒๗๐-๒๗๒
อนุสาวรีย์	๔: ๒๖๖-๒๖๗; ๕: ๒๐
สุวรรณคีไววัฒน์ (วร บุนนาค), เจ้าพระยา	
สร้างตึกตามชายทะเลหลายแห่ง	๕: ๒๒๔
สุรศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา	
มีรถยนต์คันแรกในไทย	๑๒: ๑๑๔
สุรสีห์วิไลศักดิ์, เจ้าพระยา-อสังกรรม	๒๔: ๑๓๐-๑๓๑
สุรินทราชา (จันทร์), เจ้าพระยา	๖: ๑๙๑
สุรินทราชา, เจ้าพระยา	๑: ๙๗-๙๘; ๒๔: ๑๖๙, ๒๓๔-๒๓๕
สุริยานุวัตร, พระยา-อนิจกรรม	๙: ๑๙๔, ๑๙๖, ๒๑๔; ๒๒๘
สุวรรณ, คุณ	๒๓: ๑๖๐, ๒๐๘
เสงี่ยม, หม่อม (ในกรมขุนศิริธัชชา)	๖: ๒๑๙
เสงี่ยม สวัสดิวัฒน์, ม.ร.ว.-อสังกรรม	๒๔: ๑๓๘
เสฐียรโกเศศ กุฎี อุนมานราชชน, พระยา	
เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป กุฎี อุนมานราชชน, พระยา และ	
สารประเสริฐ, พระ	
เสนานุชิต (บุษ ฌ นคร), พระยา	๖: ๑๙๒-๑๙๔, ๒๐๘-๒๑๑, ๒๑๗-๒๑๘, ๒๖๐

ชีวประวัติ (ต่อ)

เสนานุชิต (เอี่ยม ณ นคร), พระยา	๖: ๒๑๗, ๒๖๐, ๒๖๔
เสนากิมุข (ยามาดา), ออกญา	๕: ๒๕๙-๒๖๒; ๒๔: ๒๓๖-๒๓๘
เสนาสงคราม (ม.ร.ว.ธี นพวงศ์), พระยา	๓: ๒๑๑-๒๑๓, ๒๒๓
เสนาะดุริยางค์ (ขุนเณร), พระ	๑: ๑๑๕; ๒๓: ๘๑-๘๒, ๑๓๘-๑๓๙
เสริมสวาสดี กฤดากร, ม.จ.	๒๐: ๑๖๒-๑๖๓
เสียง พนมยงค์	๙: ๒๙๓-๒๙๕
เสื่อ, คุณ	๑๙: ๔๕-๔๖, ๑๕๐
โคลงในวิหารพระโลกนาถ วัดพระเชตุพน	๑๖: ๑๘๔-๑๘๕, ๒๓๖; ๑๙: ๓๙, ๔๔-๔๗, ๕๗-๕๘, ๖๕-๖๖, ๑๕๐
เสื่อ, เจ้ากรม (ครูศิลป์)	๑: ๑๑๔
เสื่อ, พระเจ้า	๑๕: ๒๗๔-๒๗๕; ๒๒: ๙๕, ๑๓๘-๑๓๙; ๒๕: ๙๕, ๑๒๘
แสวง มหาากาย-อุปสมบท	๑๕: ๒๔๐-๒๔๒
หงษ์, นาง-อนิจกรรม	๒๖: ๕๑
หงวนสีใจย่องเต้, พระเจ้า. จีน	๑๖: ๒๐๐-๒๐๓
หุ่่น, เจ้าคุณ	๑๒: ๒๕๓
หวล จักรพันธ์, หม่อม	๑๗: ๑๕๗, ๑๙๒
หัชชากร วรารณ, ม.จ.	๒๖: ๑๗๔
หัตถการบัญชา (กั้น), พระยา	๒: ๑๙๑-๑๙๖
โหมด อมาตย์กุล	๑: ๑๘๖-๑๘๘
โหรา (ท่ายหนู)	๑๒: ๑๕๘-๑๕๙
องเชียงสือ	๑๖: ๒๕-๒๖
อนุลสยามกิจ (กิมจิ้ง แซ่ตัน), พระยา	๖: ๒๐๓-๒๑๑
อนุตวาที (เข็ม แสงชูโต), พระยา-อนิจกรรม	๑๗: ๘๘, ๙๔
อุนมานราชธน, พระยา	๘: ๙๒; ๑๗: ๒๗๔

ชีวประวัติ (ต่อ)

อนุรักษ์เทเวศร, เจ้าฟ้ากรมหลวง	๒๓: ๒๔๔-๒๔๕
อนุรักษ์ราชมณเฑียร, พระยา	๑๙: ๓๔-๓๕
อนุรุธมหาราช, พระเจ้า-พม่า	๙: ๓๐๒-๓๑๒
อนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์, เจ้า	๖: ๒๓๘-๒๓๙, ๒๔๘-๒๕๒
อนุวัฒนจากรนต์, กรมหมื่น-สิ้นพระชนม์	๕: ๓๗๔; ๖: ๒๓๕
อภัยภูเบศร (เลื่อน อภัยวงศ์), พระยา	๑๐: ๒๔๖
อภัยราชา (ม.ร.ว. ลพ สุทัศน์), เจ้าพระยา	๑๔: ๖๒; ๑๕: ๒๙๖
อภัยราชา (โรลัง ยัคมินส์), เจ้าพระยา	๒๑: ๔๒-๔๘
อมเรศรสุมบดี, คุณหญิง	
ปฏิสังขรณ์พระมณฑลพิตร อยุธยา	๑๒: ๑๗๐-๑๗๕, ๑๗๗
อรประพันธ์รำไพ, พระองค์เจ้าหญิง-สิ้นพระชนม์	๓: ๖-๗, ๑๐๖, ๑๖๑
อรพินทุ์เพ็ญภาค, พระองค์เจ้าหญิง	๖: ๙-๑๕; ๗: ๕๙; ๑๐: ๑๗๒-๑๗๓
อรรคนิธินิม (สมุย), พระยา-ชื่อ	๑๘: ๒๓
อรรถการยบดี (ชุ่ม อรรถจินดา), พระยา	๑๔: ๑๙๗; ๑๗: ๑๑๗
อรุณ, ท่านผู้หญิง (ของเจ้าพระยาวรพงศ์)-อนิจกรรม	๑๑: ๒๓๘
อรุณวดี, พระองค์เจ้า-พระศพ	๓: ๑๐๖
อลองพระ, พระเจ้า. พม่า	๗: ๓๐๐-๓๐๕
ถลังการ, พระองค์เจ้า-สิ้นพระชนม์	๑๑: ๔๓-๔๕
อเล็กซานเดอร์, พระเจ้า. ยูโกสลาเวีย	
ถูกลอบยิงสิ้นพระชนม์	๑๓: ๒๕๔-๒๕๕
อเลนีนคอ, พระนาง. พม่า	๙: ๕๘-๕๙, ๙๖-๑๐๘, ๑๒๙-๑๓๓, ๑๓๘-๑๓๙
พระฉายาลักษณ์	๙: ๑๐๒
อ่วมอกโรย	๒๓: ๑๒๖, ๑๘๒
ลโคทมหาราช, พระเจ้า. อินเดียน	
การบำรุงพุทธศาสนา	๑๔: ๑๔๗-๑๕๕

ชีวประวัติ (ต่อ)

โอโศกหาราช, พระเจ้า. อินเดีย (ต่อ)

มหาศาสนาบัณฑิต

๘: ๖๗

อ่อน, หม่อม (ในกรมหลวงราชบุรีฯ)-อนิจกรรม

๕: ๑๙๙

อัศรมหาเสนา, เจ้าพระยา

๑๖: ๑๔๘

อัษฎนตรีปชา (ขาว), พระองค์เจ้าหญิง

๕: ๒๔, ๔๗

อัมรินทรามาตย์, สมเด็จพระ

พระนามเต็ม

๑๑: ๑๘๓-๑๘๔

อัครราช, เจ้า

ชื่อบุตรีธิดา

๒๒: ๒๔๗-๒๔๘; ๒๓: ๕

อัญมณีศรีรักษา (กิมจิง แซ่ตัน), พระยา

๖: ๒๐๓

อาทิตย์ทิพยอาภา, พระองค์เจ้า

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

๑๔: ๖๔

อานันทมหิดล, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

การครองราชย์

๕: ๗๑-๗๒

การสมโภช

๑๔: ๓๘-๓๙

ในสายตาของชาวต่างประเทศ

๑๔: ๔๘

พระบรมรูป

๑๑: ๒๖๖

สำเนาพระราชโทรเลข . . .

๑๗: ๒๘๓

เสด็จพระราชดำเนินไปยุโรป

๑๔: ๒๒๙-๒๓๒

เสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมประเทศไทย

๑๔: ๓๓-๓๗, ๔๕, ๖๒-๖๗, ๗๖-๗๘

เสด็จกลับยุโรปเพื่อศึกษาต่อ

๑๔: ๒๒๓, ๒๓๕-๒๓๗, ๒๔๔

เสด็จเยี่ยมสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ

๑๔: ๒๒๓

เสด็จเยี่ยมสมเด็จพระยาตากช้างฯ

๑๔: ๔๖-๔๑

แสดงพระองค์เป็นพุทธสมาคมฯ

๑๔: ๔๐-๔๑, ๗๖-๗๗

อาภรณ์, เจ้าฟ้า-พระศพ

๑๐: ๒๖๓

ชีวประวัติ (ต่อ)

อภาพรรณี, พระองค์เจ้าหญิง	๔: ๑๑๐-๑๑๑; ๑๓: ๑๖๙
อาลบาสเตอร์, เฮนรี	๒๑: ๔๒
"อ้ายอ่วมอกโรย"	๒๓: ๑๒๖, ๑๘๒
อาวุธวิเศษ (โล่, ฟรานซิส), หลวง	๙: ๔
อินทรมนตรี, พระยา	๑๒: ๑๓๒, ๒๖๖-๒๖๗
อินทวิชยานนท์, พระเจ้า	๓: ๑๕๔-๑๖๐
อินทวงศ์, เจ้า	๖: ๒๔๔
อิมเป (Impey) ร.อ. ดูที่ ทหารอย่างยุโรป, ครูฝึก	
อิสพันธ์ (ม.ร.ว.ฉม), พระ-อนิจกรรม	๔: ๒๔๕
อิศราธิชัย, พระ	๖: ๒๑๗
อิศราพงศ์, เจ้าฟ้า	๑๑: ๑๔๒, ๑๔๕-๑๔๖
อิศเรศรังสรรค์, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุน ดูที่	

ชีวประวัติ

ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

อุดมดีเรกลาก ทวีวงศ์, ม.จ.	๒๒: ๑๑๙
อุทัยธรรม (เพ็ชร), พระยา	๑๙: ๖๙, ๑๖๙, ๒๓๒,
	๒๔๓-๒๔๕, ๒๕๑-๒๕๒
อุทุมพร, พระเจ้า-พระนาม	๑๖: ๑๔
อุทุมพรมหาลาไม, พระ	๑๖: ๑๓-๑๔
อุบาสี (จันท), พระ	๑๑: ๑๓๐, ๑๓๔-๑๓๙, ๑๕๐
อุ้ม พิษเขนทรโยธิน	๑๔: ๖๔; ๒๔: ๒๐๒-๒๐๔, ๒๓๓-๒๓๔
อุทอง, พระเจ้า :พระนาม	๑๒: ๒๙๑-๒๙๓
อุทองเขตชัตติยานารี, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุน-สิ้นพระชนม์	๙: ๒๖๑-๒๖๒
เอกาทศรถ, สมเด็จพระ	
ตั้งกฎหมายลักษณะกษัตริย์	๑๒: ๒๒๙

ชีวประวัติ (ต่อ)

เอกาทศรถ, สมเด็จพระ (ต่อ)

ตั้งกฎหมายลักษณะกฎหมาย

ดูเพิ่มเติม

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา-พระเอกาทศรถ

เอม, เจ้าคุณจอมมารดา	๑๒: ๒๕๓
ฮองไทเฮาชูลี. จีน	๑๖: ๑๓๗-๑๔๑
ชาตุวิน-ลักษณะ	๒๔: ๓๖
ฮิตเลอร์. เยอรมัน	๓: ๒๘๗

ชื่อบุคคล-ไทย

การตั้งชื่อ	๒๑: ๙๖-๙๗; ๒๒: ๘๐-๘๒; ๒๓: ๑๒๔
การเรียกชื่อ	๒๓: ๑๒๔-๑๒๕, ๑๙๓-๑๙๔, ๒๕๒-๒๕๓
การลงลายมือชื่อ	๑๕: ๒๗๐-๒๗๑; ๑๙: ๒๙๗-๓๐๑; ๒๐: ๑๖
การเลี้ยงเรียกผู้มีบรรดาศักดิ์	๒๓: ๖๑-๖๒, ๑๑๖-๑๑๗
คำต่อท้าย	๒๓: ๑๒๔-๑๒๖
คำนำหน้า	๑๐: ๒๐๕; ๒๓: ๑๒๔-๑๒๖, ๑๘๑-๑๘๒, ๑๙๒-๑๙๔, ๒๔๔, ๒๕๒-๒๕๔

ชื่อบุคคลแปลกๆ ๒๒: ๒๕๗-๒๖๐; ๒๓: ๕-๗, ๕๕-๕๗, ๖๔

ชื่อบุคคล-พม่า

คำนำหน้า ๑๐: ๑๘๗; ๑๕: ๑๙๗

ชื่อสิ่งอื่นๆ-ไทย

ชุมพร-โบราณคดี-วินิจฉัย ๕: ๓๐๑, ๓๒๐-๓๒๒; ๖: ๑๔๗-๑๕๐

ดูเพิ่มเติม

เมืองโบราณภาคใต้-ไทย

ชุมสาย ดูที่ เครื่องราชูปโภค-ไทย: ชุมสาย ๒: ๗๙; ๘: ๒๓๖; ๑๑: ๒๓๔

เขตพระราชทานเงิน-กรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ ๕

๑๙: ๒๒๙

เขตวัน	๒๐: ๓๖, ๔๔-๔๖
เขตพจน	๑๔: ๑๖๕, ๑๖๗, ๑๗๒-๑๗๓
เขน, ลัทธิ	
ชื่อศาสนา	๒๓: ๒๓๕-๒๓๖
นักบวชและศาสนา	๑: ๑๗๒-๑๗๓
รูปศาสนา	๑: ๑๗๒-๑๗๓; ๒๓: ๑๗๔
เขลยไทยในพม่า	๙: ๒๐
เขลียง, เมือง	๕: ๑๓๙; ๒๔: ๖๘; ๒๕: ๑๐๗
ดูเพิ่มเติม สวรรคโลก-โบราณคดี-วินิจฉัย	๕: ๑๓๙
เขยงทอง, เมือง	๒๒: ๙๒-๙๓
เขยงแสน, เมือง-โบราณคดี-วินิจฉัย	๑๒: ๑๐๗-๑๐๙
เขยงใหม่	
ประวัติ	๑๐: ๒๑
ราชสกุลวงศ์และราชประวัติ	๓: ๑๕๘-๑๖๐
เขนิน	๒๕: ๒๔, ๔๖
เขยา สุราชฐธานี	๖: ๑๖๘-๑๖๙, ๑๗๖; ๑๖: ๑๓๘
การขุดค้นโบราณวัตถุเครื่องถ้วย	๕: ๓๗๐-๓๗๑, ๓๗๕, ๓๙๖
ชื่อเดิม	๖: ๑๖๘-๑๖๙, ๑๗๖; ๑๖: ๓๑๘
โบราณคดี-วินิจฉัย	๕: ๓๐๐-๓๐๑, ๓๒๒, ๓๒๗-๓๒๘
ดูเพิ่มเติม	
เมืองโบราณภาคใต้-ไทย	
สุราชฐธานี-ชื่อ	
-ตำนาน	

ช ฅ ญ ฐิ

ข้อ-สังเขปความ	๕: ๒๘๘, ๓๐๕-๓๐๖
ชาเต๊ะ	๒๓: ๑๑๐
ซ้าย. ขวา. หน้า. หลัง, ฝ่าย	๑๙: ๒๔๙-๒๕๑
ชุกชนสังฆาธิกรณ์, ชุน	๑๒: ๑๓๐
ฉาน	๑๗: ๑๐๙-๑๑๐
ญาโณทยพุทธศาสนิกสมาคม (Nanodaya Buddhist Association)	
ปีนัง	๑๓: ๕-๗, ๑๙, ๓๕-๓๗, ๔๐-๔๙, ๖๕-๖๖, ๒๗๓-๒๗๖; ๒๒: ๙๖
ฐานานุกรม-สังเขปความ	๑๖: ๒๗๔, ๓๐๘
ค	
ดงพญาไฟ นครราชสีมา คู่มือ ดงพญาเย็น นครราชสีมา	
ดงพญาเย็น นครราชสีมา	๒๐: ๔๘, ๕๖-๕๘, ๘๒-๘๓
ดนตรี-สังเขปความ	๒: ๑๓๓
ดนตรี-อินโดเนเซีย	๑๑: ๒๑๐
ดนตรี, วิวัฒนาการการเล่น	๒: ๑๒๔-๑๓๐; ๒๔: ๑๒๓, ๑๖๖-๑๖๗
ดนตรีศาสนาฮินดู	๒: ๒๕๗, ๒๕๙-๒๖๑
ดวงจันทร์	๑๙: ๒๑๑-๒๑๒; ๒๔: ๒๒๓-๒๒๔
ดอกไม้	
บัววิกตอเรีย	๒๑: ๘๓-๘๔, ๙๐-๙๑
ป่าหนัน	๒๓: ๑๖
ดอกไม้ทิพย์	๕: ๓๖๘
ดอกไม้ไฟลูกหนู	๑๖: ๓๕๖

ดอกสร้อย, บท	๒๓:๒๑๖,๒๗๒-๒๗๓; ๒๔:๒๘
ดอกสร้อยสักกรว, การขับร้อง	๒๓:๑๙๙
ดั่งแขวน-สังเขปความ	๒๕:๑๖
ด้านทางเดินระหว่างมอญกับไทย	๑๗:๒๘๖-๒๘๗; ๑๘:๖๗-๖๘,๑๒๒
ด้านพระจำริก ปราจิณบุรี	๒๖:๑๖๗
ด้านแม่ละเมา ตาก คู่มือ ด้านแม่สอด ตาก	๑๘:๖๗-๖๘,๑๒๒; ๒๐:๓-๔,
ด้านแม่สอด ตาก	๒๘๖-๒๘๗
คู่มือเพิ่มเติม	
ด้านทางเดินระหว่างมอญกับไทย	๑๗:๒๘๖-๒๘๗
ด้านสิงขร ประจวบคีรีขันธ์	๑๘:๕๓,๖๗,๑๒๑; ๑๙:๓๐๗;๒๐:๓
ดาบเขลย, พระแสง	๕:๓๖๐-๓๖๓,๓๙๕-๓๙๖
คู่มือเพิ่มเติม	
ภาษาไทย-คำต่างๆ	
เขลย. ขะเลย	๕:๓๙๔-๓๙๕; ๖:๒
ดาบส-สังเขปความ	๒๑:๑๙๒-๑๙๓,๒๐๘
ดาบสในศาสนาฮินดูลัทธิศิเวศร์	๒๑:๑๘๑-๑๘๕
ดาบสินี	๒๑:๒๐๘
ดาร์วิน, ชาลส์-ทฤษฎี	๔:๑๗๘-๑๘๒,๑๘๙
ดาวเกตุ: เลขที่ใช้แทนดาวเกตุ	๒๑:๕๒
ดาวดิงส์	๘:๒๔๘
ดาวนพเคราะห์	๗:๒๓๙-๒๔๑,๒๕๐
ดาวพระเคราะห์	๑๑:๓๔๐; ๑๙:๑๗๔-๑๗๖
ดาวหาง พ.ศ.๒๔๘๔	๒๑:๒๑-๒๒
คำห้ว คู่มือ ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย	
ประเพณีตรุษสงกรานต์	
ดินแดงเทศ	๕:๙๐-๙๑,๑๐๕-๑๐๖

ตีนุก, การทำเหมืองแร่	ดูที่	
เหมืองแร่ตีนุก		๖: ๒๖๙
เหมืองแร่ตีนุก, การทำ		๖: ๒๐๒-๒๑๑
ตีนุก-ลักษณะ		๖: ๒๑๒-๒๑๓, ๒๖๖-๒๖๗
ดูริยะ-สังเขปความ		๒: ๑๓๓
ดูริยางคดนตรี		๑๔: ๓๒๔
ดูเพิ่มเติม เครื่องดนตรี		๒๔: ๔๔-๔๗
เด็กวัยรุ่น พ.ศ. ๒๔๗๖		๒: ๒๙๔-๒๙๖
เดลต้า (Delta)-สังเขปความ		๘: ๗๙
เด็อน		๑๙: ๑๖๖-๑๖๗
	ด	
ตั้งตัก	ดูที่	พานิชยกรรม-ไทย-จีน
ต้นบท. ต้นเสียง. (ละคร)		๑๓: ๑๙๐-๑๙๑
ต้นไม้, รากแก้ว		๒๖: ๔๔
ต้นไม้ตัด		๑๒: ๒๑๔-๒๑๖, ๒๒๓
คำอธิบายชื่อ		๒: ๙๒-๙๓
ต้นไม้ทองเงิน, ประเพณีถวาย		๔: ๓๔๗-๓๔๘, ๓๖๘-๓๖๙
ตรวจหน้า		๒๖: ๙๔, ๑๑๐
ตรา	ดูที่	เครื่องหมายราชการ
ตรุษจีน		๕: ๓๓; ๒๑: ๒๒
ตะกั่ว, ลักษณะ		๖: ๒๑๒, ๒๖๖-๒๖๗
ตะกั่วป่า-โบราณคดี-วินิจฉัย		๖: ๑๐๘, ๒๑๒-๒๑๓, ๒๑๖-๒๑๗,
		๒๖๔-๒๖๖

ตะกั่วป่า-โบราณคดี-วินิจฉัย (ต่อ)

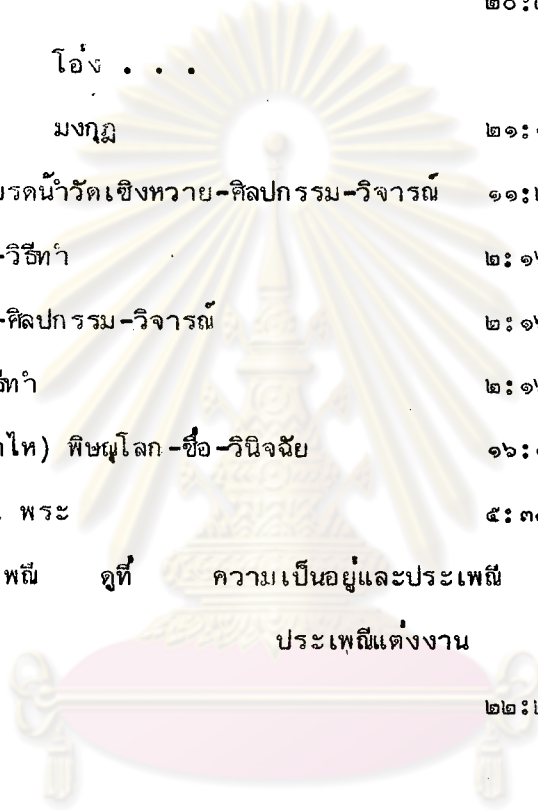
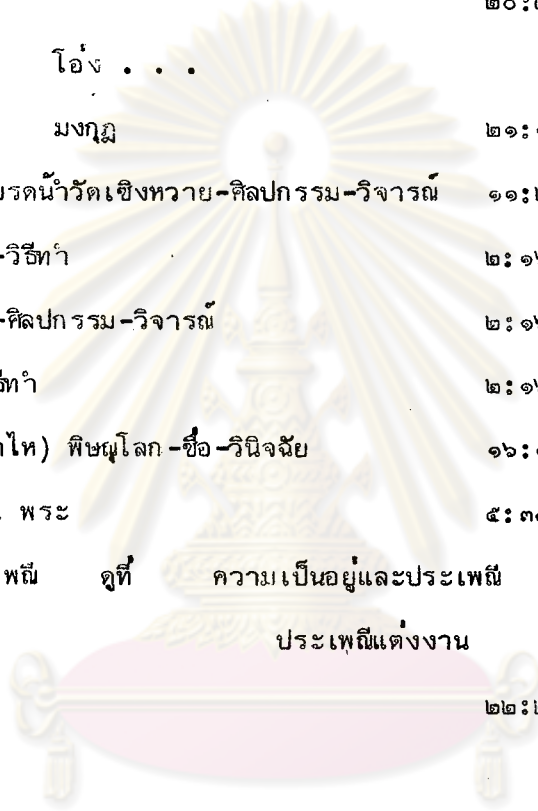
ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

ตำราฐานภาพ, สมเด็จพระยา-พระนิพนธ์

อธิบายเรื่องเมืองตะกั่วป่า

ตะเกิง (Dagon) พม่า ดูที่ ร้างกุ้ง-ตำนาน	๗: ๑๗๒-๑๗๔
ตะเกียงน้ำมันถาด	๒๒: ๕๗
ตะเกียงรัว (Hurricane Lamp)	๒๒: ๙๘
ตะเข้	๑๖: ๘๐
ตีญาหา ๑๐๘	๑๘: ๓๑-๓๒
ตีดหมาย-สังเขปความ	๑๔: ๑๑
ตีวงสี่ ดูที่ อังยี่-ไทย	๑๖: ๒๔๑-๒๔๓
ตีวเป็กกิ่ง, พิธี	๓: ๑๓๘-๑๔๐, ๑๖๑-๑๖๒
ตีวเฮีย	๑๖: ๒๔๑-๒๔๒, ๒๖๘
ตาก-โบราณคดี-วินิจฉัย	๒: ๗๔-๗๘
ตามรณัญ	๓: ๑๐๑
ตาล (ต้นไม้)	๑๗: ๗๔-๗๕, ๑๐๐-๑๐๑
ตาย-บรรดาศักดิ์	๒๐: ๑๖๐-๑๖๑, ๑๙๑-๑๙๒
ตาลปัตร	๑๐: ๑๔๔; ๑๒: ๙๒, ๑๑๘; ๒๐: ๒๓๙
ตำหนักทอง, พระ	๑๔: ๒๐-๒๑, ๖๐-๖๑
ตำหนักท่าเจ้าสนุก สระบุรี	๓: ๕๕, ๕๘-๕๙
ตีกะหลาป่า	๒๒: ๗๓
ตีกถนนราชดำเนินกลางด้านบ้านตะนาวพัง พ.ศ. ๒๔๘๖	๒๖: ๖๗, ๗๔-๗๕, ๗๙-๘๒, ๘๔-๘๕, ๘๗, ๑๖๖-๑๖๗
ตีพระเจ้าเหา ณ พระที่นั่งนารายณ์ราชนิเวศน์ สพบุรี	
ศิลปกรรม-วิจารณ์	๒: ๓๐๐-๓๐๑, ๓๐๗

ตีگوی่างเทศ	๒๒ : ๗๒
ตีگوی่างฝรั่ง	๒๒ : ๗๒
ตุ๊กแก ตุ๊ก ตุ๊กตุ๊ก	๒๐ : ๒๒๔
ตุ๊กตุ๊ก	๒๐ : ๒๐๒, ๒๒๔
ตุ้ม ตุ๊ก โอ้ง . . .	
ตุ้มปี ตุ๊ก มงกุฏ	๒๑ : ๑๙๙
ตุ้พระธรรมลายรดน้ำวัดเชิงหวาย-ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑๑ : ๒๖๙
ตุ้ลายก่ามะลอ-วิธีทำ	๒ : ๑๖๑-๑๖๓
ตุ้ลายก่ามะลอ-ศิลปกรรม-วิจารณ์	๒ : ๑๖๔-๑๖๕
ตุ้ลายรดน้ำ-วิธีทำ	๒ : ๑๖๑
เต้าทหาย (เต้าไห) พิษณุโลก-ชื่อ-วินิจฉัย	๑๖ : ๑๕๗ ; ๒๔ : ๑๐๕, ๒๒๔
เต้าเบญจคัพย์, พระ	๕ : ๓๙๓
แต่งงาน-ประเพณี ตุ๊ก ความเป็นอยู่และประเพณี	
	ประเพณีแต่งงาน
ไตรปาฏิโมกข์	๒๒ : ๒๕๓
"ถก เขมร"	๒๒ : ๕๔, ๘๗
ถนนเชื่อมระหว่างตรงและสงขลา, การริเริ่ม	๑๖ : ๓๓๕
ถนนนิวแมน (Newman's Mile) กรุงเทพฯ ตุ๊ก	
ถนนอังรีดูนังต์	๖ : ๖๙, ๑๐๓
ถนนสนามม้า ตุ๊ก ถนนอังรีดูนังต์	๖ : ๖๙, ๑๐๓
ถนนอังรีดูนังต์	๖ : ๖๙, ๑๐๓
ถม ตุ๊ก เครื่องถม	

กลาง, เกาะ-ประวัติ	๒๐:๖-๗
ถะ	๑๐:๑๐๔-๑๐๕
ถึงคลี	๑:๑๑๓-๑๑๔
เถน. เเถร.	๓:๑๒๒-๑๒๓, ๑๒๕-๑๒๖, ๒๘๐-๒๘๕; ๔:๘-๙, ๗๖-๗๗
เถรวาท, นิภาย	๕: ๓๑๐-๓๑๑
แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓ ภาค ๖ พ.ศ.๒๕๕๘	
ระเบียบแห่งการแสดงความเคารพของภิกษุ	๕: ๒๗๘-๒๘๔
วิจารณ์	๕: ๒๘๘
ท	
ทมิฬ, ชาว	๓: ๑๖๙-๑๗๐; ๕: ๓๙-๔๕
ทรงเจ้าเข้าผี	๙: ๒๔๓-๒๔๕
ทวารบาล	๒๒: ๕๘-๕๙, ๙๐
ทวาราวดี, อาณาจักร	
ชื่อ	๒๕: ๗๔, ๙๓-๙๔
ราชธานี	๒๕: ๒๖๙
ทศธาตุ. ทศาวุธ	๑๔: ๒๒๐-๒๒๑, ๒๓๓
ทหาร-ไทย-กรุงหรืออยุธยา	๑๑: ๓๓๕
ทหาร, กรม (ตามบัญชีของพระยาพิชัยสงคราม (อ่ำ)	๕: ๖๕-๖๗
ทหาร, การเกณฑ์-ประวัติ	๕: ๔๙-๕๕
ทหาร, คำบอก	๓: ๗๖-๗, ๘๓; ๕: ๕๓
ทหาร, ประเพณีต่อน้ำพิพัฒน์สัตยา	๕: ๕๔-๕
ทหารเกณฑ์หัตถ์อย่างยุโรป-ประวัติ	๕: ๔๙-๕๕

ทหารมหาดเล็ก-ประวัติ	๒๕: ๘๖-๘๘
ทหารมหาดเล็กไถ่กา-ประวัติ	๒๕: ๘๖-๘๘
ทหารรักษาพระองค์-ประวัติ	๕: ๖๔-๖๕, ๖๘-๖๙, ๘๖-๘๘
ทหารลিপอย (Sepoy)	๕: ๕๐-๕๑, ๑๐๙-๑๑๐
ทหารลিপาย	๕: ๕๐-๕๑, ๑๐๙-๑๑๐
"ทหารอย่างยุโรป" อูที่ ทหารเกณฑ์ที่ค้อย่างยุโรป	
ทหารอย่างยุโรป , การฝึก	๒๓: ๒๑๗-๒๑๘
ทหารอย่างยุโรป, ครุฝึก	๒๓: ๒๐๔, ๒๑๗-๒๑๘, ๒๗๗-๒๗๘
ทหารอาสา	๕: ๔๙-๕๐
ทองขาว	๒๑: ๑๗๑
ทองแดง	๒๑: ๑๗๐-๑๗๑, ๑๗๖
ทองต่าง ๆ	๒๑: ๑๗๐-๑๗๑, ๑๗๖-๑๗๗, ๑๙๖
ทองบางตะพาน	๒๑: ๑๙๖; ๒๒: ๑๗
ทองสัมฤทธิ์	๒๑: ๑๗๐, ๑๗๗
ทองเหลือง	๒๑: ๑๗๑, ๑๗๖
ทองตรา, หนึ่งสี	๑๒: ๒๖๙, ๒๗๔
ทะลวงฟัน กรมวัง	๒: ๑๔๒-๑๔๓
ทันตแพทย์ "ใต้เล็บ"	๒๕: ๑๘๐-๑๘๑
ทับ-สังเขปความ	๖: ๓๑-๓๒, ๕๔-๕๕
ทัพ, การตั้ง-ไทย: กรุงศรีอยุธยา-รัตนโกสินทร์ตอนต้น	๘: ๔๙
ทำข้าม, ตำบล อูที่ สุราษฎร์ธานี-ตำนาน	
ท่าทอง, เมือง	๕: ๓๓๙-๓๔๓
ท่าเรือในแม่น้ำอ่าวดี พม่า	๙: ๘๖-๘๗
ท่าหลวง-ชื่อ-วินิจฉัย	๒๓: ๖๓-๖๔
ท้าวแสนปม	๑๖: ๓๒๙, ๓๕๒; ๒๔: ๒๖๑-๒๖๓; ๒๕: ๙๔

ทาส-ลักษณะ	๒๑: ๗-๘, ๓๓-๓๔
ทิ้ง-เชือกบาศ-สังเขปความ	๑๓: ๑๒๐, ๑๓๓
ทิม-สังเขปความ	๖: ๓๒, ๔๑
ทิว. ธิว	๒๒: ๑๕๑, ๒๐๘-๒๐๙, ๒๒๕
ทิดทั้ง ๔, คติ เรื่อง	๙: ๒๔๖-๒๔๙, ๒๙๐-๒๙๑
ทีปาลี (Deepavali)-ตำนาน	๙: ๓๒๒-๓๒๓; ๑๐: ๓๑
ทีลขังคน (ของพระเจ้าแผ่นดิน)	๖: ๕๘-๖๒, ๘๓-๘๖
ที่อยู่อาศัย-ประเภท	๖: ๓๑-๓๔, ๔๙-๕๕, ๕๗, ๘๑-๘๓
ทุ่งยั้ง อุตริคดี-ชื่อ	๑๗: ๒๐๓
ทุ่งยั้ง, เมือง-โบราณคดี-วินิจฉัย	๒๐: ๑๘๔-๑๘๕
ทูนสมรส	๖: ๑๑๔; ๒๕: ๒๑๖
ทุ่ม ลูที่ เวลา, เครื่องบอก	๗: ๘
เทพเจ้าของชาวฮินดู, การไหว้	๓: ๒๒๙-๒๓๐
เทพารักษ์	๑๙: ๒๐๘
เทพดา	๒๒: ๘๗
ดูเพิ่มเติม ฟ้า	๑๙: ๒๖๗-๒๖๘
เทพดา, เครื่องแต่งตัว	๒๑: ๑๕๓-๑๕๕
เทพดาประจำวัน	๑๙: ๑๗๔-๑๗๖
เทพทาลี	๑๒: ๘๐
เทพบุตร	๒๓: ๑๒๑, ๑๒๗
เทวราช ๔ องค์ (ในเมืองอินทไชยวัฒน)	๒: ๙๗-๙๘
เทศนาและสวด	๒๒: ๑๒๗
เทศาภิบาล, การประชุม (พ.ศ.๒๔๕๓)-ภาพถ่าย	๑๘: ๑๐๖
เทียนกัลเม็ด	๑๐: ๒๓๐
เทียนฉลองพระหัตถ์	๑๒: ๗๑

เทียนประจำกัณฑ์	๑๒:๗๑
เทียนรัลสาวิคต่างๆ ดูที่	
ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย	
ประเพณีศาสนา : พระเจ้าแผ่นดินทรงจุดเทียนรัลสา	
วัดต่างๆ . . .	๒๔:๖-๗, ๑๐
เทียนเสา	๑๔:๘๔
แทงวิสัย	๘:๒๔๗-๒๔๘, ๒๔๑, ๒๔๖-๒๔๗; ๑๐:๑-๒, ๖-๘, ๔๗-๔๘, ๕๔
โทษตามกฎหมายเทียบบาล	๓:๓๖
ไทปูล้อม, พิธี	๓: ๑๐๘-๑๑๒, ๑๑๖-๑๑๗, ๑๔๘, ๑๕๑; ๕: ๑-๔, ๑๒-๑๖; ๑๗: ๑๑๑, ๑๓๔
ไทพอยต์, วิธีทำซีร์มป้องกัน	๒๓: ๔๙-๕๐
ไทพอยต์ระบาค ปีนัง มาเลเซีย	๑๖: ๑๖๒-๑๖๓
ไทย-การเมืองและปกครอง ดูที่ การเมืองและการปกครอง-ไทย	
ไทย-ความเป็นอยู่และประเพณี ดูที่ ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย	
ไทย-ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ดูที่ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ	
	ไทย- [ประเทศอื่น]
ไทย-ประวัติศาสตร์ ดูที่ ประวัติศาสตร์-ไทย	
ไทย-พาณิชย์กรรม ดูที่ พาณิชยกรรม-ไทย	
ไทย-ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว ดูที่ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-ไทย	
ไทย, ชนชาติ-โบราณคดี-วินิจฉัย	๖: ๑๕-๒๐, ๑๗๔
ไทยมณฑลพายัพ อีสาน อุดร-โบราณคดี-ประวัติและวิจารณ์	๖: ๑๖-๑๗, ๒๐-๒๑
ไทย, ประเทศ-ชื่อ	๘: ๘๖, ๑๙๑, ๒๔๔-๒๔๕
ไทย, ประเทศ-ชื่อ : โบราณคดี-วินิจฉัย	๖: ๓๗-๓๘, ๔๑-๔๒, ๖๒-๖๓, ๖๗, ๘๖, ๑๐๑-๑๐๒
ไทย, ประเทศ-สมัยเริ่มประวัติศาสตร์	๔: ๙๓

ธง	๑๙: ๑๗๖-๑๗๗, ๑๙๑
ธงกระบี่ธวัชครุฑพ่าห์-ลักษณะ	๒๒: ๒๐๘-๒๐๙
ธงเกาหลี	๒๒: ๑๕๑
ธงจรเข้	๒๒: ๑๕๒
ธงจีน	๒๒: ๑๕๑-๑๕๒
ธงชัย	๒๒: ๑๕๒, ๒๐๙
ธงชัยกระบี่ธวัช ธงชัยครุฑพ่าห์	๑๔: ๙๕, ๑๑๒, ๑๒๗-๑๒๘
ธงช้าง จูที่ ธงชาติไทย	
ธงชาติไทย	๑๙: ๑๙๑-๑๙๒
ธงตราแผ่นดิน	๕: ๔๑-๔๓
ธงไทย	๒๒: ๑๕๑-๑๕๒
ธงระจังกองลูก เสื่อมผลต่างๆ พ.ศ.๒๔๗๐	๒: ๒๔-๒๙
ธงประจักษ์	๒๒: ๑๕๒, ๒๐๙
ธงยอดฉัตรเจดีย์	๗: ๒๔๗, ๒๙๐-๒๙๑
ธนาคารชาเตอร์แอนต์ เมอร์คันโตลอังกฤษที่ภูเก็ต	๖: ๒๐๙
ธงสีรักษา, พยากรณ์-ไทย	๔: ๒๒๓-๒๒๔
ธงสีสาร; คติ	๒๖: ๗
ธรรมเนียม, ธรรมเนียม จูที่ ศึกษาธิการ, ธรรมเนียม	
ธรรมเนียม, เครื่องหมาย	๒๑: ๖๕, ๑๖๘, ๑๗๔
"ธรรมาเจดีย์"	๒๑: ๑๓๓-๑๓๔, ๑๕๐-๑๕๒, ๑๘๗
ธรรมยุติกนิกาย	๕: ๑๙๖, ๒๐๐-๒๐๓, ๒๓๘-๒๓๙; ๒๓: ๒-๔
ธรรมราชา, พระเจ้า-สังเขปความ	๙: ๓๓
ดูเพิ่มเติม ราชาธิราช-สังเขปความ	๙: ๓๓; ๑๑: ๒๘๙-๒๙๑, ๓๐๕-๓๐๗

ธรรมาภิบาล, เจ้าพระยา-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๒๗๑; ๑๓: ๑๒๘
ธรรมาภิบาลฉบับดี, ออกญา-หน้าที่ ดูที่ ศาล-ไทย : ประวัติและวิวัฒนาการ	๘: ๒๔๙; ๑๓: ๑๓๗-๑๔๑, ๑๖๗-๑๖๘; ๑๕: ๑๙๖
ธารพระกรศักดิ์สิทธิ์ ดูที่ เครื่องราชูปโภค-ไทย	
ธารพระกรศักดิ์สิทธิ์	๕: ๑๗๕, ๑๘๗, ๒๐๖-๒๐๗, ๒๑๒-๒๑๓
ธารบวิจิตร, เมือง-ประวัติ	๒๔: ๑๔๑, ๒๕๐-๒๕๒; ๒๕: ๖๓
น	
นักวีก	๒๕: ๑๒๙
นกกะลิง นกขุนทอง	๒๕: ๑๙๗, ๒๐๙-๒๑๐
นกกาววีก	๙: ๒๓๐
นกขุ่น	๑๔: ๒๕๗
นกที่อาจหัดพูดภาษาคนได้	๒๓: ๗๖, ๙๐
นกย้ายถิ่น	๒๑: ๑๐๔-๑๐๕, ๑๓๙
นกเอี้ยง นกสาริกาตง	๒๑: ๑๓๙; ๒๕: ๒๐๙-๒๑๐
นครเขลางค์-โบราณคดี	๑๕: ๑๖๔
นครชัยศรี, เมือง-ชื่อ	๒๕: ๙๙
นครชุม, เมือง-ชื่อ	๒๕: ๑๑๘
นครไทย พิษณุโลก-ชื่อเดิม	๑๗: ๓๕
นครธม-โบราณคดี-วินิจฉัย	๕: ๙๗; ๑๕: ๓๙, ๗๐-๗๑; ๑๘: ๒๐๕-๒๐๖
ปราสาทบายน-โบราณคดี-วินิจฉัย	๑๕: ๓๑๒; ๑๖: ๒๒๒
ปราสาทยโสธรศรี (พนมบาแก้ง)	๕: ๙๗
นครนายก-ชื่อ	๕: ๖๘

นครปฐม-การชูดัชนีของโบราณ	๕: ๓๘๐-๓๘๓
ดูเพิ่มเติม พระปฐมเจดีย์ นครปฐม	๕: ๓๖๔-๓๖๕, ๓๘๓-๓๘๔; ๖: ๕-๖
นครปฐม-โบราณคดี-วินิจฉัย	๑๐: ๑๐๙; ๒๔: ๒๖๘-๒๖๙
นครราชสีมา-โบราณคดี-วินิจฉัย	๔: ๕๕, ๕๙-๖๐, ๖๘
นครวัด	
ระเบียง	๑๙: ๖๗, ๑๖๘
ลายจำหลักปราสาทหิน	๑๙: ๖๗
นครวัด-โบราณคดี-วินิจฉัย	๔: ๙๗; ๑๕: ๓๙, ๗๐-๗๑; ๑๘: ๒๐๕-๒๐๖
นครวัด-ศิลปกรรม-วิจารณ์	๒: ๓๐๕-๓๐๗; ๑๒: ๗๐
นครศรีธรรมราช	
ชื่อเดิม	๖: ๑๗๖; ๑๖: ๓๑๘
โบราณคดี-วิจารณ์	๔: ๕๗, ๖๗; ๕: ๓๐๐-๓๐๒
ดูเพิ่มเติม เมืองโบราณภาคใต้-ไทย	
พลเมือง	๑๙: ๓๐๑-๓๐๒
นครศรีธรรมราช, เจ้าพระยา	
รายชื่อ	๑๘: ๒๓๓
วัง	๑๘: ๒๓๓-๒๓๖
นพสุล	๒๑: ๖๐
นมกลัก (นมบรรจุกระป๋อง)	๒๒: ๕๗
นมขันทวาน-ไทย	๒๖: ๑๘๖
นมกลิม (นมกลิม)	๒๔: ๒๔๐-๒๔๑
นมผง	๒๖: ๑๘๖
นรก . สวรรค์ .	๒๑: ๑๐๑, ๑๓๘
นรสิงห์	๗: ๒๓๘-๒๓๙, ๒๔๗, ๒๘๗-๒๘๘, ๒๙๕

นอน, ท่า	๗:๒๔๑
นักโทษในคุก, ความเป็นอยู่-สมัยโบราณ	๑๑:๘๒-๘๔, ๑๐๔, ๑๐๘
นักชัทร, ลีบสอง	๑๘:๑๖๔-๑๖๕, ๑๗๒
นาก	๒๑:๑๗๐-๑๗๑, ๑๗๖
นาคหลวง พ.ศ.๒๔๘๓	๑๘:๒๒๕
นางจรัส-ภาพวาด	๘:๕๕
นางจรัส-วินิจฉัย	๘:๒๐, ๔๑-๔๖, ๔๙-๕๐, ๘๗-๘๘
นามบัญญัติ คู่ที่ ราชทินนาม	
นามสกุล: อมาตย์กุล	๔:๒๗๑-๒๗๒
"นาเวง" สกลนคร	๒๑:๑๓, ๓๖, ๖๐, ๑๕๘
นาฬิกา-ไทย-ประวัติ	๑๘:๓๐๘: ๒๐:๔
นาฬิกา, อุตสาหกรรม	๑๖:๑๐๘-๑๐๙, ๑๒๙-๑๓๑
น้ำแข็ง-ประเภท	๒๑:๕๗-๕๙, ๙๒-๙๓
น้ำค้างแข็ง (Frost)-ลักษณะ	๒๑:๕๘
น้ำนมวัว	๒๓:๘๕-๘๙, ๑๔๖-๑๔๗, ๑๖๖-๑๖๗
น้ำพิพัฒน์สัตยา, ประเพณีถือ	๑๑:๒๖๑
น้ำพิพัฒน์สัตยา, ประเพณีทหารถือ	๕:๕๔-๕๕
น้ำมัน, อุตสาหกรรม-พม่า	๘:๒๔๖-๒๔๗
นิจศีล (ศีลห้า)	๑๔:๑๐๕-๑๐๖
จิตรรศการ	
งานแสดงสากลพิพิธภัณฑ์นิวยอร์ก พ.ศ.๒๔๘๒	๒๒:๑๕๐
เนื่องในการสมโภชพระนคร ๑๐๐ปี พ.ศ.๒๔๒๔	๑๑:๗-๘
นิทาน	๒๖:๑๘๐
นิทานเกี่ยวกับชื่อต่างๆ-แหล่งกำเนิด	๑๖:๑๙๗, ๑๙๘, ๒๑๕
นิทานในพุทธศาสนา	๒๐:๒๒๘-๒๒๙
นิทานพื้นเมือง-อินโดเนเซีย	
จินทรพัลลขน์	๑๓:๑๙๕

นิทานพื้นเมือง-อินโดเนเซีย (ต่อ)

บันทึ สมิทริง : เรื่องย่อ

๑๓: ๑๙๕, ๒๓๙, ๒๔๓-๒๕๐

อิเหนา : เรื่องย่อ

๔: ๗๐-๗๑, ๗๔-๘๑, ๑๑๘

นิทานสิบสองเหลี่ยม ดูที่ นิทานอิหร่านราชธรรม

นิทานอิหร่านราชธรรม

๑๗: ๗๖-๗๗, ๙๙

นิพพาน, คติ

๒๕: ๑๗๓

นิพพาน, เมืองพระ

๒๖: ๔๔

นุ่งผ้าแบบต่าง ๆ ดูที่ ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย กัมพูชา

ประเพณีแต่งกาย: นุ่งผ้า . . .

โนห์รา

๒๑: ๘, ๓๓, ๑๕๓-๑๕๕

ในกรม-บรรดาศักดิ์

๑๒: ๑๖๓-๑๖๔, ๑๖๗-๑๖๘

ในหลวง-บรรดาศักดิ์

๑๒: ๑๖๓-๑๖๗

บ

บรรณานุกรมบุคคลที่ใช้อ้างอิง

กำแพงเพชรอัครโยธิน, กรมพระ

เรื่องคนที่ตะนาวศรีพูดไทยกับคล้อง

๑๖: ๓๐๗

คัลเลนเฟล, ศาสตราจารย์

เรื่องพระพุทธรูป รูปพระโพธิสัตว์และมณฑปในเมณฑุต

๔: ๕๘

การขุดค้นมนุษย์และวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์

๔: ๖๑

การย้ายถิ่นของมนุษย์

๔: ๖๙

ชื่ออิเหนา

๔: ๗๐

อิเหนาและพงศาวดารชาว

๔: ๗๙

ลักษณะการขุดค้นมนุษย์แล้ววัตถุก่อนประวัติศาสตร์

๔: ๘๗-๘๑

เจดีย์บารพุโธในอินโดเนเซียทรุดเพราะน้ำฝน

๔: ๑๐๐

บรรณานุกรมบุคคลที่ใช้อ้างอิง (ต่อ)

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ	
ข้าราชการและพระราชวงศ์มูลลาออกบวช	๑๒: ๗๘
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ	
ตรัสชมพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี	๗: ๑๕
สถาปัตยกรรมของไทยสมัยของพม่าไม่ได้	๗: ๕๑
ตรัสชมสมเด็จพระเทพฯ โยชยาจารย์ (ฤทธิ์) วัดอรุณฯ	๘: ๘๐
ตรัสชมพระสงฆ์วัดชัยชุมพล	๘: ๘๑
พิธีสมโภชเดือนหม่อมเจ้า	๑๐: ๒๙๐
ตำราราชาภิเษกของไทยมีอย่างใหญ่และอย่างย่อ	๑๑: ๒๓๒
ยศเจ้าคุณสำหรับสตรี	๑๒: ๒๕๐
คำ "ศรีเพ็ชชิ่ง" ตรงกับ "ศรีสรรเพชญ์"	๑๒: ๒๖๔
รัชกาลที่ ๔ ทรงตั้งปลัดผู้หญิง	๑๒: ๒๘๙
นายศรีแก้วทองเงิน	๑๓: ๑๑
ตรัสชมแผนผังพระวิมาน ๓ หลังของวังหน้า	๑๓: ๒๕
กลองประโคมยาม	๑๔: ๒๙๘
การเก็บอัฐิไว้ในบ้าน	๑๕: ๖
ชาวมีพิธีขึงปิ่นเหมือนพิธีตรุษของไทย	๑๕: ๑๐๖
"ขุดบรรณาการ"	๑๗: ๙๕
ทรงตำหนิการพูด ร ล ไม่ชัด	๑๘: ๑๕๒-๑๕๓
การเสด็จประทับ ณ พระราชวังดุสิต	๑๘: ๑๕๔
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงรังเกียจเครื่องสูงวังหน้า	๑๙: ๑๙๔
ห้องพระโรงหน้าของพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานเดิมไม่มีฝา	๒๒: ๑๔๔
ไทยไม่นิยมของไทย	๒๒: ๒๒๖
เงินจีนอักษร, พระ	
คติเรื่องสีของเงิน	๖: ๗

บรรณานุกรมบุคคลที่ใช้อ้างอิง (ต่อ)

เจนนินอักษร, พระ (ต่อ)

จินไว้ทุกข์นุ่งผ้าปาน	๑๔: ๓๑๖
พระราชลัญจกรโลโตคือยศประเทศราช	๑๖: ๑๔๔
ซีสปา (ชาวอินโดเนเซีย)	
รูปภาพขวามีหน้าตาน่าเกลียดน่ากลัว	๔: ๙๙
เซเดส, ยอร์ช	
ชุดคันทันครธม	๔: ๙๗
นครศรีธรรมราชเต็มชื่อ ตามพราลิงเคศร	๑๖: ๓๐๐
ธาตุเจดีย์และปราสาทที่กลางใน	๒๔: ๒๐๑
ดาราธิบดี, พระราชชายาเจ้า	
พระอัฐิของพระเจ้าล้านนา	๑๕: ๑๒
ทิพรัตน์, กรมหลวง	
การปลงพระเกศาไฟเจ้านาย	๒๓: ๑๙
เทียนหม่อง	
ในหมู่บ้านโยเดีย ร้างกุ้ง ชาวบ้านพูดกันเองใช้ภาษาไทย	๑๗: ๑๓
นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยา ทรงชมพระยารัฐานุประดิษฐมหิศรภักดี	๗: ๑๕๙-๑๖๐
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ตรัสเรียกสาม เฒ่าว่า "เจ้ากู"	๑๒: ๒๖-๒๗
ชื่อ เซอร์เจมสบรัก	๑๒: ๒๙๐
นานา, เอ อี	
ผ้าลายย้อมมะหาดคือผ้าลายพื้นขาวดอกม่วง	๑๐: ๑๔๓
เบลี, ออสวอล	
พระพิมพ์ดินดิบของชิเบต	๒: ๙๕

บรรณานุกรมบุคคลที่ใช้อ้างอิง (ต่อ)

- โบราณราชธานีินทร์, พระยา
 กำแพงเมือง เดิมเป็นไม้ระเนียด ๗:๕๐
- ประดิษฐวรการ, พระองค์เจ้า
 เจดีย์ทองในพุทธมณฑลที่ยะลา ๑๔:๑๓
- การหล่อพระพุทธรูปทองบาง
 พระพุทธรูปสำคัญที่นครศรีธรรมราชน่าจะเป็นองค์จริง ๑๕:๑๘๒
- การหล่อพระพุทธรูปตามฤกษ์
 ประสิทธิ์สังคราม (นุช), พระยา ๑๕:๒๓๕
- ลักษณะพระเจดีย์สามองค์
 พระพุทธเจ้า ๑๖:๑๗๐
- ทรงสอนให้ปิดทวารทั้ง ๙ ด้วยใจ ๑๗:๒๘๕
- พันวัสสาอัยยิกาเจ้า, สมเด็จพระ
 รกของราชสกุลวงศ์ราชาศัพท์เรียก "พระสกุล" ๑๑:๘๙
- พิมลธรรม, พระ
 ชาวพ่ายพลมัยก่อนสวดนาคด้วยการอ่านหนังสือ ๗:๓๓๓
- พุทธโฆษาจารย์, สมเด็จพระ
 วิชฌ์หมายความว่าแล้มากรกว่าพิศ ๑๐:๒๑๓
- ญาโณทโยพุทธศาสนิกชนสมาคมมีพระพุทธรูปทำจากอิตาลี
 "พิมาย" คือพระนามพระพุทธรูปเจ้า ๑๓:๑๙
- ความหมายคำว่า "สวรรค์"
 ๒๕:๙๒
- แพทยพงศาว (นาก), พระยา
 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบวรราชนายกประจักษ์ประชรรักษาพยาบาล ๑๓:๒๕-๒๕
- ไพโรสณฑ์สาลารักษ์ (ฮองเทียน), พระ
 คลองอโยธยาที่ต้องอุทมนต์ มีจริง ๗:๑๐๔

บรรณานุกรมบุคคลที่ใช้อ้างอิง (ต่อ)

ฟูแซร์

ประวัติพระพุทธรูป	๔: ๒๕๔
ชาวโยนกทำพระพุทธรูปมีพระเกตุมาลา	๔: ๒๕๖
ภาณุวงศ์, เจ้าพระยา	
หม่อมไกรสรมีอำนาจมาก เพราะว่ากรมวัง	๑๓: ๑๔๐-๑๔๑
มหานีเวศน์, พระยา	
เครื่องแบบข้าราชการสมัยรัชกาลที่ ๕	๓: ๒๖๗
มหาวิรวงศ์ (วัดพระศรีมหาธาตุ), สมเด็จพระ	
การอยู่รวมกันของพระธรรมยุตและมหานิกาย ณ วัดนี้	๒๖: ๑๐
การเลือกพระมาอยู่ ณ วัดพระศรีมหาธาตุ	๒๖: ๑๐-๑๑
มัลลิกา, พระองค์หญิง	
รูปปั้นเจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์)	๑๓: ๑๔๗
ราชศักดิ์, กรมหมื่น	
พระอัยยาศัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ	๑๓: ๒๑
วรวิฒนสุภาพร, กรมหมื่น	
หนังสือไตรภูมิโลกสันฐานที่เยอรมันชื่อไป	๑๑: ๔๒
ทำภาพจับ	๑๑: ๗๔
แผนผังพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทวาราส	๑๑: ๑๔๔-๑๔๖
วันรัตน์, สมเด็จพระ	
เถร	๔: ๗๖
วันรัตน์ (เยง), สมเด็จพระ	
พระกัจจายนและพระควัมปตี เป็นคนละองค์	๒๓: ๒๕๗
วิเชียรศิริ (แจก), พระยา	
นาขันตาสู้แสงสว่างไม่ได้	๑๔: ๒๔๗

บรรณานุกรมบุคคลที่ใช้อ้างอิง (ต่อ)

วิจิตรธรรมปรีชา, กรมหมื่น

เมืองพุกามเรียก ปะกัน แต่เขียน ปะกัม

๔:๔๕

ศาสตรี, พราหมณ์ สุประนันทยา

ปิดทวารทั้ง ๘

๒:๕๖-๕๗

ลักษณะชาวอินเดียและทมิฬ

๔:๓๙-๔๖

สิ่งนับถือของศาสนาพราหมณ์

๗:๒๙๐

ฉัตติ เป็นภาษาทมิฬ คือ หม้อดิน

๑๑:๑๐๖

คำว่าพระเจ้า "เบญจครรม" ที่ถูกคือ เบญจคัพย์

๑๔:๑๗๖

อาวุธ ๑๐ อย่าง

๑๔:๒๒๐

สนิทวงศ์เสนี (ม.ร.ว. ต้น), หม่อม

พระองค์เจ้าสนิทวงศ์ให้ฝั่งศพที่ป่าช้าวัดไทรหลัก

๑๔:๕๑

สัตยานันทบุรีสวามี, พราหมณ์

พิธีปั้นข้าวให้แม่ชื่อ

๑๗:๓

สาธุศีลสังวร, พระ

พระปรากฏพิทุตคยาตอนบนทำด้วยอิฐ

๑๑:๒๖๙

สุโขทัย, พระยา

หุ่นกระบอ

๙:๑๑๗

สุธรรมมนตรี (หนูพร้อม), เจ้าพระยา

แหวนขี้ผึ้ง คือ แหวนขี้ผึ้ง หมายถึง แหวนทองแดง

๒๐:๓๔

สุเมธมนี (วัดชนะสงคราม), พระ

ชื่อเจดีย์ขเวตาคองที่ชาวมอญเรียก

๗:๒๓๗

คำว่า "อาทมาฏ"

๑๒:๓๒๕

อนุমানราชธน, พระยา

"ตราสัง" คือ มัดผี

๒๕:๒๒๐

บรรณานุกรมบุคคลที่ใช้อ้างอิง (ต่อ)

อุทัยธรรม, พระยา

นุ่งผ้าแบบต่าง ๆ

๑๐:๑๖๗, ๑๖๘

บรรณานุกรมหนังสืออนุสรณ์งานศพ (เรียงตามชื่อผู้ตาย)

แก้วนารัฐ, เจ้า

๑๖:๖-๗

เกิดตาย

ตำนานพระธาตุคอกยสุเทพ

มหาวิรวงศ์ (อ้วน), สมเด็จพระ

ประเพ็ชฌาสนาชาวตะวันออก

คำรบ, พระองค์เจ้า

๑๗:๒๑๔, ๒๔๕-๒๔๖

ประชุมกฎหมายไทยโบราณภาคที่ ๑

ธรรมศาสตร์ปรณ ว่าด้วยครุฑตระกูลผิวเมีย พ่อแม่ลูก

กฎหมายลักษณะพิจารณาอาญาจักรและธรรมจักร

คำให้การพราหมณ์จตุณา

๑: ๑๖๗

เคงเหลียน ศรีบุญเรือง

๒๒:๖๔-๗๐

เคงเหลียน ศรีบุญเรือง

พระถังซัมจั๋ง

เครื่องมือควิมล (หญิง)

๑๗: ๒๔๐-๒๔๑

เครื่องมือควิมล (หญิง)

ตำราปรุงอาหาร

เทพเวที, พระ. วัดมกุฏกษัตริยาราม

ความฉลาด

นันทา ชุตินทร, ม.ร.ว.

ปัจจุบันพยาบาล

โบราณคดี

ยากันแก๊โกรธ

บรรณานุกรมหนังสืออนุสรณ์งานศพ (เรียงตามชื่อผู้ตาย) (ต่อ)

จินตบุรินทร์กานถ, กรมพระ ๒๖: ๔๙-๕๑

จินตบุรินทร์กานถ, กรมพระ-ผู้แปล

จินต कुमारชาตก

เจียงคำ, หม่อม ๑๘: ๑๑๐

อนุমানราชชน, พระยา; และ สารประเสริฐ, พระ

กามนิต

เชย วิมลวานรินจชัย ๑๗: ๒๓๐

นเรศวรฤทธิ, กรมพระ

เรื่องประเทศอเมริกา

ปกิณกถา

เมธาธิบดี, พระยา

ศิลปกรรมของจีนทุกสมัย

สุนทรภาศิต, ชุน

พระเป็นเจ้าของเจ้าและผู้มีชื่อเสียง

เชื้อ วัฒนวงศ์, หม่อม ๒๑: ๑๒๔-๑๒๖

จงกลณี วัฒนวงศ์

อาหารคนป่วย

ดุลยภรณ์พิฑารณ, พระ

บิดามารดากับบุตร

บริหารบูรวิรัชต์, หลวง

เรื่องพระพุท ธบาท สระบุรี

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

เรื่องพระคุณห เศษ

สุขุบายกถา

ศูนย์วิทยุวิทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรมหนังสืออนุสรณ์งานศพ (เรียงตามชื่อผู้ตาย) (ต่อ)

ดำรงธรรมสาร (สร้าง วิเศษศิริ), พระยา ๒๐:๑๖๔

ฉันทไมโกธ

บทรัฐนิยม

ถาวรมงคล ไชยันต์, ม.จ.

๒๑: ๙๗-๙๘

สุริยพงศ์พิสุทฺธแพทย์ (กระจำง), หลวง

การปฐมพยาบาลในยามฉุกเฉิน

ธรรมสารเนติ, คุณหญิง

๕: ๔๖

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

ธำรงนาวาสวัสดิ์, คุณหญิง

๑๒: ๓๔-๓๖

กฎหมายและระเบียบว่าด้วยการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร

การทำสวนผลไม้และสวนครัว

ความมุ่งหมายของการศึกษา

แนวสอนจริยศึกษาสำหรับตำรวจ

มิตรพลี

ไว้อาลัย

ระเบียบวิธีปฏิบัติราชการของทบวงการเมือง

เอกสารเรื่องความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา

นครพระราม (สวัสดิ์ มหากายี), พระยา ๑๓: ๑๔

ตำราราชานูภาพ, สมเด็จพระยา

เครื่องถ้วยไทย

ตำนานวังหน้า

นครเมืองน่าน, พระเจ้า

๑: ๑๑๙-๑๒๐

ราชวงศ์สุพรรณภูมิ

นางนพมาศ

๑: ๑๖๗

บรรณานุกรมหนังสืออนุสรณ์งานศพ (เรียงตามชื่อผู้ตาย) (ต่อ)

- บริษัท (สาย ณ มหาชัย), พระยา ๒๐:๗๐
 อุนมานราชชน, พระยา
 แหลมอินโคจีนสมัยโบราณ
 โบราณราชธานี, พระยา ๑๐:๒๐๘
 คำราราชาภาพ, สมเด็จพระยา
 วินิจฉัยเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา
 ประชาชีพ เป็นกองซ้อน (แยม แสงชูโต), พระยา ๒๑:๑๘๗
 ประชุมสุภาภิตสุนทรภู่
 ประชุมประชานารถ (ม.ร.ว.ชาย ฉัตรกุล), พระยา ๒๑:๘๘-๘๙
 การป้องกันภัยทางอากาศ
 ปิฎกโกศล, พระ
 ธรรมะ
 แน้ว, คุณ ๑:๑๖
 คำราราชาภาพ, สมเด็จพระยา
 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒
 พจนปรีชา, พระยา ๑๘:๑๑๔, ๑๓๘
 กล้วยไม้
 มหาศักดิ์พลเสนา, กรมพระราชวังบวร
 นิราศเสด็จไปทัฬหายุจนบุรี
 บทกลอน
 พรหมราย, พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ๑:๑๔
 คำราราชาภาพ, สมเด็จพระยา
 เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป
 พร้อมพงศอธิราช, พระองค์เจ้า ๑๗:๒๔๖-๒๔๗
 อุนมานราชชน, พระยา

บรรณานุกรมหนังสืออนุสรณ์งานศพ (เรียงตามชื่อผู้ตาย) (ต่อ)

พร้อมพวงศักราช, พระองค์เจ้า (ต่อ) ๑๗:๒๔๖-๒๔๗

อนุমানราชชน, พระยา

ตำนานสกุลกากร

แหลมอินโดจีนสมัยโบราณ

พิพิธมนตรี (ปุย กชเสนี), พระยา

ตำราช่างภาพ, สมเด็จพระยา

ลำดับสกุลกชเสนีกับโบราณคดีมอญ ๑๖:๓๑๗

ไพบุลย์สมบัติ, พระยา ๑๔:๒๒๔, ๒๒๖

พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์

มนตรีสุริยวงศ์ (เขียน บุนนาค), พระยา ๒๐:๑๓๓

ที่ระลึกจัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร

แมนเขียน, พระองค์เจ้า ๑๖:๓๔๗

เฉลิมพระยศเจ้านาย พิมพ์ครั้งที่ ๒

ราชนิทล, พระยา ๑๓:๘๑

รุ่นระลึก

รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี ๒๔:๔๑-๔๒

"ลำควน" ๒๐:๒๒๓

ใจความของพระพุทธศาสนา

วงษา, เจ้าพระยา ๒๑:๑๕๔

ประวัติกระทรวงเกษตร

ประวัติเจ้าพระยาวงษา

สหกรณ์

วนิตาพิจาริณี ๕:๑๘๗

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

สาริตรี

บรรณานุกรมหนังสืออนุสรณ์งานศพ (เรียงตามชื่อผู้ตาย) (ต่อ)

วรจันทร์, ท้าว ๒๑:๘๕

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา

ดำรงพีธีตรุษ

ธานีนิติ, พระองค์เจ้า

ประวัติและเรื่องอิเหนา

พุทธโฆษาจารย์, สมเด็จพระ

ธรรมะ

วรวงศ์พัฒน, เจ้าพระยา ๒๔:๕๒

ประวัติเจ้าพระยาวรวงศา

สุวรรณภูมิวงนาสังการ

วิเชียรคีรี (ขม ณ สงขลา), พระยา; สมบุญ, คุณหญิง

และราชพัสดุกริมฉลน (อัน ณ สงขลา) ๑๗:๒๓๒-๒๓๓

เรื่องเที่ยวที่ต่างๆ ภาคที่ ๖

วิเชียรคีรี, พระยา ; และศรีธรรมมาธิเบศร์, เจ้าพระยา

พงศาวดารเมืองสงขลา

วิเศษคุณนัทร, พระยา ๒๑:๑๐๖

ผู้ปกครองเด็กนักเรียน

มณฑลเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

หัวใจนักรบ

วิชาการฝีมือแผนกพิภระดาษ

วุฒิการบดี (เพื่อง พรหมจินดา), พระยา

อริธัมมัตถสังคหย่อ ๑๘:๒๑๐

ศรีนาคสวาทิ, พระองค์เจ้า ๑๖:๘๓

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย

บรรณานุกรมหนังสืออนุสรณ์งานศพ (เรียงตามชื่อผู้ตาย) (ต่อ)

ศิริจุลเสวก, พระยา

๑๒: ๓๖

ประชุมพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ

สุริยพงศ์พิสุทธิแพทย์ (กระจำัง), หลวง

ปัจจุบันพยาบาล

สุธรรมมนตรี, เจ้าพระยา

๕: ๑๘๗

ประชาภิจักรจักร (เข้ม), พระยา

พงศาวดารโยนก

สุภาพ กฤดากร, หม่อม

๘: ๖-๗

ศิลาจารึกกัลยาณี หงสาวดี พม่า

สุรียานุวัตร, พระยา

๑๐: ๒๕๖-๒๕๗

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

พระบรมราชาโฆวาทและพระราชหัตถเลขา-

ทรงมีพระราชทานแด่มหาอำมาตย์เอก พระยาสุรียานุวัตร

ด้ว ลพานุกรม

ถั่วเหลือง รำข้าว

ไว้อาลัยแด่พระยาสุรียานุวัตร

สุริยพงศ์พิสุทธิแพทย์ (กระจำัง), หลวง

ใจความของพระพุทธรูปศาสนา

สุรียานุวัตร, พระยา

เรื่องธนาคารแห่งชาติ

เสียง พนมยงค์

๙: ๒๙๔-๒๙๕

เกษตรและการประมง, กรม

คำแนะนำและข้อสะกิดใจในการทำงาน (และประวัตินายเสียง พนมยงค์)

คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศ แผนกคดีบุคคล

บรรณานุกรมหนังสืออนุสรณ์งานศพ (เรียงตามชื่อผู้ตาย) (ต่อ)

เสียง พนมยงค์ (ต่อ)

๙: ๒๙๔-๒๙๕

คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหุ้นส่วนบริษัทและสมาคม

ดีเรก ชัยนาม

การสิ้นสุดแห่งสภาพนอกอาณาเขตในกรุงสยาม

เดวิดส์, วิล

ความเป็นอยู่ของประชาชนสมัยพุทธกาล

ปาฐกถา เรื่องใจความสำคัญในพระไตรปิฎกครั้งที่ ๕

พระราชบัญญัติโรคติดต่อพุทธศักราช ๒๔๗๗

วิจิตรวาทการ, หลวง

มูลเหตุแห่งศาสนา

เสริมสาสดี, ม.จ.

๒๑: ๑๒๕

การรถไฟไทย

อภิรักษ์ราชฤๅ (ถึก เสมรสุนทร)

๒๐: ๑๓๓-๑๓๔

ณรงค์วิชุด (เลื่อน ณ นคร)

จดหมายเหตุ ร.ศ. ๑๑๒

อรพินท์เพ็ญภาค, พระองค์เจ้าหญิง

๙: ๒๗๔

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

เรื่องวิจารณ์พงศาวดาร

อรุณ อมาตย์กุล

๒๐: ๗๐

จินดาภิษ (จำลอง สวัสดิ์ชูโต), พระยา

เมืองแก้วยามมหาสงคราม

อรรถการยบดี (ขุ่ม อรรถจินดา)

๑๔: ๙๗

เตรียมตัวก่อนตาย: ศราท ธรรม, อธิษฐานธรรม, วิปัสสนานัย

พระราชบัญญัติบางอย่าง

บรรณานุกรมหนังสืออนุสรณ์งานศพ (เรียงตามชื่อผู้ตาย) (ต่อ)

อักษร, ม.จ.หญิง

๑๗: ๒๓๑-๒๓๒

ทองสุก, พระมหา

พระพุทธปัจฉิมวาจา

ปกิณชาธรรม

พระราชวิจารณ์

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระพรยา

หัวใจกัมมัฏฐาน

อภาพรรณี, พระองค์เจ้าหญิง

๑๔: ๒๓๙

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๑ เรื่องเขมรและญวน

: อิม

๑: ๔

คำให้การชาวกรุงเก่า (ฉบับใหม่)

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง

กฎมนเฑียรบาล

ราชสกุล

๑: ๑๖๔

ราชสกุลและเครื่องราชูปโภค

๑: ๑๖๖

พิธี ๑๒ เดือน

๑: ๑๗๑

ภาษาที่ใช้ในกฎมนเฑียรบาล

๓: ๒๖

กำหนดศักดิ์กษัตริย์

๓: ๓๑

พิธีเดือน๑๒ มี จดลงเปรี๊ยะ สดขุด ลอยโคม

๔: ๒๒๒

ต้นไม้ทองเงิน

๕: ๓๖๘

กลิ้งพรหม

๙: ๒

พิธีสนามใหญ่ว่ามีระบำข้ามขวา

๑๐: ๕๔, ๙๗

ยศศักดิ์ของไทย

๑๒: ๑๓๓

พระนามพระบรมไตรฯ

๑๒: ๒๖๓

สร้อยพระนามพระบรมไตรฯ

๑๒: ๓๐๒

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

กฎมนเฑียรบาล (ต่อ)

วิธีจับข้าง	๑๓:๘๑	
ไทยเกี่ยวข้องกับมะละกาแต่โบราณ	๑๗:๑๗๗, ๑๗๙	
ถมายาคำสำหรับขุนนางศักดินา ๑๐,๐๐๐ กินเมือง		๑๘:๒๘๑
ยานสำหรับศักดินาต่างๆ	๑๙:๒-๓	
เครื่องราชูปโภคเสวตฉัตร	๒๐:๒๑๗	
อภิมุม ๒ ชั้น ในพิธีออกสนามใหญ่	๒๑:๑๖๙	
ชื่อกรมข้างอัครมุข	๒๓:๘๐	
พิธีเดือนต่างๆ ของไทย	๒๓:๑๗๘	
พระราชพิธีเดือน ๑๒	๒๓:๒๔๔	
ห้ามตีโหนดทับรับฉิ่งในสระแก้ว	๒๔:๒๙	
คำว่า "ควาน"	๒๖:๑๘๑	
กฎหมายตรา ๓ ดวงลักษณะกบฏศึก		
พระนามพระนเรศวรมหาราช	๑๒:๒๒๙	
สร้อยพระนามพระเอกาทศรถ	๑๒:๓๐๒	
สร้อยพระนามพระมหาจักรพรรดิ	๑๒:๓๐๓	
กฎหมายตรา ๓ ดวงลักษณะโจร		
สร้อยพระนามพระเจ้าอู่ทอง	๑๒:๒๙๒	
กฎหมายตรา ๓ ดวง (เพิ่ม) ลักษณะโจร		
สร้อยพระนามพระเจ้าอู่ทอง	๑๒:๒๙๒-๒๙๓	
กฎหมายตรา ๓ ดวงลักษณะตุลาการ		
พระนามพระเจ้าแผ่นดิน	๑๓:๑๓	
กฎหมายตรา ๓ ดวงลักษณะเบ็ดเสร็จ		
วรรณยุกต์ไม้ตรี ไม้จัตวา	๒:๒๔๔, ๒๔๒	
สร้อยพระนามพระเจ้าอู่ทอง	๑๒:๒๙๒	

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

- กฎหมายตรา ๓ ดวงลักษณะพยาน
 สร้อยพระนามพระเจ้าอยู่หัวอง ๑๒:๒๘๕
- กฎหมายตรา ๓ ดวงลักษณะพระธรรมนูญ
 ตรา ๑๒:๒๖๘
- กฎหมายตรา ๓ ดวงลักษณะรับฟ้อง
 สร้อยพระนามพระเจ้าอยู่หัวอง ๑๒:๒๙๓
 สร้อยพระนามพระมหากษัตริย์ ๑๒:๓๐๓
 สร้อยพระนามพระนารายณ์มหาราช ๑๒:๓๐๔
- กฎหมายตรา ๓ ดวงลักษณะลักพา
 สร้อยพระนามพระเจ้าอยู่หัวอง ๑๒:๒๙๒
 พระนามพระเจ้าแผ่นดิน ๑๓:๑๔
 ชื่อหัวเมืองเหนือสมัยพระเจ้าอยู่หัวอง ๒๐:๒๖๙
 ชื่อเมืองพิษณุโลก ๒๔:๒๔๒
- พ.ศ. ๑๘๘๘ กรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยามีศักดิ์เสมอกัน ๒๕:๑๑๑
- กฎหมายตรา ๓ ดวงลักษณะอาญาราชูรี
 สร้อยพระนามพระเจ้าอยู่หัวอง ๑๒:๒๙๒
- กฎหมายตรา ๓ ดวงลักษณะอาญาหลวง
 สร้อยพระนามพระเจ้าอยู่หัวอง ๑๒:๒๙๓
- กฎหมายตรา ๓ ดวงลักษณะอุทธรณ์
 สร้อยพระนามพระเจ้าอยู่หัวอง ๑๒:๓๐๔
- กฎหมายทำเนียบศักดินาพลเรือน
 กรมพระคลังสวน ๓:๒๐๓
 ชื่อพื้นเมืองโบราณ ๑๒:๑๒๙
 กรมกลาโหมและกรมมหาดไทย ๑๔:๓
 แบ่งข้าราชการเป็น ๓ ภาค ๒๐:๑๗๙-๑๘๐

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

กฎหมายทำเนียบศักดินาพลเรือน (ต่อ)

- ตราตำแหน่งรูปสัตว์ ๒๒: ๒๔
- ชื่อชนกต่างจำพวก ๒๔: ๒๒
- กฎหมายในกรมศักดินา
สร้อยพระนามพระเจ้าปราสาททอง ๑๒: ๓๐๔
- กฎหมายพระธรรมนูญ
สร้อยพระนามพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง ๑๒: ๓๐๓
- กฎหมายราชบุรี เล่ม ๑
กรมศักดิ์สำเร็จ ๑๒: ๒๑๓
- กฎหมายลักษณะกบฏศึก
พระนามสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๑๒: ๒๒๔
- กลอนเพลงยาวพระนามพระเจ้าลูกเธอรัชกาลที่ ๑
พระนามพระโอรสธิดารัชกาลที่ ๑ ๒๓: ๗
- กาพย์สารวิลาสินี
กาพย์กลอน ๒๐: ๓๔
- กำหนดการงานฉลองวันชาติ ๒๔๘๖
แบบโคลง ๔ ๒๖: ๘๗
- กำเนิดไทย
อาณาเขตดั้งเดิมของไทย ๑๖: ๓๔-๔๐
ครอเฟ็ด, จอน
- หนังสือของจอน ครอเฟ็ด (ไม่ทราบชื่อ)
พรรณนาการเข้าเฝ้ารัชกาลที่ ๒ ๑๖: ๑๗
- คัมภีร์กรมปุราณ
รูปพระอิศรจรมอยู่ในข้าง ๒: ๑๖๔-๑๖๕

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

คัมภีร์จุลบุท ๓ การวงศ์

ประวัติพระร่วงและพระเจ้าอู่ทอง ๙: ๘๔-๘๕

ชื่อกรุงศรีอยุธยา ๑๒: ๑๘๕

คัมภีร์ธรรมเจดีย์

ท้าวแสนปม ๑๖: ๓๒๘

คัมภีร์ธรรมบท

อมนุษย์เข้าไปหากินในแดนมนุษย์ ๑๙: ๕๐

คัมภีร์ปุราณะ

เทพเจ้าพวกปุราณิกใดที่ ๓: ๒๖๓

คัมภีร์พระวินัย

อาบัติของภิกษุผู้ม้ายักษ์ ๑๙: ๕๑

คัมภีร์พราหมณ์ศาสตร์ทวารทสพีธี

พิธีสมโภชขึ้นพระอู่และพิธีสมโภชจรคปัดพี ๑๘: ๗๖-๗๘

คัมภีร์พุทธประวัติ (ภาษาจีน)

ได้หนังสือจากพระยาธรรมาธิกรณ์ ๒๓: ๑๘๓-๑๘๔

หนังสือนี้มีเรื่องปาฏิหาริย์มาก ๒๓: ๑๙๖-๑๙๗

คัมภีร์มหาปุริสลักขณ

พระพุทธบาท ๑๙: ๔

พระคัมภีร์ผู้มีจริง ๑๙: ๑๗

พระพุทธลักษณะ ๒๖: ๕

คัมภีร์มหาวงศ์พงศาวดารลังกา

โลหะปราสาทแห่งเมืองอนูราชบุรี ลังกา ๑๐: ๑๐๔

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนา ๑๔: ๑๕๑

พระมหาเถรแห่งอินเดียไปเผยแผ่พุทธศาสนา ๑๔: ๑๕๒

พระเจ้าอชุตคามณีแห่งลังกา ๒๔: ๒๘๑

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง . (ต่อ)

คัมภีร์มูลเวทยากรณี (ภาษามคธ)

ผู้แต่งหนังสือ เล่มนี้ ๒๓: ๑๙๗, ๒๐๑

คัมภีร์ลลิตวิสทาระ

พระพุทธเจ้า ๔๖ องค์ ๑๘: ๗๕

คัมภีร์เวท

เทพพวก เวติก ไคตี ๓: ๒๖๓

คัมภีร์สังคีตรัตนากร (ภาษาสันสกฤต)

เครื่องดนตรี ๒๔: ๕๔

คัมภีร์อภิธานปัทมปิคา

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ๑๐: ๒๘

คัมภีร์อมรโกศ

เป็นพจนานุกรมหรือไวยากรณ์ ภาษาสันสกฤต ๔: ๒๓

คัมภีร์อมิตายะ

พระพุทธเจ้าประทับ ณ เมืองสุขาวดี ๑๙: ๒๙๑

คำให้การขุนโขน

พระพุทธบาท ๒๑: ๑๔๕

คำให้การขุนหลวงหาวัด

หนังสือเล่มนี้ ก.ศ.ร. กุหลาบนำออกพิมพ์เป็นเรื่องแรก ๑๑: ๙

พระร่วงและนิทานเรื่องผู้มีบุญต่าง ๆ ๑๕: ๒๗๑-๒๗๒

คำให้การชาวกรุงเก่า

สมโภชพระราชมาร ๑๐: ๒๙๐

สร้อยพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ๑๒: ๓๑๘

พิธีสมโภชลูกหลวง ๑๘: ๗๙

พระราชนิพนธ์ กุรุงศรีอยุธยา ๒๒: ๒๒๑

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

โคลงกรรณ "ศาล เจ้า เบิก ไพร" โดย นายฉ่ำปราชนม์

๒ บทแรก

๒๖: ๑๗๐, ๑๗๗

จดหมายเหตุของราชทูตไทยที่พาพระอุบาลีไปลังกา ในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ

พรรณนาหนทางที่เรือราชทูตไป

๑๗: ๑๔๗

จดหมายเหตุจีน "ชู-ฟัน-ชี" (Chu-fan-chi)

พงศาวดารมลายู

๖: ๑๗๔

จดหมายเหตุจีนเรื่องทางไมตรีระหว่างจีนกับไทย แปลโดย พระเจนสินอักษร

พระเจ้ากรุงจีนราชวงศ์หงวนให้ราชทูตมาเจริญไมตรีกับไทย

พ.ศ. ๑๘๒๕ และพระเจ้าเสียมก๊กไปเมืองจีน พ.ศ. ๑๘๓๗

๕: ๑๓๗

ไทยเคยเกี่ยวข้องกับมละกะมานาน

๑๗: ๑๗๗-๑๗๘

จดหมายเหตุจีน "หวงเจียวุ้นนูนเทียนเต้า"

คำว่าสยาม

๒๕: ๘๘-๘๙

จดหมายเหตุญี่ปุ่น (ซึ่งเซอร์เออเนสต์สะเตา ค้นพบ)

ออกญาเสนาภิมุข (ยามาดา)

๕: ๒๕๙-๒๖๐

จดหมายเหตุตุลลังกา (ที่มาขอคณะสงฆ์ไปตั้งสมณวงศ์ให้มีในลังกาทวิป
มีพิมพ์ใน "ประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวิป")

ราชทินนามพระสังฆราชและสมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ที่ลงท้ายนามว่า

คามวาสีและ อรัณวาสี

๑๒: ๙๓

พระสังฆราชมีพัดแฉกและพัดงาสามตั้งข้างละ ๑

๑๕: ๓๐๐

จดหมายเหตุโปรตุเกส

ไทยเคยเกี่ยวข้องกับมละกะช้านาน

๑๗: ๑๗๗, ๑๘๐

จดหมายเหตุราชาภิเษกครั้งกรมขุนพรพินิต (ตำราราชาภิเษกครั้งกรุงเก่า)

พระแสงอัษฎาวุธ

๕: ๓๕๗

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

จดหมายเหตุราชธานีเขก เรื่องทูตไทยไปอังกฤษ (กรมหมื่นเทววงศวิโรทัย)

พิมพ์แจกในงานศพนายพิณเทพเฉลิม (ขุนนาค) บิดาหม่อมเพ็ญ

พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้น บุนนาค) เป็นราชทูตไปอังกฤษ ๑๙: ๑๙๒

จดหมายเหตุเรื่องพระราชไมตรีระหว่างกรุงจีนกับกรุงสยาม แปลจาก

จดหมายเหตุจีน โดยพระเจงเจินอักษร (ตัน สุกใจ)

จิมก้องกรุงจีนและห้องของพระเจ้ากรุงจีน ๑๖: ๑๙๙; ๑๗: ๒๐๔

จดหมายเหตุวันวลิต

ออกญาเสนาภิมุข (ยามาดา) ๕: ๒๕๙

จอมเกล้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

ขุมนุมพระบรมราชาธิบาย

พระเสียม ๑๑: ๒๐๔

พระราชลัญจกรประทับพระราชสาส์นไปจีน ๑๖: ๙๓

พิตรอง ๑๘: ๔๙

(พระราชนิพนธ์ทรงแต่งพระราชทานดอกเตอร์ตัน ลงพิมพ์ใน

"ไชนีสรีปอลิตอรี" ของจีน พ.ศ. ๒๓๙๔)

พระเจ้าอุ่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยา ๒๔: ๒๖๔

เรื่องงานบรมบรรพต

ลูกเธอเป็นเอก น้องเธอเป็นโท ๓: ๑๒๒

"เรื่องลงสรงโศกนิต" ในขุมนุมพระบรมราชาธิบาย

การสร้างตำราใหม่ว่าด้วยพิธีการเกี่ยวกับเจ้านายประสูติ ๑๘: ๘๓

เรื่องว่าด้วยการในพระพุทธรูป

ลักษณะเถน ๓ ประการ ๓: ๑๒๒

สมณสาส์น

ชื่อที่เรียกว่าพระธรรมยุติ ๒๒: ๒๐๒

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

จามเทวีวงศ์

พระพุทธรูปละโว้ที่ลำพูน ๒:๖๗

จารึกกัลปาวดี

พระเจ้านรปดิสีทศูกรองพุกาม ๑๐:๑๑

พระมหาเถระอุตตราชีวะไปลังกา ๑๐:๑๓

พระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์ที่นพทศศาสนาในรามัญประเทศ ๑๒:๙๒

จารึกที่ฐานรูปพระอิศวรแห่งเมืองกำแหงเพชร (ปัจจุบันอยู่ ณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ)

พระเจ้าอยู่หัว ๒ พระองค์ ๙:๒๗๗; ๒๔:๒๔๕

จารึกเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อรัชกาลที่ ๓

สร้างหอพระเทพบิดร ๑๓:๒๒๙

จินตตามณี

วรรณยุกต์มีใช้ครบทั้ง ๕ เสียง ๒:๒๕๐-๒๕๑

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

กาพย์เห่เรือ

บทชมโฉม ๒๖:๖

พระราชพิธี ๑๒ เดือน

รายชื่อวัดที่มีพระศรีธรรม ๑๘:๑๗

พระเจ้าแผ่นดินจุดเทียนวิสาขบูชาอื่น ๒๔:๖

การถวายผ้าจำนำพรรษา ๒๖:๒๒

พระราชวิจารณ์

กรุงศรีสัตนาคมนุติในสมัยพระเจ้าตากสินฯ ๖:๒๔๔

เสด็จประพาสมณฑลมลายู

เสด็จเสียบหัวเมืองบักซำได้ฝ่ายตะวันตก ร.ศ.๑๐๙ ๑๙:๒๖๓

เฉลิมพระยศเจ้านาย

สร้อยพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ๒๐:๒๔๓

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

ชีวสี, ลับเบ เคอะ

(จดหมายถึงเพื่อน)

วิธีการปกครองแผ่นดินสมัยพระนารายณ์

๑๓: ๑๑๖

ตำแหน่งออกญาอมราช

๑๓: ๑๒๗-๑๒๘

ชาตกุริหัต

มนุษย์อาจสมพงษ์กับอมมนุษย์ได้

๑๔: ๕๐

ชินกาลมาลินี

วัดเจติยเจ็ดยอด เชียงใหม่

๒: ๗๒

เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเรียกว่า ราชา

๖: ๑๗๔

ซิลเดอรั

พจนานุกรมภาษาบาลี

มาตรานับเวลา

๑: ๒๐

คำว่า วิฆาสาท

๓: ๒๘๑

คำว่า อาราม

๕: ๑๐๕

คำว่า อรรถุญ และฉวน

๕: ๑๔๐

คำว่า กลาโหมและมหาดไทย

๑๒: ๑๘๒

คำว่า กลาโหม

๑๔: ๑

เบญจตุรียงค์

๑๔: ๓๒๕

คำว่า กิยา ซึ่งแปลว่าหนี

๑๕: ๑๔๔

คำว่า สุวสติ (สรวสติกะ)

๑๕: ๒๓๖

คำว่า พระแสงตรีศูล

๒๑: ๖๐

คำว่า ตะบะและโยคะ

๒๑: ๑๙๒

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ โปรดใช้อ้างในการแปล-

ศัพท์ภาษาบาลี

๒๒: ๑๙๐

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

ซีดีเคอร์

พจนานุกรมภาษาบาลี

คำว่า เมขลา	๒๒:๒๑๑
คำว่า นกสาริกา	๒๕:๒๒๓
คำว่า ภมร	๒๕:๒๒๓
คำว่า มธุรมาส	๒๖:๔๕
คำว่า อักโขหิณี และอักเซาหิณี	๒๖:๕๑
คำว่า พระปาเลสัย	๒๖:๘๔
คำว่า กิन्नร	๒๖:๑๐๐
คำว่า คณา	๒๖:๒๑๙
คำว่า ฉันทา	๒๖:๒๓๖

ไชยวิชิต (เผือก), พระยา

โคลงเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่๓

วัดราชโอรส เป็น "วัดนอกอย่าง" ๒๕:๒

ตำรงราชานูภาพ, สมเด็จพระยา

กฎมนเทียรบาลพม่า

พราหมณ์ ๑๔:๒๙๖

จดหมายเหตุประพาสต้น

การเสด็จประพาสต้นของรัชกาลที่ ๕ ๑๙:๒๙๔

ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์

ตรามหาอุณาโลม ๔:๑๓๓

ตำนานพุทธเจดีย์สยาม

พระพุทธรูปปางเทศธรรมจักร ๒:๑๗

ตำนานมโหรีปี่พาทย์

เครื่องดนตรี โทน และทับ ๒๔:๓๖, ๔๓

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง : (ต่อ)

ตำราจรรยาบรรณ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา

๒๔: ๕๔

ดำรงราชานุภาพ

ทรงสืบสวนจากดำรงราชานุภาพ

๒๓: ๒๔๕

ดำรงราชานุภาพ เรื่องขุนช้างขุนแผน

ลูกแก้วยอดพระเจดีย์ชัยมงคล

๑๒: ๑๘๘

ไทยรบพม่า

การเกี่ยวข้องกับระหว่างไทยกับพม่า

๗: ๓๐๕

ประติษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป

ตั้งเมืองสมุทรปราการสมัยกรุงศรีอยุธยา

๑๒: ๒๖๑

พระนามพระเจ้าแผ่นดิน"พระเอกาทศรถ"

๑๒: ๒๖๔

สร้อยพระนามพระเจ้าแผ่นดิน

๑๒: ๓๑๘

สร้อยพระนามพระเจ้าบรมโกศ

๑๒: ๓๒๐-๓๒๒

มีจดหมายเหตุตราขุดไทยที่พาพระอุบาลีไปลังกาลงพิมพ์

ในหนังสือนี้

๑๗: ๑๙๗

"เรื่องตั้งเจ้าพระยามนระศรีธรรมราช" ในเทศาภิบาล

พระอุททาโลมท่าแห่ง

๑๔: ๑๒๒

เรื่องเที่ยวเมืองพม่า

แผนผังเมืองสารเขตพม่า เป็นรูปไข่

๒๐: ๒๖๕

เรื่องเรารบพม่า

คำนสิงขร

๑๙: ๓๐๗

อธิบายพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

จิมก้องและทองของกรุงจีน

๑๖: ๑๙๙

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

เรื่องตั้งพระราชอาชญาต่อผู้ใหญ่

ประวัติสมเด็จพระพุทธเจ้า (ศรี)

๒๒:๒๐๑

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, และ สมมตอมรพันธ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

ประวัติสมเด็จพระสังฆราช

พิศมัย

๑๖:๓๒๒

คำรณราชานุภาพ, ม.จ.

พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

ราชประเพณีสมัยกรุงศรีอยุธยา

๑:๑๖๕

เดวิดส์, ริส (Davids, Rhys)

อินเดียสมัยพระพุทธศาสนา (Buddhist India)

นักบวชพวกอาชีวก

๑๔:๑๔๑

ตำนานพระมหาธาตุทวารวดี

ฝังพระบรมธาตุในแผ่นดิน

๒๒ ๑๕๓

ตำนานพระสิงห์

แยกอาณาเขตสุโขทัยเป็น ๒ภาค

๑๖ ๓๓๑

ตำนานพระสิหิงค์

นครศรีธรรมราชเคยเป็นที่ตั้งคณะสงฆ์ลังกาครั้งที่ ๑๐: ๑๖

สร้างเมืองชัยนาท

๒๕:๑๐๘

พจนานุกรม

๒๕:๑๒๐

ตำนานสถานและวัตถุต่างๆ ที่รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้าง

พระพุทธมนต์

๑๔:๒๐

ตำนานกระบวนเพชรพวงพยุหยาตรา

เรือกระบวนเสด็จ

๒:๒๒๖

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง : (ต่อ)

ตำรากระบวนเพชรพวงพญายาตรา

ฉัตรพระคชาธาร ๒๐: ๒๔๑

พระปีย์ ๒๓: ๒๑๕

ตำราซี่ข้าง (สมัยพระนารายณ์)

นุ่งผ้าแบบต่างๆ ๑๐: ๑๖๙

คำว่า "สารเข้า" ๒๔: ๑๒๘-๑๒๙

ตำราทนนชัยบาท

ผู้อำนวยการพิธีเกี่ยวกับข้าง ๒๖: ๑๖๔

ตำราบัญชีราชาภิเษก

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ๑๐: ๖๕

ตำรายันต์ลงเครื่องพิธีสังครามของหลวง (ท่านมงคลเทพ (ใจ)-

รักษาไว้ ณ วัดพระเชตุพน

ยันต์ ๒๑: ๑๗๕

ตำราราชาภิเษกครั้งกรุงเก่า (กรรมการข้าราชการมีเจ้าพระยาเพชรพิไชย-

เป็นประธานจดถวายเมื่อรัชกาลที่ ๑)

พิธีราชาภิเษกสมัยรัชกาลที่ ๒ ๑: ๕๑

ตำราสมโภชเค็อน

การขึ้นพระอุทอง ๑๙: ๓๑๒

ตำราสร้างพระพุทธรูป (ต้นฉบับได้จาก ม.จ.ปิยภักดีนาถ)

รายชื่อนายช่างสมัยกรุงศรีอยุธยา ๑: ๖๑

ศิลปะสถาปัตยกรรม

แปลงตัวไปขอชาวเบ็นมิเกตุในสำนักพระดิศเดร ๑๙: ๕๐

ไตรภูมิโลกวินิจจัย

สัตว์ทิพย์พนต์ ๑๙: ๒๗๐

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

ไตรภูมิโลกสัตฐาน

เป็นหนังสือที่เก็บความมาจากพระบาลี ๒๓: ๔

แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓ ภาค ๖ พ.ศ. ๒๔๕๘

ระเบียบแห่งการแสดงความเคารพของภิกษุ ๕: ๒๗๖-๒๘๔

ท้าวสูงหรือเจือง

โคลงคั่นในหนังสือเล่มนี้เป็นแบบทางอีสานที่เก่ามาก ๒๖: ๒๐๒

ทำเนียบข้าราชการกรมช่าง

ตำแหน่งพระศรีสิทธิกรรม ๒๐: ๒๖๓

ทำเนียบศักดิ์นา

ยศศักดิ์ของไทย ๑๒: ๑๓๓

ตรา ๑๒: ๒๖๘

ตราตำแหน่งข้าราชการ ๑๕: ๒๔๕-๒๕๑

ทำเนียบศักดินาข้าราชการหัวเมือง

ชื่อเจ้าเมืองมโนรมย์ ๒๐: ๒๖๒

ทำเนียบศักดินาพลเรือน

ชื่อภาษาจีนนายสำเภาหลวง ๒: ๒๔๕

ชื่อ "ประแดง" และ "กุมภวาดี" ๑๒: ๒๓๙-๒๔๒

สร้อยพระนามพระบรมไตรฯ ๑๒: ๓๐๒

ตราจักรสมัยพระบรมไตรฯ ๑๒: ๓๑๖

ทำเนียบศักดินาหัวเมือง

สมัยกรุงศรีอยุธยาไม่มีชื่อเมืองตะกั่วป่า ๖: ๑๘๘

สร้อยพระนามพระเอกาทศรถ ๑๒: ๓๐๑-๓๐๒

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา

กิจจานุกิจ

พระพุทธรูปเจ้าฟ้าพรธาดาในดาวดึงส์ ๒๓: ๑๙๖

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

เทวทูตสูตร

ไม่มีเทวดาเป็นเทวทูต

๒๓: ๑๒๑

เทศนามหาชาติคำหลวง

ประกาศกัมพูชัย

๓: ๑๐๒

เสียงข้างเหมือนเสียงแตร

๕: ๑๐

สมัยพระบรมไตรฯ เรียกบรรพชิตว่า "เจ้ากู"

๑๒: ๒๖

กลองอาณันท์ เกวี่

๑๕: ๑๙, ๓๓

คำว่า แพนง เขิง

๑๖: ๑๔๕

สรรพนามเรียกคนแก่ว่า "ตะแก่"

๒๒: ๕๕

สรรพนามเรียกชายฉกรรจ์ว่า "เพื่อน"

๒๒: ๕๕

บทนอกศรีในหนังสือเล่มนี้เริ่มมีในรัชกาลที่ ๔

๒๕: ๕๑

เขียนหนังสืออย่างร้อยแก้ว

๒๖: ๑๕๐

เทศาภิบาล

พระเจ้าตากสินฯ ใช้พระนามว่า "สมเด็จพระเอกาทศรถ"

๑๒: ๒๖๔

ธรรมการ, กระทรวง

ปทานุกรม

คำว่า "กู"

๑๕: ๑๖๙

ธรรมนิเบศร์, เจ้าฟ้า

กาพย์เห่เรือ

เรือ

๒: ๒๒๐, ๒๒๒

ประเพณีเห่เรือกระบวนหลวงเสด็จพยุหยาตรา

๑๙: ๒๗๔

ธานีวิวัต, พระองค์เจ้า

(วินิจฉัยเรื่องศพใต้โกศ)

พระเจ้าแผ่นดินจามทำโกศครอบพระศิวสิงค์

๑๘: ๑๙๔

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

นรินทร์เทวี, กรมหลวง

ความทรงจำหลวงนรินทร์เทวี

เป็นหนังสือเก่ามีคุณค่า

๖:๔๒

นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา

บทละครตีกคำบรพ์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓

ในเล่มมีประวัติเจ้าคุณพระประยูรวงศ์โดยสมเด็จพระ-

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

๒๖:๒๓๕

ประชุมบทละครตีกคำบรพ์

ชื่อ เพลงร้อง

๒๖:๑๕๙

นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา, และ ดำรงราชานุภาพ,

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์

พระโกศ

๖:๗๔-๗๕

นึ่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

(โคลงเรื่องบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๒)

พิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๒

๑:๕๑

ชุมสาย และ ฉัตรเครื่องสูง ๗ ชั้น

๒:๗๙

เครื่องตั้งพระแท่นมณฑล

๑๔:๘๘

พระแท่นเศวตฉัตร

๑๖:๗๑

รัชกาลที่ ๒ ทรงพระราชนิพนธ์

๒๑:๙๕

นางนพมาศ

ว่าเป็นหนังสือเก่า

๒๓:๒๓๘

นารายณ์ ๑๐ปาง

มีสัตว์เครื่องนานมาก

๒๔:๒๖

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง : (ต่อ)

นิทานวิจนะ

พุก ฐประวัตติ เก็บความจากนิทานเรื่องนี้มีมาก ๒๓: ๑๙๖

นิทานอิหร่านราชธรรม

การแต่งศพหนึ่งในโกศ ๑๗: ๖๙, ๗๖-๗๗, ๙๘-๙๙

นิราศนรินทร์

โคลงจารึกที่หนึ่งโบสถ์วัดสังกะจายคงคัดจากหนังสือเล่มนี้ ๒๓: ๒๖๘

บริดแล

จดหมายเหตุบางกอกกาเลนเดอร์

รัชกาลที่ ๔ ทรงจ้างนายทหารอิมเป. นิกทหารไทย ๕: ๕๒-๕๓

บัว, คือ (บาทหลวง)

ประเพณีราชมณเฑียรอินเดีย

ประเพณีต่อหม้อน้ำเมื่อเอาศพลงจาก เรือน ๑: ๒๓๔

บุณโณวาทสูตรคำฉันท์

ผ่องมณฑปพระพุทธบาทสระบุรี ๒๑: ๑๓๕, ๑๔๙

นิทานเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท ๒๑: ๑๔๕

เบาริง, เซอร์ จอน

สยาม (Siam)

ลักษณะคำสาเหาระหว่างไทยกับจีน ๑๕: ๗๘

พระราชลัญจกร ๔องค์ ๑๕: ๒๖๘

ปฐุม ก กา

วรรณยุกต์ ๒: ๒๕๒

เครื่องพระราชทานเพลิง ๑๐: ๒๖๒

ปฐุมมาลา

วรรณยุกต์ ๒: ๒๕๒

เครื่องพระราชทานเพลิง ๑๐: ๒๖๒

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

ปฐมวงศ์

พระองค์เจ้าพิมเสน

๑: ๒๓๒

ปฐมสมโพธิบริเฉทชาดุดิธาน

การบรรจุพระบรมธาตุในแผ่นดิน

๒๒: ๑๔๒-๑๔๓

ปรมาณูชิตชีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ

โคลงต้นพรรณนา การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ ๓

ชื่อเขาสัพนิมิตร

๒: ๒๖๖

รายการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน

๒๓: ๓๙

โคลงพญายาตราพระกสิณ

โคลงนี้ไม่กล่าวถึงการเห่เรือ

๑๙: ๒๗๕

ฉันทวรรณพิศุทธิ์

การแต่งฉันท

๒๐: ๖

ปฐมสมโพธิ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔

รอยพระพุทธบาท

๕: ๒๘๗

พุทธบริษัทอาศัยอยู่ในเมืองต่างๆ ในอินเดีย

๗: ๒๔๖

ศาสตร์ของศาสนาต่างๆ ต่างแข่งขันล้างผลาญกัน

๗: ๓๓๑

พระพุทธเจ้าเปรียบรูปชั้นกับเส้าได้

๘: ๑๔๕

ตำนานพระศรีอารียเมตไตรย์

๑๗: ๑๐๔-๑๐๗

ตำรามหาปุริสสักขณ

๑๙: ๑๗; ๒๖: ๖-๗

นิ้วพระหัตถ์พระพุทธรูป

๑๙: ๑๘

ตำนานพญานาคแผ่พังพานบังฝนถวายพระพุทธเจ้า

๒๐: ๒๖๗

เทวทูต

๒๓: ๑๒๑

พระนาคปรก

๒๓: ๑๖๘

ปฐมสมโพธิเป็นหนังสือเกี่ยวกับพุทธประวัติ

๒๓: ๑๙๖

ปัจจุฉันทธาน

๒๖: ๑๘๖

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

ปริมาณชุดซีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ

ลิลิตตะเลงพ่าย

ชื่อสมเด็จพระวันรัต ป้าแก้ว

๘: ๑๓; ๑๒: ๑๖๑

วินิจฉัย

จิวร

๒๔: ๙

สีมา

๑๙: ๑๔๔; ๒๕: ๑๘๗

ภิกษุณีมีจิวร ๕สิ่ง

๒๔: ๖๒

สรรพสิทธิคำฉันท์

คำว่า โทศร

๑๑: ๒๓๔

ประกาศรัชกาลที่ ๔

ข้าราชการพลลาออกบวช

๑๒: ๗๘

ประกาศเขตดาฬิษีตรุษ-ชื่อ เมืองตะกั่วป่า

๖: ๑๘๗; ๑๕: ๑๐๕-๑๐๖

-ชื่อ เมืองตะกั่วทุ่ง

๖: ๑๘๗; ๑๕: ๑๐๕-๑๐๖

พระราชทานที่วิสุคามสีมา-ชื่อวัดมกุฏกษัตริยาราม

๕: ๓๖๕

พัชนี

๑๒: ๙๔

ประกาศรัชกาลที่ ๕

ชื่อวัดมกุฏกษัตริยาราม

๕: ๓๖๕

พิศแดงงา

๑๖: ๓๒๑

ประกาศกฤษฎาณจนเขตร, ขุน

จดหมายกราบทูลเรื่องประวัติ เมืองท่าทองสุราษฎร์ธานี

ประวัติ เมืองท่าทองสุราษฎร์ธานี

๕: ๓๓๙-๓๔๒

ประชุมจาริกวัดพระเชตุพน

พระนามพระพุทธรูป

๑๔: ๑๘๑

แม่ชื่อ

๑๗: ๔

ราโฆวาทของพระร่วง

๑๘: ๑๐

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน

รายการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ๒๓: ๓๘

ประชุมจารึกสยาม แปลโดย ยอร์ช เซเดส์

ไทยชิงสุโขทัยจากเขมร ๑๕: ๒๒๕

พระมหาเถร "สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี-
ศรีรัตนดังกามหาสวามีเป็นเจ้า" ๒๘: ๘๔

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔

หนังสือพงศาวดารมณฑลอีสาน ๑๖: ๓๑๗

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗

คำให้การขุนโลกและจีนก๊ก ๒: ๑๔๒

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๕

การขุดคลองถนนตรง ๖: ๖๘-๖๙

ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๒ โดยยอร์ช เซเดส์

เมืองนครศรีธรรมราช ๑๖: ๓๑๘

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

เปลี่ยนคำ "จ่านำ" เป็น "จ่านอง" ๒๔: ๔๖

ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

คำว่าหนี้ ๑๕: ๑๔๔

ประวัติศาสดินลธิชา

พระแท่นบรรทมของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ๒: ๓๐๐

ประวัติวัดมกุฏกษัตริยาราม

ชื่อวัดมกุฏฯ ๕: ๓๓๗

ปวเรศวรียาลงกรณ์, สมเด็จพระพุทธ

คิบบพระสุกต (สุกตวิหคฤทธิ)

ตำราศึกษากำหนดขนาดพระพุทธรูปเจ้าเทียบกับเมล็ดข้าวเปลือก ๑๘: ๑๘-๑๙

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

ปะโตเลมี

หนังสือภูมิศาสตร์ (แต่งราว พ.ศ.๒๐๐)

เมืองตะโกละในแหลมมลายู

๖:๑๘๗-๑๘๘

ปัญหาพระยาภิรมย์สินธุ์ แปลจากมีสินธุ์ปัญหา โดย ยิ้ม บัณฑิตทางกูร

ผู้แปล แปลอย่างสำนวนสามัญ

๒๐:๔๔

पालะแก้ว, สังฆราช

หนังสือพงศาวดารสยาม

หนังสือเล่มนี้สังฆราชเปโรสนำมาถวายสมเด็จพระยา-

คำรงราชานุภาพ

๒๐:๒๔๘

พงศาวดารฉบับหม่อมบริดแล

คำว่า พงศาวดาร

๔:๒๔๖

พงศาวดารกลาง

เจ้าพระยาสุรินทรราชา

๑:๔๗

พงศาวดารพม่า

พระพุทธ ธรรมมหาชัยมุนี

๗:๗๔

ตำแหน่งรัชทายาทพม่า

๗:๑๓๗

พระศัพพะระมหาอุปราชา

๒๔:๒๗๖

พงศาวดารมณฑลอีสาน โดยหม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ถม คเนจร ฃ อยู่ธยา)

รายชื่อ เมืองใหม่มณฑลอีสาน

๖:๒๔๔

เมืองที่ตั้งขึ้นในมณฑลอีสาน

๖:๒๔๕

หนังสือ เรื่องนี้มีพิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาคที่๔

๑๖:๓๑๗

เมืองอุทุมพรพิสัย

๑๖:๓๑๗

ตำนานเมืองธาราบรีวิตร

๒๔:๒๕๐

พงศาวดารเมืองน่าน (ราชวงศ์สรพรณ์)

คำว่า เมื่อนั้น

๑:๑๒๐

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

พงศาวดารเมืองพัทลุง โดยหลวงศรีวรวัฒน์

เจ้าพระยาสุรินทรราชา

๑:๙๗

พงศาวดารโยนก โดยพระยาประชาภิจักรจักร (แหม่ม บุนนาค)

เมืองเวียงกาหลง

๕:๑๔๐

สงครามระหว่างพระเจ้าติโลกราชและพระบรมไตรรา

๕:๑๔๑

ละว้ามีกษัตริย์สืบจากพระเจ้าลาวจักรราช

๖:๒๓

เดิมไทยเรียกเจ้าผู้ครองเมืองว่า "ขุน"

๑๒:๑๓๔

ชื่อ เขาคอยสุเทพ

๑๖:๑๒

"พฤทศบดินจักร"

๑๘:๙๘

คำว่า เวียง

๒๔:๑๙๒

ชนชาติ ขอม ข่า เขมร ขมุ

๒๖:๑๖๕

พงศาวดารลานช้าง

พระบาง

๑๑:๑๓๗

ชื่อ เมืองเวียงจันทน์

๒๐:๑๗๖

พงศาวดารเหนือ

ชื่อวัดสบสวรรค์

๑:๑๗๕

นิทานเรื่องผู้มีบุญต่างๆ และพระร่วง

๑๕:๒๗๑-๒๗๒

พระเจ้าธรรมไตรปิฎก

๑๕:๒๗๓

ตำนานพระร่วง

๑๖:๓๒๙

ตำนานพระเจ้าอุทอง

๒๔:๒๖๓

สร้างพระชินราช พระชินสีห์ พระศรีศาสดา

๒๕:๑๑๑

สร้างเจดีย์ภูเขาทอง

๒๖:๘๕

พจนานุกรมภาษาเตลुक

คำว่าอาทมาฏ

๑๒:๓๒๕

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

- พจนานุกรมภาษามอญ
คำว่า อัทมาฏ ๑๒: ๓๒๔
- พจนานุกรมภาษาสันสกฤต
คำว่า ภควัม ๒๓: ๒๕๗
- พจนานุกรม Hobson-Jobson
คำว่า กลิง ๓: ๑๖๓-๑๖๔
- พระชัยสุริยา
ลัทธิ ๔๐ อย่าง ๑๑: ๓๔
- "พระตำราเครื่องต้น" ใน ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ ภาคที่ ๑๔
พระมालาบีกชนนการเวก ๒๖: ๘๖
- พระตำราพฤติมาศ
ลักษณะหนังสือขอม ๒๖: ๒๓๙
- พระถังซำจั๋ง (พระเฮียนจิ่ง)
วชิรอาสน์ ๒๖: ๒๒๗
- เชิญพระบรมธาตุดอกจากพระเจดีย์ใหญ่ให้คนบูชา ใน
เดือนที่ ๑ ของจีน ๒๖: ๒๒๙
- เมืองซากังราว ๒๖: ๒๒๙
- พระแท่นศิลาอาสน์, รูปบานประตูลีลา
ถ่ายไว้ก่อนไฟไหม้เมื่อ ร.ศ. ๑๑๑ ๑: ๙๖
- พระธรรมมัญญ
ตราตำแหน่งข้าราชการ ๑๕: ๒๔๕
- พระเมรุพระเจ้ามณีวงศ์
ขอหนังสือเรื่องนี้จากพระองค์หญิงมัลลิกาแห่งกัมพูชา ๒๓: ๒๑๓
- พระราชกฤษฎีการักษาการพระเพทราชา
พระราชทานที่กัลปนาวัตในพิทลุง ๕: ๒๕๑

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

พระราชกฤษฎีกาให้กระทรวงธรรมการตั้งกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๔๗๖	
ตั้งกรมศิลปากร และฐานะราชบัณฑิตยสภา	๓: ๑๓
พระราชบัญญัติตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ พ.ศ. ๒๔๑๖	
"เจ้าจันทน์"	๒๖: ๑๑๕
พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑	
การประชุมเลือกพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่	๑๑: ๑๘๖
ตั้งพระยาพลเทพ เป็น "สมเด็จพระเจ้าพระยา"	๑๒: ๓๑๗
พระเทพบิดร	๑๓: ๒๒๙
ย้ายหัวเมืองฝ่ายใต้จากกรมกลาโหมไปขึ้นกรมพระคลัง	๑๔: ๙
ลัดโพธิ์ สมุทรปราการ	๑๕: ๗๑
กรมพระราชวังบวรฯ รัชกาลที่ ๑ เมื่อประจวบหนักร	๑๘: ๑๙๓
พระศพกรมพระราชวังบวรฯ รัชกาลที่ ๑	๒๑: ๒๖-๒๗
พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒	
ราชาภิเษก	๕: ๓๖๐
กรมอาทมาตุ	๑๒: ๒๕๕, ๒๗๙
พระนามพระเจ้าแผ่นดินที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ- (รัชกาลที่ ๑-๓)	๑๒: ๓๑๙
พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์	
ขบวนแห่พระศพ รัชกาลที่ ๒	๑๑: ๙
การประชุมเลือกพระเจ้าแผ่นดิน	๑๖: ๑๘๖
เมืองกุฉินารายณ์	๑๔: ๓๑๑
พระแท่นเศวตฉัตรปิดทอง	๑๖: ๑๕๖
พระราชยานถม	๑๘: ๑๘๒
ยี่ยานคานหาม	๑๘: ๒๗๑
เล็ลียง	๑๘: ๒๗๔

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์

ไถ่หาสขาบ้านพัทลุงและนครศรีธรรมราช ๒๑: ๗-๘

พระเสลี่ยงถมพระแท่นถม ๒๖: ๑๑๗, ๑๗๒

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์

คากา ยี่ ยี่ ๓: ๙๗

พระนรินทร์ราย ๔: ๗๓

พระพุทธรูปทองคำ ๒๘องค์ที่ประดับพระมณฑปเป็ยง ๔: ๗๔-๗๕

"ทหารเกณฑ์หัตถ์อย่างยุโรป" ๕: ๕๙

"ทหารอย่างยุโรป" ๕: ๕๒

ชุดฉลองถนนตรง ๖: ๖๘-๖๙

การประชุมเลือกพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ ๑๑: ๑๘๖

พระแก้ว เชียงแสน ๑๔: ๒๖

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๔ ๑๔: ๘๘

รัชกาลที่ ๔ ให้อภัยโทษไปจีน พ.ศ. ๒๓๙๔ ๑๖: ๑๒๐

พระแก้วอีถม ๑๘: ๒๐๒

เสลี่ยงอย่างใหม่ ๒๑: ๒๖

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ์เลขาของพระบาทสมเด็จพระจุ-

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระมวงคัลบพิตรพระนารศรีอยุธยา ๑๒: ๑๑๙

พระเจ้าบรมโกศปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ภูเขาทอง ๑๒: ๑๘๙

"เจ้าคุณ" ผู้หญิง ๑๒: ๒๔๙

เมืองพระประแดง ๑๒: ๒๖๐

ศาลเจ้าพระประแดง ๑๒: ๒๖๑

"สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์" ๑๒: ๒๖๓

วิธีจับช้าง ๑๓: ๘๗

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตั้ง "เจ้าพระยามหาศรีศรีศึกษา" ๑๓: ๒๔๘-๒๔๙

ชุดคลองสัดในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ๑๔: ๒๖๓

อะแซหวุ่นกี้ให้ของกำนัลแก่เจ้าพระยาจักรี ๑๕: ๓๑๖-๓๑๗

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา พระนิพนธ์สมเด็จพระ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

จิมก๊องกรุงจีน และทองของพระเจ้ากรุงจีน ๑๖: ๑๙๙

พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ

คำว่า พงศาวดาร ๔: ๒๔๖

หนังสือเล่มนี้มีคุณค่า ๖: ๔๔

"พระเจ้าแผ่นดิน ๒พระองค์" ในสมัยพระบรมราชา ๙: ๒๗๔

พระเจ้าแผ่นดินเชิง ๑๒: ๑๕๙

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ "พระเชษฐาธิราช" ๑๕: ๒๔๓

ไทยเกี่ยวข้องกับมะละกาในรัชกาลพระบรมไตรฯ ๑๗: ๑๗๗, ๑๗๙-๑๘๐

วังจันทร์ ๒๐: ๑๗๗

พระสุนักับนางมโนห์รา

กนิษฐ ๒๖: ๑๑๒

พิชัยสงคราม (อ่ำ), พระยา

รายงานเกี่ยวกับการทหาร

ชื่อกรมทหารต่างๆ ๕: ๖๓

พิธีสมโภชเจ้าฟ้าขึ้นพระอู่

เป็นแบบพิธีสมัยกรุงศรีอยุธยา ๑๙: ๗๑

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ

นिरาศทำดินแดง

, น้ำตกทองช้าง ๑๘: ๓๔

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ

ไกรทอง

อาการชายคลั่งรักหญิง

๒๐:๘๘

เพชรพิไลยศรีสวัสดิ์ (แม่น วสันตสิงห์), พระยา

น้ำตกทองช้าง และโขนเรือในถ้ำผี

๑๘:๓๔-๓๕

เพชรมงกุฎ

ลักษณะปีศาจ

๒๓:๒๕๙

เพลงยาวกลบท

ผู้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้

๕:๑๓๕

ชูแซร์

รูปภาพเรื่องพุทธประวัติ

รูปภาพในพุทธศาสนา

๕:๒๖๒

การสร้างพระพุทธรูปและพระเกตุมาลา

๑๗:๒๔๔-๒๕๗

เฟอัสสัน, เซอร์ เจมส์

History of architecture

ประวัติพระเจดีย์พุทธคยาอินเดีย

๑๑:๒๗๔-๒๗๖

ภูเนตร, กรมหลวง

สุวรรณหงส์

เข้าโกศ

๒๖:๑๔๗-๑๔๘

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

ถลกวทยา : เรื่องความเป็นอยู่ของเทวดานสวรรค์โดย "นุ นู"

วิจารณ์ความเป็นอยู่ของเทวดานสวรรค์

๒๑:๑๐๑

มหาชาติคำเหียง

คำว่า "เมื่อนั้น"

๑:๑๑๙-๑๒๐

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

มหากัทิพนมต์

มนต์มหาชัยและมนต์อุณหิ ศิริชัย ๑๗: ๑๕๒

มหาภารตยุทธ

พญาครุฑขอพรมาอยู่ที่นี่ ๑๖: ๒๐

สารถิรถพระอาทิตย์ ๒๐: ๑๘๘

มหาภษาขย ของปติญชลิ

สันนิษฐานว่าแต่งเมื่อศตวรรษที่ ๒ แห่งพุทธศักราช ๔: ๔๒

มหามนตรี (ทรัพย์), พระ

ระเด่นสันโต

คำว่า กะหลาป่า ๒๕: ๔๗

มหาราชวงศ์ (พงศาวดารพม่า)

ยศศักดิ์ "เจ้าฟ้า" ของไทย ๑๒: ๒๒๘

มหาวีรวงศ์ (อ้วน), สมเด็จพระ

เรื่องสมณศักดิ์ในลานช้าง

สรงน้ำพระ ๒๐: ๗

มะจุมคาร์

Greater India

ชื่อเมืองตะกั่วป่า ๖: ๒๑๖-๒๑๗

มัตสยวตาร

มนุ ไววิสวตาร ๑๖: ๒๔๘

มาลัยคำหลวง

ชื่อเกาะลังกา ๖: ๒๓๖

มิลินทปัญหา

เมณฑกปัญหา ๑๐: ๒๔๕

พระเจ้ามิลินทและพระนาคเสน ๑๔: ๑๕๕

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

มูลบทบรรพกิจ

การเรียนอักษรไทย ๒๐:๘

แมคเคาวัน

Imperial history of China (พงศาวดารจีน)

จี้มก้องกรุงจีนและขอทองพระเจ้ากรุงจีน ๑๖:๑๙๙

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนสมัยสุโขทัย ๑๖:๒๐๒-๒๐๓

เยรินี

ตำราพิชัยสงครามฮินดู

ประเภทอาวุธ ๕:๓๔๔

ประเภทอาวุธของอินเดีย ๑๔:๒๔๘

ราชกิจจานุเบกษา พ.ศ.๒๔๑๗

"ทหารเกณฑ์หัตถ์อย่างยุโรป" ๕:๔๙

ราชกิจจานุเบกษา พ.ศ.๒๔๑๗ (ร.ศ.๑๑๓)

ตราผูกนบประทีป ๑๖:๘

ราชกิจจานุเบกษา พ.ศ.๒๔๒๘ (ร.ศ.๑๑๔)

ตราพระเพลิงทรงระฆาต ๑๖:๘

ราชสกุลวงศ์

กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงกำกับกรมหมอนวดในรัชกาลที่ ๔ ๓:๑๕๗

พระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์ในหอพระน้อย ๑๔:๑๘๘

ปีประสูติของรัชกาลที่ ๓ ๒๒:๙๕

พระชนมายุของเจ้าฟ้าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๒:๑๐๑

ราชาธิราช

พระนอนในกรุงหงสาวดี พม่า ๗:๓๒๓

พระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์ ๘:๘

พระประวัติพระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์ ๘:๓๔

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

ราชาธิราช

การจัดการพระศาสนาของพระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์ไม่สำเร็จ	๘: ๖๗
การรบพุ่งเป็นเครื่องสำราญพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดิน	๑๑: ๒๔๒
พระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์ให้จำลองพระเจดีย์พุทธคยา	๑๑: ๒๗๘
พระบรมไตรโลกนาถทรงยกย่องพระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์	๑๖: ๓๒๙-๓๓๐
ความสัมพันธ์ระหว่างพระบรมไตรฯ และพระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์	๑๘: ๒๘

ราชาภิเษกพระเจ้าศรีอนุ

หนังสือเล่มนี้อยู่ในครอบครองของพระองค์หญิงมัลลิกาแห่งกัมพูชา

๒๓: ๒๑๓

ราโชทัย, หม่อม

นिरาศลอนตอน

ทูตฝรั่งเศสคิดอุบายให้เห็นว่าข้าราชการไทยถวายเป็นกมต

๑๔: ๑๓๗

รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี

วรรณยุกต์

๒: ๒๔๕

คำว่า "ขอม" ของภาษาเขมร

๒๖: ๑๕๔

รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ ๑

พระรามเข้าโกศ

๖: ๑๒๘

รามสูรและเทวธรรมา

๑๐: ๗๗

ม้าอุปการ

๑๑: ๒๘๐, ๓๐๖

คำว่า "ยกทองดองจวนเจตคลี"

๑๔: ๒๗๓

พระลักษณะทรงหนุมานเมื่อปราบมุลัม

๑๖: ๒๑

โกศทรงพระบรมศพ

๑๗: ๒๗

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

รามายณะ

พิธีอัฐวเมธเพื่อให้ได้โอรส

๒: ๑๗๙

รายการบรมราชาภิเษกรัชกาลที่๒ (เรียบเรียงโดย เจ้าพระยาตรีธรรมาธิราช)

พิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่๒

๑: ๕๑

รายการบรมราชาภิเษกรัชกาลที่๒ (ในโคลงยอพระเกียรติของรัชกาลที่๓)

พิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่๒

๑: ๕๑

รายการบรมราชาภิเษกรัชกาลที่๑

พิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่๒

๑: ๕๑

เรื่องปฐมวงศ์

เจ้าพระยาสุรินทราชา

๑: ๙๗

เรื่องเสียบพระนครครั้งรัชกาลที่๔

โปรดให้สมเด็จพระเจ้านครราชสีมาทรงเสด็จเสวย

๒๑: ๒๖

ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ

หนังสือเล่มนี้เป็นคู่มือเกี่ยวกับจารีตประเพณีไทย

๓: ๒๗๔-๒๗๕

ลาลูแบร์, เคอร์

หนังสือ เรื่องเมืองไทย

การประจําการของไพร่หลวง

๑๑: ๓๓๕

เจ้าพระยามหาอุปราชรักษาทรงพระนครเมื่อพระนารายณ์เสด็จ-

ประทับ ณลพบุรี

๑๒: ๓๑๖

การปกครองในสมัยพระนารายณ์

๑๔: ๙

ใบเสมาวัด

๑๘: ๑๖๗

ลิลิตยวนพ่าย

เป็นหนังสือเก่าที่สุดที่มีชื่อเรียก เมืองพิษณุโลก

๒๔: ๒๔๒

เลโคฟริงเชอ

หนังสือเล่มนี้มีรูปภาพ "สระนาคพัน"

๒๔: ๔๐

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

โลกพยุหะ (Lauwka Bayuha)

กฎมนเทียรพม่า	๙: ๑๔๘
วัดบวรนิเวศ, จารึกที่บ้านบัญชีรพระอุโบสถ	
เครื่องราชกกุธภัณฑ์	๑๐: ๒๘
วิชิตวงศ์วิไลโกศล, พระยา	
รายงานฉบับนี้เกิดเหตุการณ์ตามทางเสด็จพระราชดำเนิน	
แขกทมิฬ	๓: ๑๖๓
วีรบุรุษชาดก	
มนุษย์ไปถึงเมืองอมมนุษย์	๑๙: ๕๐
วิลเลียม, โมเนียว	
พจนานุกรมภาษาสันสกฤต	
มาตรฐานเวลา	๑: ๒๐
จำนวนอักขระทมิฬ	๒๖: ๕๑
วิสุทธิธรรมคถา แต่งโดยมหาภิณ	
ตีพิมพ์ ๑๐๘ อย่าง	๑๘: ๓๑
ท้ายเล่ม ๖ ของหนังสือชุดนี้มี พุทธโฆษนิทาน	๑๘: ๑๕๐
ศรีปราชญ์	
กำสรวลศรีปราชญ์	
คำว่า ถึงกง	๑๖: ๓๒๖
ศรีสุนทรโวหาร (น้อย), พระยา	
เสภาเรื่องเถรสัง	
บวชเป็นพระแล้วเลื่อนลงเป็นเถร	๓: ๑๒๓, ๒๘๓
ศรีสุนทรโวหาร (ภู่), พระ	
นิราศภูเขาทอง	
พระบำเพ็ญวิปัสณาธุระเวลาเข้าพรรษา	๒๕: ๑๙๑

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

ศรีสุนทรโวหาร (ภู่), พระ

ลักษณะวางศ์

ลักษณะวางศ์ตายจริง

๒๖: ๑๔๘

ศรีสุเรนทร์, กรมหมื่น

โคลงสมโภชพระอัฐิ

พระอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก

๒: ๒๑๗

ศิลาจารึกของพระมหาสวามีสังฆราชที่วัดป่ามะม่วง สุโขทัย

พระมหาธรรมราชาลิไท ทรงผนวชที่วัดป่ามะม่วง

๒๓: ๒๒๑

ศิลาจารึกพระมหาธรรมราชาลิไท

พระนามพระเจ้าแผ่นดิน "พรญาภิไทย"

๒๐: ๙๑

พระมหาธรรมราชาลิไท ทรงสร้างพระแท่นพระองค์

๒๓: ๑๕๙

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

พงศาวดารเมืองตาก

๒: ๗๕

วรรณยุกต์

๒: ๒๔๔, ๒๔๘

พระเจ้าห้ารั้ว

๗: ๒๕๕

พระแท่น "มิ่งมงคลบาตร"

๘: ๑๙๕

พระมหาเถระชั้นสังฆราชาที่สุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหง-

ขึ้นไปจากนครศรีธรรมราชทั้งนั้น

๑๐: ๑๕

คำว่า ขุน ลูกเจ้า ลูกขุน ไพรฟ้า

๑๑: ๒๕๘

คำว่า ท้าว พระญา พระ

๑๑: ๒๕๙

ชื่อเมือง "สองแคว"

๑๒: ๒๒๙

พ่อขุนรามคำแหงทรงพิพากษาคดีเอง

๑๓: ๑๓๘

คำว่า กู

๑๕: ๑๔๓

เมืองพระบาง

๑๕: ๑๖๐; ๑๖: ๓๕๓

พระราชบิดาของพ่อขุนรามคำแหง

๑๕: ๒๒๖

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ปีที่พ่อขุนรามคำแหงทรงคิดแบบอักษรไทย	๑๖: ๒๐๑
เมืองขึ้นของกรุงสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหง	๑๖: ๒๐๑
เมืองมะละกาเกี่ยวข้องกับไทยสมัยสุโขทัย	๑๗: ๑๗๗-๑๗๘
เมืองฉอด	๑๘: ๓
เรียกชื่อว่า "เข้า"	๑๘: ๓๐๘
พ่อขุนศรีอินทราทิตย์เฉลิมยศลูกเธอว่า "พระคำแหง"	๒๐: ๙๑
ชื่อหัวเมืองต่างๆ	๒๐: ๒๖๙
การฝังพระบรมธาตุ ณ เมืองสีขนาสัย	๒๒: ๑๕๓
"พระอัฐมาสลูกยืน"	๒๓: ๑๕๙
คำว่า ลูกขุน	๒๔: ๑๕๓
รายชื่อหัวเมืองปลายอาณาเขตสมัยพ่อขุนรามคำแหง	๒๔: ๒๗๐
มีชื่อเมืองศรีสีขนาสัยในศิลาจารึก	๒๕: ๑๐๘
คำว่า เรียง	๒๕: ๑๙๒
อักษร คอ ต้องมีหยัก	๒๖: ๑๗
ชื่อเมืองหลวงพระบาง	๒๖: ๑๖๖

ศิลาจารึกเมืองไชยา แปลโดย ยอร์ช เซเดส์

ไศเลนทรวงศ์	๖: ๑๗๖

ศิลาจารึกวัดจุฬามณี

พระบรมไตรฯและพระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์มีความสนิ- สนมกันมาก	๑๘: ๒๘

ศิลาจารึกวิหารพระโลกนาถ

รายการก่อสร้างวัดพระเชตุพนสมัยรัชกาลที่ ๑	๒๓: ๓๙

ศิลาจารึกสุโขทัย

ปีศักราชที่หูตจันมาก รุ่งสุโขทัย	๑๖: ๒๐๑

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

- คิลลาจาริกสุโขทัยหลักที่ ๒
ประวัติตั้งกรุงสุโขทัย ๑๒: ๑๓๔
- คิลลาจาริกสุโขทัยหลักที่ ๓
พระมหาธรรมราชาลิไท ๑๒: ๑๓๖
- ๖ ไศเลนทรวงศ์
พงศาวดารมลายู ๖: ๑๗๕
สก๊อต, เซอร์ยอช
Burmah
ชื่อเมืองหนองหมอน ไทยใหญ่ ๒๐: ๒๖๐
สมุทรภาพแห่งกรีนหลวงในแผ่นดินพระนารายณ์
แดร์กัมพู ๔: ๒๖๙
สมุทรโฆษ
ลักษณะกนิษฐ
สยามสมาคม เล่ม ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๘
ชนชาติละว้า ๖: ๒๓
ลัญจิจเจดีย์, ลายจำหลัก
รูปเครื่องหมายปางประสูติขึ้นเดิม ๕: ๒๘๗
ลิตธิสยามการ, หลวง
ปาฐกถา ฌสโมสรโรตารี เรื่องทูตไทยในอังกฤษ
ทูตไทยชุดพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชิน บุนนาค) ๑๙: ๙๒
ลิตหิงคินทาน
เรียกชื่อเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชว่า ราชา ๖: ๑๗๔
เมืองนครศรีธรรมราชเคยเป็นที่ตั้งคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ ๑๐: ๑๖
กรุงสุโขทัยได้พระพุทธลิตหิงคิจากลังกา ๑๐: ๑๖

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

เสภาขุนช้างขุนแผน

เถรवाद	๓: ๑๒๕
ประเพณีแต่งงานของไทยสมัยโบราณ	๖: ๑๐๙
แม่ชื้อ	๑๑: ๓๕๖
ลูกแก้วยอดพระเจดีย์วัดเจ้าพระยาไทย	๑๒: ๑๖๐
สร้างพระเจดีย์ชัยมงคล วัดเจ้าพระยาไทย	๑๒: ๑๖๑
ร้านม้าคือชั้นที่ตั้งศพ	๑๖: ๓๑๙-๓๒๐
สรรพนาม "ลูกอ่อน"	๒๒: ๕๕
ปักม่านเป็นภาพเรื่อง	๒๒: ๒๕๕
พิธีแต่งงาน	๒๔: ๑๘๐
การทำขวัญ	๒๕: ๒๐๗

เสภาพระราชพงศาวดาร

เคยมีการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้	๔: ๑๓๕

หนังสือโครงการพิธีราชาภิเษกฉบับหลวงภาษาอังกฤษ

รายการพิธีและมนต์ที่สวดในพิธีฉลองราชสมบัติพระเจ้าอยู่หัวที่ ๖ -

แห่งอังกฤษ	๑๑: ๑๕๗

หนังสือประชุมจันท์คุณฐิติสังเวช

คำฉันท์กล่อมลูกหลวงมีในหนังสือเล่มนี้	๑๙: ๗๐

หนังสือพิมพ์เทศาภิบาลธรรมบุญ

คำขอขมาต่อ เจ้าพระยาวรวงศาฯ	๖: ๓๐๕-๓๐๖

หนังสือพิมพ์ไทยใหม่ ฉบับวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๗๘

พระโกศทองใหญ่ที่สร้างในรัชกาลที่ ๑	๖: ๑๒๓-๑๔๓

หนังสือพิมพ์ประมาญวัน

หลวงวิจิตรวาทการว่าชาวเขมรแท้ปัจจุบันไม่มีแล้ว	๑๐: ๒๑๗-๒๑๙

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

หนังสือพิมพ์เสรีภาพ

ภิกษุโลกนาถ

๔:๗๖

อนุমানราชชน, พระยา, และสารประเสริฐ, พระ (เสฐียรโกเศศและ-
นาคะประทีป)

ลัทธิของเพื่อน

พระพุทธเจ้า ๔ องค์

๑๘:๗๔

ชาวอินเดียและชาวอิเบตน์บถีส

๑๘:๑๐๑

วิธีบาทพระบาทเนรของนิยามหายาน

๑๘:๑๘๑

ลักษณะพระพุทธ ๓รูปอิเบต

๒๐:๑๘๕

อภิธานศัพท์พิกา

กัณฐ์ตัวเมีย เรียกว่า กัณฐ์

๒๖:๑๐๑

อมิตายุรสูตร แปลโดยกรมหมื่นพิทยาลาภฤทธิยากร

เมืองพระนิพพาน

๗:๒๔๒

อรรถกถาสามนต์

วิชณี จามรี

๑๐:๒๑๔-๒๑๕

อาฏานาฏิยสูตร

อมมนุษย์ ๔พวกได้เฝ้าพระพุทธเจ้า

๑๘:๕๐

อิลลัสเตรตเตตลอนดอนนิวส์ (Illustrated London News)

รูปพระเจ้ายืนตรงแห่งพม่า

๕:๑๒๑

ราชาภิเศกพระเจ้ายอร์ซที่๖ แห่งอังกฤษ

๑๑:๑๕๘

อิเหนา

ประเพณีชุดลูกสาว

๖:๑๑๘

วิธีดับไฟอย่างโบราณ

๑๖:๕๑

คำว่า แบทลา

๑๗:๑๓๔

บุหงารำไป

๒๒:๑๖๐

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

อิเหนา

มโหรี

๒๓: ๑๔๓

อุดมสมบัติ, หลวง

จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ

ประตุมือหอรับที่สงขลา

๕: ๑๐๘

พ.ศ. ๒๓๖๑ เกิดขบถเมืองไทรบุรี

๑๘: ๑๘๒

เอนริเควซ (Enriquez)

มลายู (Malaya)

พวกเงาะและพวกมลายูเก่าเป็นชาวมลายูเดิม

๖: ๑๗๓

มะละกาเคยเป็นเมืองขึ้นของไทย

๑๗: ๑๗๗-๑๗๘

โองการแข่งน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

สร้อยพระนามพระเจ้าอู่ทอง

๑๒: ๒๕๑

ฮ. ไพรยวัล

ตำนานจับช้าง

การกล่อมช้าง

๒๖: ๑๒๕

Beal

Life of Hiuem Tsiang (ประวัติหลวงจีนฮวนเจียง)

พระพุทธเจ้าเสด็จประทับ ณ ชีรอาสน์ ณ ตำบลพุทธคยา

๑๑: ๒๗๖

buddhist places of pilgrimage

พุทธเจดีย์สถานในอินเดีย

๑๑: ๒๘๒

Guide aux ruines d' Angkor

มีรูปภาพโบราณสถานที่น่าสนใจ

๒: ๑๔๒

Harvey

History of Burma (พงศาวดารพม่า)

พม่าปฏิสังขรณ์พระเจดีย์พุทธคยา เริ่มแต่สมัยพระเจ้าคริสต

๑๑: ๒๗๗

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

Imperial gazetteer of India (หนังสืออธิธานอินเดีย)

เมืองจันทนคร ๔: ๑๙๕

เมืองอะเมตะบัตในแคว้นกุสราต อินเดีย ๑๐: ๘

ต่อจากสมัยพระเจ้าอโศกฯ คนสร้างสิ่งฆารามมากขึ้น ๑๑: ๒๗๖

Journal of the Royal Asiatic Society ฉบับเมษายน ค.ศ. ๑๙๓๔

คาถาพระมหาเถรนาถารชุน ๔: ๒๒๔

Kipling, Rudyard

Nanlakka

ประเพณีของราษฎรในอินเดีย ๒๔: ๔๑

Murray's handbook of travellers in India

ตำนานวัฒนธรรมจักรพรรดิรัตนวิหาร พาราณสี อินเดีย ๑๒: ๘

Saunders, Kenneth

Pageant of Asia

ชาวอินเดียยุคก่อนประวัติศาสตร์บุขาลี้กัมานานแล้ว ๕: ๑๑๐

Straits Echo ฉบับวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๔๗๗

พิธิโชนัม ๔: ๑

Straits Echo ฉบับวันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๔๗๗

รัชกาลที่๗ สละราชย์ ๔: ๑๙๒

Straits Echo ฉบับวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๔๗๔

พิธิที่ปาลี ๔: ๓๒๓

Strongman, Sir Thomas

Indian courts and characters

คำว่า ตะเกีย (Takiar) ๓: ๑๒๑

Sunday Gazette ฉบับวันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๔๗๗

รัชกาลที่๗ สละราชย์ ๔: ๑๙๑

บรรณานุกรมหนังสืออ้างอิง (ต่อ)

Upper Burma Gazetteer (อภิธานพม่าเหนือ)

ไฟไหม้วัดมหาชัยมณี พม่า พ.ศ. ๒๔๒๖	๗:๗๙
ภูมิประเทศพม่า	๘:๗๙
ตำนานเมืองมณฑลพม่า	๘:๙๗
แผนผังพระราชวัง เมืองมณฑล	๘:๑๓๓
การปกครองของพม่าสมัยโบราณ	๘:๑๓๖
กฎหมายเรียบบาลพม่าแปลจากหนังสือ	๘:๑๔๘

Van Chouten

จดหมายเหตุ

เจ้าฟ้าสุทัศน์ทำลายพระชนม์ชีพด้วยยาพิษ ๑๑:๓๓๓

Vané

จีนใช้คำว่า "ตาย" ต่างกันตามชั้นยศผู้ตาย ๒๐:๑๖๐

บรรดาศักดิ์-ไทย : ฐิติ

ชีวประวัติ

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา-พระนิพนธ์

อธิบายยศศักดิ์ของไทย (แต่งตอบคำถามของพระยาอินทรมนตรี)

๑๒: ๑๓๓-๑๔๐, ๑๖๓-๑๖๙, ๑๘๐-๑๘๓,	
๒๑๐-๒๑๓, ๒๒๖-๒๓๐, ๒๓๙-๒๔๒,	
๒๕๕-๒๕๖; ๑๓: ๒๕๖-๒๖๕, ๒๗๙-๒๘๐	
ข้าราชการ	๑๒: ๒๖๗-๒๖๙
ราชสกุลวงศ์	๑๐: ๙-๑๐, ๕๑; ๑๒: ๑๓๓-๑๔๐,
	๑๖๓-๑๖๙, ๑๘๐-๑๘๓, ๒๑๐-๒๑๓,
	๒๒๖-๒๓๐, ๒๓๙-๒๔๒, ๒๕๕-๒๕๖;
	๑๗: ๔๒-๖๗, ๘๕-๘๖, ๙๓-๙๔

บรรดาศักดิ์-ไทย-สมัยโบราณ

องค์ประกอบของยศ	๑๒ : ๒๖๗-๒๖๙
บรรดาศักดิ์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา	
บรรดาศักดิ์ข้าราชการชั้นสูงสุด	๑๓ : ๒๕๖-๒๖๒
บรรดาศักดิ์-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่๕	
ภรรยาเจ้า	๑๗ : ๕๘
บรรดาศักดิ์-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์-สมัยประชาธิปไตย	
เลิกบรรดาศักดิ์ข้าราชการ	๒๔ : ๑๗๒
บรรดาศักดิ์-พม่า	
ราชสกุลวงศ์	๑๐ : ๙, ๕๑
บรรพแก่ง-สังเขปความ	๒๑ : ๔๙
บริษัทโกหวนของสกุล ณ ระนอง ที่ปิ้ง	๖ : ๒๐๕, ๒๑๐, ๒๕๘-๒๕๙
บริษัทบริติชอินเดียน	๗ : ๑๔๒-๑๔๔
บริษัทแม่น้ำอิรวดี (Irrawaddy Flotilla Company)	๙ : ๒๐๓-๒๑๑, ๒๒๑-๒๒๒
บริษัทอีสต์เอเชียติก บ้านคอน สุราษฎร์ธานี	๕ : ๓๐๓-๓๐๔
บริโกลเจดีย์	๕ : ๒๘๖-๒๘๗; ๗ : ๑๘๗; ๑๔ : ๑๔๖-๑๔๗
บรรณาคหลวง	๑๓ : ๑๐๘-๑๐๙
การฉลอง	๒๓ : ๑๕๕
วาทพระ : การทำขวัญนาศ	๒๖ : ๑๔๙-๑๕๐, ๑๗๖
บอกเซอร์	๑๖ : ๑๗๗-๑๘๑
บะเตเวีย อินโดเนเซีย ดูที่ จาการ์ตา อินโดเนเซีย	
	๔ : ๑๐๑, ๑๑๔-๑๑๕; ๒๕ : ๒๔, ๔๗-๔๘
บั้งคน, ที่ล่ง	๖ : ๕๘-๖๒, ๘๓-๘๖
บั้งสกุล-ตำนาน	๖ : ๒๗๒-๒๗๓
บั้งสกุลเป็น-สังเขปความ	๖ : ๒๗๒

บัญชาฯ, ชุมพรฯ	๑:๑๘๘-๑๙๒
บันไดบ้าน	๒๑:๘๔
บัวลอย (ดนตรี)	๑๘:๒๓๗, ๒๖๓
บาง-สังเขปความ	๑๔:๒๓๙
บางกอก กรุงเทพฯ	
ชื่อ	๒๑:๑๘๐
โบราณคดี-วินิจฉัย	๑๔:๒๑๙, ๒๔๐-๒๔๑; ๒๓:๒๖๗-๒๖๘
บางนางรม, เมือง- ชื่อปัจจุบัน	๑๘:๑๓๒
บางปะอิน พระนครศรีอยุธยา-ภูมิอากาศ	๖:๔๑
บางบัว ธนบุรี-โบราณคดี-วินิจฉัย	๒๓:๒๖๘
บางหลวง-ชื่อ-วินิจฉัย	๒๓:๖๓-๖๔
บาทพระ	๒๓:๑๕-๑๖, ๓๐-๓๑, ๗๓-๗๔
บ้าน-สังเขปความ (ทางการปกครอง)	๕:๒๘๘
บ้าน-จีน	๒๑:๖๑
บ้าน-ไทย: การสร้าง	๒๐:๕๑-๕๔, ๕๙-๖๒, ๖๕-๖๗, ๗๓-๗๔, ๘๓-๘๔, ๙๔-๑๐๒
บ้าน-ไทย-สมัยโบราณ	
ประเภทและลักษณะ	๑๖:๔๙
บ้าน-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์	
ลักษณะบ้านราษฎรทั่วไป	๒๐:๖๐; ๒๕:๔๔, ๘๐-๘๑; ๒๖:๑๔๒-๑๔๔, ๑๖๖, ๑๙๑-๑๙๒, ๑๙๔-๑๙๙
ลักษณะบ้านราษฎรพวกต่างๆ	๑๖:๔๙
บ้าน-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์-ประวัติและวิจารณ์	๒๑:๑๘๘; ๒๒:๑-๒, ๗๑-๗๕, ๑๑๔-๑๑๖
ดูเพิ่มเติม บ้าน-ไทย: การสร้าง	๒๐:๕๙-๖๒, ๖๕-๖๗, ๗๓-๗๔, ๙๔

บ้าน-มาเลเซีย	
ในปิ่น	๒๐:๖๒-๖๓
บ้าน-ประเทศอื่นๆ	
ลักษณะบ้านเรือน	๕: ๘๓; ๒๐:๒๒, ๔๙-๕๐; ๒๕: ๔๒-๔๔, ๘๐-๘๑; ๒๖: ๑๔๒
"บ้านตัดหัว" กรุงเทพฯ	๑๐: ๒๔๐-๒๔๑, ๒๔๖-๒๔๗, ๒๗๐
บ้านแปง พระนครศรีอยุธยา	๒: ๖๓
บ้านแม่ลา สิงห์บุรี	๒๒: ๑๐๖, ๑๑๑
บ้านหม้อ กรุงเทพฯ	๒๖: ๒๐๘
บายศรี	๑๒: ๑๑-๑๒
บายศรีแก้วทองเงิน	๑๓: ๑๑-๑๒
บ้านน้ำ-ล้างเชบความ	๖: ๑๑๔
บาศักดิ์	๑๓: ๑๒๐, ๑๓๓
บาทสี่ อินโดเนเซีย	
การก่อสร้างและบันเทียง	๑๔: ๒๗-๓๑
คติเกี่ยวกับศาสนา	๑๓: ๒๘๑-๒๘๔
บิณฑบาต-สมัยโบราณ	๙: ๑๔๐-๑๔๑
บุษบก	๑๙: ๑๙๔, ๑๙๖-๑๙๘, ๒๒๖-๒๒๗; ๒๗: ๑๔๔
บุษบกจันทน์	๑๓: ๒๗๑-๒๗๓; ๑๔: ๑๔-๑๖
บุษบกพรมพิศตร	๒: ๘๖-๘๗; ๖: ๗๐-๗๒
บุษบกมาลา (วังหน้า)	๒: ๘๔-๘๖; ๖: ๗๐-๗๑
บุษบกยอดปราสาท	๒: ๘๗-๘๘; ๖: ๗๓-๗๔; ๒๒: ๒๒๓
บุหรี-พม่า	๑๐: ๑๗๔
เบญจคัพย์, พระเต้า	๑๔: ๑๗๖, ๑๙๘, ๒๐๕
เบญจตุริยางค์	๑๔: ๓๒๕; ๒๔: ๙๖

เบญจรงค์	๓: ๑๒๔; ๒๐: ๑๒๗-๑๒๘, ๑๖๘-๑๖๙
เบียร์ไทยตราสิงห์	๖: ๓๔-๓๕
"แบทลา"	๑๗: ๑๓๕
แบบเรียนหนังสือเล่มแรก-ไทย	๒๖: ๑๕๒
โบราณคดี-ปัญหา	๑๒: ๓๐๑, ๓๑๕, ๓๒๖-๓๒๘
โบราณคดีสโมสรมหา เครื่องหมาย	๑๕: ๒๗๒-๒๗๓, ๒๖๔; ๒๕: ๔๕
โบราณวัตถุ, การสะสม	๒๐: ๑๘๒-๑๘๓
โบราณวัตถุสถาน-พม่า พุกาม	๑๐: ๗๒ ๑๐: ๓๙-๔๖, ๕๘-๖๓, ๗๒-๗๖, ๘๒-๙๑, ๑๐๒-๑๑๖
โบราณวัตถุสถาน, การจารึกชื่อ	๒๔: ๓๘-๓๙
โบราณวัตถุสถาน, การปฏิสังขรณ์	๑๑: ๒๔๕-๒๔๖
โบราณสถาน, อายุ-โบราณคดี-วินิจฉัย	๒: ๗๓
โบสถ์-ประวัติ	๑๖: ๓๒๔-๓๒๕; ๑๘: ๑๔๑-๑๔๗, ๑๕๙
โบสถ์แพ-ประวัติ	๑๘: ๑๖๓
โบสถ์และวิหาร	๗: ๓๒๗

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปฏิทิน	๑๙: ๑๙๐-๑๙๑, ๒๓๔, ๒๘๘-๒๘๙, ๓๐๘; ๒๐: ๖๔-๖๕, ๗๒-๗๓; ๒๑: ๕๕; ๒๓: ๑๐๓-๑๐๔, ๑๑๓-๑๑๔, ๑๗๔-๑๗๕
จันทร์คดีและธุรกิจคดี	๒๖: ๑๓๘, ๑๘๐
จีน	๒๑: ๒๔, ๕๕

ปฏิทิน (ต่อ)

ศาสนาฮินดู	๒: ๒๕๖
อินโดเนเซีย	๒๓: ๑๔๔, ๑๖๙, ๒๓๖
ปฐมเจดีย์, พระ. นครปฐม ดุที พระปฐมเจดีย์ นครปฐม	๕: ๓๖๔-๓๖๕, ๓๘๓-๓๘๔; ๖: ๕-๖
ปฐมบรมมหาชนก, สมเด็จพระ	
พระอัฐิ	๒: ๒๑๗-๒๑๙, ๒๗๘-๒๘๕, ๒๙๐-๒๙๑, ๒๙๙-๓๐๐
ประกาศประกวดฝีมือช่างเขียน พ.ศ.๒๔๕๙	๒: ๑๐๗-๑๑๐
ประจวบคีรีขันธ์-ชื่อ เดิม	๑๘: ๑๓๒
ประจันตคีรีเขต, เมือง-ที่ตั้ง	๑๘: ๑๓๒
ประชากร-มาเลเซีย	๓: ๑๕๑-๑๕๒, ๒๓๓; ๔: ๓๙-๔๕; ๕: ๓๔๕; ๑๖: ๒๗๔-๒๗๕; ๒๑: ๑๗๖
ประชุม มินประภาพ (ขาดหลวง)	
จดหมายทูลถามสมเด็จพระยาดำรงฯ เรื่องพระเจ้าแผ่นดินไทย	
ขับไล่ฝรั่งฮอลันดา . . .	๑๒: ๒๙๐, ๓๑๐-๓๑๑
ประดู	๓: ๒๗๒, ๒๙๐
ประแดง-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๒๓๙-๒๔๒
ประดิมากรรมทางศาสนา-ยุโรป	๑๒: ๗๐-๗๑
ประดูพรหม	๒๒: ๙๓
ประดูพระนคร	
ชื่อ	๒๔: ๓๙, ๑๑๕-๑๑๖
ชุม	๒๔: ๑๖๑-๑๖๒
ประดูพระบรมมหาราชวัง-ชื่อและผู้ดำเนินการ	๑: ๑๓๓; ๒: ๒๔๐-๒๔๓
ประดูมีหอรบ	๕: ๑๐๔-๑๐๕, ๑๐๘-๑๐๙, ๑๗๑
ประเทศราช, การตั้งเจ้า-ไทย-กรุงศรีอยุธยา	๑๔: ๑๒๑-๑๒๒

ประโทน, พระ. นครปฐม ๕: ๓๖๔-๓๖๕

ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑-ผู้ชำระ ๑๕: ๑๔๑

ประวัติศาสตร์-สมัยโบราณ ดูที่

ชีวประวัติ

คำรกราชานุกาพ, สมเด็จพระยา-พระนิพนธ์

เรื่องก่อนประวัติศาสตร์ ๔: ๑๐๙-๑๑๐, ๑๒๐, ๑๔๐, ๑๔๖-๑๕๓,
๑๗๖-๑๘๕, ๑๙๖-๒๐๔, ๒๑๔-๒๑๖ และ
๔: ๑๕๙-๑๖๐, ๑๘๘-๑๘๙, ๒๒๓

ประวัติศาสตร์-สังเขปความ ๔: ๒๒๖-๒๒๗, ๒๔๖

ประวัติศาสตร์-กัมพูชา-สมัยโบราณ ๑๕: ๒๑๐

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงสุโขทัย-กรุงรัตนโกสินทร์

การตั้งถิ่นฐานในสุวรรณภูมิ ๑๗: ๒๑๘-๒๑๙

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงสุโขทัยตอนต้น ๑๒: ๑๓๓-๑๓๗; ๑๕: ๒๒๕-๒๒๗

เมืองสำคัญและโบราณสถาน ๒๕: ๑๐๗-๑๑๑, ๑๑๔-๑๒๒

รายชื่อหัวเมืองทางทิศตะวันออก ๒๐: ๒๖๙

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงสุโขทัยตอนปลาย ๑๖: ๓๓๐-๓๓๓

พระมหากษัตริย์ราชชาติไทย ๑๕: ๒๗๒-๒๗๓

รายชื่อหัวเมืองเหนือ ๒๐: ๒๖๙

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา

การตีเมืองเชียงใหม่ ๑๗: ๒๘๘-๒๙๑

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา : พระเจ้าอู่ทอง

ตั้งเมืองอู่ทองมาอยุธยาและตั้งเป็นอิสระ ๑๒: ๑๕๙

แรกตั้งกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยา ๒๕: ๙๓-๙๔

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา : พระเจ้าอู่ทอง-พระบรมไตรโลกนาถ ๑๖: ๓๓๐-๓๓๓

การปกครองหัวเมืองเหนือ ๕: ๑๓๙-๑๔๒

แบ่งพระราชอาณาเขตเป็นฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ ๑๕: ๒๐๕-๒๐๗

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา : พระบรมไตรฯ-พระนเรศวรฯ

การปกครองประเทศแบบมีพระเจ้าแผ่นดิน ๒ องค์ ๒๔:๒๔๔-๒๔๕

การปกครองหัวเมืองเหนือ ๒๔:๒๔๔-๒๔๕

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา : พระบรมราชา ๑๕:๒๐๕-๒๐๗, ๒๔๓-๒๔๔

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา : พระรามาธิบดีที่๒ (พระเชษฐาธิราช)

๑๕:๒๐๕-๒๐๗, ๒๔๓-๒๔๔, ๒๗๔-๒๗๕

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา : พระนเรศวรมหาราช

การตีกรุงหงสาวดีและตองอู ๗:๒๖๓-๒๖๗, ๒๗๖-๒๗๕

คลองไขน้ำเมืองตองอู พ.ศ.๒๑๔๒ ๗:๑๐๔, ๒๖๓-๒๖๗; ๘:๗๘

พระเจดีย์ชัยมงคล ๑๒:๑๖๒

พระเจดีย์พุทธหัตถ์ ๑๒:๑๖๒

พระยาจันจันตุ ๑๒:๖๘

ศึกพุทธหัตถ์และพระเจดีย์อนุสรณ์ ๒๔:๒๗๓-๒๘๖

สิ้นพระชนม์ ๗:๒๗๔-๒๗๕, ๒๗๖-๓๐๐

ดูเพิ่มเติม ชีวประวัติ

นเรศวรมหาราช, สมเด็จพระ

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา : พระเอกาทศรถ

เจ้าฟ้าสุทัศน์ท้าวลาภพระชนมกัวยยาพิษ ๑๑:๓๓๓-๓๓๕

เป็นไมตรีกับพม่า ๗:๒๗๕-๒๘๐

ยังปกครองเขมรไว้ในอำนาจ ๑๔:๑๖๕

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา : พระเจ้าทรงธรรม

ไทยกับเขมร ๑๔:๑๖๕

ไทยกับพม่า ๗:๒๘๐-๒๘๑

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา : พระนารายณ์มหาราช

ตีเชียงใหม่และหงสาวดี ๗:๒๘๒-๒๘๓

ล้อมธนบุรี ๒๓:๑๐๘-๑๐๙

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา :พระเจ้าปราสาททอง

ที่ได้ เขมรแล้วให้ถ่ายแบบโบราณวัตถุสถานของเขมรมาสร้าง-

เฉลิมพระเกียรติยศ ๑๔ : ๑๖๘-๑๗๒, ๑๙๗-๑๙๘;

๒๐ : ๒๒๙-๒๓๐

ไทยกับพม่า

๗ : ๒๘๑

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงธนบุรี

พระเจ้าตากสินมีพระสัญญาวิปลาศ ๑ : ๔๔, ๔๗, ๕๐

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์ : รัชกาลที่ ๑-๓

กษัตริย์เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ๔ : ๒๗๐-๒๗๒; ๖ : ๒๔๘-๒๕๓

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์ : รัชกาลที่ ๓

ช่วยอังกฤษรบพม่า ๖ : ๑๕๘-๑๖๐; ๗ : ๓๐๕-๓๐๖

(ท้าวสุรนารี)

๔ : ๒๗๐-๒๗๒

ประวัติศาสตร์-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์ : รัชกาลที่ ๔

กบฏกรมกรจีนเหมืองแร่ภูเก็ต พ.ศ. ๒๔๑๙ ๑๙ : ๒๗๙-๒๘๑

ประวัติศาสตร์-พม่า ดุที

ชีวประวัติ

คำรพระราชานุภาพ, สมเด็จพระนเรศวร-พระนันท

เล่าเรื่องเที่ยวเมืองพม่า ๗ : ๑๗๒-๑๗๔, ๒๕๒-๒๖๗, ๒๗๖-๒๘๖,

๒๙๖-๓๐๘;

๘ : ๕-๑๘, ๓๒-๓๘, ๕๒-๖๕, ๗๘,

๘๔-๘๗, ๙๗-๑๐๕, ๑๑๓-๑๒๒,

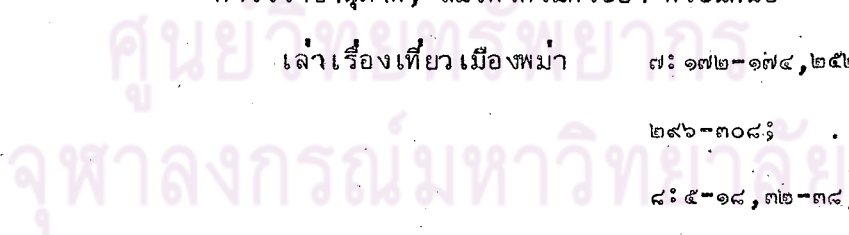
๑๓๒-๑๔๔, ๑๕๑-๑๕๖, ๑๙๑-๒๐๘,

๒๒๓-๒๓๘, ๒๕๔-๒๖๗;

๙ : ๕๘-๕๙, ๙๓-๑๐๘, ๑๒๙-๑๓๙,

๒๐๘-๒๑๑, ๒๘๖-๒๙๐, ๓๐๒-๓๑๒,

๓๒๖-๓๓๖; ๑๐ : ๑๑-๑๔, ๑๘-๒๗

ประวัติศาสตร์-พม่า

ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

มินดง, พระเจ้า-พม่า

สีป้อ, พระเจ้า-พม่า

ประวัติศาสตร์-พม่า-สมัยโบราณ ๕: ๒๘๓-๒๙๐

ประวัติศาสตร์-พม่า : พระเจ้าอานูรุธ

ใต้พระไตรปิฎกจากนครปฐมมิใช่เมืองสะเทิม ๕: ๓๘๐-๓๘๒

ประวัติศาสตร์-มอญ ดูที่ ประวัติศาสตร์-พม่า

ประวัติศาสตร์-มาเลเซีย-สมัยโบราณ ๖: ๑๗๓-๑๗๙

ประวัติศาสตร์-ลังกา

พระเจ้าทฤษฎคามณีฯ ๒๔: ๒๘๐-๒๘๑

ประวัติศาสตร์-ลาว

เวียงจันทน์ในสมัยตรงกับกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ๖: ๒๔๔-๒๕๓

ประวัติศาสตร์-เวียดนาม

แรกตั้งประเทศ ๑๖: ๒๕-๒๖

ประวัติศาสตร์-อินเดียน-สมัยโบราณ

เส้นทางโบราณที่ใช้ไปยังมอญ ไทย เขมร ๓: ๒๔๙-๒๕๐; ๔: ๘๑

ประวัติศาสตร์-อินโดเนเซีย : อิเหนา

๔: ๗๙-๘๔, ๑๐๔-๑๐๕, ๑๐๙,

๑๑๘; ๒๖: ๑๐๑, ๑๑๔

ปรับ, การคำนวณเงินค่าปรับ-สมัยโบราณ

๑๒: ๒๑๐-๒๑๓

ปรับละเมิดลา ๑-สังเขปความ

๑๒: ๒๑๐-๒๑๑

ปราสาท-สิ่งเชปความ

๙:๗๙; ๑๘:๑๙๔, ๑๙๖-๑๙๘,

๒๒๖-๒๒๗

ดูเพิ่มเติม พระราชวัง

1. ✓ ปราสาท-สมัยโบราณ :ลักษณะการสร้าง

๑๕:๗-๙

2. ✓ ปราสาท-ไทย-ลักษณะ

๘:๒๑๔; ๒๔:๖๗-๖๘; ๒๕:๑๔๕

3. ~~✓~~ ปราสาทบายน นครธม

๒๕:๒๐๑

3. / ปราสาทพระเทพบิดร กรุงเทพฯ

๑:๑๑๐; ๓:๓๐๔; ๔:๓-๖;

๑๓:๒๗๒; ๑๖:๒๓๐-๒๓๑, ๒๔๗;

๒๒:๒๒๔; ๒๓:๑๓๑-๑๓๒, ๑๘๗

ห้วงนาคหล่อทองสัมฤทธิ์

๑๘:๑๔, ๓๘

4. / ปราสาทหิน-ข้อตั้งเกิด เกี่ยวกับการสร้าง

๒๐:๒๒๕-๒๒๖, ๒๓๑, ๒๕๗

ปราสาทหินพงตึก-โบราณคดี-วินิจฉัย

๑๒:๑๗๙

ปราสาทหินพระชิน กำพงสวาย

๒๑:๑๑๒, ๑๕๖

/ ปราสาทหินพิมาย นครราชสีมา

๑๘:๒๐๕, ๒๑๑-๒๑๔, ๒๔๔-๒๔๕

ชื่อ

๑๖:๑๕๖

ภาพถ่าย

๑๙:๕๒

ศิลปกรรม-วิจารณ์

๑๗:๑๗๑

/ ปราสาทหินเมืองสิงห์ กาญจนบุรี-โบราณคดี-วินิจฉัย

๑๒:๑๗๘-๑๗๙, ๑๙๒; ๑๘:๕๖;

๒๐:๑๙๙-๑๙๐, ๒๐๒-๒๐๓, ๒๒๖

/ ปราสาทหินอรดีนารายณ์เชิงเวง สกลนคร

๑๔:๒๗๕; ๒๑:๓๑, ๓๖, ๖๐, ๑๕๘

ปลวก, การกำจัด

๑๘:๑๕๕-๑๕๖

"ปล่องเหลี่ยม" กรุงเทพฯ

๑๖:๒๔๓

ปลัดผู้หญิง

๑๒:๒๘๙-๒๙๐

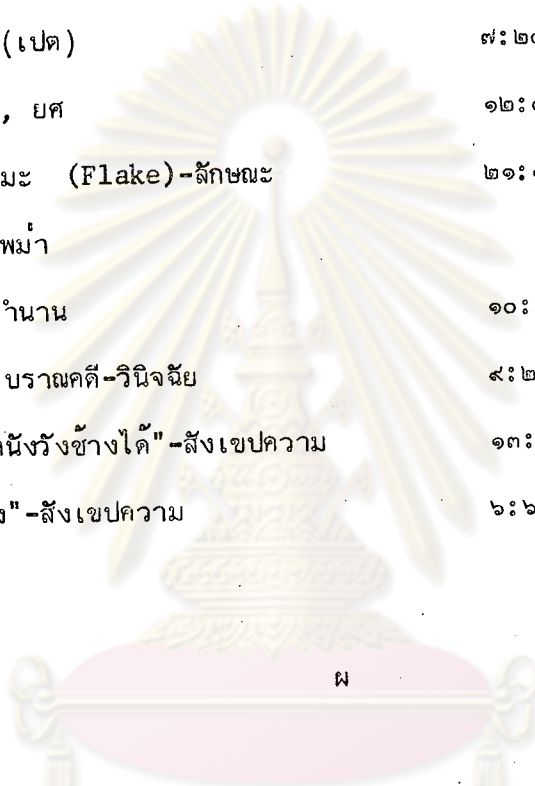
ปลาวาฬ

๒๖:๒๓๐

✓ ป้อมรอบกำแพงเมืองกรุงเทพฯ-ชื่อ

๑:๑๓๒

บ้อมคอนวอลลิส ปีนัง มาเลเซีย	๔:๔
บ้อมทัพเฟอร์ริน (Fort Dufferin) มณฑลเลพมา	๔:๑๑๗
บ้อมผีเสื้อสมุทร, ฟ้าผ่ายอดเสาธง	๑๖:๒๓๐
ปะรำ-สังเขปความ	๓:๑๓๒, ๑๔๔; ๖:๕๐
ปะเลมบัง อินโดเนเซีย-โบราณคดี-วินิจัย	๓:๗๔
ปัญญาไตรยางค์	๒:๑๓๐; ๑๘:๒๖๔
ปัญญาอัญตรธาน	๒๖:๒๓๐
ปัตตะเวีย อินโดเนเซีย คู่มือ จารึกาตา อินโดเนเซีย	๔:๑๐๑, ๑๑๔-๑๑๕; ๒๕:๒๔, ๔๗-๔๘
ปากน้ำ, ชื่อ-ประวัติ	๒๐:๕๐, ๖๘
ปากน้ำในอ่าวไทย	๑๔:๑๙๐-๑๙๓
ปากน้ำบางพระยา-ประวัติ	๑๒:๒๔๘-๒๖๑
ปากน้ำพระประแดง-ประวัติ	๑๒:๒๔๘-๒๖๑
ปากน้ำโพ นครสวรรค์	๑๙:๑๔๓, ๑๕๒
ปาปมุตติ-สังเขปความ	๒๐:๒๐๐-๒๐๑
ป้ายสถานีรถไฟ พ.ศ.๒๔๘๐	๑๑:๘๐
ปี-ชื่อ	๑๙:๑๖๕, ๑๗๒
ปีนัง มาเลเซีย	
งานฉลองเมื่อเป็นเมืองขึ้นอังกฤษครบ ๑๕๐ปี	๙:๓-๗, ๓๓
ปีพาทย์	๒๔:๕๗
ปีพาทย์นางหงส์	๑๘:๒๓๗
ปีพาทย์พระเพลง	๑๘:๖๒
ปีศาจ-ลักษณะ	๒๓:๒๕๙
ปีนชนิดต่างๆ	๑๔:๒๕๗-๒๕๘
ปีนไฟ-ประเภท	๒:๒๖๑-๒๖๔
ปีนฤกษ์	๑๙:๒๔๑

ปูนกั๋ง	๑๖: ๑๑๙
ปุริโลลิส	๑๕: ๒๒๑-๒๒๒; ๑๙: ๔๑
เปตพลี, พิธี อุที ศาสนาฮินดู	
พิธีเปตพลี	๒๒: ๑๒๖
เปรด (เปต)	๗: ๒๔๑, ๒๔๘
เปรียญ, ยศ	๑๒: ๔๗, ๘๑
เปลวหิมะ (Flake)-ลักษณะ	๒๑: ๕๘
แปร พม่า	
ตำนาน	๑๐: ๑๒๖-๑๓๔
โบราณคดี-วินิจฉัย	๙: ๒๔๙
"ไปตีหนังวังข้างใต้"-สังเขปความ	๑๓: ๑๑๒
"ไปทุ่ง"-สังเขปความ	๖: ๖๐
ผมประบ่าอำเอี่ยมไร	๒๖: ๙๗
ผมปีก	๒๖: ๙๗
ผมมวย	๒๖: ๙๗
ผลไม้	
กล้วย	๒๒: ๑๒๔-๑๒๕
กล้วยน้ำ	๒๒: ๑๓๗
กล้วยน้ำว้า	๒๒: ๑๓๗-๑๓๘
ขูด	๔: ๑๙๕; ๖: ๔๗
กลางลาด	๔: ๒๑๑; ๒๕: ๓๒
ส้มจี๊ฟฟ้า	๕: ๓๙

ผลไม้ (ต่อ)

ส้มโอ	๒๐ : ๕๘
ส้มโอทองดี	๒๐ : ๕๙
อินทผลัม	๑๗ : ๘๑
ผอบ	๒๖ : ๑๒๒
ผากอง, เมือง	๑๔ : ๒๓๔, ๒๕๐, ๒๖๘
ผ้าเกี้ยว	๒๒ : ๒๓๒, ๒๔๒ ; ๒๓ : ๓๒
ผ้าจํานำพรรษา	๒๖ : ๒๒-๒๓, ๔๘
ผ้าชนิดต่างๆ, การกำหนดสี	๑ : ๘๙-๙๔
ผ้าในหอสมุดแห่งชาติ	๑ : ๘๕-๘๗, ๘๙
ดูเพิ่มเติม	
ชีวประวัติ	
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ	
พระภูษาในหอสมุดแห่งชาติ	๑ : ๙๐-๙๑
ผ้าห่อคัมภีร์โบราณในพิพิธภัณฑสถานฯ	๑๐ : ๕๖
ชีวประวัติ	
พระนารายณ์, พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้า	
พระภูษามิในหอสมุดแห่งชาติ	๑ : ๘๙-๙๐, ๙๕
ศรีสุลาสลับ, สมเด็จพระ	
พระภูษามิในหอสมุดแห่งชาติ	๑ : ๙๐-๙๑
ผ้าพระราชทาน	๑ : ๘๘
ผ้ายก	๑๔ : ๒๗๓
ผ้าลายนอกอย่าง	๙ : ๓๒๓
ผ้าลายย่ามะหวาด	๑๐ : ๑๔๓
ผ้าลายสุหรีด (ผ้าสุหรีด)	๙ : ๓๑๔-๓๑๕, ๓๒๑-๓๒๒ ; ๑๐ : ๘-๙
ผ้าลายอย่าง	๙ : ๓๒๒

ผ้าสมบั๊ก	๑๔:๒๗๔
ผ้าสมบั๊กขุม	๑:๘๘; ๒๔:๕๘, ๙๗-๙๘
ผ้าสมบั๊กล่องจวน	๑๔:๒๗๔
ผ้าสันไต้	๙:๑๑๖, ๑๔๑
ผ้าสำน	๙:๒๗๔
ผ้าห่อคัมภีร์โบราณในพิพิธภัณฑ์สถานฯ	๑๐:๕๖
ผ้าไหมไทย	๗:๒๒๔-๒๒๖
ผาดิกรรม-สังเขปความ	๑๖:๒๘๘-๒๘๙
ผาอบนาง เชียงใหม่-ภาพถ่าย	๑๕:๑๑๒
ผิ-ประเภท	๙:๒๔๓-๒๔๔; ๒๕:๒๒๘-๒๓๐
ผิ, การเขียนภาพ	๑๙:๒๑๖-๒๑๗, ๒๒๖-๒๒๗
ผิ-การลวง	๑๒:๒๘-๓๑, ๔๑
ผิ, คติเรื่อง	๙:๒๔๓; ๑๗:๓๗-๓๘; ๑๘:๙๔; ๒๕:๒๒๖-๒๓๐
ผิ, เจ้า	๙:๒๔๔; ๑๙:๒๐๘
ผิ, พิธีลงผิ-พม่า	๙:๒๔๒-๒๔๓
ผิท้องเลว	๙:๒๔๓; ๒๕:๒๓๐
ผิแนต-พม่า	๙:๒๓๔-๒๔๒
ผิฟ้า	๑๙:๒๖๗-๒๖๘; ๒๒:๘๗
ผิง, วิธีตี-สมัยโบราณ	๒๕:๒๓๖-๒๓๗
ผู้รับสั่ง-สังเขปความ	๑๒:๖๒
เผาตัวเอง	๑๗:๑๐๙-๑๑๐, ๑๓๔
แผ่นดินไหว [ในความทรงจำของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ]	๙:๑๒๕-๑๒๖, ๑๙๑-๑๙๒
แผ่นดินไหว พ.ศ.๒๔๗๘	๕:๓๕๐
"แผ่นเสียงราชบัณฑิตยสภา" พ.ศ.๒๔๗๔	๒:๕๒-๕๔

ผ

ฝรั่งมังฆ้อง, พระเจ้า และราชาธิราช, พระเจ้า

เหตุที่ท่าสงครามกัน

๙: ๒๔๖

ฝัน

๒๕: ๒๓๓-๒๓๔

พิพายเรือพระที่นั่ง-ไทย-สมัยโบราณ

๑๘: ๒๐๐-๒๐๑, ๒๒๘

พ

พงศาวดาร-ภาพ

ดูที่

ภาพพงศาวดาร

พงศาวดาร-สังเขปความ

๔: ๒๔๔, ๒๔๖-๒๔๗

พม่า-การเมืองและการปกครอง

ดูที่

การเมืองและการปกครอง-พม่า

พม่า-ความเป็นอยู่และประเพณี

ดูที่

ความเป็นอยู่และประเพณี-พม่า

พม่า-ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

ดูที่

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ : พม่า-

[ประเทศอื่น]

พม่า-โบราณวัตถุสถาน

ดูที่

โบราณวัตถุสถาน-พม่า

พม่า-ประวัติศาสตร์

ดูที่

ประวัติศาสตร์-พม่า

พม่า-ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว

ดูที่

ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-พม่า

พม่า, ชนชาติ-สมัยโบราณ

๙: ๒๘๓-๒๘๖

พม่า, ประเทศ-ชื่อ

๘: ๘๖, ๑๙๐-๑๙๑, ๒๔๔-๒๔๕

พยู, ชนชาติ

๙: ๒๘๔-๒๘๗; ๑๐: ๒๒๔

พยูหยาดรา, กระบวน

๒: ๒๒๖-๒๒๕; ๑๒: ๖๒-๖๔

พรหมธาดา

๒๕: ๑๘๕

พระ-บรรดาศักดิ์

๑๒: ๑๓๕-๑๓๗

พระเกษธาตุ ร้างกุ้ง

ดูที่

เจดีย์ชเวดากอง ร้างกุ้ง

พระคัมภีร์ปกบวชนาคหลวง

๒๒: ๒๐๓

พระครูและพระราชกณะ-ลักษณะหน้าที่	๑๖: ๒๗๘, ๓๐๗-๓๐๘
พระครูวัดคลอง สงขลา, พัดยศ	๒๑: ๖๕, ๗๗
พระคลัง, กระจ่าง-หน้าที่	๑๓: ๑๔๒
พระคลัง, เจ้าพระยา-ตำแหน่งหน้าที่	๑๒: ๒๗๑
พระเจ้า (กอด)-สังเขปความ	๔: ๕๐
พระเจ้า, การนับถือ	๔: ๕๔-๕๕, ๖๕
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ-บรรดาศักดิ์	๑๗: ๕๒, ๖๔
พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ-บรรดาศักดิ์	๑๗: ๕๒, ๖๔
"พระเจ้าปราสาททอง"-สรรพนาม	๒๐: ๒๕๖; ๒๑: ๑๐-๑๒; ๒๓: ๑๓๑-๑๓๒, ๑๘๘
"พระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒พระองค์"	๘: ๒๗๕, ๒๗๗-๒๗๘, ๓๑๓

ดูเพิ่มเติม

กษัตริย์และผู้ครองนคร-ไทย

การปกครองแบบมีพระเจ้าแผ่นดิน ๒พระองค์ ๒๔: ๒๔๔-๒๔๘

พระญา-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๑๓๖-๑๓๗
✓ พระตำหนักทะเลชุบศร ลพบุรี	๒๑: ๑๙๕-๑๙๖
✓ พระเต้าประทุมนิมิตรทอง นาก เงิน สัมฤทธิ์	๑๔: ๑๑๐, ๑๒๖
✓ พระเต้ายอดแก้ว	๑๔: ๑๑๑, ๑๒๖-๑๒๗
✓ พระที่นั่ง-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่ ๑-ชื่อ	๑: ๑๐๖-๑๐๘
พระที่นั่งคชกรรมประเวศ กรุงเทพฯ	๒: ๘๐-๘๑
พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน กรุงเทพฯ	๑: ๑๐๖-๑๐๘; ๒๒: ๑๔๔
พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ พระนครศรีอยุธยา-ศิลปกรรม-วิจารณ์	๒: ๑๗๘; ๒๒: ๒๒๔
พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท (องค์ตะวันตก) กรุงเทพฯ	๑๐: ๗๑
พระที่นั่งจันทร์พิศาล ลพบุรี	๒๑: ๑๙๕-๑๙๖
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท กรุงเทพฯ	๘: ๒๑๕-๒๑๕; ๑๖: ๑๕๖-๑๕๗, ๑๙๔

พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ กรุงเทพฯ-ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑: ๒๗
พระที่นั่งทักษิณไพศาล กรุงเทพฯ-ที่ตั้ง	๑: ๕๓-๕๔, ๕๖-๕๗
พระที่นั่งธัญลักษณ์มหาปราสาท ลพบุรี	๑: ๑๙๐-๑๙๑; ๒๑: ๑๔๙, ๑๘๖, ๑๙๔-๑๙๕; ๒๒: ๑๗
พระที่นั่งนารายณ์ราชนิเวศน์ ลพบุรี	
ตึกพระเจ้าเหา-ศิลปกรรม-วิจารณ์	๒: ๓๐๐-๓๐๑, ๓๐๗
พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ พระนครศรีอยุธยา	๕: ๖๑; ๘: ๒๑๔-๒๑๕; ๑๖: ๑๙๓; ๒๒: ๒๒๐, ๒๒๔
พระที่นั่งบวรบริวัตร กรุงเทพฯ	๒๖: ๑๔๓
พระที่นั่งบุษยามาลา กรุงเทพฯ	๑๗: ๑๑๙
พระที่นั่งเบญจรัตนปราสาท พระนครศรีอยุธยา	๒๒: ๒๑๙-๒๒๐; ๒๓: ๒๙-๓๐
พระที่นั่งพรหมพักตร์ กรุงเทพฯ	๒๒: ๙๓; ๒๓: ๑๓
พระที่นั่งพรหมเมศธาดา กรุงเทพฯ	๒๐: ๑๐-๑๑, ๒๐-๑
พระที่นั่งพิมานรัตยา กรุงเทพฯ	๑๖: ๑๕๘-๑๕๙, ๑๙๔
พระที่นั่งพุดตานถม ๗ ท้องพระโรงกลาง กรุงเทพฯ	๒๖: ๑๒๒, ๑๗๒, ๑๗๘, ๒๒๓
พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพฯ	
การตรวจเพื่อทำแบบสำหรับซ่อม	๒: ๒๙๒, ๒๙๔, ๒๙๖
ชื่อ	๑: ๑๐๒-๑๐๔, ๑๐๖-๑๐๘
ผู้สร้าง	๒: ๘๗-๘๘; ๑๑: ๑๔๗-๑๔๘
ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑: ๓๐, ๑๘๘-๑๘๙
พระที่นั่งไพชยนต์ปราสาท พระนครศรีอยุธยา	๒๒: ๒๑๙
พระที่นั่งไพศุรีย์ปราสาท พระนครศรีอยุธยา	๒๒: ๒๑๙
พระที่นั่งภัทรปิฎ	๑๑: ๒๓๒; ๒๖: ๑๒๒
พระที่นั่งมังคลาภิเษกปราสาท พระนครศรีอยุธยา	๒๒: ๓๐, ๒๑๙-๒๑๙
พระที่นั่งราชฤดี กรุงเทพฯ	๑๑: ๑๘๓
พระที่นั่งวโรภาศพิमान กรุงเทพฯ-ชื่อเดิม	๑๖: ๒๔๓

พระที่นั่งวสันตพิมาน กรุงเทพฯ	๒๐: ๑๐-๑๑, ๒๐-๑; ๒๖: ๔๓
พระที่นั่งวายุสถานอมเรศร กรุงเทพฯ	๒๐: ๑๐-๑๑, ๒๐-๒๑; ๒๖: ๔๓
พระที่นั่งวิหารสมเด็จ พระนครศรีอยุธยา	
แผนผัง	๑๖: ๑๙๒-๑๙๓; ๒๒: ๑๕-๑๖
ศิลปกรรม-ประวัติและวิจารณ์	๘: ๒๑๔; ๒๒: ๒๑๘-๒๒๑, ๒๒๔; ๒๓: ๑๔, ๓๐, ๑๓๑-๑๓๒, ๑๘๗, ๑๙๘
พระที่นั่งเวาไชนันตวิเชียรปราสาท ณ พระนครคีรี (เขาวัง) เพชรบุรี	
	๔: ๒; ๒๒: ๒๒๔; ๒๓: ๑๓๒
พระที่นั่งศิวโมกข์พิมาน กรุงเทพฯ-ศิลปกรรม-ประวัติและวิจารณ์	๑: ๓๐
พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท พระนครศรีอยุธยา-ศิลปกรรม-ประวัติและวิจารณ์	
	๘: ๒๑๔; ๑๖: ๑๕๗, ๑๙๓ ๒๒: ๒๑๘-๒๑๙, ๒๒๑, ๒๒๔-๒๒๕; ๒๓: ๑๓-๑๔, ๒๙-๓๐
พระที่นั่งสุทธารวรรย์ กรุงเทพฯ ดูที่	พระที่นั่งสุทธารวรรย์ กรุงเทพฯ
พระที่นั่งสุทธารวรรย์ กรุงเทพฯ	๑: ๑๐๒-๑๐๔, ๑๐๖-๑๐๘
พระที่นั่งสุทธารวรรย์ ลพบุรี	๒๑: ๑๙๕-๑๙๖
พระที่นั่งสุริยาภิเษก พระนครศรีอยุธยา	
ศิลปกรรม-ประวัติและวิจารณ์	๘: ๒๑๔; ๑๖: ๑๙๓; ๒๒: ๒๑๙-๒๒๐, ๒๒๔; ๒๓: ๑๔-๑๕; ๒๖: ๑๔๓
พระที่นั่งอภิเนาวนิเวศ กรุงเทพฯ	๒๖: ๑๔๓
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย กรุงเทพฯ	๑: ๑๐๕-๑๐๖; ๒๒: ๑๒๘
ซุ้ม	๑: ๑๐๕-๑๐๖
พระแท่นเศวตฉัตรประดับมุก	๑๖: ๗๐-๗๔, ๘๐-๘๒, ๑๕๕-๑๕๖, ๑๕๙, ๒๘๔, ๒๙๑-๒๙๒; ๒๒: ๖๖, ๗๘, ๒๕๔
พระที่นั่งอมรินทราภิเษก กรุงเทพฯ-ชื่อ	๑: ๑๐๖-๑๐๘

พระที่นั่งอัฐทิศ	๑๑:๒๓๒
พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์ กรุงเทพฯ	๑๖:๗๙
พระที่นั่งอินทราภิเษกมหาปราสาท กรุงเทพฯ	๘:๒๑๖; ๑๖:๗๙, ๑๕๕-๑๕๗, ๑๙๔
พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ กรุงเทพฯ	๒๐:๒๓; ๒๖:๑๕๓
พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร พระราชวังบางปะอิน	๑๔:๑๓๒-๑๓๗, ๑๗๗
พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพาอาสน์ กรุงเทพฯ	๑๖:๒๔๓
พระที่นั่งไอศวรรย์ปราสาท พระนครศรีอยุธยา	๒๒:๒๑๘
พระแท่นดงรัง กาญจนบุรี-โบราณคดี-ประวัติและวิจารณ์	๑๗:๑๗๑-๑๗๒, ๒๐๑-๒๐๕, ๒๒๖-๒๒๗
พระแท่นมณีงคศิลาบาตร	๘:๑๙๕
พระแท่นมณีงคศิลาอาสน์	
โบราณคดี-ประวัติและวิจารณ์	๑๗:๑๗๒, ๒๐๒-๒๐๓, ๒๒๑, ๒๒๗
"พระธาตุเจดีย์"-สังเขปความ	๕:๒๘๗
พระธาตุเชิงชุม สกลนคร	๑๔:๒๖๙, ๒๗๔-๒๗๕, ๒๙๙. ๒๐:๑๗๔
พระธาตุไชยา สุราษฎร์ธานี-ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑๒:๔๙, ๗๐
พระธาตุคอกสุเทพ เชียงใหม่-ตำนาน	๑๖:๗, ๑๒-๑๓, ๔๒-๔๓
พระธาตุโบโรนัวร์ อินโดเนเซีย	
ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑๒:๗๐
สถาปัตยกรรม-วิจารณ์	๑๑:๒๑๓-๒๑๕, ๒๑๘
พระธาตุพนม นครพนม	๒๐:๒๐๘-๒๐๙
พระธาตุอุเทน	๒๐:๑๗๔
พระนอนวัดป่าโมก, โคลงเรื่องชลอ	๑๖:๒๓๐
พระบาง, เมือง-โบราณคดี-วินิจฉัย	๑๕:๑๕๙-๑๖๓
พระปฐมเจดีย์ นครปฐม	๕:๓๖๔-๓๖๕, ๓๘๓-๓๘๔; ๖:๕-๖
ดูเพิ่มเติม	
พระปรางค์ไทย: ลักษณะ	๖:๕

พระปฐมเจดีย์, โบสถ์วัด นครปฐม	๑๘: ๑๒๕, ๑๓๓-๑๓๔, ๑๕๘-๑๕๙
พระประแดง สมุทรปราการ-ประวัติ	๑๒: ๒๕๘-๒๖๑, ๒๙๕
ศาลเจ้า	๑๒: ๒๖๑-๒๖๒
พระประโทน นครปฐม	๕: ๓๖๔-๓๖๕
พระปรารักษ์	๒๑: ๒๕, ๓๖-๓๗; ๒๓: ๒๗๙;
	๒๔: ๑๒-๑๓, ๖๖-๖๗; ๒๕: ๒๐๑
วัดสุทัศน์ไชยสร้าง	๒๕: ๑๖๒
สถาปัตยกรรม-วิจารณ์เปรียบเทียบ	๒๑: ๑๕, ๒๕
ลัทธิฐาน	๒: ๑๐๑-๑๐๒
พระปรารักษ์-ไทย: ลักษณะ	๒: ๕
พระปรารักษ์ สวรรคโลก	๒๕: ๑๖๒
พระปรารักษ์สามยอด ลพบุรี-ศิลปกรรม-วินิจฉัย	๒: ๑๐๓
พระพิธีกรรม	๑๗: ๑๖๒-๑๖๖, ๑๘๘-๑๙๑;
	๑๘: ๑๗-๑๘, ๔๘-๔๙
พระพุทธเจ้า	
คำสวดคำแรกสุดถึงพระองค์	๑๔: ๑๔-๑๕
เชื้อชาติ	๑๗: ๒๓๕-๒๓๖
พระทันตธาตุ	๗: ๒๖๐-๒๖๒
พระบรมธาตุ: การเก็บรักษา	๒๒: ๑๕๒-๑๕๔, ๒๐๘
พระพุทธรูปลักษณะ	๒๖: ๕-๗
สังเวชนียสถาน	๑: ๑๓๕
พระพุทธเจ้า ๔พระองค์: คติบูชา	๑๗: ๒๒๒; ๑๘: ๗๔-๗๕
พระพุทธเจ้า ๗พระองค์: พระนาม	๑๗: ๒๒๑-๒๒๒
พระพุทธเจ้าเสด็จไปประเทศต่างๆ นอกอินเดีย, คติ	๑๗: ๒๐๒-๒๐๓
พระพุทธรูป: ลักษณะตามคัมภีร์มหาปุริสลักษณะ	๑๔: ๔-๖
พระพุทธรูป สาระบุรี	๒๑: ๑๔๖-๑๕๐, ๑๘๖-๑๘๗

พระพุทธรูป สาระบุรี (ต่อ)

การซ่อมแซมมณฑป พ.ศ.๒๔๕๐

๑๑:๒๕๑

เรือหงส์หล่อทองสัมฤทธิ์

๑๖:๖๑-๖๒, ๖๗-๖๙

หัวนาถที่บันไดหน้ามณฑป

๑๘:๑๔, ๓๙

พระพุทธรูปรางคปราสาท

๓:๓๐๔; ๔:๓-๖; ๑๓:๒๗๒;

๑๖:๒๓๐-๒๓๑, ๒๔๗

พระพุทธรูป, ความรู้ทั่วไปเรื่อง

พระกัจจายนะ

๒๓:๑๙๗, ๒๐๑, ๒๕๖-๒๕๗

พระศรีวิมล

๒๓:๒๕๗, ๒๖๙

"พระโต", การสร้าง-วินิจฉัย ^{ดูที่}

พระพุทธรูปขนาดใหญ่ (พระโต)

๑๐:๑๕๒-๑๕๓; ๑๒:๑๒๑, ๑๔๑

พระพิมพ์-ไทย

๑๐:๑๑๐-๑๑๑

ดูเพิ่มเติม พระพิมพ์-พม่า

พระพิมพ์-พม่า

๗:๗๖-๗๘; ๑๐:๑๑๐-๑๑๑

พระพิมพ์ดินดิบ

๒:๙๔-๙๗; ๓:๑๖-๑๗

พระพุทธรูป

การแกะเป็นเทวรูป

๒๑:๓๐

การถวายข้าว

๑๔:๑๙๙-๒๐๐, ๒๐๖; ๒๕:๑๗๖, ๑๙๑

การหล่อตามฤกษ์

๒๐:๑๗๐

ขนาดและลักษณะเท่าพระพุทธรูปองค์

๑๙:๑๙, ๔๑

ขนาดย่อมกว่า "พระโต"

๑๒:๑๒๑

ขนาดใหญ่ (พระโต)

๑๐:๑๕๒-๑๕๓; ๑๒:๑๒๑, ๑๔๑

นั่งขัดสมาธิ

๓:๙๒-๙๓

นั่งขัดสมาธิเพชร

๕:๒๔-๒๖

นิ้วพระหัตถ์

๑๙:๑๗-๑๙

นิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ยาวเท่ากัน

๒๖:๓๗

พระพุทธรูป, ความรู้ทั่วไปเรื่อง (ต่อ)

พระพุทธรูป,

ปางต่างๆ

ประวัติ

๒๐: ๒๖๘

ลักษณะ

๒๖: ๓, ๓๖

ปางต่างๆ

ดูเพิ่มเติม

พระพุทธรูป-ประวัติ

๑: ๑๓๘-๑๔๐, ๑๔๔-๑๔๕;

๔: ๒๔๖-๒๔๗

ปางถือพัด

๑๗: ๒๓-๒๔, ๖๘

พระกรรณ

๒๑: ๑๙๙

พระเกตุมาลา

๑: ๑๔๑; ๔: ๒๔๐-๒๔๑, ๒๔๖;

๑๗: ๒๗๘, ๒๙๗-๒๙๘

รัศมีเป็นเปลวไฟ

๒๔: ๒๓๘; ๒๖: ๒-๓, ๓๖

วัสดุที่ทำ

๕: ๓๒๖-๓๒๘

หล่อทองบาง

๑๕: ๑๘๒

พระพุทธรูป-ประวัติ

๑: ๑๓๔-๑๔๕; ๔: ๒๔๔-๒๔๗,

๒๕๔-๒๖๐; ๑๗: ๒๔๕,

๒๙๔-๒๙๗; ๒๒: ๑๓๒

พระพุทธรูป-กรุงศรีสัตนาคนหุต

๘: ๑๔๙-๑๕๐

พระพุทธรูป

พม่า

๗: ๕๑, ๒๓๒

มอญโบราณ

๒๔: ๒๑๗

โยนก

๑๕: ๑๓๘-๑๔๐; ๒๓: ๑๗๔

ลังกา

๒๓: ๑๗๔, ๒๓๔

พระพุทธรูปนาคปรก

๒๐: ๒๓๗, ๒๖๗; ๒๓: ๑๖๘, ๑๙๑

พระพุทธรูป, ความรู้ทั่วไปเรื่อง

พระพุทธรูปขนาดปรกแบบฝาชี

๘: ๑๔๘, ๑๗๑, ๑๘๘-๑๘๙,

๒๗๓; ๙: ๒-๓, ๕๓

พระพุทธรูปแบบศรีวิชัย

๒๓: ๑๖๘

พระพุทธรูปแบบอมราวดี

๔: ๒๙; ๑๕: ๑๓๘-๑๔๐; ๒๓: ๑๗๔

พระพุทธรูปประจำชนมวารรัชกาลที่๕

๒๖: ๓๖

พระพุทธรูปประธานสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

๒๐: ๙๐

พระพุทธรูปปั้นบนลานพระมูเตา หงสาวดี-ภาพถ่าย

๘: ๕๗

พระภควัม

๒: ๕๖-๕๘; ๒๓: ๒๕๗, ๒๖๙

พระรำพึง

๕: ๒๑-๒๒, ๒๔

พระสังกะจาย

๒๓: ๑๙๗, ๒๐๑, ๒๕๖-๒๕๗

พระอัชราสารส

๒๓: ๑๕๙, ๒๐๗

พระพุทธรูปสำคัญ

พระแก้ว เชียงแสน

๑๓: ๑๕๓, ๑๕๘-๑๕๙, ๒๑๓

พระแก้วมรกต

ดูที่

พระแก้วว้างหน้า

๑๑: ๑๑๕, ๑๒๕-๑๒๖, ๑๔๘

พระแก้วมรกต กรุงเทพฯ

ดูที่

พระพุทธอมหามสิรัตนปฏิมากร

พระแก้วมรกต พนมเปญ กัมพูชา

๑๘: ๒๕๓; ๒๐: ๑๓๘

พระแก้วว้างหน้า

๑๑: ๑๑๕, ๑๒๕-๑๒๖, ๑๔๘

พระคันธารราษฎร์

๒๖: ๙๘

พระงาม ลพบุรี-ศิลปกรรม-วิจารณ์

๑๑: ๑๓๐, ๑๓๘-๑๓๙

พระเจ้าศรีเมือง วัดศรีสว่างอารมณ์ ปีนัง

๑๘: ๑๐๒

พระชัยพิธี

๑๔: ๕๒-๕๓

พระชัยรัชกาลที่๔

๒๑: ๑๗๕

พระชัยรัชกาลที่๕

๒๑: ๑๗๕

พระไชยวัฒน์: กำหนดการฉลอง จ.ศ.๑๒๑๔

๑: ๑๑๑

พระพุทธรูปสำคัญ (ต่อ)

พระเทพบิดร	๔:๖; ๘:๑๖๔; ๑๓:๒๒๔-๒๓๓, ๒๕๕-๒๕๖, ๒๖๗, ๒๗๘
พระนอญจักรสิทธิ์ สิงห์บุรี	๒๕: ๑๗๒, ๑๘๔-๑๘๕, ๑๙๓
พระนอน "ขเวสยะของ" หงสาวดี	๗: ๓๑๘-๓๒๕
พระนอน (ถ้ำแจ้ง) ยะลา	๓: ๓, ๑๕
พระนาค (ทั้ง ๔ องค์)	๑๓: ๑๕๓, ๑๕๙-๑๖๕, ๒๖๗
พระนาค วัดจักรวรรดิฯ กรุงเทพฯ	๑๓: ๑๖๔-๑๖๕
พระนาค วัดประยูรวงศ์ฯ กรุงเทพฯ	๑๓: ๑๖๔
พระนาค วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ	๑๓: ๑๕๙-๑๖๓
พระนาค วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ	๑๓: ๑๖๓-๑๖๔
พระบาง หลวงพระบาง	๖: ๒๔๕; ๑๑: ๑๓๖, ๒๐๗; ๑๓: ๑๖๕; ๑๕: ๑๕๙, ๑๖๑-๑๖๓
พระป่าเรไร ^{ดูที่} พระพุทธรูปสำคัญ	
พระพุทธรูปป่าเล็ลย	๒๖: ๗๖, ๗๘, ๘๓-๘๕
พระฝาง	๒๕: ๒๓๔
พระพันธุเชิง พระนครศรีอยุธยา	๑๒: ๑๕๕, ๑๕๙, ๑๘๓-๑๘๔; ๒๖: ๗๘
พระพิมพ์ สปาง พุกาม	๗: ๒๑๕-๒๒๐, ๓๑๕; ๑๐: ๑๐๙-๑๑๐
ภาพถ่าย	๗: ๒๗๑
พระพุทธรูปจักรพรรดิ ๓ หอพระสุลาลัยพิมาน	๑๔: ๑๘๐
พระพุทธรูปเจษฎา ๓ หอพระน้อย หน้าหอพระสุลาลัยพิมาน	๑๕: ๑๗๔, ๑๗๙-๑๘๐, ๒๐๗
พระพุทธรูปชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก	
ตำนาน-วินิจฉัย	๑๖: ๑๕๗; ๒๕: ๑๐๕, ๑๑๑-๑๒๒, ๑๖๐-๑๖๑, ๑๗๑-๑๗๒
เรือนแก้ว-ศิลปกรรม-วินิจฉัย	๒: ๙๙-๑๐๐

พระพุทธรูปสำคัญ (ต่อ)

พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก

วิหาร

บานประตูประดับมุก

๑๘: ๑๐๕-๑๐๖

ลักษณะ

๒๓: ๒๒๑-๒๒๒

สถาปัตยกรรม-วิจารณ์

๑๐: ๘๖-๘๗, ๑๒๐-๑๒๑

ศิลปกรรม-วิจารณ์

๑๐: ๑๒๐-๑๒๑; ๒๒: ๒๑๖-๒๑๗;

๒๕: ๑๖๐, ๑๗๑-๑๗๒, ๑๘๓-๑๘๔,

๒๐๔-๒๐๕

พระพุทธชินราชจำลอง วัดเบญจมบพิตร

๒๕: ๑๗๑

พระพุทธชินสีห์

ตำนาน-วินิจฉัย

๑๖: ๑๔๗; ๒๕: ๑๑๒-๑๑๓,

๑๖๐-๑๖๑, ๑๗๑-๑๗๒

ศิลปกรรม-วิจารณ์

๔: ๖๖; ๒๒: ๒๑๖-๒๑๗, ๒๒๙;

๒๕: ๑๗๑-๑๗๒, ๑๘๓-๑๘๔, ๒๐๔-๒๐๕

พระพุทธชินราช. พระพุทธชินสีห์. ในหอพระน้อย หน้าหอพระสุลาลัยพิมาน

๑๔: ๑๗๔-๑๗๕, ๑๘๘-๑๘๙, ๒๐๗

พระพุทธชินสีห์

๑๑: ๑๓๑-๑๓๔; ๒๐: ๑๔๓-๑๔๖

พระพุทธชินมิตร์ ในหอพระสุลาลัยพิมาน

๑๔: ๑๗๕-๑๗๖, ๑๘๐

พระพุทธชินรินทราย

๔: ๗๓-๗๕, ๘๖, ๑๓๑, ๑๔๔-๑๔๕

พระพุทธบุษยรัตน์

๑: ๑๑๐-๑๑๒; ๑๒: ๑๐๙;

๑๗: ๒๔-๒๕

พระพุทธบุษยรัตน์น้อย

๑๓: ๑๕๙

พระพุทธรังสรรค์คุณี ณ หอพระสุลาลัยพิมาน

๑๔: ๑๗๕-๑๗๖, ๑๘๐-๑๘๑

พระพุทธราชาภิเษก ในหอพระน้อย หน้าหอพระสุลาลัยพิมาน

๑๔: ๑๗๔-๑๗๕, ๑๗๙-๑๘๐, ๒๐๗

พระพุทธรูปสำคัญ (ต่อ)

พระพุทธรูปมหาสมณรัตน์ปฏิมากร

การอัญเชิญมาจาก เชียงจันทน์

๑: ๓๘, ๔๒-๔๐; ๖: ๒๔๕

โคเรียมทรง

๒๐: ๑๓๗-๑๓๘, ๑๖๕

พระพุทธรูปชาวาคูต พระองค์

๒๓: ๑๙๑

พระพุทธรูป เชียงแสน

๑๒: ๑๐๗-๑๐๘

พระพุทธรูปธรรมจักร วัดเบญจมบพิตร คู่มือ

พระพุทธรูปธรรมจักร (ขรัวพ่อธรรมจักร) วัดธรรมามูล

พระพุทธรูปธรรมจักร (ขรัวพ่อธรรมจักร) วัดธรรมามูล ๒๑: ๗๕-๗๗, ๑๑๙

พระพุทธรูปประธาน วัดอรุณราชวราราม

๒๐: ๙๐

พระพุทธรูป สองศักดิ์ วัดพระเชตุพนฯ

๑๕: ๑๘๒-๑๘๖

พระพุทธรูปปาเลสัย สุพรรณบุรี

๑๒: ๑๔๓-๑๔๔; ๒๖: ๗๖, ๗๘,

๘๓-๘๔, ๑๖๐-๑๖๑

พระพุทธรูป พระสังฆราช

๑๓: ๓๕, ๕๒-๕๓, ๕๖-๕๗, ๗๖-๗๗/

พระพุทธรูปมหาสมณรัตน์ วัดยักไข้ อมรปุระ พม่า

๗: ๖๕, ๗๐, ๗๘-๗๙, ๙๔,

๑๑๘; ๙: ๘-๑๕

"พระพุทธรูปแม่ลูกอินทแม่ลูกจันท"

๑๒: ๑๐๙

พระพุทธรูปละโว้ ลำพูน

๒๖: ๖๗-๖๘

พระพุทธรูปศิลาเทคนาธรรมจักรในพิพิธภัณฑ์สถานฯ

๒๑: ๑๒๐, ๑๒๖-๑๒๗

พระพุทธรูปสำคัญ ๑๑องค์ กรุงเทพฯ

๑๕: ๑๘๖-๑๘๗

พระพุทธรูปลาน (แกะด้วยปูนน้ำมัน)

หอพระศาสนาสุโขทัย ๒๕: ๑๙๙, ๒๑๑

พระพุทธรูป "หลวงพ่อกุศล" พิจิตร

๑๕: ๒๐๓-๒๐๔, ๒๑๒

พระพุทธรูปชิวญาน

๑๓: ๑๕๙

พระพุทธรูปวิเวท

๑๑: ๑๓๔-๑๓๖, ๑๕๐

พระพุทธรูปสำคัญ (ต่อ)

พระพุทธรูปสำคัญ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๒:๘๗; ๖:๗๓; ๑๑:๑๑๔, ๑๒๑-๑๒๒, ๑๔๖-๑๔๘, ๑๗๕; ๑๒:๔๘
ดูเพิ่มเติม พระพุทธรูปสำคัญ ทองค	
พระพุทธรูปสำคัญ ทองค	๑๕:๒๓๕; ๑๘:๒๒๑; ๒๕:๓๕, ๕๓-๕๔, ๑๐๔, ๒๐๒, ๒๑๒-๒๑๓
พระพุทธรูปสำคัญ คน้อย	๑๓:๒๗๑-๒๗๒; ๑๔:๑๕-๑๖
พระพุทธรูปโสธร ฉะเชิงเทรา-ชื่อ	๒๐:๒๒๑
พระพุทธรูปไสยา วัดบวรนิเวศฯ	๔:๖๖-๖๗
พระโพธิสัตว์เมืองไชยา สุราษฎร์ธานี-ศิลปกรรม-วิจารณ์	๔:๒๙-๓๐
พระไพรีพินาศ วัดบวรนิเวศฯ	๔:๖๖; ๕:๖๙-๗๐, ๗๔; ๒๖:๑๙๙
พระมงกุฎกษัตริย์ พระนครศรีอยุธยา-โบราณคดี-วินิจฉัย	๑๒:๑๑๕, ๑๑๙-๑๒๔, ๑๔๒-๑๔๓, ๑๔๖-๑๔๗, ๑๗๐-๑๗๕, ๑๗๗-๑๗๘, ๒๔๕-๒๔๖
พระมหาสุทนต์มารชิน มณฑล	๘:๒๕๕
พระรูปสมเด็จพระรามาธิบดี (อุทอง)	๑๓:๒๑๔, ๒๒๙-๒๓๓, ๒๕๕-๒๕๖, ๒๖๗, ๒๗๘
พระโลกนาถ วัดพระเชตุพนฯ	๒๖:๖๘-๖๙
พระศรีศาสดา วัดบวรนิเวศฯ	๑:๒๔๒; ๔:๖๖; ๒๒:๒๑๗; ๒๕:๔, ๑๐๕, ๑๐๙, ๑๑๒-๑๑๓, ๑๖๐
พระศรีสรรเพชญ์ดาญาณ พระนครศรีอยุธยา	๑๑:๑๗๕; ๑๓:๒๓๑; ๒๖:๖๘-๖๙
พระศรีสาภมณี วัดสุทัศน์เทพวราราม	๑๒:๑๒๒-๑๒๓; ๒๓:๑๕๙
พระศรีอารยเมตไตร-จีน	๒๓:๒๐๑
พระสญิง นครศรีธรรมราช	๒๘:๒๓๕
พระสัมพุทธ พรณ	๑๗:๒๙๗

พระพุทธรูปสำคัญ (ต่อ)

พระสุทนต์ นครศรีธรรมราช	๒๓: ๒๕๗, ๒๖๙
พระเลื่อม	๑๑: ๒๐๓-๒๐๗
พระใส	๑๑: ๒๐๔-๒๐๕
พระเหลือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก	๑๕: ๓๐๘; ๒๕: ๑๐๒, ๑๒๒, ๑๖๑
พระอัฐารส วัดสระเกศ กรุงเทพฯ	๒๔: ๔; ๒๖: ๕, ๖๘-๖๙, ๑๓๖
พระอุปกุศ-มอญ	๒๓: ๒๖๙
"แม่นางกษัตริ" ลพบุรี	๑๗: ๒๙๗-๒๙๘
พระภิกษุ. รูปที่ สงฆ์	
พระมหาธาตุชเวเชีคน พุกาม	๑๐: ๗๒-๗๖
พระมหาธาตุมูเตา หงสาวดี	
ตำนาน	๘: ๕๒-๖๕
พังเพราะแผ่นดินไหว	๗: ๕๗, ๑๐๐, ๑๐๖, ๑๒๗, ๑๓๐-๑๓๒, ๒๕๑
ภาพถ่ายก่อนพัง	๗: ๒๕๐
ภาพถ่ายเมื่อพังแล้ว	๗: ๒๕๓; ๘: ๕๖, ๖๑; ๙: ๑๒๖
ลิขฐาน	๘: ๕๘-๖๑
พระมหาธาตุ วัดมหาธาตุ นครศรีธรรมราช	๓: ๒๙-๓๐; ๗: ๑๓๒
พระมหาธาตุสันดอ (Shwe Sandaw)	๗: ๖๗, ๙๙-๑๐๐
พระมหาธาตุสิงคุตร แปร พม่า-ตำนาน	๑๐: ๑๔๙-๑๕๒
พระมหาสถูป มฤคทายวัน อินเดีย	๑๐: ๘๐
พระเมตไตรย์ รูปที่ พระศรีอาริยเมตไตรย์	๑๗: ๑๐๔-๑๐๙
พระยา-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๑๓๙, ๑๕๐
พระยารักใหญ่. พระยารักน้อย. (สวมขมา)	
ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑: ๓๖
พระยารักใหญ่. พระยารักน้อย. (สวมมงกุฎ)	๑: ๓๖-๓๗
พระเยซูคริสต์, รูปปั้น หอสมุดดำรงราชานุภาพ	๒๐: ๒๔๔-๒๔๘

พระร่วง, นิทานเกี่ยวกับ-ประวัติและวิจารณ์

๑๕: ๒๒๕-๒๒๗, ๒๕๗-๒๕๘, ๒๗๑,

๓๐๖-๓๐๗; ๑๖: ๓๒๙, ๓๕๒;

๒๖: ๘๗-๙๔, ๑๖๓

พระราชทานเพลิงศพ-สังเขปความและวิธีการ

๖: ๒๘๖; ๗: ๒; ๑๐: ๒๓๐-๒๓๒,

๒๖๑-๒๖๒, ๒๖๕, ๒๘๒-๒๘๓

พระราชลัญจกร ดุที เครื่องหมายราชการ

พระราชวัง-สมัยโบราณ

ลักษณะการสร้าง

๕: ๖๑-๖๓, ๘๓; ๘: ๑๓๓

พระราชวัง-ไทย-กรุงศรีอยุธยา

๒๒: ๒๒๐-๒๒๕

พระราชวังดุสิต กรุงเทพฯ

๑๘: ๑๕๔

พระราชวังบวรสถานมงคล-ประวัติ

๒๐: ๑๗๖-๑๗๘

พระราชวังบางปะอิน พระนครศรีอยุธยา

พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียรถูกไฟไหม้

๑๕: ๑๓๒-๑๓๗, ๑๗๗

* พระราชาคณะ, ประเพณีการตั้ง

๑๕: ๒๙๔-๒๙๕; ๑๖: ๒๗๖-๒๗๗

* พระราชาคณะ. พระครู-ลักษณะหน้าที่

๑๖: ๒๗๘, ๓๐๗-๓๐๘

พระศรีอารยเมตไตรย์

๑๗: ๑๐๙-๑๐๙, ๑๓๑-๑๓๒, ๑๔๓-๑๔๕

"พระสิดอ"

๒๓: ๒-๔

พระสุนกับนางมโนห์รา-เรื่องย่อ

๒๖: ๑๑๒-๑๑๔

พระแสงตรี, กำหนดดี

๑: ๑๑๐

"พระองค์เจ้าตั้ง"

๑: ๒๓๓

พระอมตมหานครนฤพาน

๗: ๒๔๒

พระอิศวรจมอยู่ในช้าง, รูป-ตำนาน

๒: ๑๖๘-๑๖๙

พราหมณ์-กรอน้ำ

๑๖: ๕๐

พราหมณ์-ประเภท

๒: ๑๐๑, ๑๘๐; ๒๔: ๔๕;

๒๕: ๒๒๒-๒๒๓, ๒๓๑

พราหมณ์, คัมภีร์	๗: ๒๓๙-๒๔๑, ๒๙๐
พราหมณ์, เครื่องบูชาของ	๒: ๑๘๑-๑๘๗
พราหมณ์ ตกรม (ที่มีในทำเนียบ)	๑๔: ๒๕๒-๒๕๓, ๒๖๔, ๒๗๐-๒๗๑; ๒๖: ๑๖๔, ๒๑๗-๒๑๘
พราหมณ์สวดยกอุหลบ	๒๖: ๓-๔, ๓๗
พริกสวนนอก . พริกสวนใน	๒๖: ๑๑๒, ๑๑๐
พฤษภสตีจักร	๑๘: ๙๘-๙๙, ๑๓๒
พลเทพ, เจ้าพระยา-ตำแหน่งหน้าที่	๑๒: ๒๗๑
พู่ชุน-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๑๓๔-๑๓๖
พะโค พม่า-ตำนาน ดูที่ หงสาวดี พม่า-ตำนาน	๗: ๒๕๒-๒๖๗
พัชนี-สมณศักดิ์	๑๒: ๙๔-๙๕
พัตงาสาน-สมณศักดิ์	๑๑: ๑๗-๑๘
พัตนฉก-สมณศักดิ์	๑๑: ๑๗-๑๘
พัตนฉก-ตำนาน	๑๗: ๒๓-๒๕
พัตนฉกงานสร้างในรัชกาลที่๔-สมณศักดิ์	๑๖: ๓๐๘-๓๐๙, ๓๒๑-๓๒๒, ๓๔๑-๓๔๕; ๑๗: ๑๖, ๒๒-๒๖
พัตนฉกถมบัต	๑๖: ๓๔๕-๓๔๖
พัตนฉกพระราชกณะปักบนเตียงพระสวด-สมณศักดิ์-ประวัติ	๒๓: ๗-๘, ๕๗-๕๘
พัตนฉกพิธีธรรม	๑๘: ๔๐
พัตนฉกพุดตาน-สมณศักดิ์	๑๑: ๕-๖, ๑๖-๑๗
พัตนฉกเปรียญ-สมณศักดิ์	๑๒: ๕๗-๕๙, ๙๒-๙๕, ๑๑๒-๑๑๔, ๑๔๑
พัตนฉกพระสงฆ์-สมณศักดิ์	๑๑: ๑๖-๑๘; ๑๒: ๙๒-๙๔, ๑๑๔
พัตนฉกพระสงฆ์"คามวาสีและอรัญญวาสี"	๑๔: ๓๐๐

พิตรอง

การรวบรวมเก็บรักษาในพิพิธภัณฑ์	๑๖: ๑๑-๑๒
สมณศักดิ์-ประวัติ	๑๒: ๙๒; ๑๘: ๔๙-๕๐
หลักการท่า	๑๖: ๑๘๖-๑๘๗, ๒๓๖-๒๓๘, ๒๔๓-๒๔๔, ๒๖๙, ๒๘๗
พิตรองรูปหน้านาง	๑๒: ๘๑, ๙๔
พิตรองเอราวัณ	๑๖: ๒๔๔
พิทวารวิชนี	๑๒: ๑๑๘
พานิชยกรรม	
จีน	๒๓: ๑๒๐
ญี่ปุ่น: สินค้าออก	๖: ๑๖๗
ไทย: ภาคใต้-สินค้าเข้าและออก	๕: ๒๐๕, ๒๒๑
ไทย-จีน	๑๕: ๓๗, ๗๖-๘๗, ๙๘-๑๐๐, ๑๐๔-๑๐๕; ๑๖: ๘๕-๘๗, ๑๑๑, ๑๑๘-๑๒๕, ๑๔๒-๑๔๔, ๑๙๙-๒๐๘
ไทย-ฝรั่ง	๑๖: ๑๘๑-๑๘๔
ไทย-อังกฤษ	๑๖: ๑๒๐, ๑๔๔
พาน	๖: ๑๑๒, ๑๓๔
พิจิตร	
เมืองเก่า-โบราณคดี-วินิจจัย	๒: ๖๔-๖๖
เมืองใหม่	๒๑: ๓๑-๓๒; ๒๔: ๑๔๑
พิจิตร ดูเพิ่มเติม โอมบุรี	๒๔: ๑๕๑-๑๕๓
พิธี, การอ่านประกาศ	๓: ๙๐-๙๑, ๑๐๑-๑๐๒
พิธีเดือนต่างๆ ดูที่ พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย	

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย

กฐิน, ลักษณะพิธี	๑๔: ๑๖
กฐินหลวง, วัตถุประสงค์	๑๑: ๓๓๖-๓๓๗
กฐินหลวง พ.ศ.๒๔๘๐	๑๑: ๒๓๘-๒๔๒
พ.ศ.๒๔๘๑	๑๓: ๒๒๓-๒๒๗
พ.ศ.๒๔๘๒	๑๖: ๒๑๗-๒๒๑
พ.ศ.๒๔๘๓	๑๙: ๓๑๙-๓๒๒
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๕: ๘๓-๘๕
พ.ศ.๒๔๘๖	๒๖: ๒๓๓-๒๓๕
ก่อกฐิ์	๒๒: ๑๕๐, ๒๐๗-๒๐๘
ก่อกฐิ์ที่ศาสนสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๔๘๐	๑๒: ๑๙๗-๑๙๘
ขอฝน	๒๒: ๒๙-๓๐, ๕๑-๕๓, ๘๖-๘๗
ขึ้นระวางเรือหลวง พ.ศ.๒๔๘๑	๑๓: ๒๒๐-๒๒๒
เข้าพรรษา: ผ้าจ่านำพรรษา	๒๖: ๒๒-๒๓, ๔๘
เข้าพรรษา พ.ศ.๒๔๘๒	๑๕: ๒๘๙-๒๙๒
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๒: ๑๗๒-๑๗๔
พ.ศ.๒๔๘๕	๒๔: ๒๐๘-๒๑๑
ฉลองพระสุพรรณภูมิสมเด็จพระสังฆราช	๑๖: ๑๓๒-๑๓๓
ฉลองรัฐธรรมนุญ พ.ศ.๒๔๘๐	๒๑: ๗๕-๗๗
พ.ศ.๒๔๘๑	๑๕: ๑๑๖-๑๑๘
พ.ศ.๒๔๘๒	๑๖: ๓๑๔-๓๑๖
พ.ศ.๒๔๘๓	๒๐: ๑๕๖-๑๕๗
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๔: ๘๐-๘๑, ๑๔๒-๑๔๓
พ.ศ.๒๔๘๕	๒๕: ๑๔๓-๑๔๔
น้ตรมงคล: คำถวายชัยมงคล พ.ศ.๒๔๗๔.	๒: ๕๕-๕๖
เฉลิมพระชนมพรรษารัชกาลที่ ๘ พ.ศ.๒๔๘๐	๑๑: ๒๕๓-๒๕๗, ๒๖๕-๒๖๗, ๒๗๓

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย (ต่อ)

เฉลิมพระชนมพรรษารัชกาลที่๕ (ต่อ)

พ.ศ.๒๔๘๑	๑๓: ๒๑๕-๒๑๙
พ.ศ.๒๔๘๒	๑๖: ๙๕-๑๐๓, ๑๑๔-๑๑๕
พ.ศ.๒๔๘๓	๑๙: ๑๘๔-๑๘๙
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๓: ๑๔๙-๑๕๕
พ.ศ.๒๔๘๕	๒๕: ๓๖-๔๑
เชิญพระบรมรูปรัชกาลที่ ๑-๔ พ.ศ.๒๔๖๑	๓: ๓๐๓-๓๐๗
เดือนอ้าย: ไฉ่เรื่อ	๑: ๑๗๑
เดือน ๑๒: ลดชุด ลอยโคม สรงน้ำ	๑: ๑๗๑; ๒๓: ๒๔๔-๒๔๕
ตรียัมปวาย	๑๗: ๑๑๐; ๒๕: ๒๓๑
รัชกาลที่๕	๑: ๑๑๐
ตรุษสงกรานต์, ลักษณะพิธี	๑๕: ๑๓๐-๑๓๑, ๑๗๗, ๑๙๘, ๒๓๘-๒๓๙; ๑๗: ๑๖๒-๑๖๖, ๑๘๘-๑๙๑, ๒๐๖, ๒๗๔; ๑๘: ๓๙
การสวดภาณยักษ์และภาณพระ	๑๘: ๑๖-๑๗
คำประกาศพิธี	๑๕: ๑๓๑-๑๓๒
พ.ศ.๒๔๘๐-๒๔๘๑	๑๒: ๒๗๙-๒๘๕
พ.ศ.๒๔๘๑-๒๔๘๒	๑๕: ๒๔-๓๒
ถวายบังคมพระบรมรูปรัชกาลที่๑	๒: ๒๗๗-๒๗๘
ทักษิณมณฑาน พ.ศ.๒๔๘๐	๒๑: ๒๑๘-๒๒๑
พ.ศ.๒๔๘๑	๑๔: ๔๒-๔๔, ๓๐๖-๓๐๘
พ.ศ.๒๔๘๒	๑๗: ๑๓๙-๑๔๓
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๑: ๗๐-๗๓
ทักษิณานุปทานอุทิศทหารและตำรวจ พ.ศ.๒๔๘๔	๒๒: ๒๔๐-๒๔๑
อุทิศถวายรัชกาลที่๗ พ.ศ.๒๔๘๔	๒๒: ๑๒๑-๑๒๓

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย (ต่อ)

บางสรวงพระสยามเทวาธิราช พ.ศ.๒๔๘๖	๒๖: ๕๒
บวชเณร: ประวัติ	๑๘: ๑๔๓-๑๔๔
บวชเณรและบวชนาค สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย	๑๔: ๑๐๒, ๑๓๑
บวชนาค: คำขานนาค "ปุริโสลี"	๑๕: ๒๒๑-๒๒๒
คำขานนาค "มนุสโสลี"	๑๘: ๔๑
บวชนาคหลวง พ.ศ.๒๔๘๒	๑๕: ๒๔๐-๒๔๒
เปิดถนนสายกรุงเทพมหานคร-ฉะเชิงเทรา พ.ศ.๒๔๘๔	
กำหนด เปิด	๒๒: ๑๙๗
เปิดประชุมสภาผู้แทนฯ พ.ศ.๒๔๘๐	๑๒: ๗๓-๗๔
พ.ศ.๒๔๘๑	๑๔: ๑๑๔-๑๑๕
เปิดพระบรมรูปรัชกาลที่๖ พ.ศ.๒๔๘๕	๒๔: ๑๔๔-๑๔๖
เปิดสังฆสภา พ.ศ.๒๔๘๕	๒๔: ๑๗๖-๑๗๗
พระราชทานธงประจำกองยุวชนทหาร พ.ศ.๒๔๘๑	๑๑: ๒๒๔-๒๒๘
พิธีมงคล พ.ศ.๒๔๘๒	๑๕: ๕๐-๕๒
พ.ศ.๒๔๘๓	๑๗: ๒๕๗-๒๕๙
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๑: ๒๑๐-๒๑๑; ๒๒: ๒๐
พ.ศ.๒๔๘๕	๒๔: ๑๔๙-๑๕๐
พ.ศ.๒๔๘๖	๒๖: ๙๙
มาฆบูชาในรัชกาลที่๔	๒๖: ๒๔-๒๕, ๔๙
มาฆบูชา พ.ศ.๒๔๘๐	๑๒: ๑๙๙-๒๐๐
พ.ศ.๒๔๘๒	๑๗: ๑๒๒-๑๒๓
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๑: ๒๐-๒๑
มูรธาภิเษก	๑๙: ๒๑๒
รัชมงคล พ.ศ.๒๔๘๐	๒๑: ๒๑๘-๒๒๑
พ.ศ.๒๔๘๑	๑๔: ๓๐๖-๓๐๙

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย (ต่อ)

รัชมงกุฎ พ.ศ. ๒๔๘๒	๑๗: ๑๓๙-๑๔๓
พ.ศ. ๒๔๘๔	๒๑: ๗๐-๗๓
พ.ศ. ๒๔๘๖	๒๖: ๓๑-๓๒
ราชาภิเษก รัชกาลที่ ๑ และที่ ๒	๑: ๕๒-๕๔
รัชกาลที่ ๔: สถานที่จัด	๑: ๕๓-๕๔
รัชกาลที่ ๕: เครื่องตั้งพระแท่นมณฑล	๑๔: ๘๘-๙๕
รัชกาลที่ ๗: รายการงบประมาณ	๒: ๑-๑๓
ราชาภิเษกอย่างใหญ่และอย่างย่อ	๑: ๕๗-๕๘; ๑๑: ๒๓๒-๒๓๔
ราชาภิเษก	ดูเพิ่มเติม
ชีวประวัติ	
ตำราฐานภาพ; สมเด็จพระพระยา-พระนิพนธ์	
อธิบายเครื่องตั้งพระแท่นมณฑลพิธีบรมราชาภิเษก- รัชกาลที่ ๕	๑๔: ๘๘-๙๕
นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-พระนิพนธ์	
บันทึกความสำคัญในวิธีราชาภิเษกแบบพม่า	๕: ๙๖-๙๗, ๙๙-๑๐๔, ๑๖๒-๑๖๗, ๑๗๔-๑๗๖, ๑๘๙-๑๙๔
และ	๑๔: ๑๑๐-๑๑๒, ๑๒๖-๑๒๘
โล่ชิงช้า-วินิจฉัย	๒๕: ๒๓๑
วันจักรี พ.ศ. ๒๔๗๐	๓: ๓๐๘-๓๑๑
พ.ศ. ๒๔๘๑	๑๒: ๒๘๔-๒๘๕
พ.ศ. ๒๔๘๓	๑๓: ๒๕๑, ๒๕๕-๒๕๖
พ.ศ. ๒๔๘๔	๒๑: ๑๔๒-๑๔๓

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย (ต่อ)

วันจักรี พ.ศ.๒๔๘๕	๒๕:๑๔๗-๑๔๘
พ.ศ.๒๔๘๖	๒๖:๖๔-๖๕
วันปิยมหาราช พ.ศ.๒๔๘๐	๑๑:๓๑๖-๓๑๗
พ.ศ.๒๔๘๑	๑๓:๒๔๑-๒๔๒
พ.ศ.๒๔๘๒	๑๖:๑๗๒-๑๗๔
พ.ศ.๒๔๘๓	๑๙:๓๑๖-๓๑๘
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๓:๒๓๒-๒๓๔
วันปีใหม่, การเปลี่ยน	๒๔:๒๒๗-๒๒๘
วันปีใหม่ พ.ศ.๒๔๗๖	๓:๑๙๓
พ.ศ.๒๔๘๑-๒๔๘๒	๑๕:๔๔-๔๕
พ.ศ.๒๔๘๓	๑๗:๒๔๑-๒๔๒
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๐:๑๙๓-๑๙๗
พ.ศ.๒๔๘๖	๒๕:๑๗๘-๑๗๙
วางศิลาฤกษ์ : การพิธี	๒๒:๑๕๐,๒๐๗-๒๐๘
วิสาขบูชา : การริเริ่มพิธี	๑:๒๕
วิสาขบูชา พ.ศ.๒๔๘๑	๑๓:๔๒-๔๔
พ.ศ.๒๔๘๓	๑๘:๙๖-๙๘
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๑:๒๑๒-๒๑๔
พ.ศ.๒๔๘๕	๒๔:๑๗๔-๑๗๖
พ.ศ.๒๔๘๖	๒๖:๑๐๘

ชินวรลัทธิวัณณ, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวง

พระราชกุศล ๕๐ วัน	๑๑:๓๐๒-๓๐๔
พระราชกุศล ๑๐๐ วัน	๑๒:๔๓-๔๕
พระราชทานเพลิงพระศพ	๑๕:๒๗๙-๒๘๘

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย (ต่อ)

ศพ

ตระหนักนิตินิพล ไชยยันต์, ม.จ.

ลำดับการพระศพ

๑๑: ๘๖-๘๘, ๙๐-๙๖

ตัว ลพานุกรม

บำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน

๒๓: ๒๓๐-๒๓๒

บำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน

๒๔: ๗๖-๗๗

พระราชทานเพลิงศพ

๒๔: ๗๘-๗๙

ทหารที่เสียชีวิตในการปราบกบฏบวรเดช พ.ศ. ๒๔๗๖

๓: ๙๓-๙๔, ๑๐๗, ๑๑๗, ๑๒๖-๑๒๘,

๑๓๑-๑๓๒, ๑๔๔

เทวีวิไลยวรมณ, พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า

พระราชทานเพลิงศพ

๒๕: ๑๕๓-๑๕๗

บุษบัณบัวผัน, พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้า

พระราชกุศล ๗ วัน

๑๕: ๑๕๔-๑๕๕

พระราชทานเพลิงศพ

๒๕: ๑๕๓-๑๕๗

ประยูรวงศ์, เจ้าคุณพระ

บำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน

๒๖: ๑๐๔-๑๐๕

พระราชทานเพลิงศพ

๒๖: ๑๐๖-๑๐๗, ๑๓๑-๑๓๒

เก็บอัฐิ

๒๖: ๑๒๖

ผ่อง, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า

พระราชทานเพลิงพระศพ

๒๕: ๑๕๓-๑๕๗

พิชเยนทรโยธิน : (จุ่ม พิชเยนทรโยธิน), เจ้าพระยา

บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน

๒๔: ๒๑๑-๒๑๓

บำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน

๒๔: ๒๒-๒๓

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย (ต่อ)

ศพ

พิชเยนทรโยธิน (อุ้ม พิชเยนทรโยธิน), เจ้าพระยา

บำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน ๒๕: ๑๔๗-๑๔๘

พระราชทานเพลิงศพ ๒๕: ๑๔๙-๑๕๒

พิธีเปิดพระศพ (มฤตกาวัตร) ๑๗: ๒๖๐-๒๖๑; ๑๘: ๖

พิธีศราทศพ ๑๗: ๒๖๑; ๑๘: ๖

พิศมัยพิมลสัตย์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า

พระราชทานเพลิงพระศพ ๑๔: ๒๘๙-๒๙๓

เพชรบุรีราชสิรินธร, สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์,

กรมหลวง

กำหนดการพระศพ ๑๔: ๓๐๓-๓๐๕

บำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน ๑๕: ๕๓-๕๕

บำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน ๑๕: ๑๓๓-๑๓๖

พระศราทที่หนังสืองานพระศพ ๒๒: ๕๘, ๘๙-๙๐, ๙๙

พระราชทานเพลิงพระศพและฉลองอัฐิ ๒๒: ๓๕-๔๔

ริ้วกระบวนแห่พระศพ ๒๒: ๔๔-๔๘

ริ้วกระบวนแห่พระอัฐิ ๒๒: ๔๙-๕๐

วิจารณ์งานพระศพ ๒๒: ๙๓-๙๔

ภควดี, พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า

พระราชทานเพลิงพระศพ ๒๕: ๑๕๓-๑๕๗

ยมราช (ปั้น สุขุม), เจ้าพระยา

บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน ๑๔: ๒๑๓-๒๑๔

พระราชทานเพลิงศพ ๑๕: ๖๑-๖๗

ริ้วขบวนแห่ศพ ๑๕: ๖๘-๖๙

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย (ต่อ)

ศพ (ต่อ)

ลูกจันทน์ พนมยงค์

พระราชทานเพลิงศพ ๒๕: ๑๕๘-๑๕๙

สวัสดิวัฒน์วิศิษฎ์, สมเด็จพระพร

รายงานการพระศพ ๖: ๒๗๔-๒๗๗, ๒๘๒-๒๘๓,

๓๐๒-๓๐๓; ๗: ๑-๔

สุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี, สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า

งประมาถและรายละเอียดยการทำพระเมรุ ๒: ๒๙-๓๘

สุนันทกุมารีรัตน, สมเด็จพระนางเจ้า

ประเพณีที่เกิดขึ้นเนื่องจากงานพระศพ ๑๗: ๒๓๙-๒๔๒,

๒๖๐-๒๖๖; ๑๘: ๑-๓

สมโภชพระเจ้าแผ่นดิน

อานันทมหิดล, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๑๔: ๓๘-๓๙

สวดมนต์

๒๐: ๒๒๗-๒๒๘, ๒๕๖

เสด็จขึ้นพระราชมนเทียร

๑๖: ๒๙๙

แสดงตนเป็นพุทธมามกะ

๑๔: ๑๐๔-๑๐๕

อานันทมหิดล, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๑๔: ๔๐-๔๑, ๗๖-๗๗

อ่านประกาศพิธี

๓: ๙๐-๙๑, ๑๐๑-๑๐๒

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-พม่า

ราชาภิเษก

๙: ๑๕๑-๑๕๘

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-มาเลเซีย

ศพ: พิธีศราทธพรตถวายโป๊ป

๑๔: ๓๑๒-๓๑๓, ๓๒๗

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-อังกฤษ

รัชมงคล: พระเจ้ายอร์ชที่๕

๕: ๑๒๓, ๒๑๓-๒๑๕, ๒๓๕

ราชาภิเษก: พระเจ้ายอร์ชที่๖

๑๑: ๑๔๑, ๑๕๒-๑๕๓, ๑๕๗-๑๖๒

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-อินเดีย

ราชาภิเษก-สมัยโบราณ

๑๑: ๑๘๕-๑๘๙

พิธีกรรม-ไทย

การขอมแซม

๓: ๙๒

การเลิกพิธีกรรม

๓: ๒๗๒-๒๗๕

พิธีกรรม-พม่า

๗: ๙๗-๙๘, ๑๗๐-๑๗๑

พิธีกรรม-สิงคโปร์

ณ เมืองปะเลมบัง

๑๕: ๑๑๔, ๑๔๐-๑๔๑,

๑๖๖-๑๖๘, ๑๘๗-๑๘๘

พิธีกรรม-อินโดเนเซีย

ณ เมืองจาการ์ตา (ปัตตะเวีย)

๔: ๒๗-๓๐; ๑๒: ๔๗

พิธีกรรมเครื่องราชกกุธภัณฑ์-อังกฤษ

๑๒: ๔๗-๔๘

พิธีกรรมเครื่องราชูปโภค-เดนมาร์ก

๑๒: ๔๘-๔๙

พิธีโลก-ชื่อและตำนาน

๒๔: ๑๕๒-๑๕๓, ๒๔๑-๒๔๔ ;

๒๕: ๑๐๗, ๑๐๙-๑๑๐, ๑๑๒-๑๑๓

พิธีสงฆ์สังฆกรรม, ชุน

๑๒: ๑๓๐

พุกาม พม่า-ตำนาน

๙: ๒๘๖-๒๙๐, ๓๐๒-๓๑๒,

๓๒๖-๓๓๖; ๑๐: ๑๑-๑๔, ๑๘-๒๗

พุทธคยา, ตำบล อินเดีย-ประวัติ

๑๑: ๒๘๐-๒๘๒, ๒๘๓-๒๘๖

พุทธเจดีย์-ลักษณะ

๒: ๑๙๙-๒๐๑

พุทธโฆษาจารย์, สมเด็จพระสังฆราช

๘: ๑๑-๑๓

พุทธบริษัท

๓: ๒๘๒-๒๘๓

พุทธศาสนา

การบำเพ็ญทานนัมมัย

๒๑: ๑๘๔-๑๘๕, ๑๙๒-๑๙๓, ๒๐๘

การสังคายนาครั้งที่ ๑-๓

๑๔: ๑๔๙

คติถือผี

๑๘: ๙๔

พุทธศาสนา (ต่อ)

ต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าประทับเมื่อตรัสรู้

๕: ๒๓๑, ๒๓๗-๒๓๘

ดูเพิ่มเติม โพธิ์-ชื่อต้นไม้

๑๕: ๙๖, ๑๐๒-๑๐๔;

๒๖: ๑๑๘, ๒๒๗

วินัยกรรม

๘: ๑๒๘; ๒๕: ๑๘๗;

๒๖: ๑๑๐-๑๑๒, ๑๗๐

พุทธศาสนา-กัมพูชา

๖: ๑๗๑-๑๗๔

พุทธศาสนา-ไทย

๖: ๑๗๑-๑๗๔; ๑๗: ๑๖๐

การเผยแพร่เข้ามา

๕: ๘, ๑๙, ๒๓

นิกายลัทธิเถรวาท

๑๐: ๑๔-๑๘

ประเพณีรักษาอุโบสถศีล

๑๗: ๑๔๖-๑๔๘

พุทธศาสนา-ไทย-กรุงศรีอยุธยา-พระบรมไตรโลกนาถ

๘: ๓๒-๓๓

พุทธศาสนา-ไทย-กรุงศรีอยุธยา-พระบรมโกศ

การสวรรคตมรณา

๘: ๑๙-๒๐, ๔๐-๔๑, ๕๐-๕๑, ๘๙

พระสังฆราชวัดมหาธาตุรับทูตลังกา

๑๑: ๑๗-๑๘

พุทธศาสนา-ไทย-พ่ายัพ

ศรัทธา

๗: ๒๗๔

พุทธศาสนา-ธรรมยุติกนิกาย

๔: ๗๑-๗๓, ๙๖; ๒๒: ๒๐๒,

๒๕๓; ๒๓: ๔

การบวชเป็นพระ

๒๓: ๒

ประเพณีสงฆ์ธรรมยุติกวามุมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒๕: ๑๑

พุทธศาสนา-นิกายอื่นๆ

นิกายเถรวาท หรือ หินยาน หรือ สกวัระ

๕: ๓๑๐-๓๑๑; ๑๔: ๑๕๐;

๒๒: ๒๐๒-๒๐๓

นิกายป่าแก้ว

๑๒: ๑๖๑

นิกายมริมมะวงศ์ ลังกา

๘: ๓๐๘-๓๐๙

พุทธศาสนา-นิกายอื่นๆ (ต่อ)

นิกายมหายาน หรือ มหาสังฆิกะ	๕: ๓๑๐-๓๑๑
นิกายลังกาวงศ์	๑๖: ๑๓-๑๔
นิกายอาจารย์วาท	๑๔: ๑๕๐
นิกายอุบาลีวงศ์	๙: ๓๐๙
มทานิกาย	๒๒: ๒๐๒, ๒๕๓
พุทธศาสนา-พม่า	
การผูกพัทธสีมา	๘: ๓๖-๓๘
การสอบพระปริยัติธรรม	๘: ๒๕๗-๒๕๙
ประดิษฐานพุทธศาสนาในพม่า	๑๐: ๑๓๖
ประดิษฐานพระสงฆ์ลังกาวงศ์	๑๐: ๑๓-๑๔, ๑๘
ประดิษฐานนิกายมหายานและหินยาน	๗: ๒๙๓-๒๙๕
วัดสังฆาวาส	๘: ๒๖๕-๒๖๗
ศรัทธา nib ถือ	๗: ๑๓๑
ศรัทธาสร้างพระเจดีย์	๗: ๒๗๔
สังฆมณฑล	๙: ๓๘-๕๒
พุทธศาสนา-พม่า-พระเจ้าธรรมเจดีย์	
การฟื้นฟูพุทธศาสนา	๘: ๕, ๘-๑๒, ๑๔-๑๘, ๓๒-๓๘, ๕๒-๖๒, ๖๗
พระราชกฤษฎีกาแต่งตั้งแก่พระสงฆ์ลังกาวงศ์	๘: ๑๖-๑๗
พุทธศาสนา-พม่า-พระเจ้านรปติสิทธุ แห่งพุกาม	๑๐: ๑๑-๑๔, ๑๘-๒๑
พุทธศาสนา-พม่า-พระเจ้าอนุรุทธี	๕: ๓๘๐-๓๘๒; ๙: ๓๐๒-๓๑๐
พุทธศาสนา-มณีโกะเคียม	๑๑: ๖, ๑๘
พุทธศาสนา-มาเลเชีย	๖: ๑๗๑-๑๗๙
พุทธศาสนาในบิ๊นัง	๓: ๑๕๓-๑๕๕, ๒๕๕-๒๕๗; ๔: ๑๓
วัดไทยในบิ๊นัง	๕: ๒๑๑-๒๑๓, ๒๒๙

พุทธศาสนา-มาเลเซีย (ต่อ)

วัดบุญโลติกุส ปีนัง

๓: ๑๕๔, ๒๕๕-๒๕๗; ๔: ๑๓

จัดพิธีการเข้าพรรษา พ.ศ.๒๕๗๘

๕: ๓๔๔

วันวิสาขบูชาในปีนั้น

๓: ๒๕๕-๒๕๗

พุทธศาสนา-รูปเคารพ-ประวัติ

๑: ๑๓๕-๑๓๖; ๕: ๒๖๓-๒๖๕,

๒๗๓-๒๗๕, ๒๘๖-๒๘๗

พุทธศาสนา-ลังกา

ประดิษฐานพุทธศาสนา

๑๔: ๑๕๘-๑๖๗

สงฆ์

๒๕: ๑๘๙

พุทธศาสนา-ลังกา-พระเจ้าปรีกรมพาทู

๘: ๙-๑๐; ๑๐: ๑๒

พุทธศาสนา-ลัทธิทักษิณยาน

๕: ๓๐๘

พุทธศาสนา-ลัทธิหิมายาน

๔: ๑๕, ๒๒๙

เมืองพระนิพพาน

๗: ๒๔๒

ลัทธิหิมายานในไทย

๒๖: ๒๓๒

อิทธิพลคติมหายานในพินยาน

๑๔: ๑๕๕-๑๕๗;

๑๕: ๒๕๙-๒๖๒, ๒๗๕-๒๗๖

พุทธศาสนา-วัตรปฏิบัติ

ความรู้เมื่อบวชแล้ว

๙: ๘๑-๘๒

พระราชอาณาเขตผู้ใหญ่รับเสด็จพระเจ้าแผ่นดิน

๙: ๘๐

พระสงฆ์ประชุมสวดมนต์ถวายพระเจ้าแผ่นดินในเวลา

เสด็จประพาสและประทับแรม

๙: ๘๑

พุทธศาสนา-สมาคม-มาเลเซีย

ญาณโถยพุทธศาสนิกสมาคม (Nanadaya Buddhist Association)

ปีนั้น

๑๓: ๕-๗, ๓๕-๓๗, ๔๘-๕๙;

๑๕: ๑๕๒; ๒๒: ๙๖

พุทธศาสนา-สมาคม-มาเลเซีย (ต่อ.)

พุทธศาสนิกสมาคม ปีนัง	๑๘: ๑๔๖-๑๔๙, ๑๖๐
Penang Buddhist Association	๑๔: ๒๑
พุทธศาสนา-สมาคม-อินเดีย	
มหาโพธิ์สมาคม	๑๑: ๒๘๔-๒๘๖, ๓๑๑-๓๑๒
พุทธศาสนา-สิงคโปร์	
วัดไทย (วัดพุทธคยา)	๕: ๒๑๗, ๒๓๗, ๒๔๕-๒๔๖
พุทธศาสนา-อินเดีย	
การทำลายล้างพุทธศาสนา	๑๔: ๑๕๘
การเผยแพร่เข้าไปในสุวรรณภูมิ	๘: ๑๘๘
พุทธศาสนา-อินเดีย-พระเจ้าอโศกมหาราช	
การเผยแพร่พุทธศาสนา	๘: ๙; ๘: ๒๘๖; ๑๔: ๑๕๑-๑๕๔
การอุปถัมภ์พุทธศาสนา	๑๔: ๑๔๗-๑๕๔
พุทธศาสนา-อินโดเนเซีย	๘: ๕๔, ๕๙, ๘๑; ๑๑: ๒๑๑
พุทธศาสนิกสมาคม ปีนัง มาเลเซีย	๑๘: ๑๔๖-๑๔๙, ๑๖๐
พุทธสถาน	
อิสตันบูลนิคมทวายวัน พาราณสี	๑๒: ๗
พุ่ม-ประเพณีถวายแก่พระสงฆ์วัดต่างๆ	๒๕: ๑๒
เพนียด-สังเขปความ	๑๓: ๗๗-๗๘, ๑๑๔-๑๑๖, ๑๒๓
เพลง, การขับร้อง	๒๕: ๑๒๓, ๑๖๖-๑๖๗
เพลงเกี่ยวข้าว-ลักษณะการเล่น	๒๓: ๒๗๑-๒๗๒
เพลงข้าเจ้าหงส์	๒๔: ๕๑-๕๒, ๖๕-๖๖, ๑๐๐
เพลงดอกไม้ไทรโอศ	๒: ๑๕๒-๑๕๔
เพลงเถา	๒๓: ๒๐๕-๒๐๖
เพลงทยอยนอก, ผู้แต่ง	๒: ๑๒๑-๑๒๒
เพลงทยอยใน, ผู้แต่ง	๒: ๑๒๑-๑๒๒

เพลงเทพนิมิต, ผู้แต่ง	๒: ๑๒๒
เพลงเทพบรรทม, ผู้แต่ง	๒: ๑๒๒
เพลงไทยเดิม-การที่มีชื่อต่างประเทศ	๕: ๒๕๖-๒๕๗; ๒๒: ๒๑๑-๒๑๒, ๒๒๗
เพลงไทยเดิมชั้นเดียว สองชั้น สามชั้น-สังเขปความ	๒: ๑๕๐-๑๕๑; ๒๓: ๑๔๐-๑๔๑
เพลงไทยเดิมต่างๆ -ชื่อ	๑: ๑๙๓-๒๒๖
เพลงไทยสากล-ความนิยม	๘: ๖๙-๗๐
เพลงปรบไก่-ลักษณะและการเล่น	๒๓: ๒๗๑
เพลงพระฉันทอาหาร	๒๖: ๑๕๙
เพลงพระโอรสนางนาค	๒๕: ๖๖
เพลงพิณพาทย์-ชื่อ	๑: ๑๙๓-๒๐๘
เพลงภริมย์สุรางค์, ผู้แต่ง	๒: ๑๒๒
เพลงมหาชัย	๒๓: ๑๔๓
เพลงมโหรี-ชื่อ	๑: ๒๐๙-๒๒๖, ๒๖๕
เพลงยาว	๒๓: ๑๙๙, ๒๖๑-๒๖๒, ๒๗๑, ๒๗๓; ๒๔: ๒๘
เพลงโยเดีย-ชื่อ	๑๑: ๗๑
เพลงเรือ-ลักษณะการเล่น	๒๓: ๒๗๑-๒๗๒
เพลงเรือ	๒: ๑๕๒-๑๕๓
เพลงสรรเสริญพระนารายณ์	๒๓: ๑๓๙-๑๔๐, ๑๕๗
เพลงสรรเสริญพระบารมี	๒๓: ๗๔, ๘๑-๘๓, ๑๔๒, ๒๐๔, ๒๑๖-๒๑๗
เพลงสรรเสริญเสื่อป่า	๒๓: ๑๔๒
เพลงโหมโรงโขน-ชื่อ	๑: ๑๙๓-๒๐๘
เพลงโอด	๒: ๑๔๙
เพลง-สังเขปความ	๖: ๓๒, ๕๐-๕๑

โพธิ์-ชื้อต้นไม้

๕:๒๓๑,๒๓๗-๒๓๘; ๑๕:๙๖,

๑๐๒-๑๐๔; ๒๖:๑๑๘,๒๒๗

โพธิ์, พระศรีมหา. วัดเบญจมบพิตร

๑๑:๒๘๑

โพนข้าง-สังเขปความ

๑๓:๕๙,๘๓,๑๒๒-๑๒๓,๑๓๔

ไพร่หลวง-การประจำการ

๑๑:๓๓๕

ภ

ภาพกระบวนพยุหยาตราเพชรพวง ณ อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒๓:๑๑๔-๑๑๕,๑๗๐

ภาพเขียน พ.ศ.๒๔๕๙, การประกวด

๒:๑๐๗-๑๑๐

ภาพจิตรกรรม

วัดโชตนาราม-วิจารณ์

๒:๙๑

วัดราชาธิวาส

๒:๑๔๖-๑๔๗

อุโบสถวัดบวรสถานสุทธาราม-วิจารณ์

๑๑:๑๔๒,๑๔๘,๑๖๘

อุโบสถวัดพระเชตุพน

๑๘:๒๕๘-๒๕๙; ๑๙:๒๘

อุโบสถวัดราชบูรณะ

๑๖:๑๓๖

ภาพจิตรกรรม, การซ่อม

๒๒:๓-๔,๖๑-๖๒

ภาพจิตรกรรมฝาผนังโบสถ์และวิหาร

การซ่อม

๑๖:๑๖๗

วินิจฉัย

๒๒:๒๐๕,๒๕๕-๒๕๖; ๒๓:๔

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัง

๒๒:๔,๒๐๕,๒๕๕

ภาพพงศาวดาร

๑๘:๒๔๓,๒๕๐; ๑๙:๙-๑๐,๒๒,

๓๐-๓๑; ๒๒:๑๑๗; ๒๖:๔๐-๔๑

ภาพยนต์-ชื้อเต็ม

๒๔:๑๕

ภาพยนตร์-อิทธิพล	๔ : ๒๒๓-๒๒๕
ภาพยนตร์ในปีนัง มาเลเซีย	๒๐ : ๑๓๘-๑๓๙
ภาพยนตร์เรื่องชีวิตสัตว์	๒๖ : ๒๑
เรื่อง Sequoia : เรื่องและวิจารณ์	๕ : ๓๓๐-๓๓๑
ภาพรวมเกียรติ	๒๖ : ๔๐-๔๑
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๑๘ : ๑๗๙, ๒๐๔
การปฏิสังขรณ์	๒ : ๑๙๒-๑๙๓
ผู้เขียนทองนครกัณฑ์	๒ : ๑๔๗
แผนการก่อนเขียน	๒ : ๑๘๘-๑๘๙
ภาพรวมเกียรติ, สมุดร่างเทียบ-วินิจฉัย	๒ : ๑๑๑-๑๑๔, ๑๘๘-๑๙๐
ภาพวิรุฬหก ๓ หลังบานประสูติหารทิศใต้ วัดพระเชตุพน	๑๖ : ๑๓๕
ภาพศิลปะ-ชาวมายา (อเมริกาใต้)	๔ : ๙๙-๑๐๐
ภาพสัญลักษณ์	๒๐ : ๑๐๒-๑๐๓
ภาษา-การถ่ายถอดกับประเทศใกล้เคียง	๕ : ๒๕๖
ภาษาขอม-ตัวอักษร	๒๖ : ๒๓๙
ภาษาเขมร	
ตัวอักษร	๒๖ : ๑๓๘
ไม้ขีด	๒๖ : ๑๗๓
สระอี	๒๖ : ๑๗๖
ภาษาเขมรในภาษาไทย	๑๐ : ๒๖๐ ; ๑๕ : ๑๖๓-๑๖๔, ๑๘๒-๑๘๓, ๑๙๑-๑๙๔, ๒๑๖-๒๑๗
ภาษาเขมรและภาษาไทย	๒๓ : ๒๘๖
ภาษาจีน-ตัวอักษร : ร, ล	๒๖ : ๖๖, ๗๓
ภาษาญี่ปุ่น-ตัวอักษร : ร, ล	๒๖ : ๖๖, ๗๓
ภาษาต่างประเทศในภาษาไทย	
ภาษาเขมร	๑๐ : ๒๖๐

ภาษาต่างประเทศในภาษาไทย (ต่อ)

ภาษาบาลี สันสกฤต	๑๕: ๑๖๓-๑๖๔, ๑๘๒-๑๘๓, ๑๘๑-๑๘๔, ๒๑๖-๒๑๗
ภาษาเขมร บาลี สันสกฤต จีน มลายู	๔: ๒๗๘-๒๗๙; ๕: ๗-๙, ๑๙-๒๐, ๒๓, ๒๙, ๓๑-๓๒; ๒๖: ๑๔๐, ๑๙๐-๑๙๑
ภาษาบาลี สันสกฤต จีน มลายู ฝรั่งเศส	๑๙: ๑๓-๑๗, ๔๐
ภาษาอังกฤษ	๒๓: ๒๘๑-๒๘๒; ๒๔: ๖๘
ภาษาต่างๆ -ตัวอักษร: ร, ล (ภาษาท้องถิ่น)	๒๖: ๖๖, ๗๓, ๑๓๘. ๒๔: ๒๐-๒๑
ภาษาไทย	
การเขียนถ้อยคำ	๒๒: ๑๕๕-๑๕๖, ๑๙๐
การใช้เขียนภาษาอื่น	๒๖: ๑๔๒
การปะปนกับภาษาอื่น	๕: ๗-๙, ๑๙-๒๐, ๒๓, ๒๙, ๓๑-๓๒
การเรียกสัตว์แปลกจากธรรมชาติ	๒๓: ๒๖๙-๒๗๐; ๒๔: ๒๖-๒๘
ความหมายคำ	๑๙: ๗-๙
คำควบ คำซ้อน	๒๐: ๒๓๕-๒๓๖, ๒๖๕-๒๖๖
คำเดียวมีความหมาย ๒ทาง (Context)	๑๘: ๑๕๓, ๑๙๕, ๑๙๘-๑๙๙, ๒๒๗, ๒๔๙-๒๕๐
คำที่เกิดใหม่	๒๓: ๑๙๔
คำที่ใช้กับสงฆ์	๒๓: ๑๗๓-๑๗๔, ๒๓๕
คำที่ไม่มีความหมาย	๑๐: ๑๙๐
คำอุทาน	๑๐: ๑๙๐-๑๙๑; ๑๔: ๒๖๕-๒๖๖, ๒๗๑-๒๗๒, ๒๙๗; ๒๐: ๑๐, ๒๐
ตัวอักษร	๙: ๗๒-๗๓; ๒๐: ๘, ๓๕-๓๖; ๒๔: ๒๓๒-๒๓๓; ๒๖: ๒๖-๒๗, ๔๙-๕๐, ๑๓๘

ภาษาไทย (ต่อ)

ตัวอักษร

ฟ

๖: ๑๐๖-๑๐๗

ร ล

๑๘: ๑๕๑-๑๕๔, ๑๗๕;

๒๕: ๓๓; ๒๖: ๗๓, ๑๓๘

ตัวอักษร "กอซ้อเล็ก"

๒๔: ๒๓๓

ตัวอักษร รอทันอากาศ

๒๖: ๑๙, ๑๗๓

เปลี่ยนวิธีเขียนหนังสือ พ.ศ. ๒๔๘๕

๕: ๒๓๘; ๒๕: ๒๕, ๓๓,

๔๘-๔๙; ๒๖: ๑๖, ๑๒๔

อักษรวิธี่

๒๖: ๑๔๓

อักษรควบ

๒๒: ๑๔๖; ๑๔๘

ภาษาไทย-คำต่างๆ

กงดิน

๑๖: ๓๐๕, ๓๒๖, ๓๓๙

กลิ่นพระราชทาน

๒๕: ๑๔๒, ๑๖๘-๑๖๙, ๑๘๒

กนก

๒๐: ๑๒๖

กรรมศักดิ์สำเร็จ

๑๒: ๒๑๓

กรวดน้ำ

๒๒: ๖๓, ๗๗-๗๘, ๑๑๖, ๑๒๖-๑๒๗

กระโถน

๒๓: ๑๗๓

กระบอง. ตระบอง

๒๖: ๑๖๘

กรุง

๖: ๖๓, ๖๗-๖๘, ๑๐๒

กรุยกราย

๒: ๑๙๗

กรุยเตอะ

๒: ๑๙๗

กล้วยน้ำว้า. กล้วยมลิอ่อง

๖: ๒๒-๒๓, ๓๗

กลา. กะลา

๔: ๑๐๒, ๑๑๔-๑๑๕

กล่าป่า. กะหล่าป่า

๔: ๑๐๑, ๑๑๔-๑๑๕

กลาโหม

๑๒: ๑๘๒; ๒๐: ๑๖๔-๑๖๕

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

กลิ้งกลด	๘: ๒๓๖, ๒๗๑-๒๗๒; ๙: ๒, ๕๓
กลิ้งพรหม	๘: ๒
กัณฑ์	๒: ๒๐๒
กัมปนาท	๘: ๒๖๐
กัมพูชฉัตร	๑๙: ๒๓๙
กำนัล	๒๖: ๑๔๑
กำแพง	๘: ๘๘
กำไลเท้า	๒๒: ๑๓๘
กำไลมือ	๒๒: ๑๓๘
กินเมือง	๙: ๑๖๓
กุหลาบ	๒๓: ๑๖
กัณฑ์	๑๕: ๑๔๓-๑๔๕, ๑๖๙-๑๗๐
เก	๒๐: ๒๖๖-๒๖๗
เกยขาลา. เกยลา	๘: ๒๑๑-๒๑๒
เกริน	๑๘: ๕๗
เกี้ยว	๒๒: ๒๓๒
แกงไต	๑๕: ๒๓๓-๒๓๔
โกฐ. โกศ.	๑๘: ๑๙๔-๑๙๕
ขจร. เขจร. คะเมจร. พเนจร.	๒๕: ๑๙๗, ๒๑๐
ขจี	๒๕: ๖๐
ขนมเค็ก	๒๓: ๔๔, ๙๙
ขนมทอง	๒๒: ๑๓๘
ขนมปัง	๒๓: ๔๒
ขวัญ	๒๐: ๘๘-๘๙, ๑๒๙-๑๓๐
"ขอพิจารณาคนออก"	๑๑: ๓๒๖, ๓๓๕-๓๓๖

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

ขัดสมาธิเพชร	๑๑:๒๗๖, ๒๙๘-๒๙๙
ขัน	๒๒:๓๐, ๕๔-๕๕, ๘๗
ขันธสีมา	๑๙:๗
ข้าพเจ้า	๗:๑๘๒
ข้าพระ	๗:๑๖๔
ข้าจ้าว. ข้าวเหนียว.	๑๑:๑๓๐, ๑๓๙-๑๔๑, ๑๕๒
ข้าวบุหรี	๒๓:๙๙, ๑๑๐
ข้าวบัด	๒๓:๔๓, ๙๙, ๑๑๑
ข้าหลวง	๒๒:๑๘๕
คูซันท์-ชื่อเมือง	๑๖:๒๑๔
ขุน	๑๑:๒๔๘, ๒๕๗-๒๖๐, ๓๐๘
ขุนนาง	๑๑:๒๔๘, ๒๖๑; ๒๓:๕๑, ๙๘
ขุนหลวง	๑๑:๒๕๙, ๒๙๑
เขมขาบ	๙:๒๗๔
เขมรัฐ	๒๖:๑๖๕, ๒๒๑
เขื่อนขันธ	๑๙:๗
เขาหลวง	๑๒:๑๖๓
เขาดัง	๑๒:๖๗
แขกกลิ้ง	๓:๑๖๓-๑๖๔, ๑๖๙-๑๗๐
โชน	๒:๑๔๑-๑๔๒, ๑๗๒
ไช้	๒๐:๒๕๐, ๒๖๙
คชสีห์	๗:๒๘๘; ๒๔:๒๗
คชาธาร	๒:๑๑๗
คณิศ, พระ	๒๑:๑๒๑
"ครึ่งพระเจ้าเหา"	๒:๓๐๗

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

คริว		๗:๔๖-๔๙, ๑๑๘-๑๑๙; ๑๒:๑๖๔
ครองเมือง		๙:๑๖๓
ครานั้น	ดูที่ ภาษาไทย-คำต่างๆ	
เมื่อนั้น . บัดนั้น . ครานั้น		๑:๑๒๐-๑๒๑; ๖:๒-๓, ๒๕-๒๖
ครุ่ม		๒๔:๑๖๗
ครุข้าง		๒๖:๑๖๔
ควาน (ข้าง)		๒๖:๑๘๑
คันฉ่อง		๒๑:๑๘; ๒๖:๒๓๒
คันถรณาจารย์, พระ		๒๔:๑๐๔, ๑๒๖
คาวี		๑๔:๑๗๖
คำที่ใช้แบ่งหนังสือ		๒:๒๐๒-๒๐๓
คุก		๒๕:๑๖๙
เครื่องอาวน		๒๑:๑๕๘
เคราะห์		๒๐:๙๔
โคตร		๒๑:๕๙; ๒๕:๒๘, ๕๐; ๒๖:๒๒๔
โค่น		๑๒:๒๓๑
โคปุระ	โคปุรัม	๒:๒๕๙
จิ้ง		๕:๓๙๗
จงกลณี		๒๖:๒๓๘
จบ		๒๕:๑๔๐-๑๔๑
"จรดกันปิดกันไตร"		๒๓:๔๑, ๙๘
จอก		๒๔:๑๙๖
จอม		๒๖:๑๔๑-๑๔๒
จักรพรรดิ, พระเจ้า		๑๑:๒๘๙-๒๙๑, ๓๐๕-๓๐๗
จักรราชูธ		๒๑:๖๕

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

จามร	๒: ๑๑๔
จำนอง	๒๕: ๒๐
จำนำ	๒๕: ๒๐
จำปาศักดิ์-ชื่อเมือง	๒๑: ๑๕๘, ๑๖๖
จำวัด	๒๓: ๑๗๓
จิงโจ้	๑๙: ๒๑, ๒๙-๓๐, ๕๙
"เจริญโลภธรรม"	๒๕: ๓๒
เจียง	๑๘: ๑๑๐
"เจ็ดชั่วโคตร	๒๑: ๕๙; ๒๖: ๒๒๔
เจ้า	๑๑: ๒๙๑, ๓๐๘-๓๐๙; ๑๓: ๘-๙, ๑๓; ๒๓: ๑๘๑-๑๘๒
เจ้ากู	๙: ๒, ๔๓; ๑๒: ๒๖-๒๗, ๔๑
เจ้าข้า	๑๒: ๒๗
เจ้าครอก	๑๑: ๓๐๘; ๑๒: ๒๒๖
เจ้าคะ. เจ้าขา	๑๒: ๒๗
เจ้าคุณ	๑๑: ๓๐๘-๓๐๙
เจ้าไทย	๑๒: ๑๖๐
เจ้าฟ้า	๑๑: ๓๐๘-๓๐๙; ๑๗: ๔๒-๔๔
เจ้าทองคำ	๑๒: ๒๙๖
ฉลาย	๑๒: ๒๓๑
ฉิ่น	๒๓: ๑๗๓
ฉันทา	๒๖: ๒๓๖
ฉาน	๒๕: ๘๙, ๑๓๕-๑๓๖
ชมพู	๒๔: ๒๓๒-๒๓๓
ช่อง (Pass)	๒๐: ๕๖-๕๗

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

ชะ	๒๔: ๑๒๕, ๑๖๗
ชั้นฉาย	๑๙: ๒๕๒, ๒๙๑
ชั่วช้า	๒๔: ๑๖๘
ช้า	๒๔: ๑๒๕
ช้าลูกหลวง	๒๔: ๑๐๐
ช้าคำ	๑๒: ๒๓๑
ชิน	๙: ๒๘-๒๙
ชืดัน	๔: ๑๖๗
ชื่อสิ่งต่างๆ	๒๓: ๔๑-๔๔; ๒๔: ๑๔-๑๕
ชलय. ชะไลย	๕: ๓๙๔-๓๙๕; ๖: ๒
ชลียง	๒๔: ๖๘
ไชโย	๑๔: ๒๕๔-๒๕๕
ชับ	๑๒: ๒๓๑
ชู้กา	๒๐: ๑๗๓
เผาแก่	๑๑: ๒๙๑-๒๙๒
ดอกขจร ดอกสลิด	๒๑: ๑๕๗
ตั้ง	๒๕: ๑๖
ตา	๑๒: ๒๓๑
ตาน	๑๖: ๓๓๕
ตาล	๒๖: ๒๒๒
ดินสอ	๒๓: ๒๘๖; ๒๔: ๑๘
"เดือนหงาย เดือนมืด"	๑๑: ๓๓๓
โตรณ	๘: ๔๒, ๔๙
ตราสัง	๒๕: ๒๒๐, ๒๒๖
ตลาดยี่สาม	๓: ๑๕๖-๑๕๗

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

ตะเกียบ (Takiar)

๓: ๑๒๑-๑๒๒, ๑๒๖

ตะบะ

๒๑: ๑๙๒-๑๙๓

ตะลະปอน

๙: ๒, ๕๓

"ตัดหมาย"

๑๒: ๖๓

ตาย

๑๒: ๒๓๑; ๒๒: ๑๑๓

ตายโหง

๒๐: ๑๙๑-๑๙๒

ตาลปวน

๙: ๒๗๐; ๙: ๒

ตำหนัก

๑๓: ๒๒

เตร์ค

๑๗: ๑๙๗-๒๐๑, ๒๒๕-๒๒๖

แตก

๑๒: ๒๓๑

โตก

๖: ๑๔๑, ๑๖๒-๑๖๓

โต๊ะ

๖: ๑๔๐-๑๔๒, ๑๖๒;

๒๖: ๑๓๖-๑๓๗; ๖: ๑๓๔-๑๓๕

โต๊ะ. โตก.

๒๖: ๑๓๖-๑๓๗

โต๊ะเท้าช้าง ดูที่ ภาษาไทย-คำต่างๆ

โต๊ะ

ถกลาง-ชื่อเมือง

๑๗: ๒๑๕

ถ่อ

๑๔: ๒๔๙, ๒๕๓

"ถิ่งกง"

๑๖: ๓๐๕, ๓๒๖, ๓๓๙

ถ้ำ ถ้ำแก

๒: ๒๐๕; ๖: ๑๐๙-๑๑๐;

๑๑: ๒๙๑-๒๙๒

ทรรพสัมภาระ

๑๙: ๙; ๒๔: ๙๑

ห้องฟ้า

๑๒: ๒๒๗

ทอดเชือก

๒๖: ๒๒๒

ทะเลสาบ

๑๙: ๑๔๔

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

ทักษิณาทาน	๑๙: ๒๔๙-๒๕๑
ท้าว	๑๑: ๒๕๙-๒๖๐, ๒๙๑, ๓๐๙
ท่าหลวง	๒๓: ๖๓-๖๔
ทำบุญ	๒๒: ๑๓๖
ทูลภิกษภัย	๙: ๒๒๙
ทูต	๒๔: ๒๓๘-๒๓๙; ๒๕: ๗๔
ไทย (ชนชาติ)	๒๓: ๒๒๒, ๒๕๐; ๒๔: ๕, ๓๑-๓๒
ไทร	๕: ๒๓๗-๒๓๘
ธรรมเนียม	๒๖: ๕๗
ธรรมศาลา	๑๘: ๒๐๔
นภสรีการ	๒๕: ๒๒๓, ๒๓๑
นครเขลาง	๑๔: ๒๓๔, ๒๕๐, ๒๖๘
นครธม	๑๕: ๓๙, ๗๐-๗๑
นพทรี	๒๐: ๑๘๘
นพทูล	๘: ๑๑๑
นมการ นมัสการ	๕: ๓๕๖
นักเลง	๒๐: ๑๑๕, ๑๕๕
"นั่งบนกองแก้วทอง"	๒๖: ๒๑๓
นางไม้	๘: ๔๓
นานาสังวาส	๑: ๑๗๗
นามสกุล	๒๔: ๒๘, ๕๐
นาฬิกา	๘: ๑๓๕
บงกช	๒๑: ๑๒๔
บข้า. บอบข้า.	๑๒: ๒๓๑
บท	๒: ๒๐๓

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

บรม. บวร.	๑๗:๒๖-๒๗
บรรจุ. ประจุ.	๒๖:๗๓, ๑๓๘
บรรจุศัพท์	๒๖:๖๖, ๗๓
บรรพ	๒:๒๐๒
บรรเลง	๒๓:๑๘
บริเวณ	๒๒:๑๓๕, ๑๘๐; ๒๔:๓๔, ๔๐
"บอกอนุสาสน์"	๘:๗๘
บอก	๑๒:๒๓๑
บัญญัติ	๑๘:๑๔๘
บัณฑิต	๓:๓๕-๓๖
บัดนั้น	ดูที่ ภาษาไทย-คำต่างๆ
ดูที่	
ภาษาไทย-คำต่างๆ	
เมื่อئั้น. บัดนั้น. ครานั้น.	
	๑:๑๒๐-๑๒๑; ๖:๒-๓, ๒๕-๒๖
บันทาย	๘:๘๘
บาง	๒๓:๑๙๕, ๒๕๔, ๒๖๗; ๒๔:๒๔-๒๕; ๑๕:๑๕๘, ๒๓๗-๒๓๘
บางหลวง	๑๒:๑๖๓; ๒๓:๖๓-๖๔
บาดหลวง	๔:๑๖๗-๑๖๘, ๑๗๐, ๑๗๒-๑๗๔
บาท	๒:๒๐๓
บายศรี	๑๑:๓๐; ๒๐:๑๒๙
บายศรีแก้ว	๒๒:๒๑๒
บายศรีทอง	๑๑:๓๐-๓๑; ๒๖:๒๑๒
บายศรีทองเงิน	๒๖:๒๑๓
บัวขุน	๑๑:๒๕๘-๒๕๙
บุหงารำไป	๒๒:๑๕๙-๑๖๐, ๒๒๗-๒๒๘; ๒๓:๑๖-๑๗

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

ประเทน	๘: ๑๒๘-๑๒๙
ประจัญบาน	๔: ๒๖๒, ๒๗๕-๒๗๖
ประจำของ	๘: ๒๔๙
ประจักษ์	๒๒: ๒๐๙
ประทักขิณ	๑๙: ๒๔๙-๒๕๑
ประพาสตัน	๑๙: ๒๐๓
ประมง	๕: ๒๓-๒๔
ประมุข. ประมุข	๒๖: ๒๓๘
ประโยค	๒๖: ๑๘๐-๑๘๑
ปรัชญา	๒๕: ๑๔๔; ๒๖: ๑๗๕
ปราการ	๘: ๔๙, ๘๘
ปรากฏ	๒: ๒๕๙
ปราณ	๒๖: ๕๑
ปราณ ๑	๑๙: ๓๐๘
ปราณดาภิเชก	๕: ๙๗
ปราสาท	๘: ๒๑๓, ๒๔๖; ๒๑: ๓๕
ปราสาท, โศก ดูที่ ปราสาท, เนิน	
ปราสาท, เนิน	๘: ๒๑๑
ปริญญา	๒๖: ๑๘๐-๑๘๑
ปฤษณา	๒๕: ๑๔๔-๑๔๕
ปลาใบไม้. ปลาสลิด.	๒๑: ๑๕๖-๑๕๗
ปลาหาง	๒๑: ๑๑๓, ๑๕๖-๑๕๗
ปากน้ำ	๑๔: ๒๐๘
ป่า	๙: ๑๑๐, ๑๑๔
ป่าดง	๙: ๑๑๔

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

ป่าดิบ	๙: ๑๑๔
ป่าแดง	๙: ๑๑๔
ป่าไผ่	๙: ๑๑๔
ปีใส	๑๕: ๓๑๙-๓๒๐; ๑๖: ๒๔
ดูเพิ่มเติม แทงวิไสย	
ปีชง	๒๓: ๑๒๒, ๑๒๘
ปุม	๒๔: ๙๗
เปล	๑๙: ๓๑๒
ผลัด. ผัด	๙: ๘๗-๘๙, ๑๒๐
ผัว	๒๖: ๕๕, ๕๘
ผ้ากราบ	๙: ๗๙-๘๐, ๑๑๐-๑๑๑, ๑๑๖
ผ้าเสมียนลจว้า	๒๒: ๑๓๗
ผี	๑๑: ๓๒๕
ผีดิบ	๒๖: ๒๐๔
ผีฟ้า	๑๑: ๓๐๘, ๓๒๔-๓๒๕; ๑๒: ๒๒๘
ดูเพิ่มเติม ภาษาไทย-คำต่างๆ	
เจ้าฟ้า	๑๑: ๓๐๘-๓๐๙; ๑๗: ๕๒-๕๔
ผีลูก	๒๖: ๒๐๔
ผี	๒๖: ๕๕, ๕๘
เผด็จ	๑๗: ๑๒๙, ๑๕๕
"ฝนแล้งข้าวแพง"	๙: ๒๒๙
ฝรั่ง	๒๔: ๕๖, ๕๙-๖๐
ฝั่ง	๒๖: ๗๓, ๑๓๘
ฝึกหัด	๒๖: ๑๔๐
พ.ศ.	๒๖: ๑๙๔-๑๙๕

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

พญา	๑๑: ๓๐๗-๓๐๘; ๒: ๒๐๔-๒๐๕
พญา. พระ. พระยา. เพี้ย. พ้า.	๒๐: ๘๓, ๘๐-๘๑, ๑๓๑-๑๓๒, ๑๔๘-๑๔๙
พณ	๔: ๑๑๔
พณฺเฑียง	๑๖: ๑๔๕
พระ	๒: ๒๐๔-๒๐๕; ๑๑: ๒๕๙, ๓๐๗- ๓๐๘; ๒๔: ๔๗; ๒๕: ๑๒๘, ๑๓๘-๑๓๙
พระเจ้าข้า	๑๒: ๒๗
พระญา	๑๑: ๒๕๙-๒๖๐
พระตะบอง-ชื่อเมือง	๒๖: ๑๕๗, ๑๖๘
"พระที่นั่งเกลองสอ"	๒: ๑๑๘
"พระที่นั่งละคอ"	๒: ๑๑๘
"พระที่นั่งสุวรรณภูมิ"	๒: ๑๑๔-๑๑๘
"พระที่นั่งหลังคาทอง"	๒: ๑๑๕
พระป่าเลไลยก์	๑๖: ๑๔๕-๑๔๖
พระภูมิ	๑๒: ๑๒๖
พระพุทธเจ้าข้า	๘: ๒, ๕๓; ๑๒: ๒๖-๒๗, ๔๑
พระมหาไถ่	๑๒: ๑๙๕, ๒๐๑, ๒๑๕
พระราชนิพนธ์	๒๓: ๕๖-๕๗, ๖๗
พระราชประวัติ	๔: ๒๔๔
พระเสลี่ยงเมือง	๒๓: ๒๖๐
พฤติบาท (พฤติบาท) และหัตถ์อาจารย์	๒๖: ๑๖๔, ๒๑๗-๒๑๘, ๒๔๐
พลัมภัง. พลำภัง.	๑๒: ๒๐๔; ๑๔: ๑-๓
พลายฉงาบ	๒: ๘๓-๘๔

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

พ่อขุน	๑๑: ๒๕๙, ๓๐๕-๓๐๖.
พ่อครัว. พ่อบ้าน. พ่อเมือง	๑๒: ๑๖๔
พ่อแม่	๒๖: ๕๕, ๕๘-๕๙
พาดควาย	๓: ๒๘๐
พิชัยเนศวร	๒๑: ๑๒๑
พิธีประถมนกรรม	๕: ๙๗
พิราลัย	๒๕: ๑๒๗
พุกาม	๕: ๔๕; ๒๖: ๒๐๕
พุทธศักราช	๒๖: ๖๕, ๗๒-๗๓, ๑๓๗-๑๓๘; ๑๖: ๓๐๙-๓๑๐, ๓๒๓-๓๒๔
พุทธศาสนกาล	๑๖: ๓๐๙-๓๑๐, ๓๒๓-๓๒๔
เพชรบูรณ์-ชื่อเมือง	๒๐: ๒๔๙-๒๕๐, ๒๖๙; ๒๑: ๕๙, ๙๓
เพี้ย จูที่ ภาษาไทย-คำต่างๆ	พญา. พระ. พระยา. เพี้ย. ฟ้า. ๒๐: ๘๓, ๙๐-๙๑, ๑๓๑-๑๓๒, ๑๔๘-๑๔๙
เพราะ	๒๖: ๑๔๘, ๑๖๘
เพลง	๒๔: ๒๘
แพร่-ชื่อเมือง	๑: ๒๕๑
โพงพาง	๕: ๒๔.
โพสพ	๒๖: ๒๔๐-๒๔๑
โพเราะ	๒๖: ๑๖๘
ไพร่ฟ้า	๑๑: ๒๕๘-๒๕๙
โพสพ. โพศภ.	๒๖: ๒๔๐-๒๔๑
พัก	๑๒: ๒๓๑
ฟ้า	๒: ๒๐๔-๒๐๕; ๑๒: ๒๒๗; ๒๕: ๗๓

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

ภมร	๒๕: ๒๑๔-๒๑๕, ๒๒๓-๒๒๔
ภิกษุ	๑๔: ๑๔๑-๑๔๒
ภেলা	๒๓: ๑๗๔
ภลัช	๒๓: ๑๗๓
มกฏ	๑๐: ๒๙
มง	๕: ๒๔
มงกฏ	๘: ๒๖๙
มณฑป	๘: ๒๑๕
มณฑิยร	๒๑: ๓๕
มนุชย	๑๖: ๒๔๘-๒๔๙; ๒๕: ๑๓๔
มหาดไทย	๑๒; ๑๘๐-๑๘๓; ๑๔: ๑-๓; ๒๐: ๑๖๔
มหานุรุษ	๒๖: ๓๗
มหาปุริสลักษณะ	๒๖: ๖
มหายาน	๑๔: ๑๕๖
มหาราช	๒๔: ๑๒๑-๑๒๒
มหาราช	๑๑: ๓๐๕

ดูเพิ่มเติม ภาษาไทย-คำต่างๆ

ขุนหลวง	๑๑: ๒๕๙, ๒๙๑

มิ	๖: ๒๘๑, ๒๘๔; ๗: ๕-๖
มุสิ	๒๓: ๑๗๓
เมณฑกปัญหา	๑๐: ๒๔๔
เมียบ	๒๖: ๕๕, ๕๘
เมืองขึ้น. เมืองออก.	๑๒: ๑๖๔-๑๖๕
เมืองหลวง	๑๒: ๑๖๓; ๒๐: ๑๕๔

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

เมื่อนั้น. บัดนั้น. ครานั้น.	๑: ๑๒๐-๑๒๑; ๖: ๒-๓, ๒๔-๒๖
แม่ชื่อ	๒๓: ๑๙๘, ๒๖๐
แม่น้ำ	๑๔: ๒๐๘
แม่น้ำแควป่าสัก	๒๑: ๑๐๙, ๑๑๗-๑๑๘
แม่ย่านาง	๘: ๔๓
แม่ท้าวเมือง. แม่ย้าวเมือง.	๒: ๒๑๖-๒๑๗; ๓: ๓๔
แม่	๑๗: ๗๗, ๙๙
แมวคราว	๒๕: ๒๔๖
โมหะ	๑๙: ๒๗๒-๒๗๓, ๒๙๖; ๒๕: ๑๖๖, ๑๘๖-๑๘๗
ไม้	๖: ๒๘๑, ๒๙๔; ๗: ๕-๖
ไม้กางเขน	๑๓: ๑๓๒, ๑๔๔-๑๔๕
ยกทองล่องจวนเจตคลี	๑๗: ๒๖๗, ๒๗๓-๒๗๔
ยัง	๒๔: ๑๐๒, ๑๒๖
"ยายกะตาท่านานนเขา (โคก)"	๑๑: ๒๑๕
เยียรบับ	๙: ๒๗๔-๒๗๕
โยคะ	๒๑: ๑๙๒
โยเดีย	๗: ๙๕, ๑๙๓
โยมสงฆ์	๗: ๑๖๔
รอง. สำรอง.	๒๔: ๑๖๕
รัชกาล	๑: ๒๔๑
ราชสีห์	๒๔: ๓๕-๓๖, ๘๔, ๑๑๕
ราชินีกุล	๑๒: ๒๕๐
เรือล่องบด	๒๓: ๔๒
เรือนยอด	๒๕: ๑๔๕

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

โรงทิม	๑๖:๓๓๖
ฤาษี	๒๑:๒๐๗-๒๐๘
"ลงยาราชาวดี"	๒๖:๒๓๕
ลพบุรี-ชื่อเมือง	๒๔:๙๓
"ลอยโคมลงน้ำ"	๑:๑๗๑
ละคร	๒:๑๔๑-๑๔๒, ๑๗๒
ละเมียด	๑๒:๒๓๐-๒๓๑
ลาวกาว	๒๓:๑๘๙, ๑๙๙
ลูกขุน	๒๔:๑๓๕, ๑๕๓-๑๕๔
ลูกเจ้า	๑๑:๒๕๘-๒๕๙
แล	๖:๒-๓, ๒๖-๒๘
โล่ห์	๑๙:๓๗
วง. วัง. วาง. เรียง.	๑๓:๑๓๓
วน. วัน.	๙:๑๑๐, ๑๔๐; ๒๕:๑๘๙, ๑๙๘
วรรณคดี	๒๑:๒๐๓
วรรณคดี	๒๕:๒๐, ๔๕; ๒๖:๖๗
วสันตฤดู	๒๐:๑๐
วอน	๑:๑๗๗-๑๘๐
วัง	๑๓:๒๒๒; ๒๕:๑๖๙
วังหลวง	๑๒:๑๖๓
วัฒนธรรม	๒๖:๕๓, ๕๗, ๖๗
วันทนะ	๕:๒๗๗, ๓๕๕
วาน	๑:๑๗๗-๑๘๐
วิกาล	๑๙:๖๑, ๖๘-๖๙; ๒๖:๑๘๕
วิเชียร	๒๖:๒๓๘

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

"วิทยาศาสตร์"	๑๐:๓๓
เวียง	๔:๒๓๗; ๒๕:๑๖๙, ๑๙๒; ๑๓:๑๓๓
เวียงคุก	๒๕:๑๖๙, ๑๙๒
ศรีราชา-ชื่อเมือง	๘:๑๖๑, ๑๗๓, ๑๗๙
ศรีวิสัย (Civilise)	๒๖:๑๓๐
ศรีสุนทรภะ	๓:๑๑๙, ๑๒๔
ศรีสำราญ	๑:๑๒๖
ศักราช	๒๖:๑๘๘-๑๘๙, ๒๓๒
ศาน	๖:๕๓-๕๔, ๕๗-๕๘, ๘๓, ๘๘
"ศิลป์"	๑๐:๓๓; ๑๖:๒๓๘
สก	๑๐:๑๔๔
สงฆ์ (คำเรียกสมัยโบราณ)	๑๒:๒๖-๒๗, ๔๑
สัคปกรณ	๒๐:๑๓๐
สัทธิงพระ	๓:๑๘; ๕:๒๔๗; ๑๖:๓๓๖; ๒๒:๑๔๖
สนม, พระ	๒๖:๑๓๓, ๑๔๑-๑๔๒
สนมทหาร	๒๖:๑๓๓
สนมพลเรือน	๒๖:
สปัสวาส, สพัสวาส.	๑:๑๗๕-๑๗๗
สมโภช	๑๑:๓๐
สยาม	๒๓:๕, ๒๕๐; ๒๕:๕๙, ๘๘-๙๐, ๑๒๖, ๑๓๕-๑๓๖
สรวง	๒๕:๕๙, ๙๐
สระหลวง	๑๙:๑๔๓, ๑๕๘

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

สวนนอก	๒๖: ๑๑๒
สวนใน	๒๖: ๑๑๒
สวรรค์	๒๔: ๗๓, ๗๒, ๑๓๘, ๑๖๔, ๑๗๓; ๒๖: ๖๐
สหชาติ	๒๖: ๒๘-๒๙
สังกทัต. สังกะทัต.	๙: ๓๑, ๗๒, ๗๗; ๒๓: ๑๒๘
สังขยา	๒๓: ๔๔, ๙๙
สังคม	๒๖: ๕๔, ๕๗, ๖๗, ๑๒๙
สังคีติกาจารย์, พระ	๒๔: ๑๐๔, ๑๒๖
สัญญาบัตร	๑๑: ๑๓๗
สัปเพร่อ	๒๖: ๑๘, ๒๒
สัสเมธะ	๕: ๙๕
สามเสน	๑๓: ๑๔๔-๑๔๕
สายสิญจน์	๑๙: ๒๓๗
สารเข้า	๒๔: ๑๒๘-๑๒๙; ๒๕: ๖๕-๖๖
สัระตะ	๒๓: ๑๒๒, ๑๒๘
"สารสวรรค์กำไลใน"	๒๖: ๑๕๘, ๑๖๘, ๒๒๐
สำแดง	๑๗: ๑๒๙, ๑๕๖
สำมะโนครัว	๗: ๑๕๘, ๑๖๔-๑๖๕
สำเพร	๑๖: ๓๐๑; ๒๖: ๑๕๔
สิงค	๒๔: ๑๙๕
สีตัน	๔: ๑๖๑, ๑๖๗, ๑๗๐
สีหราช	๒๔: ๓๕-๓๖, ๘๔, ๑๑๕
สุโขทัย	๒๓: ๒๐๗, ๒๒๒; ๒๔: ๑๓, ๓๒
สุริยง. สุริยัน.	๒๖: ๑๙

ภาษาไทย-คำต่างๆ

สุโขทัย-ชื่อเมือง	๑๖: ๓๐๐-๓๐๑, ๓๑๙, ๓๓๕
สุวรรณภูมิ	๒๔: ๕๒
เขมียน	๒๒: ๑๓๗
เสื่อ	๒๐: ๑๕๕
เสื่อครูย	๒: ๑๙๖-๑๙๘
แสนปย	๒๒: ๑๓๘
"หน้าเผา." "หน้าเผา."	๕: ๓๗๖
หมง	๒๔: ๑๖๗
หมวก	๑๐: ๓๐
หมอเถา	๒๖: ๑๖๔, ๒๔๐
หมอม	๒๓: ๑๘๑-๑๘๒
หมอน	๒๓: ๒๖๖-๒๖๗: ๒๔: ๒๒๔
หลักเมือง	๑๑: ๒๖๒, ๒๙๒-๒๙๓
หลักอินทขิล	๑๑: ๒๖๒, ๒๙๓-๒๙๔
หลังน้ำ	๒๒: ๑๒๖
หัก	๑๒: ๒๓๑
หักดบาส	๘: ๑๒๙, ๑๕๘
หักคจารย์	๒๖: ๑๖๔, ๒๑๗-๒๑๘
หิมพานต์	๒๐: ๑๘๙
แหวนนั่ง. แหวนยั้ง.	๕: ๓๘๗
โหร	๒: ๑๘๐; ๑๑: ๒๓๔-๒๓๕
อกสามศอก	๑๕: ๑๕๓
อพยพ	๑๘: ๑๕๗-๑๕๘
"อพยพครอบครัว"	๗: ๑๑๘-๑๑๙

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

อภิวาท	๕: ๒๗๗, ๓๕๕
ดูเพิ่มเติม	ศัพท์-การทำความเคารพของสงฆ์
	๕: ๒๗๘-๒๘๔, ๒๘๘
อภิเชก	๑: ๑๖๙-๑๗๒
อรหันต	๒๓: ๒๕๙
อรหันต์	๒๓: ๒๕๙, ๒๗๐
อรัญ	๒๕: ๑๘๙, ๑๙๘
อรัญญิก	๑๒: ๑๘๘
อรรคกถา	๒๐: ๑๗๓
อวตาร	๑๗: ๗๐
อวิชชา	๑๙: ๒๙๖; ๒๐: ๑๕-๑๖
อสงไขย	๒๖: ๔๔, ๕๐-๕๑, ๕๖-๕๗, ๑๗๐
ออกญา	๒๔: ๔๗
อัญชลี	๕: ๓๕๖
ดูเพิ่มเติม	ศัพท์-การทำความเคารพของสงฆ์
	๕: ๒๗๘-๒๘๔, ๒๘๘
อัครคัมภีร์	๒๖: ๒๓๑
อัครปริยัติบาล	๕: ๓๗
อัครอาจารย์	๑๔: ๒๔๘, ๒๕๒
อาญาธิราช	๑๓: ๒๖๐
อาทมาฏ	๑๒: ๒๗๖-๒๗๗, ๒๙๐, ๓๐๖, ๓๑๕, ๓๒๕, ๓๒๘-๓๓๐
อาณัติ	๒๑: ๑๕๘
อาราม	๙: ๗๘, ๑๐๙-๑๑๐
อารยธรรม	๒๖: ๕๗

ภาษาไทย-คำต่างๆ (ต่อ)

อวาส	๙: ๑๐๙-๑๑๐
อาสนะ	๕: ๓๗, ๓๕๖, ๓๖๐
อิฉฉา	๒๖: ๒๒๑
อินโข่ง	๒๒: ๖๒
อินทราภิเษก	๑๑: ๒๓๒
อิรวดี	๕: ๑๘๙
อุณทิส	๑๐: ๓๖
อุโบสถ	๑๘: ๒๒๙
อ้าว	๒๓: ๑๘๙, ๑๙๙
โองการ	๓: ๓๔-๓๖
โอม	๓: ๓๔-๓๕
ภาษาไทยเชียงใหม่	๖: ๓, ๒๘, ๑๐๕
ภาษาไทยเหนือ ^{ดูที่} ภาษาไทยเชียงใหม่	
ภาษาบาลี	๒๐: ๑๔๙-๑๕๐, ๑๗๓, ๒๐๘
การแปลเป็นภาษาไทย	๒๐: ๔๑-๔๒, ๖๘
เหตุที่เข้ามาปนในภาษาไทยมาก	๑๘: ๒๕๗
ดูเพิ่มเติม ภาษาต่างประเทศในภาษาไทย	
ภาษาบาลีสันสกฤต	
ภาษาป่า	๑๓: ๑๑๒
ภาษาพม่า	
คำนำหน้าเรียกชื่อบุคคล	๒๖: ๑๘๒-๑๘๓
ตัวอักษร ร ล	๒๖: ๗๓
รับภาษาบาลีสันสกฤตมาใช้มาก	๑๐: ๑๔๕
ภาษามคธ	๒๐: ๑๕๐, ๑๗๔

ภาษามคธ (ต่อ)

ดูเพิ่มเติม

ภาษาต่างประเทศในภาษาไทย

ภาษาบาลีสันสกฤต

๑๕: ๑๖๓-๑๖๔, ๑๘๒-๑๘๓,

๑๙๑-๑๙๔, ๒๑๖-๒๑๗

ภาษาบาลี

๒๐: ๑๔๙-๑๕๐, ๑๗๓, ๒๐๘

ภาษามอญ-เขมร (Mon-Khmer)

๖: ๑๗-๑๘

ภาษาสันสกฤตในภาษาไทย

๑๕: ๑๖๓-๑๖๔, ๑๘๒-๑๘๓, ๑๙๑, ๑๙๔, ๒๑๖, ๒๑๗

ภาษาอื่นๆ-คำต่างๆ

กบาล

๑๒: ๔๑

กมร เตนอัณ

๔: ๒; ๑๒: ๒๗, ๒๔๐-๒๔๑

กรองตะกำ

๗: ๒๗๔

ก้อง

๑๖: ๘๔, ๑๔๔

ก้ำว้าง

๑๖: ๑๑๘-๑๑๙

กำปง. กำพง

๒๔: ๔๗

กำพงสวาย

๒๑: ๑๕๖

ภูฏาคาร

๘: ๒๑๓; ๑๘: ๑๙๔

เก็กเหม็ง

๗: ๓๐

"ขอมจาร"

๒๑: ๓๕

"ขอมย่อ"

๒๑: ๓๕

ขอทอง

๑๖: ๑๔๔, ๒๐๔-๒๐๘

เขมร

๒๖: ๑๕๔, ๑๖๕

ควนเนียง

๓: ๑๘

คอมเมนเสชชั่น (Compensation)

๗: ๒๑-๒๖

โคปุร

๑๘: ๒๐๔

แงๆ

๓: ๑๔๕

ภาษาอื่นๆ-คำต่างๆ (ต่อ)

จิ้มก้อง	๑๖:๘๔, ๑๔๔, ๒๑๖
ดูเพิ่มเติม พานิชยกรรม-ไทย-จีน	
"เจ้าหอคำ"	๒๐:๒๕๖-๒๕๗; ๒๑:๑๐-๑๒
ฉัตตี	๑๑:๑๐๖
ตลลปอยน์ (Talapoin)	๑๒:๒๗
ตวนญ	๑๒:๒๖
ดูเพิ่มเติม ภาษาไทย-คำต่างๆ : เจ้ากู	
ถานี	๑๖:๓๐๐; ๒๖:๙๕
โตหลง. โตหลง	๑๒:๒๕-๒๖, ๔๐
ถิกๆ	๓:๑๔๕
นกโนรี-ชื่อ	๒๕:๓๒
นครธม	๒๐:๒๒๑
นครวัด	๑๕:๓๙, ๗๐-๗๑
นั๊ก	๖:๑๒๓
บรรทาย. บันทาย	๔:๑๑๔; ๑๘:๒๔๕
บริติช. บริเตน.	๒๔:๖๐-๖๑
บอยคอต	๑๑:๒๘๘
บ๊าบา	๑๖:๒๗๔-๒๗๕
บุเรงนอง	๗:๒๕๗
ปตานี	๒๖:๙๕
ประสังคระหัน	๙:๒๖๕
ปูนกั๋ง	๑๖:๑๑๙
ปุริโสสิ	๑๕:๒๒๑-๒๒๒
แพด	๒๔:๑๐๑-๑๐๒, ๑๒๕-๑๒๖
พญาตะกำ	๗:๒๗๔

ภาษาอื่นๆ-คำต่างๆ (ต่อ.)

"พระเจ้าปราสาททอง"

๑๒:๒๙๖; ๒๐:๒๕๖-๒๕๗;

๒๑:๑๐-๑๒

"พระเจ้ามณฑลไทรทอง"

๒๑:๑๐-๑๒

พระนุ

๑๖:๑๗๗-๑๗๘

โพธิ์

๘:๒๑๑

แฟชั่น (Fashion)

๒๖:๓๕

มิ่งขึ้น

๑๐:๔๙

ยอหย่า

๑๖:๒๗๔-๒๗๕

โรงโปเก

๒๕:๒๑

โล้

๑๘:๑๙๕, ๑๙๙, ๒๒๗; ๑๙:๒๑

๒๘, ๓๖-๓๗, ๔๓

สบบง

๒๔:๔๙-๕๐

สไบเฉียง

๒๔:๘๖

สลาดิน

๑๕:๙๙; ๑๘:๑๔๐

สหราชอาณาจักร. สหราชอาณาจักร. (United Kingdom)

๒๔:๖๐-๖๑

เสียม

๒๕:๘๙-๙๐, ๑๒๖

อนะ. อนัก.

๒๔:๔๖

อับัง

๒๔:๔๖

ออง

๑๖:๘๓

อังกฤษ (England)

๒๔:๖๐-๖๑

อุ

๘:๘๓; ๒๖:๑๘๒-๑๘๓

ฮ่องเต้

๑๖:๘๓

ฮันนีมูน

๒๖:๔๕

Castle

๙:๗๙

ภาษาอื่นๆ-คำต่างๆ (ต่อ)

Compensation	๗:๒๑-๒๒
God. god	๒๖:๕๘
Inn	๒๖:๑๔๑
Second Childhood	๑๙:๒๓๑
ภาษีอากร, การเก็บเงิน (สมัยรัชกาลที่๕)	๗:๓๘-๔๖, ๑๖๑-๑๖๒
* ภูเก็ท, เกาะ-ประวัติ	๒๐:๖-๗
* ภูเขาทอง (พระบรมมหาราชวัง) กรุงเทพฯ	๑๓:๔๖-๔๗; ๒๖:๑๖๑
* ภูเขาไฟ	๒๖:๑๐๑, ๑๑๕
ไทย	๙:๒๓๓
พม่า	๙:๒๓๓
อินโดเนเซีย	๒๒:๑๑๑
ภูเขาสรรพนมิตร. ภูเขาสิพนมิตร. ลพบุรี	๒:๒๖๖-๒๖๗, ๒๖๙; ๕:๓๕๙-๓๖๐
ภูเขาสรรพนมิตร. ลพบุรี ภูเขาสิพนมิตร. ลพบุรี	
ภูเขาหลวง-ไทย: ชื่อ-วินิจฉัย	๒๓:๖๓-๖๔
ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว	
การเที่ยวป่า	๑๗:๙๔-๙๕
เสบียงสำหรับท่องเที่ยวในถิ่นกันดาร	๒:๒๙๕-๒๙๘
ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-กัมพูชา	
นครวัด นครธม: เส้นทางและที่พัก	๔:๖๕-๖๖
พนมเปญ: สถานที่ตั้ง	๒๑:๑๖๖
ย่านเมืองใหญ่	๑๕:๒๓๔
* ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-ไทย	
กาญจนบุรี: เส้นทางไปไทรโยกสมัยรัชกาลที่๕ และพ.ศ.๒๔๘๓	๑๘:๓๒-๓๔

ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-ไทย (ต่อ)

ชลบุรี: ภูมิอากาศที่ศรีราชา	๘: ๒๐๘-๒๐๙
ภูเก็ต	๗: ๑๖๔-๑๖๗
ฤดูกาลในท้องถิ่นต่างๆ	๕: ๒๕๙
สงขลา	๒: ๒๘๗-๒๘๙; ๕: ๒๒๓-๒๒๔,

สุราษฎร์ธานี: อ่าวบ้านดอน	๕: ๒๙๑, ๒๙๘-๒๙๙, ๓๑๖

ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-ไทย ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา

เสด็จประพาสภาคใต้ พ.ศ. ๒๔๗๖	๒: ๒๘๖-๒๘๙, ๒๙๓-๒๙๘,
	๓๐๒-๓๐๓, ๓๐๘, ๓๑๑, ๓๑๔-๓๑๖

เสด็จประพาสภาคใต้ฝั่งทะเลตะวันออก พ.ศ. ๒๔๗๖

	๓: ๑-๕, ๑๐-๑๓, ๑๘-๒๖,
	๓๙-๔๕

เสด็จประพาสภาคใต้ทางเรือ พ.ศ. ๒๔๗๘

	๕: ๒๐๓-๒๐๖, ๒๑๖-๒๒๒,
	๒๙๐-๒๙๕

ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-พม่า

ภูมิประเทศ	๘: ๗๙-๘๐
เชียงใหม่	๑๑: ๒๒-๒๓; ๒๐: ๒๖๐-๒๖๑
แปร	๗: ๙๐-๑๐๑
พุกาม	๗: ๙๖-๙๗
มณฑล	๗: ๙๒-๙๕; ๘: ๑๑๘-๑๒๐,
	๑๒๓-๑๒๔
เม หรือ เมมะโย	๘: ๑๒๑-๑๒๒

ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-พม่า (ต่อ)

ร่างกุ้ง

๗: ๙๗-๙๙, ๑๖๘-๑๘๒,

๑๙๐-๒๐๙, ๒๒๒-๒๓๕

หงสาวดี

๗: ๑๒๓-๑๒๗, ๒๕๐-๒๕๒,

๓๑๗-๓๒๗

หนองหมอน: สถานที่ตั้ง

๓๐: ๒๕๙-๒๖๐

ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-พม่า

ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหา

พระดำริและโครงการเสด็จประพาสพม่า พ.ศ. ๒๔๗๘

๖: ๒๔๒-๒๔๓, ๒๔๔, ๓๐๐-๓๐๑

กำหนดระยะเวลาเสด็จประพาสพม่า พ.ศ. ๒๔๗๘

๗: ๑๑-๑๒

เสด็จประพาสพม่า พ.ศ. ๒๔๗๘

๗: ๙๐-๑๐๑, ๑๒๓-๑๒๗

ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-มาเลเซีย

ปีนัง

๕: ๒๐๘-๒๑๐; ๒๓: ๖๘-๗๑,

๑๓๒-๑๓๔

แคเมอริอัน ไฮแลนด์ (Cameron Highland) ๗: ๑๑๒-๑๑๔

สวนลิมู ปีนัง

๓: ๑๘๕-๑๘๖

ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-เม็กซิโก

ภูมิประเทศ

๒๖: ๖๙

ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-สวิสเซอร์แลนด์

ภูมิอากาศบนภูเขาแอลป์

๒๐: ๒๖๔-๒๖๕; ๒๖: ๖๙-๗๐

ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-สิงคโปร์

๕: ๒๐๘-๒๐๙; ๑๕: ๑๒๒-๑๒๔

ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-อินเดีย

ภูเขาหิมาลัยตอนเมืองคาชิลิง

๒๐:๒๖๓-๒๖๔

ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-อินโดเนเซีย

บันดุง

๑๑:๒๐๓

สุราบายาและมดโยเกอร์โต

๑๓:๑๕๗-๑๕๘

ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-อินโดเนเซีย

ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมราชา

เสด็จประพาสบันดุง อินโดเนเซีย พ.ศ.๒๔๘๑

๑๓:๒๖, ๔๔, ๘๐-๘๑,

๘๒-๘๓, ๑๐๒-๑๐๓

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา

เสด็จประพาสอินโดเนเซีย พ.ศ.๒๔๘๐

๑๑: ๒๐๐-๒๐๑, ๒๐๘-๒๑๒,

๒๒๔-๒๒๕

เสด็จประพาสบันดุง อินโดเนเซีย พ.ศ.๒๔๘๑

๑๓: ๑๗๓-๑๗๔, ๑๘๒-๑๘๔,

๒๐๗-๒๑๒, ๒๓๔-๒๓๖

โกษาการที่พอควร

๘: ๑๙๐

พ ม

ไฟไหม้

ดูที่

อักคีภัย

มกุฎราชกุมาร-บรรดาศักดิ์

๑๗: ๕๘-๕๙

มณฑล

๒๑: ๑๖๕-๑๖๖, ๑๙๘-๒๐๐

มงโกเลีย, ชาว	๑๕ : ๒๓๗
มณฑป-สังเขปความ	๑๘ : ๑๙๔, ๑๙๖-๑๙๘ ; ๒๕ : ๑๔๕
มณฑปทรงโกศ	๘ : ๑๐๙-๑๑๐
พุกาม พม่า	๘ : ๗๓-๗๔, ๑๐๙-๑๑๐
มณฑปในพุทธศาสนา	๕ : ๓๑, ๕๘-๕๙, ๖๗
มณีเมขลา	๒๒ : ๒๑๐-๒๑๑, ๒๒๕-๒๒๖ ; ๒๓ : ๑๕
มดยกกองทัพรบกัน	๒๔ : ๑๑๐-๑๑๑
มนต์, การสวด	๑๗ : ๑๒๔-๑๒๗, ๑๕๓
มนต์ทำนองสังกา, การสวด	๑๘ : ๑๘๕-๑๘๘
มนต์มหาชัย	๑๗ : ๑๕๒
มนต์อาณานิวยปริต	๑๗ : ๒๒๑-๒๒๒, ๒๗๔-๒๗๕
มนต์อุททิสริชัย	๑๗ : ๑๕๒
มนุษย์	๑๙ : ๔๙-๕๑
การแบ่งพันธุ์ตามสีผิว	๒๑ : ๒๐๕
มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์-สังเขปความ	๔ : ๙๒-๙๓, ๑๑๐
มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์-การขุดค้น	๔ : ๒๐๔-๒๐๖
ไทย	๔ : ๒๐๔-๒๐๖
มาเลเซีย (ปีนัง)	๔ : ๖๐-๖๑, ๖๓, ๘๗-๙๒, ๑๐๕-๑๐๖, ๑๑๙-๑๒๐, ๑๔๑, ๒๓๙-๒๔๐
อินโดเนเซีย	๔ : ๒๔๐-๒๔๑
มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์-การแพร่กระจาย	๑๗ : ๓๙-๔๐, ๙๒-๙๓
-การอพยพ	๔ : ๖๙-๗๐, ๙๔
-ภูมิลำเนา	๔ : ๑๒๐
มนุษย์ชาติที่สูญพันธุ์แล้ว	
ดูที่ ชนชาติที่สูญพันธุ์	๑๐ : ๒๒๔-๒๒๗

มนุษย์หน้าเป็นสัตว์เครื่องจาน

๒๓: ๒๗๐

มโนรมย์, เมือง-ตำนาน

๒๐: ๒๖๒-๒๖๓; ๒๑: ๒๙

มโนห์รา-นิทาน คู่ที่ พระสุธนกับนางมโนห์รา-เรื่องย่อ

๒๖: ๑๑๒-๑๑๔

มรทุม

๒๒: ๑๐๘, ๑๑๒-๑๑๓, ๑๓๗

มฤตกวีตร, พิชิ

๑๗: ๒๖๐-๒๖๑; ๑๘: ๖

มหากษัตริย์ศึก, เจ้าพระยา-บรรดาศักดิ์

๑๓: ๒๕๙-๒๖๑

มหาเสนาบดี, เจ้าพระยา-ชื่อและตำแหน่งหน้าที่

๑๒: ๑๘๒

มหาอุปราชา, เจ้าพระยา-บรรดาศักดิ์

๑๒: ๑๓๗, ๓๑๖-๓๑๘;

๑๓: ๒๕๘-๒๖๕

มหาอุปราชา, พระ-ตำแหน่งหน้าที่

๓: ๑๗, ๓๑-๓๔

มหาดไทย, กระทรวง

ตำแหน่งเสนาบดี

๑๒: ๒๖๗-๒๗๔

ราชทินนามเจ้ากระทรวง

๑๒: ๑๙-๒๐, ๕๖, ๑๘๑-๑๘๒

หัวพันและนายเวร

๑๒: ๖๓, ๘๔-๘๕, ๑๑๑,

๑๒๖-๑๒๗, ๑๒๙-๑๓๐

เอกสารล่วงแล้ว ๒๐ปี

๓: ๒๗๓-๒๗๔

มหานิกาย คู่ที่ พุทธศาสนา-นิกายอื่นๆ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหานิกาย

๒๒: ๒๐๒, ๒๕๓.

มหาบังสุกุล-สังเขปความ

๖: ๒๗๒

มหายาน, นิกาย

๕: ๓๑๐-๓๑๑

มหาวิทยาลัยร้าง กัง พม่า-ประวัติ

๑๐: ๑๗๕-๑๗๖

มหาวิทยาลัยศิลปากร-ประวัติ

๑๓: ๓๕

มโหรี

๒: ๑๔๘-๑๔๙; ๒๓: ๑๔๓;

๒๔: ๕๗, ๕๖

มอญ, ชนชาติ	๕: ๒๘๓-๒๘๔
โบราณคดี-ประวัติและวิจารณ์	๖: ๑๗-๑๘; ๕: ๒๘๓-๒๘๔
มอญและเขมร, ชนชาติ	
โบราณคดี-ประวัติและวิจารณ์	๖: ๑๗-๒๐
มะละกอ-ต้นไม้	๑๗: ๑๗๕-๑๗๖
มะละกา, เกาะ-ตำนาน	๑๗: ๑๗๕-๑๘๓
มังกร, สัตว์ประเภท	๒๒: ๑๓๖, ๑๔๒
มณฑลเล พม่า	๘: ๔๗-๑๐๕, ๑๑๓
ตำนาน	๘: ๔๗-๑๐๕, ๑๑๓
ผังเมือง	๕: ๓๔, ๕๕, ๕๗, ๑๒๗-๑๓๒
พระราชวัง	๘: ๑๒๓-๑๒๕, ๑๓๔-๑๔๔, ๑๕๑-๑๕๔, ๑๙๑-๑๙๔, ๑๙๙-๒๐๘, ๒๒๓
ภาพถ่าย	๙: ๓๒
มัมมี่	๑๗: ๗๖
มาตรวัดปริมาตร อินเดีย; กรอ	๒๖: ๕๖
ม่าน, ชนชาติ	๕: ๒๘๔-๒๘๘
มารดาและทารก, ความปลอดภัย-สมัยโบราณ	๑๒: ๒๘-๓๑, ๔๑
มาลัยสูตร-เรื่องย่อและวิจารณ์	๑๗: ๙๑
มาลา	๒๑: ๑๖๕-๑๖๖
มาลาเส้าสะเทิน	๒๑: ๒๐๐
มาลกา, เกาะ-ชื่อ	๘: ๑๐๔-๑๐๕, ๑๐๙
มาเลเชีย-ความเป็นอยู่และประเพณี	ดูที่ ความเป็นอยู่และประเพณี-มาเลเชีย
มาเลเชีย-ประวัติศาสตร์	ดูที่ ประวัติศาสตร์-มาเลเชีย
มาเลเชีย-ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว	ดูที่ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-มาเลเชีย

ม้าทรงสีพีมาน (อ้ายแดงคน)	๒๒: ๑๖, ๑๖๗-๑๖๘, ๑๘๕-๑๘๗,
	๒๓๔.
ม้า "อ้ายอึ้งหมอ"	๒๒: ๑๖๙, ๑๗๑
ม้าอุปการ, พิธีปล่อย	๑๑: ๒๕๐, ๓๐๖-๓๐๗; ๒๑: ๘๒
มุก คู่มือ เครื่องมุก	
มุขเค็จ-สังเขปความ	๒๒: ๖๕
มุขลด-สังเขปความ	๒๒: ๖๕
มูรธาภิเษก คู่มือ พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย	
	มูรธาภิเษก ๑๙: ๒๑๒
เม็กซิโก-ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว คู่มือ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-เม็กซิโก	
เมรุ-สังเขปความ	๓: ๑๓๒, ๑๔๓-๑๔๔; ๘: ๒๑๕; ๑๖: ๓๓๖
เมรุ-ลักษณะ	๑๑: ๗๗
เมรุ เสาศพรราชสกุลวงศ์	๒๐: ๑๙๘-๒๐๐
เมรุศักดิ์สูงสุด	๒๓: ๑๓๒
เมือง-สังเขปความ	๕: ๒๘๘-๒๘๙
-ชื่อ	๑๗: ๑๖๑
-ประเภท	๕: ๒๘๘-๒๘๙
เมือง ตำบล-ชื่อ	๕: ๒๔๖-๒๔๗, ๒๕๐-๒๕๒, ๒๕๕
เมือง, การสร้าง-สมัยโบราณ	๘: ๔๙-๕๐
เมืองในमतลอุกรและอีสาน	๖: ๒๔๔-๒๕๕
การตั้ง	๖: ๒๔๔-๒๕๕
ชื่อ	๖: ๒๔๕-๓๐๐
เมืองโบราณที่แผนผังเป็นรูปไข่	๒๐: ๒๖๕
เมืองโบราณในแหลมมลายู-โบราณคดี-วินิจฉัย	๖: ๑๖๘-๑๗๙

เมืองโบราณภาคใต้-ไทย-โบราณคดี-วินิจฉัย ๕: ๓๐๐-๓๐๒, ๓๒๐; ๖: ๓๐

เมืองเอก-ไทย ๓: ๓๒

แม่ชื่อ (เมืองล่าง. เมืองบน. เติพน. ใต้ที่นอน)
๑๘: ๒๖๗-๒๖๘

แม่ชื่อ ดูเพิ่มเติม ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย

ประเพณีเกิด: แม่ชื่อ

เวสวัน, ท้าว

แม่น้ำ-ความผันแปร ๑๔: ๒๑๔, ๒๓๘-๒๓๙

-ชื่อ ๒๐: ๔๐-๔๑

แม่น้ำกาลง-โบราณคดี-วินิจฉัย ๔: ๒๒๐, ๒๓๒-๒๓๓

แม่น้ำเจ้าพระยา, การขุดคลองตัด ๑๔: ๒๔๘-๒๖๑, ๒๖๓, ๒๗๖;

๑๕: ๔๐-๔๑, ๗๑;

๑๗: ๑๙๗-๒๐๑

แม่น้ำเจ้าพระยา, กสองเทรีค ๑๗: ๑๙๘-๒๐๑

แม่น้ำเจ้าพระยา, สาขา ๑๙: ๑๕๓-๑๕๗, ๑๗๙-๑๘๑

แม่น้ำชินควิน (Chindwin) พม่า ๙: ๑๙๙-๒๐๐

แม่น้ำตาปี สุราษฎร์ธานี ๘: ๓๑๕; ๒๐: ๑๕๓, ๑๗๕

แม่น้ำ"ตาย" คูที่ แม่น้ำ-ความผันแปร ๑๔: ๒๑๕, ๒๓๘-๒๓๙

แม่น้ำในเขตพระนครศรีอยุธยา ๑๙: ๑๕๓-๑๕๗, ๑๗๙-๑๘๑

แม่น้ำปากจั่น ระนอง ๑๙: ๓๐๓

แม่น้ำเมืองพิจิตร ๑๙: ๑๕๓

แม่น้ำแม่กลอง ๑๔: ๒๒๑-๒๒๒, ๒๓๓-๒๓๔,

๒๔๙; ๒๐: ๒๘-๒๙

ดูเพิ่มเติม

ชีวประวัติ

คำทรงราชานภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

วินิจฉัยชื่อลำน้ำแม่กลอง

แม่น้ำยังเจ้ จีน	๑๔: ๒๓๙
แม่น้ำอิรวดี พม่า	๗: ๕๑-๕๒; ๙: ๑๙๙-๒๐๓, ๒๔๔-๒๒๖
แม่น้ำฮวงโห จีน	๑๔: ๒๓๙
แม่สี	๓: ๑๒๔; ๒๐: ๑๒๗-๑๒๘, ๑๖๘-๑๖๙
แมว	๑๔: ๒๐๔-๒๐๕, ๒๒๐
ลักษณะ	๒๕: ๒๔๑
โมง	๗: ๗-๘, ๘๘
โมงลังกา	๑: ๑๘-๒๑
ไม้คร่าว-สังเขปความ	๘: ๔๓
ไม้เท้า-อุตสาหกรรม	๕: ๒๖
"ไม้ยี่สิบ". "ไม้ยี่สิบแปด."	๒๓: ๔๕
"ไม้เรือหวดฟ้า"	๑๘: ๒๔
"ไม้สิบสอง"	๒๖: ๑๐๑-๑๐๒; ๒๑: ๑๒๒; ๒๒: ๒๔๔; ๒๓: ๓๒; ๒๕: ๑๔๕
ยติ-สังเขปความ	๑: ๑๖๘, ๑๗๒-๑๗๓
"ยถา"	๗: ๒๔๑
ยมราช, เจ้าพระยา-ตำแหน่งหน้าที่	๑๒: ๒๗๑
ยมราช, ออกญา-ตำแหน่งหน้าที่	๑๓: ๑๒๗-๑๒๘, ๑๔๑, ๑๖๘
ยศศักดิ์ กูที บรรดาศักดิ์	
ยะไซ่ พม่า-ชื่อ	๘: ๖๙
ยะลา-โบราณคดี-วินิจฉัย	๕: ๓๐๐
ยักษ์	๑๙: ๔๙-๕๑, ๑๕๐-๑๕๑; ๒๓: ๒๔๙

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ยักซ์-การเขียนภาพ	๒๐: ๕๖, ๑๐๒-๑๐๓
ยักซ์ ศักดิ์สิทธิ์-การเขียนภาพ	๑๙: ๕๙-๖๐, ๖๘, ๑๖๙
-การปั้นรูป	๑๗: ๑๗๐
ยักซ์วัดพระเชตุพน	๑๘: ๒๖๐-๒๖๑
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๑๖: ๑๖๕-๑๖๖; ๒๖: ๑๒๗-๑๒๘, ๑๓๙, ๑๔๐, ๑๔๔
วัดอรุณราชวราราม	๒๖: ๑๒๗-๑๒๘, ๑๖๕
ยักซ์หัตถ์เดชะ-การเขียนภาพ	๑๙: ๖๐, ๖๘, ๑๖๙
ยักซ์อักขมุขี	๒๓: ๒๕๙
ยันต์	๒๑: ๑๗๔, ๒๐๔
ยาสูบ	๒๕: ๒๓๔
ยาอายุวัฒนะ	๑๗: ๘๒-๘๓, ๑๑๔, ๑๒๓
ยานมาศของพม่า	๘: ๒๓๓; ๙: ๒๓๑-๒๓๒
ยาม-การประโคม	๑๔: ๒๗๒-๒๗๓, ๒๙๗-๒๙๘
ยามยาวเห็นโลกล้วน แสนสนุก ดูที่	
ชีวประวัติ	
ตำราขานภาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนิพนธ์	
โคลงประทานพระองค์เจ้าหญิงศิริรัตนบุษปง	๗: ๓๑๕-๓๑๖
ย่ำคำ. ย่ำเทียง. ย่ำรุ่ง.	๗: ๗-๘, ๘๘; ๘: ๑๓๕;
	๑๔: ๒๗๒-๒๗๓, ๒๙๗-๒๙๘
ยิงสลุตปืนใหญ่ในงานศพ	๑๗: ๑๐๐
ยี่เก ดูที่ ลีเก-ประวัติ	๑๗: ๒๖๒-๒๖๖; ๑๘: ๑๙-๒๑
ยุคน้ำแข็ง, การเกิด	๔: ๖๑-๖๒
ยุโรป-ความเป็นอยู่และประเพณี ดูที่ ความเป็นอยู่และประเพณี-ยุโรป	
โยคี, การบำเพ็ญโยคะของ	๒๑: ๑๙๒-๑๙๓, ๒๐๘

โยเดีย, ละคร ดุที ละครโยเดีย

โยชน

๒๑:๒๙; ๒๔:๑๗๔, ๑๘๗

โยนท, ประเทศและพลเมือง

๕:๓๕; ๑๔:๑๕๔-๑๕๕

ร ฤ

รก, การฝัง

๑๘:๑๒๐, ๑๓๐-๑๓๑, ๑๕๗

รถที่ทรงไตรรถลิน

๑:๑๐๑-๑๐๒

รถไฟ-พม่า

๘:๗๕-๗๗

รถลาก-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่๔

๑:๑๑๐

รถยนต์คันแรก-ไทย

๑๒:๙๖, ๑๑๔, ๑๒๘, ๑๓๑

รถโยงไปรย

๑:๑๐๑-๑๐๒

รวิวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา-ตำแหน่งหน้าที่

๑๒:๒๗๑

"ร้องรำทำเพลง"-วิวัฒนาการ

๑:๑๘๑-๑๘๕

รอยทวารลัญจวิ-มาเลเซีย

๔:๒๖๑-๒๖๒, ๒๗๘; ๕:๖

รอยพระพุทธรูปบาท-โบราณคดี-วินิจฉัย

๒:๑๗๕-๑๗๗; ๕:๒๗๔-๒๗๕,

ศูนย์วิทยทรัพยากร

๒๘๖-๒๘๗, ๓๐๖; ๑๗:๑๘๔,

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒๑๒-๒๑๓, ๒๒๐, ๒๔๔-๒๔๕;

๒๑:๑๔๔-๑๔๕, ๑๘๕

รอยพระพุทธรูปบาท สุพรรณบุรี

ศิลปกรรม-วิจารณ์

๒:๑๖๗

ร้อยแก้ว, วิธีแต่ง

๑๗:๒๒๘-๒๒๙, ๒๓๘

ระฆัง, กิจที่วัด

๑๓:๒๐๖

ระบ่า

๑๓:๒๗๗-๒๗๘

ดูเพิ่มเติม

การรำ

ระเบียบ	๕: ๑๘๔-๑๘๕; ๑๘๘; ๑๐: ๕๑, ๕๔-๕๕, ๘๕, ๘๘-๘๙, ๑๔๗
ระเบียบ, บท	๕: ๑๗๗-๑๗๙
ระเบียบการพระบรมวงศานุวงศ์ราภวายบึงคมลา	๓: ๑๔๘-๑๕๐
ระแหง, เมือง	๒๑: ๑๘๐
รัชมงคล ดูที่ พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย	
รัชมงคล	รัชมงคล
รัตนโกสินทรศก	๒๓: ๑๑๔
รัฐบาล, ที่ทำการ-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่ ๑-๔	๑๑: ๒๒๘-๒๓๐, ๒๔๘-๒๔๙
ร่างกุ้ง, พม่า	
ตำนาน	๗: ๑๗๒-๑๗๔
ผังเมือง	๗: ๑๗๕-๑๗๘
ราชทินนาม-ประวัติ	๑๒: ๑๓๕-๑๓๗
-สังเขปความ	๑๒: ๒๖๗-๒๖๘; ๒๐: ๑๗๙
ราชธานีสำรอง	๑๖: ๑๘๓-๑๘๔
ราชบัณฑิตยสภา	
จัดประกวดหนังสือเด็ก	๓: ๑๙๓-๑๙๔, ๑๙๘
ราชบัณฑิตยสภา พ.ศ. ๒๔๗๖	
การจัดเปลี่ยนแปลง	๓: ๙๔, ๙๘, ๑๐๒-๑๐๓
ฐานะและหน้าที่	๓: ๗-๙, ๑๓-๑๔
ราชบัลลังก์-พม่า	๘: ๑๙๕-๑๙๙, ๒๔๖-๒๔๗; ๙: ๑๗๒-๑๗๔
ราชภัคดี, ออกญา-หน้าที่	๑๓: ๑๒๘, ๑๔๒, ๑๖๘
ราชยาน-ไทย	๒๑: ๓๙, ๖๗
ราชยาน-พม่า	๘: ๒๓๓

ราชยานขนาดเล็กน้อย	๒๑:๘๖,๙๑
ราชยานงา	๑๘:๒๑๗-๒๑๘
ราชยานถม	๑๘:๑๗๗
ราชยานทองคำ-กัมพูชา	๑๘:๒๕๒-๒๕๔
ราชยานทองลงยา	๑๘:๑๗๗,๒๑๖-๒๑๗,๒๔๐-๒๔๑,๒๖๔
ราชยานพาหนะ	๑๘:๒๖๕-๒๗๙; ๑๙:๑-๓, ๒๓-๒๖,๓๒-๓๓,๓๗
ราชยานพุดตาน	๒๑:๒๖,๖๒-๖๓,๙๕-๙๖,๑๐๐,๑๓๗
ราชสกุลวงศ์-ไทย	
กรม	๑๕:๒๙๕; ๑๗:๔๔-๖๗
ดูเพิ่มเติม กรมราชการและกรมเจ้านาย	
	๒๓:๑,๕๑-๕๒,๖๑
การศพ	๑๔:๒๕
การสนองคุณต่อประเทศชาติ	๙:๒๓
ชั้นหม่อมราชวงศ์นับเป็นเจ้าด้วย	๙:๖๙
เจ้าฟ้าพระชนชายืนในรัชกาลที่๑-๕	๒๒:๑๐๑-๑๐๒
ถูกห้ามเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์	๒๕:๓๔,๕๒
พระเจ้าอัยกา เสด็จมายกรุงรัตนโกสินทร์	๕:๒๖๕-๒๖๖
พระองค์ที่พระชนชาติถึง ๘๐ ปี	๒๔:๑๙๒-๑๙๔
ลักษณะพระนาม	๒๒:๙๔-๙๕
ราชสกุลวงศ์-พม่า	
ประเพณีการนับชั้นบรรดาศักดิ์	๙:๖๙
ราชสิทธิ์. สิ่ง-คดีการทำรูปปั้น	๗:๑๙๑-๑๙๒
"ราชาธิราช"-สังเขปความ	๘:๓๓; ๑๑:๒๘๙-๒๙๑,๓๐๕-๓๐๗
ราชาภิเษก ดูที่ พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย/พม่า/อินเดีย	

ราชาศัพท์-ประวัติ	๑๕: ๑๙๔, ๒๑๖-๒๑๗; ๒๓: ๑๖๑-๑๖๔, ๒๐๙-๒๑๑, ๒๒๔; ๒๔: ๑
ราชาศัพท์-คำต่างๆ	
กระดานอยู่ไฟ	๑๘: ๕๘
ขอเศษผ้าละออจตุลืพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม	๑๑: ๒๓๕-๒๓๖
ควรมีควมแล้วแต่จะโปรด	๑๒: ๒๒๒-๒๒๓, ๒๗-๒๘, ๔๒
คำนำหน้าชื่อ (ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม) ขอเศษ	๒๑: ๕๓, ๖๑-๖๒ ๑๒: ๒๓
ตาย	๒๓: ๑๖๔
ทูลกระหม่อม. ทูลหม่อม.	๒๕: ๑๗๖
ทูลกระหม่อมแก้ว	๒๓: ๒๑๕, ๒๗๖; ๒๕: ๑๗๖
พระแทนประหมเพลิง	๑๘: ๕๘
พระบรมราชโองการมานพระบันทูล	๓: ๓๖
พระขู้	๑๙: ๓๑๒
รก	๑๑: ๓๐, ๓๗, ๗๗-๗๘, ๘๙, ๘๘; ๑๘: ๕๘-๕๙
ส่งถวายพระราชกุศล	๑๒: ๒๓
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ	๑๘: ๘๕
สายสะคือ	๑๑: ๗๗
อุจจาระ	๖: ๕๘
ราชาศัพท์ ดูเพิ่มเติม	
ภาษาต่างประเทศในภาษาไทย	
ภาษาบาลี สันสกฤต	๑๕: ๑๖๓-๑๖๔, ๑๘๒-๑๘๓, ๑๙๑-๑๙๔
ร้าน-สังเขปความ	๖: ๓๓, ๕๒-๕๓
ร้านผ้า-สังเขปความ	๑๖: ๓๑๓, ๓๒๐, ๓๓๖, ๓๕๔-๓๕๖

รามสูร	๒๕:๓๑
รำย ดุที กรีนินธ์: รำย	
รายได้ของประเทศไทย ร.ศ.๑๑๔-๑๒๕	๗:๔๕-๔๖
ราวเทียนรูปเรือ	๑๙:๒๑-๒๒, ๓๒, ๖๐
ราหู-ตำนาน	๑๙:๑๗๔-๑๗๖; ๒๑:๕๒-๕๓
รำขอ	๒๖:๒๓๒
รำพิศขา ดุที รำขอ	
รูปปั้นก่อนพระบรมรูปรัชกาลที่๑-๔	๓:๒๙๔-๒๙๖, ๒๙๙-๓๐๐
รูปปั้นขนาดใหญ่	๒๑:๕๕, ๖๒
รูปปั้นบุคคล	๑๙:๕๒-๕๕
รูปสัตว์เคารพ	๑๐:๗๘-๗๙
รูปสัมฤทธิ์พระโพธิสัตว์ ๕๐๐ชาติ	
วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา	๑๓:๒๓๑
วัดพระมหาไถยบุรี อมรปุระ พม่า	๗:๕๐, ๖๙, ๘๔, ๙๔-๙๕, ๑๑๗;
	๙:๑๖-๑๘, ๒๗๙-๒๘๐
รูป"ศิลปะ"	๑๐:๒๓
รูป ดุที เงินตรา-อินเดีย	
เรไร-สัตว์	
เรือกระบวนพยุหยาตราเพชรพวง-การจัด	๒:๒๒๖-๒๓๕; ๑๒:๖๒
-ภาพ	๒๓:๑๑๔-๑๑๕, ๑๗๐
เรือกระบวนแห่เสด็จสมัยกรุงศรีอยุธยา	๒:๒๒๐-๒๒๑; ๑๒:๖๑-๖๒
เรือกิ่ง	๒:๒๒๐, ๒๒๒, ๒๓๕; ๑๒:๖๔, ๘๕-๘๖
เรือชุดแรลล่าแรก-ไทย	๗:๒๗-๒๘, ๓๓
เรือโชมดยา	๒:๒๓๔; ๑๒:๘๗
เรือครุฑ	๒๕:๑๗๓

เรือชัย	๒๖:๒๒๐, ๒๒๓-๒๒๔, ๒๓๕; ๑๒:๘๖
เรือตั้ง	๒๖:๒๒๓-๒๒๔; ๒๒๖:๑๐
เรือตั้งคู่ซึก	๑๒:๖๖-๖๗
เรือค้ำน้ำ อังกฤษ	๖:๓๑๐-๓๑๑
เรือโดยสารถยุโรป	๖:๕๕-๕๕
เรือทองแฉ้วนฟ้า	๑๒:๖๖-๖๗, ๘๘-๘๘
เรือที่ใช้ล่องในแม่น้ำอิรวดี พม่า	๘:๒๐๑-๒๑๑, ๒๒๒-๒๒๔
เรือนริศ	๕:๓๑๗-๓๑๘
เรือนารายณ์ทรงสุบรรณ	๒๕:๑๗๓
เรือประจัญ	๒๖:๒๓๑-๒๓๔
เรือปอตสดัม (Potsdam) เยอรมัน	๖:๔๔
เรือปากพึ้ง	๕:๓๑๗-๓๑๘
เรือปืน (Gun boat)	๔:๒๐๖
เรือพระที่นั่ง	๒๖:๒๒๐, ๒๒๒, ๒๓๕
เรือพระที่นั่งขนาน ชนิดพายเองไม่ได้	๘:๒๓๐, ๒๓๒
เรือพระที่นั่ง "ศรี"	๑๒:๖๔, ๘๗
เรือพระที่นั่งศรีสักทลาด	๑๒:๖๔-๖๕
เรือมงคิลสุบรรณ	๒๕:๑๗๕
เรือมอ	๒๐:๒๕๒, ๒๗๐-๒๗๑
เรือเมล็ก่าปืนไฟเดินในแม่น้ำอิรวดี พม่า	๘:๒๐๐-๒๑๑
เรือแม่ปะ	๑๑:๓๔๔
เรือรีว	๒๖:๒๒๑, ๒๒๕
เรือรูปสัตว์	๑๒:๖๔; ๑๕:๒๙๖; ๑๖:๓;
	๒๒:๘, ๒๕-๒๖, ๘๓, ๘๖
และยศข้าราชการสมัยโบราณ	๒๖:๒๒๐-๒๒๑, ๒๒๔-๒๒๕
เรือเรโซลูต (Resolute) เยอรมัน	๓:๑๖๘, ๑๗๗

เรื่องร้องแก่งจาก เชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๖๔

ภาพถ่าย	๒:๖๖
เรือศักดิ์สิทธิ์อาวธ	๔:๒๐๖
เรือสงครามครมชิต	๔:๒๐๖
เรือสำเภา-ไทย	๑๕:๗๙, ๘๘, ๑๐๔
เรือสำเภา, การค้าด้วย ฐูที่	
ชีวประวัติ	
ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา-พระพิพนธ์	
อธิบายการค้าสำเภา (พระนิพนธ์ทรงแปลจากที่มีชชนนาเรืออเมริกัน	
แต่งไว้)	
เรือเหนือ, วิถีค้า	๒๐:๒๗๐-๒๗๑
เรือเอกชัย	๒:๒๓๕; ๑๒:๖๔
เรือเอ็มเปรส ออฟ บริเตน	๓: ๑๓๓-๑๓๔
เรือน-สังเขปความ	๖: ๓๑, ๓๔, ๔๔, ๕๗, ๘๑, ๘๒
โรคลักปิดลักเปิด (Scurvy)	๒๓: ๒๒๔-๒๒๖, ๒๒๘, ๒๘๓
โรคเหน็บชา (Beri Beri)	๒๓: ๒๒๖-๒๒๘, ๒๘๓-๒๘๔
โรง-สังเขปความ	๖: ๓๑, ๓๔, ๕๑
โรงทิม. โรงทิม.-สังเขปความ	๓: ๑๓๒, ๑๔๔
โรงแรม ปีนัง มาเลเชีย	๕: ๑๔๕
โรงพยาบาลอานันท์มหิตล ลพบุรี	๑๔: ๒๑๒
โรงเรียนคอนเวนต์ ปีนัง มาเลเชีย	๓: ๑๘๓-๑๘๕, ๒๐๔
โรงเรียนจีนแห่งแรก-ไทย	๗: ๒๙-๓๓
โรงเรียนช่างรัก พุกาม พม่า	๘: ๒๖๕-๒๖๘
โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ กรมศิลปากร	๓: ๒๗๒-๒๗๕, ๒๘๑
โรงเรียนมหาดเล็กหลวง-ประวัติ	๑๒: ๑๙๑
โรงเรียนสอนคนใบ้	๒๒: ๒๐๐-๒๐๑, ๒๔๒-๒๕๓

ฤกษ์-พิธีก่อ (วางศิลา) ฤกษ์	๒๒ : ๑๕๐ , ๒๐๗-๒๐๘
"ฤกษ์ดอกประจู่"	๓ : ๒๗๑-๒๗๒
ฤกษ์กาล	๒๕ : ๓๑
ฤกษ์ตัดตน	๒๑ : ๑๘๔
ลมไชโคลน	๒๕ : ๘๘
ลมใต้ฝุ่น	๒๕ : ๕๘ , ๘๘
ลมบ้าหมู	๒๕ : ๘๘
ลมสลาดิน	๒๕ : ๕๘
ลมลำภา	๑๕ : ๘๐
ลมเฮอริเคน	๒๕ : ๘๘
ลั่น ควันธรรม	
เพลงดอกแก้ว	๘ : ๒๗
เพลงวิมานในฝัน	๘ : ๒๖
ลอง, พระ-สังเขปความ	๖ : ๗๙ , ๑๐๕
ลองกุดันน้อย . ลองกุดันใหญ่ .	๑๑ : ๒๓๖-๒๓๗
ลองประกอบโกศ	๑๔ : ๓๑๔ , ๓๑๙-๓๒๐
ลองมณฑปสำหรับศพ (ซึ่งมิได้ทรงศักดิ์ เป็นพระราชกุมาร)	
การพระราชทาน	๑๕ : ๑๕๘-๑๕๙
ลอง ดูเพิ่มเติม โกศ	
ลอยประทีป-โบราณคดี-วินิจฉัย	๑๖ : ๖๙-๗๐
ละคร	๗ : ๒๑๐ , ๒๑๗

ละคร-ไทย	๖: ๑๒๐; ๑๒: ๒๗๗-๒๗๘
เครื่องแต่งตัว	๕: ๑๐
บทสมัยกรุงศรีอยุธยา	๒๐: ๕
ละคร-พม่า	๗: ๒๑๐
ประวัติ	๑๓: ๒๕๑-๒๕๒
ละคร-เวียตนาม	๗: ๒๖๙, ๒๗๕
ละคร, คนร้อง	๑๗: ๑๖๗, ๑๙๐-๑๙๑
ละคร, ทำ	๒๒: ๒-๓
ละครเก็บเงิน	๑๒: ๘๐
ละครชาตรี	๒๑: ๘, ๓๓, ๑๕๓-๑๕๕
ละครชาตรี (ที่อยู่หน้าวังวรดิศ)	๒๑: ๗-๙, ๓๓
ละครนอก-ไทย	
บทสมัยกรุงศรีอยุธยา	๒๔: ๑๕๑
ละครบึงสาวัน (Malay Opera)	๑๔: ๘๔-๘๕
ละครยก	๑๒: ๘๐
ละครโยเดีย พม่า	๗: ๗๒-๗๓, ๑๖๘-๑๗๐; ๑๐: ๑๕๙-๑๖๓; ๑๑: ๗๒-๗๓
ละครร้อง	๑๔: ๘๔-๘๕
ละมั่ง	๑๔: ๒๙๘
ละว้า, ขนชาติ-โบราณคดี-วินิจฉัย	๖: ๒๐-๒๔, ๓๔-๓๗; ๙: ๒๘๓; ๑๐: ๒๒๕, ๒๘๓
ละว้า, ขนชาติ-พิธีถวายบรรณาการ	๖: ๒๑-๒๒
ละแวก กัมพูชา	๑๕: ๒๑๐-๒๑๑
ลังกา-ประวัติศาสตร์	ดูที่ ประวัติศาสตร์-ลังกา
สัญจร	ดูที่ เครื่องหมายราชการ
ลัดโพธิ์ สมุทรปราการ	๑๕: ๗๑-๗๒, ๙๖

ลัวะ, ขนชาติ	ดูที่	ลัวะ, ขนชาติ	
ลามาช	ดูที่	ทหารอย่างยุโรป, ครุฝึก	๒๓:๒๑๘,๒๓๗
ลายแพง			๑๖:๒๔๔-๒๖๗,๒๘๒-๒๘๓
ลาว-ประวัติศาสตร์	ดูที่	ประวัติศาสตร์-ลาว	
"ลำนำคนตรี"			๒๔:๑๒๓
ลำปาง			๑๕:๑๖๔
ลำพูน			
ตำนาน			๑๖:๑๒-๑๓
โบราณคดี-การสำรวจ			๒:๖๗-๗๑
ลึง-ประวัติ			๑๓:๒๖๒-๒๖๖; ๑๘:๑๙-๒๑
ลึงปาง	ดูที่	พหุขยกรรม-ไทย-จีน	
ลึง-ลักษณะนิสัย			๑๔:๒๐๓,๒๒๐
ลึง			๔:๔๘,๖๔-๖๕
อินเดีย-สมัยโบราณ: การบูชา			๕:๑๑๐-๑๑๑
ลึง-สังเขปความ			๒๕:๑๓๙
ดูเพิ่มเติม	ลึงและหลง		๑๙:๒๓๐-๒๓๑,๒๗๑,๒๗๓,๒๙๗
ลึง-ลักษณะ			๑๕:๖๓-๖๕
ลึงและหลง			๑๙:๒๓๐-๒๓๑,๒๗๑,๒๗๓,๒๙๗
ลึง-โบราณคดี-วินิจฉัย			๑๐:๒๘๖-๒๘๗
ลึง-สังเขปความ			๑๑:๒๕๘-๒๖๑
ลึง ฦ ศาลหลวง-สังเขปความ			๑๑:๒๕๘
ดูเพิ่มเติม			
รัฐบาล, ที่ทำการ-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์-รัชกาลที่๑-๔			
			๑๑:๒๒๘-๒๓๐
ลึง ฦ ศาลา-สังเขปความ			๑๑:๒๒๘-๒๓๐,๒๕๘; ๑๔:๑๐

ลูกประจำ ๑๐๘	๑๗: ๒๖๖-๒๗๓; ๑๘: ๗, ๔๔
ลูกเสือ-ประวัติ	๔: ๒๒๘
ลูกเสือ, ธง	๒: ๒๔-๒๙
ลูกหมัด-สังเขปความ (คนตรี)	๑๘: ๒๒
ลูกเห็บ (Hail)-ลักษณะ	๒๑: ๕๗-๕๘, ๙๓
เลขอัปมงคล	
เลขเศษ	๑: ๒๔๔-๒๔๖; ๒๕: ๒๑๔, ๒๔๐
เลข๑๓	๒๕: ๒๐๓
เลขอารบิก-รัฐบาลกำหนดให้ใช้เป็นเลขสากล	๒๕: ๑๓๒, ๑๗๙
"โลกทั้ง๓"	๒๕: ๒๕๐; ๒๖: ๒๗
ว	
วงพาด-สังเขปความ	๑๓: ๑๑๔-๑๑๕, ๑๒๓-๑๒๔
วรรณกรรม-แนะนำ	
"เขี้ยวหวาน", "น.ม.ล" และ "แม่วัน"	
ลัทธิ "ผิดวันประกันพรุ่ง"	๙: ๘๗-๘๙
คัมภีร์ทักษะพยากรณ์	๘: ๑๒๔
คัมภีร์พราหมณ์ศาสตร์ทวารวดี	๑๘: ๗๖-๗๘
कारी	๒: ๑๐๔
จดหมายเหตุทรงปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จ.ศ. ๑๑๙๓	
	๑: ๒๘๖
จดหมายเหตุวันลิต	๕: ๒๕๙-๒๖๐
จดหมายเหตุไทร	๑: ๒๕๑-๒๕๒

วรรณกรรม-แนะนำ

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

พระราชหัตถเลขา ๑: ๒๘๔

สิมาวิจารณ์ ๘: ๔๗

จันทร์บุรินฤนาถ, กรมพระ

จันทกุมาร พระนิพนธ์ทรงแปล ๒: ๔๘-๕๑

จารึกหลักศิลาพระศรีสุริยพงษ์มหาธรรมราชา ๑: ๒๕๓

ชาวสี, ลัมเบ เคอะ

จดหมายถึงเพื่อน ๑๓: ๘๖

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช-พระนิพนธ์

คำให้การเรื่องไปสุมาตรา ๓: ๑๑๙

ตำนานการสร้างพระพุทธรูป ๑: ๑๓๔

ตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม ๓: ๖๐

ตำนานเล็กบ่อนเบี้ย ๓: ๒๘๕

ตำนานวังเก่า ๑: ๓๐๐ ; ๑๓: ๒๒ ; ๒๓: ๒๔๕

ตำนานวังหน้า ๑: ๑๒๒-๑๓๓, ๒๗๙

ตำนานวัดอรุณราชวราราม ๑: ๓๗

ตำนานสถานที่และวัตถุซึ่งทรงสร้างในรัชกาลที่ ๔ ๓: ๖๐

ตำราช่าง ๑: ๒๘๒

ตำราสร้างพระพุทธรูป ๑: ๖๑-๖๓

นิทานโบราณคดี เรื่องคันเมืองโบราณ ๒๔: ๑๒๘

นิทานโบราณคดี เรื่องความไข้เมืองเพชรบูรณ์ ๒๐: ๒๑๙

นิทานโบราณคดี เรื่องตั้งโรงพยาบาล ๒๓: ๑๘๐

นิทานโบราณคดี เรื่องเมืองเขลียง ๒๔: ๑๐๙

นิทานโบราณคดี เรื่องสร้างโรงพยาบาลศิริราช ๒๓: ๒๓๘-๒๓๙

นิทานโบราณคดี เรื่องอนามัย ๒๓: ๒๗๕

วรรณกรรม-แนะนำ (ต่อ)

ตำราขนานภาพ, สมเด็จพระยา-พระนิพนธ์ (ต่อ)

นิทานโบราณคดี เรื่องอั้งยี่	๒๑: ๘๘, ๑๒๓-๑๒๔
ประวัติเจ้าคุณพระประยูรวงศ์	๒๖: ๕๖, ๒๓๕
ประวัติเจ้าจอมมารคัทยิม	๑๔: ๒๕๖
ประวัติเจ้าพระยามราช (ปั้น สุขุม)	๑๔: ๒๕๕
ประวัติพระยานครพระราม (สวัสดิ์ มหากายี)	๑๒: ๑๙๑
ประวัติพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์)	๑๒: ๑๙๐-๑๙๑
ประวัติพระยาพญาธิบติ (อ่อน โกมลวรรณะ)	๖: ๒๐๒; ๑๒: ๑๙๐
ประวัติพระยามนตรีสุริยวงศ์	๑: ๒๗๖
พระเชตะวัน	๒๐: ๙
พระราชประวัติรัชกาลที่ ๔	๓: ๖๐
พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒	๑: ๒๗๗; ๔: ๒๒๗
ราชประเพณีกรุงศรีอยุธยา	๑: ๑๖๔-๑๗๔
เล่าเรื่องไปชวาครั้งที่ ๓	๔: ๑๐๘
วินิจฉัยเรื่องเครื่องต้น	๒๑: ๑๑๑
วินิจฉัยว่าด้วย "ลาว" ถวายแด่สมเด็จพระมหาวิรวงศ์	๒๒: ๑๑๓
สนทนากับผู้ร้ายปล้น	๔: ๓๐๒
สายสกุล เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์	๑: ๒๖๒
อธิบายพระราชพงศาวดาร	๑: ๒๗๒
อธิบายเรื่องตั้งสังฆราชโรมันคาทอลิก	๓: ๒๔๑; ๔: ๑๔-๑๕
คำรัสตำรงค์, ม.จ.	
พระประวัติสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข	๑: ๑๖๕
ตำรากระบวนเสด็จประพาสครั้งกรุงเก่า	๑: ๒๘๘
ตำราทำรำละคร	๑๑: ๔๖-๔๘

วรรณกรรม-แนะนำ (ต่อ)

- ตำราพิชัยสงคราม ๒๒:๒๔๒-๒๔๓
- ตำรายันต์ (ต้นฉบับของพระพิมลธรรม (นาค) วัดอรุณฯ) ๒๑:๑๗๕
- ตำราสรรพคุณยา ๑:๒๘๔
- ธรรมปาโมกข์ พระ. วัดสุทธจินดา นครราชสีมา
บันทึกเรื่องเงินกรุงศรีสัตนาคนหุต (บันทึกถวายสมเด็จพระยา-
คำรกราชาอนุภาพ) ๑๖:๒๒๓-๒๒๗
- น.ม.ส. (นามแฝง)
ลัทธิ "ผิดวันประกันพรุ่ง" ๔:๘๗-๘๙
- นครสวรรค์วินิต, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระ
พจนานุกรมศัพท์ภาษามลายูและซุนดา ๑๒:๒๕,๔๐
- นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-พระนิพนธ์
คำถวายชัยมงคลในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล พ.ศ.๒๔๗๔
๒:๕๕-๕๖
- เรื่องไปเที่ยวเมืองพม่า ๑:๒๖๔
- นริศรานูวัตติวงศ์ สมเด็จพระเจ้ากรมพระยา; และ คำรกราชาอนุภาพ,
สมเด็จพระเจ้ากรมพระยา-พระนิพนธ์
ตำนานพระโกศและหีบศพบรรดาศักดิ์ ๑:๒๕๘-๒๕๙; ๒:๘๑-๘๓, ๘๙-๙๑
- นาคารชุน, พระ
รัตนาวลี แปลโดยพระสารประเสริฐ ๕:๓๐๘
- นิราศเมืองเทศ ๑:๒๘๔
- ประชุมพงศาวดาร ภาค ๖ ๑:๒๕๐
- ภาค ๑๒ ๑:๒๘๔
- ภาค ๑๓ ๑:๒๘๔
- ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
ตำราปืนใหญ่ ๕:๕๒

วรรณกรรม-แนะนำ (ต่อ)

พงศาวดารกรุงละแวก	๙:๕๕
พงศาวดารเหนือ	๙:๕๕
พุทธโฆษาจารย์, สมเด็จพระ	
วิปัสสนาจารย์	๑๔:๙๗-๙๘
พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ	
ไกรทอง	๒:๑๐๔
คารี	๒:๑๐๔
ไชยเชษฐ	๒:๑๐๔
บทเห่เรือ	๒๓:๔๒
มลิพิไชย	๒:๑๐๔
มหาชาติคำหลวง (เทศน์มหาชาติ)	๑:๒๘๔-๒๘๕
มหาธรรมราชาลิไท พระ	
ศิลาจารึก	๑๗:๒๗๒
มหาวิรวงศ์ (อ้วน), สมเด็จพระ	
ลาด	๑๖:๒๑๒
แม่วัน (นามแฝง)	
ลัทธิ "ผีวันประกันรุ่ง"	๙:๘๗-๘๙
รามเกียรติ์-เรื่องย่อฉากไทย	๒๐:๑๐๔-๑๐๖
รามเกียรติ์-คร ๓ เล่ม ของพระราม	๑:๑๕๘-๑๖๓
รามคำแหงมหาราช, พ่อขุน	
ศิลาจารึก	๑๕:๒๗๒
โลกพยุหะ (Lauwka Bayuħa)	๘:๑๓๖
แลคเคอเลดี (Lacguer Lady)	๙:๖๘

วรรณกรรม-แนะนำ (ต่อ)

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา

พุทธประวัติ ๒๓: ๑๘๓

ศราทธพรดคาถา ๑๔: ๙๗-๙๘

วันรัตน (ทับ), สมเด็จพระ

อริยฐานธรรม ๑๔: ๙๗-๙๘

วิจิตรวาทการ, หลวง

ชีวิตของพระราชาชนูป ๑๐: ๒๑๘

ศาสนาโสมณ, พระ

อุทานธรรม ๒๕: ๗๔

สกอตต์, เซอร์ ยอร์ช

กฎมนเฑียรบาลพม่า แปลโดย สมเด็จพระบรมราชาธิบดี

๕: ๖๗, ๗๒

สมมตอมรพันธ์, กรมพระ-พระนิพนธ์ ทรงรวบรวม

เฉลิมพระยศเจ้านาย ๑๖: ๓๔๗

สมมตอมรพันธ์, กรมพระ และ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรม

ประวัติสมเด็จพระสังฆราช ๑๖: ๓๒๒

สำเนาหนังสือจารึกหลักศิลาพระศรีสุริยพงษ์มหารัตนราชา ๑: ๒๕๓

สิบลูก

หนังสือเกี่ยวกับชาวอาหรับในทะเลทราย ๔: ๔๗, ๔๙

หนังสือท่องเที่ยวในอาฟริกา ๔: ๔๗-๔๘

สุขของคฤหัสถ์ ๒๒: ๓๒

สุวรรณ, คุณ

เพลงยาว ๒๓: ๑๖๐

อุณรุธร้อยเรื่อง ๒๓: ๑๖๐

วรรณกรรม-แนะนำ (ต่อ)

อนุমানราชธน, พระยา

เรื่องของชนชาติไทย

๒๐: ๘๗

อังกฤษ, รัฐบาลประเทศ

หนังสือโครงการพิธีราชาภิเษกฉบับหลวง ๑๑: ๑๕๗

The Grammar of Ornament

๓: ๖๐

Illustrated London News ฉบับพิเศษ พ.ศ. ๒๔๘๐

ราชาภิเษกพระเจ้าจอร์จที่ ๖

๑๑: ๑๕๘

วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์

ก.ศ.ร. (กุหลาบ ตฤณานนท์)

อภินิหารบรรพบุรุษ

๑๐: ๒๗๕-๒๗๗

กฎมนเทียรบาล

๑: ๑๖๗-๑๖๘; ๑๒: ๑๓๓

กำหนดศักดิ์พระราชกุมาร

๓: ๓๑-๓๔

กฎหมายพระธรรมนูญ

๑๐: ๒๓๖

กฎหมายลักษณะกบฏศึก

๑๒: ๒๒๘

ข้าราชการ (court)

๓: ๒๑๓-๒๑๔

คัมภีร์จุลยุทธการวงศ์

๘: ๘๘

คัมภีร์มหาปุริสลักขณ

๑๙: ๑๗-๑๘

คัมภีร์มหาวงศ์พงศาวดารลังกา

๑๕: ๑๖๓, ๑๘๒, ๑๙๑

คัมภีร์มูลเวทยากรณ (ภาษามคธ)

๒๓: ๑๙๗, ๒๐๑, ๒๔๘-๒๕๙

คัมภีร์โลกบัญญัติ

๑: ๑๖๙-๑๗๐, ๑๗๒-๑๗๔

คำให้การชาวกรุงเก่า

๑: ๔, ๘

คำให้การพราหมณ์จตุตนา

๑: ๑๖๗-๑๖๘

เคงเหลียน ศรีบุญเรือง

พระถังซัมจั๋ง

๒๒: ๖๙-๗๐

วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์ (ต่อ)

จดหมายเหตุราชาภิเษกครั้งกรมขุนพรพินิต (ตำราราชาภิเษกครั้งกรุงเก่า)	๕: ๓๕๗, ๓๖๐, ๓๕๓
จดหมายเหตุ เรื่องทูตไทยไปอังกฤษ	๑๔: ๑๙๒
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ-ผู้แปล สำเนาสมณสาส์นที่มีไปมากับลังกาในรัชกาลที่๓	๑: ๒๔๘
จาม เทรวังศ์	๑๕: ๑๖๓-๑๖๔, ๑๘๒-๑๘๓
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชนิพนธ์วิจารณ์พงศาวดาร	๘: ๒๘๐, ๒๘๒
พระราชพิธี ๑๒ เดือน	๓: ๒๑๔, ๒๓๕
เรื่องวังหน้า	๘: ๒๘๐-๒๘๒, ๓๑๓
เจนดุริยางค์, พระ ตำราดุริยางค์ไทย	๑: ๒๒๗-๒๓๐
ฉันทสตุคิลาไพโร	๑๓: ๗๘-๗๙, ๘๕
ชินกาลมาลินี	๑๕: ๑๖๓-๑๖๔, ๑๘๒-๑๘๓
เซเคส์, ยอร์ช เรื่องหีบศพหิน	๒๕: ๒๑๑-๒๑๒
ฉรงควิสิท (เลื่อน ณ นคร), พระ จดหมายเหตุ ร.ศ. ๑๑๒	๑๔: ๒๕๓; ๒๐: ๑๓๓-๑๓๔
ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ-พระนิพนธ์ กฎหมายเตียรบาลพม่า	๑๐: ๑๙๓-๑๙๔, ๑๙๖
ตำนานพระพุทธเจดีย์	๒: ๓๙-๔๐
ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยนั้น	๑: ๖๔-๖๕
ตำนานวังหน้า	๑๓: ๒๔
ตำนานเสภา	๑: ๒๕๕; ๒: ๑๒๔-๑๓๖
นิทานโบราณคดี: ชื่อเรื่อง	๑๔: ๒๖๕, ๒๘๔-๒๘๕

วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์ (ต่อ)

คำรกราชานุภาพ, สมเด็จพระยา-พระนิพนธ์ (ต่อ)

นิทานโบราณคดี เรื่องความไข้เมืองเพชรบูรณ์	๒๐: ๒๔๙-๒๕๔
นิทานโบราณคดี เรื่องอั้งยี่	๒๑: ๑๒๓-๑๒๔
ประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป	๑: ๑-๑๖, ๒๔๖-๒๕๐
พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑	๔: ๒๒๗, ๒๔๔-๒๔๕
เล่าเรื่องเที่ยวเมืองพม่า	๗: ๑๘๓
อธิบายว่าด้วยยศเจ้า	๒: ๒๐๔
ตำนานเรื่องละครฮี เทนา	๓: ๒๗๕
ตำนานและพงศาวดารมณฑลพายัพ	๑๕: ๑๖๓-๑๖๔, ๑๘๒-๑๘๓, ๑๙๑-๑๙๔
ตำราชี้ข้าง	๒๒: ๑๗๘-๑๘๑, ๒๓๐-๒๓๒
ตำราพิชัยสงครามฉบับหลวงวังหน้า	๒๒: ๑๘๐
ตำราพิศพาทยัมโหรี	๑: ๑๘๓-๒๒๖, ๒๖๕-๒๖๖
ตำราพิศพาทยมาส	๑: ๒๔๒-๒๔๓
ตำรารำ	๓: ๒๗๕
ตำหรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์	๑: ๑๖๗-๑๖๘
ไตรภูมิโลกสัตตฐาน	๑๑: ๑๑, ๓๔-๓๖, ๔๒
ไตรภูมิ . . . ฉบับอื่นๆ ดูที่ ไตรภูมิโลกสัตตฐาน และ	
มหาธรรมราชาลิไท, พระ.-ไตรภูมิพระร่วง	๑๓: ๑-๒, ๑๘
ทองพูน ศรีจักร, ภิกษุ	
พระราชธรรมเนียบลาวล้านช้าง	๑๑: ๑๐๑, ๑๕๐
วิเคราะห้ศัพท์ล้านช้าง	๑๑: ๑๐๑
ฉบับตีพิมพ์จักรลาว	๑๑: ๑๐๑, ๑๓๗
ทำเนียบกั๊กดินา	๑๒: ๑๓๓

วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์ (ต่อ)

ธรรมธิเบศร (ก๊วง), เจ้าฟ้า

กาพย์เห่เรือ

๑: ๒๓-๒๔, ๑๑๔-๑๑๗; ๒: ๒๒๐-

๒๒๕, ๒๓๖-๒๓๘; ๑๙: ๒๗๕

นรินทรเทวี, กรมหลวง

ความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี

๖: ๔๒

นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา

บทละครตีกคำบริบูรณ์

๒๖: ๑๓๔-๑๓๕, ๑๕๘-๑๕๙, ๒๑๑,

๒๓๖-๒๓๘, ๒๔๐

นาคราชูน, พระ

รัตนาวลี แปลโดยพระสารประเสริฐ

คู่มือ

วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์

สารประเสริฐ, พระ-ผู้แปล

รัตนาวลี

๔: ๑๕-๑๖; ๕: ๓๐๘, ๓๑๐

นางนพมาศ

๑: ๑๖๗-๑๖๘

นารายณ์สิบปาง

๑๗: ๗๐-๗๒

นิราศนรินทร

๒๓: ๒๖๘-๒๖๙; ๒๔: ๒๕-๒๖

บริบาลบุรีรัตน์, หลวง

ตำนานพระลิหังค์

๒๕: ๕๓-๕๔

เรื่องพระพุทธบาท สระบุรี

๒๑: ๑๓๓-๑๓๗

บัว, ตือ (บาดหลวง)

ประเพณีพราหมณ์ในอินเดีย

๑: ๒๓๔-๒๓๕

โบราณคดี

๑๗: ๒๘๑, ๒๘๘; ๑๘: ๓

ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ

วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์ (ต่อ)

ปฐมสมโพธิ	๒๓: ๑๘๓; ๒๖: ๖-๗
ปริมาณชุดชินโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ โศลงต้นพรรณนาการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ในประจวบจากรีกวัดพระเชตุพน	๒: ๒๖๕
วินัยมุข	๒๓: ๒๔๙; ๒๔: ๖๒
พงศาวดาร	๒๖: ๘๘-๙๐
พงศาวดารเหนือ	๒๕: ๑๑๕; ๒๖: ๑๖๓
พจนานุกรมอัปเต	๑: ๒๘๘-๒๘๙
พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ๒๕: ๒๘๒-๒๘๔	๖: ๔๒; ๑๒: ๑๕๘-๑๕๙; ๒๕: ๒๘๒-๒๘๔
พระราชพิธีบุญยราชภิเษกพระเจ้ามณีวงศ์	๑: ๑๗๓-๑๗๔
พุทธโฆษาจารย์, สมเด็จพระ วินิจฉัยยามกาลิก	๔: ๑๕, ๒๖
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ อิเหนา	๒๒: ๑๑๑; ๒๔: ๑๒๐; ๒๖: ๑๐๑, ๑๑๕
อุณรุฑ ๒๔: ๑๒๐	๒๔: ๑๒๐
พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ กาพย์เห่เรือชมของกิน	๑: ๒๕; ๑๙: ๒๗๔
พุ่ม, คุณ (จิตาพระยาราชมนตรี (ฎ) คำอธิบายของคุณพุ่ม	๑๓: ๒๐๑-๒๐๖, ๒๓๘
เพชรพิไลศรีสวัสดิ์ (แมน), พระยา เรื่องโพนช้าง	๑๓: ๘๑, ๑๑๑-๑๑๒
เพลงยาวระหว่างพระเป็น้อาจารย์และพระเป็นคิษย์- สมัยรัชกาลที่๓	๑: ๒๔๑; ๒: ๕๘-๖๑

วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์ (ต่อ)

ภูธราภัย (เพื่อ), เจ้าพระยา

รายชื่อข้าราชการที่ได้รับพระราชทานพานทองตั้งแต่-

รัชกาลที่๑ เป็นต้นมา	๑๑: ๓๓
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ	
พระนลคำหลวง	๑: ๑๕๗
มีทนะพาฮา	๑: ๑๕๒-๑๕๖
มหาชาติคำเจียง	๑: ๑๑๙-๑๒๐
มหาชาติคำหลวง	๒๓: ๒๘๐; ๒๔: ๕๑, ๖๒-๖๓
มหาทิพนนต์	๑๗: ๑๙๔-๑๙๖
มหาธรรมราชาลิไท, พระ	
ไตรภูมิพระร่วง	๘: ๔๗; ๑๑: ๓๒๐; ๑๓: ๑-๒, ๑๘; ๒๕: ๑๑๖
มหามนตรี (ทรัพย์), พระ	
โคลงฤาษีตัดตน	๒๓: ๑๖๐-๑๖๑
เพลงยาวกลบท	๒๓: ๑๖๐-๑๖๑
ระเด่นลันได	๒๓: ๑๖๐-๑๖๑
มหาวิรวงศ์ (อ้วน), สมเด็จพระ	
ทำเนียบสมณศักดิ์	๑๖: ๒๑๓, ๒๔๐
ประเพณีศาสนาชาวตะวันออก	๑๖: ๖-๗, ๒๘
ผดุงชาติศาสนา	๑๖: ๒๑๓, ๒๔๐
มี (บุตรพระโหราฯ)	
กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระ-	
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑: ๒๘๐
ยิ้ม ปัสตียงกูร	
ปัญหาพระยามิตินท์	๒๐: ๔๔; ๒๓: ๒๔๙-๒๕๐

วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์ (ต่อ)

รถไฟแห่งประเทศไทย, กรม

เรื่องของข้าง

๑๓: ๔๘, ๖๕

รัตนพิมพวงศ์

๑๕: ๑๖๓-๑๖๔, ๑๘๒-๑๘๓

ราชอาณาจักรไทย, เจ้า

ประวัติพระราชชายา เจ้าดารารัศมี

๔: ๑๒, ๗๘

ราชาธิราช

๘: ๓๔-๓๕, ๖๗; ๑๖: ๓๔๙-๓๕๐

ราโชทัย, หม่อม

นิราศลอนดอน

๒๓: ๑๖๐

รามเกียรติ์ ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี

๒๔: ๙๑-๙๒, ๑๐๑,

๑๒๐-๑๒๑, ๑๓๒-๑๓๓

รามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่๑

๒๔: ๑๒๐

ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ

๓: ๒๗๔-๒๗๕; ๑๑: ๓๔๗-๓๔๘

ลิลิตพระลอ (กลอนฉบับพระยาพจน)

๒: ๑๕๘-๑๖๐

ลิลิตพระลอ

๔: ๒๒๐, ๒๓๒-๒๓๓, ๒๓๖-๒๓๗;

๒๓: ๒๒๒-๒๒๔

วิลเลียมส์, โมเนียร์ (Williams, Moneir)

พจนานุกรมภาษาสันสกฤต-อังกฤษ

(Sanskrit-English Dictionary)

๑: ๒๘๘-๒๘๙; ๑๑: ๒๕๑, ๒๖๕,

๒๙๔-๒๙๕; ๑๒: ๑๓, ๕๑

วิสุทธิมีคค์

๑๘: ๑๕๐-๑๕๑

ศรีสุนทรโวหาร (ภู่), พระ

นิราศฉบับต่างๆ

๒๔: ๒๖

พระอภัยมณี

๒: ๑๗๘-๑๗๙; ๑๔: ๒๖๖;

๒๖: ๒๐๑-๒๐๒

รำพันพิลาป

๑๒: ๔๖-๔๗

วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์ (ต่อ)

สมุทรโฆษคำฉันท์	๒: ๑๗๗-๑๗๘
สารประเสริญ, พระ-ผู้แปล	
รัตนาวลี	๔: ๑๕-๑๖; ๕: ๓๐๘, ๓๑๐
ลิหังคนิทาน	๑๕: ๑๖๓-๑๖๔, ๑๘๒-๑๘๓
สุภาสิตพระร่วง	๑๘: ๑๐-๑๑
สุวรรณ, คุณ	
พระมหาลเถเถ	๒๓: ๑๖๐
เสฐียรโกเศศ ดูที่ วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์-อนุমানราชธน, พระยา	
เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน	๒: ๙๒, ๑๓๑-๑๓๒, ๑๓๔-๑๓๕; ๑๑: ๘๒-๘๔; ๑๒: ๑๘๔; ๑๕: ๒๒, ๓๑-๓๒
เท่กาก็	๑: ๑๑๔-๑๑๗
เห่ขลุ่ยหลวงเรื่องจับระบำ, บท	๒๕: ๒๙-๓๑, ๔๑, ๑๐๑
เห่เรือ, บท	๑: ๒๒-๒๓; ๑๕: ๒๗๔-๒๗๗, ๓๐๙-๓๑๐, ๓๑๓; ๒๐: ๙-๑๐
ดูเพิ่มเติม เห่เรือ-ประวัติ	๑: ๑๘๓-๑๘๔
แหล่เทศน์, บท	๒๕: ๒๙-๓๑, ๔๑
โหมค อมาตยกุล	
กฎหมาย	๑๑: ๓๓-๓๔
โหราธิบดี, พระ	
จินตามณี	๑: ๑๗๔; ๒: ๒๕๐-๒๕๑
อนาคตวงศ์	๑๗: ๑๐๘
อนุমানราชธน, พระยา	

การแต่งงานแปลกๆ ของชาติต่างๆ (ปาฐกถาทางวิทยุกระจายเสียง)

วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์ (ต่อ)

อนุমানราชชน, พระยา (ต่อ)

กำเนิดคน ๑๓: ๔๐, ๔๖

ตำนานสุลกากร ๑๗: ๒๗๔

พงศาวดารศึกดำบรรพ์ (Ancient Time) ๑: ๓๐๓-๓๐๔

เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ ๑๗: ๒๗๔

อนุमानราชชน พระยา และ สารประเพณีรัฐ, พระ

กามนิทหรือ กามิตสูตร ๑๗: ๑๒๔-๑๒๙, ๑๖๑-๑๖๒

ลัทธิของเพื่อน ๑๘: ๑๐๑

อสุรกับยักษ์ผิดกันอย่างไร ๑๑: ๓๑๔, ๓๑๙

อัญชอมบังคมภูวสวะ ๑๓: ๕๔

อ่ำ ศรีเปารยะ

หนังสือประกวดวันวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๔๗๗ ๔: ๑๑-๑๒, ๒๕

อิทธิบาท ๔ ๘: ๗๑

อุดมสมบัติ, หลวง

จดหมายหลวงอุดมสมบัติ ๖: ๔๒

เอ็งติงห้า ๑: ๑๑๗-๑๑๙

โองการแข่งน้ำ ๑: ๑๕๙; ๒๓: ๒๘๐

Court คู่มือ ข้าราชการ (Court)

The Siamese State Ceremonies ๑: ๒๓๗

วรรณคดีสโมสร ๒๕: ๔๕

วรรณยุกต์-ประวัติ ๒: ๒๔๓-๒๕๖; ๒๖: ๑๖

วอ (Waw)-ยานพาหนะ ๕: ๖๗-๖๘, ๘๘, ๑๐๑; ๑๒: ๑๐๐;

๑๘: ๒๗๓-๒๗๔, ๒๗๖-๒๗๘

วัง, ออกญา-หน้าที่ ๑๓: ๑๒๘

วังจันทน์ พิษณุโลก	๑๓:๒๓, ๓๘; ๒๐:๑๗๖-๑๗๙, ๒๑๐
วังจันทน์เกษม พระนครศรีอยุธยา	๑๓:๑๙-๒๐, ๒๒-๒๔; ๒๐:๑๗๖-๑๗๙, ๒๑๐
วังข้าง. วางข้าง.-สังเขปความ	๑๓:๘๒
วังบูรพาภิรมย์ ตำหนักใหญ่	๒๒:๗๔
วังวรดิศ	
เก้าอี้หุ้มทองเหลืองที่ตำหนักใหญ่	๒๒:๒๓-๒๔, ๘๓
ขันเชิงเงิน	๒๑:๑๓๑-๑๓๒, ๑๗๑
ชั้นน้ำมนต์ในห้องพระพุทธรูป	๒๑:๖๔-๖๕, ๗๔, ๑๑๘-๑๑๙
พระบรมอัฐิในห้องพระพุทธรูป	๒๑:๗๙-๘๐
พานทองขาว	๒๑:๑๓๐-๑๓๑, ๑๗๐
ภาพถ่ายและหนังสือ	๒๑:๑๗๒
เศียรพระหล่อ	๒๑:๖๖, ๗๗-๗๙
สมุดพระธรรม	๒๑:๙-๑๐
วังหน้า	
แผนที่	๑:๑๒๔-๑๒๖
สังเขปความ	๑:๑๒๒-๑๒๔; ๓:๒๖-๒๗
วังหน้า ดูเพิ่มเติม กรมพระราชวังบวรสถานมงคล	
วังหลวง-สังเขปความ	๑:๑๒๓; ๓:๒๖-๒๗
วังหลัง	
ตำนาน	๒๓:๒๔๔-๒๔๘
สังเขปความ	๑:๑๒๓
วัด	
การขุดศพตามวัด	๒๔:๑๕๔
ชื่อวัดรัชกาลที่๔ พระราชทาน	๑๖:๒๘๘
ประวัติ	๑๘:๑๔๑-๑๔๒

วัด (ต่อ)	
พระระเบียง	๑๘: ๑๗๙-๑๘๐, ๒๐๔
หน้าบันนารายณ์ทรงครุฑ	๒๔: ๑๖๓
วัด-สมัยโบราณ	
ประเภท	๙: ๗๙-๗๙
วัด-ไทย	๕: ๒๒๙; ๙: ๗๙
ดูเพิ่มเติม วัด-พม่า	๙: ๒๗, ๗๘
วัด-ไทย	
แบบสร้างให้มีวิหารสี่ทิศ	๑๐: ๑๔๐
ประเพณีการสร้าง	๑๑: ๑๗๓-๑๗๕
วัด-พม่า	๗: ๓๒๖; ๙: ๒๗, ๗๘
วัดกุฎีจีน กรุงเทพฯ	๒๑: ๑๒๓, ๑๒๙-๑๓๐
วัดกษัตริย์ไชย มณฑลเจด	๘: ๒๕๕-๒๕๖
วัดกันมาตุยาราม กรุงเทพฯ	๒๑: ๖๑, ๙๔
วัดกัลยาณมิตร กรุงเทพฯ	๒๑: ๑๒๙; ๒๔: ๒-๓
วัดกัลยาณี หงสาวดี	
โบสถ์	๗: ๓๒๓-๓๒๗; ๘: ๑๑-๑๒, ๑๔-๑๕, ๒๒, ๒๙, ๓๙, ๖๘
ภาพถ่าย	๗: ๓๒๕; ๑๐: ๑๒๐
วัดกัลยาณี หงสาวดี : โบสถ์ ดูเพิ่มเติม ชิวประวัติ	
	ธรรมเจดีย์, พระเจ้า. พม่า
วัดกัลหว่า ดูที่ วัดโฮลิโรซารี (Holy Rosary)	๒๒: ๑๓๖-๑๓๗
วัดกุฎี หล้าพูน	๒๐: ๑๗๔-๑๗๕
วัดแก้วฟ้า . . . กรุงเทพฯ	๑๖: ๒๙๐-๒๙๑, ๒๙๙-๒๙๑
"วัดโกโรโกโส"-ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑๑: ๒๒๔, ๒๖๙-๒๖๙, ๒๗๕

วัดเขาแก้ว ตาก-โบราณคดี-วินิจฉัย	๒:๗๖-๗๘
วัดคณิกาผล กรุงเทพฯ: ซื่อ เต็ม	๑๖:๒๘๘
วัดจักรวรรดิ กรุงเทพฯ	
รอยพระพุทธบาทจำลอง	๑๗:๒๐๔
วัดจามเทวี ลำพูน-โบราณคดี-วินิจฉัย	๒:๖๘-๖๙; ๑๑:๒๔๔-๒๔๕, ๒๖๓;
	๒๐: ๑๗๔-๑๗๕, ๒๐๙, ๒๖๒
วัดเจ็ดยกเจ็ดยอด เชียงใหม่	
ศิลปกรรม-ประวัติและวิจารณ์	๒:๗๑-๗๓; ๑๐:๒๐-๒๑;
	๑๑:๒๔๕-๒๔๖
ดูเพิ่มเติม	
วัดพระยืน ลำพูน-โบราณคดี-วินิจฉัย	๑๐:๘๙-๙๑
วัดเจ้าพระยาไทย พระนครศรีอยุธยา	
ดูที่	
วัดชัยมงคล (วัดใหญ่ชัยมงคล) พระนครศรีอยุธยา	๑๒: ๑๖๐-๑๖๒, ๑๘๘-๑๘๙
วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ	
พระอุโบสถ	๑๖:๔๗
วัดชัยมงคล (วัดใหญ่ชัยมงคล) พระนครศรีอยุธยา	๑๒: ๑๖๐-๑๖๒, ๑๘๘-๑๘๙
วัดชัยวัฒนาราม พระนครศรีอยุธยา	๑๔: ๑๖๘-๑๗๓; ๒๐:๔๔-๔๖
วัดชุมพลนิกายาราม พระนครศรีอยุธยา	๒๓: ๑๓๑-๑๓๒
วัดเชตุพน สุโขทัย	๑๕:๒๔๔-๒๔๕
วัดเขตวัน ลำพูน	๒:๗๐-๗๑
วัดดวงแข กรุงเทพฯ	๕:๒๐๒-๒๐๓
วัดตึกสนามการาม กรุงเทพฯ	๑๖:๒๘๘
วัดดุสิตาราม กรุงเทพฯ	
ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑: ๓๕

วัดไตรมิตร กรุงเทพฯ: เตาเผาศพ	๒๐: ๑๘๖-๑๘๗, ๒๒๒; ๒๑: ๘๕-๘๖, ๑๐๕-๑๐๘
วัดที่ทำสีมาติดกับผนังโบสถ์	๑๖: ๗๘
วัดเทพธิดาราม กรุงเทพฯ	๒๕: ๒
วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพฯ	
เมรุเผาศพ	๒๐: ๒๒๓
ศาลาดำรงธรรม	๒๐: ๑๙๙-๒๐๐
สีมาโบสถ์	๒๒: ๒๕๔
วัดเทวีรญาติ กรุงเทพฯ	๑๖: ๒๘๘
วัดไทร: ตำนานทอง	
ศิลปกรรม-วิจารณ์	๒: ๑๖๖-๑๖๗
วัดธรรมจักรปรวารถนวิหาร พาราณสี	
โบราณคดี	๑๒: ๙-๑๑
ดูเพิ่มเติม	
เจดีย์วัดกัณเภาดูยาราม กรุงเทพฯ	๑๑: ๒๕๐; ๑๒: ๗-๙
"วัดนอกอย่าง"	๒๕: ๒
วัดนางพระยา (Queen's Temple) มีถศ.เล	๗: ๘๑, ๙๙; ๘: ๒๖๔-๒๖๕; ๙: ๖๓-๖๔
"วัดในอย่าง"	๒๕: ๒
วัดบรมพุทธาราม พระนครศรีอยุธยา	๑๖: ๑๔๙, ๑๕๓, ๑๙๔
ดูเพิ่มเติม	
เครื่องมุก-ไทย-กรุงศรีอยุธยา	๑๖: ๑๔๘-๑๕๑
วัดบวรนิเวศธรรมมหาวิหาร กรุงเทพฯ	๖: ๙๗-๑๐๐; ๒๔: ๒๐๖; ๒๕: ๓-๕, ๗๐, ๙๐-๙๑
การเปลี่ยนแปลงกำแพงแก้ว พ.ศ. ๒๔๘๔	๒๒: ๒๑๖, ๒๒๙; ๒๓: ๑๘
พระบรมฉายาลักษณ์ครั้งรัชกาลที่๕ ทรงผนวช	๒๒: ๒๑๖, ๒๒๘-๒๒๙; ๒๓: ๑๗

วัดบวรนิเวศธรรมหาวิหาร กรุงเทพฯ (ต่อ)

พระบาทหลังวิหารพระโต

๒๕: ๑๓๖

พระบันหย้า

๒๒: ๗๒

พระอุโบสถ

๑๖: ๗-๘, ๑๔-๑๕, ๔๓-๔๔, ๔๗-๔๘

วิหารพระศรีศากยมุนี

๑๖: ๘

วัดบวรสถานสุทธาวาส กรุงเทพฯ

๑๑: ๑๒๒-๑๒๕, ๑๔๖-๑๔๗, ๑๗๕,

๑๙๕-๑๙๖, ๒๐๓-๒๐๗, ๒๑๑

วัดบูรณศิริมาตยาราม กรุงเทพฯ

๑๖: ๓๔๔

วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ

ชาวบรรณาการ

๑๗: ๘๙, ๙๕-๙๖, ๑๑๙

ชื่อเดิม

๑๖: ๒๘๘, ๓๑๐

โบสถ์และระเบียง

๒๒: ๘๕

พระอุโบสถ-ภาพถ่าย

๑๕: ๓๒

วัดโบราณบนเขาตอยแก้ว ตาก

โบราณคดี-วินิจฉัย

๑๗: ๒๘๘-๒๙๑

วัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ

๒๒: ๑๓๖

วัดประจำรัชกาลที่ ๑-๖

๘: ๑๖๖-๑๖๙

วัดป่าแก้ว พระนครศรีอยุธยา อุทัย

วัดชัยมงคล (วัดใหญ่ชัยมงคล) พระนครศรีอยุธยา

๑๒: ๑๖๐-๑๖๒, ๑๘๘-๑๘๙

วัดป่ามะม่วง สุโขทัย

๒๓: ๒๒๑

วัดป่าโมก พระนครศรีอยุธยา

๑๖: ๒๒๙-๒๓๐, ๒๔๕-๒๔๖

วัดปิ่นบังอร ปิ๊ง

๑๘: ๒๑๐, ๒๑๘-๒๑๙

วัดบุโลติกุล ปิ๊ง

๒๒: ๑๗๕-๑๗๖

วัดพระแก้ววังหน้า อุทัย

วัดบวรสถานสุทธาวาส กรุงเทพฯ

๑๑: ๑๒๒-๑๒๕, ๑๔๖-๑๔๗, ๑๗๕,

๑๙๕-๑๙๖, ๒๐๓-๒๐๗, ๒๑๑

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ

การก่อสร้างและปฏิสังขรณ์	๒๓: ๓๙-๔๐, ๙๗-๙๘
การปฏิสังขรณ์สมัยรัชกาลที่๓	๒: ๒๖๕, ๒๖๙
การรักษา	๒๒: ๒๐๕-๒๐๖
เขตวัด	๒: ๑๗๓-๑๗๔; ๒๓: ๑๙-๒๑
โคลงคุณเสื่อในวิหารพระโลกนาถ	๑๖: ๑๘๔-๑๘๕, ๒๓๖; ๑๙: ๓๙, ๔๔-๔๗, ๕๗-๕๘, ๖๕-๖๖, ๑๕๐
เทียนวิสาข	๒๕: ๖-๗, ๑๐
บานมุกพระอุโบสถ เรื่องรามเกียรติ์	๑๘: ๒๖๐; ๒๒: ๑๙๖-๑๙๗
พระมหาสุป ๔องค์	๒๓: ๑๐๙-๑๑๐, ๑๖๕
ภาพรามเกียรติ์ในพระอุโบสถ	๒๒: ๑๙๖-๑๙๗
ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑: ๓๑-๓๒
หน้าบันวิหารพระโลกนาถ	๑๖: ๑๙-๒๐

วัดพระเชตุพน (ใน) ไทย

๑๔: ๑๖๘

วัดพระทันตบัลลังก์ พุกาม

๑๐: ๑๐๕-๑๐๖

วัดพระนามบัญญัติ กรุงเทพฯ ดุสิต วัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ

วัดพระมหาธาตุ ตรีภูมิไชย ลำพูน

พิพิธภัณฑ์

๒: ๖๗-๗๐

วัดพระมหาธาตุ สวรรคโลก

เสาดินที่หน้าพระระเบียง-ศิลปกรรม-วิจารณ์ ๑๑: ๒๖๘, ๒๗๕

วัดพระยืน ลำพูน

โบราณคดี-วินิจัย

๑๐: ๘๙-๙๑

ศิลปกรรม-วิจารณ์

๑๑: ๒๔๔-๒๔๕

วัดพระศรีมหาธาตุ กรุงเทพฯ

๒๒: ๑๙๒-๑๙๔; ๒๖: ๑๐

โบสถ์

๒๒: ๘๕, ๙๗; ๒๖: ๓๘

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก	๑๐: ๑๔๐; ๒๕: ๑๐๙-๑๑๐
พระปรางค์	๒๕: ๑๒๒
วิหาร	๑๐: ๙๖-๙๗, ๑๒๐-๑๒๑; ๒๓: ๒๒๑-๒๒๒
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ	
กู่ฤกษ์ พระพุทธรัตนสถาน	๑: ๑๑๐-๑๑๒
การปฏิสังขรณ์เพื่อ เตรียมสมโภชพระนครครบ ๑๐๐ปี	
ตุ๊กตาทิน	๒: ๑๔๘-๑๕๖ ๕: ๓๕๕-๓๕๕, ๓๕๘-๓๕๙, ๓๙๐-๓๙๒; ๖: ๑, ๒๙
ประตูบานมุขวิหารยอด	๑๘: ๔-๕, ๑๕
พระพุทธ รมณเทียร	๑๓: ๒๗๑-๒๗๒; ๑๔: ๑๒-๑๕, ๒๐-๒๑, ๖๐-๖๑
ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑: ๒๗-๒๙
วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา	๑๑: ๑๗๔; ๑๓: ๒๓๑; ๒๒: ๑๕๓-๑๕๔
หนังสือขอมจารึกบนลานทองเก็บได้ในพระเจดีย์ที่-	
ผู้ร้ายทำตกไว้	๒: ๒๗๒-๒๗๕
หอพระเทพบิดร	๔: ๕
วัดพุทธคยา สิงคโปร์	๔: ๒๓๗, ๒๔๕-๒๔๖
วัดพุทธคยา อินเดี๋ย	๑๑: ๒๘๐-๒๘๖
วัดพุทธรัตนสถาน กรุงเทพฯ	๑: ๑๑๐-๑๑๒; ๑๗: ๒๔-๒๕
วัดโพธาราม เชียงใหม่	
คูที่ วัดเจดีย์ สยออด เชียงใหม่	๒: ๗๑-๗๓
วัดไพชยนต์พลเสพ สมุทรปราการ	๒: ๙๗-๙๙; ๖: ๗๓-๗๔

วัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ

ชื่อ

๕: ๓๒๓-๓๒๔, ๓๒๕-๓๓๐

๓๔๓-๓๔๔, ๓๖๕

ชื่อประตู่ทั้ง ๔

๒๐: ๒๓๐-๒๓๑

เมรุเผาศพ

๒๐: ๒๒๓

วัดมงคลบพิตร พระนครศรีอยุธยา

แผนผังวิหาร

๑๒: ๑๕๗

วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

ชื่อ

๒: ๒๘๔

พระเจดีย์น้อย

๒: ๒๗๘-๒๘๕

พระอุโบสถ

๑: ๒๙; ๑๖: ๔๗, ๗๘-๗๙

ศิลปกรรม-วิจารณ์

๑: ๒๙

หน้าบันวิหารพระธาตุ

๑๖: ๑๙

วัดมหาธาตุ นครศรีธรรมราช

วิหารหลวง

๓: ๒๘

วัดมหาธาตุ

พิจิตร

๒: ๖๕-๖๖

เพชรบุรี: ใบเสมาพระอุโบสถ

๑๑: ๒๗๔

สุโขทัย: วิหารหลวง

๒๓: ๒๐๖

สภาพเมื่อหักพัง

๒๓: ๑๔๘-๑๔๙

วัดมหาธาตุ, เมืองที่มี

๑๘: ๑๘๐-๑๘๑, ๒๐๖

วัดมหาโพธิ์พุทธคยา อินเดีย คู่มือ วัดพุทธคยา อินเดีย

๑๑: ๒๘๐-๒๘๖

วัดมหาโลภมารชิน มณฑลเด

๘: ๒๔๙-๒๖๑

วัดหินทราราม ปีฝั่ง

๑๘: ๑๐๓-๑๐๔

วัดมีพระประธานหันหน้าไป ๔ทิศ

๑๕: ๒๐๓, ๒๑๑, ๒๓๕, ๒๔๔-๒๔๕

วัดมุลคันธกฐี พาราณสี	
ประวัติ	๑๑:๒๘๔-๒๘๖
ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑๑:๒๘๙-๓๐๐
วัดโมลีโลกยสุทธารามอาวาส	๓:๒๙๙
วัดโมฬีโลก กรุงเทพฯ	
ตำแหน่งสมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี	๑:๑๐๙, ๑๑๑
วัดโมลีเปรี๊ยะ (Incomparable Temple) มีนทเล	๗:๘๑; ๙:๒๗-๒๘
วัดยักไข้ อมรปุระ พม่า	๙:๘-๑๘
วัดระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพฯ	๑๔:๒๔๒
พระปรารภ	๒๑:๒๕
ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑:๓๒-๓๔
วัดราชดิดดาราม พิจิตร ะ ชื่อเดิม	๑๖:๒๘๐; ๒๓:๕๒
วัดราชันดคา กรุงเทพฯ	๒๕:๒
โลหะปราสาท	๑๐:๑๐๔
วัดราชเพ็ช	๒๖:๑๑-๑๒, ๓๘
วัดราชบูรณะวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ	
ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑:๓๐-๑
วัดราชประดิษฐสถิตยมหาสีมาราม กรุงเทพฯ	
สร้อยชื่อ	๔:๖๔, ๗๑-๗๓, ๘๕, ๙๕-๙๖, ๑๐๓, ๑๐๖-๑๐๗; ๕:๑๗-๑๘, ๓๐
วัดราชผาติการาม กรุงเทพฯ	๑๖:๒๗๙, ๒๘๘-๒๘๙
วัดราชโอรส กรุงเทพฯ	๒๕:๒
ฐานแท่นพระประธาน	๒๒:๕๗
วัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ	
ศาลาการเปรียญ	๑๕:๒๑๒-๒๑๓

วัดราษฎร์ต่างๆ-ชื่อ	๒๔: ๑๑๗, ๑๖๓
วัดรูปสี่ กรุงเทพฯ คู่มือ วัดบวรสถานสุทธารวาส กรุงเทพฯ	๑๑: ๑๒๒-๑๒๕, ๑๔๖-๑๔๗, ๑๗๕, ๑๙๕-๑๙๖, ๒๐๓-๒๐๗, ๒๑๑
วัดไผ่ ลพบุรี	
ลายผ้าที่วิหาร-ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑๑: ๒๖๘-๒๖๙, ๒๗๕
วัดวงศมุล กรุงเทพฯ	๑๘: ๑๒๕, ๑๓๓
วัดศรีมหาธาตุ ชลบุรี	
โบสถ์	๘: ๑๗๕-๑๗๗; ๒๒: ๒๕๔-๒๕๕; ๒๕: ๖๙-๗๐
วัดศรีสว่างอารมณ์ ปีนัง	๒๒: ๑๗๗-๑๗๘
วัดศรีสวย สุโขทัย	๓: ๒๓๘; ๑๙: ๒๒๐
วัดสบสวรรค์ พระนครศรีอยุธยา	
โบราณคดี-วินิจฉัย	๑: ๑๗๕-๑๗๖
วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ	๒๒: ๑๑๐
วัดสวนดอก เชียงใหม่	๑๑: ๒๔๕
วัดสะลินี มณฑล	๘: ๒๖๒-๒๖๕; ๙: ๒๘, ๓๒
วัดสังกาศ สิชนาสัย	๙: ๓๐-๓๑
วัดสังข์กระจาย กรุงเทพฯ	๒๓: ๑๙๗, ๒๕๖-๒๕๗; ๒๔: ๑๑๗-๑๑๙
โคลงจารึกที่โบสถ์	๒๔: ๘๙-๙๐
วัดสังฆราช มณฑล	๙: ๓๖-๓๗
วัดสังฆราชจำลอง มณฑล	๘: ๑๓๙, ๑๔๓
วัดสันตมนี มณฑล	๘: ๒๖๑-๒๖๒
วัดสี่พันญ พุกาม	๑๐: ๑๐๒-๑๐๕
วัดสัมมชผล กรุงเทพฯ : ชื่อเดิม	๑๖: ๒๘๘, ๓๑๐

วัดสำหรับตำแหน่งพระราชอาคัน	๑๖:๒๗๖-๒๗๗
วัดสุทัศนธาราม กรุงเทพฯ	๒๖:๒๔,๓๕,๔๘-๔๙
วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ	
บานทวารวิหารพระศรีศากยมุนี	๑:๓๖
วิหารพระศรีศากยมุนี	๑๖:๘
วัดสุทธรม มัณฑล	๘:๒๕๖
วัดเสาชิงช้า นนทบุรี	๒:๑๗๑
วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ	
ก่อฤกษ์พระอุโบสถ	๑:๑๑๐
วัดหลวงในมัณฑล	๗:๘๑๙๙; ๘:๑๓๙,๑๔๓, ๒๕๔-๒๖๗
วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพฯ	
พระอุโบสถและวิหาร	๑:๓๗,๓๙-๔๕
ศิลปกรรม-วิจารณ์	๑:๓๕,๓๗,๓๙-๔๕
วัดอานันทวิหาร พุกาม	๑๗:๒๒๑-๒๒๒
ตำนาน	๑๐:๘๒-๘๑
ภาพถ่าย	๘:๒๕๖
สถาปัตยกรรม-วิจารณ์	๑๐:๑๑๗-๑๒๐,๑๔๐
วัดโฮลีโรซารี (Holy Rosary)	๒๒:๑๓๖-๑๓๗
วัน-ชื่อ	๑๘:๑๖๗,๑๗๒
วัน เดือน ปี เหตุที่ ปฏิทิน	๑๘:๑๙๐-๑๙๑,๒๓๔,๒๘๘-๒๘๙
วันเกิด-รัฐบาลประกาศการใช้	๒๓:๒๒๙-๒๓๐
วันปีใหม่-ศาสนาอิสลาม	๒๐:๔๖,๗๐
วันรัต, สมเด็จพระ-สังฆปาโมกข์	๘:๑๑-๑๔
วันรัตน, สมเด็จพระ-สังฆปาโมกข์	๘:๑๑-๑๔

วันรัตน (ทิต), สมเด็จพระ

รูปปั้น

๒๖: ๑๑, ๓๘

วัว

๑๔: ๒๓๒-๒๓๓, ๒๔๕-๒๔๗;

๒๔: ๑๖-๑๗

วัว, การเลี้ยง

๒๓: ๘๕-๘๘, ๑๔๖-๑๔๗, ๑๖๖-๑๖๗

วัวแดง

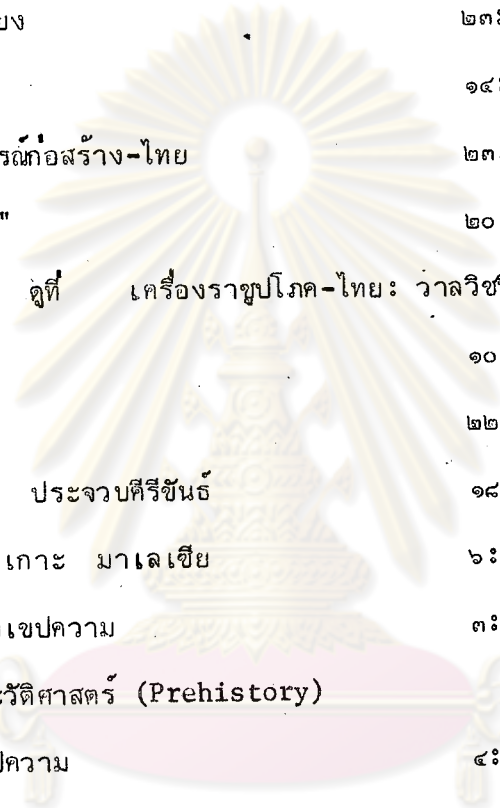
๑๔: ๒๙๘

วัสดุและอุปกรณ์ก่อสร้าง-ไทย

๒๓: ๑๓

"วานรนิสสัย"

๒๐: ๕๐

วารวิชนี คู่มือ เครื่องราชูปโภค-ไทย: วารวิชนี

๑๐: ๓๖-๓๗, ๖๕-๖๗,

๒๒๓-๒๒๔; ๑๔: ๙๒, ๑๑๑

วาฬ, เมือง ประจวบคีรีขันธ์

๑๘: ๑๓๒

วิกตอเรีย, เกาะ มาเลเชีย

๖: ๒๐๒-๒๐๔

วิมาสาท-สังเขปความ

๓: ๒๘๑-๒๘๒

วิชาก่อนประวัติศาสตร์ (Prehistory)

สังเขปความ

๔: ๑๖๔-๑๖๖, ๑๗๖

วิเชียรบุรี, เมือง

๑๙: ๑๕๓, ๑๕๕-๑๕๖

วิตามิน

๒๓: ๒๒๕-๒๒๙; ๒๔: ๑๗-๑๘

วิเศษชัยชาญ, เมือง

๒๑: ๑๗๙-๑๘๐, ๒๐๗-๒๐๘

วิหาร, การก่อผนัง

๒๓: ๒๗๙-๒๘๐

วิหาร, วิวัฒนาการของ

๑๖: ๓๒๔

วิหารเก่า, การขยาย

๒๓: ๒๗๙-๒๘๐

"วิก" คู่มือ ลีเก-ประวัติ

๑๗: ๒๖๔

วิญญาณ (Soul)

๒๕: ๒๐๘-๒๐๙

วิฤกษ์ในทางการเมือง, การใช้

๑๘: ๗๒-๗๔

วิษณุ, สร้อยคอพระ

๑: ๒๙๗-๒๙๘

วิษณุบาท

๒๑: ๑๔๕

เวจ .ดูที่ ส้วม

ของพระเจ้าแผ่นดินและคนสามัญ

๖: ๕๘-๖๒, ๘๓-๘๖

ของสงฆ์

๖: ๘๔-๘๕, ๘๙-๙๐,

๑๔๖-๑๔๗, ๑๕๖

เวลา, เครื่องบอก

๗: ๗-๘, ๘๘; ๘: ๑๓๕;

๑๔: ๒๗๒-๒๗๓, ๒๘๗-๒๘๘;

๑๙: ๓๐๘; ๒๐: ๔

เวลา, มาตรา-ลังกา

๑: ๑๘-๒๑

เวสวัณ, ท้าว: รูปแขวนเปลเด็ก

๑๑: ๓๔๑

ดูเพิ่มเติม

ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย

ประเพณีเกิด: แม่ชื้อ

เวียงกาหลง-โบราณคดี-วินิจฉัย

๕: ๑๓๓, ๑๔๐-๑๔๑

เวียงจันทน์ ลาว

๒๐: ๑๐๖, ๑๕๔, ๑๗๖

เวียดนาม-ความเป็นอยู่และประเพณี ดูที่ ความเป็นอยู่และประเพณี-เวียดนาม

เวียดนาม-ประวัติศาสตร์ ดูที่ ประวัติศาสตร์-เวียดนาม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศพ, ประเพณีทำศพ ดูที่

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย/มาเลเซีย

ศพ

และ

ความเป็นอยู่และประเพณี-จีน/ไทย/พม่า/มอญ/ยุโรป/อินเดีย/อินโดเนเซีย/ฮิปปี้

ประเพณีตาย

ศพนิ่งตาย

๑๗: ๙๘-๙๙

ศรทศพรด, พิธี

๒๒: ๑๔๓

ดูเพิ่มเติม

พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม-ไทย/มาเลเซีย

ศพ

พิธีศรทศพรด

ศรีเทพ. สีเทพ. เมือง คู่มือ วิเชียรบุรี, เมือง ๑๙: ๑๕๓

ศรีธัญชัย-ราชทินนาม ๑๒: ๑๒๗, ๑๓๐

ศรีประจักษ์, ชุน คู่มือ ศรีธัญชัย-ราชทินนาม

ศรีวิชัย, อาณาจักร

ตำนาน ๑๕: ๑๔๐-๑๔๑

โบราณคดี-วินิจฉัย ๖: ๑๗๕-๑๗๗

ราชธานี ๓: ๗๙; ๔: ๘๑-๘๓

ศรีสังขาลัย, เมือง ๕: ๑๓๙; ๒๔: ๑๔; ๒๕: ๑๐๘

ศรีสัตนาคนหุต, กรุง ๖: ๒๔๔-๒๕๓; ๒๐: ๑๐๖;

๒๖: ๒๑๖

ศรีสิทธิกรรม, พระ-บรรดาศักดิ์ ๒๐: ๒๖๒-๒๖๓

ศักราช ๑๘: ๔๔-๔๕, ๙๑; ๒๓: ๑๐๓,

๑๑๓-๑๑๔, ๑๔๔-๑๔๖,

๑๖๙-๑๗๐, ๑๗๕-๑๗๖

ญี่ปุ่น

๒๕: ๘๖, ๑๒๕, ๑๓๕

ไทย: ความแม่นยำ

๑๓: ๑๔-๑๕

ประเภท

๑๒: ๓๒๔; ๒๓: ๑๔๕-๑๔๖

ศักราช, การลบหรือเปลี่ยน

๒๓: ๑๖๙-๑๗๐, ๑๗๕-๑๗๖;

๒๕: ๘๖, ๑๓๕

ศักราชหิรา

๑๘: ๔๕

คาน-สังเขปความ	๖: ๕๓
ศาล-สังเขปความ	๖: ๓๓-๓๔, ๕๓
ศาล-ไทย : ประวัติและวิวัฒนาการ	๘: ๒๔๙; ๑๓: ๑๓๗-๑๔๑, ๑๖๗-๑๖๘; ๑๕: ๒๙๖
ศาลเจ้าที่ทำขุนเพชรหรือดอกไม้ถวายไว้	๒: ๑๖๙-๑๗๐
ศาลหลักเมือง สุพรรณบุรี	
จะก่อสร้างใหม่	๑๑: ๓, ๔๑
ศาลเก่าสร้างสมัยรัชกาลที่๕	๑๑: ๑๔-๑๖, ๔๕, ๒๔๙-๒๕๐, ๒๖๒
ศาลหลวง	๑๑: ๒๒๘-๒๓๐, ๒๔๘-๒๔๙
ศาลา-สังเขปความ	๖: ๓๓
ศาลาน้ำพุ ยอมเบิก เยอรมันนี ^{ดูที่} ศาลาไทย ยอมเบิก เยอรมันนี	
ศาลาไทย ยอมเบิก เยอรมันนี	๑๑: ๑๖๕-๑๖๖, ๑๘๓
ศาลาลูกขุนนอก	๑๑: ๒๒๘-๒๓๐
ศาลาลูกขุนใน	๑๑: ๒๒๗-๒๓๐
ศาลาอันเตปริกฐิน	๒๐: ๑๔-๑๕; ๒๔: ๑๒๔-๑๒๕
ศาสตาศูตังศาสนา-ประวัติ	๒๓: ๑๙๕-๑๙๖
ศาสนา	
การทำรูปเคารพ	๑๖: ๓๒๔
ตำนาน	๑๖: ๒๕๓
ประวัติ	๑๗: ๓๗-๓๘; ๒๕: ๒๒๖-๒๓๐
สถานที่สำคัญ-ไทยและเขมร	๓: ๒๖๓
อินเดีย	๗: ๓๓๑
ศาสนาคริสต์ ^{ดูที่} คริสตศาสนา	
ศาสนาพราหมณ์ ^{ดูที่} ศาสนาฮินดู	
ศาสนาพุทธ ^{ดูที่} พุทธศาสนา	

ศาสนาอิสลาม

นิกายซีหมุน (Whirling Derwish)

พิธีเข้าถึงพระเจ้า

๔: ๕๐-๕๑

นิกายเซ็น (เซี่ยะ)

เครื่องหมายพระเจ้า ๕ องค์

๓: ๑๑๓-๑๑๔, ๑๒๐-๑๒๑

นิกายสาต่าน

๔: ๕๑-๕๒

นิกายสุหนี่

เครื่องหมายพระเจ้า ๕ องค์

๓: ๑๑๓-๑๑๔, ๑๒๐-๑๒๑, ๑๒๖, ๑๓๕

ศาสนาฮิปต์-สมัยโบราณ

๔: ๓๔-๓๖, ๔๕-๔๖

ศาสนาฮินดู

การเผยแพร่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๓: ๒๕๑-๒๕๒

การไหว้เทพเจ้า

๓: ๒๒๙-๒๓๐

คติความเชื่อ

๒๕: ๑๗๓

เครื่องบูชา

๒: ๑๕๔-๑๕๕, ๑๘๑-๑๘๗

เทพเจ้า

๓: ๒๖๓-๒๖๕; ๑๗: ๑๓๔-๑๓๖

เทวสถาน

๑: ๒๒๖-๒๓๓, ๒๓๘-๒๓๙

เทวสถานสำหรับพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ ในฮินดู

๓: ๑๗๒; ๑๗: ๑๓๔-๑๓๖

พิธีเกิด

๒๑: ๑๑๖

พิธีขอสิริมงคล

๓: ๑๐๘-๑๑๒, ๑๑๖-๑๑๗

พิธีตีปาลี (Deepavali)

๔: ๓๒๒-๓๓๒; ๑๐: ๓๑; ๒๐: ๔๖

พิธีไทพูสม (Thai Phusam)

๓: ๑๐๘-๑๑๒, ๑๑๖-๑๑๗,

๑๕๘, ๑๕๙; ๕: ๑-๔, ๑๒-๑๖;

๑๗: ๑๑๑, ๑๓๔

พิธีเปิดพลี

๒๒: ๑๒๖

พิธีรับขวัญ

๓: ๒๒๘-๒๓๐

ศาสนาฮินดู (ต่อ)

ยุคศาสนา	๓: ๒๕๐-๒๕๒
ลัทธิพระวิษณุ ลัทธิพระศิวะ	๓: ๒๖๓-๒๖๕; ๑๗: ๑๓๔-๑๓๖
ศิวลึงค์	๔: ๖๔-๖๕; ๕: ๑๑๐-๑๑๑

ศิลปกรรม-ไทย

การซ่อมและรักษางานศิลปะ	๑๖: ๑๓๔-๑๓๗, ๑๖๔-๑๖๘, ๑๙๐-๑๙๑
การรับถ่ายทอดความรู้	๒: ๑๐๑
ที่ทำลวดลายไม่ซ้ำกัน	๑๑: ๒๒๔, ๒๖๘-๒๖๙, ๒๗๔
แบบโยเดีย	๙: ๖๗-๖๘

ศิลปกรรม-ไทย-กรุงศรีอยุธยา

พระเจ้าปราสาททอง	๑๔: ๑๖๘-๑๗๒, ๑๙๗-๑๙๘; ๒๐: ๒๒๙-๒๓๐

ศิลปกรรม-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ ๑	๑: ๒๗-๓๕; ๑๑: ๖, ๑๘
รัชกาลที่ ๒	๑: ๓๕-๓๗

ศิลปกรรม-พม่า

ศิลปกรรม, ผู้อุปถัมภ์

ศิลปกรรมพุทธศาสนา-ไทย

ศิลปะปูนฝีมือ เอก-หลักการ

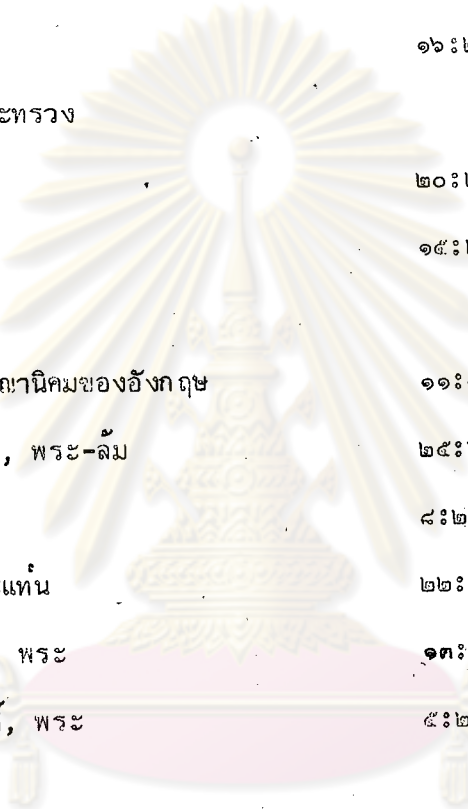
ศิลาจารึกกัมพูชา หนึ่งสวดดี

หนังสือ

ศิลาจารึกพระมหาธรรมราชาลิไท

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ศิลาจารึกเรื่องกัลปนา วัตย์กโช อมรปุระ พม่า

ศิลาบรรจ้อัฐิ	๙: ๑๙๓-๑๙๔, ๒๑๓
ศิลาหน้าเพลิง	๖: ๒๘๖; ๗: ๒
ทิวสิ่งศักดิ์, การบูชา	๔: ๖๔-๖๕; ๕: ๑๑๐-๑๑๑
ศิลปะ และบทโศกของบ้านเมือง	๑๖: ๒๗๐-๒๗๑
ศิลปะ-วิจารณ์	๑๖: ๒๗๑
ศึกษาธิการ, กระทรวง	
ที่ทำการ	๒๐: ๒๔
ประวัติ	๑๕: ๒๙๗-๒๙๙
เศรษฐกิจ-พม่า	
สมัยเป็นอาณานิคมของอังกฤษ	๑๑: ๕๕-๕๗
เสวตคชเคชคิลัก, พระ-ลัม	๒๔: ๒๒๓
เสวตฉัตร	๘: ๒๓๔-๒๓๕; ๑๑: ๒๓๔
เสวตฉัตร, พระแท่น	๒๒: ๖๕, ๗๘; ๑๑๖-๑๑๗
เสวตวชิรพาหะ, พระ	๑๓: ๘๑; ๒๕: ๒๓๑
เสวตสุนทรสวัสดิ์, พระ	๕: ๒๙๗
ศูนย์วิทยพัชการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	
สงครามต์, เทพธิดามหา	๑๑: ๓๔๐
สงขลา-ชื่อ	๕: ๒๔๖-๒๔๗
-ประวัติ	๒๒: ๑๑๒-๑๑๓, ๑๓๗
สงคราม, วิวัฒนาการ	๑๑: ๒๔๑-๒๔๓
สงครามโลกครั้งที่ ๒ (ค.ศ. ๑๙๓๕-๑๙๔๕)	
การซ่อม ป.ต.อ. ในไทย	๑๗: ๑๒๐
การซ่อมพรางไฟในไทย	๑๗: ๒๑๓-๒๑๔

สงครามโลกครั้งที่๒ (ค.ศ.๑๙๓๕-๑๙๔๕) (ต่อ)

การซ่อมพรางไฟในมาเลเชีย	๑๗: ๑๘๕-๑๘๖; ๒๑: ๘๙-๙๐
การเซ็นเซอร์จดหมายในมาเลเชีย	๒๑: ๘๘-๘๙
การพรางอาคารในไทย	๒๖: ๑๓, ๖๑, ๗๑
ข่าวก่อนเกิดภาวะสงคราม	๑๕: ๑๘๙-๑๙๑
ข่าวลือเกี่ยวกับอังกฤษและญี่ปุ่น-วิจัย	๓: ๑๘๑-๑๘๓, ๒๑๙-๒๒๒
ทูตภิกขุภัยในญี่ปุ่น	๒๖: ๑๘๗
ไทยประสพภาวะสงคราม	๒๔: ๑๐๘
มาเลเชียเตรียมรับภาวะสงคราม	๑๖: ๖๔-๖๖, ๗๔-๗๕, ๑๐๖-๑๐๘, ๑๒๘-๑๒๙
เยอรมันเดินทางผ่านประเทศเล็กเพื่อไปตีประเทศอื่น	๒๑: ๘๒
เหตุการณ์ด้านเอเชีย	๑๑: ๒๔๐, ๒๘๘-๒๘๙
สงฆ์	
การครองผ้า	๒๒: ๑๓๑-๑๓๕, ๑๘๘-๑๙๐, ๒๐๐; ๒๔: ๙-๑๑, ๔๘-๕๐, ๙๙, ๑๓๕
นามฉายา	๑๙: ๒๕๒, ๒๙๑; ๒๔: ๑๘๓-๑๘๔, ๒๒๑
ผ้าครอง	๒๖: ๑๒๐
ระเบียบการแสดงความเคารพ	๕: ๒๒-๒๓, ๒๒๕-๒๒๗, ๒๓๔-๒๓๕, ๒๗๗-๒๘๔, ๒๘๘, ๓๐๗, ๓๕๕-๓๕๖
สงฆ์จีน. สงฆ์ญวน	๑๘: ๑๗๓-๑๗๔; ๒๖: ๒๑๒
สงฆ์ชั้นผู้ใหญ่-โกศศพ	๒๐: ๑๕๘-๑๕๙
สงฆ์วันวาสี-สังเขปความ	๙: ๑๑๔-๑๑๖
สงฆ์อริยวาสี-สังเขปความ	๙: ๑๑๕, ๑๔๐-๑๔๑

สตัมภ์กรม-สังเขปความ	๖: ๒๗๒-๒๗๓, ๓๐๓-๓๐๔
สตรีไทย-อุปนิสัย,	๖: ๒๔-๒๖; ๑๕: ๑๑๖-๑๑๘
สตางค์ปลอม-การทำ	๓: ๒๘๕; ๔: ๙-๑๐
"สติ"	๑๗: ๑๓๔
สถานการค้าของฝรั่ง	๑๖: ๑๘๑
สถาปนิกสยาม, สมาคม	
คณะกรรมการผู้ริเริ่ม	๔: ๑๒๕-๑๒๖
ทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์-	
เป็นพระอาจารย์แห่งสมาคม	๔: ๑๒๓, ๑๒๖-๑๒๘
สถาปัตยกรรม	
การก่อสร้างประตูปักด้วยอิฐตะแคง	๓: ๕๙
สถาปัตยกรรม-กัมพูชา	๑๐: ๖๙-๗๐, ๙๒; ๑๔: ๒๑๒
สถาปัตยกรรม-ไทย	
ปราสาทลับพลาแสดงในงานพิธีอภิเษก	
ปารีส พ.ศ. ๒๔๗๔	๑๑: ๒, ๑๓-๑๔, ๑๐๕, ๑๐๙, ๑๒๘-๑๒๙, ๑๖๕-๑๖๖, ๑๘๓
ศาลาไทย ฮอมเบ็ก เยอรมัน	๑๑: ๑๖๕-๑๖๖, ๑๘๓
สถาปัตยกรรม-พม่า	๓: ๕๐-๕๑; ๑๐: ๙๒
ดูเพิ่มเติม สถาปัตยกรรม-กัมพูชา	๑๐: ๖๙-๗๐, ๙๒; ๑๔: ๒๑๒
สถาปัตยกรรมทางศาสนา	
กัมพูชาและไทย	๓: ๒๖๓
มาเลเซีย	๓: ๑๐๙, ๒๒๖-๒๓๓
อินโดเนเซีย	
เทวสถานพราหมานันท์	๔: ๓๑-๓๒
ปราสาทหิน	๔: ๓๖
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้	๑๒: ๗๐-๗๑

สถาปัตยกรรมพุทธศาสนา-ไทย

เจดีย์สถานในภาคเหนือ

๒๕: ๑๐๖-๑๐๗, ๑๗๒, ๑๘๔

สถาปัตยกรรมพุทธศาสนา-พม่า

เจดีย์สถานในพุกาม

๗: ๒๙๒

สถูป-ลักษณะและหลักการ

๑๐: ๖๗-๖๘; ๑๘: ๒๓;

๒๓: ๒๗๘-๒๗๙

ดูเพิ่มเติม เจดีย์-ประวัติ

๑: ๑๓๔-๑๓๕, ๑๔๓-๑๔๔;

๒: ๑๙๙-๒๐๑

สถูปกาไหล่ทอง

๓: ๒๗๑-๒๗๒

สนม-พม่า

๑๐: ๕๔

สถานปฐมบรมราชานุสรณ์ กรุงเทพฯ

การบูรณะ พ.ศ. ๒๔๗๗

๒: ๒๗๗-๒๘๐, ๒๙๑

สมณศักดิ์: ประเพณีพระราชทาน

๘: ๑๔

สมณศักดิ์-ไทย

๑๑: ๕; ๑๒: ๙๓

สมณศักดิ์-ไทย-กรุงศรีอยุธยา

๑๖: ๒๗๖

สมณศักดิ์-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์

๑๖: ๒๗๖

สมเด็จพระบรรดาศักดิ์

๑๗: ๔๒, ๔๗-๔๘, ๕๕

สมเด็จพระกรม-บรรดาศักดิ์

๑๗: ๔๒, ๕๔-๖๗

สมเด็จพระเจ้าพระยา

เครื่องยศ

๑๓: ๒๖๔-๒๖๕

บรรดาศักดิ์

๑๒: ๓๑๗; ๑๓: ๒๖๒-๒๖๕;

๑๗: ๖๐-๖๓; ๒๐: ๑๕๙-๑๖๐

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร

บรรดาศักดิ์

๑๗: ๕๘-๕๙

สมเด็จพระบรมราชเจ้า-บรรดาศักดิ์

๑๗: ๖๐

สมโภชเดือน

๑๐: ๒๘๙-๒๙๐; ๑๘: ๕๘-๕๙

๗๖-๗๗, ๗๙, ๘๑-๘๘

สมรต, ข้า

ขจรจิรพันธ์ (นอบ) จิรประวัติ, ม.จ. และ กุลปราโมทย์	
สวัสดิกุล, ม.ร.ว.หญิง	๑๘: ๑๐๘
จิตติ สุจริตกุล และ สุริยันทนา สุริยง	๒๔: ๑๙
เจตนาทร, ม.จ. และ กิรนา สุริยง, ม.จ.หญิง	๔: ๒๑๙
ดรณ ลีวิงษ์, ม.ล. และ อุบล ชาติภักษ์	๒๔: ๒๑๔
คิลกลาก ทวีวงศ์, ม.ร.ว. และ ชม้าย ปาลกะวงศ์	
ณ อยุธยา	๒๔: ๒๐๒
ติศานูวัต ติศกุล, ม.จ. และ ลือธานี (หญิงหลุย)	๔: ๒๑๙
ตีปนวงษ์ บุณนาค, ร.ต. และ กัญจนา บุณนาค	๒๖: ๒๒๕
เดกิงเดช, ม.ล. และ ผสาร์	๒๖: ๒๐๖
ทองแล้ง อิศรเสนา ณ อยุธยา และ ศศิพันธ์ สุขสวัสดิ์	๒๔: ๒๑๔-๒๑๖
ประสพสุข สุขสวัสดิ์, ม.จ. และ (เพ็ญ) ติศกุล, ม.จ.หญิง	๑๗: ๒๐
ประสมสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.จ. และ กาญจนฉัตร, ม.จ.หญิง	๑๕: ๑๙๔
ปัทม มาลากุล, ม.ล. และ ประทีน มาลากุล	๒๖: ๒๐๙
เปรมมยุรฉัตร, พระองค์เจ้า และ งามจิตต์ (ลูกสาว- พระสารสาสน์พลขันธ์	๑๗: ๕, ๓๕
พจน์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และ วิไล วีรานูวัตตี	๒๖: ๒๐๘
พล ศรีวรรธนะ และ นันทา วัชรเสถียร	๒๔: ๒๑๕
มณี กาญจนโกศล และ เรียบ วัชรโรทัย	๒๖: ๒๒๖
ยุกต์ (ลูกพระยาศุภพาทร) และ อรุณ สุวรรณมาลี	๑๖: ๒๘๔
รัตยากร วิสุทธิ, ม.จ. และ สุภัทวดี เลง สวัสดิ์วัฒน์, ม.จ.หญิง	๑๘: ๑๐๘
วิเชียร กุญชร และ พิมล กุญชร	๒๔: ๑๗๐-๑๗๑

สมรส, ชาว (ต่อ)

สวัสดิประดิษฐ์ สวัสดิวัฒน์, ม.จ. และ ฉลาวย วิถีบุษ	๒๖:๒๓๙
สาย สนิทวงศ์, ม.ล. และ ใจรัก ไกรฤกษ์	๒๖:๒๐๘-๒๐๙
สิระ สิริสัมพันธ์ และ อัมพาลิกา เกษมสันต์, ม.ร.ว.หญิง	๒๖:๒๒๓
สุธน โศขยานนท์ และ อินทรา บุนนาค	๒๔:๑๗๐
สุวินิต กิตติยากร, ม.จ. และ สุทธสิริโสภา, พระองค์เจ้าหญิง	๒๖:๒๙, ๓๔, ๔๖
เอ็จ ณ ป้อมเพชร, พ.ต.ท. และ พวงเพ็ชร วิสันตสิงห์	๒๖:๒๓๙, ๒๔๒
"สมัยก่อนประวัติศาสตร์"-สังเขปความ	๔: ๙๒-๙๓, ๑๑๐, ๑๖๔-๑๖๖
"สมัยก่อนประวัติศาสตร์", เกณฑ์กำหนด	๔: ๙๒-๙๓
สมาคมค้นวิชาประเทศไทย	๒๔:๒๘-๒๙
สมัย-สังเขปความ	๓: ๒๘๒
สมุดพระธรรม	๒๑: ๓๔-๓๕
สมุทรปราการ-ประวัติ คู่มือ พระประแดง สมุทรปราการ-ประวัติ	๑๒: ๒๕๕-๒๖๑, ๒๕๕
สมุทรกลาโหม	
ตำแหน่ง	๑๒: ๒๐๑, ๒๗๐-๒๗๑
อำนวยการ	๑๔: ๖-๑๑
สมุหนายก	
ตำแหน่ง	๑๒: ๑๙๓, ๒๖๗-๒๗๔
อำนวยการ	๑๔: ๗-๑๑
สยาม, ประเทศ-ชื่อ คู่มือ ไทย, ประเทศ-ชื่อ	๘: ๘๖, ๑๙๑, ๒๔๔-๒๔๕
และ ไทย, ประเทศ-ชื่อ: โบราณคดี-วินิจฉัย	๖: ๓๗-๓๙, ๔๑-๔๒, ๖๒-๖๓, ๖๗, ๘๖, ๑๐๑-๑๐๒

สยามประเภท, หนังสือพิมพ์	๑๑: ๑๐
สยามสมาคม ดูที่ สมาคมคณริชาประเทศไทย	๒๕: ๒๘-๒๙
สรภัญญะ, การสวด	๑๘: ๑๓๗
สรพนาม	
แก	๒๒: ๓๑, ๕๕
ญาติต่างชั้น	๒๑: ๕๙-๖๐; ๘๓-๘๔
ตา ยาย	๒๑: ๑
เชอ	๒๒: ๘๘
เพื่อน	๒๒: ๕๕
ลูกอ่อน	๒๒: ๕๕-๕๖
หลอน	๒๒: ๕๖, ๘๘
อ่อน	๒๒: ๕๕-๕๖; ๒๓: ๒๖๖; ๒๔: ๒๔
สรพนาม ดูเพิ่มเติม ชื่อคน-คำนำหน้า	๒๓: ๑๒๔-๑๒๖, ๑๘๑-๑๘๒, ๑๘๒-๑๘๔, ๒๔๔, ๒๕๒-๒๕๔
สรวง, เมือง-โบราณคดี-วินิจฉัย	๔: ๒๓๒-๒๓๓, ๒๓๖-๒๓๗
สรอง, เมือง-โบราณคดี-วินิจฉัย	๔: ๒๒๐, ๒๓๒-๒๓๓, ๒๓๖-๒๓๗
สระหลวง, เมือง	๒: ๖๔-๖๖; ๒๔: ๑๕๑-๑๕๓
สระอโนดาต-ทางน้ำไหลออก	๑๒: ๓๔, ๓๗, ๓๒๕-๓๒๖; ๑๓: ๑; ๑๙: ๒๘๗
สวดท้ายเทศน์	๒๒: ๑๔๓-๑๔๔, ๑๕๕
สวนกุหลาบ, พระตำหนัก	
ใน พ.ศ. ๒๔๘๖	๒๖: ๑๔๕-๑๔๖
"สวนเจ้าเชด" กรุงเทพฯ	๑๔: ๑๑๒-๑๑๓, ๑๒๘
สวนสราญรมย์, พระตำหนัก สุราษฎร์ธานี	๕: ๒๙๙, ๓๐๕, ๓๑๙
สวนอัมพร กรุงเทพฯ-ชื่อเดิม	๑๖: ๓๑๒

สาม

ของพระเจ้าแผ่นดินและคนสามัญ

๖: ๕๘-๖๒, ๘๓-๘๖

ของสงฆ์

๖: ๘๔-๘๕, ๘๙-๙๐,

๑๒๐, ๑๔๖-๑๔๗, ๑๕๖

สวรรคต. นรก

๒๑: ๑๐๑, ๑๓๘

สวรรคตโลก-โบราณคดี-วินิจฉัย

๕: ๑๓๙

สวัสดิการ

๕: ๒๒; ๑๕: ๒๑๓, ๒๓๖-๒๓๗

สว่างบุรี, เมือง-โบราณคดี-วินิจฉัย

๒: ๑๔๕-๑๔๖

สองแคว, เมือง

๑๒: ๒๒๙; ๑๗: ๔๓; ๒๔: ๑๕๒-๑๕๓

สองหน้า-เครื่องดนตรี

๒๔: ๙๕

สักรา, การเล่น

๑: ๒๖๖-๒๖๗; ๒๓: ๒๗๓; ๒๔: ๒๘

สังกรสีมา-สังเขปความ

๑๙: ๒๑๙-๒๑๙

สังข์, พระมหา

๑: ๑๐๓-๑๐๔, ๑๐๘

สังข์ทักษิณาวรรต

๓: ๑๑๔-๑๑๕

สังฆละบุรี กาญจนบุรี

๑๗: ๒๑๙-๒๒๐

สังคีต

๒๔: ๕๔-๕๗

สังฆกรรม-สังเขปความ

๑๘: ๒๓๙

สังฆกรรม, การทำ

๑๖: ๑๘

สังฆราช, สมเด็จพระ-สมณศักดิ์

๒๐: ๑๕๙-๑๖๐, ๑๘๐-๑๘๑

"สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ"

๑๖: ๑๓๗-๑๓๘

สังฆราช (ไถ่เถื่อน). สมเด็จพระวัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ)

รูปปั้น

๒๖: ๑๑, ๓๘

สังฆราช (สา), สมเด็จพระวัดราชประดิษฐ

รูปปั้น

๑๑: ๓๓๗-๓๓๘

รูปปั้นพิการ

๑๑: ๓๓๗-๓๓๘, ๓๕๑

สังฆราชซ้ายขวา-สังเขปความ

๑๒: ๑๖๑; ๑๖: ๑๓๘

สังฆราชโรมันคาทอลิก, พิธีตั้ง-มาเลเชีย	๓: ๒๔๓-๒๔๕; ๔: ๑๔-๑๕
สัตว์-สังเขปความ (วิชาก่อนประวัติศาสตร์)	๒๔: ๒๓๒
สัตว์, การเขียนภาพ	๑๙: ๒๒๔-๒๒๖, ๒๖๙-๒๗๐
สัตว์ชาติ, คติเรื่อง-อินเดีย	๑๙: ๔๙-๕๑, ๑๕๐-๑๕๑
สัตว์ทั้ง๔ ที่ชอบทำปากท่อน้ำสร้าง	๑๒: ๓๔, ๓๗, ๓๒๕-๓๒๖; ๑๓: ๑; ๑๙: ๒๘๗
สัตว์นาม	๑๒: ๓๔
สัตว์ประจำปี, รูป	๑๒: ๒๑; ๑๘: ๑๒๓-๑๒๔; ๑๙: ๑๖๖, ๒๑๔-๒๑๖
สัตว์รักษาประตูลึงสมัยโบราณ	๒๔: ๔๒
สัตว์ศาสตร์, ตำรา: การแบ่งประเภทสัตว์	๒๐: ๒๑
สัตว์หิมพานต์	๒๔: ๒๖-๒๘
ภาพ	๑๙: ๒๒๖; ๒๗๐, ๒๘๗-๒๘๘, ๒๙๗; ๒๐: ๙๖, ๑๒๔-๑๒๖, ๑๓๕-๑๓๗, ๑๖๖-๑๖๘, ๑๘๐-๑๘๒, ๑๘๗-๑๘๘
สัปทน	๘: ๒๓๖-๒๓๗
สะเทิม พม่า-ชื่อภาษาอังกฤษ	๖: ๖
"สามปากง"	๑๒: ๑๕๕๕, ๑๕๙, ๑๘๓-๑๘๔
"สามวันลูกผี สี่วันลูกกษัตริย์ . . ."	๑๒: ๒๒๒
"สามวันลูกผี สี่วันลูกคน . . ."	
คู่มือ	
ความเป็นอยู่และประเพณี-ไทย	
ประเพณีเกิด: แม่ชื่อรับเด็กเกิดใหม่	
สายลัญจณ์	๒๐: ๒๑๕, ๒๓๙; ๒๔: ๒๑๙

สารเขต พม่า-โบราณคดี-วินิจฉัย	๑๐: ๑๓๕-๑๓๘; ๒๐: ๒๖๕
ดูเพิ่มเติม แปร พม่า	๙: ๒๔๙; ๑๐: ๑๒๖-๑๓๔
สารตรา-สังเขปความ	๑๒: ๒๖๙, ๒๗๔
"สารตราเจ้าพระยาจักรี" -สังเขปความ	๑๒: ๒๖๗-๒๗๔
สารตีพระอาทิตย์-ตำนาน	๒๐: ๑๘๘
สาวน้า-สังเขปความ	๖: ๑๑๕
สำนวนและถ้อยคำ (ของ ๒สมเด็จพระเจ้า)	
ก่องนม	๒๓: ๒๗๕; ๒๔: ๓๐, ๓๗, ๓๘, ๖๒, ๘๕, ๘๖
"ก้า"	๒๔: ๙๙
กาลา (Gala)	๒๐: ๑๓๘-๑๓๙
กำพืด	๒๓: ๒๗๗
กินกา	๓: ๒๙๑; ๑๓: ๑๓๔; ๑๕: ๒๘๘; ๑๖: ๑๑๑; ๑๗: ๒๔๖; ๒๒: ๑๑๙, ๑๔๔
กุ	๑: ๑๖; ๑๑: ๑๐; ๑๓: ๑๔๖; ๒๕: ๑๐๕
กุดะ	๒๓: ๑๖๘
เก็ก	๑: ๒๔๒; ๔: ๑๓๒
เก็กเหม็ง	๕: ๑๕๕; ๗: ๒๙-๓๐
"โกบีโฮป"	๕: ๓๑๖; ๑๘: ๒๒๑, ๒๓๓, ๒๖๓
โกรี	๒๔: ๖
โกโลนี (Colony)	๓: ๒๙๐
"โกบินไม่ได้"	๗: ๙๓
คนดิบ	๑๘: ๑๔๔
"ครึ่งพระเจ้าเหา"	๑๖: ๑๑๖

สำนวนและถ้อยคำ (ของ ๒ สมเด็จพระเจ้า) (ต่อ)

ควารันตี (Quarantine)	๑๑: ๑๑๐
คอร์รัปชัน (Corruption)	๑๑: ๑๒๖
เคลม (Claim)	๒๑: ๒๗๘; ๑๑: ๘๑; ๒๓: ๒๓๖
งมหมู	๑๘: ๒๖๓; ๒๒: ๑๔๗; ๒๔: ๑๔๗
จ๊กแหล่น	๔: ๒๔๓
จับฉ่าย. จับฉ่าย	๑๙: ๒๔๓; ๒๓: ๑๐๒, ๑๐๔
"จับแพะชนแกะ"	๗: ๒๖๙
จาวๆ	๑: ๙; ๒: ๑๗๗; ๒๑: ๑๒๖; ๒๓: ๒๘๒
"จุดได้ตำตอ"	๑๕: ๓๑๐; ๑๖: ๒๑
ฉิม	๑: ๒๓๙; ๙: ๒๖; ๑๓: ๒๓๔
"เจ็บปวด" "เจ็บแสบ"	๑: ๙, ๒๖, ๑๐๓, ๑๑๑; ๒: ๑๔๑; ๔: ๙๔, ๒๓๒-๒๓๓; ๙: ๑๔๕; ๑๑: ๑๒๙; ๑๙: ๒๖๗; ๒๑: ๑๗๒; ๒๓: ๖๐; ๒๖: ๑๕
ชิตติฐ. ชิตติษฐ.	๑: ๒๓๗; ๔: ๓๘; ๑๓: ๑๒๙, ๑๘๐, ๑๘๑, ๑๙๓, ๑๙๔; ๑๕: ๑๓๗; ๑๗: ๒๔๗; ๒๓: ๒๘๕
เขลยศักดิ์	๑๕: ๓๐๒, ๓๒๙; ๑๕: ๑๘๕, ๒๐๑, ๒๓๒, ๒๔๖, ๒๕๖
ชตๆ	๑: ๒๖๗ ; ๓: ๓๙
ซีเรียส (Serious)	๒๕: ๑๓๒
โซด. โซ็ค (Sod)	๑: ๑๖, ๒๔๗; ๔: ๕๐; ๖: ๔; ๗: ๑๑๖; ๑๙: ๒๓, ๖๑; ๒๐: ๑๖, ๖๘; ๒๑: ๙๓, ๑๗๘, ๒๐๗; ๒๒: ๑๖๓, ๒๑๔, ๒๓๖; ๒๕: ๓๕; ๒๖: ๗๙

สำนวนและถ้อยคำ (ของ ๒สมเด็จพระเจ้า) (ต่อ)

ดีกรี (Degree)	๑๑: ๓๕๑
เดือนมีด	๕: ๒๖๑
"ตกขอบ"	๕: ๒๑๘; ๑๓: ๓๐; ๑๔: ๑๑๑; ๑๕: ๑๒๗; ๑๗: ๒๑; ๒๒: ๑๖๔, ๑๙๑, ๒๓๙; ๒๓: ๒๔๒; ๒๖: ๒๓๐
ต้ม	๑๐: ๑๔๕; ๒๕: ๒๔๔
"ตามเคย" "ตามเคยอย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง"	๑๑: ๑๐๙, ๑๒๘-๑๒๙, ๒๗๓; ๑๘: ๒๓๐; ๒๓: ๑๒๔; ๒๕: ๙๒, ๑๙๖, ๒๓๙; ๒๖: ๖๐, ๑๔๗, ๑๔๘
เต่ง	๒๑: ๓๔, ๑๒๐
โต้หลัง	๓: ๑๗๘
ถอยหลังเข้าคลอง	๑๒: ๓๘; ๒๒: ๒๐๔; ๒๖: ๗๓
"ถึงผ้า"	๒๔: ๒๒๒
เทายา	๕: ๒๓
นิก เนม (Nickname)	๑: ๑๒, ๑๐๐
นิวแซน (Nuisance)	๒: ๒๒; ๒๕: ๖๐
ในมุ้ง	๒๑: ๗๘
บอกศาลา	๓: ๒๑๓
บอยคอต (Boycott)	๑๑: ๒๘๘, ๓๑๒; ๑๖: ๘๗
เบี้ยขาวเบี้ยแดง	๒๔: ๖
แบกกราวนั. แบกกราวนค. (Background)	๑๑: ๒๓๗; ๑๒: ๒๔
ป.ล.	๑: ๑๓
ปล่อยพระบาท. ปล่อยพระพุทธรบาท	๑: ๘๖; ๒: ๘๘; ๔: ๑๔๕; ๖: ๗๔; ๘: ๔๑, ๒๖๐; ๑๔: ๒๔ ๑๕: ๑๖๒; ๑๖: ๖๙, ๑๐๖; ๑๘: ๑๔; ๒๑: ๑๕๐

สำนวนและถ้อยคำ (ของ ๒ สมเด็จพระเจ้า) (ต่อ)

ป่วย

๓:๒๖๒; ๔:๑๑๓; ๕:๒๒๘;

๑๓:๙๑; ๒๑:๖๕; ๒๓:๑๘๘;

๒๔:๔๖; ๒๕:๑๓๐

ปวดเสียว

๒๕:๑๗๑-๑๗๒

ร้าน"โปเก". "โรงโปเก".

๑๑:๓๗; ๑๙:๓๘; ๒๐:๑๘๔;

๒๑:๗๕; ๒๕:๒๑

ไพรเวต (Private)

๒:๕๙; ๗:๑๒๓; ๑๐:๒๕๓;

๑๑:๕๘,๑๓๘; ๑๓:๑๗๖;

๑๔:๖๔; ๒๒:๑๔๘

ผอย

๓:๑๕๘; ๑๓:๑๑๘,๑๓๖;

๒๓:๑๘๗; ๒๕:๕๓

พายเรือตามน้ำ

๒๓:๑๖๗

พายเรือทวนน้ำ

๒๓:๑๖๗

เพ็ญฉลุ

๒:๑๓๕

ฟังไม้สรรพจน์มากระเดียด

๒๕:๒๔๗

พื้นผอยหาคะเข็บ

๒๓:๒๔๘

"สู้"

๑๑:๑๖๓

เฟลีย์ (Failure)

๓:๑๗๙,๒๐๕; ๔:๑๒๙;

๕:๒๒๙; ๑๑:๑๘๑; ๑๓:๑๗๘;

๑๖:๑๖๕; ๒๓:๑๓,๑๘๔

เฟี้ยว

๓:๒๔๘

แฟชั่น. แฟชั่น. แฟชั่น. แฟชั่น. (Fashion) ๑:๓๙,๔๑; ๕:๓๓๗;

๑๐:๒๔๐; ๑๑:๖; ๑๒:๑๘๕,๒๐๔,

๓๐๗; ๑๓:๒๓๘; ๑๕:๙๘,

๒๒๙-๒๓๐; ๑๖:๒๓๗;

สำนวนและถ้อยคำ (ของ ๒ สมเด็จพระสังฆราช) (ต่อ)

แพะขึ้น. แพะเข็น. แพะแขน. แพะแขน. (Fashion) (ต่อ)

	๑๘: ๑๓๗-๑๓๘, ๑๔๐, ๒๑๐;
	๑๙: ๑๕๐, ๓๑๓; ๒๐: ๕๓,
	๒๒๒-๒๒๓; ๒๒: ๖-๗;
	๒๓: ๒๒๐; ๒๔: ๒๖; ๒๕: ๕;
	๒๖: ๑๙๒
"มาแขก"	๑๖: ๒๓๐, ๒๔๖, ๒๕๒; ๑๘: ๙๒,
	๑๔๐; ๒๑: ๘๘; ๒๔: ๕๑
ไม่ได้อะไรใส่กระเป๋	๑๓: ๔๐
ไม่เป็นหัว เป็นเท้า	๒: ๒๒๕
"ยกทัพท้าวตึกแก"	๑๙: ๑๕, ๔๐, ๔๘-๔๙, ๑๕๐
ย่อนเกล็ด	๕: ๑๓๖
ย่อนลัจ. ย่อนลัจย.	๑: ๔๕, ๔๙, ๒๕๘
ยี่วะ	๑๕: ๑๑๐
ยี่หระ	๒๑: ๕๒
ชน . . . "รัง"	๒๑: ๗๑
รับพรำทานอย่างกัน. รับพรำอาทาน	๑: ๒๙๑; ๑๖: ๙๗; ๑๖: ๗;
	๒๔: ๑๗๖; ๒๖: ๒๐๒
ร่ำเท้า	๑๑: ๒๒๗
รีพิวส์ (Repute)	๒๒: ๑๗๐
(รถ) รู่ต่าง	๑๐: ๓๔; ๑๓: ๗๐; ๑๕: ๒๒๙-
	๒๓๐; ๑๗: ๑๕๐; ๒๑: ๒๓
เรียว. เรียวลง.	๗: ๙๙, ๒๑๓; ๑๐: ๙๘; ๑๓: ๕๘,
	๔๘-๔๙; ๑๕: ๒๕๒; ๑๗: ๑๒๖;
	๑๘: ๘; ๑๙: ๒๔๐; ๒๒: ๑๘๐

สำนวนและถ้อยคำ (ของ ๒ สมเด็จพระเจ้า) (ต่อ)

แรงทั้ง	๑๖: ๒๓
ลักเพศ	๓: ๒๘๓
ลูกดิน	๑๓: ๑๑๒
ลูกตุ้ม	๒๖: ๓๕
ลูกแตก	๒๕: ๒๔๙; ๒๖: ๓๙, ๔๘
แปลต (Translate)	๕: ๘
โล้เต้	๒๑: ๖
ศิวิไลซ์. ศรีวิสัย (Civilize)	๖: ๑๒๑; ๙: ๒๓๒
เศรษฐกิจ	๓: ๘, ๑๓๙
สกันแฮนด์ (Second-hand)	๑๓: ๓๑
สแตนดาร์ด (Standard)	๕: ๓๘
สไตรค์ (Strike)	๑๓: ๑๒๗
สไตล์. สไทล์ (Style)	๘: ๒๒; ๒๐: ๕๐
สระตะ. ส้าระตะ	๑: ๒๘๖; ๒๓: ๑๔๕, ๑๘๕
สะเต (Stay)	๒๔: ๓๗
สับเยก. สับเยกต์. สัพเยก (Subject)	๒: ๑๔๖; ๑๑: ๑๕๓, ๒๘๖
ส้มเป๊ะ	๑๐: ๓๒
สิ้นตะปัด	๘: ๒๔๘; ๑๕: ๙๐
เสพ	๑: ๓๐๘
เสี่ยเสี้ยน	๑๓: ๒๑๐; ๑๔: ๒๔๔
โสหุ่ย	๓: ๑๖๒; ๘: ๒๐๙; ๙: ๕๗;
	๒๐: ๒๒๒; ๒๑: ๘๖, ๑๐๖; ๒๓: ๓๖
หงายท้อง	๕: ๗๐; ๑๓: ๒๓๕;
	๑๖: ๑๐๕; ๑๙: ๒๘, ๕๙
หนาว	๒๑: ๑๖๙

สำนวนและถ้อยคำ (ของ ๒ สมเด็จ) (ต่อ)

หมอน	๕: ๓๖๕-๓๖๖
หมาหัวเน่า	๑๑: ๑๑๐
หัวหรั่ง. หัวหลัง	๓: ๑๔; ๕: ๒๑๓
หูผึ้ง	๒: ๕๘-๕๙, ๖๗, ๗๑, ๗๗; ๔: ๑๖๐; ๒๔๒, ๒๔๘; ๕: ๘๘; ๖: ๙๐, ๓๑๐; ๗: ๗, ๙๖, ๙๙, ๓๒๘; ๙: ๒๑๒; ๑๐: ๙๙; ๑๑: ๔๖, ๓๔๘; ๑๓: ๓๑, ๙๗; ๑๔: ๒๗๓; ๑๗: ๑๗๒; ๑๘: ๑๕๐; ๑๙: ๒๓๕, ๒๔๒; ๒๐: ๒๖๓; ๒๑: ๗๘, ๑๒๙, ๑๓๓, ๑๗๐, ๑๘๔; ๒๒: ๓๐, ๖๓, ๑๗๘, ๑๘๐; ๒๔: ๑๑๐, ๑๖๑; ๒๕: ๑๒๕; ๒๖: ๖๐
เหยียด	๒: ๑๔๕; ๑๘: ๒๓; ๒๐: ๒๓๗; ๒๒: ๒๐๘, ๒๑๕, ๒๕๖; ๒๓: ๑๔๓, ๒๘๑; ๒๕: ๑๘๘, ๒๑๕, ๒๒๒
แหกตา	๒๑: ๑๐๘
อกาโล	๑๓: ๙๖, ๑๑๑; ๑๘: ๑๕๗
อศรีวิสัย. ไมศรีวิสัย	๖: ๑๕๗; ๘: ๒๐๙; ๑๒: ๑๑๕; ๑๙: ๕; ๒๖: ๑๓๐
ออริจินแนล (Original)	๒: ๑๐๑; ๘: ๖๗; ๑๓: ๑๗๑; ๒๒: ๘๗
อะไหล่. อาหลี่ย	๑: ๘๒, ๘๘; ๑๑: ๑๐๐
อาจิ้นตัย. อจิ้นไต่ย	๑๘: ๒๕๐; ๒๐: ๑๙; ๒๒: ๕๑, ๙๒; ๒๓: ๒๕๐; ๒๕: ๑๒๒; ๒๖: ๙

จำนวนและถ้อยคำ (ของ ๒ สมเด็จ) (ต่อ)

"อิน" ("In")	๑: ๕; ๑๓: ๒๖๖; ๑๔: ๑๖๔, ๒๓๔; ๒๒: ๑๓๔; ๒๔: ๔๔;
อินเตอเรสต์ (Interest)	๕: ๑๓๓
อินซิเดนต (Incident)	๕: ๓๑๖
อิมมอรัล (Immoral)	๑๓: ๒๗๗
อิลลิกัล (Illegal)	๒๓: ๑๑๗
อี	๘: ๒๔๓; ๑๖: ๑๓
อีค	๘: ๒๔
อีอ	๘: ๓๑
เอกซเพิร์ต (Expert)	๒๑: ๓๔
เอกซฮิบิเชน. เอ็กซฮิบิชั่น (Exhibition)	๕: ๑๓๓, ๒๓๔; ๑๑: ๑๘๓; ๑๓: ๓๒
เอกแซกซีเรต (Exaggerate)	๘: ๑๙๐
เอดเวอไตส์. เอดเวอติสเมนต์ (Advertise)	๗: ๒๑๔; ๒๓: ๒๘๒
เอ็ดดัททักกะ	๒๓: ๑๑๙, ๒๐๓-๒๐๔
เอเจนต์ (Agent)	๒: ๕๓; ๗: ๑๔๘; ๘: ๑๑๗; ๘: ๒๑๙; ๑๓: ๗๒
เอว็ิง	๔: ๒๐๖
แอ็กตีฟ (Active)	๕: ๑๐
เอกเซล (Excel)	๒๓: ๔๙, ๑๑๐
แอคยิเตต (Agitate)	๒๓: ๒๓๖
แอตแทรกชั่น (Attraction)	๒๒: ๗
โอโตเมติก (Automatic)	๑๑: ๓๕๓
โฮม	๒๔: ๑๖๒
ฮอลิเดย์ (Holiday)	๑๗: ๙๖

สำนวนและถ้อยคำ (ของ ๒ สมเด็จ) (ต่อ)

Bull Proof (กันกระสุนปืน)	๑๓: ๒๕๕
Quota (ส่วนตามกฎเกณฑ์)	๓: ๒๑๙-๒๒๐
Round Trip (เดินทางไปกลับ)	๑๕: ๑๑๓
Shopping (การจ่ายของ)	๑๕: ๑๑๖
Silly (โง่เขลา)	๓: ๒๑๙
สำเนา, คัดตึกนาชาวเรือ	๑๕: ๗๖-๗๘
สำสำ, ขาว	๑๗: ๒๑๗, ๒๔๔
สิงคโปร์-ชื่อ	๑๗: ๑๘๑-๑๘๓; ๒๕: ๒๔, ๕๖
สิงคโปร์-ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว ดูที่ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-สิงคโปร์	
สิงห์โต, การเล่น-ประวัติ	๑๖: ๑๗๗-๑๗๘
สิงห์โตล่อแก้ว	๑๐: ๗
สิงห์ไทย, รูปปั้น	๗: ๑๙๑-๑๙๒
สิงห์บุรี, เมือง-โบราณคดี-วินิจฉัย	๒๕: ๑๗๒-๑๗๓
สิงหาสน์	๒๓: ๓๓, ๕๖-๕๗, ๑๐๐-๑๐๑, ๑๑๒-๑๑๓
สินสอด	๖: ๑๑๔; ๒๕: ๒๑๖
"สิบสามห้าง"	๑๖: ๑๑๘-๑๑๙, ๑๔๐
สี-ความหมายและการใช้	๑๒: ๒๐๕, ๒๐๗, ๒๓๒
สีกุหลาบ	๑๑: ๑๗๑, ๑๗๗
สีทาบ่าน	๒๐: ๙๕-๙๖
สีมา-สังเขปความ	๘: ๕๐
ดูเพิ่มเติม นางจรัส-วินิจฉัย	๘: ๒๐, ๔๑-๔๖, ๔๙-๕๐, ๘๗-๘๘
สีมา, การผูก-ประวัติ	๘: ๗๒-๗๓, ๑๐๖-๑๐๘, ๑๒๙; ๑๘: ๑๖๗-๑๗๐, ๒๒๘-๒๒๙, ๒๓๘-๒๓๙, ๒๔๓-๒๔๔, ๒๕๑; ๑๙: ๖, ๑๔๔-๑๔๖, ๑๕๘-๑๖๐, ๑๖๒-๑๖๔, ๑๗๑; ๒๕: ๑๘๗

สีมา, การผูก เบี้ยขาวเบี้ยแดง	๑๘:๒๓๙
สีแยกคอกวัว กรุงเทพฯ	๒๖:๒๐๘
สีวิกา-พม่า	๘:๒๓๓-๒๓๔; ๙:๒๓๒
สีสวรรค์	๓:๑๑๙, ๑๒๔
สีเสียดข้าราชการและราชสกุลวงศ์	
สมัยรัชกาลที่๕	๓:๒๔๓, ๒๖๔-๒๖๗
สีหบัญชร	๒๑:๑๙๖; ๒๓:๑๐๐-๑๐๑
สีขาวดี	๑๕:๒๖๐
สีทัศน์, เจ้าฟ้า	
ทำลายพระชนม์ชีพด้วยยาพิษ	๑๑:๓๓๓-๓๓๔
สีธรรมมนตรี (บุญศรี), เจ้าพระยา	
สร้างพิตแฉกงาถวายรัชกาลที่๔	๑๖:๓๒๑-๓๒๒; ๑๗:๒๒-๒๖
สีพรรณบัฏพระนาม	๓:๙๐, ๑๐๐
สีพรรณบุรี, คดีห้ามเจ้านายเสด็จ	๑๑:๑๔-๑๖
สีพรรณภูมิ, เมือง สู่ที่ กู่ทอง, เมือง-ตำนานและการสำรวจ	๒๔:๒๖๑-๒๗๓
สีภาชิตไทย	๑๘:๑๑-๑๓, ๒๖
สีภาชิตพระร่วง	๑๘:๑๐-๑๑
สีภาชิตและคำพังเพย-ที่มาและความหมาย	
"กระเบื้องจรเพื่องฟูลอย . . ."	๑๐:๑๗๐, ๒๐๙
"ข้างอยู่แก่เงิน . . ."	๑๐:๓-๔, ๘
"เสียดยังเพราะป่าปรก . . ."	๑๘:๓๗
"เสียดสิ้นจวัก . . ."	๑๘:๓๘
"หน่อคำสำแก้ว . . ."	๓:๑๒๒, ๑๒๔-๑๒๕, ๑๓๔
สีราษฎรธานี	
ชื่อ	๙:๓๑๕

สุราษฏร์ธานี (ต่อ)

ตำนาน

๔: ๒๗๕-๒๗๖, ๒๘๕-๒๘๖, ๒๙๔,

๒๙๙-๓๐๐, ๓๐๔-๓๐๕, ๓๑๐,

๓๑๙, ๓๓๓-๓๓๔, ๓๓๙-๓๔๓

สุริยุปราคา พ.ศ. ๒๔๗๖

๓: ๔๗, ๕๕

สุวรรณภูมิ, ดินแดน-โบราณคดี-วินิจฉัย

๘: ๑๘๗-๑๘๘, ๒๔๔

เสด็จในกรม-สังเขปความ

๑๒: ๑๖๘

เสนาบดี, การตั้ง-สมัยรัชกาลที่๕

๑๕: ๒๙๔-๒๙๕

เสภา, การขับ

๒: ๑๒๔-๑๓๖

เสภา, เพลง

๒: ๑๓๒-๑๓๓

เสริมสวย, วิชา-ประวัติและวิธีการ

๑๔: ๕๓-๕๘, ๗๙, ๘๑-๘๒,

๙๘-๑๐๐

เสลียง-ยานพาหนะ

๑๒: ๑๐๐; ๑๘: ๒๖๙-๒๗๐,

๒๗๔-๒๗๖; ๒๑: ๓๘-๓๙, ๖๗

เสลียงกง

๒๑: ๒๖, ๓๙, ๕๕-๕๖

เสลียงถม

๒๖: ๑๒๑, ๑๗๒

เสลียงทาม

๒๑: ๓๘-๓๙

เสลียงทิว

๑๙: ๑๙๓-๑๙๔, ๒๓๔-๒๓๕;

เสียมกะบาล, พิธี

๒๑: ๓๘-๓๙

"เสียมก๊ก"

๑๖: ๒๐๑

"เสียมหลอฮก๊ก"

๑๖: ๒๐๑

เสื่อซิทะ อินเตีย

๒๔: ๔๒

เสื่อครูปริญญาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๓: ๕๗-๕๘

เสื่อผ้าและเครื่องแต่งกายมนุษย์

๒๑: ๑๖๑-๑๖๕, ๑๙๗-๑๙๘;

๒๒: ๖-๘

เสื้อเผ่าตวันก

๓: ๒๔๓, ๒๖๕-๒๖๗

เสื้อยกทรง ชุดที่ ก่องนม

๑๙: ๑๙๖-๑๙๗; ๒๔: ๓๐,

๓๗-๓๘, ๘๕-๘๖

เส้าใต้

๘: ๑๒๖

เสารอง-ประวัตติ

๕: ๒๖-๒๗, ๓๘-๓๙, ๔๑-๔๓, ๕๗;

๒๒: ๑๖๒, ๑๘๒-๑๘๓

แส้

๑๐: ๒๑๓-๒๑๕, ๒๒๓-๒๒๔

แสตมป์-หลักการทำ

๒๕: ๑๗-๑๘

แสลงปาง, เมือง

๑๙: ๒๕๒

ไสยศาสตร์

ไทย

๒: ๑๐๑

ลังกา

๒: ๑๐๑

หกดะเมน-ลักษณะ

๒๒: ๓๐, ๕๔

หงสาวดี พม่า-ตำนาน

๗: ๒๕๒-๒๖๗, ๒๗๖-๒๘๖,

๒๙๖-๓๐๘

หวน, ราชวงศ์-จีน

๑๖: ๑๙๙-๒๐๔

หนด, การไว้

๒: ๑๓๙-๑๔๐

"หน่อคำล่าแก้ว หลุดแล้วจากลำต้น"-สังเขปความ

๓: ๑๒๒, ๑๒๔-๑๒๕, ๑๓๕

หนองบัวลำภู อุดรธานี-โบราณคดี

๖: ๒๓๘

หนังสือ, ความสนใจในการอ่าน

๙: ๒๗๒

หนังสือ, ลายมือเขียน

๒๒: ๒๔๙-๒๕๑; ๒๓: ๓๔,

๔๗-๔๘, ๑๐๑-๑๐๒

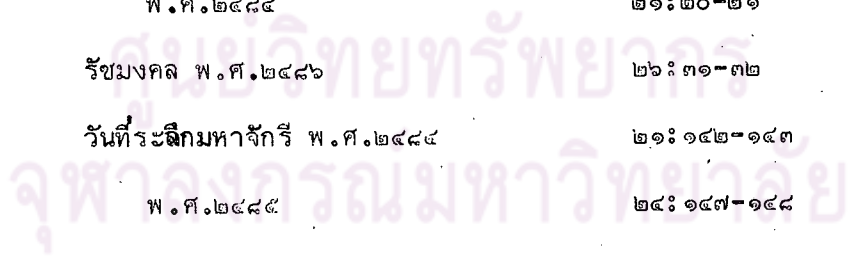
หนังสือ, วิชาแต่ง	ดูที่	ร้อยแก้ว, วิธีแต่ง	
หนังสือ, วิธีเขียน			
สมัยก่อนใช้พิมพ์ดีดถึงสมัยใช้พิมพ์ดีด			๒๖: ๑๔๐-๑๔๓
หนังสือ, วิธีเขียน (อย่างแปลร้อย)			๒๖: ๑๔๐-๒๑๓
หนังสือ, วิธีเขียน (อย่างร้อยแก้ว)			๒๖: ๑๔๐, ๒๑๓
หนังสือไทย, แบบเรียน: ผู้ริเริ่มจัดพิมพ์			๒๖: ๑๕๒
หนังสือประกวดวันวิสาขบูชา พ.ศ.๒๔๗๗			๓: ๑๙๗-๑๙๘; ๔: ๑๑-๑๒
หนังสือราชการ, แบบ-ไทย-กรุงรัตนโกสินทร์			๑๕: ๑๙๔-๑๙๕
หนังสือเวียน-สังเขปความ			๒๒: ๑๒๐, ๑๒๙
หนังสือหอหลวง, การสูญหายและถูกปล้นคืน			๑๑: ๗-๑๓, ๓๓-๓๗, ๔๐
หนังสืออนุสรณ์งานศพ			๙: ๒๗๒
หน้าเพลิง-สังเขปความ			๖: ๒๘๖; ๗: ๒
ทนาย			๓: ๒๓๙
หมวก. มาลา.	ดูที่	มงกุฎ	๒๑: ๑๙๙
หมวกกิลบลำคาน			๒๑: ๑๙๙
หมวกทรงประพาส			๒๑: ๑๙๙-๒๐๐
"หม่อมเจ้าตั้ง"			๙: ๖๙
หมาก รุก			๑๘: ๒๑๕; ๒๖: ๑๗๙
หมากกำหนดการ			
กลิ่นหลวง พ.ศ.๒๔๘๑			๑๓: ๒๒๓-๒๒๗
พ.ศ.๒๔๘๒			๑๖: ๒๑๗-๒๒๑
พ.ศ.๒๔๘๖			๒๖: ๒๓๓-๒๓๕
ก้อฤกษ์กีฬาสถาณแห่งชาติ พ.ศ.๒๔๘๐			๑๒: ๑๙๗-๑๙๘
ขึ้นปีใหม่ พ.ศ.๒๔๘๑-๒๔๘๒			๑๕: ๔๔-๔๙
พ.ศ.๒๔๘๓			๑๗: ๒๕๑, ๒๕๔-๒๕๖
พ.ศ.๒๔๘๔			๒๐: ๑๙๓-๑๙๗

หมายกำหนดการ . . . (ต่อ)

ขึ้นปีใหม่ พ.ศ.๒๕๕๖	๒๕: ๑๗๘-๑๗๙
เข้าพรรษา พ.ศ.๒๕๕๒	๑๕: ๒๙๙-๒๙๒
พ.ศ.๒๕๕๔	๒๒: ๑๗๒-๑๗๔
พ.ศ.๒๕๕๔	๒๔: ๒๐๘-๒๑๑
ฉลองพระบรมรูปรัชกาลที่๖ และวันที่ระลึกมหาจักรี	
พ.ศ.๒๕๗๐	๓: ๓๐๘-๓๑๑
ฉลองรัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๘๐	๑๒: ๗๕-๗๖
พ.ศ.๒๕๘๒	๑๖: ๓๑๔-๓๑๖
พ.ศ.๒๕๘๓	๒๐: ๑๕๖-๑๕๗
พ.ศ.๒๕๘๔	๒๔: ๘๐-๘๑, ๑๕๒-๑๕๓
เฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ.๒๕๘๑	๑๓: ๒๑๕-๒๑๙
พ.ศ.๒๕๘๒	๑๖: ๙๕-๑๐๓
พ.ศ.๒๕๘๓	๑๙: ๑๘๔-๑๘๕
พ.ศ.๒๕๘๔	๒๓: ๑๕๙-๑๕๔
พ.ศ.๒๕๘๔	๒๕: ๓๖-๔๑
ตรุษสงกรานต์ พ.ศ.๒๕๘๐-๒๕๘๑	๑๒: ๒๗๙-๒๘๕
พ.ศ.๒๕๘๑-๒๕๘๒	๑๕: ๒๔-๓๒
ทักษิณานุประทานและ . . . รัชมงคล พ.ศ.๒๕๘๐	๑๒: ๒๑๘-๒๒๑
ทักษิณานุประทาน พ.ศ.๒๕๘๑	๑๔: ๔๒-๔๔
ทักษิณานุประทานและ . . . รัชมงคล พ.ศ.๒๕๘๑	๑๔: ๓๐๖-๓๐๙
พ.ศ.๒๕๘๒	๑๗: ๑๓๙-๑๔๓
พ.ศ.๒๕๘๔	๒๑: ๗๐-๗๓
อุทิศทหารและตำรวจ	๒๒: ๒๔๐-๒๔๑
อุทิศถวายรัชกาลที่๗ พ.ศ.๒๕๘๔	๒๒: ๑๒๑-๑๒๓
ทรงผนวชและอุปสมบทนาคหลวง พ.ศ.๒๕๘๒	๑๕: ๒๔๐-๒๔๒

หมายกำหนดการ . . . (ต่อ)

พระราชทานธงประจำกอง พ.ศ.๒๔๘๑	๑๔:๒๒๕-๒๒๘
เปิดประชุมสมัชชาสามัญสภาผู้แทนราษฎร	
พ.ศ.๒๔๘๐	๑๒:๗๓-๗๔
พ.ศ.๒๔๘๑	๑๔:๑๑๔-๑๑๕
เปิดพระบรมรูปรัชกาลที่ ๖ พ.ศ.๒๔๘๕	๒๔:๑๔๔-๑๔๖
เปิดสังฆสภา พ.ศ.๒๔๘๕	๒๔:๑๗๖-๑๗๗
พิธีมงคล พ.ศ.๒๔๘๒	๑๕:๕๐-๕๒
พ.ศ.๒๔๘๓	๑๗:๒๕๗-๒๕๙
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๑:๒๑๐-๒๑๑
พ.ศ.๒๔๘๕	๒๔:๑๔๙-๑๕๐
พ.ศ.๒๔๘๖	๒๖:๙๙
แสดงพระองค์เป็นพุทธมามกะ พ.ศ.๒๔๘๑	๑๔:๔๐-๔๑
มาฆบูชา พ.ศ.๒๔๘๐	๑๒:๑๙๙-๒๐๐
พ.ศ.๒๔๘๒	๑๗:๑๒๒-๑๒๓
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๑:๒๐-๒๑
รัชมงคล พ.ศ.๒๔๘๖	๒๖:๓๑-๓๒
วันที่ระลึกมหาจักรี พ.ศ.๒๔๘๔	๒๑:๑๔๒-๑๔๓
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๔:๑๔๗-๑๔๘
พ.ศ.๒๔๘๖	๒๖:๖๔-๖๕
วันที่ระลึกรัชกาลที่ ๕ พ.ศ.๒๔๘๐	๑๑:๓๑๖-๓๑๗
พ.ศ.๒๔๘๑	๑๓:๒๔๒-๒๔๒
พ.ศ.๒๔๘๒	๑๖:๑๗๒-๑๗๔
พ.ศ.๒๔๘๓	๑๔:๓๑๖-๓๑๘
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๓:๒๓๒-๒๓๔

หมายกำหนดการ . . . (ต่อ)

วิสาขบูชา พ.ศ.๒๔๘๑	๑๓:๔๒-๔๔
พ.ศ.๒๔๘๓	๑๘:๕๖-๕๘
พ.ศ.๒๔๘๔	๒๑:๒๑๒-๒๑๔
พ.ศ.๒๔๘๕	๒๔:๑๗๔-๑๗๖
พ.ศ.๒๔๘๖	๒๖:๑๐๘
สมโภชสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่๘ พ.ศ.๒๔๘๑	๑๔:๓๘-๓๙

หมายกำหนดการพระศพ, ศพ

ชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราช, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวง

พระราชกุศล ๕๐วัน	๑๑:๓๐๒-๓๐๔
พระราชกุศล ๑๐๐วัน	๑๒:๔๓-๔๕
พระราชทานเพลิงพระศพ	๑๔:๒๗๙-๒๘๘

ด้ว ลพานุกรม

พระราชกุศล ๕๐ วัน	๒๓:๒๓๐-๒๓๒
พระราชกุศล ๑๐๐วัน	๒๔:๗๖-๗๗
พระราชทานเพลิงศพ	๒๔:๗๘-๗๙

เทวีวิไลยวรมณ, พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า

พระราชทานเพลิงพระศพ	๒๕:๑๕๓-๑๕๗

บุษบันบัวผัน, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า

พระราชกุศล ๗วัน	๑๕:๑๕๔-๑๕๕

พระราชทานเพลิงพระศพ	๒๕:๑๕๓-๑๕๗

ประยูรวงศ์, เจ้าคุณพระ

พระราชกุศล ๕๐วัน	๒๖:๑๐๔-๑๐๕

พระราชทานเพลิงศพ	๒๖:๑๐๖-๑๐๗, ๑๓๑-๑๓๒

ผ่อง, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า

พระราชทานเพลิงพระศพ	๒๕:๑๕๓-๑๕๗

หม่ายกำหนดการพระศพ, ศพ . . . (ต่อ)

พิศมัยพิมลสัตย์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า

พระราชทานเพลิงพระศพ ๑๔: ๒๘๙-๒๙๓

เพชรบุรีราชสิรินทร, สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวง

การพระศพ ๑๔: ๓๐๓-๓๐๕

พระราชกุศล ๕๐ วัน ๑๕: ๕๓-๕๕

พระราชกุศล ๑๐๐วัน ๑๕: ๑๓๓-๑๓๖

พระราชทานเพลิงพระศพ ๒๒: ๓๕-๔๔

ภควดี, พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า

พระราชทานเพลิงพระศพ ๒๕: ๑๕๓-๑๕๗

ยมราช, เจ้าพระยา

พระราชกุศล ๗วัน ๑๔: ๒๑๓-๒๑๔

พระราชทานเพลิงศพ ๑๕: ๖๑-๖๗

ลูกจันทน์ พนมยงค์

พระราชทานเพลิงศพ ๒๕: ๑๕๘-๑๕๙

จุ่ม พิชเยนทรโยธิน

พระราชกุศล ๗วัน ๒๔: ๒๑๑-๒๑๓

พระราชกุศล ๕๐วัน ๒๕: ๒๒-๒๓

พระราชกุศล ๑๐๐วัน ๒๕: ๑๔๗-๑๔๘

พระราชทานเพลิงศพ ๒๕: ๑๔๙-๑๕๒

หม่ายสำนักพระราชวัง . . .

ฉลองพระสุพรรณบัฏสมเด็จพระสังฆราช พ.ศ. ๒๔๘๒ ๑๖: ๑๓๒-๑๓๓

หม่ายรับสั่ง-สั่งเชบ่ความ ๑๒: ๖๒; ๑๕: ๑๑

ทลง-สั่งเชบ่ความ ๒๕: ๑๓๙

ทลงและลิ้ม ๑๙: ๒๓๐-๒๓๑, ๒๗๑, ๒๗๓, ๒๙๗

ทลงพระบาง, เมือง-ชื่อ ๑๕: ๑๕๙-๑๖๓; ๑๖: ๓๕๓; ๒๐: ๑๐๖

"หลอยยกกัก"	๑๖: ๒๐๑
หลักเมือง-ลักษณะ	๑๑: ๒๙๒-๒๙๓
หวย	๑๙: ๑๗๑-๑๗๒, ๒๑๙
หว่างเครื่อง, พระแสง	๑๔: ๒๔๗-๒๔๘, ๒๕๒
หอ-สังเขปความ	๖: ๓๒, ๓๔, ๕๒, ๕๗, ๘๒-๘๓
หอดำรงราชานุภาพ: งาม	๒๑: ๑๑๖-๑๑๗
หอไตร-การสร้างไว้กลางสระน้ำ	๑๖: ๓๖๑
หอพระนาค วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๑: ๒๓๑-๒๓๓, ๒๓๗-๒๔๒; ๑๓: ๑๖๑-๑๖๓, ๒๑๓-๒๑๔
หอพระมณฑปธรรม	๑: ๒๘-๒๙
บานประตูมุก	๑๘: ๔-๕, ๑๕
ไฟไหม้	๑๖: ๑๕๖
หอพระพุทธรูปทองคำ นครศรีธรรมราช	๑๘: ๒๓๔, ๒๓๖
หอรบ-สังเขปความ	๘: ๔๙
หอรัชฎากรพิพัฒน์	๒๖: ๑๑๕-๑๑๖
หอสมุดแห่งชาติ	
ชื่อ	๓: ๒๖๖: ๑๐: ๑๙๕, ๒๑๐
ประวัติ	๑๐: ๒๔๒-๒๔๓
ห้อง-สังเขปความ	๑๖: ๑๔๔, ๒๐๔-๒๐๘, ๑๙๙-๒๐๘
ห้องแถว-สังเขปความ	๖: ๕๑
ห้อยเทียนเหลา	๒๒: ๒๑๕, ๒๒๘; ๒๓: ๑๗
ห้าง-สังเขปความ	๖: ๓๒-๓๓, ๕๑-๕๒
ห้างโกหรงของสกุล ณ ระนอง ที่บึง	๖: ๒๐๕, ๒๑๐, ๒๔๘-๒๔๙
หาดพม่าตาย ชุมพร	๖: ๑๕๐-๑๕๑, ๑๖๐
หีบโปปอ เตมัส	๔: ๑๔๑
หิรัญบัฏ	๓: ๑๐๑

หิรัญบัฏชุดได้ในเจดีย์ พิษณุโลก	๓: ๑๐๕
หิมะ (Snow) -ลักษณะ	๒๑: ๕๘-๕๙
หีนยาน, นิกาย	๕: ๓๑๐-๓๑๑
หีบหนึ่ง	๑๗: ๓๔-๓๕
หีบเพลิง	๖: ๒๘๖; ๗: ๒
หีบศพกุดันลายยาในพิพิธภัณฑสถานฯ	๖: ๙๖-๑๐๐
หีบศพในพิพิธภัณฑสถานฯ-ประวัติ	๖: ๙๒, ๙๔-๑๐๐
หีบศพลายมังกรในพิพิธภัณฑสถานฯ	๖: ๙๕
หีบศพหิน	๒๕: ๒๑๑-๒๑๒
หีบศิลาหน้าเพลิง	๖: ๒๘๖; ๗: ๒
หุ่นระบอก	๙: ๑๑๒, ๑๑๗, ๑๔๒
หุ่นคุณเกาะ หุ่นระบอก	
หุ-สรีรวิทยา	๑๒: ๒๘๘-๒๘๙
หูตึง, เครื่องแก้	๙: ๒๑๘-๒๒๐, ๒๕๔-๒๕๖
หูตึง, เครื่องช่วยฟังเสียงสำหรับ	๑๒: ๒๘๘-๒๘๙
เหรา	๒๕: ๑๒๔, ๑๓๔-๑๓๕
เหเรือ-ประวัติ	๑: ๑๘๓-๑๘๕
ดูเพิ่มเติม วรรณกรรม-ประวัติและวิจารณ์	
เหเรือ, บท	๑: ๒๒-๒๓; ๑๙: ๒๗๔-๒๗๗,
	๓๐๙-๓๑๐, ๓๑๓; ๒๐: ๙-๑๐
เหมืองแร่, การเก็บภาษีอากรผลประโยชน์	
สมัยก่อนตั้งกรมราชโลหกิจแลภูมิพิทยา :	๖: ๒๐๒-๒๑๑, ๒๒๐,
	๒๕๕-๒๖๔
เหมืองแร่, การทำ-ฎเก็ท สมัยรัชกาลที่๕	๗: ๑๘-๓๗
เหมืองแร่ที่บุก-ประเภท	๓: ๒๑๑; ๖: ๒๒๐-๒๒๑, ๒๖๙;
	๗: ๒๖-๒๗

เหมืองแร่ดีบุก, การทำ. สมัยรัชกาลที่๔	๖: ๒๐๒-๒๑๑
เหมืองแร่ดีบุก, วิธีเก็บภาษีผลประโยชน์	๖: ๒๒๐-๒๒๖, ๒๔๕-๒๖๔
เหรียญกษาปณ์, เครื่องทำ	๑๙: ๒๒๙
แหวนแต่งงาน	๒๕: ๒๑๗
โหม่งคร่อม	๕: ๑๘๔; ๑๐: ๙๗-๙๙, ๑๔๒, ๑๔๖-๑๔๗
โหม่งคร่อม, ทำ	๕: ๑๘๐-๑๘๑
โหราศาสตร์-ประวัติ	๑๙: ๑๙๐-๑๙๑, ๒๓๔, ๒๘๘-๒๘๙; ๒๐: ๖๔-๖๕, ๗๒-๗๓, ๙๔; ๒๑: ๕๔
อติเรก, การแก้ไขถวาย	๑๑: ๒๗๐-๒๗๒
อติเรก, การสวด	๑๐: ๒๒๒-๒๒๓, ๒๔๐, ๒๔๕, ๒๕๘, ๒๖๕-๒๖๖, ๒๖๙; ๑๑: ๑๕๔-๑๕๕, ๑๖๔, ๒๗๔-๒๗๕
ดูเพิ่มเติม อติเรก, การแก้ไขถวาย	
อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย	
ก่อฤกษ์	๑๕: ๑๘๕
แบบตู้ใส่รัฐธรรมนูญ	๓: ๕๖
อภิรัฐมนตรี	๘: ๒๓๖; ๑๑: ๒๓๔
อมนุษย์	๑๑: ๓๑๙-๓๒๐, ๓๔๒; ๑๙: ๔๙-๕๑, ๑๕๐-๑๕๑
อรรณาริศวร-ชื่อ	๕: ๖๕

อรหัน	๒๕: ๒๒๕
อริยวงศาคตญาณ, สมเด็จพระ-สมณศักดิ์	๑๖: ๑๓๗-๑๓๘
อสงไขย-มาตราคำนวณปริมาณ	๑๗: ๑๓๓, ๑๔๕, ๑๖๙;
	๒๖: ๔๔, ๕๐, ๕๖, ๑๗๐
ออก-บรรดาศักดิ์	๑๒: ๑๓๗-๑๔๐, ๑๕๐, ๑๕๔
ออกขุน. ออกญา. ออกพระ. ออกหลวง	๑๒: ๑๓๗-๑๔๐, ๑๕๔;
	๒๐: ๙๐-๙๑, ๑๔๘
อะแซหฺวนฺที-ตำแหน่ง	๘: ๑๓๗
อะแซหฺวนฺที, เครื่องม้า	๑๕: ๓๑๕-๓๒๐; ๑๖: ๒๓-๒๔
อะหมัด, เจ้าพระยาไทร	
อนุสรณ์ที่ฝังศพ	๑๒: ๕-๖, ๓๒, ๓๗
อักโขหิณี-มาตราวัดปริมาณ	๒๖: ๕๑
อักเซาหิณี	๒๖: ๕๑
อัคคีภัย	
การปราบ-สมัยโบราณ	๑๖: ๔๘-๕๔
เครื่องมือปราบ-สมัยโบราณ	๑๖: ๕๐
พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร พระราชวังบางปะอิน	๑๔: ๑๗๒-๑๗๗, ๑๗๗
เรือลำเลียงน้ำมันกรมเชื้อเพลิง พ.ศ. ๒๔๘๒	๑๖: ๒๑๐-๒๑๑
วงเวียน ๒๒กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๒	๑๖: ๔๔-๔๕, ๔๘
อัครมหาเสนาบดี, เจ้าพระยา-ตำแหน่ง	๑๒: ๒๖๙
อังกฤษปกครองคนต่างชาติ	
ลักษณะป้อมค่ายที่สร้าง	๑๘: ๒๑๒-๒๑๓
อังคาร, พระ	๑๒: ๑๒๖
อั้งยี-ไทย	๖: ๒๒๔-๒๓๐; ๑๖: ๒๓๓,
	๒๔๑-๒๔๓, ๒๖๘-๒๖๙;
	๑๙: ๒๗๘-๒๘๑

อัตรา (อัตรา)	๒๕:๒๐๘
อัตรา, การเก็บ	๑๔:๓๒๑; ๑๕:๖-๗
อัตรา, พืช	ดูที่
ความเป็นอยู่และประเพณี-อินเดีย	
พืชอัตรา	๒๑:๘๒
จักรพรรดิ-สังเขปความ	๑๑:๒๘๙-๒๙๑, ๓๐๕-๓๐๗; ๒๑:๖๕, ๘๒, ๑๖๘
อัตรา, พระแสง	๕:๓๖๑-๓๖๓, ๓๙๕; ๑๔:๙๓-๙๔, ๑๒๗, ๒๒๐-๒๒๑, ๒๓๓, ๒๔๗, ๒๕๒
การค้ำน้ำ, การเปลี่ยนแปลงจัดเก็บ	
สมัยรัชกาลที่๕	๗:๔๑-๔๕, ๑๖๑-๑๖๒
อากาศภูมิ-ไทย	
ฤดูหนาว พ.ศ.๒๔๘๒	๑๗:๒๑, ๒๙, ๗๘
อากาศภูมิ-มาเลเซีย	
ปีนัง พ.ศ.๒๔๘๒	๑๗:๑๘๕
อ่างทอง, เมือง	๒๑:๑๗๙-๑๘๐, ๒๐๗-๒๐๘
อาชญาบัตรตรวจแร่	๗:๓๓-๓๔
อาชีพก-สังเขปความ	๑๔:๑๔๑-๑๔๒
อาบัตินของสงฆ์	๑๑:๓๔๑-๓๔๒; ๑๙:๕๑-๕๒, ๖๑, ๑๕๑
อายุ, การนับ	๑๘:๔๓-๔๔, ๙๘-๙๙, ๑๒๓-๑๒๔, ๑๓๒; ๒๖:๑๐๙, ๑๗๐, ๑๘๔, ๑๘๘, ๒๓๒
อาวุธ-ประเภท	๑๕:๒๔๘
อินเดีย: เส้นทางโบราณไปยังมอญ ไทย เขมร	๓:๒๔๙-๒๕๐; ๔:๘๑, ๒๔๙

อินเดีย-ความเป็นอยู่และประเพณี คู่มือ ความเป็นอยู่และประเพณี-อินเดีย
 อินเดีย-ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ คู่มือ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ-อินเดีย
 - (ประเทศอื่น)

อินเดีย-ประวัติศาสตร์ คู่มือ ประวัติศาสตร์-อินเดีย

อินเดีย-ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว คู่มือ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-อินเดีย

อินโดเนเซีย-การเมืองและการปกครอง คู่มือ การเมืองและการปกครอง-อินโดเนเซีย

อินโดเนเซีย-ความเป็นอยู่และประเพณี คู่มือ ความเป็นอยู่และประเพณี-อินโดเนเซีย

อินโดเนเซีย-ประวัติศาสตร์ คู่มือ ประวัติศาสตร์-อินโดเนเซีย

อินโดเนเซีย-ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว คู่มือ ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว-
 อินโดเนเซีย

อิสราเอล-ตำนาน

๒ : ๑๖๘-๑๖๙

อิสลาม, ศาสนา คู่มือ ศาสนาอิสลาม

อิเหนา คู่มือ นิทานพื้นเมือง-อินโดเนเซีย

อิเหนา : เรื่องย่อ ๔ : ๗๐-๗๑, ๗๙-๘๑, ๑๑๘

อิเหนา, พงศาวดาร คู่มือ

ประวัติศาสตร์-อินโดเนเซีย

อิเหนา

๔ : ๗๙-๘๔, ๑๐๔-๑๐๕, ๑๐๙, ๑๑๘

อียิปต์-ความเป็นอยู่และประเพณี คู่มือ ความเป็นอยู่และประเพณี-อียิปต์

อียิปต์-ศาสนา-สมัยโบราณ คู่มือ

ศาสนาอียิปต์-สมัยโบราณ

๕ : ๓๔-๓๖, ๔๕-๔๖

อีสเตอร์, วันนักชดถุช

๑๗ : ๒๑๖

อุทกภัย กรุงเทพฯ พ.ศ.๒๕๖๐

๑๖ : ๒๙๘, ๓๐๓

พ.ศ.๒๕๕๕

๒๕ : ๓๔, ๕๒, ๑๐๑-๑๐๒

อุเทศกเจดีย์

๒๑ : ๑๕๐-๑๕๒

อุททอง, เมือง-ตำนานและการสำรวจ	๒๔:๒๖๑-๒๗๓
"เอกสทิตินิเชน" พ.ศ.๒๔๒๔	๑๑:๗-๘
โองนางเล็ง	๔:๑๓๗; ๒๑:๑๗
โองนุชโขทัย ฎที่ โองนางเล็ง	
โอมบุรี, เมือง-โบราณคดี-วินิจฉัย	๒๔:๑๔๑, ๑๔๑-๑๔๓
โอด-สังเขปความ	๑:๒๒๖
โอดพัน-สังเขปความ	๒:๑๔๔
โหวทปาฎิโมกข์-ความสำคัญ	๑๗:๑๒๗-๑๒๘
โอิเอัริหารราย, การสวด-ประวัติ	๒๔:๖๓-๖๔
ฮจริราชะ	๒๐:๔๖, ๗๐
ฮินดู, ศาสนา ฎที่ ศาสนาฮินดู	

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย